МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМЕНІ В.М.КОРЕЦЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
КОМПАНІЯ LIGA ZAKON
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE UNIVERSITY «KYIV AVIATION INSTITUTE»
FACULTY OF LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS
KORETSKY INSTITUTE OF STATE AND LAW OF THE
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
LIGA ZAKON

ПРАВОВА ПАРАДИГМА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

THE LEGAL PARADIGM FOR UKRAINE'S RECOVERY: CHALLENGES AND PROSPECTS

XVI Міжнародна науково-практична конференція
XVI International scientific and practical conference

Київ
Kyiv

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМЕНІ
В.М.КОРЕЦЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ
КОМПАНІЯ LIGA ZAKON
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE UNIVERSITY «KYIV AVIATION INSTITUTE»
FACULTY OF LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS
KORETSKY INSTITUTE OF STATE AND LAW OF THE
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
LIGA ZAKON

ПРАВОВА ПАРАДИГМА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

THE LEGAL PARADIGM FOR UKRAINE'S RECOVERY: CHALLENGES AND PROSPECTS

МАТЕРІАЛИ
XVI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

КИЇВ – 2026

ISBN 978-966-310-8126-89-5
Рекомендовано до друку Вченою радою факультету права та міжнародних відносин (Протокол №2 від 17 лютого 2026 року)

Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи: [Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Державний університет «Київський авіаційний інститут», 12 лютого 2026 р.]. – Тернопіль: Вектор, 2026. – 1198 с.

Редакційна колегія

Жукорська Я. М., декан Факультету права та міжнародних відносин ДУ «КАІ», кандидат юридичних наук, доцент;

Стригуль М. В., заступник декана Факультету права та міжнародних відносин ДУ «КАІ», кандидат соціологічних наук, доцент;

Макеєва О. М., завідувач кафедри теорії держави і права, конституційного та адміністративного права Факультету права та міжнародних відносин ДУ «КАІ», кандидат юридичних наук, доцент;

Лихова С. Я., завідувач кафедри кримінального права і процесу Факультету права та міжнародних відносин ДУ «КАІ», доктор юридичних наук, професор;

Вишновецька С. В., завідувач кафедри цивільного права і процесу Факультету права та міжнародних відносин ДУ «КАІ», доктор юридичних наук, професор;

Немченко К. С., в.о.завідувача кафедри міжнародного та європейського права Факультету права та міжнародних відносин ДУ «КАІ», доктор філософії в галузі права;

Богатюк І. Г., директор навчального центру проблем

повітряного та космічного права Факультету права та міжнародних відносин ДУ «КАІ».

У збірнику висвітлено результати досліджень, які були апробовані на XVI Міжнародній науково-практичній конференції «Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи».

Для науково-педагогічних працівників та аспірантів.

Опубліковані матеріали відображають точку зору авторів, яка не завжди збігається з думкою редакційної колегії.

Відповідальність за зміст, точність цитувань несуть автори.

Роботи опубліковані в авторській редакції.

© Державний університет «Київський авіаційний інститут», 2026

РОЗДІЛ 1. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Alvaro Andrés Erices Bravo. SPACE MINING: RESHAPING THE FOUNDATIONS OF SPACE LAW..... 45

Ana Samakashvili. INVISIBLE WOUNDS, VISIBLE OBLIGATIONS: LEGAL PROVISION FOR REFUGEE MENTAL HEALTH..... 51

Абражевич М.М. ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ У СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ..... 55

Алієв Р.В. ОПЕРАЦІЙНЕ ПРАВО: ЕТИМОЛОГІЯ ТА СУТНІСНІ ОЗНАКИ..... 60

Апаров А.М. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ АНАЛІЗУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНА..... 64

Багмет А.А. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УПОВНОВАЖЕНОГО ВР УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ..... 72

Багненко В.Ю. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ОСМИСЛЕННЯ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ПОДІЙ ЧЛЕНАМИ СУСПІЛЬСТВА..... 77

Бандар Н.М. МІГРАЦІЙНЕ ПРАВО В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ..... 82

Береза Р.М. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ ЗА НЕДОТРИМАННЯ РЕГУЛЯТОРНИХ НОРМ..... 85

Бойко О.В. ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У НОТАРІАЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ..... 90

Борденюк В.І. НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ..... 94

Букреєва В.В. СИСТЕМА ДЖЕРЕЛ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТУПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ..... 99

Бут О.В. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЧЕРЕЗ ОСКАРЖЕННЯ ДІЙ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРАТОРА ПРАВ..... 103

Вандяк А.І. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЙНИХ

ПРОЦЕСІВ..... 106

Васецький В.Ю. ДОТРИМАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД..... 112

Васильченко Ю.В. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕВАКУАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ..... 116

Водоласкова К.Ю. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРСТІЙКОСТІ АЕРОПОРТІВ ЯК СКЛАДОВОЇ АВІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 120

Гаврилюк М.М. АКТ ПЕРЕВІРКИ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА СКЛАДОВА МОТИВУВАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ АДМІНІСТРАТИВНОГО АКТА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ..... 123

Головко П.Л. ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ПРАВА..... 129

Holovko S. STATE INFORMATION POLICY AS A NATIONAL SECURITY INSTRUMENT IN WARTIME CONDITIONS..... 134

Горбонос Н.Д. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОПЕРАЦІЙ..... 137

Гречанюк Р.В. ДО ПИТАННЯ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ..... 142

Грутман Л.О. ЕЛЕКТРОННИЙ СУД В УКРАЇНІ ТА ПОЕТАПНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО..... 147

Гудима В.С., Слінчак П.І., Карелін В.В. ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ТА ЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ У ЗСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 150

Гурба В.В. ОБЛІК ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ..... 155

Гусар О.А. ПРАВОВИЙ МОНІТОРИНГ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ВІДНОВЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ..... 160

Довгаль О.С. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАНДАРТІВ МІЖНАРОДНИХ АВІАЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ УКРАЇНИ..... 164

Дрозач С.О. ЩОДО ЗАГАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ПРИТЯГНЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ..... 168

Дубиківська І.О. ПРАВОВИЙ РЕГУЛЯТОР ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ НАРОДЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 172

Ісаєва Н.К. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ..... 175

Іщенко М.В. КОНЦЕПЦІЯ АДАПТИВНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНОГО ПРОЦЕДУРНОГО РЕЖИМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖЕРТВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ..... 180

Каліневич О.С. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ..... 184

Калюжний Р.А. ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОГО ПРОСТОРУ..... 189

Кисіль Л.Є. ПРОЦЕДУРНИЙ ВИМІР АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ..... 196

Клещенко Н.О. ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИКОНАННЯ НОРМ ПРАВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД: ВПЛИВ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ..... 200

Кліщевський С.С. ДОБРОВОЛЬЧІ ФОРМУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ..... 203

Копійка К.В. МІЖНАРОДНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ..... 206

Когут Б.Б. ПРАВОВИЙ ВПЛИВ ДОГОВОРУ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФІНАНСУВАННЯ БУДІВНИЦТВА МАЙБУТНЬОГО ОБ'ЄКТА НЕРУХОМОСТІ ДЛЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ..... 211

Кохан В.П. ПРАВА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ У КОНТЕКСТІ НОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ..... 215

Краглевич В.В. АНАЛОГІЯ В ПРАВІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ..... 219

Кунєв Ю.Д. ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ..... 221

Кушакова-Костицька Н.В. ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ..... 224

Легенький М.І. ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОСВІТИ..... 229

Лещенко О.В. ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ДЕФЕКТІВ У ПОДАТКОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ТА СПОРАХ..... 234

Лифлянчик С.І. НІМЕЦЬКА МОДЕЛЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ СЕРВІСНИХ ПРАВ: КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА СУДОВІ ГАРАНТІЇ..... 240

Лугина Є.Ю. ЄДИНА ВІЗІЯ СТРАТЕГІЇ РЕФОРМУВАННЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІСТЬ ВІДПОВІДНОСТІ СТАНДАРТАМ ЄС..... 243

Лукавий Ю.П. ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ПОХОДЖЕННЯ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДЕРЖАВНІЙ РЕЄСТРАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ..... 247

Луков П.М. СИСТЕМА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЯК ОБ'ЄКТ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ..... 251

Ляднов А.В. ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЯХ..... 255

Ляднова О.В. ЗАХОДИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВИМИ АДМІНІСТРАЦІЯМИ 259

Макаров Д.В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ДОБРОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПІД ЧАС ПОВОЄННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ..... 263

Макеєва О.М. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 266

Малиш О.Л. ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІАЛЬНО-ЗМІСТОВИХ ЗАСАД АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР..... 271

Мацука В.М. УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ ВІДБУДОВИ: РОЛЬ ПУБЛІЧНИХ ТА ПРИВАТНИХ ПАРТНЕРСТВ У ПОСТКОНФЛІКТНИХ РЕГІОНАХ..... 275

Мельник П.В. ПРАВОВИЙ СТАТУС КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ДЕРЖСЛУЖБОЮ..... 279

Мензак С.А. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІЙСЬКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЇЇ ПРОТИДІЇ..... 281

Мітріцан Н.І., Герасименко О.В. ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ЕТАПАХ МОБІЛІЗАЦІЇ, СЛУЖБИ ТА ДЕМОБІЛІЗАЦІЇ..... 286

Миронець О.М. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ..... 290

Молибога Р.М. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЮ СФЕРОЮ УКРАЇНИ..... 294

Мороз В.П. ПРИНЦИП НАЛЕЖНОЇ ОБАЧНОСТІ У ПОДАТКОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ..... 298

Мушенок В.В. ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ НЕЗАЛЕЖНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ..... 302

Нестеров О.І. ВИКЛИКИ ПІД ЧАС ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА..... 305

Олєйнікова Т.В. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА АТЕСТАЦІЇ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ІМПЛЕМЕНАЦІЇ В УКРАЇНІ..... 309

Оніщенко Н.М. СУБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ У РОЗВИТКУ ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.... 313

Панфьорова М.А. ФЕНОМЕН «ПОКІРЛИВОСТІ» ТА «ГАЛЮЦИНУВАННЯ» ШІ ЯК ЗАГРОЗА ОБ'ЄКТИВНОСТІ У ПРАВНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ..... 318

Пархоменко-Куцевіл О.І. ІНТЕГРАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ У ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ..... 323

Пархоменко Н.М. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ..... 326

Пашинський В.Й., Цьось Ю.С. ТРАНСФОРМАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА МОБІЛІЗАЦІЄЮ В УМОВАХ ВІЙНИ.. 331

Подковенко Т.О. ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ ТА БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ..... 338

Прідолоба В.М. СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ 342

ПАРТНЕРСТВА МІЖ ЛІДЕРАМИ СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ ТА ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....

Процюк Т.Б. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ DEFENCE CITY ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ..... 345

Пузирна Н.С. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПО РОЗГЛЯДУ СКАРГ ВІД СУБЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА РАДОЮ БІЗНЕС-ОМБУДСМАНА В УКРАЇНІ..... 349

Риндюк В.І. ЗАКОНОДАВЧА ДЕФІНІЦІЯ «ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ»: ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ..... 353

Рудзік Д.С. ПРОГНОЗУВАННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ..... 356

Скрипнюк О.В. КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ..... 360

Соколов В.В. РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ВИКЛИКІВ..... 364

Станкевич А.В. ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ОБІГУ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ В УКРАЇНІ ТА ЄС. 368

Стиранка М.Б. УНІФІКАЦІЯ ТА ГАРМОНІЗАЦІЯ ЦИФРОВИХ НОРМ У ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ ЄС ТА УКРАЇНИ..... 372

Сунєгін С.О. ВИКОНАННЯ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА: ПРИРОДА ТА ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ..... 377

Тарахонич Т.І. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 381

Тетруєв К.К. ПРОТИПРАВНА ПОВЕДІНКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ..... 385

Товкач І.А. ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ..... 390

Турчин Д.М. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В

УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ..... 395

Устинова І.П. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ЧИННИКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ..... 399

Устинова І.П., **Герасименко О.В.** ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ЯК ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ УКРАЇНИ..... 403

Холодов С.С. РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УМОВАХ ВІЙНИ..... 409

Череватюк В.Б. ВПЛИВ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ..... 412

Черній Є.В. ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ..... 417

Чмерук І.С., Стафійчук В.В., Шморгун Ю.О., Карелін В.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЮДЖЕТНИХ І ЗАКУПІВЕЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ..... 421

Шевчук О.О. ОПТИМІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ ТА ОРГАНІВ

МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ..... 424

Шишкарьова О.Г. РЕАЛІЗАЦІЯ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН ТА ПРАКТИЧНИХ ВИКЛИКІВ..... 427

Школьний Є.О. АКТУАЛЬНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНИЙ ЗБІР» В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ..... 430

Юхневич К.В., Заліська С.А., Керелін В.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ..... 435

РОЗДІЛ 2. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Albeshchenko O.S. CRIMINOLOGICAL ANALYSIS OF PRIVATE MILITARY COMPANIES IN ARMED CONFLICTS: RESEARCH HYPOTHESES AND FINDINGS..... 439

Авдюшкіна К.О. ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХИСНИКА ТА ОБМЕЖЕННЯ У ЗДІЙСНЕННІ ЗАХИСНОЇ ФУНКЦІЇ..... 446

Авраменко О.В. НЕОБЕРЕЖНЕ СПРИЧИНЕННЯ СМЕРТІ ІНШІЙ ОСОБІ, ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА ЗЛОЧИНІВ..... 449

Аркуша Л.І., Чернов О.В. ПОВЕДІНКА ЖЕРТВИ ЯК ЧИННИК ВИНИКНЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННОГО НАМІРУ..... 454

Барановська Б.О. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 457

Бєлоусова О.М. РОЗПІЗНАВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЖОРСТОКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ТВАРИН..... 460

Бондаренко О.Г. DEEPFAKE ТА СИНТЕТИЧНІ МЕДІА ЯК НОВИЙ ВИКЛИК КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВУ: РИЗИКИ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ДОКАЗІВ І ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАПОБІЖНИКИ..... 464

Борис О. ПОВЕРНЕННЯ НА СЛУЖБУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ВЧИНИЛИ СЗЧ: БАЛАНС МІЖ НЕВІДВОРОТНІСТЮ ПОКАРАННЯ ТА ДЕРЖАВНОЮ СТРАТЕГІЄЮ..... 469

Будник Л.А. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЯК ЧИННИК БЕЗПЕКИ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ..... 474

Василенко В.О. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ..... 478

Василова О.В. ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ..... 482

Васіна А.О. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ТА АДАПТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 485

Воловик А.О. ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ У СИСТЕМІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ..... 489

Гелевера І.О. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАКРІПЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПРИНЦИПІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ..... 492

Гольдберг Н.О. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ КЛОПОТАНЬ ПРО ПРОВЕДЕННЯ НСРД..... 496

Гресь Ю.О. ЗЛОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ КОРИСЛИВОЇ СПРЯМОВАНОСТІ: АКТУАЛЬНІ 501

ПРОБЛЕМИ ВОЄННОГО ЧАСУ.....

Жук А.А. ПРАВОВІ ОСНОВИ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ТА КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 505

Зосименко О. ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ ТА ВОЄННОГО КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ: АНАЛІЗ МАТЕРІАЛЬНИХ ПІДСТАВ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.. 509

Зяброва А.О. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ..... 513

Іванов С.І. ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОСТВОЄННОГО РОЗВИТКУ..... 518

Karpenko R.V. PROBLEMATIC ISSUES OF CRIMINAL LAW PROTECTION OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS UNDER MARTIAL LAW..... 521

Кіблик Д.В. ВПЛИВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НА ДИТИНУ: «СВІДОК» ЧИ «ПОСТРАЖДАЛИЙ»..... 524

Климосюк А.С. КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ПОРУШЕННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ (САНКЦІЙ) ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ

БЕЗПЕКИ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ..... 527

Ковальська П.Г., Тимощук О.І., Штикун О.В. ЕВОЛЮЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ ПРОГНОЗУВАННЯ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ВІД СУБ'ЄКТИВНИХ ОЦІНОК ДО ШІ ТА ЕТИЧНИХ ВИКЛИКІВ..... 532

Ковальчук О.Я. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДОКАЗУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ..... 536

Колодяжний М.Г. ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ: ВІД МІНІМАЛЬНОЇ ДОСТАТНОСТІ – ДО КОМПЛЕКСНОЇ ПОВНОТИ..... 540

Кравчук Д.Р. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВИКЛИКИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ..... 544

Кришевич О.В. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ГЕНОЦИД: МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО..... 547

Кришталь А.В., Юхневич К.В., Керелін В.В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 552

Купріянова А.О. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ВІЙСЬКОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ..... 556

Лаврів В.П. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТА..... 560

Лейченко О.В. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНИЙ СТАН І ВИКЛИКИ..... 563

Лисюк А.М., Кирия Т.І. РОЗРОБКА ТА ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІН ДО КПК УКРАЇНИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ШІ ЯК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОМІЧНИКА..... 568

Літвінова І.Ф. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ СТОРОНИ ЗАХИСТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ..... 571

Літвінова І.Ф., Хадієва М.С. ПОВНОВАЖЕННЯ ЗАХИСНИКА ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ НА РІЗНИХ СТАДІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ..... 574

Ліхута Ю.Ю. РОЛЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ

ПРИНЦИПУ НЕВІДВОРОТНОСТІ ПОКАРАННЯ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ..... 578

Луцький Т.М. ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 264 КК УКРАЇНИ «НЕДБАЛЕ ЗБЕРІГАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ АБО БОЙОВИХ ПРИПАСІВ»..... 581

Мальцева О.В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ, ЯКІ ВТРАТИЛИ ЖИТЛО ТА МАЙНО ВНАСЛІДОК ВІЙНИ..... 587

Міден Е.Л. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ МОБІНГУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ..... 591

Можейко А.В. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ..... 595

Могильна Д.В. ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ OSINT У ДОКАЗУВАННІ (НА ПРИКЛАДІ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ПЛАТФОРМИ TELEGRAM)..... 599

Пильгук Я.О. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ КОМАНДИРІВ ВІДПОВІДНО ДО СТ. 31-1 КК УКРАЇНИ..... 603

Політова А.С. ЧИ Є ПОТРЕБА У ПОСИЛЕННІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ?..... 606

Попович М.В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ..... 616

Продан Т.В. РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ..... 620

Пчеліна О.В., Пчелін В.Б. ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 624

Решетнік В.К. ЕКСГУМАЦІЯ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА МЕТОДИКА ОПИСУ..... 628

Рябченко В.В. ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТАНДАРТИ ОГОЛОШЕННЯ ПІДОЗРЮВАНОГО В РОЗШУК..... 630

Сисак В.Т. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ..... 634

Стафійчук В.В., Бериславська О.М. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ПРИМУСОВОЇ ПАСПОРТИЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ..... 639

Стратій О.В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 644

Трухно С.Ю. ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 648

Туляков В.О. ДЕКОНСТРУКЦІЯ ІДЕЇ КРИМІНАЛЬНОГО НЕПРАВА..... 652

Уколов О.Л. ФІКЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ..... 659

Усачова Д.І. ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ У СИСТЕМІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ..... 663

Устінова О., Медвідь Л. БОЙОВИЙ ІМУНІТЕТ ЯК ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ ВІЙСЬКОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ..... 666

Федорюк Л.В. ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ..... 670

Фігорнюк І.О., Панова О.О. РОЛЬ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ..... 674

Хильченко (Макаренко) А.С. ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПРИНЦИПІВ ЯК СКЛАДОВИХ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ..... 677

Хілобок Д.Р. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗПЕКИ ЕКСПЕРТІВ ТА СПЕЦІАЛІСТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ..... 681

Хоменко А.О. ПРАВОВА ПРИРОДА ТА НАСЛІДКИ ДОБРОВІЛЬНОЇ ЗДАЧІ ЗБРОЇ ЗА Ч. 3 СТ. 263 КК УКРАЇНИ..... 684

Чернега В.М. АТИПОВІ ПРИПИСИ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДВОКАТУРУ ТА АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ»..... 690

Чумак В.В. КОНТРАБАНДА ТОВАРІВ ТА ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СТАТЕЙ 201-3 ТА 201-4 КК УКРАЇНИ..... 694

Ющик О.І. ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ..... 701

Яковлева В.С. ВТРУЧАННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ ГРОМАДСЬКІСТЮ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ..... 705

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Анатійчук В.В. ДЕРЖАВНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН..... 709

Андріїв В., Вахонєва Т. ОКРЕМІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАНДАРТІВ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА..... 713

Армаш Н.О. ПРАВОВА СТІЙКІСТЬ ДОГОВОРУ У ПЕРІОД НАДЗВИЧАЙНИХ ВИКЛИКІВ..... 717

Афтанасів В.М. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ СТАНДАРТИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МЕДИЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ..... 721

Бабак В.В. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗЛОВЖИВАННЯ СУБ'ЄКТИВНИМ ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ..... 725

Баклан О.В. ПРО ОКРЕМІ ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ 730

РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....

Беззубов Д.О. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РЕЖИМІ DEFENCE CITY ЯК СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ..... 734

Белуга Ю.М. ПРАВОВИЙ СТАТУС ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ У ВІЙНІ, ЯК ОСНОВА ЗАХИСТУ..... 740

Бережна Д.Є. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 743

Бугіль В.П. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВООХОРОННОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТИ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ..... 748

Бутирська І.А. НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ, ЗАЙНЯТИХ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ..... 750

Бутирська П.А. ОСОБЛИВОСТІ БАНКРУТСТВА

ФІЗИЧНИХ ОСІБ – ПІДПРИЄМЦІВ..... 754

Бутирський А.А. ВИКОНАННЯ ПЛАНУ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ БОРГІВ БОРЖНИКА У СПРАВІ ПРО НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ..... 758

Вавженчук С.Я. ДО ПИТАННЯ РОЗУМІННЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРОЦЕДУРИ ЗАСТОСУВАННЯ НЕТРАДИЦІЙНОЇ КОНСТРУКЦІЇ «ВИЗНАННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НЕДІЙСНИМИ»..... 762

Вакарюк Л.В. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ ХАРАСМЕНТУ В СФЕРІ ПРАЦІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ..... 766

Вишновецька С.В., Вишновецький В.М. ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ НАЛЕЖНОЇ ПІДСТАВИ РОЗІРВАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З ІНІЦІАТИВИ РОБОТОДАВЦЯ..... 770

Вяткіна В.М. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ВІЙСЬКАХ.. 776

Гаращенко Л.П. ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ МОБІНГУ ТА КРИТЕРІЇ ЙОГО ДОВЕДЕНОСТІ: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ..... 780

Гетманцев М.О. ЗНАЧЕННЯ МОП У СФЕРІ ВСТАНОВЛЕННЯ ТРУДОВИХ СТАНДАРТІВ ТА ВПЛИВУ НА НАЦІОНАЛЬНЕ ТРУДОВЕ ПРАВО..... 790

Гетьманцева Н.Д., Процьків Н.М. СОЦІАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ДОКТРИНИ ТРУДОВОГО ПРАВА..... 794

Губіна Г.Л. ВИМОГИ ДО СТРАХОВИКІВ У СТРАХУВАННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ З ДЕРЖАВНОЮ ПІДТРИМКОЮ В УКРАЇНІ..... 798

Гусєва К.О. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ У СФЕРІ ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ..... 801

Денисюк М.О. ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ЗМІСТ, СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ..... 804

Денисюк О.О. ПРАВОВА ПРИРОДА ДОБРОЧЕСНОСТІ У СФЕРІ ПРАЦІ: ВІД ЕТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ДО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО КРИТЕРІЮ..... 810

Дибань М.П. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ..... 816

Дмитренко О.О. ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ..... 820

Зарічанська З.В. ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ ДЛЯ ВЧИНЕННЯ ДІЙ ГОСПОДАРСЬКИМ СУДОМ..... 827

Зарічанська З.В. ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА..... 830

Кашицький А.В. ДО ПИТАННЯ ПРО ВОЛОНТЕРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЕТЕРАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ..... 835

Кметик Х.В. СТАТУС СУБ'ЄКТА ВЕТЕРАНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ПРАВОВІ АСПЕКТИ..... 839

Коваленко Р.І. ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН НА РИНКУ ПРАЦІ..... 843

Князькова Л.М. ЩОДО ДЕЯКИХ ПИТАНЬ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ..... 847

Корват О.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ..... 851

Коросташивець Ю.Г. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАСТАВНИЦТВА: ПРАВОВИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ..... 854

Кришталь А.В., Нерослик К.А., Керелін В.В. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ВІДНОСИН..... 859

Купіна Л.Ф. НОВА ПАРАДИГМА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: СОЦІАЛЬНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ..... 862

Лабань В.В. ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНІ..... 868

Лякішева С.В., Маркарян А.О. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СТАТУС «ДИТИНА ВІЙНИ»..... 872

Малєнко О.В. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКА ТА

РОБОТОДАВЦЯ У ПРОЦЕСІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ..... 876

Малюга Л.Ю., Мариняк В.А. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПРАЦІВНИКІВ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ..... 879

Невара Л.М. ВИЗНАННЯ ДИПЛОМІВ, КВАЛІФІКАЦІЙ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЯК ПЕРСПЕКТИВА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 886

Нецька Л.С. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЖИТЛО В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 890

Ніколенко Л.М. ЄВРОПЕЙСЬКІ ESG-СТАНДАРТИ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ..... 896

Ноготков А.А. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИВАТНИХ ПРАВ ЧЕРЕЗ НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ..... 900

Онещук А.В. ПРОБЛЕМИ АСПЕКТИ ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ПРО НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ..... 904

Опанасюк Т.І. ІНСТИТУЦІЙНА СТІЙКІСТЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 908

Орловська І.Г. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ ЗА РЕІНТЕГРАЦІЮ ВЕТЕРАНІВ..... 912

Парасюк В.М., Тищенко С.С. ВИЗНАННЯ ПЕРЕПИСКИ У МЕСЕНДЖЕРАХ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОЧИННИМ ДОКАЗОМ: ПРОБЛЕМИ ТА РИЗИКИ..... 916

Парасюк В.М., Федьків І.А. ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ..... 920

Паращук В.І. ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА СОЦІАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ВПО В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ..... 926

Поліщук І.В. ДОГОВІРНІ РИЗИКИ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ..... 928

Розгон О.В. СТАН НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ..... 932

Саленко І.В. ОНОВЛЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ СТАНДАРТІВ..... 936

Свиридова В.Є. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИВАТНОПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ВЕТЕРАНІВ У КОНТЕКСТІ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 942

Сімутіна Я.В. ПРАВО РОБОТОДАВЦЯ ЗВІЛЬНЯТИ VS. ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФСПІЛОК КРІЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ..... 945

Сіньова Л.М. ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ..... 950

Сірий І.Ю., Медвідь Л.П. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ..... 954

Стафійчук В.В., Плаксій А.В., Рудик А.О. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 960

Тищенко О.В. ЦИФРОВІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЗАХИСНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ: ПРАКТИЧНО-ПРАВОВІ НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ..... 963

Федрак А.М. РЕКВІЗИЦІЯ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ..... 970

Філінович В.В. ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У КІБЕРПРОСТОРІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ..... 974

Хомяк А.П. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ..... 980

Цимбаленко А.Р. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ПРАЦІ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ..... 984

Черноус С.М. ДО ПИТАННЯ ПРО ЛОКАУТ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ..... 988

Чеснов Н.С. ВІДНОВЛЕННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ПІСЛЯ РУЙНУВАНЬ: ЦИВІЛЬНО - ПРАВОВІ АСПЕКТИ..... 994

Шабалін А.В. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ ТА СФЕРА ІР..... 999

Швачка В.Ю. ЗАХИСТ ПРАВ НОСІЯ ІНШОГО РЕЧОВОГО ПРАВА (ТИТУЛЬНОГО ВОЛОДІЛЬЦЯ) В КОНТЕКСТІ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЦК УКРАЇНИ..... 1002

Шерстюк В.О. ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ У ВИМОГАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ..... 1009

Шумило М. РЕКОДИФІКАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ДИСКУСІЯ МІЖ МИНУЛИМ ТА МАЙБУТНІМ..... 1012

Ярова Т.О. ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ..... 1018

РОЗДІЛ 4. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Абдель Фатах А.С. КОЛІЗІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКУВАННЯ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ..... 1023

Андрієнко К.Ю. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ..... 1028

Банашко Т.А., Ступак Д.Б. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ-ОКУПАНТА ЯК ОСНОВА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 1032

Болотнов Ю.Ю. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У КРИМІНАЛЬНОМУ

ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 1035

Вальдман О.А. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВІДШКОДУВАННЯ ЗАВДАНУ ШКОДИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 1038

Варламова І.Є. ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА МГП В КОНТЕКСТІ ПОДІЙ В ІЛОВАЙСЬКУ В СЕРПНІ 2014 РОКУ..... 1042

Гай Н.Ю. ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ВИСВІТЛЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ ЖУРНАЛІСТАМИ..... 1046

Голубєва В.О. ПРО ВПЛИВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ НА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВУ СФЕРУ..... 1048

Горяченко С.С., Іващенко І.С., Карелін В.В. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ РЕПАРАЦІЇ..... 1052

Дракохруст Т.В. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ДІТЕЙ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ..... 1058

Yaryna Zhukorska ON THE ISSUE OF THE CRISIS OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS..... 1062

Іванов А.В. МЕХАНІЗМ СПІВПРАЦІ У МЕЖАХ МІЖНАРОДНОЇ КОАЛІЦІЇ ЗА ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ..... 1066

Івченко О.М. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ КОНФІСКАЦІЇ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗАМОРОЖЕНИХ АКТИВІВ РФ ДЛЯ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ..... 1070

Карамач С.І. ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИМУСОВОЇ ДЕПОРТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ЯК МІЖНАРОДНОГО ЗЛОЧИНУ..... 1074

Кравченко М.В. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА..... 1077

Кухарська О.С. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 1083

Лихвар В.В. «РАДА МИРУ» ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ООН В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ..... 1088

Лісовська В.С. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ:

СВІТОВИЙ ДОСВІД І УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ..... 1091

Луняченко М.С. ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 1096

Мельниченко О.В. МІЖНАРОДНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ У СФЕРІ КРИПТО АКТИВІВ..... 1099

Мельниченко О.В. РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ФОРМУВАННІ СТАНДАРТІВ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТО АКТИВІВ..... 1104

Михайловський В.І. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВ І БІЗНЕСУ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ..... 1108

Нерослик К.А., Заліська С.А., Керелін В.В. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 1113

Озарчук А.В. МІЖНАРОДНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ..... 1117

Орлова В.А. ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ТА МЕХАНІЗМИ СТРАХУВАННЯ

ВОЄННИХ РИЗИКІВ..... 1122

Павлюк І.Р. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПІСЛЯВОЄННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ..... 1126

Панфілова Ю.М. ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР..... 1131

Пирха О.С. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 1136

Піковська І.Д. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ПРАКТИЧНІ ВИКЛИКИ..... 1138

Покальчук І.С. ПРАВОВИЙ СТАТУС І МЕХАНІЗМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАМОРОЖЕНИХ СУВЕРЕННИХ АКТИВІВ РФ ЯК ДЖЕРЕЛА РЕПАРАЦІЙ..... 1141

Сліпченко Є.С. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 1147

Сога Л.В. LANGUAGE AND DISCOURSE MECHANISMS OF REPRESENTING UKRAINIAN IDENTITY IN THE INTERNATIONAL LEGAL 1151

SPACE.....

Сорока І.О., Карелін В.В. ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ..... 1154

Стрілець К.С. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 1159

Федорюк В.Г. МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ДОПОМОГА ТА ПАРТНЕРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ТА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 1161

Черніков В.Ю. ВПЛИВ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ БЕЗПЕКИ..... 1167

Чурилова Т.М., Мотіна В.С. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ГРУПОВИХ ПОЗОВІВ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ..... 1170

Шемет Л.А. ПРАВОВІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 1178

Юсупов В.А., Величко Д.М. ПРАВО НА ЦИФРОВУ ІНКЛЮЗІЮ ІНВАЛІДІВ ВІЙНИ: КОЛІЗІЯ МІЖ

КОНВЕНЦІЄЮ ООН ТА НАЦІОНАЛЬНИМИ СТАНДАРТАМИ..... 1182

Chystiakova Yuliia. THE NEED OF INSTITUTIONAL CHANGES FOR THE EU IN THE LIGHT OF THE FUTURE UKRAINIAN MEMBERSHIP..... 1189

Філіппов А.В. ДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РФ ЗА ШКОДУ ЦИВІЛЬНІЙ АВІАЦІЇ УКРАЇНИ..... 1193

РОЗДІЛ 1
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

UDC 340 (043.2)

Álvaro Andrés Erices Bravo,
Lawyer (University of Buenos Aires) & Consultant in Space Law
Director, ERICES LEGAL – Civil, Business, Technology & Space Law,
Buenos Aires, Argentine Republic

SPACE MINING: RESHAPING THE FOUNDATIONS OF SPACE LAW

RESUME

Since its inception, space law has been geopolitical power expressed through legal forms. Given current conflicts and wars worldwide, the fragmentation of this discipline is likely to deepen. A clear example is the ongoing debate over mineral extraction in outer space, the Moon and other celestial bodies.

A NEW SPACE LAW

As Argentine Professor Manuel Augusto Ferrer (Jr) expressed five decades ago, "the 'communis opinio generalis', that is, the coinciding work of doctrine and the Resolutions of the United Nations General Assembly (hereinafter 'UNGA'), is what has historically created international space law" [1].

Regarding space resource extraction, "since 2015, new national space legislations around the world have defined terms such as 'space resource' without having first reached consensus within the United Nations Committee on the Peaceful Uses of

Outer Space (hereinafter 'UNCOPUOS'), and multilateral initiatives such as the Artemis Accords express terms such as 'commercial partners,' 'commercial utilization,' and 'commerce' in its text; all of which, in reality, reverses or modifies the classic logic of the creation of space law" [2].

However, to this fragmentation of space law are added major geopolitical realignments and ongoing regional conflicts, including the Russia–Ukraine war, escalating tensions implicating Iran and the Middle East, and the situation across the Taiwan Strait with the People's Republic of China; as well as significant political reconfigurations in Venezuela and Cuba. Added to these is a geopolitical dispute entailing Greenland, reflecting broader strategic competition involving the United States of America (hereinafter "U.S.").

The latter, in particular, reflects a distinctive sign of the present era that directly affects the legitimacy of the United Nations (hereinafter "UN"): a new *Board of Peace*, announced in January 2026 at the World Economic Forum in Davos, was created and promoted by U.S. President Donald J. Trump outside the UN framework, which itself is known to be facing a funding crisis following the withdrawal of its principal financial supporter from multiple UN institutions [3].

And all these geopolitical movements directly affect the way in which international and even national space instruments are forged.

SPACE LAW IS GEOPOLITICAL POWER EXPRESSED THROUGH LEGAL FORMS

Six years after the Space Launch Competitiveness Act of 2015, which allows U.S. citizens engaged in commercial recovery of space resources to be entitled to the material obtained, including the rights to possess, use, transport, and sell such resources under applicable U.S. law [4], in 2021, at the 60th Session of the Legal Subcommittee of UNCOPUOS, the *communis opinio generalis* agreed to create a working group

under the agenda item on the general exchange of views on potential legal models for activities in the exploration, exploitation, and utilization of space resources (hereinafter "UNCOPUOS Working Group on Legal Aspects of Space Resource Activities"). The workplan was established for five years and includes gathering information through presentations by interested parties [5].

On March 27, 2025, the *Initial Draft Set of Recommended Principles for Space Resource Activities* states two parts in its Annex: the first addresses fundamental concepts reflecting an emerging common understanding; the second addresses issues for which such common understanding does not yet appear to exist [6]. The latter, entitled *Possible Additional Draft Provisions*, adds the following interpretation to *Principle 2: Freedom of Access and Non-Appropriation*: "The extraction of space resources [and/or the utilization of space resources do] does not inherently constitute national appropriation under Article II of the Outer Space Treaty" [7].

This appears to closely mirror the language of the Artemis Accords (Section 10 — Space Resources): "The Signatories affirm that the extraction of space resources does not inherently constitute national appropriation under Article II of the Outer Space Treaty" [8].

On July 7, 2025, an updated draft set was published. Although the title of Principle 2 was slightly modified, the text maintained the issue of "extraction" in the second part, addressing matters for which there was no apparent common understanding [9].

Nevertheless, on October 15, 2025, a turning point occurred: a revised draft entitled *Initial Draft Set of Recommended [Non-Binding] Principles for Space Resource Activities* relocated the "extraction" matter to the first part, reflecting an apparent common understanding among members, and placed it—in brackets—directly within Principle

2(C), accompanied by a slight change in the title of the Principle. The final sentence stated: "(…) [The extraction [and/or utilization] of space resources does not inherently constitute national appropriation.]" [10].

On December 17, 2025, a further draft update was published under the same title as in October 2025, but with an additional clause appended to Principle 2(C): "(…) [The extraction [and/or utilization] of space resources [in full compliance with these Principles] does not inherently constitute national appropriation.]" [11].

However, unlike the preamble and main sections of the Artemis Accords, the terms "commercial" or "commerce" do not appear in the first part of the updated draft of December 17, 2025. Instead, the term "commercial" appears only in Principle 10, Review of Principles, within the non-common-understanding section: "(…) (j) sustainable commercial uses of space resources [as well as the determination and transfer of any ownership rights with respect to space resources]" [12].

Yet, despite the slow dynamics of UNCOPUOS, space technology continues to advance at a very rapid pace, particularly driven by the private sector, further widening the gap between technological development and existing legal frameworks.

Less than twenty years ago, private companies such as Planetary Resources and Deep Space Industries paved the way for extraterrestrial resource exploitation. Building upon those early advances, AstroForge and Karman+ have since assumed that momentum as cutting-edge space mining companies seeking to transform the activity into a commercial reality, relying on national space legislation to move forward.

Thus, commercial space activities of the twenty-first century are producing a progressive legal dislocation of the *communis opinio generalis* and giving rise to a new space law.

CONCLUDING REMARKS

1. The members of the UNCOPUOS Working Group on Legal Aspects of Space Resource Activities are adapting their position to an Artemis Accords–aligned scope by treating the term "extraction" as compatible with the non-appropriation principle of Article II of the 1967 Space Treaty.

2. From an entrepreneurial perspective, future drafts of the UNCOPUOS Working Group on Legal Aspects of Space Resource Activities should incorporate the term "commercial" into the section reflecting apparent common understanding, thereby grounding space resource extraction on a stronger business and economic foundation, alongside scientific objectives. Nevertheless, given current dynamics, it is unlikely that a comprehensive consensus will emerge from UNCOPUOS in the near term regarding space resources. Instead, national space legislations are increasingly expected to unilaterally authorize space resource extraction by their citizens.

3. New Space Law, with space mining as one of its spearheads, is in practice a reality developing outside—and despite—the historic ethos, contributions, and framework of UNCOPUOS.

References

1. See Erices Bravo, *Is it Necessary to Draft a New Outer Space Treaty for the Twenty-First Century?* p. 10. URL: https://doi.org/10.18372/2307-9061.76.20514.

2. Ibid.

3. See Jones, *Trump's 'Board of Peace' and the multilateral order*, URL: https://www.brookings.edu/articles/trumps-board-of-peace-and-the-multilateral-order/.

4. See 114th Congress (2015–2016), *H.R.2262 - U.S. Commercial Space Launch Competitiveness Act*, p. 19. URL:

https://www.congress.gov/bill/114th-congress/house-bill/2262/text.

5. See Erices Bravo, *Is it Necessary to Draft a New Outer Space Treaty for the Twenty-First Century?* p. 13. URL: https://doi.org/10.18372/2307-9061.76.20514.

6. See UNGA Res. A/AC.105/C.2/L.339, *Initial draft set of recommended principles for space resource activities*, (27 March 2025), p 3. URL: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/v25/021/86/pdf/v2502186.pdf.

7. Ibid., p. 18.

8. See NASA, *The Artemis Accords*, p. 4. URL: https://www.nasa.gov/wp-content/uploads/2022/11/Artemis-Accords-signed-13Oct2020.pdf.

9. See UNOOSA, *Updated draft set of recommended principles for space resource activities*, (7 July 2025), p 11. URL: https://www.unoosa.org/documents/pdf/copuos/lsc/space-resources/Updated_Initial_draft_set_of_recommended_principles_WG_SRA.pdf.

10. See UNOOSA, *Initial Draft Set of Recommended [Non-Binding] Principles for Space Resource Activities*, (15 October 2025), p 4. URL: https://www.unoosa.org/documents/pdf/copuos/lsc/space-resources/Updated_Initial_draft_set_of_recommended_principles_15_October_2025.pdf.

11. See UNOOSA, *Initial Draft Set of Recommended [Non-Binding] Principles for Space Resource Activities*, (17 December 2025), p 3. URL: https://www.unoosa.org/documents/pdf/copuos/lsc/space-resources/Updated_Initial_draft_set_of_recommended_principles_17_December_2025.pdf. 12. Ibid., p. 12.

UDC 340.5(043.2)
Ana Samakashvili, PhD Student,
at New Vision University, Tbilisi, Georgia

INVISIBLE WOUNDS, VISIBLE OBLIGATIONS: LEGAL PROVISION FOR REFUGEE MENTAL HEALTH

The refugee crisis and its associated challenges have gained significant prominence due to global instability, including political instability, economic volatility, numerous localized wars and armed conflicts, climate change, and natural disasters.

Late researches indicate that refugees are at a heightened risk of developing mental health disorders, most notably post-traumatic stress disorder (PTSD), depression, and anxiety. Furthermore, they frequently encounter complex crises pertaining to adaptation, identity, and belonging. These psychological burdens are often the cumulative result of pre-migration traumas, such as violence and persecution, compounded by the systemic stressors of forced displacement, legal precarity, and the socio-cultural hurdles of integration into host societies.

The refugee issue is inherently interdisciplinary. On one hand, it encompasses a legal dimension comprising migration procedures, the determination of legal status (RSD), asylum mechanisms, and international state obligations. On the other hand, it constitutes a complex psycho-social and medical phenomenon that directly impacts the physical and mental well-being of individuals, falling within the purview of social protection, public health, psychology, and psychiatry.

Understanding these legal distinctions is not merely a matter of political accuracy; it directly influences the framework of care and protection afforded to those who have lost their homes. The labels we assign to displaced populations

dictate the specific resources and support systems available to them, which can either facilitate or hinder their social integration. Consequently, addressing these terminological nuances is a vital prerequisite for ensuring that the fundamental rights and personal well-being of every displaced individual are fully upheld.

In order to discuss the mental health of refugees and why it matters, it is important to clarify who refugees are and what kind of and why they are facing mental health problems.

According to the general definition given in the 1951 Convention, a refugee is a person who: “as a result of events occurring before 1 January 1951 and owing to a well-founded fear of persecution... is outside the country of his nationality...” Unfortunately, most of the world's population faces the problem of differentiating between refugees and related terms, largely due to the confusion between the concepts of "refugee" and "forcibly displaced person", and it is all the more regrettable that we also encounter this confusion in Georgia. IDPs from Abkhazia are still referred to as "refugees", which is completely absurd. In general, there are two types of forced migration: (1) internal migration, which, as the name suggests, implies staying within state borders and changing administrative territories, again and again, within the same state, and (2) International migration is when a person crosses the border of one state and enters the sovereign territory of another state.

Accordingly, IDPs from Abkhazia belong to the first category of forced migration - Internal Displacement, while refugees - to International Migration. Based on this, we can conclude that:

1. All refugees are migrants, but not all migrants are refugees, and
2. As soon as we call an IDP from Abkhazia a "refugee", we are signing the independence of Abkhazia.

Mental health is increasingly recognized as a universal human right and an essential foundation for individual development, which is particularly important in situations of forced migration. The UN Secretary-General, António Guterres, has stated that "there is no health without mental health." Yet, millions of refugees and internally displaced persons worldwide do not receive the psychosocial support they need. This is due to stigma, discrimination and structural barriers that often prevent migrants from receiving timely and effective treatment in host countries.

The European Court of Human Rights (ECHR) has emphasized in its case law (e.g. Bensaid v. the United Kingdom) that mental health is an essential part of the inviolability of private life and the identity of the person. The Court explained that severe mental suffering can be equated with physical suffering and fall under the protection of Article 3 of the Convention (prohibition of torture, inhuman or degrading treatment).

These shortcomings in the mental health system undermine not only the individual well-being of refugees, but also hinder their social integration, cohesion and the economic progress of the host country. Thus, mental health protection is a critical legal issue that affects all aspects of refugees' lives, from the asylum procedure to their eventual social rehabilitation.

The mental trauma suffered by a refugee during forced migration is not just a clinical diagnosis; it is a legally significant harm that requires an appropriate legal response and the implementation of effective protection mechanisms by the state.

Data analysis indicates that one in three refugees may be diagnosed with depression or post-traumatic stress disorder. This picture is complemented by statistics on anxiety disorders, which are recorded in one or two out of ten refugees. These

data emphasize that the rate of mental health disorders among internally displaced persons significantly exceeds the average statistical norm, which indicates the need to review legal and social protection mechanisms.

In conclusion, it can be said that violations of the mental health of refugees should be considered a violation of a protected legal good, which requires the transformation of existing administrative practices into a trauma-oriented approach.

References

1. United Nations. (1951). Convention Relating to the Status of Refugees. Geneva, 28 July 1951. https://www.unhcr.org/3b66c2aa10

2. Goodwin-Gill, Guy S., and Jane McAdam. The Refugee in International Law. 4th ed., Oxford University Press, Sept. 2021

3. World Health Organization. (2022). World Mental Health Report: Transforming Mental Health for All, Geneva: World Health Organization. https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/40e5a13a-fe50-4efa-b56d-6e8cf00d5bfa /content

4. United Nations. (1966). International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Adopted 16 December 1966 by General Assembly resolution 2200A (XXI); entered into force 3 January 1976. United Nations Treaty Series, 993 U.N.T.S. 3. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights

5. Akef, Zainab, Poyrazli, Senel, & Quintero, Isabel. (2024). *An Exploration of the Lived Experiences and Psychological States of Migrants*. The Qualitative Report, 29(1). https://nsuworks.nova.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5555&context=tqr

6. Parekh, Ranna, ed. (2014). Current Clinical Psychiatry Series. New York: Springer. http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/64389/1/256.pdf . pdf#page=180

УДК 351.86:005.334(043.2)
Абражевич М.М., здобувачка вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, Україна

ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ У СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

У науковому дискурсі ризик-менеджмент розглядається як системний і цілісний процес організації, спрямований на виявлення, аналіз, оцінювання, обробку та моніторинг ризиків з метою забезпечення стійкості функціонування та досягнення стратегічних цілей у складних соціально-політичних та безпекових умовах. Це стосується як комерційних і промислових структур, так і специфічно сектору безпеки та оборони, де ризики можуть мати потенційно катастрофічні наслідки для державної безпеки, життєздатності Збройних Сил, ефективності оборонних проєктів та критичної інфраструктури.

Одним із фундаментальних підходів до побудови системи управління ризиками є міжнародний стандарт ISO 31000:2018 “Управління ризиками – Керівні принципи”, який встановлює загальні принципи, рамки та процес управління ризиками для будь-якої організації, включно зі структурами сектору безпеки та оборони. Стандарт наголошує на інтеграції ризик-менеджменту в усі управлінські процеси, систематичності та адаптивності

підходу, оцінці контексту, ідентифікації ризиків, їх аналізі, обробці та постійному моніторингу і покращенні системи управління ризиками. ДСТУ ISO 31000:2018 імплементовано в Україні як національний стандарт, і він є основою для побудови організаційної культури управління ризиками в умовах невизначеності [1].

У секторі оборони та безпеки застосування ризик-менеджменту має конкретні особливості, обумовлені високою ступенем невизначеності, складністю загрозового середовища та багаторівневістю взаємодії між різними структурними елементами системи безпеки (політичними, військовими, економічними, інформаційними). Тому впровадження ризик-менеджменту має опиратися на комплексні рамки, методології та інструменти, що поєднують процесуальний підхід (виявлення → оцінка → обробка → моніторинг) із застосуванням метричних, програмних та організаційних засобів.

Серед ключових інструментів реалізації ризик-менеджменту у сфері безпеки та оборони можна виділити такі групи:

1. Стандартизовані процесні рамки:

- Рамка управління ризиками (RMF) – структурований набір процесів, що описує цикл управління ризиками, включно з ідентифікацією, оцінкою, вибором контролів, моніторингом і ухваленням рішень щодо прийняття ризиків. Це рамковий підхід, визначений, зокрема, у документах Національного інституту стандартів і технологій США (NIST SP 800-37), який широко застосовується в державному секторі оборони для інформаційних систем та кібербезпеки. RMF забезпечує інтеграцію управління ризиками на всіх етапах життєвого циклу системи та створює основу для прийняття обґрунтованих рішень щодо застосовуваних контрзаходів [2];

- ISO 31000 – загальний стандарт, що визначає принципи, рамкову структуру та процес для систематичного управління ризиками у всіх організаційних контекстах, включно з оборонними структурами. Він акцентує увагу на інтеграції ризик-менеджменту у корпоративне управління та організаційну культуру [1].

2. Методології оцінки й аналізу ризиків:

- CRAMM (Метод аналізу та управління ризиками) – методологія ризик-аналізу з трьома етапами: встановлення цілей безпеки, оцінювання загроз і вразливостей, а також вибір відповідних заходів реагування [3]. Це приклад структурованого підходу до оцінки ризиків, який має практичну реалізацію у військовому та безпековому середовищі, зокрема в НАТО та арміях окремих країн;

- методи аналізу ризиків інформаційної безпеки, такі як COBIT 5 for Risk та CRAMM, застосовуються для кількісної та якісної оцінки ризиків у сфері захисту інформаційних активів, що є критично важливими для оборонних інформаційних систем [4].

Ці методи поєднують анкетні підходи, експертну оцінку та структуровані моделі, що дозволяють об'єктивізувати ризики та визначити пріоритети обробки.

3. Програмні засоби та автоматизація процесів. Програмні продукти та автоматизовані сервіси виконують важливу роль у реалізації ризик-менеджменту на практиці:

- eMASS (Служба підтримки забезпечення місії підприємства) – це сервісна платформа, що автоматизує процеси RMF для забезпечення інформаційної безпеки в рамках Департаменту оборони США, включно з управлінням документацією, межами оцінювання та моніторингу ризиків [5];

- Рішення для оцінки гарантованої відповідності (ACAS) – програмний набір інструментів для автоматизованого сканування вразливостей і оцінювання

конфігурації, який використовується в оборонному секторі для оцінки технічних ризиків інформаційної інфраструктури [6].

Автоматизація дозволяє організувати безперервний моніторинг ризиків, швидко реагувати на зміни загрозового середовища, зменшувати людський фактор та узгоджувати дії різних команд у масштабних системах.

4. Організаційні інструменти управління ризиками. До них належать: політики та регламенти управління ризиками; процедури ідентифікації та класифікації ризиків; моделі прийняття рішень щодо відповідальності за ризик; системи звітності й показників ефективності.

Ці інструменти формалізують відповідальність і рольові функції у системі ризик-менеджменту, а також забезпечують інтеграцію оцінки ризиків у процес планування ресурсів і реалізації стратегічних завдань безпеки та оборони. Це відповідає підходам ISO 31000, які акцентують на тому, що ризик-менеджмент має бути невід'ємною складовою процесу прийняття рішень на всіх рівнях управління.

У контексті сучасних тенденцій у сфері безпеки та оборони помітним є зростання ролі цифрових технологій, моделювання і прогнозування ризиків, що застосовують математичні моделі, графи атак, машинне навчання та штучний інтелект для передбачення потенційних ланцюгів подій і їх наслідків; такі підходи поступово включаються в рамки практичних інструментів ризик-менеджменту для аналізу складних системних ризиків.

Синтезуючи вищезазначене, можна стверджувати, що реалізація ризик-менеджменту у системі безпеки та оборони є комплексним процесом, що поєднує міжнародновизнані стандарти (ISO 31000), структуровані рамки (RMF), методології оцінки (CRAMM, COBIT) та програмно-технічні засоби (eMASS, ACAS), а також

організаційні механізми управління. Такий підхід забезпечує не лише систематичність і передбачуваність управлінських рішень, але й адаптивність системи до змінного загрозового середовища, що є критично важливим у сучасних умовах гібридних та традиційних загроз.

Література

1. ДСТУ ISO 31000:2018 Менеджмент ризиків. Принципи та настанови (ISO 31000:2018, IDT). URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=80322&utm.com

2. Risk Management Framework for Information Systems and Organizations. A System Life Cycle Approach for Security and Privacy. URL: https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/SpecialPublications/NIST.SP.800-37r2.pdf?utm.com

3. *CRAMM.* URL: https://en.wikipedia.org/wiki/CRAMM?utm.com

4. Сидоркін П., Горліченко С., Некоз В., Шилан М. Методи управління ризиками інформаційної безпеки CRAMM та COBIT 5 for Risk. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2023. № 47(2). С. 41–47. DOI: 10.33099/2311-7249/2023-47-2-41-47.

5. eMASS. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/EMASS?utm.com

6. Assured Compliance Assessment Solution. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Assured_Compliance_Assessment_Solution?utm.com

УДК 355:34(477)(043.2)
Алієв Р.В., к.ю.н., доцент,
Національний університет оборони України,
м. Київ, Україна

ОПЕРАЦІЙНЕ ПРАВО: ЕТИМОЛОГІЯ ТА СУТНІСНІ ОЗНАКИ

Розвиваючи концепцію сутнісного сприйняття найважливіших аспектів буття операційного права як специфічного та комплексного інституту в системі функціонуючої комплексної галузі військового права, на наш погляд, доцільно звернути увагу на розкриття таких питань, сфери забезпечення правового впливу зазначеного інституту, кола осіб, на яких цей правовий вплив поширюється, а найголовніше – етимології основних термінів операційного права.

Здебільшого зазначені питання стосуються військовослужбовців сил оборони України, юридичного радника, який здобув академічну юридичну освіту, але насамперед – командира, який має високу кваліфікацію у військовій справі.

Розуміючи сутнісні елементи операційного права з практичної військово-правової точки зору, військові командири мають змогу зосередити операційні зусилля командування та штабу на забезпеченні перемоги у війні із дотриманням основних норм права збройних конфліктів і національного законодавства України.

З теорії права ми знаємо, що право – це соціальне явище, яке виникає разом із суспільними формами життєдіяльності і спирається на певні цінності. Відмова від стихійного та непередбачуваного у взаєминах між людьми стає одним із важливих чинників їх впорядкування за допомогою загальних правил, які є зразком бажаної і допустимої поведінки та опосередковані гарантіями їх

дотримання [1, с. 57]. В цьому разі необхідно загальнотеоретично осмислити місце операційного права в національній правовій системі, набуття ним правових якостей, визначення функцій, завдань, що надалі дасть змогу модифікувати правову науку і практику з урахуванням актуального контексту військових проблем, що потребує інноваційних підходів та обґрунтованих рішень.

Характеризуючи етимологію основних термінів, покладених в основу досліджуваного нами специфічного комплексного інституту, зазначимо, що українські науковці по-різному визначають феномен операційного права.

Так, П. П. Богуцький визначає військове-операційне право як системну сукупність норм і визначених військовим законодавством правил поведінки, що утворює міжгалузевий інститут військового права та покликане здійснювати правове регулювання діяльності військових формувань, військовослужбовців під час бойової підготовки та бойового застосування військ у збройному конфлікті [2, с. 157].

На думку В.Й. Пашинського військове право пов'язане з предметом військово-адміністративного права однорідною групою суспільних відносин, що виникають у процесі збройного конфлікту і стосуються аспектів оперативно-тактичного управління військами під час ведення бойових дій. Вчений вважає, що зазначена група суспільних відносин безпосередньо пов'язана з публічною управлінською діяльністю і належить до адміністративного права, яку, на думку західних науковців та деяких представників сучасної української юридичної науки, регулюють норми операційного права [3, с. 88–89].

Як вважають О.О. Гущин та І.М. Шопіна, операційне право є сукупністю правових норм, які

регламентують проведення військових операцій і дії, пов'язані з їх забезпеченням. Науковці вважають, що операційне право забезпечує ведення операцій через правову підтримку реакції військових керівних органів на різні ситуації, а також консультування з питань визначення цілей, розроблення, впровадження та реалізації правил ведення бойових дій [4, с. 121–122].

На думку Є. Касаткіна та І. Ринського, операційне право – це відносно новий у вітчизняній юридичній практиці термін, що позначає сукупність правових норм, які регулюють порядок застосування військ під час воєнних операцій. Операційне право охоплює норми, які регулюють порядок ведення бойових дій, управління військами, командування, планування операцій, визначення повноважень командирів тощо [5, с. 89–93].

На нашу думку, операційне право – це міжгалузевий інститут військового права, системна єдність відповідних норм військового права та міжнародного гуманітарного права, що регулюють військово-правові відносини з підготовки, планування та ведення бойових дій під час збройного конфлікту, застосування Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань згідно з вимогами законодавства [6, с. 330–336]. Однак зауважимо, що операційне право – це специфічний, комплексний інститут в системі комплексної галузі військового права.

Як бачимо, термін "операційне право" науковці розуміють і тлумачать по-різному. Звідси постає питання правильної інтеграції права збройних конфліктів у процеси прийняття рішень у частині визначення етимології та сутнісних ознак операційного права, якщо всі перелічені дефініції різняться.

Для вирішення цієї проблеми пропонуємо звернутися до доктринальних джерел визначення сутності і

змісту об’єднаних операцій, які проводять у різних просторах (на суші, на морі, у повітрі, в інформаційному та кібернетичному просторах), оскільки розуміння терміна “операція” дає змогу командуванню тимчасових органів військового управління (оперативно-тактичних угруповань і тактичних груп), армійських корпусів і бригад повноцінно проводити заходи з організації операцій (бойових дій), управління військами, їх всебічного забезпечення тощо.

Відповідно до такого бачення правова реальність підготовки і ведення операцій спиратиметься на етимологію та сутнісні ознаки такого специфічного комплексного інституту, як операційне право, оскільки правова наука в цілому та операційне право зокрема покликані слугувати вирішенню реальних проблем успішного проведення операцій (бойових дій), кінцевими споживачами яких є військовослужбовці сил оборони України, в тому числі юридичний радник та командувач як головні носії теоретико-правових знань і практичних навичок.

Отже, як сутність операційного права пропонуємо розуміти правила підготовки (планування) і ведення операцій (бойових дій) для будь-яких умов застосування сил оборони України.

Література

1. Загальна теорія права: підручник. О.В. Петришин, Д.В. Лук’янов, С.І. Максимов та ін.; за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2021. 568 с.

2. Богуцький П.П. Право національної безпеки та військове право: сучасні виклики: навч. посіб. Київ; Одеса: Фенікс, 2023. 252 с.

3. Пашинський В.Й. Забезпечення оборони України: адміністративно-правові аспекти: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 408 с.

4. Гущин О.О., Шопіна І.М. Актуальні проблеми правового забезпечення військових операцій (на прикладі участі Збройних Сил України у протидії торгівлі людьми). *Право і суспільство.* 2017. № 3. С. 118–122.

5. Проблеми правового забезпечення оборони України: зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 верес. 2025 р.) / упоряд. П.П. Богуцький. Ю.В. Гаруст, Л.В. Заславська, В.Г. Пилипчук. Київ; Одеса, 2025. 432 с.

6. Алієв Р.В. Операційне право в системі військового права України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. № 6. Ч. 3. С. 330–336.

УДК 340.14 (094)

Апаров А.М., д.ю.н., професор,
Служба військового капеланства Збройних Сил України,
майор капеланської служби, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ АНАЛІЗУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Формування правової культури та правової свідомості військового капелана проходить свій складний шлях, зумовлений релігійними, воєнними, історичними, культурними, політичними та соціально-моральними факторами спільно з Україною та її народом. Історичне перебування України у складі різних імперій формувало таку основу існування суспільства, де право і правопорядок мали суто декоративний характер і використовувалися як інструмент релігійних та соціальних репресій. В новітній період історичного розвитку України,

відбувались процеси політично-правового характеру, які були спрямовані на проведення реформ, у тому числі правової реформи, зміну підходів до організації підготовки спеціалістів у різних сферах суспільної діяльності, демократизацію громадянського суспільства та свободу слова, розвиток національного мовного та релігійного середовища, а також на створення дієвих механізмів захисту прав та свобод людини і громадянина.

Воєнні виклики, які явно виникли у 2014 році, стали каталізатором формування нових суспільних, релігійних та правових реалій, що вплинули на трансформацію правової свідомості, вектор розвитку якої почав дрейфувати у бік принципів законності, справедливості, власної ідентичності, гідності, гендерної рівності, верховенства права та закону.

Ми розуміємо, що правова культура та правова свідомість - є одними з ключових елементів побудови та розвитку самостійної, незалежної, демократичної та правової держави і саме тому правова культура та правова свідомість військового капелана є невід'ємною та необхідною частиною формування самої держави, яке відбувається під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, у процесі духовного, військового, морального історичного, соціального, політичного та правового становлення суспільства, відображаючи рівень ставлення, вивчення та застосування правових цінностей, норм і принципів, а також механізмів їх дотримання та захисту.

Соціально-правові передумови розвитку правової культури та правової свідомості військового капелана в державі та суспільстві можуть охоплювати наступні елементи та цінності:

- духовні, морально-етичні, психологічні, релігійні, економічні, інституційні, історично-просвітницькі, мовно-культурні, політичні, та інші.

Шопіна І.М. зазначає, що в умовах правового режиму воєнного стану формування правових цінностей у військовослужбовців ускладнено низкою проблем, до яких належать: а) примат сили, який утверджується нині у міжнародному просторі і знаходить свій прояв у недієвості міжнародних механізмів стримування та притягнення до відповідальності держави-агресора за численні порушення гуманітарного права, цілісності та недоторканості території інших держав у межах їх кордонів; б) тривала недооцінка державою важливості формування у всіх верств населення готовності до збройного опору у разі нападу противника; в) непродумана мобілізаційна політика, яка сприяла створенню численних правових лазівок для ухилення від виконання військового обов'язку; г) недостатність кваліфікації існуючих суб'єктів, які здійснюють виховні впливи, особливо в аспекті роботи з військовослужбовцями зрілого віку, педагогічна робота з якими будується за іншими алгоритмами, ніж з дітьми та юнацтвом; ґ) недосконаліть нормативно-правових актів, якими регламентується правове виховання військовослужбовців [9, с. 168-172].

Тому при розгляді питання про соціально-правові передумови аналізу правової культури та правової свідомості військового капелана, слід окреслити вагомі сучасні фактори, які впливають на їх формування та подальший розвиток:

- соціальна перцепція системи правових норм особистості військового капелана. Соціальна перцепція системи правових норм особистості військового капелана являє собою багаторівневий психологічний процес, у якому військовий капелан ідентифікує, сприймає, осмислює та формує у своїй свідомості власне уявлення про правову систему та її норми, та визначає своє ставлення до них;

- мотивація активності особистості військового капелана у системі правових норм. Мотивація активності особистості військового капелана у системі правових норм слугує засобом застосування внутрішніх та зовнішніх спонукальних елементів та їхніх характеристик, які мотивують його до певної форми поведінки, що відповідає правовим нормам, або такої, яка визначається як правопорушення.

Мотивація активності особистості військового капелана у системі правових норм є різновидом загальної соціальної активності і може залежати від прагнення до самореалізації, досягнень та визнання, а також від усвідомлення та прийняття власних знань та переконань як правомірних, або таких, що відповідають на його думку загальним моральним засадам суспільства;

- психологічна суб’єктивна легітимація правових норм. Психологічна суб'єктивна легітимація правових норм військовим капеланом є важливим фактором інтерналізації (пошуку, осмислення, усвідомлення, прийняття, засвоєння, визнання та дотримання) ним правових норм як необхідних, внутрішньо обов'язкових, справедливих і належних до виконання, незалежно від наявності та застосування елементів зовнішнього примусу. Це ключовий психолого-правовий механізм регулювання поведінки людини в певних соціальних відносинах;

- толерантність військового капелана до правової невизначеності. Толерантність військового капелана до правової невизначеності — це усвідомлена та мотивована готовність приймати рішення та діяти в ситуаціях, коли встановлені правові норми є нечіткими, незрозумілими, суперечливими, неповними або наділені іншими соціально-правовими характеристиками, які надають здатність людині діяти без чіткого розуміння всіх можливих правових наслідків таких дій.

Толерантність до правової невизначеності проявляється як певна форма терпимості до ситуацій, де закон не дає однозначної відповіді на вирішення певної ситуації та суперечить принципу правової визначеності і передбачуваності регулятивного впливу правових норм;

- система фундаментальних морально-правових цінностей військового капелана. Систему фундаментальних правових цінностей можна визначити як комплекс основних, найважливіших постулатів, ідей, принципів та доктринально-практичних підвалин, які лежать в основі будь-якої правової системи, будь-якої держави та міжнародного права. Ця система забезпечує належне правове регулювання відносин в суспільстві і містить в собі такі елементи, як справедливість, свобода, рівність, безпека, законність, відсутність дискримінації, невідворотність покарання, а також наповнює змістом конкретні права людини, які закріплені конституціями держав та міжнародними документами;

- індивідуальність як фокусоване відображення правової цілісності і певного ставлення військового капелана до світу в контексті правової культури та правової свідомості. Індивідуальність як частина фокусованого відображення правової цілісності і певного ставлення військового капелана до світу в контексті правової культури та правової свідомості - це не лише сукупність унікальних духовних, природних та соціальних рис військового капелана, але й її особливе сфокусоване відображення правової цілісності особистості військового капелана та певного власного ставлення до світу та його правових цінностей і правил. Це означає, що індивідуальність військового капелана як фокусована частина відображення правової цілісності може розглядатися як поєднання його правового самоусвідомлення своєї особистості (її свідомості,

усвідомлення самого себе у правовій матерії) з її поведінкою (реакцією, рефлексією, тощо) та ставленням до цього усвідомлення, осмислення, сприйняття та виконання правових норм як елементів правосвідомості та правової культури військового капелана;

- визначення співвідношення соціального і біологічного в особистості військового капелана як передумова соціально-правового аналізу його правової культури та правової свідомості. Важливим елементом нашого дослідження є змістовне визначення співвідношення біологічного та соціального в особистості військового капелана, що є ключовою передумовою зокрема і для соціально-правового аналізу, оскільки воно дозволяє зрозуміти, як вроджені особливості (задатки, потенціал, тощо) взаємодіють із соціальним та правовим середовищем у якому існує військовий капелан як людина, та як вони впливають на його поведінку в суспільстві в межах конкретних правовідносин та ставлення до настання юридичної відповідальності передбаченої законом.

- стабільність законодавства та правової системи, невідворотність покарання та справедливість під час його застосування. Стабільність законодавства та правової системи, невідворотність покарання та його справедливість є не лише ключовими принципами правосуддя, але і передумовою для соціально-правового аналізу правової культури та правової свідомості військового капелана зокрема, оскільки вони забезпечують верховенство права, захист прав громадян та ефективність боротьби зі злочинністю, що впливає на формування ставлення конкретної людини до правової матерії, права, правових норм та створює мотиваційну основу до їх сприйняття та застосування. Стабільність права та правових норм забезпечує людині передбачуваність у законодавчому регулюванні суспільних відносин, розуміння

невідворотності справедливого покарання (його неминучість) за вчинене правопорушення і забезпечення відповідності покарання тяжкості правопорушення з урахуванням конкретних обставин вчиненого діяння;

- зв’язок між правовими цінностями і соціально-ціннісними потребами військового капелана. Зв'язок між правовими цінностями і соціально-ціннісними потребами військового капелана полягає в тому, що його духовні та правові цінності слугують основою для правомірного задоволення і соціальних потреб, забезпечуючи порядок, справедливість та захист прав та інтересів його особистості, що сприяє правовій стабільності соціального середовища в якому перебуває військовий капелан.

Література

1. Александров В.М. Правова культура військовослужбовця як чинник формування правової держави. *Особистість. Суспільство. Право:* зб. наук. ст. та тез наук. повідомл. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю Полтав. юрид. ін-ту (Полтава, 15 берез. 2012 р.) / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», Нац. акад. прав. наук України, Полтав. юрид. ін-т, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. Харків: Точка, 2012. С. 484–486.

2. Балдецький А., Зарічанський О., Смовж М., Фурманов К. Формування правової культури військовослужбовців засобами спеціальної фізичної підготовки. *Педагогічні інновації у фаховій освіті.* Вип. 10. Ужгород, 2019. С. 5-11.

3. Бех І.Д. Проблема особистісних цінностей: стан і орієнтири дослідження // Українська психологія: сучасний потенціал. Матеріали Четвертих Костюківських читань (25 вересня 1996 р.): в 3 т. Київ: Вид-во ДОК-К, 1996. Т. 1. С. 57-67.

4. Коваленко Є.С. Психологічні особливості правомірної поведінки військовослужбовців. *Габітус.* 2023. № 46. С. 211-216. DOI: https://doi.org/10. 32782/2663-5208

5. Скуріхін С.М. Правова культура офіцерського складу збройних сил україни: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 22 с.

6. Худавердова А.О. Норми права та норми моралі як регулятори поведінки військовослужбовців. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві:* зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 28 жовт. 2022 р.). Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2022. С. 366-370. URL: https://dspace.univd.edu.ua/items/623e2822-8ed1-4c48-b757-fa37820060aa

7. Чернушенко Д.А. Толерантність як світоглядна основа правосвідомості в умовах інформаційного суспільства. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2013. № 1–2. С. 94-103.

8. Шемчук В.А. Концептуальні засади формування готовності майбутніх офіцерів інституцій сектору безпеки і оборони України до виконання завдань за призначенням в екстремальних умовах службово-бойової діяльності: монографія; за заг. наук. ред. Ф.О. Руденка. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 1–17.

9. Шопіна І.М. Формування правових цінностей у системі національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання військовослужбовців. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2024. Серія ПРАВО. Випуск 86: частина 4. С. 168-172.

УДК 340:354:328.185(043.2)
Багмет А.А., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила безпрецедентне навантаження на всю систему публічного адміністрування та правозахисту. Інституція Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Омбудсман) опинилася на передовій захисту прав громадян в умовах, коли класичні механізми реагування виявилися недостатньо ефективними. Як свідчить офіційна статистика, у 2024 році кількість звернень до Офісу Омбудсмана зросла у 2,5 рази порівняно з 2020 роком, сягнувши 123 тисяч.

В таких умовах питання трансформації публічно-правового регулювання діяльності Омбудсмана набуває не лише теоретичного, а й прикладного, екзистенційного значення для збереження демократичної ідентичності держави.

Збройна агресія та введений воєнний стан об’єктивно розширили фактичний мандат Омбудсмана. До традиційних функцій парламентського контролю за додержанням прав і свобод людини додалися принципово нові напрями діяльності: сприяння документуванню воєнних злочинів та грубих порушень прав людини, моніторинг дотримання прав внутрішньо переміщених

осіб, сприяння поверненню громадян України з території держави-агресора та тимчасово окупованих територій, захист прав військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Чинний Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» був ухвалений ще у 1997 році і не враховує реалій збройного конфлікту, цифрової трансформації урядування та євроінтеграційних зобов'язань держави.

У квітні 2025 року у Верховній Раді України було зареєстровано законопроєкт № 13181 «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», покликаний осучаснити правові засади діяльності інституції. Метою цього законопроєкту є посилення інституційної спроможності Омбудсмена.

До позитивних новел належать: зниження вікового цензу для кандидатів на посаду Омбудсмана з 40 до 35 років; чітке визначення процедури призначення із встановленням конкретних строків та переліку документів; право звертатися до парламенту з пропозицією про ратифікацію міжнародних договорів у сфері прав людини; право ініціювати створення тимчасових слідчих комісій; законодавче закріплення функцій щодо сприяння документуванню воєнних злочинів.

Нове законодавче регулювання діяльності Омбудсмана є критично важливим саме для післявоєнної відбудови з кількох фундаментальних причин.

По-перше, післявоєнна відбудова – це не лише відновлення інфраструктури, а насамперед відбудова довіри між державою та громадянином. Як слушно зауважує Омбудсман Дмитро Лубінець, питання організації післявоєнних виборів, забезпечення виборчих прав понад 4,6 млн ВПО та 11 млн громадян за кордоном – це не технічне питання, а «питання довіри між державою і громадянами» та «показник нашої зрілості як правової та

демократичної держави». Сильний, незалежний, фінансово спроможний Омбудсман є гарантом того, що жодна категорія громадян не буде дискримінована у доступі до виборчих, соціальних, майнових прав.

По-друге, масштабні відбудовчі проєкти неминуче супроводжуватимуться земельними, майновими, інвестиційними спорами, питаннями компенсацій за знищене житло. Без інституції, здатної оперативно реагувати на порушення, застосовувати ефективні засоби впливу, права пересічних громадян можуть бути нівельовані адміністративним свавіллям або корупційними схемами.

По-третє, міжнародні партнери та донори розглядають незалежність національних правозахисних інституцій як індикатор спроможності держави забезпечувати верховенство права.

Новий закон, ухвалений відповідно до міжнародних стандартів, здатен стати сигналом міжнародній спільноті про готовність України будувати сильні, незалежні інституції.

Післявоєнна відбудова поставить перед інституцією Омбудсмана виклики, які потребуватимуть адекватної законодавчої бази та ресурсного забезпечення.

У післявоєнний період залишатимуться старі виклики і виникатимуть нові. Важливими напрямками роботи залишатимуться захист прав ветеранів та осіб з інвалідністю внаслідок війни, захист прав осіб, які залишалися в окупації, від дискримінації, захист прав дітей.

Трансформація публічно-правового регулювання діяльності Омбудсмана є невід'ємною складовою євроінтеграційного курсу держави та фундаментальною передумовою успішної післявоєнної відбудови. Воєнний стан довів здатність інституції адаптуватися до

екстремальних умов, однак ця адаптація має межу, визначену застарілим законодавством та обмеженим ресурсним забезпеченням.

Ухвалення нової редакції Закону «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» є важливим кроком до розвитку інституції Омбудсмана в Україні, сприятиме додержанню принципу верховенства права в Україні та забезпечить належний рівень захисту прав громадян у післявоєнній відбудові нашої держави.

Література

1. Виклики у сфері захисту прав людини: в Києві відбулася конференція - Юридична Газета. Юридична газета – онлайн версія. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/vikliki-u-sferi-zahistu-prav-lyudini-v-kievi-vidbulasya-konferenciya.html (дата звернення: 11.02.2026).

2. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2020 році, Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (б. д.) (Україна). URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/ uploaded-files/schoricha-dopovid-2020.pdf (дата звернення: 11.02.2026).

3. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році, Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (б. д.) (Україна). URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/ uploaded-files/18.06.2025%20%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%
D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%D0%A3%D0%BF%D

0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%83_2024_%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96-%20%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1% 80% D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0% B5%D0%BD%D0%B0.pdf (дата звернення: 11.02.2026).

4. Лубінець Д. Післявоєнні вибори – це тест для України. Facebook. 4 лют. 2026 р. URL: https://www.facebook.com/dmytro.lubinets/posts/3751242141850218/ (дата звернення: 11.02.2026).

5. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 груд. 1997 р. № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1998. № 20. Ст. 99.

6. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Проєкт Закону України 17 квіт. 2025 р. № 13181.

7. Судово-юридична газета. Омбудсмен зможе видавати обов'язкові до виконання приписи та ініціювати притягнення посадовців до відповідальності. 30 черв. 2025 р. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/334707-ombudsmen-smozhet-izdavat-obyazatelnye-k-ispolneniyu-predpisaniya-i-initsiirovat-privlechenie-dolzhnostnykh-lits-k-otvetstvennosti (дата звернення: 11.02.2026).

УДК 159.925(043.2)
Багненко В.Ю., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Інститут психології ім. Г.С. Костюка, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Шиловська О.М., к.п.н.,
доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ОСМИСЛЕННЯ СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ПОДІЙ ЧЛЕНАМИ СУСПІЛЬСТВА

Психологічні чинники осмислення складних життєвих подій суттєво впливають на ефективність публічного управління та мають бути враховані при впровадженні інформаційних технологій, особливо в умовах суспільних криз, війни та невизначеності.

Актуальність теми психологічних чинників осмислення складних життєвих подій у контексті публічного управління зумовлена глибокими соціальними трансформаціями, які переживає сучасне суспільство. Війна, масові втрати, вимушене переміщення, економічна нестабільність та тривала невизначеність формують не лише об'єктивні управлінські виклики, але й масштабні психологічні наслідки. За цих умов інформаційні технології у публічному управлінні стають не просто інструментом передачі даних, а важливим чинником формування колективного сприйняття реальності, довіри до державних інституцій та здатності суспільства інтегрувати травматичний досвід.

Осмислення складних життєвих подій у психології розглядається як процес надання пережитому досвіду значення, включення його в особисту або колективну життєву історію та відновлення відчуття внутрішньої цілісності. Цей процес не є автоматичним і значною мірою залежить від психологічних умов, у яких перебуває

людина або спільнота. Для публічного управління це означає, що будь-які управлінські рішення, комунікаційні стратегії чи цифрові сервіси взаємодіють із внутрішнім психологічним станом громадян, посилюючи або, навпаки, знижуючи напруження.

Одним із ключових психологічних чинників осмислення є відчуття базової безпеки. У ситуаціях загрози людина схильна звужувати мислення, сприймати інформацію фрагментарно та реагувати емоційно. Якщо інформаційні системи публічного управління транслюють суперечливі, надмірно тривожні або нечіткі повідомлення, це підсилює стан дезорганізації та ускладнює раціональне осмислення подій. Натомість послідовна, зрозуміла та передбачувана комунікація сприяє відновленню психологічного відчуття контролю та стабільності.

Другим важливим чинником є довіра до інституцій. Осмислення складних подій неможливе без мінімального рівня довіри до джерела інформації. У цифрову епоху інформаційні технології можуть одночасно виступати як інструмент прозорості, так і джерело маніпуляцій. Психологічні дослідження свідчать, що в умовах хронічного стресу люди стають більш вразливими до дезінформації, конспірологічних пояснень та поляризованих наративів. Відтак, публічне управління має враховувати не лише технічну якість інформаційних платформ, але й психологічну спроможність громадян сприймати та інтегрувати складну інформацію.

Суттєву роль відіграє соціальна ідентичність і відчуття належності. Людина осмислює події не ізольовано, а через призму групової приналежності — професійної, регіональної, національної. Інформаційні технології, що використовуються у публічному управлінні, формують спільний інформаційний простір, у якому закладаються домінуючі інтерпретації подій. Якщо цей

простір фрагментований або конфліктний, осмислення стає суперечливим, що підвищує ризик соціальної напруги.

Важливим психологічним чинником є здатність витримувати невизначеність. Складні життєві події часто не мають швидких пояснень або чітких прогнозів. Прагнення до негайної ясності може призводити до спрощених або хибних інтерпретацій. Інформаційні технології у публічному управлінні мають потенціал підтримувати громадян у стані невизначеності, якщо вони визнають її наявність, замість створення ілюзії повного контролю. Такий підхід знижує рівень фрустрації та сприяє більш зрілому осмисленню реальності.

Особливе значення має наративний вимір. Осмислення складних подій відбувається через історії, які люди розповідають собі та іншим. Цифрові платформи державних сервісів, соціальні мережі та офіційні канали комунікації формують простір для колективного наративу. Якщо публічне управління ігнорує цей аспект, вакуум заповнюється альтернативними, часто деструктивними наративами. Включення людського досвіду, визнання втрат і труднощів у публічній комунікації сприяє психологічній інтеграції пережитого.

Не менш важливим чинником є соціальна підтримка. Осмислення складних життєвих подій значно ускладнюється в умовах ізоляції. Інформаційні технології можуть виступати інструментом з'єднання громадян із сервісами підтримки, спільнотами взаємодопомоги та фаховими ресурсами. При цьому психологічна ефективність таких інструментів залежить від того, наскільки вони доступні, інтуїтивно зрозумілі та емоційно нейтральні.

Психологічний стан осіб, які ухвалюють управлінські рішення, також має значення. Хронічне перевантаження, вторинна травматизація та емоційне вигорання працівників

публічного сектору впливають на якість управління та комунікації. Інформаційні технології можуть як зменшувати навантаження через автоматизацію, так і посилювати його через постійну доступність і тиск швидких рішень. Тому психологічні чинники мають враховуватися і на рівні організаційної культури публічного управління.

У підсумку, осмислення складних життєвих подій членами суспільства є багатовимірним психологічним процесом, який безпосередньо взаємодіє з інформаційними технологіями у публічному управлінні. Ігнорування психологічних чинників знижує ефективність навіть технічно досконалих рішень, тоді як їх урахування сприяє підвищенню довіри, соціальної стійкості та здатності суспільства адаптуватися до криз.

Таким чином, розвиток інформаційних технологій у публічному управлінні потребує міждисциплінарного підходу, який поєднує технічні, управлінські та психологічні знання. Усвідомлення психологічних механізмів осмислення складних життєвих подій дозволяє створювати не лише функціональні, але й людяні системи управління, здатні підтримувати суспільство в умовах тривалих викликів.

Література

1. Аврамчук О. Клініко-психологічні аспекти переживання втрати та діагностики ускладненого горювання. *Problems of modern psychology*. 2019. Вип. 45. С. 11–39. DOI: 10.32626/2227-6246.2019-45.11-39. URL: https://www.researchgate.net/publication/334134527 _Clinical _and_Psychological_ Aspects_of_the_Bereavement_and_Diagnostic_of_ Complicated_Grief (дата звернення: 17.11.2025).

2. Ворден В. Консультування і терапія горя. New York: Guilford Press.

3. Власенко І.А., Вінник Н.Д. Переживання втрати: специфіка, конфлікт, трансценденція, подолання. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 3. Т. 1. DOI: https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.3-1.6. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2019/part_1/8.pdf (дата звернення: 17.11.2025).

4. Войтович М.В. Психологічні особливості горювання. *Актуальні проблеми психології. Серія «Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія»*. 2019. № 19 (5). С. 10–23. URL: https://lib.iitta.gov.ua/721340/1/Voitovich_M_V_2019__Psychological_features_of_the_grief_proc-1-14.pdf (дата звернення: 21.11.2025).

5. Медведєва О.В. Психологічні особливості переживання горя під час воєнних дій. Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану. 2022. С. 205–207. URL: https://dspace. univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/76e1c60c1411-49b3-a2b4-1cc2fb1e6549/content (дата звернення: 18.11.2025).

6. Абрам'ян Н.Д., Муранова Н.П., Ягодзінський С.М. Індивідуальні психологічні чинники сприйняття травматичних подій. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»* (2022).

7. Титаренко Т.М. Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя (монографія, 2020).

8. Овчаренко О.Ю. (уклад.) Психологія стресу та стресових розладів (2023).

9. Збірник «Психологія переживання подій» (напрямок загальної психології переживань).

10. Довгань Е.Р. Особливості переживання травматичного стресу (2025).

УДК 341.824:314.15(043.2)
Бандар Н.М., фахівець з управління проєктами,
ТОВ «Телекарт-Прилад»,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

МІГРАЦІЙНЕ ПРАВО В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Європейська інтеграція України зумовлює необхідність докорінної трансформації національної правової системи, зокрема у сфері міграційного права. Умови повномасштабної збройної агресії, масові переміщення населення, зростання міграційних ризиків та набуття Україною статусу держави-кандидата на вступ до Європейського Союзу актуалізували питання приведення міграційного законодавства у відповідність до стандартів права ЄС. Міграційне право в цьому контексті перестає бути виключно інструментом внутрішнього адміністративного регулювання та набуває ознак елемента спільної європейської політики безпеки та правосуддя.

Міграційне право України регулює комплекс суспільних відносин, пов'язаних із в'їздом, перебуванням, транзитом і виїздом іноземців та осіб без громадянства, а також питання надання притулку, тимчасового і додаткового захисту. У процесі євроінтеграції ці інститути підлягають адаптації до acquis Європейського Союзу у сфері свободи, безпеки та правосуддя, що включає норми щодо управління зовнішніми кордонами, візової політики та протидії нелегальній міграції.

Ключовим документом, який визначає напрями такої адаптації, є Аналітичний звіт Європейської Комісії щодо заявки України на членство, викладений у Commission Staff Working Document SWD (2023) 30 final. У

зазначеному документі Європейська Комісія констатує, що українська міграційна система загалом відповідає базовим стандартам ЄС, однак зберігаються суттєві прогалини у сфері інституційної координації та візової політики, які потребують усунення в середньостроковій перспективі.

Особлива увага у звіті Європейської Комісії приділяється адаптації законодавства України до стандартів Шенгенської зони. Імплементація шенгенського acquis передбачає запровадження принципу інтегрованого управління кордонами, що включає координацію діяльності прикордонних, міграційних та правоохоронних органів, використання біометричних документів, цифровізацію міграційних реєстрів та сумісність національних інформаційних систем з відповідними системами ЄС.

Водночас імплементація шенгенських стандартів має не лише техніко-правовий, але й безпековий характер. Недостатня узгодженість національної візової політики з політикою Європейського Союзу може створювати ризики використання території держави-кандидата як альтернативного каналу доступу до Шенгенської зони, що суперечить принципам спільної міграційної та прикордонної безпеки ЄС.

У цьому контексті ключовим завданням є уніфікація візової політики України з правом Європейського Союзу. Європейська Комісія наголошує на необхідності приведення національних переліків візових і безвізових країн у відповідність до шенгенських списків. Це передбачає поступове запровадження візового режиму з низкою третіх держав, громадяни яких потребують віз для в'їзду до ЄС, але користуються ліберальним режимом в Україні.

До таких держав, відповідно до оцінки Європейської Комісії, належать Вірменія, Азербайджан, Бахрейн,

Білорусь, Еквадор, Казахстан, Кувейт, Киргизстан, Монголія, Оман, Катар, Королівство Саудівська Аравія, Таджикистан, Туреччина та Узбекистан. Узгодження візових режимів щодо зазначених країн розглядається ЄС як обов'язковий елемент забезпечення ефективного контролю міграційних потоків.

Разом із тим практика Європейського Союзу свідчить про можливість застосування диференційованого підходу до візової політики. Зокрема, для громадян окремих держав, у тому числі Королівства Саудівська Аравія, передбачені ліберальні шенгенські візові механізми, що зумовлено економічними та інвестиційними інтересами ЄС. Це свідчить про те, що уніфікація візової політики України з правом ЄС не виключає застосування гнучких інструментів за умови дотримання базових стандартів безпеки.

Отже, міграційне право України в контексті євроінтеграції перебуває на етапі глибокої системної трансформації. Подальше просування України на шляху до членства в Європейському Союзі безпосередньо залежить від здатності держави забезпечити повну імплементацію шенгенських стандартів, інституційну спроможність органів міграційного управління та уніфікацію візової політики відповідно до вимог ЄС.

Література

1. Commission Staff Working Document. Ukraine 2023 Report (SWD (2023) 30 final). Brussels: European Commission, 2023. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/SWD_2023_30_Ukraine.pdf.

2. Hailbronner K., Thym D. EU Immigration and Asylum Law. 2nd ed. Munich: C.H. Beck, 2021.

3. Guild E., Carrera S. The EU's Internal Market and Migration Law. Oxford: Oxford University Press, 2022.

4. Шамрай В.О. Адаптація міграційного законодавства України до права Європейського Союзу. *Юридична Україна*. 2023. № 6. С. 34–41.

УДК 368.02:346.5+347.73(043.2)
Береза Р.М., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ ЗА НЕДОТРИМАННЯ РЕГУЛЯТОРНИХ НОРМ: КОМПАРАТИВНИЙ ОГЛЯД ДОСВІДУ ЄС ТА УКРАЇНСЬКОЇ ПРАКТИКИ

Питання юридичної відповідальності установ фінансового посередництва протягом останніх років стає предметом пильної уваги науковців як на теренах України, так і в європейських державах. Зарубіжні дослідники, серед яких (Khaled, Ghassan & Adas, Noor. (2024)), у власних наукових працях акцентують увагу на трансформації європейської моделі регулювання сектору фінансових послуг, що відбулася після економічної кризи 2008 року [1]. Результати їхніх досліджень свідчать про тенденцію до зростання вимогливості до фінансових посередників та урізноманітнення санкційних механізмів за невиконання регуляторних приписів. Вітчизняні науковці-правники теж ведуть активні дослідження у цій царині, проте їхні праці переважно концентруються на специфічних складових правового регулювання. Зокрема, Кузь Т. вивчає специфіку адміністративно-правової відповідальності банківських установ [3], водночас Ящищак О. досліджує інструменти цивільно-правової відповідальності страхових організацій [2]. А.В. Коваленко

в опублікованих роботах аналізує проблематику корпоративного керівництва у фінансових організаціях та їхній вплив на систему відповідальності [4].

Нормативно-правова база відповідальності фінансових посередників у Європейському Союзі ґрунтується на всеохоплюючій системі директив і регламентів, що формують уніфіковані стандарти для усіх країн-учасниць. Ключовим документом є Директива 2014/65/ЄУ стосовно ринків фінансових інструментів (MiFID II), котра визначає докладні вимоги до функціонування інвестиційних компаній та передбачає диференціацію санкцій відповідно до серйозності порушень [5]. Директива 2009/138/ЕС (Solvency II) регламентує функціонування страхових організацій та закріплює принципи пропорційності під час застосування санкційних заходів [6]. Ці нормативно-правові акти формують юридичне підґрунтя для національних регуляторних органів щодо впровадження відповідних методів впливу.

Система відповідності фінансових посередників у ЄС відзначається диференційованим підходом до категоризації правопорушень. Європейське законодавство розмежовує адміністративні проступки, що спричиняють штрафні санкції, та суттєві порушення, які можуть спричинити анулювання ліцензії або заборону на провадження певних видів діяльності. Регламент (EU) No 575/2013 (CRR) визначає мінімальні капітальні вимоги для кредитних організацій та передбачає автоматичне впровадження коригувальних заходів за умови їх порушення [7]. Така модель гарантує превентивну природу регулювання та сприяє запобіганню системних ризиків.

Процесуальні аспекти притягнення до юридичної відповідальності в європейській практиці регламентуються принципами належної юридичної процедури та правом на

захист. Директива 2013/36/ЄУ встановлює зобов'язання регуляторних інституцій гарантувати справедливе слухання до прийняття рішення стосовно застосування санкційних заходів [8].

Інструменти досудового врегулювання спорів та альтернативного розв'язання конфліктів у ЄС розвинені значно краще порівняно з Україною. Директива 2013/11/ЄУ щодо альтернативного врегулювання споживчих спорів передбачає утворення спеціалізованих структур для розгляду претензій до дій фінансових посередників [9]. На українських теренах функції розгляду скарг розподілені між численними органами, що ускладнює механізм захисту прав споживачів фінансових послуг та зменшує результативність контрольно-наглядової роботи.

Окремої уваги потребує аналіз санкційних заходів за недотримання вимог щодо боротьби з відмиванням грошових коштів та фінансуванням тероризму. Четверта Директива ЄС про боротьбу з відмиванням грошей (2015/849/EU) визначає мінімальні розміри штрафів для фізичних і юридичних осіб, які можуть досягати 5 мільйонів євро або 10% щорічного обороту [10]. Український Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, здобутих злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення» визначає набагато менші розміри штрафів, що може не забезпечувати достатнього превентивного ефекту [11].

Цифрова трансформація фінансової галузі породжує нові виклики для регламентації відповідальності фінансових посередників. Регламент ЄС про криптоактиви (MiCA) встановлює вимоги до надавачів послуг криптоактивів та передбачає специфічні санкційні заходи за їх недотримання [12]. В Україні нормативно-правове

регулювання цифрових фінансових активів перебуває на етапі становлення, що породжує правову невизначеність для учасників ринку та ускладнює застосування адекватних заходів відповідальності.

Процесуальні гарантії під час застосування санкцій у європейській практиці охоплюють право на юридичне представництво, доступ до матеріалів справи та оскарження рішень регулятора. Європейський суд з прав людини у справі "Janosevic v. Sweden" підтвердив застосовність статті 6 Європейської конвенції з прав людини до процедур застосування адміністративних санкцій у фінансовій галузі. Законодавство України поступово адаптується до цих стандартів, проте рівень процесуальних гарантій залишається нижчим.

Література

1. Khaled, Ghassan & Adas, Noor. The Legal Regulation of the Intermediaries in the Stock Market, and Their Civil and Criminal Liability. 2024. DOI: 10.1007/978-3-031-56586-1_22.

2. Ящищак О. Методологічні засади систематизації законодавства України про фінансові послуги. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 10 (154). С. 22–26.

3. Шевчук О., Кузь Т. Правове забезпечення інформаційної безпеки процесу надання електронних адміністративних послуг. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. Вип. 1 (25). С. 59–64. DOI: 10.35774/app2021.01.059.

4. Коваленко А.В. Захист прав споживачів фінансових послуг: європейський досвід та українські реалії. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. Вип. 7. С. 67-73.

5. Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council on markets in financial instruments. *Official*

Journal of the European Union. L 173/349. 2014. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/ ?uri=CELEX:32014L0065 (Last accessed: July 13, 2025).

6. Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance. *Official Journal of the European Union*. L 335/1. 2009. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/138/oj (Last accessed: July 13, 2025).

7. Regulation (EU) No 575/2013 of the European Parliament and of the Council on prudential requirements for credit institutions and investment firms. *Official Journal of the European Union*. L 176/1. 2013. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/ 2013/575/oj/eng (Last accessed: July 14, 2025).

8. Directive 2013/36/EU of the European Parliament and of the Council on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms. *Official Journal of the European Union*. L 176/338. 2013. URL: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri= OJ:L:2013:176: 0338:0436: En:PDF (Last accessed: July 14, 2025).

9. Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council on alternative dispute resolution for consumer disputes. *Official Journal of the European Union*. L 165/63. 2013. URL: https://eur- lex.europa.eu/LexUriServ/ LexUriServ.do? uri=OJ:L:2013:165:0063:0079:EN:PDF (Last accessed: July 14, 2025).

10. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing. Official Journal of the European Union. L 141/73. 2015. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/849/oj/eng (Last accessed: July 14, 2025).

11. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 25. Ст. 171.

12. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council on markets in crypto-assets. Official Journal of the European Union. L 150/40. 2023. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng (Last accessed: July 15, 2025).

УДК 341.1 (043.2)

Бойко О.В., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У НОТАРІАЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

В умовах воєнного стану та подальшого відновлення України особливе значення має питання гарантування прав і свобод особи та громадянина за допомогою ефективних, доступних та превентивних правових механізмів. Ключову роль у цьому механізмі відіграє інститут нотаріуса, який забезпечує правову визначеність цивільних правовідносин, сприяє захисту майнових та немайнових прав, запобігає виникненню спорів.

Проголосивши стратегічний курс на інтеграцію до Європейського Союзу, Україна стикається з необхідністю адаптації інституту нотаріуса до європейських стандартів, що ґрунтуються на принципах суспільної довіри, професійної незалежності, етичного саморегулювання та соціальної відповідальності. Ця адаптація не може обмежуватися виключно технічним та нормативним оновленням законодавства; вона вимагає концептуального переосмислення ролі та функцій нотаріуса в системі державного управління та регулювання приватного права.

Міжнародні стандарти у сфері прав людини, закріплені у Загальній декларації прав людини 1948 року, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року та судовій практиці Європейського суду з прав людини, є загальнообов'язковими рекомендаціями для національних правових систем. Зокрема, стаття 17 Загальної декларації прав людини та стаття 1 Першого протоколу до Конвенції гарантують право кожного на мирне користування своїм майном, що безпосередньо пов'язано з нотаріальною діяльністю [1].

Відповідно до статті 9 Конституції України, міжнародні договори, на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, є частиною національного законодавства. Це передбачає обов'язок нотаріусів враховувати у своїй практичній роботі міжнародні норми та принципи, зокрема верховенство права, правову визначеність, пропорційність та недискримінацію. Практичне застосування міжнародних стандартів у нотаріальній практиці проявляється, перш за все, у сферах посвідчення правочинів, реєстрації спадкових прав, посвідчення довіреностей та засвідчення юридичних фактів. У контексті відбудови України значна кількість

людей — внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців та родичів померлих — стикаються з необхідністю підтвердження або відновлення своїх прав. У цих випадках нотаріус виступає ключовим елементом у реалізації права на ефективний засіб правового захисту, гарантованого статтею 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Особливе значення має застосування принципу правової визначеності, який постійно розвивається в практиці Європейського суду з прав людини. У нотаріальній практиці цей принцип реалізується через належну перевірку правоздатності сторін, законності правочинів, автентичності документів та передбачуваності правових наслідків нотаріальних дій.

Практичним проявом впровадження міжнародних стандартів є забезпечення рівного доступу до нотаріальних послуг без дискримінації, що відповідає статті 14 Конвенції та положенням Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Це особливо актуально в ситуаціях переміщення населення та втрати документів, коли нотаріуси зобов'язані застосовувати гнучкі, але юридично збалансовані підходи в рамках правового поля [2].

Водночас практика застосування міжнародних стандартів до нотаріальної діяльності виявляє низку проблем, зокрема, недостатнє регулювання механізмів врахування практики ЄСПЛ, відсутність спеціалізованих методичних рекомендацій для нотаріусів та підвищене навантаження на нотаріальні органи в період відновлення.

Особливої уваги заслуговує цифровізація нотаріальної діяльності, яка має здійснюватися не шляхом механічного впровадження окремих електронних послуг, а шляхом створення цілісної та інтегрованої системи електронних нотаріальних послуг. Ця система повинна гарантувати належний рівень захисту даних, перевірку

автентичності електронних документів та збереження повної юридичної дійсності нотаріальних дій у цифровому середовищі. Нормативно-правовою основою цифрової трансформації нотаріальної діяльності в європейській правовій системі є, перш за все, Регламент (ЄС) № 910/2014 від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку (eIDAS), який заклав основу для єдиної системи правової довіри в цифровому середовищі. Цей регламент створив загальноєвропейську регуляторну базу для електронної ідентифікації, довірчих послуг та кваліфікованих електронних підписів, які мають таку ж юридичну силу, як і власноручний підпис [3]. Слід зазначити, що Україна систематично гармонізує своє національне законодавство із законодавством Європейського Союзу щодо електронної ідентифікації та довірчих послуг у рамках зобов'язань, взятих за Угодою про асоціацію з ЄС. Значним кроком у цьому напрямку стало прийняття Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», який імплементує ключові положення Регламенту eIDAS та встановлює правові умови для діяльності електронних нотаріусів в Україні [4].

Це підкреслює необхідність подальшої гармонізації національного законодавства України з міжнародними стандартами та вдосконалення правоохоронної практики.

Таким чином, застосування міжнародних стандартів у нотаріальній практиці є важливим практичним гарантом забезпечення прав і свобод осіб та громадян у період відновлення України. Посилення ролі нотаріусів як установ превентивного захисту прав сприятиме встановленню верховенства права, відновленню довіри до правової системи та створенню стабільного правового простору в Україні.

Література

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 02.02.2026).

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнято 16 груд. 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/995_043#Text (дата звернення: 02.02.2026).

3. Regulation - 910/2014 - EN - e-IDAS - EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj/eng?utm (дата звернення: 02.02.2026).

4. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05 жовт. 2017 р. № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2155-19#Text (дата звернення: 02.02.2026).

УДК 342.86(043.2)

Борденюк В.І., д.ю.н., професор,
Інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАН України,
м. Київ, Україна

НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

У сучасних умовах світ зазнає масштабних трансформацій, що охоплюють практично всі сфери суспільного життя, в результаті чого глобальне безпекове середовище характеризується високим рівнем турбулентності та непередбачуваності, руйнується міжнародна система стратегічної стабільності, загострюється конкуренція між державами, виникають

численні конфлікти, врегулювання яких стає все складнішим. Ефективною відповіддю на такі виклики вважається формування та реалізація комплексної державної політики у сфері зміцнення національної стійкості, яка дасть змогу ефективно реагувати на будь-які загрози, в тому числі гібридного характеру, адаптуватися до різких і непередбачуваних змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування держави до, під час і після криз та швидко відновлюватися за відповідних умов до оптимального рівня рівноваги. Зазначене вище стосується насамперед України, перед якою постала низка загроз як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, протидія яким пов'язується із запровадженням національної системи стійкості, під якою розуміють «здатність держави та суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження та характеру, адаптуватись до змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування, у т. ч. під час криз, швидко відновлюватися після криз до оптимального за визначених умов рівня рівноваги» [1, 2, с.35-36]. Тобто йдеться про набуття державою, суспільством «певного набору якостей, необхідних для достатньо безпечного існування та сталого функціонування й розвитку в умовах невизначеності і підвищених ризиків, а також швидкого відновлення після перебування в кризовому стані» [2, с. 36].

При цьому Кабінету Міністрів України також рекомендовано при розробленні пропозицій щодо внесення змін до законодавства України стосовно врегулювання питань забезпечення національної стійкості передбачити визначення таких термінів як «національна система стійкості», «суб'єкти забезпечення національної стійкості», «стійкість в окремих сферах», «організаційна стійкість», «спроможність, «готовність», «уразливість».

На офіційному рівні відповідні передумови запровадження в Україні системи національної системи стійкості для забезпечення високого рівня готовності суспільства і держави до реагування на широкий спектр загроз, передбачені в Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. Зокрема, за змістом пункту 47 цієї Стратегії національна система стійкості передбачатиме: оцінку ризиків, своєчасну ідентифікацію загроз і визначення вразливостей; ефективне стратегічне планування і кризовий менеджмент, зокрема впровадження універсальних протоколів реагування на кризові ситуації та відновлення з урахуванням рекомендацій НАТО; дієву координацію та чітку взаємодію органів сектору безпеки і оборони, інших державних органів, територіальних громад, бізнесу, громадянського суспільства і населення у запобіганні й реагуванні на загрози та подоланні наслідків надзвичайних ситуацій; поширення необхідних знань і навичок у цій сфері; налагодження та підтримання надійних каналів комунікації державних органів із населенням на всій території України. При цьому мета, основні принципи, напрями, механізми і строки запровадження та інші питання функціонування національної системи стійкості держави і суспільства визначені в Концепції забезпечення національної системи стійкості, затвердженій Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021.

Відповідного змісту положення, що спрямовані на забезпечення національної стійкості держави і суспільства у відповідних сферах суспільних відносин, містяться в Стратегії воєнної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 25.03.2021№ 121/2021, Стратегії забезпечення державної безпеки, затвердженій Указом Президента України від 16.02.2022 № 56/2022, Стратегії

морської безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 17.07.2024 № 468/2024, Стратегії кібербезпеки України, затвердженій Указом Президента України від 01.02.2022 № 37/2022, Стратегії інформаційної безпеки, затвердженій Указом Президента України від 28.12.2021 № 685/202, Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, затвердженій Указом Президента України від 26.08.2021 № 448/202, Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, затвердженій Указом Президента України від 11.08.2021 № 347/2021, Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695 тощо.

Зазначені вище стратегії стали такою собі «нормативно-правовою» основою для проведення відповідних наукових досліджень національної стійкості держави і суспільства як у цілому, так і в окремих сферах суспільного життя. Їх метою стало теоретичне обґрунтування концептуальних засад формування та визначення шляхів забезпечення національної стійкості України в умовах високого рівня турбулентності й невизначеності її безпекового середовища. Відповідного змісту орієнтири забезпечення національної стійкості України містяться також у Національній доповіді НАН України «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз», яка була підготовлена колективом фахівців Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України та схвалена на засіданні Президії НАН України 6 квітня 2022 року [3].

Завершуючи огляд існуючих підходів щодо визначення поняття національної стійкості у спеціальній літературі та не применшуючи теоретичної та практичної цінності відповідних досліджень, водночас вважаємо за доцільне сформулювати такі тези.

1. Згадані вище стратегії, концепції, які затверджуються відповідними актами глави держави чи уряду, за своєю юридичною природою не є нормативно-правовими актами, як вважають деякі автори, які досліджували феномен національної стійкості. За своєю природою вони є різновидом документів, які в ст. 22 Закону України «Про правотворчу діяльність» визначаються як документи публічної політики (документи юридичного прогнозування), що розробляються з метою визначення перспективного правового регулювання суспільних відносин, підвищення ефективності планування правотворчої діяльності, уніфікації та систематизації законодавства України (ч. 1).

2. Враховуючи важливість питань нормативно-правового забезпечення національної стійкості, вважаємо, що засади державної політики відповідного спрямування, як і в будь-якій сфері суспільних відносини, мають визначатися відповідно до вимог Конституції України шляхом прийняття законів України та затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля (п. 3, 5, 6 ч. 1 ст. 85), а не шляхом затвердження стратегій, концепцій, яким не властивий нормативно-правовий характер.

3. Зміцнення національної стійкості як здатності держави та суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження та характеру забезпечується в процесі реалізації розгалуженої системи внутрішніх і зовнішніх функцій держави, у зв'язку з чим виникають обґрунтовані сумніви щодо доцільності запровадження в національну правову систему відповідної категорії.

Література

1. Резнікова О.О., Войтовський К.Є. Проблема термінологічної невизначеності у сфері розбудови

національної стійкості: аналіт. зап. Київ: НІСД, 2021. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-01/az7-gloss-060121_5.pdf (дата звернення: 17.08.2021).

2. Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ: НІСД, 2022. 456 с.

3. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь. редкол. С.І. Пирожков, О.М. Майборода, Н.В. Хамітов, Є.І. Головаха, С.С. Дембіцький, В.А. Смолій, О.В. Скрипнюк, С.В. Стоєцький. Київ: Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2022. 552 с.

УДК 342.9+349.6(043.2)

Букреєва В.В., здобувачка вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна

СИСТЕМА ДЖЕРЕЛ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТУПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Конституційні засади забезпечення доступу до екологічної інформації закріплено у Конституції України, зокрема у ст. ст. 32, 34, 50 та інших положеннях Основного Закону [1]. Зазначені норми формують фундаментальні гарантії реалізації інформаційних прав особи, визначають межі допустимого втручання у сферу приватності та встановлюють загальні орієнтири щодо права на отримання суспільно значущої, у тому числі екологічної, інформації.

На законодавчому рівні адміністративно-правове забезпечення доступу до інформації про стан використання природних ресурсів здійснюється через систему кодифікованих актів і спеціальних законів. До кодифікованих джерел, що безпосередньо або опосередковано впливають на механізм реалізації та захисту відповідного права, належать Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кодекс адміністративного судочинства України. Перший визначає підстави адміністративної відповідальності за порушення у сфері інформаційних правовідносин, другий – гарантує судовий захист права на доступ до інформації шляхом оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень.

Ключове місце у системі нормативного регулювання посідають спеціальні закони, серед яких основоположними є Закони України «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації», що визначають принципи відкритості публічної влади, процедурні стандарти надання інформації та гарантії реалізації відповідного права. Водночас правовий режим доступу до відомостей про використання природних ресурсів формується з урахуванням законодавчих обмежень, установлених, зокрема, Законами України «Про державну таємницю», «Про національну безпеку України», а також актами, які регламентують інформаційну діяльність у сфері масових комунікацій та інформаційної інфраструктури: «Про видавничу справу», «Про медіа» «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах».

Узагальнюючи, слід констатувати, що сукупність законодавчих нормативно-правових актів, ухвалених Верховною Радою України, формує організаційно-процедурні засади забезпечення доступу до інформації про

стан використання природних ресурсів, визначає правила її обігу, а також встановлює підстави, межі та порядок застосування обмежень щодо використання відповідних відомостей.

Поряд із загальними інформаційними законами, особливу роль відіграють галузеві нормативно-правові акти, які деталізують специфіку створення, акумулювання, ведення та поширення інформації про стан використання окремих видів природних ресурсів. До таких актів, зокрема, належать Закон України «Про нафту і газ», Гірничий закон України, Закон України «Про Державний земельний кадастр», Закон України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» тощо. Саме зазначені джерела визначають особливості інформаційного режиму у відповідних сферах природокористування, у тому числі в частині встановлення вимог до обліку, документування та оприлюднення даних, що мають суспільну значущість.

Процедура реалізації матеріальних норм, встановлених у вище зазначених законодавчих актів, відбувається у положеннях Постанов Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 року № 939 «Питання розпорядження геологічною інформацією», від 4 липня 2023 р. № 749 «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо користування надрами» [2], від 23 вересня 2020 р. № 993 «Про затвердження Порядку проведення аукціону (електронних торгів) з продажу спеціального дозволу на користування надрами» [3] та ін.

Окремі акти центральних органів виконавчої влади мають роз’яснювальну природу положень. Зокрема, у листі Державної фіскальної служби України від 13.07.2017 № 18473/7/99-99-12-02-03-17 «Щодо забезпечення адміністрування плати за землю» визначено, що до

системи Державного земельного кадастру включаються відомості про величину нормативної грошової земельної ділянки, а також інформація про документацію із землеустрою та оцінки земель щодо земельної ділянки та інші документи, на підставі яких встановлено відомості про земельну ділянку (частина перша статті 15 Закону України «Про Державний земельний кадастр») [4].

Отже, до системи підзаконних нормативно-правових актів у сфері забезпечення доступу до інформації про стан використання природних ресурсів за своєю юридичною силою належать укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, накази центральних органів виконавчої влади, рішення органів місцевого самоврядування.

Література

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141

2. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо користування надрами: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 лип. 2023 р. № 749. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/749-2023-п#n228

3. Про затвердження Порядку проведення аукціону (електронних торгів) з продажу спеціального дозволу на користування надрами: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 верес. 2020 р. № 993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2020-п#n247

4. Щодо забезпечення адміністрування плати за землю: лист Державної фіскальної служби України від 13 лип. 2017 р. № 18473/7/99-99-12-02-03-17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8473872-17#Text

УДК 341.824:338.47(043.2)
Бут О.В., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, Україна

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЧЕРЕЗ ОСКАРЖЕННЯ ДІЙ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРАТОРА ПРАВ

У сучасній правовій системі України інститут права власності на нерухоме майно є фундаментальною основою економічних відносин та соціальної стабільності. Це право, закріплене у статті 41 Конституції України, виступає як абсолютне право, що підлягає всебічному захисту. Його реалізація та захист у сучасному світі нерозривно пов'язані з публічно-правовим механізмом державної реєстрації, що набуває особливої актуальності в умовах динамічного обігу нерухомого майна. Державний реєстр речових прав на нерухоме майно (ДРП), створений для забезпечення публічності та достовірності відомостей, став ключовим інструментом для підтвердження та захисту прав власності. Однак, саме через цей інструмент можуть здійснюватися протиправні дії, що призводять до втрати майна, рейдерських захоплень та інших негативних наслідків. Це зумовлює нагальну необхідність ґрунтовного дослідження правових гарантій захисту права власності через механізми оскарження дій, рішень та бездіяльності державних реєстраторів.

Проблема неправомірних реєстраційних дій є системною і багатогранною. Вона виникає на перетині приватного та публічного права, що становить унікальну дуалістичну природу інституту державної реєстрації. З

одного боку, державна реєстрація має на меті захист приватних прав особи, надаючи їм абсолютного характеру (erga omnes) та забезпечуючи юридичну визначеність. З іншого боку, ця процедура є реалізацією публічної функції держави. Ця двоєдина природа робить інститут особливо вразливим, оскільки недобросовісні особи можуть зловживати як приватноправовими, так і публічно-правовими механізмами, використовуючи, наприклад, підроблені документи чи інші недобросовісні практики.

Не менш актуальною є проблема адаптації законодавства та судової практики до нових викликів. Зміни в правовому регулюванні, зокрема, внесення змін до статті 26 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [1], вимагають від судів постійного оновлення правозастосовних підходів. Усі ці фактори – багатогранність спорів, необхідність формування єдиної судової практики та постійні зміни в законодавстві – підкреслюють виняткову актуальність теми та її значну практичну цінність. Вивчення цих аспектів дозволить не лише систематизувати знання про механізми захисту права власності, а й запропонувати конкретні шляхи для вдосконалення системи, що в кінцевому підсумку сприятиме підвищенню рівня захищеності прав фізичних та юридичних осіб.

Належний спосіб захисту залежить від характеру порушеного права та обставин його порушення. Відповідно до усталеної судової практики, якщо право власності було втрачено внаслідок неправомірних реєстраційних дій, то належним способом захисту є позов про скасування рішення та запису, а також про відновлення порушеного права. Якщо ж право власності перейшло до іншої особи на підставі недійсного правочину, то належним способом захисту є позов про

витребування майна або визнання правочину недійсним з подальшим витребуванням майна.

Вибір належного способу захисту є критично важливим для успішного відновлення порушеного права. Судова практика, сформована Верховним Судом, зокрема його Великою Палатою, надає чіткі та послідовні орієнтири щодо цього питання. Головний висновок, який випливає з аналізу судової практики, полягає в тому, що належним є позов не лише про скасування технічного рішення державного реєстратора, а й про визнання, зміну або припинення речових прав. Позов про скасування реєстраційного запису є ефективним лише тоді, коли він є частиною більш широкої позовної вимоги, спрямованої на відновлення права власності по суті. Це дозволяє уникнути ситуацій, коли суд приймає «технічне» рішення, яке не відновлює порушене право, та забезпечує ефективний захист інтересів власника. Наприклад, у випадках, коли право власності перейшло до іншої особи на підставі недійсного правочину, належним способом захисту є позов про витребування майна (віндикаційний позов), а не позов про скасування реєстраційної дії, яка була наслідком цього правочину. У таких спорах належним відповідачем визнається саме особа, за якою зареєстровано право власності, а не державний реєстратор. Це підкреслює, що спір, по суті, є спором про право, а не про повноваження державного органу.

Не зважаючи на значний прогрес, досягнутий у формуванні судової практики та вдосконаленні законодавства, існують проблеми, що потребують невідкладного вирішення. Законодавство, яке регулює сферу державної реєстрації, потребує уніфікації, а колізії між нормами різних законів мають бути усунені. Наприклад, необхідно чітко розмежувати підстави для адміністративного та судового оскарження, щоб уникнути

плутанини в юрисдикції та зменшити навантаження на судову систему [2]. Крім того, нагальною є потреба в посиленні відповідальності державних реєстраторів за неправомірні дії, які призводять до порушення прав власності. Це може включати як адміністративну, так і кримінальну відповідальність, а також механізми відшкодування шкоди, завданої внаслідок неправомірної реєстрації.

Література

1. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01 лип. 2004 р. № 1952-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text

2. Порядок розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єкта державної реєстрації, територіальних органів Міністерства юстиції, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 груд. 2015 р. № 1128. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2015-%D0%BF#Text

УДК 342.9:352.08(477)

Вандяк А.І., здобувачка вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Реформа децентралізації, ініційована в Україні у 2014 році відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та territorial organization влади,

фундаментально трансформувала архітектуру публічного адміністрування. Стаття 7 Основного Закону України закріплює визнання та гарантування місцевого самоврядування, що формує конституційне підґрунтя для децентралізації владних функцій. Делегування суттєвої частини компетенції, ресурсної бази та відповідальності від органів виконавчої влади до структур місцевого самоврядування спричинило потребу у структурній модернізації інституту державної служби.

Формування об'єднаних територіальних громад стало каталізатором утворення нового щабля публічного адміністрування, що вимагає принципово відмінного підходу до побудови державної служби на локальному рівні. Відповідно до Закону України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" [1], ОТГ набули компетенції щодо розв'язання питань локального характеру, які раніше належали до сфери діяльності районних державних адміністрацій. Це спричинило трансформацію функціонального призначення державних службовців місцевих органів виконавчої влади, які нині здійснюють координаційну діяльність, моніторинг та методичну підтримку органів місцевого самоврядування замість безпосереднього керівництва територіями.

Фінансова децентралізація, реалізована через модифікацію Бюджетного та Податкового кодексів України [2, 3], істотно розширила фінансовий потенціал місцевих бюджетів. Це обумовлює необхідність формування у державних службовців нових професійних компетенцій у галузі фінансового планування, контролю за цільовим використанням бюджетних ресурсів та аналізу результативності виконання делегованих функцій. Стаття 142 Конституції України [4] гарантує фінансову автономію місцевого самоврядування, що кореспондує зі статтею 9 Європейської хартії місцевого самоврядування [5] щодо

фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування.

Закон України "Про державну службу" від 10 грудня 2015 року № 889-VIII [6] трактує державну службу як публічну, професійну, політично нейтральну діяльність з практичної реалізації завдань і функцій держави, зокрема щодо аналізу державної політики на загальнонаціональному, галузевому й регіональному рівнях. Таке визначення відбиває сучасну концепцію ролі державного службовця в умовах децентралізації як фахівця-аналітика та координатора, а не просто виконавця управлінських рішень.

До прийняття оновленого Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" у 2023 році спостерігалися суттєві правові колізії між законодавством про державну службу та нормативно-правовим регулюванням служби в органах місцевого самоврядування. [7] Закон України "Про службу в органах місцевого самоврядування" від 7 червня 2001 року № 2493-III містив відсилочні норми до втратилого актуальність Закону про державну службу 1993 року, що породжувало юридичну невизначеність після введення в дію нового Закону про державну службу 2015 року.

Ключові розбіжності стосувалися засад вступу на службу, механізмів оцінювання та професійного зростання. У державній службі було впроваджено відкриті конкурсні процедури через Єдиний портал вакансій публічної служби згідно зі статтею 22 Закону про державну службу [6], тоді як для служби в органах місцевого самоврядування такі інструменти були недостатньо врегульовані. Система щорічної оцінки державних службовців, визначена статтею 44 Закону [6], не мала еквівалентів у законодавстві про службу в органах місцевого самоврядування.

Ухвалення Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" від 2 травня 2023 року № 3077-IX [7] стало значущим кроком у гармонізації законодавства про публічну службу. Новий нормативний акт запровадив принцип політичної нейтральності службовців місцевого самоврядування, що узгоджується зі статтею 7 Закону про державну службу [6] та статтею 6 Європейської хартії місцевого самоврядування [5] щодо належних адміністративних структур і ресурсного забезпечення.

Конституційний принцип професіоналізму державної служби, зафіксований у статті 38 Конституції України [4], знайшов своє втілення у Законі про державну службу через систему конкурсного добору, професійного навчання та оцінки результативності діяльності. Стаття 11 Закону визначає професіоналізм як один із фундаментальних принципів державної служби, що означає кваліфіковане, об'єктивне й неупереджене виконання службових функцій.

Система конкурсного добору на державну службу, врегульована статтями 22-24 Закону, забезпечує доступ до державної служби на основі особистих заслуг, рівність прав громадян та транспарентність процедур відбору. Типовий порядок проведення конкурсу на зайняття посад державної служби, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 року № 246 [8], встановлює уніфіковані стандарти оцінювання професійної компетентності кандидатів незалежно від рівня органу державної влади.

Національне агентство України з питань державної служби, утворене відповідно до статті 13 Закону, відіграє центральну роль у забезпеченні професіоналізму державних службовців через організацію підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації. Положення про систему професійного навчання державних

службовців, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 року № 106 [9], визначає механізми безперервного професійного розвитку державних службовців, включаючи працівників місцевих органів виконавчої влади.

Європейська хартія місцевого самоврядування [10] встановлює міжнародні стандарти організації місцевого самоврядування на засадах децентралізації та субсидіарності. Стаття 4 Хартії визначає, що компетенція органів місцевого самоврядування є повною і виключною, і вона не може бути оскаржена або обмежена іншою владною інституцією, крім як у межах, визначених законом.

Конституційна модель публічної влади в Україні передбачає синтез місцевого самоврядування та державної виконавчої влади на місцях. Згідно зі статтею 118 Конституції України [4], виконавча влада в областях і районах реалізується місцевими державними адміністраціями, які забезпечують виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України. Стаття 119 Конституції встановлює, що місцеві державні адміністрації реалізують також повноваження, делеговані їм відповідними радами.

Закон України "Про місцеві державні адміністрації" від 9 квітня 1999 року № 586-XIV визначає правові засади організації та функціонування місцевих державних адміністрацій як органів виконавчої влади загальної компетенції. Стаття 14 цього Закону закріплює повноваження місцевих державних адміністрацій щодо забезпечення єдиної державної політики у відповідних адміністративно-територіальних одиницях, що є інструментом збереження єдності державної політики в умовах децентралізації.

Рівновага між автономією та єдністю забезпечується через систему контролю за законністю рішень органів місцевого самоврядування. Стаття 143 Конституції України встановлює, що органи місцевого самоврядування з питань реалізації ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади. Це узгоджується зі статтею 8 Європейської хартії місцевого самоврядування, яка допускає адміністративний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування виключно у випадках і порядку, визначених законом.

Література

1. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лют. 2015 р. № 157-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 13. Ст. 91.

2. Бюджетний кодекс України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI (у редакції від 28 груд. 2014 р.). *Відомості Верховної Ради України.* 2010. № 50-51. Ст. 572.

3. Податковий кодекс України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI (у редакції від 28 груд. 2014 р.). *Відомості Верховної Ради України.* 2011. № 13-17. Ст. 112.

4. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

5. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовт. 1985 р.: ратифікована Законом України від 15 лип. 1997 р. № 452/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1997. № 38. Ст. 249.

6. Про державну службу: Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2016. № 4. Ст. 43.

7. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 2 трав. 2023 р. № 3077-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2023. № 30-31. Ст. 221.

8. Про затвердження Типового порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 берез. 2016 р. № 246. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-п (дата звернення: 04.12.2025).

9. Ящищак О. Методологічні засади систематизації законодавства України про фінансові послуги. *Підприємництво, господарство і право.* 2008. № 10(154). С. 22–26.

10. Шевчук О., Кузь Т. Правове забезпечення інформаційної безпеки процесу надання електронних адміністративних послуг. *Актуальні проблеми правознавства.* 2021. Вип. 1 (25). С. 59–64. DOI: 10.35774/app2021.01.059.

11. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the status of public officials in Europe (Rec (2000) 6). Council of Europe. 2000. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804d3923 (дата звернення: 04.12.2025).

УДК 340.1(043.2)

Васецький В.Ю., к.ю.н., науковий співробітник,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ДОТРИМАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Намагання України приєднатися до спільноти Європейського Союзу має природний характер і є актуальною проблемою сьогодення. Це багатогранний процес, в якому правова наука відіграє одну з ключових

ролей, які включають не тільки напрацювання правових норм у результаті правотворчої діяльності з адаптації законодавства України до законодавства ЄС, а й діяльність в напрямі правореалізації, яка передбачає, зокрема реалізацію норм права, тобто втілення правових приписів у поведінці суб'єктів та їх практичній діяльності по здійсненню прав та виконанню юридичних обов'язків [1, с. 246]. Особливе місце у цьому процесі займають питання реалізації прав і свобод людини, зокрема, проблема відповідальності держави перед особою.

Вирішення зазначених актуальних проблем, що найбільш рельєфно постає саме в наш час активної взаємодії з європейськими партнерами, можна розглядати і як процес, і як кінцевий результат дотримання європейських цінностей законодавством України.

Основна спрямованість роботи пов'язана з дослідженням дотримання законодавством України цінностей демократії у системі права ЄС з урахуванням сучасних викликів. У цій роботі основна увага приділяється складовій, що пов'язана з реалізацією прав і свобод людини в контексті взаємовідносин держави і особи в демократичному суспільстві.

Суттєві дослідження у цьому напрямі останнім часом склали дослідження українських вчених: Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, О.В. Скрипнюка, А.Р. Крусян, О.В. Батанова, Т.О. Подковенко, В.А.Устименко, Л.Г. Фалалєєвої та багато інших.

Правореалізаційний аспект права ЄС визначає необхідність дотримуватися принципів, що прописані у Договорі про Європейський Союз всіма країнами, що об'єднуються у Союз, включаючи тих, які приєднуються до нього вже за існування Союзу. Умови для нових членів Союзу ставляться у повну залежність від цінностей, що зазначені у ст. 2, де проголошено, що Союз засновано на

цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини. Так, згідно ст. 49 Договору будь-яка європейська держава, яка поважає цінності, зазначені в статті 2, та віддана їх поширенню, може подати заявку на набуття членства у Союзі [2].

Н. Оніщенко зазначає, що система основних цінностей ЄС є розгалуженою та складно структурованою, а також виділяє принципові положення [3]. О. Скрипнюк підкреслює особливе значення верховенства права як правової і політичної цінності в сучасних умовах [4].

Повномасштабна агресія рф проти України стала безпосереднім стимулом для приєднання України до ЄС. Вже 28 лютого 2022 року, на п'ятий день повномасштабного вторгнення росії, Україна подала заявку на членство в ЄС. 17 червня Європейська Комісія рекомендувала Європейській Раді надати Україні статус країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу. А вже 23 червня Україна отримала такий статус.

Положення про права людини конкретизовано у ст. 6 Договору, де у п. 1 зазначається, що Союз визнає права, свободи та принципи, закладені в Хартії основоположних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року зі змінами, внесеними у Страсбурзі 12 грудня 2007 року. Суттєвим є положення п. 2 і 3, у яких проголошено, що Союз приєднується до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Основоположні права, що гарантуються Європейською Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та випливають з конституційних традицій, спільних для держав-членів, є загальними принципами права Союзу.

Після приєднання ЄС до Конвенції громадяни та інші суб'єкти основних прав, гарантованих цією Конвенцією, отримали можливість подавати до Європейського суду з

прав людини скарги на дії та бездіяльність не тільки національної влади (органів держав-учасниць Конвенції), але й наднаціональних інстанцій (інститутів, органів, установ ЄС) [5, с. 291-294].

Оскільки ЄС приєднався до Європейської конвенції з прав людини, а її положення за рішенням Суду ЄС повинні виконуватися, для України важливе значенням має приєднання у повному обсязі до всіх угод Конвенції. Потребує також необхідність усунення недоліків щодо нормативно-правового забезпечення прав і свобод людини та практики їх застосування, про що свідчать дані про кількість звернень громадян України та ухвал Суду. Зокрема, із загальної кількості 173 документів, що стосуються прав і свобод людини, Україна приєдналася лише до 32. Серед них з 12 конвенцій про захист прав людини Україна приєдналась лише до 9; Україна не приєдналася до жодної з п'яти конвенцій Європейської соціальної хартії.

Література

1. Пархоменко Н.М. Реалізація норм права. *Юридична енциклопедія в 6-т. Т.5.* Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ: Укр. енцикл., 2003. 736 с.

2. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. *Верховна Рада України.* Документ 994_b06. Редакція від 30.03.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

3. Оніщенко Н.М. Правова система Європейського Союзу в контексті концепцій та вимірів науки порівняльного правознавства. *Європейське право та порівняльне правознавство.* Зб. статей. за ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Гриценка, О.В. Кресіна. Київ-Шамборі: Логос, 2010. С. 89 – 104.

4. Скрипнюк О.В. Верховенство права як правова і політична цінність. Замість передмови. *Альманах права. Правові засади нормотворчої діяльності: національний і зарубіжний досвід.* Вип. 15. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2024. С. 13-17. DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-13-17.

5. Європейське право: право Європейського союзу: підручник: у трьох кн. Кн. перша: Інституційне право Європейського союзу. за заг. ред. В.І. Муравйова. Київ: Ін Юре, 2015. 312 с.

УДК 342.9(043.2)

Васильченко Ю.В.,
ад'юнкт,
Національний університет оборони України,
м. Київ, Україна

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕВАКУАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Збройна агресія Російської Федерації проти України зумовила виникнення масштабних гуманітарних викликів, серед яких евакуація цивільного населення посіла одне з ключових місць у системі національної безпеки. В умовах бойових дій евакуація перестала бути разовим заходом цивільного захисту та набула характеру тривалого, повторюваного управлінського процесу, безпосередньо пов'язаного з реалізацією конституційних прав людини [1].

Відповідно до статті 3 Конституції України, визнання людини, її життя і безпеки найвищою соціальною цінністю обумовлює необхідність формування таких управлінських рішень, які забезпечать не декларативний, а реальний

захист прав цивільних осіб в умовах збройного конфлікту [1].

Нормативну основу евакуації цивільного населення становлять Кодекс цивільного захисту України та Закон України “Про правовий режим воєнного стану” [2; 3], на підставі яких здійснюється підзаконне регулювання організації та проведення евакуаційних заходів. Зазначені нормативно-правові акти визначають повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування та військового командування у сфері забезпечення безпеки населення. Водночас аналіз чинного нормативного регулювання свідчить, що значна частина його положень сформована з урахуванням реагування на надзвичайні ситуації мирного часу, тоді як збройний конфлікт має тривалий і системний характер, що зумовлює потребу в адаптації адміністративно-правового регулювання евакуації до воєнних дій.

У практиці застосування це проявляється у низці проблем адміністративно-правового характеру, зокрема, у необхідності оперативного і скоординованого регулювання органів публічної влади і складністю міжвідомчої взаємодії, потребою у прийнятті управлінських рішень та складністю процедур їх реалізації. Централізований характер управління евакуаційними заходами не завжди дозволяє належним чином враховувати реальні можливості та умови конкретних територіальних громад, що підтверджується, зокрема, позицією органів місцевого самоврядування. Так, у листі Асоціації міст України від 11 вересня 2025 року, у якому наголошується на невизначеності суб’єктів створення та фінансування транзитних центрів, а також на відсутності чітко врегульованих механізмів міжвідомчої взаємодії, що ускладнює практичну реалізацію відповідних управлінських рішень [4].

Додаткові труднощі створює нормативна множинність підзаконних і відомчих актів, що знижує рівень правової визначеності і ускладнює правозастосування.

У наукових дослідженнях, присвячених системі управління евакуацією цивільного населення в особливий період, обґрунтовується, що результативність евакуаційних заходів безпосередньо залежить від чіткого розмежування повноважень між суб'єктами публічного управління, узгодженості їхніх дій та спроможності управлінської системи функціонувати в умовах підвищеного ризику, зокрема під час збройного конфлікту [5]. Відтак, оцінка ефективності адміністративно-правового регулювання евакуації має здійснюватися з урахуванням його здатності забезпечувати фактичне досягнення мети захисту цивільного населення, а не лише формальне виконання нормативних приписів.

Водночас, не може не враховуватися і ціннісний вимір адміністративно-правового регулювання евакуації. Як зазначає М.І. Козюбра, право набуває реального регулятивного значення лише за умови його легітимізації в суспільній свідомості та відповідності базовим ціннісним орієнтирам, зокрема ідеям справедливості та поваги до людської гідності [6]. У цьому контексті адміністративні рішення у сфері евакуації мають оцінюватися не лише з позицій формальної законності, а й з огляду на їх сприйняття населенням та рівень довіри до дій держави.

Отже, адміністративно-правове регулювання евакуації цивільного населення в умовах збройного конфлікту потребує подальшого вдосконалення, зокрема шляхом адаптації законодавства до умов тривалого воєнного протистояння, систематизації підзаконних нормативно-правових актів та підвищення рівня міжвідомчої координації з урахуванням ролі і

можливостей органів місцевого самоврядування. Реалізація зазначених напрямів є необхідною передумовою забезпечення реального захисту цивільного населення як в умовах збройного конфлікту, так і на етапі післявоєнного відновлення України.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 10.02.2026).

2. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02 жовт. 2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text (дата звернення: 10.02.2026).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 10.02.2026).

4. Лист Асоціації міст України від 11 вересня 2025 року щодо проєкту постанови про евакуацію населення. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/lyst_amu_vid_11.09.2025_shchodo_proyektu_postanovy_pro_evakuaciyu.pdf (дата звернення: 10.02.2026).

5. Система управління евакуацією населення під час надзвичайних ситуацій / O. Bashynskyi та ін. Journal of Scientific Papers *"Social development and Security"*. 2025. Т. 15, № 2. С. 140–152. URL: https://doi.org/10.33445/sds.2025.15.2.11 (дата звернення: 10.02.2026).

6. Козюбра М. Philosophy of Law, Jurisprudence and Science: Common Features and Differences. *Philosophy of Law and General Theory of Law*. 2020. No. 2. P. 128–142. URL: https://doi.org/10.21564/2227-7153.2019.2.204683 (дата звернення: 10.02.2026).

УДК 327:004.056(043.2)
Водоласкова К.Ю., к.ю.н.,
провідний юрисконсульт «Державного підприємства
«Міжнародний аеропорт «Бориспіль»,
м. Бориспіль, Україна

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРСТІЙКОСТІ АЕРОПОРТІВ ЯК СКЛАДОВОЇ АВІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Сучасні аеропорти функціонують як складні кіберфізичні системи, у яких цифрові технології інтегровані з критичною інфраструктурою. Це створює не лише нові можливості для ефективного управління, але й серйозні вразливості перед кіберзагрозами, що можуть призвести до операційних збоїв, фінансових втрат і загроз безпеці польотів.

Так, у липні 2016 року хакерські атаки на сайти авіакомпанії Vietnam Airlines призвели до витоку персональних даних близько 411 000 пасажирів та затримок у роботі аеропортів Таншоннят, Нойбай і Фукуок, зокрема через зміну інформаційних табло та публікацію зневажливих повідомлень, що продемонструвало вразливість IT-систем авіації до зовнішніх кібератак [1].

Більш свіжий приклад: у вересні 2025 року відбулася масштабна кібератака на системи реєстрації й посадки пасажирів, які використовуються в низці великих європейських аеропортів, включно з Брюсселем, Берліном-Бранденбургом та Лондонським Хітроу. Внаслідок цього авіаперевізники були змушені перейти на ручну обробку пасажирів, що спричинило затримки рейсів та анулювання частини польотів, підкресливши критичну залежність

сучасних аеропортів від цифрових платформ та важливість кіберстійкості [2].

Ці події віддзеркалюють загальні тенденції зростання кіберзагроз у критичній інфраструктурі: операція «Хівер» (Operation Cleaver) виявила, що кіберзлочинці ще в 2010-х роках здійснювали широкомасштабні кампанії проти транспортних і енергетичних об'єктів по всьому світу, що підтверджує, що загрози не нові, але набувають складніших форм із переходом до автоматизованих мережних систем управління [3].

У відповідь на виклики кібербезпеки світові правові ініціативи зміщують акценти від суто технічного до комплексного ризик-орієнтованого підходу. Європейський Союз ухвалив Директиву NIS2 [5], що встановлює розширені вимоги з кібербезпеки для операторів критичної інфраструктури, включно з транспортними і цифровими постачальниками, зміцнюючи правові механізми захисту від кіберзагроз [4, с. 12]

Міжнародна цивільна авіаційна організація (ICAO) визнає кібербезпеку ключовим елементом безперервності авіаційних операцій і рекомендує інтегрувати заходи щодо оцінювання ризиків та обміну інформацією про інциденти у міжнародні стандарти безпеки польотів. Це створює правовий фундамент для уніфікації підходів до кіберстійкості у авіації [6].

В Україні на нормативному рівні сформовано базові засади захисту критичної інфраструктури, але відсутні детальні стандарти та механізми оцінювання ризиків саме для аеропортів. Це потребує подальшого розвитку законодавства, яке б визначало обов'язкові вимоги до кіберстійкості цифрових систем, процедури обміну інформацією про інциденти та поділ відповідальності між державними органами та операторами аеропортів.

Перехід до проактивної моделі правового регулювання має включати оцінювання та аудит кіберризиків, тестування стійкості, планування безперервності бізнес-процесів та заходи з превентивного захисту. Такі підходи дозволять зменшити ймовірність кібератак і підвищити рівень готовності аеропортів до реагування на інциденти.

Координація між авіаційними регуляторами, державними структурами кібербезпеки та приватними операторами є критично важливою для побудови ефективної системи кіберзахисту. У цьому контексті доцільним є створення галузевих центрів реагування на кіберінциденти в авіації.

У процесі післявоєнного відновлення України важливо застосовувати принцип «build back better», інтегруючи кібербезпеку у проєктування та реконструкцію інфраструктури з самого початку, а не як додатковий елемент.

Запропоновані напрями вдосконалення законодавства включають гармонізацію норм із європейським правом, встановлення чітких стандартів кіберстійкості, систему моніторингу й аудиту кіберризиків, розвиток державно-приватного партнерства та підготовку кваліфікованих кадрів на перетині авіаційного та інформаційного права.

Література

1. Vietnamese airports hackings. Wikipedia: The Free Encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Vietnamese_airports_hackings (дата звернення: 02.02.2026).

2. Cyberattack disrupts check-in systems at major European airports / AP News, 20.09.2025. URL: https://apnews.com/article/29b6d890baf7ac3a22f0f2b2f169b890 (дата звернення: 02.02.2026).

3. Operation Cleaver. Wikipedia: The Free Encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Cleaver (дата звернення: 02.02.2026).

4. Карвацька С.Б., Маник А.З., Строїч М.І. Кібербезпека: сучасні виклики та міжнародно-правові рамки щодо захисту даних. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія: Право*. Ужгород: УжНУ, 2025. Вип. С. 5–20. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/ article/view/325629 (дата звернення: 02.02.2026).

5. Directive (EU) 2022/2555 on measures for a high common level of cybersecurity (NIS2). Official Journal of the European Union. 27.12.2022. L 277/1–L 277/66. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555/oj (дата звернення: 02.02.2026).

6. Convention on International Civil Aviation (Chicago Convention). 7 Dec. 1944. URL: https://www.icao.int/publications/pages/doc7300.aspx (дата звернення: 02.02.2026).

УДК 342.9:37.014.53(477)

Гаврилюк М.М., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, Україна

АКТ ПЕРЕВІРКИ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА СКЛАДОВА МОТИВУВАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ АДМІНІСТРАТИВНОГО АКТА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Державний нагляд (контроль) за якістю освіти з точки зору загальної адміністративної процедури зазвичай

супроводжується наявністю у єдиній справі двох ключових документів, які між собою нерозривно пов'язані – акта, складеного за результатами такого нагляду та розпорядчого документу (розпорядження) (у разі виявлення порушень вимог законодавства). З огляду на нову правову реальність, що сформована Законом України «Про адміністративну процедуру» (далі – ЗАП), цей процедурний дуалізм породжує проблему невизначеності функціонального навантаження кожного з цих документів.

З огляду на підзаконну нормативно-правову базу діяльності центрального органу виконавчої влади із забезпечення якості освіти (Зокрема наказів МОН від 22.11.2022 №1050 [4], від 30.04.2021 № 493 [5], від 09.01.2019 № 17 [6], від від 21.12.2022 №1152 [7] та 27.06.2025 № 939 [8]) доводиться констатувати наявну прогалину: хоч ці нормативно-правові акти й передбачають прив'язку розпорядження до акта, вони не визначають вимог до змістового навантаження мотивувальної частини розпорядчого документа, допустимого обсягу та юридичної техніки процесуального посилання на акт перевірки.

Аналізуючи наявний доктринальний підхід до розуміння природи загальної адміністративної процедури, варто погодитися із В.П. Тимощуком, який, розглядаючи ЗАП, як акт субсидіарної дії, цілком обґрунтовано вказує на алгоритм подолання колізій у перехідний період. Вчений підкреслює, що до моменту повної гармонізації спеціального законодавства, зокрема, в частині вимог до форми рішень (як процедурних так і у справі), прогалини мають заповнюватися прямим застосуванням принципів адміністративної процедури. Абсолютно логічним, у цьому контексті видається висновок, що за відсутності у спеціальному законодавстві вимоги щодо обґрунтування адміністративного акта, імперативно має діяти стаття 8

ЗАП, яка покликана бути безальтернативним запобіжником від свавілля [1].

Деталізуючи практичний аспект реалізації принципу обґрунтованості, Т.О. Карабін слушно зауважує, що вимога мотивування має фундаментальне значення, адже саме обґрунтування забезпечує адресату можливість правильного розуміння суті рішення та, як наслідок, реалізацію права на його ефективне оскарження. Дослідниця акцентує увагу на тому, що мотивувальна частина адміністративного акта, прийнятого навіть на підставі дискреційних повноважень, безальтернативно повинна містити посилання на докази, детальну правову оцінку виявлених обставин та чіткі висновки [2].

У проекції на предмет піднятого питання це означає, що за відсутності розгорнутого мотивування в самому тексті розпорядження, цей «тягар доказування» та правової оцінки має бути повною мірою реалізований хоча б у змісті акта перевірки, інакше виникає ризик формування «процесуальної пастки», коли фінальне рішення центрального органу виконавчої влади із забезпечення якості освіти стає вразливим для скасування в судовому порядку через дефектність його фактологічної бази.

Яскравим прикладом цього є судова практика, яка останнім часом активно застосовує принципи загальної адміністративної процедури.

Так, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду постановою від 02.12.2024 року у справі № 520/24417/23 застосовуючи стандарти належного врядування, зауважив, що адміністративний акт, який містить лише загальні посилання на законодавство без конкретизації фактичних підстав відмови (або негативного рішення), є протиправним, оскільки позбавляє особу можливості

зрозуміти причини такого рішення та ефективно його оскаржити.

Ця правова позиція є універсальною і повною мірою стосується розпорядчих документів, що видаються у адміністративних процедурах державного нагляду (контролю) за якістю освіти. Легітимний механізм подолання окресленої Верховним Судом проблеми, міститься у частині третій статті 72 ЗАП, положення якої де-юре легалізують модель «відсильного мотивування». Тут Законодавець імперативно встановив, що адміністративний акт може не містити опису фактичних обставин і результатів дослідження доказів, лише за умови, що документ-підстава (у нашому випадку – акт перевірки) вже містить повноцінне мотивування (обґрунтування) [3].

Втім, важливо наголосити, що, на нашу думку, застосування вищенаведеної конструкції повинно обмежуватися чіткими процесуальними межами. Модель «відсильного мотивування» стає юридично неспроможною у випадках, коли суб'єкт освітньої діяльності подає заперечення до акта перевірки або реалізує своє право бути заслуханим. Це зумовлено об'єктивним хронологічним фактором, адже заперечення на акт, інші матеріали та результати слухань, відбуваються вже після підписання та ознайомлення суб'єкта освітньої діяльності із актом перевірки. У такій ситуації мотивувальна частина розпорядчого документа, що міститиме виключно посилання на акт перевірки, призведе до ігнорування позиції учасника такого адміністративного провадження та нівелює право бути почутим (ст. 63 ЗАП) та право особи на участь в адміністративному провадженні (ст. 17 ЗАП), перетворюючи процедуру розгляду заперечень на формальність.

Враховуючи зазначене та підсумовуючи, слід констатувати, що першоджерелом окресленої

проблематики є не практика правозастосування, а системна дефектність існуючого підзаконного регулювання, що полягає у відсутності в порядках державного нагляду (контролю) за якістю освіти чіткого механізму «процесуальної інтеграції» акта перевірки у структуру адміністративного акта (розпорядження).

Таким чином, для центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки, критично важливим є розроблення системного нормативного підходу до чіткого розмежування та визначення змістового навантаження кожного із цих двох документів. Така регламентація, базуючись на сучасних доктринальних підходах та здійснюючись шляхом нормативної трансформації акта перевірки в інтегральну складову адміністративного акта (розпорядження) слугуватиме безальтернативною основою для забезпечення прозорості та належної обґрунтованості рішень в адміністративних процедурах державного нагляду (контролю) за якістю освіти.

Література

1. Тимощук В.П. Розвиток законодавства про загальну адміністративну процедуру в Україні. *Альманах права*. 2023. № 14. С. 383–388.

2. Карабін Т.О. Адміністративний розсуд та його регулювання адміністративнопроцедурним законодавством. *Адміністративна процедура: конституційні засади та європейські орієнтири:* зб. наук. пр. за матеріалами Міжнар. науково-практ. конф., Харків, 27 січ. 2022 р. С. 69–76.

3. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2073-IX. Редакція від 15.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#n100 (дата звернення: 28.01.2026).

4. Деякі питання здійснення державного нагляду (контролю) у сфері дошкільної, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 22 лист. 2022 р. № 1050. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 07 лют. 2023 р. За № 245/39301. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0245-23#Text (дата звернення: 28.01.2026).

5. Деякі питання здійснення державного нагляду (контролю) у сфері дошкільної, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 30 квіт. 2021 р. № 493. Зареєстровано в Міністерстві юстиції 17 черв. 2021 р. за № 809/36431. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0809-21#Text (дата звернення: 28.01.2026).

6. Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 09 січ. 2019 р. № 17. Зареєстровано в Міністерстві юстиції 12 берез. 2019 р. за № 250/33221. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19#Text (дата звернення: 28.01.2026).

7. Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів фахової передвищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 груд. 2022 р. № 1152. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14 лют. 2023 р. за № 281/39337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0281-23#Text (дата звернення: 28.01.2026).

8. Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів дошкільної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 27 черв. 2025 р. № 939. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України

01 жовт. 2025 р. за № 1426/44832. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1426-25#Text (дата звернення: 28.01.2026).

УДК 340.12:342.7(043.2)

Головко П.Л., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ПРАВА

Визначення ролі прав людини в системі права через їх функціональний аналіз набуває особливої актуальності для ефективного функціонування правової системи, забезпечення верховенства права та правової визначеності. Відповідні дослідження дають підстави для виділення таких функцій прав людини як ціннісно-орієнтаційна, гарантійна, інтеграційна, регулятивна та контрольна.

Ціннісно-орієнтаційна функція прав людини відіграє важливу роль у формуванні, розвитку та функціонуванні системи права, оскільки вибудовує систему індивідуальних та колективних пріоритетів цінностей прав людини та логічно обґрунтовує їх важливість і універсальність для існування людини і суспільства та визначає основоположні засади правотворчої і правозастосовної діяльності [1]. Вона ґрунтується на фундаментальних ідеях свободи, рівності, справедливості та людської гідності, що слугують орієнтирами для розвитку національного та міжнародного права.

Ціннісно-орієнтаційна функція прав людини є рушієм демократичного розвитку суспільства та сприяє інтеграції міжнародних стандартів у національну правову систему, забезпечуючи відповідність внутрішнього законодавства міжнародним зобов'язанням у сфері прав людини.

В цілому ціннісно-орієнтаційна функція прав людини є ключовим чинником розвитку правової системи, визначаючи її гуманістичний зміст, спрямованість на захист особистості та утвердження справедливості в суспільних відносинах.

Гарантійна функція прав людини у системі права спрямована на виконання зобов'язань державою й іншими суб'єктами у сфері реалізації прав особистості і забезпечує їх реальне дотримання, захист і відновлення у разі порушень. Вона є своєрідним механізмом стабільності та ефективності правової системи, сприяючи утвердженню верховенства права та правової держави через досконалість законодавчої техніки, різноманіття форм мови закону [2, с. 25].

В цілому гарантійна функція прав людини забезпечує реальне втілення прав і свобод у практичному житті. Саме через гарантії права людини стають не лише формальними деклараціями, а й дієвими механізмами захисту особи в суспільстві та державі.

Інтеграційна функція прав людини відіграє важливу роль у формуванні та розвитку системи права, забезпечуючи її цілісність, узгодженість і взаємозв'язок між різними правовими галузями. Права людини виступають універсальним критерієм гармонізації різних правових галузей, закладаючи фундаментальні орієнтири для формування та реалізації норм конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного та міжнародного права. Найбільш яскраво це виявляється в

конституційному праві, оскільки саме Конституція формує системоутворюючі засади інтеграційного характеру для розвитку і формування всієї системи права. В цьому аспекті варто послатися на дослідження В.С. Ковальського, який визначив, що інтеграційний характер мають 27 статей Конституції України [3, с. 60]. В той же час проведений нами додатковий аналіз дає підстави твердити, що серед вказаних статей переважна більшість – 18 стосуються прав людини [4].

Загалом інтеграційна функція прав людини є важливим фактором консолідації правової системи, сприяючи її гармонізації, єдності та відповідності міжнародним стандартам. Вона забезпечує внутрішню логіку і взаємозв'язок усіх правових норм, підвищуючи їх ефективність у реалізації та захисті прав людини.

Щодо регулятивної функції прав людини, то варто підкреслити, що саме через неї права людини безпосередньо впливають на механізм нормативно-правового регулювання суспільних відносин. Вона визначає, як необхідність дотримання прав людини впливають на формування нових норм права, встановлення правил поведінки, а також створюють баланс між свободою особи та інтересами суспільства й держави.

Важливим аспектом регулятивної функції прав людини є її можливості виступати правовими рамками для обмеження дискреції влади та сваволі держави щодо прав людини, що є невід'ємною складовою принципу верховенства права [5]. На небезпеці для прав людини свавільної дискреції влучно наголосив Ф. фон Гаєк, який зауважив, що «дискреція – це шпарина, через яку може втекти свобода кожної людини» [6, с. 218]. Також при аналізі вказаного принципу доцільно послатися на наукову позицію М.І. Козюбри, який вказує, що невід'ємні та невідчужувані права і свободи людини стоять на

перешкоді волюнтаризму, зокрема й парламенту, обмежуючи свободу його розсуду під час прийняття законів [7, с. 3]. Державні органи зобов'язані діяти відповідно до прав людини та обґрунтовувати свої рішення з урахуванням їхнього захисту.

В цілому регулятивна функція прав людини є необхідною для формування ефективної та збалансованої правової системи. Вона не лише сприяє розбудові правопорядку, а й забезпечує узгодженість між різними сферами права та соціальними потребами суспільства. Завдяки цій функції права людини не залишаються декларативними, а набувають реального впливу на правову реальність. Особливої актуальності набувають вказані механізми в Україні в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації та оголошеного у зв'язку з чим воєнного стану.

Контрольна функція прав людини в системі права відіграє важливу роль у забезпеченні відповідності правових норм, інституцій та правозастосовної практики загальновизнаним стандартам прав і свобод. Вона проявляється через механізми юридичного контролю, які охоплюють як внутрішньодержавний, так і міжнародний рівень. Контрольна функція прав людини реалізується через конституційний, парламентський, судовий, громадський та міжнародний контроль.

рава людини в цілому є не лише основою правової системи, а й ключовим орієнтиром для держави у розробці законодавства та правозастосовній діяльності, що сприяє побудові правової, демократичної держави. Право як явище має слугувати основним інструментом для забезпечення свободи, рівності та справедливості, тому правозахисний аспект є невід'ємним від усіх його елементів.

Література

1. Скиба Елеонора. Роль філософії права в формуванні свідомості суспільства сучасної формації. *Науково-теоретичний альманах «Грані».* 2020. № 23(5). С. 64-76. URL: https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1517/1496 (дата звернення: 04.03.2025).

2. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.02; НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2002. 222 с.

3. Ковальський В.С. Функції права: ціннісний та сутнісний виміри. *Альманах права.* 2012. Вип. 3. С. 58-62. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/ bitstream/ handle/123456789/63823/11-Kovalskiy.pdf?sequence=1 (дата звернення: 05.03.2025).

4. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. В редакції від 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 05.03.2025).

5. Венгер В.М. Обмеження дискреційних повноважень як складова принципу верховенства права. *Наукові записки НаУКМА.* 2013. Т. 144-145: *Юридичні науки.* С. 49-54. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/149240296.pdf (дата звернення: 06.03.2025).

6. Гаєк Ф.А. Конституція свободи. [пер. з англ. М. Олійника, А. Королишина]. Львів: Літопис, 2002. 290 с.

7. Козюбра М.І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. *Наукові записки НаУКМА.* Київ: Києво-Могилянська академія, 2007. Т. 64. *Юридичні науки*. С. 3–9. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/

server/api/core/bitstreams/ee0fef65-20f7-4d0e-8830-e19403bf067d/content (дата звернення 06.03.2025).

UDC 321.74 (043.2)

Holovko S., PhD, Associate Professor,
State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, Ukraine

STATE INFORMATION POLICY AS A NATIONAL SECURITY INSTRUMENT IN WARTIME CONDITIONS

In wartime conditions, state information policy is an important instrument of national security of the state, as it is focused on preventing threats and overcoming challenges associated with changes in established approaches to methods of obtaining, storing, processing, analyzing, and interpreting information.

A pressing task is to combine means of countering challenges and threats in the information space, caused primarily by a war of aggression with instruments for ensuring rights and freedoms in the information sphere for the human being as the highest value of civil society. Ensuring a balance between the interests of the state in the field of information security and the rights of citizens as subjects of global international information processes requires the search for new approaches and strategies, as well as the establishment of mechanisms for their implementation, taking into account the trends in the development of the international information space.

One of the priorities of the state information policy of Ukraine is also integration into a single European and international information space, which requires new approaches to regulatory and legal frameworks, the structure of internal and external communications, and the implementation

of modern technologies, including artificial intelligence.

According to the Law of Ukraine "On Information", the main directions of the state information policy are defined as ensuring equal opportunities for the creation, collection, receipt, storage, use, dissemination, protection, security of information, as well as ensuring access to it; creating conditions for the formation of an information society in Ukraine; updating and preserving national information resources; ensuring information security of Ukraine and integration into the global information space, etc. [1].

The objectives of the state information policy are transforming in the conditions of unpredictable challenges. During wartime, a key feature of these challenges is the focus of the efforts of all civil society institutions on regulating the information sphere with priority given to the protection of the rights of citizens and guarantees of information security of the state and the individual. At the same time, certain restrictions are established on the dissemination of information in order to prevent possible threats to national security. Today, the state information policy of Ukraine is aimed at preventing and overcoming modern threats and challenges at the global and national levels. The threats identified in the Information Security Strategy are global disinformation campaigns, impacts on the information space and social networks, the mismatch between the level of global media literacy and the rapid development of digital technologies. Equally relevant are national challenges, primarily related to the information influence of the aggressor state, limited resources and capacities to effectively counter disinformation campaigns, insufficient formation of the strategic communications system in Ukraine, imperfection of organizational and legal regulation of relations in the field of information activities and protection of the rights of its subjects, limited access to information at the local level, insufficient level of information culture and media

literacy in society as a condition for countering manipulative influences [2].

A pressing task in the current domestic context is to ensure a balance between state control of the information space and freedom of speech. Despite the fact that the Constitution and Laws of Ukraine proclaim freedom of speech, in practice there is a significant influence of the state on the coverage of information processes related to the political life of the country, in particular the electoral process, individual political figures, etc., while countering the spread of disinformation and narratives of the aggressor state requires a systematic approach, the development of effective mechanisms and regulatory and legal support for their implementation. Taking into account the fact that Ukraine is constantly under threat of information attacks, it is essential to create and maintain a state disinformation monitoring system, where relevant information will be posted. This will ensure compliance with freedom of speech and counteraction to potential information threats. Currently, the creation of a multi-level cybersecurity system is necessary as a tool to protect critical infrastructure from hacker attacks by other states. Given the constant threats, an important mechanism for strengthening information and national security should be the implementation of modern methods of information protection, the use of AI to counter information and military threats and strengthen the state's defense capabilities, investing in the creation and training of neural networks that will collect and analyze large volumes of important information, including military information, form action strategies, objectively assess the physical and psychological condition of individuals in critical and crisis situations, and ensure uninterrupted communication and protection from cyberattacks. Equally important is the development of a strategy for developing information influence at the regional and international levels [3].

References

1. Про інформацію: Закон України. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 48. Ст. 650. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28 груд. 2021 р. № 685/2021. URL: https://www.president.gov.ua/ documents/6852021-41069.

3. Головко С.Г., Головко Н.М. Державна інформаційна політика як інструмент протидії глобальним викликам і загрозам: міжнародний досвід та його використання в Україні. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2025. № 1(74). С. 71-78.

УДК 355.40:004.056(043.2)

Горбонос Н.Д., слухач,
Національний університет оборони України, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Алієв Р.В., к.ю.н., доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОПЕРАЦІЙ

Правове регулювання інформаційних операцій ґрунтується на комплексному застосуванні норм національного законодавства та принципів міжнародного права.

Інформаційні операції у сучасних умовах гібридних конфліктів набувають системного характеру, що зумовлює потребу їх правового врегулювання як на національному, так і на міжнародному рівнях. Водночас слід зазначити, що на сьогодні не існує єдиного кодифікованого нормативно-

правового акта, який би комплексно регламентував порядок планування, ведення та оцінки інформаційних операцій. У зв'язку з цим правове регулювання здійснюється через сукупність норм конституційного, інформаційного, оборонного та міжнародного права.

На національному рівні базові засади визначаються Конституцією України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР, яка закріплює обов'язок держави забезпечувати національну безпеку та захист суверенітету, у тому числі в інформаційній сфері [1]. Закон України "Про національну безпеку України" від 21 червня 2018 року № 2469-VII визначає інформаційну безпеку як одну з ключових складових національної безпеки, що створює правові передумови для здійснення інформаційних операцій оборонного характеру [2].

Міжнародно-правове регулювання інформаційних операцій базується на загальновизнаних принципах міжнародного публічного права, закріплених у Статуті Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року, зокрема принципах суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи та мирного вирішення спорів [3]. У контексті інформаційного протиборства ці принципи зазнають адаптації, що відображено у доктринальних документах, зокрема у Талліннському посібнику 2.0, який, хоча і не має обов'язкової юридичної сили, слугує важливим орієнтиром для правової оцінки інформаційних та кібероперацій [4]. Таким чином, правове регулювання інформаційних операцій формується на стику національних та міжнародних правових норм, що створює складну, але необхідну систему правових обмежень і дозволів.

Національне правове регулювання інформаційних операцій в Україні має переважно оборонний характер і

спрямоване на захист інформаційного суверенітету держави.

В умовах збройної агресії та постійного інформаційного тиску на Україну правове регулювання інформаційних операцій набуває чітко вираженої оборонно-превентивної спрямованості. Закон України "Про інформацію" від 02 жовтня 1992 року № 2657-XII визначає інформацію як об'єкт правового захисту, а інформаційні відносини - як сферу, що підлягає державному регулюванню з метою захисту національних інтересів [5]. Це створює нормативну основу для здійснення заходів інформаційного впливу в інтересах національної безпеки.

Стратегія національної безпеки України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 та Стратегія інформаційної безпеки України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 закріплюють положення про необхідність протидії інформаційним операціям держави-агресора та захисту національного інформаційного простору [6; 7]. У цих документах інформаційні операції розглядаються не як інструмент наступальної політики, а як засіб стримування, протидії та нейтралізації загроз.

Водночас важливою особливістю національного правового регулювання є необхідність дотримання балансу між інтересами державної безпеки та конституційними правами і свободами людини. Свобода слова та право на доступ до інформації не можуть бути скасовані навіть в умовах воєнного стану, а лише обмежені в межах, визначених законом [1]. Саме тому правова легітимність інформаційних операцій залежить від їх відповідності принципу законності та пропорційності, що підкреслюється у наукових дослідженнях українських фахівців у сфері інформаційної безпеки [8].

Правова невизначеність у міжнародному регулюванні інформаційних операцій ускладнює притягнення держав до відповідальності за інформаційну агресію.

На міжнародному рівні інформаційні операції залишаються однією з найменш врегульованих форм міждержавного протиборства. Більшість міжнародних документів у сфері міжнародної інформаційної безпеки мають рекомендаційний характер і не встановлюють обов'язкових норм поведінки держав [9]. Це створює ситуацію правової невизначеності, за якої складно довести факт агресії та притягнути державу-порушника до міжнародно-правової відповідальності.

Науковці зазначають, що держави-агресори активно використовують цю прогалину, маскуючи інформаційні операції під діяльність приватних осіб, медіаструктур або громадських організацій [10]. У результаті інформаційна агресія часто залишається поза межами класичних механізмів міжнародного правосуддя. Доктринальні підходи НАТО та окремі наукові концепції "м'якої сили" лише частково компенсують відсутність чітких юридичних механізмів [11].

У цьому контексті досвід України є надзвичайно важливим для формування нових міжнародно-правових підходів до регулювання інформаційних операцій. Узагальнення практики протидії інформаційній агресії та її правове осмислення можуть стати підґрунтям для розвитку міжнародних норм у цій сфері, що підкреслюється в працях українських і зарубіжних дослідників [12].

Отже, правове регулювання ведення інформаційних операцій має комплексний характер і формується на основі поєднання норм національного законодавства та принципів міжнародного права. В Україні воно орієнтовне насамперед на захист інформаційного суверенітету та

забезпечення національної безпеки в умовах гібридних загроз, при цьому дотримання принципів законності, пропорційності та прав людини є обов'язковою умовою легітимності таких заходів.

Міжнародне правове регулювання інформаційних операцій залишається недостатньо визначеним, що ускладнює кваліфікацію агресивних дій та притягнення держав до відповідності. Подолання цих проблем потребує одночасного удосконалення національних механізмів і формування чіткіших міжнародних стандартів поведінки держав в інформаційному середовищі. Таким чином, ефективне правове забезпечення інформаційних операцій є ключовим елементом сучасної системи національної та міжнародної безпеки.

Література

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

3. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 черв. 1945 р. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text

4. Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations.

5. Про інформацію: Закон України від 02 жовт. 1992 р. № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text

6. Стратегія національної безпеки України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037

7. Стратегія інформаційної безпеки України від 28 груд. 2021 р. № 685/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text
8. Горбулін В.П., Додонов О.Г. Інформаційна безпека держави в умовах гібридної війни. Київ, 2019.
9. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН з питань міжнародної інформаційної безпеки.
10. Schmitt M. N. International Law and Information Operations. Tallinn, 2017.
11. Nye J. Soft Power and Cyber Power. Harvard University Press, 2011.
12. Ліпкан В.А. Інформаційна війна та національна безпека. Київ, 2018.

УДК 342.9(043.2)

Гречанюк Р.В., д.ю.н., доцент,
Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна

ДО ПИТАННЯ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Сучасний етап реформування публічного адміністрування в Україні характеризується значною динамікою, що зумовлена необхідністю адаптації діяльності адміністративних органів до викликів воєнного стану. Важливих змін та трансформацій зазнає, зокрема, система адміністративних послуг, основною метою яких є реалізація прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. З початком війни ця система значно еволюціонувала від стандартних процедур реєстрації до створення комплексних програм підтримки громадян, які

постраждали від збройної агресії проти України. Відповідні реформи торкнулися не лише технічного розширення переліку послуг, які надаються адміністративними органами, а й фундаментальної зміни парадигми взаємовідносин між державою та особою та перехід до моделі «сервісної держави», що базується на принципах людиноцентризму, цифровізації, поваги та максимального спрощення і наближення цих послуг до кінцевого їх отримувача.

Одним із основних законодавчих актів, що визначає правові засади реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері надання адміністративних послуг є Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI «Про адміністративні послуги». В свою чергу, надання адміністративних послуг здійснюється відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру» з урахуванням особливостей, визначених законами, які регулюють суспільні відносини у відповідних сферах [1]. Цей законодавчий акт запровадив нові стандарти взаємодії адміністративних органів з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ, в тому числі надання адміністративних послуг, та закріпив концепцію доброго адміністрування.

Зокрема, заявники отримали додаткові гарантії та захист від незаконного здійснення адміністративним органом своїх дискреційних повноважень. Адміністративний орган зобов'язаний обґрунтовувати адміністративні акти, які він приймає, крім випадків, визначених законом. Адміністративний акт, який може негативно вплинути на право, свободу чи законний інтерес особи, обов'язково повинен містити мотивувальну частину. Також особа має право бути заслуханою адміністративним органом, надавши пояснення та/або

заперечення у визначеній законом формі до прийняття негативного адміністративного акта [2].

Важливою гарантією захисту інтересів заявника є заборона відмови в реєстрації заяви. У разі якщо заяву подано з порушенням встановлених законодавством вимог, посадова особа адміністративного органу, яка розглядає справу, приймає рішення про залишення заяви без руху. Адміністративний орган надсилає заявнику письмове повідомлення про залишення заяви без руху, в якому зазначаються виявлені недоліки, а також спосіб та строк їх усунення [2].

У 2025 році Кабінет Міністрів України (далі - КМУ) систематизував, шляхом розділення на 18 категорій та 1 підкатегорію, перелік адміністративних послуг органів виконавчої влади та адміністративних послуг, що надаються органами місцевого самоврядування у порядку виконання делегованих повноважень, які є обов'язковими для надання через центри надання адміністративних послуг (далі - ЦНАП), з метою зручності заявників та захисту інтересів найбільш вразливих категорій населення, в першу чергу осіб, постраждалих від військової агресії. Це дозволило уніфікувати роботу усіх ЦНАП та забезпечити гнучкий підхід до забезпечення доступності адміністративних послуг залежно від близькості до лінії фронту та безпекової ситуації [3].

Зокрема, ЦНАП, що розташовані у відносно безпечних регіонах повинні надавати увесь перелік адміністративних послуг, затверджений відповідною постановою КМУ, в тому числі видачу паспортів та водійських посвідчень, у випадку забезпечення їх відповідним обладнанням. ЦНАП, що розташовані на території, включеній до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, за наявності у них змоги надати

відповідну адміністративну послугу – надають оптимізований перелік, орієнтований на критичні потреби мешканців та наявність кадрового ресурсу. У територіальних підрозділах та віддалених (у тому числі пересувних) робочих місцях адміністраторів ЦНАП – надають лише базовий набір послуг для забезпечення їх доступності [3]. Важливим напрямком реформування системи адміністративних послуг є впровадження послуг, спрямованих на подолання наслідків пошкодження майна, спричиненого збройною агресією Російської Федерації, підтримку ветеранів війни та допомогу внутрішньо переміщеним особам. Державна програма «еВідновлення», наприклад, надає можливість отримати компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України ще до моменту отримання репарацій від агресора та є прикладом успішного використання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг.

Також ключовим вектором реформи сфери адміністративних послуг є перехід до надання комплексних послуг. Зокрема проєкт «Адмінсервіс «Ветеран», що реалізується Міністерством у справах ветеранів України, впроваджується у форматі «єдиного вікна», де ветерани війни, члени їхніх сімей та родини загиблих воїнів зможуть швидко та якісно отримувати адміністративні послуги. Для забезпечення високого рівня якості сервісу, розроблено шість комплексів адміністративних послуг відповідно до статусу заявника: для учасників бойових дій – 19 послуг; для учасників війни – 16 послуг; для члена сім'ї загиблого (померлого) – 26 послуг; для постраждалих учасників Революції Гідності – 19 послуг; для осіб з інвалідністю внаслідок війни – 34

послуги та для осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною – 14 послуг.[4] Зокрема можливість отримання комплексних адміністративних послуг за єдиною заявою передбачено ч.5 ст. 41 Закону України «Про адміністративну процедуру» [2].

Дослідження системи адміністративних послуг, що надаються особам, які постраждали від збройної агресії Російської Федерації, дозволяє зробити висновок про формування в Україні унікальної моделі адміністративно-правового захисту громадян, у якій держава зуміла вдало не лише інтегрувати цифрові інструменти у ЦНАП, а й впровадити європейські стандарти та принципи людиноцентризму, створивши багаторівневу систему державної підтримки для осіб, які цього потребують.

Література

1. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 верес. 2012 р. № 5203-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#n83 (дата звернення: 11.02.2026).

2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#n69 (дата звернення: 11.02.2026).

3. Деякі питання надання адміністративних послуг через центри надання адміністративних послуг: Постанова КМУ від 01 жовт. 2025 р. № 1226. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1226-2025-%D0%BF#Text (дата звернення: 11.02.2026).

4. За сприяння Мінветеранів у столичних ЦНАПах запрацював «Адмінсервіс «Ветеран». Офіційний сайт Міністерства у справах ветеранів України. URL: https://mva.gov.ua/prescentre/category/86-news/za-spriyannya-minveteraniv-u-stolichnih-tsnapah-zapratsuvav-adminservis-veteran-1 (дата звернення: 11.02.2026).

УДК 004.8:347.91(043.2)
Грутман Л.О., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ЕЛЕКТРОННИЙ СУД В УКРАЇНІ ТА ПОЕТАПНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО ЯК ШЛЯХ ДО ЗМЕНШЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ І НАВАНТАЖЕННЯ НА СУДИ

Цифровізація правосуддя в Україні здійснюється через Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему (ЄСІТС) та її підсистеми. Нормативну основу функціонування окремих підсистем (модулів) ЄСІТС визначено рішенням Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21 [1], а зміни до відповідного Положення затверджені рішенням від 13.01.2026 № 26/0/15-26 [2]. Практична реалізація електронної взаємодії забезпечується офіційними сервісами доступу до підсистеми «Електронний суд» та нормативно-технічною документацією для користувачів [3; 4]. Підходи до практичного використання ЄСІТС під час розгляду справ узагальнено також у матеріалах Верховного Суду [6].

Електронний суд як інструмент подання/отримання документів і фіксації процесуальних дій має переваги (оперативність комунікації, зменшення фізичних контактів, формування цифрового сліду процесуальних кроків). Проте сам по собі «електронний канал» не усуває корупційні ризики й не розв’язує проблему перевантаження суддів, якщо цифровізація не переходить у стандартизацію рутинних операцій та керований контроль процедур. Саме тому актуальним є питання

застосування штучного інтелекту (ШІ), але за умови, що його роль - допоміжна та контрольована, із гарантіями прав людини [7].

Мета - впровадження поетапної моделі ШІ в цивільному судочинстві на базі електронного суду для зменшення навантаження на суди та мінімізації корупційної складової.

ШІ в суді не повинен «вирішувати справу замість судді». Його варто впроваджувати як інструмент: (1) стандартизації рутини та (2) аналітичної підтримки судді, причому масштабування можливе лише після вимірюваних результатів (точність, частота помилок, кількість скарг/процесуальних зауважень, фактичний вплив на строки та навантаження). Ключовий принцип - людина зберігає контроль (human-in-the-loop): суддя приймає фінальне рішення, а алгоритм не підміняє судову дискрецію та не знижує стандарт мотивування. Такий підхід узгоджується з етичними принципами CEPEJ щодо відповідального використання ШІ в судових системах (принципи: повага до фундаментальних прав, недискримінація, прозорість, контроль користувача) [7].

Етап 1 (мінімальний ризик: ШІ про форму) - автоматизована перевірка реквізитів/додатків і технічна валідація файлів; чек-листи для заявника та апарату суду [4].

Етап 2 (процесна логістика) - автоматизація строків і повідомлень, типових супровідних документів, планування відеоконференцій і календаря засідань на основі даних ЄСІТС [1; 2].

Етап 3 (аналітика для судді) - структурування матеріалів справи та пошук релевантних норм/практики; результат має рекомендаційний характер, рішення - після перевірки й мотивування суддею [7].

Етап 4 (перший пілот у цивільних справах) - наказне провадження: стягнення невиплаченої заробітної плати та аліментів у безспірних випадках (ст. 161 ЦПК) [5].

Етап 5 (антикорупційний контур) - аналіз «цифрового сліду» ЄСІТС для виявлення процесуальних аномалій як підстави для аудиту та управлінських рішень [1; 2].

Для України це має особливу вагу, адже в умовах підвищених корупційних ризиків прозора цифрова фіксація процедур звужує можливості для неформального впливу та «ручного» втручання в рух справ.

Література

1. Вища рада правосуддя. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: рішення від 17 серп. 2021 р. № 1845/0/15-21. Законодавство України: база даних. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v1845910-21 (дата звернення: 19.01.2026).

2. Вища рада правосуддя. Про затвердження Змін до Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: рішення від 13 січ. 2026 р. № 26/0/15-26. Законодавство України: база даних. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0026910-26 (дата звернення: 19.01.2026).

3. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система. Підсистема «Електронний суд» (електронний кабінет користувача). URL: https://id.court.gov.ua (дата звернення: 18.01.2026).

4. Інструкція користувача підсистеми ЄСІТС «Електронний суд». URL: https://court.gov.ua/storage/portal/ics/Інструкція%20користув

ача%20підсистеми%20Електронний%20суд%20(1).pdf (дата звернення: 20.01.2026).

5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV (зі змін.). Законодавство України: база даних. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 22.01.2026).

6. Верховний Суд. Діджиталізація правосуддя: використання ЄСІТС під час розгляду справ (презентаційні матеріали). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_ESITS.pdf (дата звернення: 22.01.2026).

7. Рада Європи; CEPEJ. European Ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. Strasbourg, 2018. URL: https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c (дата звернення: 17.01.2026).

УДК 341.824:338.47(043.2)

Гудима В.С., Слінчак П.І., курсанти,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
Карелін В.В., підполковник юстиції,
м. Київ, Україна

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ТА ЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ У ЗСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах воєнного стану фінансовий контроль у Збройних Силах України набуває критичного значення як інструмент забезпечення обороноздатності держави. Масштабне збільшення обсягів бюджетного

фінансування оборонного сектору, необхідність оперативного реагування на динамічні потреби фронту та розширення напрямків фінансового забезпечення обумовлюють підвищені вимоги до системи контролю за використанням державних коштів. За цих обставин фінансовий контроль виконує не лише функцію виявлення порушень, а й виступає механізмом превентивного впливу, що гарантує цільове, ефективне та прозоре використання бюджетних ресурсів.

Запровадження воєнного стану у 2022 році докорінно трансформувало систему фінансового забезпечення військових формувань, що позначилося на організації контрольної роботи. Інтенсифікація бойових дій, постійна потреба у додатковому фінансуванні та спрощення окремих процедур державних закупівель створили передумови для потенційних ризиків нецільового використання коштів. Водночас саме в умовах воєнного часу критично важливою стає максимальна результативність кожної бюджетної гривні, адже від своєчасності та повноти фінансування безпосередньо залежить боєздатність підрозділів та виконання бойових завдань.

Однією з ключових проблем сучасного етапу є забезпечення балансу між оперативністю фінансування та дотриманням контрольних процедур. У динамічних умовах бойових дій виникає потреба в максимально швидкому прийнятті фінансових рішень, що іноді входить у протиріччя з традиційними багаторівневими механізмами перевірки та погодження. Військові фінансисти постають перед завданням забезпечити неухильне дотримання принципів законності, цільового призначення та ефективності витрат без створення надмірних бюрократичних перешкод, які можуть загальмувати виконання невідкладних потреб фронту. Оптимальним

вектором розвитку є формування ризик-орієнтованого підходу до контролю, коли основна увага зосереджується на операціях з підвищеним ризиком порушень, тоді як типові, регулярні витрати проходять спрощену процедуру верифікації.

Особливі труднощі виникають у сфері попереднього контролю фінансових документів в умовах територіального розосередження військових частин та обмеженої комунікації. Перевірка обґрунтованості заявок на фінансування, законності укладених договорів та відповідності планових показників фактичним потребам потребує оперативного документообігу та можливості швидкої взаємодії між фінансовими органами різних рівнів. Це актуалізує необхідність впровадження електронних систем погодження фінансових документів, використання електронного цифрового підпису та створення єдиних інформаційних платформ для обміну даними між фінансово-економічними службами. Застосування автоматизованих засобів контролю дозволяє не лише прискорити процес перевірки документів, а й знизити суб'єктивний фактор, забезпечити уніфікацію підходів та створити аудиторський слід для подальшого аналізу.

Водночас критичного значення набуває проблема поточного контролю за використанням коштів безпосередньо у військових частинах. Специфіка польових умов, постійні переміщення підрозділів та обмежені можливості для проведення планових перевірок створюють передумови для потенційних зловживань. За цих обставин особливої ваги набувають механізми самоконтролю та внутрішнього аудиту на рівні військових частин. Удосконалення даного напряму передбачає посилення ролі командирів підрозділів у здійсненні контролю за фінансовою дисципліною, розширення

повноважень начальників фінансових органів військових частин та створення мобільних контрольно-ревізійних груп, здатних оперативно здійснювати перевірки безпосередньо в районах дислокації військ.

Не менш значущою є проблема документального підтвердження цільового використання коштів. Інтенсивність бойових дій, втрата або знищення первинних документів, неможливість отримання окремих підтверджуючих документів від контрагентів у зоні бойових дій створюють об'єктивні труднощі для повноцінного документування фінансових операцій. Це зумовлює необхідність розробки спеціального порядку документального оформлення витрат в особливих умовах, коли стандартні форми первинної документації можуть бути замінені альтернативними засобами підтвердження – актами обстеження, службовими записками з візами відповідальних осіб, фото- та відеофіксацією. Водночас важливим є збереження принципу достатності доказової бази для підтвердження реальності здійснених витрат та їх зв'язку з виконанням завдань оборони держави.

Окрему увагу необхідно приділити проблемі наступного контролю – проведенню документальних ревізій та перевірок після завершення фінансового періоду або реалізації окремих проектів. Накопичення значних обсягів фінансової документації, розосередження військових частин та дефіцит висококваліфікованих ревізорів створюють ризик формального підходу до перевірок, коли увага зосереджується на дотриманні процедурних моментів, а не на реальній ефективності використання коштів. Підвищення якості наступного контролю потребує впровадження методик аналізу ефективності витрат, порівняння фактично досягнутих результатів з плановими показниками та оцінки обґрунтованості прийнятих фінансових рішень. Ключовим

інструментом має стати не каральна функція контролю, а його аналітично-консультативна роль, спрямована на виявлення системних недоліків та розробку рекомендацій щодо оптимізації фінансових процесів.

Критичним фактором ефективності контролю виступає кадрове забезпечення фінансових органів. Брак досвідчених військових фінансистів, недостатня підготовка молодих спеціалістів до роботи в екстремальних умовах та відсутність практичного досвіду виявлення складних фінансових порушень знижують результативність контрольних заходів. Це актуалізує потребу у створенні системи безперервної професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників фінансових органів з акцентом на практичних навичках виявлення нецільового використання коштів, методиках економічного аналізу та володінні сучасними інформаційними технологіями. Водночас важливим є формування корпусу висококваліфікованих ревізорів, здатних проводити комплексні перевірки фінансово-господарської діяльності військових частин та надавати обґрунтовані висновки про законність і доцільність здійснених витрат.

Таким чином, система фінансового контролю за цільовим використанням бюджетних коштів у ЗСУ в умовах воєнного стану характеризується специфічними викликами, що обумовлюють потребу у модернізації традиційних підходів. Ключовими напрямами удосконалення виступають:

впровадження ризик-орієнтованого підходу до фінансового контролю з диференціацією процедур залежно від ступеня ризику порушень;

автоматизація процесів попереднього контролю через електронні системи погодження та перевірки фінансових документів;

створення мобільних контрольно-ревізійних груп для оперативного здійснення перевірок у польових умовах;

адаптація вимог до документального підтвердження витрат з урахуванням специфіки бойових дій;

посилення аналітичної складової наступного контролю з акцентом на оцінці ефективності використання коштів;

систематичне підвищення професійного рівня військових фінансистів та формування корпусу спеціалізованих ревізорів.

Комплексна реалізація зазначених заходів дозволить забезпечити належний рівень контролю за цільовим використанням бюджетних ресурсів, мінімізувати ризики фінансових порушень, підвищити прозорість фінансової діяльності військових формувань і, як наслідок, сприятиме зміцненню обороноздатності Української держави в умовах протистояння російській агресії.

УДК 342.9+349.6(043.2)

Гурба В.В., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна

ОБЛІК ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ефективне функціонування системи надання адміністративних послуг у сфері захисту довкілля та природних ресурсів неможливе без належної організації

їх обліку. Облік адміністративних послуг виступає необхідною передумовою забезпечення прозорості діяльності суб'єктів публічної адміністрації, підвищення якості сервісу, уніфікації процедур, а також формування єдиного інформаційного простору для громадян і суб'єктів господарювання. Особливе значення це має саме в екологічній сфері, де адміністративні послуги безпосередньо пов'язані з використанням об'єктів з обмеженим обігом і реалізацією публічного екологічного інтересу.

У національній правовій системі ключовим інструментом обліку адміністративних послуг є Реєстр адміністративних послуг, який функціонує через офіційний ресурс – Єдиний державний вебпортал електронних послуг [1]. Зазначений реєстр виконує функцію систематизованого переліку адміністративних послуг із зазначенням їх найменування, суб'єктів надання, нормативно-правових підстав, строків, вартості, результату надання та інших істотних характеристик. Саме через реєстр формується уявлення про реальний обсяг публічно-сервісної діяльності держави, зокрема у сфері екології та природних ресурсів.

Завдання обліку публічних послуг у досліджуваній сфері полягає, передусім, у забезпеченні повноти та достовірності інформації про всі види послуг, що надаються у сфері природокористування та охорони довкілля, що стосується, зокрема, послуг із видачі дозволів, ліцензій, сертифікатів, здійснення державної реєстрації, погоджень, експертних висновків, внесення відомостей до реєстрів, продовження строків дії дозвільних документів тощо. Відсутність окремих послуг у реєстрі або їх некоректний опис призводить до правової невизначеності, ускладнює доступ заявників до інформації та створює передумови для зловживань.

Другим важливим завданням обліку є уніфікація підходів до класифікації публічних послуг у сфері екології та природних ресурсів. Через реєстр забезпечується їх групування за сферами природокористування (земельні, водні, лісові, надрові, відходи, атмосферне повітря тощо), що дозволяє формувати системне бачення екологічних адміністративних процедур як єдиного комплексу публічних сервісів. Такий підхід сприяє усуненню фрагментарності нормативного регулювання та створює підґрунтя для подальшої кодифікації адміністративно-процедурних норм у цій сфері.

Третім завданням є забезпечення прозорості та відкритості інформації про публічних послуги. Реєстр послуг, інтегрований у Єдиний державний портал електронних послуг, дозволяє кожній особі отримати доступ до актуальної інформації про порядок отримання тієї чи іншої екологічної послуги без необхідності безпосереднього звернення до органу влади. Це відповідає принципам відкритості публічної адміністрації, цифровізації управління та сервісної орієнтації держави.

Четвертим завданням обліку є забезпечення контролю та моніторингу якості надання публічних послуг. Наявність повного та структурованого реєстру дає змогу органам державної влади, органам місцевого самоврядування, а також громадськості здійснювати аналіз кількості послуг, строків їх надання, повторюваності звернень, типових проблем і скарг. У сфері захисту довкілля це має особливе значення, оскільки дозволяє оцінювати ефективність державної екологічної політики через призму реальних адміністративних процедур.

П’ятим завданням є забезпечення взаємозв’язку між реєстром публічних послуг та електронними сервісами. У сучасних умовах облік послуг не може обмежуватися лише фіксацією їх переліку. Він має бути інтегрований із системами електронного документообігу, електронної ідентифікації заявників, онлайн-подачі заяв і отримання результатів послуг. У цьому контексті реєстр виконує роль базової інформаційної платформи для розвитку електронних екологічних адміністративних послуг.

Окреме завдання обліку публічних послуг у сфері екології та природних ресурсів полягає у забезпеченні єдності термінології та результатів надання послуг. Через реєстр уніфікуються назви адміністративних послуг, види адміністративних актів, що видаються за їх результатами, а також формулювання підстав для відмови чи зупинення розгляду заяви, що має істотне значення для захисту прав заявників та формування єдиної адміністративної практики.

Водночас аналіз Реєстру послуг на Єдиному державному порталі електронних послуг свідчить, що публічні послуги у сфері екології та природних ресурсів представлені значною кількістю позицій, однак їх перелік потребує подальшого уточнення, систематизації та актуалізації. Частина послуг має застарілі нормативні посилання, окремі –дублюють одна одну за змістом, а деякі –не відображають повною мірою процедурні особливості їх надання, що підтверджує необхідність удосконалення механізму обліку як складової адміністративної реформи у сфері екологічного управління.

Отже, облік публічних послуг у сфері захисту довкілля та природних ресурсів виконує комплексну функцію, поєднуючи інформаційне, організаційне,

контрольне та сервісне призначення. Його завдання полягають у забезпеченні повноти, системності, прозорості, уніфікованості та цифрової доступності інформації про публічні екологічні послуги. Саме через ефективний механізм обліку формується інституційне підґрунтя для реалізації екологічних прав громадян, підвищення довіри до публічної адміністрації та впровадження сучасної сервісної моделі держави у сфері охорони довкілля та природних ресурсів. Відповідно Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України, встановлено дві підгрупи цього реєстру, що призвело до поділу всіх публічних послуг за суб'єктом їх надання: 1) публічні послуги, що надаються центральними органами виконавчої влади; 2) публічні послуги, що надаються місцевими державними адміністраціями та територіальними управліннями органів державної виконавчої влади відповідно до адміністративно-територіального устрою України.

Додатково слід зазначити, що в умовах воєнного стану завдання обліку адміністративних послуг у сфері захисту довкілля та природних ресурсів набувають особливої складності. Збройна агресія проти України зумовила руйнування об'єктів інфраструктури, тимчасову окупацію окремих територій, втрату доступу до частини реєстраційних та дозвільних даних, а також обмеження у функціонуванні окремих органів публічної адміністрації. За таких обставин ускладнюється повнота та актуальність відомостей, що вносяться до Реєстру адміністративних послуг, зростає ризик фрагментарності обліку, дублювання інформації та втрати історії надання послуг. Крім того, в умовах воєнного стану спостерігається тенденція до спрощення або тимчасового призупинення окремих адміністративних процедур, що не завжди супроводжується належним відображенням відповідних

змін у реєстрах та інформаційних системах. Це негативно впливає на правову визначеність, прогнозованість адміністративної практики та можливість ефективного захисту прав заявників. Водночас саме в період воєнного стану облік адміністративних послуг у сфері екології та природних ресурсів має виконувати додаткову функцію фіксації рішень, пов'язаних із відновленням довкілля, ліквідацією екологічних наслідків бойових дій та використанням природних ресурсів у цілях оборони й післявоєнної відбудови, що потребує підвищених вимог до точності, системності та безпеки інформаційних ресурсів.

Література

1. Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 4 груд. 2019 р. № 1137. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-п#Text

УДК 351.82:342.9(043.2)

Гусар О.А., к.ю.н., доцент,
Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України,
м. Київ, Україна

ПРАВОВИЙ МОНІТОРИНГ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ВІДНОВЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Для України масштабними викликами є подолання наслідків збройної агресії та необхідність відновлення постраждалих територій, формування і реалізація

ефективної регіональної політики відновлення, зорієнтованої не лише на короткострокові результати, а й на забезпечення сталого розвитку регіонів. Ефективна регіональна політика в умовах масштабних руйнувань територій Україні та масового переміщення людей неможлива без чіткого правового інструменту, який би забезпечував системне спостереження, аналіз та оцінку рішень, досягнутих результатів, а також раціональне використання бюджетних та міжнародних ресурсів. Одним із таких інструментів є правовий моніторинг, який дозволяє виявити недоліки нормативних рішень, коригувати регіональну політику та підвищувати її результативність.

В Законі України «Про правотворчу діяльність» законодавець в ст. 67 визначив, що «правовий моніторинг - це систематична комплексна контрольна діяльність, спрямована на відстеження, аналіз та оцінку реалізації прийнятих нормативно-правових акті [1]».

А. Колодій, В. Тернавська аналізуючи сучасні підходи до розуміння сутності правового моніторингу, його змісту, методів, приходять до висновку, що «правовий моніторинг – це вид правового контролю, який становить собою реалізацію сукупності засад, підходів, принципів та методів з метою отримання знань про якість та ефективність нормативно-правових актів, норм права, що у них викладені, реалізацію їх у правових відносинах, удосконалення нормативно-правових актів, норм права, що у них викладені, підвищення якості та ефективності правотворчості, правореалізації, особливо правозастосування, правоохорони та правозахисту, правової системи у цілому» [2, с. 18].

Звернемо увагу, що на сьогодні у правовій доктрині дістала розвитку інструментальна теорія права. Так, В.Є. Іванчук в дисертаційному дослідженні доводить, що

«правовий моніторинг є сучасним інструментом забезпечення якості, аналізу стану правового регулювання» [3]. Зокрема, вчена досліджуючи питання правового моніторингу зазначає «…концепція правового моніторингу як різновиду методично обґрунтованої, комплексно-систематичної правової діяльності уповноважених суб'єктів щодо спостереження аналізу, оцінки якості правових норм та практики їх використання на предмет досягнення цілей та запланованих результатів правового регулювання суспільних відносин і удосконалення нормотворчої та правозастосовної діяльності…» [1].

М. Великанова доводить, що «…найпоширенішими методами правового моніторингу визнаються спостереження, прогнозування, планування, аналіз та синтез» [2]. За таким підходом вбачається, що методи правового моніторингу (спостереження, прогнозування, планування, аналіз та синтез) відображають матеріал для інструментів моніторингу регіональної політики та цілком логічно реалізуються під час «оцінки та прогнозів».

Під час проведення регіональної політики, моніторинг і оцінювання виступають не лише елементами управлінські діяльності інституцій, а й виступають засобами забезпечення підзвітності органів публічної влади, коригування стратегічних програмних документів та запобігання неефективному використанню ресурсів та фінансових витрат.

Запропонуємо правомоніторингові інструменти для реалізації регіональної політики: 1) моніторинг нормативно-правових актів у сфері регіональної політики, який дозволяє виявити прогалини, колізії, застарілі або декларативні норми, які унеможливлюють неефективну реалізацію регіональної політики; 2) оцінка ефективності правового регулювання, яка полягає в аналізі фактичних

результатів реалізації нормативних актів і регіональних програм; 3) правовий аналіз відповідності регіональної політики принципам сталого розвитку (економічної збалансованості, соціальної справедливості, екологічної безпеки, довгострокового планування); 4) інституційний правовий моніторинг суб'єктів реалізації політики, що полягає в оцінці правового статусу, повноважень та відповідальності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; 5) моніторинг правозастосовної практики у сфері регіонального відновлення, а саме аналіз практики застосування нормативних актів (рішень органів місцевого самоврядування, адміністративних процедур, судової практики у спорах щодо регіональної політики; 6) правовий моніторинг фінансово-бюджетних механізмів регіональної політики здійснюється через аналіз правового регулювання міжбюджетних трансфертів, субвенцій на відновлення, державної та міжнародної фінансової допомоги; 7) громадській правовий моніторинг, що здійснюється шляхом залучення науковців, експертів до оцінки нормативних і програмних документів; 8) застосування цифрових інструментів правового моніторингу полягає у використанні електронних реєстрів, аналітичних платформ, відкритих даних. Запропонована система правомоніторингових інструментів дозволяє забезпечити комплексну оцінку ефективності регіональної політики відновлення.

В аспекті сталого розвитку регіонів, де передбачається досягнення балансу між економічними, соціальними та екологічними цілями, правовий моніторинг виконує важливу роль, оскільки дозволяє оцінити, чи відповідають нормативні рішення принципам довгостроковості, збалансованості та інклюзивності. Адже відсутність належного правового моніторингу призводить до формального виконання програм відновлення без

досягнення реального соціально-економічного ефекту. Проте здійснення системного моніторингу дозволяє своєчасно виявити проблеми та коригувати політику з урахуванням потреб конкретного регіону та сприяє підвищенню результативності регіональної політики та формуванню сталих моделей розвитку в умовах післякризового відновлення.

Література

1. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серп. 2023 р. № 3354-IX. URL: https://surl.lt/mundsz (дата звернення: 10.02.2026).

2. Правовий моніторинг як складова правотворчої та правозастосовчої діяльності: монографія. за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Н.В. Міловської. Київ: Алерта, 2023. 268 с.

3. Іванчук В.Є. Поняття та призначення правового моніторингу: дис. … доктора філос. за спеціальністю 081 Право; Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2023. С. 163. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/501b3767-fe7a-43d0-b281-848d3b6f5356/content (дата звернення: 10.02.2026)

УДК 341(043.2)

Довгаль О.С., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАНДАРТІВ МІЖНАРОДНИХ АВІАЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України спричинила системні трансформації у функціонуванні транспортної інфраструктури, зокрема у сфері цивільної авіації. Закриття повітряного простору, пошкодження аеропортів, підвищення рівня безпекових ризиків та обмеження міжнародного авіасполучення актуалізували питання модернізації адміністративно-правового регулювання галузі відповідно до стандартів міжнародних авіаційних організацій.

Цивільна авіація відіграє важливу роль у забезпеченні економічного відновлення держави, міжнародної мобільності населення та інтеграції України у світову транспортну систему. У цьому контексті особливого значення набуває імплементація стандартів Міжнародної організації цивільної авіації (ICAO) та Європейської організації з безпеки повітряного руху (EUROCONTROL) у національну систему адміністративно-правового регулювання.

Нормативною основою міжнародного регулювання цивільної авіації є Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 року (Чиказька конвенція), яка визначає загальні принципи функціонування глобальної авіаційної системи та встановлює механізм впровадження стандартів і рекомендованої практики ICAO (SARPs) [1]. Вони деталізуються у додатках до Конвенції, що регламентують різні аспекти авіаційної діяльності, включаючи ліцензування персоналу, організацію повітряного руху, безпеку польотів та функціонування аеродромів.

Національне адміністративно-правове регулювання цивільної авіації в Україні здійснюється відповідно до

Повітряного кодексу України, актів Кабінету Міністрів України та нормативних документів Державної авіаційної служби України. Водночас запровадження воєнного стану зумовило посилення ролі тимчасових управлінських рішень органів державної влади, що створює специфічну модель правового регулювання, в якій поєднуються міжнародні стандарти, національне законодавство та надзвичайні адміністративні механізми.

Одним із ключових викликів є відновлення аеропортової інфраструктури відповідно до вимог Annex 14 ICAO, що регламентує технічні та експлуатаційні стандарти аеродромів. Значна частина інфраструктури зазнала пошкоджень або руйнувань, що потребує не лише фінансових ресурсів, але й удосконалення процедур державної сертифікації та нагляду [2].

Іншою проблемою є забезпечення авіаційної безпеки в умовах гібридних загроз, включаючи використання безпілотних систем, ракетні атаки та кіберзагрози для навігаційних систем. Традиційні підходи до реалізації положень Annex 17 ICAO потребують адаптації до умов воєнного часу та підвищеної технологічної вразливості критичної інфраструктури [3].

Важливим напрямом розвитку адміністративно-правового регулювання є також інтеграція України до європейської системи управління повітряним рухом, зокрема через співпрацю з EUROCONTROL та участь у ініціативах Single European Sky і SESAR. Це потребує гармонізації процедур державного нагляду, сертифікації та ліцензування з європейськими стандартами управління безпекою польотів [4].

З метою підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення розвитку цивільної авіації доцільним є впровадження багаторівневої моделі регулювання, що передбачає: нормативне закріплення

механізмів прямої імплементації міжнародних стандартів ICAO [5]; посилення міжвідомчої координації між органами цивільної та військової авіації; впровадження цифрових адміністративних процедур у сфері сертифікації та ліцензування [6]; розвиток міжнародної технічної співпраці у сфері відновлення авіаційної інфраструктури.

У післявоєнний період адміністративно-правове регулювання цивільної авіації має трансформуватися від переважно реактивної моделі управління до моделі, орієнтованої на стійкість авіаційної системи (resilience), превентивне управління ризиками та довгострокову інтеграцію до європейського та світового авіаційного простору.

Отже, імплементація стандартів міжнародних авіаційних організацій у систему адміністративно-правового регулювання є необхідною передумовою безпечного відновлення цивільної авіації України та її інтеграції у глобальну транспортну інфраструктуру.

Література

1. Convention on International Civil Aviation (Chicago, 1944). International Civil Aviation Organization. Montreal, 2016. 88 p.

2. International Civil Aviation Organization. Annex 14 to the Convention on International Civil Aviation. Aerodromes. Volume I – Aerodrome Design and Operations. Montreal: ICAO, 2018. 858 p.

3. International Civil Aviation Organization. Annex 17 to the Convention on International Civil Aviation. Security: Safeguarding International Civil Aviation Against Acts of Unlawful Interference. Montreal: ICAO, 2017. 188 p.

4. EUROCONTROL. European ATM Master Plan. Brussels: EUROCONTROL, 2020. 124 p.

5. International Civil Aviation Organization. Safety Oversight Manual (Doc 9734). Montreal: ICAO, 2017. 116 p.

6. Повітряний кодекс України: Закон України від 19 трав. 2011 р. № 3393-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2011. № 48–49. Ст. 536.

7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 28. Ст. 250.

8. SESAR Joint Undertaking. Annual Report 2022. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023. 96 p.

УДК 342.92:342.95(043.2)

Дрозач С.О., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, Україна

ЩОДО ЗАГАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ПРИТЯГНЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Стаття 15 КУпАП [1] передбачає, що військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів за вчинення адміністративних правопорушень несуть відповідальність за дисциплінарними статутами. Досліджуючи питання загального порядку притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності слід звернути увагу на те, що окремі склади правопорушень взагалі не стосуються та потенційно не можуть стосуватися військовослужбовців (наприклад, Глава 13 КУпАП; проступки, що встановлюють відповідальність для спеціальних категорій осіб).

Розглядаючи решту правопорушень, необхідно враховувати можливе місце їх вчинення. Ті адміністративні правопорушення, що потенційно можуть вчинятися військовослужбовцями за місцем проходження служби, умовно можна поділити на дві групи. Перша група – це такі правопорушення, що фактично є порушеннями військової дисципліни. Друга група - це такі правопорушення, що безпосередньо не є порушеннями військової дисципліни, але потенційно можуть розглядатися саме як такі.

До першої групи будуть відноситися військові адміністративні правопорушення. До другої групи можна віднести правопорушення, передбачені різними главами КУпАП (ст. 154 КУпАП, ст. 176 КУпАП). Можемо стверджувати, що фактично всі інші адміністративні правопорушення, які потенційно можуть бути вчинені військовослужбовцями за місцем проходження військової служби або безпосередньо впливають, або потенційно можуть впливати на стан військової дисципліни. У зв'язку із цим виглядає цілком логічним застосування до правопорушників саме дисциплінарної відповідальності. Цим будуть досягатися цілі юридичної відповідальності, дисциплінарні заходи будуть оперативними, дієвими щодо порушників, а їх застосування буде сприяти зміцненню військової дисципліни.

Разом з вказаним, військовослужбовці можуть тимчасово перебувати поза межами місць проходження служби (у тому числі під час увільнення чи відпустки, або при виконання службових обов'язків) або навіть постійно проживати не на їх території, якщо це обумовлено особливостями проходження їх служби. У зв'язку із цим вже не всі адміністративні проступки, які потенційно можуть вчинятися ними, можна вважати такими, що тісно пов'язані з дисциплінарними. Це стосується, наприклад,

фінансово-податкових правопорушень (ст. 152^{-1} та ст. 163^{-17} КУпАП), правопорушень в сфері екології та землекористування (ст. 52 КУпАП, ст. 56 КУпАП), сфері сімейних відносин (ст. 183^{-1} КУпАП) тощо. Для таких адміністративних правопорушень буде властивим те, що всі вони безпосередньо не пов'язані з проходженням служби, не посягають на військову дисципліну та не загрожують боєздатності чи управлінню військом. В якості відповідного критерію оцінки того, чи пов'язане адміністративне правопорушення, вчинене поза військовою частиною, з порушенням військової дисципліни можна запропонувати відповідь на запитання, як би було воно оцінено у разі вчинення саме на території військової частини.

Важливою є і проблема реалізації такої кваліфікуючої ознаки адміністративних правопорушень, як їх повторність. Застосування більш суворих заходів відповідальності у разі вчинення військовослужбовцем відповідного правопорушення повторно буде неможливим через притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

З урахуванням вказаного вище, пропонуємо вирішувати питання про притягнення військовослужбовця до відповідальності за вчинення адміністративних проступків з урахуванням принципу місця їх вчинення. Якщо таким місцем буде місце проходження служби, то у разі вчинення ним відповідного діяння, передбаченого КУпАП, він повинен нести дисциплінарну відповідальність в порядку, встановленому Дисциплінарним статутом ЗСУ [2].

В разі ж вчинення адміністративного правопорушення поза зазначеної території, військовослужбовець повинен нести адміністративну відповідальність в загальному порядку, встановленому

КУпАП. При цьому суд, або інший орган, уповноважений розглядати справу про адміністративне правопорушення, яке було вчинено військовослужбовцем, у випадку встановлення обставин, що свідчать про порушення ним військової дисципліни повинен мати право передати матеріали за місцем проходження військовослужбовцем служби для притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

Одночасно з вказаним вище, командир правопорушника повинен повідомлятися про час та місце розгляду адміністративної справи. За наявності підстав вважати, що у діях військовослужбовця, який вчинив адміністративне правопорушення, вбачаються ознаки порушення дисциплінарних норм командир повинен мати право заявити клопотання про передачу матеріалів для притягнення порушника до дисциплінарної відповідальності.

Література

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 груд. 1984 р. № 80731-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР.* 1984. Додат. до № 51. Ст. 1122. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10#Text

2. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24 берез. 1999 р. № 551-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 22-23. Ст. 197. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text

УДК 347.961:342.7(043.2)
Дубиківська І.О., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРАВОВИЙ РЕГУЛЯТОР ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ НАРОДЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Державна реєстрація народження є ключовою юридичною передумовою реалізації прав дитини. Актовий запис та свідоцтво про народження забезпечують офіційне визнання державою факту народження, фіксацію відомостей про дитину та її походження, а також доступ до пов'язаних прав і сервісів: громадянства, медичної допомоги, соціальних виплат, освіти. Під час воєнного стану значення цієї процедури зростає, адже бойові дії, евакуація, тимчасова окупація окремих територій та втрата документів ускладнюють своєчасне звернення сім'ї до органів державної реєстрації.

Правовий регулятор державної реєстрації народження має комплексний характер і поєднує норми матеріального та процесуального права. Його основу становлять: Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», Сімейний кодекс України (зокрема, обов'язок батьків зареєструвати народження у визначений строк), а також Правила державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 18.10.2000 за № 719/4940 (далі – Правила) [1]. У Правилах закріплено, що державна реєстрація актів цивільного стану здійснюється для забезпечення реалізації прав фізичної

особи та офіційного підтвердження державою фактів, зокрема народження та походження.

Процедурні параметри реєстрації народження за Правилами включають: 1) територіальну компетенцію (реєстрація за місцем народження дитини або за місцем проживання батьків чи одного з них); 2) коло заявників (батьки, один з них, а за неможливості – родичі, інші особи чи представник закладу охорони здоров'я); 3) документальні підстави (медичні документи визначених форм або інші передбачені Правилами підтвердження); 4) строковий орієнтир (батьки зобов'язані невідкладно, але не пізніше одного місяця від дня народження дитини, зареєструвати народження у відповідному органі) [1].

Воєнний стан впливає насамперед на доступність процедури. Практичні труднощі пов'язані з неможливістю звернення до «свого» відділу ДРАЦС, складністю з отриманням медичних документів, перебоями зі зв'язком і переміщенням сім'ї. Відповіддю публічної адміністрації стає більш гнучка організація надання послуг, зокрема застосування принципу екстериторіальності у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, коли звернення можливе до працюючого органу незалежно від місця проживання або місця події.

Особливої ваги в умовах війни набувають альтернативні правові підстави для реєстрації. Правила передбачають, що за відсутності визначених підстав для державної реєстрації народження така реєстрація проводиться на підставі рішення суду про встановлення факту народження. Судовий механізм є критично важливим у випадках народження на тимчасово окупованих територіях або за обставин, коли українські медичні документи оформити неможливо, і виступає гарантією подальшого отримання свідоцтва державного зразка.

Окремим напрямом адаптації регулятора є цифровізація. Правила передбачають можливість подання заяви в електронній формі, у тому числі в межах комплексної послуги «єМалятко», та оформлення свідоцтва про народження в день державної реєстрації з наданням його у спосіб, обраний заявником. Це зменшує кількість фізичних відвідувань установ і скорочує час взаємодії з державними органами, що є важливим для безпеки сімей у воєнний час.

Отже, державна реєстрація народження є публічно-правовим інструментом, що забезпечує реалізацію прав дитини, а її нормативний регулятор базується на законі та підзаконних актах, насамперед Правилах, затверджених наказом Мін'юсту. 2) Воєнний стан зумовлює потребу в процедурній гнучкості, але не скасовує вимоги до офіційності та достовірності актових записів. 3) Найбільш результативними інструментами забезпечення доступності є екстериторіальність звернення, електронні сервіси (зокрема «єМалятко») та судове встановлення факту народження у випадках, коли стандартні документи відсутні. Додатково доцільним є подальше унормування спрощених каналів взаємодії між органами ДРАЦС, закладами охорони здоров'я та судами для оперативного підтвердження фактів народження без втрати стандартів доказування. Водночас цифрові процедури мають супроводжуватися посиленими гарантіями захисту персональних даних і єдиними підходами до ідентифікації заявників, щоб мінімізувати ризики помилок та зловживань у воєнний період.

Література

1. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: Наказ Міністерства юстиції України від 18 жовт. 2000 р. № 52/5, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 18.10.2000

за № 719/4940. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text.

УДК 347.73(043.2)

Ісаєва Н.К., к.ю.н., доцент,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Особливістю податкових відносин є значно більший обсяг обов'язків платників податків у порівнянні з їх правами. Забезпечуючи створення необхідних механізмів для неухильного виконання платниками податків їх конституційного обов'язку сплачувати податки, держава визначає та законодавчо закріплює великий обсяг їх обов'язків, пов'язаних як з кожним окремим податком та збором так і з адмініструванням податків податковими органами. При цьому державою застосовується жорсткий імперативний метод, який у податковому праві визначається особливою категоричністю у порівнянні з іншими публічними галузями права. Разом з тим, платнику податків надаються певні права, які випливають з загальних конституційних прав особи і громадянина, а також пов'язані з особливістю їх реалізації в податковій сфері відносин.

Слід зазначити, що відповідний рівень і повнота реалізації прав платників податків пов'язані також з необхідністю закріплення на законодавчому рівні відповідних чітких процедур.

Визначимо, що реалізація прав платників податків має бути підтверджена процедурними гарантіями захисту. Крім того, потрібно зважати, на те, що встановлення прав платників податків матеріальними нормами не забезпечує їх реалізації й захисту, які здійснюються в режимі процедурного регулювання. Своєчасне і точне виконання обов'язків, закріплених матеріальним правом, запобігає реалізації охоронних прав. Водночас, у разі протиправної поведінки здійснюється охоронний механізм оподаткування процесуальними нормами. Отже, забезпечення прав платників податків може бути реалізоване:

а) процедурною реалізацією приписів матеріальних норм, якими визначені приписи поведінки платника податків;

б) можливістю здійснювати захист своїх прав (у режимі адміністративного узгодження або в межах податкового процесу) активними діями платників податків;

в) деталізацією прав платників податків у межах окремих податкових повноважень.

Процедурні питання реалізації прав платників податків є важливими особливо в складних воєнних умовах, коли нерідко взагалі важко забезпечити можливість платникам їх реалізувати з боку держави або у самих платників податків може бути відсутня така можливість. Тому може скластися ситуація, коли наявність певного права платника податків не забезпечене своєчасним створенням і закріпленням на законодавчому рівні механізмом його реалізації. Зокрема, це стосується оформлення і подання необхідних документів податковим органам. При тому, що електронні засоби зв'язку і цифровізація значно полегшують вирішення таких проблем, проте, в умовах війни за відсутності

електропостачання просто може не бути можливості ними скористатися, дотримати відповідні терміни і таке інше. Тому, на наш погляд, визначення обставин непереборної дії за таких умов повинно бути розширене і деталізоване, що також повинно знайти відповідне відображення в податковому законодавстві.

Важливим є також не лише реалізація прав платників податків, а саме їх обсяг в умовах війни і повоєнний період. Йдеться, перш за все, про скасування наданих законодавством пільг по податках і зборах, звуження категорій платників, які мають на них право, введення нових податків та збільшення ставок та розширення податкової бази вже чинних податків та зборів.

Основоположним документом, що визначає завдання щодо регулювання сфери оподаткування в Україні є Національна стратегія доходів України до 2030 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 р. № 1218-р. Стратегією передбачається перехід до прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб, що на нашу думку, є виправданим в сучасних умовах війни та періоду відбудови.

Національною стратегією також передбачені зміни до порядку оподаткування суб'єктів малого підприємництва.

Вимоги щодо збільшення рівня оподаткування фізичних осіб-підприємців поставлені Міжнародним валютним фондом, як умова відповідного співробітництва з Україною в найближчий період часу.

МВФ зараз очікує внесення відповідного законопроєкту до Верховної Ради України, який уже розроблений Міністерством фінансів України. Також Фонд обговорює можливість дати Україні ще рік на залучення

підтримки цієї законодавчої ініціативи в парламенті. Зазначений законопроєкт передбачає:

– платники єдиного податку 1-3 груп (крім е-резидентів) будуть зобов'язані реєструватися платниками податку на додану вартість, якщо сума їхніх операцій за останні 12 місяців перевищила 1 млн. гривень. Від цього обов'язку звільнено тільки платників 3-ї групи – електронні резиденти (е-резиденти);

– якщо платник 3-ї групи на ставці 5 % досягає ліміту в 1 млн. гривень, він зобов'язаний перейти на ставку 3 % + ПДВ;

– у разі обов'язкового переходу заяву про зміну ставки подають не пізніше 10-го числа місяця, наступного за місяцем перевищення ліміту. Нова ставка застосовується з 1-го числа місяця подання заяви;

– до доходу платників ПДВ 1-3 груп тепер включається сума кредиторської заборгованості, за якою минув строк позовної давності. Раніше це стосувалося тільки 3-ї групи;

– платники 1-3 груп, які стають платниками ПДВ, зобов'язані вести облік доходів і витрат за типовою формою (раніше для 1-2 груп була тільки довільна форма);

– виключаються деякі старі норми щодо подачі заяви при зміні ставки (зокрема, норма про 10 днів до початку місяця).

Таким чином, відбувається покрокова реалізація положень Національної Стратегії доходів України до 2030 року.

Водночас, збільшення податкового навантаження на платників податків – фізичних та юридичних осіб при тому, що є об'єктивною вимогою, продиктованою необхідністю збільшення доходів бюджету для фінансування воєнних потреб, а в подальшому

відновлення розвитку економіки України повоєнний період, вимагає зваженого підходу.

Зокрема, у публікаціях, присвячених проблемам функціонування малого підприємництва, справедливо звертається увага на те, що за час повномасштабної війни чи не з найбільшими викликами зіткнувся малий бізнес. Підприємці втратили доступ до ринків збуту, виробничих потужностей і логістичних ланцюгів, зіткнулися з дефіцитом кадрів через мобілізацію та вимушену міграцію, а також із різким падінням платоспроможного попиту. Постійні ризики обстрілів і відключення електроенергії ускладнили планування та змусили бізнес працювати в умовах невизначеності.

За таких умов є необхідність з боку держави забезпечити економічну безпеку підприємств в цілому і малого підприємництва зокрема. Також це стосується економічної, фінансової та податкової безпеки держави в складних воєнних та повоєнних умовах.

Фінансова, економічна та податкова безпека тісно пов'язані між собою і обумовлюють одна одну. Причому, на наш погляд, саме податкова безпека є значною мірою запорукою як економічної, так і фінансової безпеки і має найважливіше значення для забезпечення фінансових інтересів держави і особи.

Отже, платники податків крім загального переліку їх прав, закріплених статтею 17 Податкового кодексу України, мають також права, які випливають з загальних конституційних прав особи і громадянина, які пов'язані з особливістю їх реалізації у сфері податкових відносин. Відповідний рівень та повнота їх реалізації пов'язані також з необхідністю закріплення на законодавчому рівні відповідних чітких процедур, що є особливо важливим в умовах воєнного стану та повоєнний період в Україні.

УДК 342.9(043.2)
Іщенко М.В.,
ад'юнкт,
Національний університет оборони України,
м. Київ, Україна

КОНЦЕПЦІЯ АДАПТИВНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНОГО ПРОЦЕДУРНОГО РЕЖИМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖЕРТВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Збройна агресія Російської Федерації проти України зумовила докорінну трансформацію умов реалізації прав людини у сфері публічного адміністрування, що найбільш гостро проявляється щодо осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. Реалізація більшості їхніх прав здійснюється через адміністративні процедури, у межах яких встановлюються юридично значущі факти, надаються спеціальні правові статуси, призначаються соціальні виплати та реалізуються компенсаційні механізми. За відсутності ефективного процедурного механізму відповідні законодавчі гарантії фактично набувають декларативного характеру.

Водночас застосування ординарних адміністративно-процедурних моделей в умовах збройного конфлікту демонструє їх обмежену здатність забезпечувати реальний захист прав постраждалих осіб. Масовість звернень, втрата документів, знищення архівів та порушення доступу до органів публічної влади формують системний розрив між нормативно визначеними правами та можливістю їх практичної реалізації, що актуалізує потребу в переосмисленні теорії адміністративної процедури з урахуванням кризового правового контексту.

У сучасній адміністративно-правовій доктрині адміністративна процедура розглядається як один із ключових інструментів реалізації принципу належного врядування (good administration), спрямований на забезпечення участі особи в адміністративному провадженні, обґрунтованості та пропорційності владних рішень [1, с. 45–52; 2, с. 29-31]. Водночас зазначені підходи не повною мірою відображають специфіку реалізації прав у ситуаціях масового порушення прав та підвищеного публічного ризику. У зв'язку з цим обґрунтовується концепція адаптивного адміністрування як спеціального процедурного режиму реалізації та захисту прав жертв збройного конфлікту

Адаптивне адміністрування не створює паралельної системи адміністративного права та не ототожнюється зі спрощенням процедур у формально-технічному розумінні. Його зміст полягає у зміні функціональної спрямованості адміністративної процедури відповідно до кризових умов з метою забезпечення фактичної можливості реалізації суб'єктивних прав особи. Режим діє в межах дискреції, передбаченої Законом України "Про адміністративну процедуру", що дозволяє органу адаптувати свої дії без виходу за межі принципу законності [3].

У межах адаптивного процедурного режиму адміністративна процедура трансформується з інструменту формальної легітимації владного рішення у механізм сервісно-захисного характеру, спрямований на інституційну компенсацію вразливого становища особи у взаємовідносинах із публічною адміністрацією. Така трансформація зумовлює зміну акцентів у системі процесуальних принципів, у межах якої пріоритетного значення набувають принципи офіційності, пропорційності, розумності строків та активного сприяння особі [3].

Ключовим елементом адаптивного адміністрування є трансформація стандарту доказування. Класична модель виключної документальної підтвердженості прав в умовах збройного конфлікту об'єктивно втрачає регулятивну ефективність, оскільки втрата документів, знищення архівів і обмежений доступ до державних інституцій є прямими наслідками збройного конфлікту. Збереження довоєнних процедурних стандартів у таких умовах фактично призводить до процедурної відмови у захисті прав постраждалої особи.

Перехід до моделі "розумної достатності доказів" розглядається не як відступ від принципу законності, а як форма його матеріального втілення. Такий підхід дозволяє адміністративному органу використовувати сукупність доступних відомостей, зокрема цифрові дані, міжреєстрові зв'язки, юридичні презумпції та непрямі докази, за умови об'єктивної неможливості отримання первинних документів.

Важливим елементом адаптивного процедурного режиму є посилення ролі суб'єктів публічного адміністрування у з'ясуванні обставин справи. У таких правовідносинах адміністративний орган має діяти як інституційно сильніша сторона, відповідальна за мінімізацію процедурної нерівності та забезпечення ефективного доступу особи до адміністративного захисту. Запропонований підхід корелює з практикою Європейського суду з прав людини, зокрема зі справою Сарґсян проти Азербайджану, де наголошено на обов'язку держави забезпечувати альтернативні механізми підтвердження прав у ситуаціях збройного конфлікту [4].

Підсумовуючи, зазначимо, що концепція адаптивного адміністрування постає не просто як теоретична модель, а як об'єктивно необхідний спеціальний процедурний режим, що дозволяє збалансувати формальні вимоги

закону з екстраординарними обставинами збройного конфлікту. Впровадження цього режиму забезпечує перехід від жорсткого документального формалізму до функціонально-захисної моделі адміністрування, де пріоритет надається фактичній реалізації прав постраждалих осіб через інструменти "розумної достатності доказів" та посилену активну роль суб'єкта владних повноважень. Таким чином, адаптивне адміністрування є доктринальною відповіддю на системну процедурну вразливість особи, що дозволяє зберегти матеріальний зміст принципу законності та гарантувати реальність державних зобов'язань у кризових правових умовах

Література

1. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / автор-упоряд. В.П. Тимощук. Київ: Факт, 2003. 496 с.

2. Бевзенко В.М. Адміністративна процедура: зміст, види, особливості. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/Prezent_Admin_proced_zm_vid_osobl.pdf (дата звернення: 31.01.2026).

3. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20 (дата звернення: 31.01.2026).

4. Sargsyan v. Azerbaijan [GC]: judgment of the European Court of Human Rights, 16 June 2015, (Application no. 40167/06). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155662 (дата звернення: 31.01.2026).

УДК 342(043.2)
Каліневич О. С.
здобувачка другого рівня вищої освіти
Національної академії Служби Безпеки України
Науковий керівник:
докторка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри цивільно-правових дисциплін,
Національна академія Служби безпеки України
Малюга Л.Ю.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах сьогодення Україна знаходиться у важкому протистоянні та боротьбі з російським ворогом за свою незалежність, територіальну цілісність, свободу. Наші воїни ціною свого життя та здоров'я відстоюють та захищають інтереси та цінності української державності. Поряд з цим, ми маємо надважливу місію – довести всьому світу, що наша держава є правовою та демократичною, де високо цінуються та впроваджуються європейські правові цінності. Правоохоронні органи посідають надважливе місце в системі впровадження цих цінностей у життя, адже одним із головних завдань їхньої діяльності є не тільки забезпечення публічної безпеки і порядку, а й охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави.

Під час воєнного стану проблема забезпечення прав людини у діяльності правоохоронних органів стає більш гострою, тому дослідження даної теми є важливим. Так як на даний час в нашій країні існують деякі обмеження прав людини під час воєнного стану, які відповідати принципам

пропорційності, гуманізму та інших, які передбачені як в національних, так і в міжнародних нормативних актах. Актуальні проблеми правоохоронної діяльності - зловживання владою, незаконні затримання, катування, недостатня якість розслідувань, недоліки в застосуванні сили, загрози приватності у зв'язку з цифровізацією, а також особливі виклики воєнного стану - безпосередньо впливають на реальне забезпечення основних прав і свобод. У цих умовах правоохоронні органи мають діяти в рамках чітких стандартів верховенства права, пропорційності й підзвітності, передусім дотримуватись Конституції України, законів, підзаконних нормативно-правових актів та міжнародних документів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Особливу увагу слід звернути на те, що відповідно і до Закону України «Про Національну поліцію» поліція визначається як центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1].

Особливої уваги потребує право на свободу та особисту недоторканність. Так, згідно ст. 29 Конституції України - ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом [2]. Порушення часто виникають у випадках: необґрунтованого затримання без достатніх підстав; затримання без негайного доступу до адвоката; надмірної тривалості тримання під вартою; відсутності судового

контролю; примусових зізнань під тиском. Судова практика передбачає, що позбавлення свободи може бути правомірним лише тоді, коли воно необхідне, пропорційне та належним чином обґрунтоване.

Не менш важливою та яскравою проблемою в сучасному суспільстві є забезпечення недоторканності персональних даних людини. Право на приватність є одним з фундаментальних прав людини. Воррен і Л. Брандайз у своїй статті «Право на приватність» визначили декілька постулатів стосовно права особи на «приватність»: право на приватність не має забороняти публікацію матеріалів, що становлять суспільний або загальний інтерес; підставою для позову про компенсацію або судову заборону має бути не шкода, заподіяна репутації, а порушення права на приватність, відсутність «злого умислу» з боку публікатора не може бути виправданням для нього; закони мають визнавати й захищати право на приватність [3]. Кожна людина, яка заходить в мережу Інтернет, вона залишає там свій відбиток, ми не забезпечені від того, що наші дані не можуть бути піддані використанню іншими людьми. Тому право людини на конфіденційність потребує особливої уваги та захисту, адже зараз наші дані можуть спокійно зберігатися та передаватися без нашого дозволу. Питання забезпечення даного права врегульовується на національному рівні. Закон України «Про захист персональних даних» регулює правові відносини, пов’язані із захистом і обробкою персональних даних, і спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв’язку з обробкою персональних даних. Даний нормативно-правовий акт визначає підстави, принципи обробки персональних даних, права суб’єкта персональних даних та інші аспекти [4, с. 135-136].

На практиці виникають наступні проблеми забезпечення даного права - недостатні технічні та організаційні заходи, що гарантують безпеку персональних даних. Володільці, які здійснюють обробку персональних даних осіб, мають оцінювати ризики та застосовувати заходи, щоб гарантувати безпеку даних. І найважливіше - регулярно перевіряти, чи такі заходи актуальні та ефективні. Володільці персональних даних визначаючи мету обробки повинні забезпечити проведення перевірок щодо захисту персональних даних. В наш час, коли в нашій країні йде війна ворог активно застосовує методи злому персональних даних і тим самим порушуючи право особи на приватність. Аби цього не сталось необхідно ввести додаткові гарантії безпеки персональних даних: необхідні програми та додатки, за допомогою яких можна захистити персональні дані (ключі доступу, двохетапні перевірки).

Також є необхідним проводити тренінги по застереженню переходу за посиланнями, які надсилають громадянам в різні месенджери (Viber, Telegram, Instagram, WhatsApp, Facebook та інші). Ці тренінги мають містити в собі план дій в даних ситуаціях. Наш ворог використовує різні месенджери для отримання доступу до персональних даних українців та аби дізнатись необхідну інформацію з наших гаджетів. Тобто у разі надходження повідомлень від невідомих осіб не відкривати підозрілі посилання та не завантажувати вкладені файли. Відкриття таких посилань або файлів може спричинити завантаження шкідливого програмного забезпечення на пристрій і отримання доступу до персональних даних. Необхідно користуватись перевіреними джерелами інформації – наразі це офіційні сторінки державних органів України, які оприлюднюють інформацію та посилання на сервіси щодо знаходження

прихистку, розшуку зниклих, отримання допомоги, проведення евакуації тощо [5, с. 5].

Проблематика забезпечення прав людини в Україні є однією з ключових для розвитку правової держави, особливо в умовах воєнного стану, трансформацій державних інституцій та стрімкого зростання соціальних і цифрових ризиків. Право на приватність виступає одним із фундаментальних прав. В умовах воєнного стану та активного застосування ворогом методів злому захист персональних даних потребує посилених організаційних і правових заходів. У зв'язку з цим, правоохоронні органи повинні впроваджувати додаткові гарантії інформаційної безпеки, зокрема регулярні спеціалізовані тренінги для персоналу щодо розпізнавання загроз та алгоритмів реагування на спроби злому. Таким чином, діяльність правоохоронних органів під час воєнного стану повинна базуватися на балансі між потребами безпеки держави та дотриманням прав людини, що передбачає посилений захист персональних даних, підвищення рівня професійної підготовки працівників і неухильне дотримання принципів законності, обґрунтованості та пропорційності у застосуванні обмежувальних заходів прав людини.

Література

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

2. Конституція України від 28 черв. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. Про захист персональних даних: Закон України від 1 черв. 2010 р. № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

4. Уоррен С., Брандейс Л. Право на приватність. *Право США.* 2013. № 1-2. С. 135-136.

5. Уповноважений Верховної Ради з прав людини. Щодо захисту персональних даних в умовах воєнного стану: роз'яснення та рекомендації. *Інформація і право.* 2023. № 1 (44). С. 5.

УДК 327:56(043.2)
Калюжний Р.А., д.ю.н., професор,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОГО ПРОСТОРУ

Забезпечення державного суверенітету в умовах глобалізаційних процесів і зростаючої цифровізації все частіше визначається як виклик політичному та економічному самовизначенню держав та їх громадян. Тому концепція розвитку державного суверенітету має розроблятися з урахуванням специфіки інформаційного простору, зокрема, кіберпростору (цифрового простору).
Існують різні розуміння концепції суверенітету і змісту цього терміну. Загальним за різних понять є походження цього поняття: слово суверенітет походить від латинського слова «supraneitas» (від supra – вище) і означає – володіння владою, у якості бути вищою, володіти верховенством.

Традиційно розуміння суверенітету тісно пов'язане з ідеєю концептуалізації верховної влади. Французький юрист і богослов XVI століття Ж. Боден у своєму трактаті «Шість книг про республіку» (1576 р.) вперше сформулював визначення суверенітету: «найвища, абсолютна та постійна влада над громадянами та підданими» [1, с. 54].

В основі концепції суверенітету Ж. Бодена лежить ототожнення державного суверенітету із суб'єктом вищої державної влади, а саме – монархом. Постановка такої похідної тези цілком допустима в історичному контексті. Феномен суверенітету передбачав наявність з боку держави і повноти влади над її територією, а також її населенням. При цьому, що особливо важливо, суверенна держава є незалежною від зовнішніх сил. У XVI-XVIII ст.ст. достатньо широкого поширення набули концепції «суверенітету народу» та «суверенітету нації», заснованої на роботах Дж. Локка, Ж.Ж. Руссо та інших авторів цього періоду. Надалі ці концепції були покладені в основу демократичної теорії суверенітету та використовувались під час будівництва нових західних держав. Головним атрибутом суверенітету виступала здатність незалежно реалізовувати власний ресурс, включаючи його політичну, суспільну, економічну і правову компоненти, які дозволяють державі повноправно реалізовувати весь спектр її функцій.

Подібні уявлення про суверенітет розглядались та розроблялися в умовах суттєвих трансформацій у сфері державного будівництва, переходу до нових типів суспільно-політичного устрою. На сьогодні такою необхідною мотивацією щодо забезпечення суверенітету та переосмислення його змістовних та функціональних елементів є глобальні технологічні трансформації, які безпосереднім чином впливають на параметри функціонування сучасних держав і суспільств.

Концепція суверенітету отримала додатковий розвиток та уточнення у дослідженнях С. Краснера. Він узагальнив чотири основні підходи до осмислення цього поняття, виділивши суверенітет внутрішній як здатність внутрішніх державних структур влади ефективно регулювати та здійснювати контроль; міжнародно-

правовий, що забезпечує взаємне визнання незалежності територіальної одиниці, які мають формальну юридичну незалежність, а також ветсфальський – «включення зовнішніх джерел влади як де-юре, так і де-факто» і суверенітет взаємозалежності як «здатність держави контролювати пересування через свої кордони» інформації, товарів, людей, капіталу та інш. [2, с. 20-21]. У цьому аспекті суверенітет пов'язаний з ідеєю проте, що держави автономні та незалежні одна від одної в межах своїх власних кордонів, вони вільні обирати свою власну форму правління і одна держава не має права втручатися у внутрішні справи іншої.

Суверенітет до XX ст. в основному використовувався на певній території. Глобалізаційні процеси, що обумовлені більш широкими економічними можливостями «подолання» державних кордонів (фінансові потоки, обмін товарами і інформацією), а також посиленням впливу міжнародних організацій, приватних об’єднань і корпорацій на внутрішні процеси незалежних держав сучасного світу, визначили кризу концепції суверенітету. Основна ідея – відсутність необхідності та реальної можливості досягнення справжнього суверенітету в умовах транскордонних процесів, що розвиваються.

Сучасні міжнародні відносини, що обумовленні розширенням цифровими зв’язками, постійним зростанням транскордонних потоків даних на тлі загальної глобалізації, забезпечують сильніші ніж раніше залежності між державами, що впливають на їх здатність діяти самостійно та суверенно. Проблематика забезпечення суверенітету в цифровій сфері сприяла появі нового терміну «цифровий суверенітет», який з точки зору понятійного та категоричного апарату сьогодні ще не є усталеним.

Цифровий суверенітет не слід розуміти виключно як перегляд традиційного розуміння категорії «державний суверенітет» або наповнення його новим змістом з метою міжнародної взаємодії. Цифровий суверенітет будучи детермінований цифровізацією економіки є важливою умовою для таких областей, як правове регулювання, національна юрисдикція, конфіденційність, створення і розвиток цифрових компетенцій, компетенція збереження даних, глобальна конкуренція, розмір компаній, корпоративне співробітництво, обмін інформацією між компаніями, індивідуалізація технологій на основі штучного інтелекту [3]. Так, видається, щ в рамках впровадження компонентів цифрових технологій у юридичних простір, відображенням цифрового суверенітету є: розширення інтелектуальних мереж та цифровізації інфраструктури, створення правової бази, що враховує право на інформацію та суверенітет даних і водночас забезпечує необхідну свободу для комерційної реалізації бізнес –модулей на основі даних [4]. Одним із перших визначень поняття цифровий суверенітет дав французьким бізнесмен П. Беллонжер. У 2012 р. у своїй публікації він визначив цифровий суверенітет як контроль над сьогоденням та нашою спільною долею, що формується через застосування технологій і комп'ютерних мереж [5, с. 154]. Дж. Обор та А. Клемент розглядають суверенітет у цифровому просторі як «здатність держави встановлювати кордони у межах, керувати та контролювати її у межах кордонів держави (наприклад робота Інтернету, збір, зберігання та передача даних та інш.)» [6].

Німецькі вчені Ю. Бейерер, Й. Мюллер-Куейд та Р. Ройсснер виділяють чотири елементи, при визначенні терміну «цифровий суверенітет: інфраструктуру, дані, прийняття рішень, платформи». Цифровий суверенітет

означає здатність створювати і перевіряти надійність технічної інфраструктури, реалізовувати незалежну політику щодо роботи з даними, використання цифрових технологій при прийняті рішень, що зокрема здійснюється автономними системами, а також забезпечення чесної конкуренції в економіці платформ [7, с. 278].

У Франції (відповідно до Закону від 07.10.2016 р. № 2016-1321 про цифрову республіку) створена Комісія по цифровому суверенітету, місія якої полягає у сприянні здійсненню його суверенітету у кіберпросторі, а також і колективних прав і свобод, які захищає Республіка [8].
Німеччина виробила єдину концепцію «Індустрія 4.0», яка в силу універсального характеру підтримана багатьма країнами європейського континенту. Особливість цієї концепції полягає у комплексному характері, адаптація суспільства, держави, промисловості до цифровізації повинна проходити через зміни у всіх сферах життя [9].

На рівні Європейського Союзу термін «цифровий суверенітет» замінюється таким поняттям як «стратегічна автономія» і «технологічний суверенітет». Ідея стратегічної автономії позначає важливість багатосторонніх відносин та партнерства з великим акцентом на питаннях безпеки, а «технологічний суверенітет» крім укріплення безпеки цифрових інфраструктур і технологій включає підтримку конкурентоспроможності європейського технологічного сектору то розвиток стратегічних альянсів [10, с. 333].

Можна визначити, що поняття «цифровий суверенітет» розглядається не лише на колективному (державному, корпоративному та інш.) рівні, а й на індивідуальному – як суверенітет громадянина або «цифрове самовизначення» (причому він розуміє автономію і самовизнанну здатність індивіда діяти у мережевому світі [10, с. 330].

Цифровий суверенітет сьогодні стає важливим аспектом загального суверенітету держави, який включає: спроможність до незалежного самовизначення у відношенні доступу, використанню і проєктуванню технологій, контролю над телекомунікаційною інфраструктурою, системою зв'язку і мереж Інтернету, безпеки в інформаційному і медіапросторі, забезпечення контролю за збором та використанням баз та потоків даних, що визначає не тільки силу держави з точки зору технологічних можливостей, але і її повний суверенітет над своїми цифровими активами. Втрата цифрового суверенітету може швидко привести до втрати в критично важливих для держави сферах, а за певних умов і до повної втрати національного суверенітету.

Таким чином, цифровий суверенітет держави поки що не отримав чіткого визначення (в концептуальному контексті). Багато в чому це пов'язано із тим, що глобальна роль цифрових мереж постійно посилюється. Значна частка суспільних комунікацій відбувається у віртуальному просторі, який все більше інтегрує в собі різні сфери нашої діяльності- бізнес, політику, економіку, соціальне життя. Безліч різнопланових підходів, що засновані на окремих аспектах (мережа, дані, безпека, технологія та інш.), що надаються поняттю «цифровий суверенітет держави» сходяться у питаннях необхідності забезпечення можливості не лише суверенних держав, але й окремих громадян або компаній діяти самостійно та незалежно у цифровому просторі, не допускаючи втручання у свою діяльність з боку інших держав і приватних суб'єктів.

Література

1. Куян І.А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2013. 560 с.

2. Krasner S. Rethinking the sovereign state model. Review of International Studies. 2001.

3. Digitale Souvezenitálals Trend? Dez Werkzeugmaschi-nembaualswegweisends Modell für die deutsche Wirtschaft Amelie Pentenciades, Anastasia B'extini, und Matthias Kunzel, Available at: researchgate, net/publication/3467 79211-Digitle Souveranitat_als Trend Der Werkzeu smaschinenbau_als_wegweisenoles_ Modell_fur_die_ deutsche Wirtschaft.

4. Industrie 4.0 in a flobal Context: Strategies for Cooperating with International Partners (exatech STUDY) November 2016. Publisher: Herbert Utz Verlag 2016, URL: www.researchgate,net/publication/3/573953Industrie_40_in_& Globed_Con-
text_Strategies_for_cooperating_with_InternationalPartnerscat ech STUDY

5. Bellanger, P. De la souveesineté numérique / P. Bellangee 5 3. 11 Le Débat 2012-N3. P. 149-159.

6. Obar J. Internet surveillance and beamezong: a call Apr Canadian network sovereignty Electrone resouce]/J. Obez of the Canadian Communication A. Clement / Annual Conference of com/2013/Association-2012- Mode of access: https://popeessson, papers.cfm? abstract_id=2311792- (дата звернення: 24.01.2026.)

7. Beyerez, J. Karlsruher thesen zuz Digitalen Souveza - mitat Europas / J. Beyerer, J. Molles-Quade R. Reussner / Daten-schutz und Datensicherheit-DuD-2018-N5-8277-280

8. Foi n° 2016-1321 du 7 oktober octobre 2016 pour une République mumérique. URL: https://www.legefrance,gour,Ar/lodolid/JORFTEX000033202746 (дата звернення: 24.01.2026.)

9. Industrie 40. URL: https:// www. bmbt.de/Bnet/de/foxse hum digital wirtschaft-und-

gesellschaftlintustzie -4-3/industrie-1/ (дата звернення: 24.01 2026.)

10. Pohle J. Digitale Souveränität Von der Karriere eines einenden und doch problematischen Konzepts. Der Wert der Digitalisierung 2021 pp.319-340

УДК 342. 9(043.2)

Кисіль Л.Є., к.ю.н., доцент,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
НАН України,
м. Київ, Україна

ПРОЦЕДУРНИЙ ВИМІР АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ У ВІДНОСИНАХ З ПРИВАТНИМИ ОСОБАМИ

Незважаючи на тривалу розробку у науці адміністративного права проблематики правосуб'єктності суб'єктів адміністративного права, доктринальні підходи до розуміння адміністративної правосуб'єктності органів виконавчої влади залишаються і на сьогодні фрагментарними та методологічно неоднорідними. При цьому адміністративна правосуб'єктність органів виконавчої влади традиційно трактується як юридично закріплена здатність цих органів бути носіями державно - владних повноважень, реалізовувати їх у межах законодавчо визначеної компетенції та підлягати відповідальності за результати управлінської діяльності. Вона охоплює сукупність правоздатності та дієздатності, і знаходить своє вираження у компетенції органів виконавчої влади, що реалізується ними у сфері публічного адміністрування.

Компетенція органів виконавчої влади України у відносинах з фізичними та юридичними особами щодо реалізації належних їм прав, свобод, законних інтересів/виконання обов'язків наразі реалізується не лише згідно Конституції України та компетенційних Законів (Законів України «Про Кабінет Міністрів України» [1], «Про центральні органи виконавчої влади» [2], «Про місцеві державні адміністрації» [3]), а й на підставі Закону України «Про адміністративну процедуру» (далі - ЗАП) [4], що набув чинності 15 грудня 2023 року. Впровадження ЗАП є не лише важливою складовою реформи державного управління в Україні, а й одним із ключових інструментів виконання державою євроінтеграційних зобов'язань, що забезпечує реалізацію права на належне адміністрування, гарантоване статтею 41 Хартії основних прав Європейського Союзу. З таких позицій можна стверджувати, що право органу виконавчої влади діяти, шляхом розгляду і вирішення адміністративної справи, прийняття за результатами розгляду адміністративного акту трансформується у обов'язок здійснювати таку діяльність з дотриманням вимог ЗАП загалом, і зокрема принципів адміністративної процедури, закріплених статтею 4 ЗАП. Відтак, адміністративна процедура стає своєрідним «ядром» адміністративної правосуб'єктності органів виконавчої влади у відносинах з приватними особами, виконуючи наступні функції:

- констатуючу - визначає, як саме орган виконавчої влади може реалізовувати свої повноваження у таких відносинах. Зокрема, з моменту набрання чинності ЗАП та Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру»» у відповідність до положень ЗАП було приведено 196

законів України, які визначають повноваження органів виконавчої влади по прийняттю адміністративних актів у різних сферах - реєстрації, ліцензування, соціального захисту, освіти, охорони здоров'я, містобудування та ін.;78 актів Кабінету Міністрів України, 159 актів центральних органів виконавчої влади [5];

- обмежувальну – адміністративна процедура «стримує» адміністративну дискрецію органів виконавчої влади, запобігає свавільному втручанню у права приватних осіб та забезпечує передбачуваність дій органів виконавчої влади;

- гарантійну – принципи адміністративної процедури є гарантіями реалізації прав фізичних та юридичних осіб у відносинах з органами виконавчої влади, визначених статтею 28 ЗАП: отримувати від адміністративного органу роз'яснення щодо порядку здійснення адміністративного провадження, а також щодо змісту своїх прав та обов'язків у межах адміністративного провадження, визначених законом; брати участь в адміністративному провадженні особисто або через своїх представників; ознайомлюватися з матеріалами справи (крім відомостей, що відповідно до закону віднесені до інформації з обмеженим доступом), бути заслуханими адміністративним органом з питань, що є предметом адміністративного провадження, до прийняття адміністративного акта, який може негативно вплинути на право, свободу чи законний інтерес такого учасника; отримувати та надавати документи, інші докази, що стосуються обставин справи та ін.;

- легітимаційну, оскільки формально законне рішення органу виконавчої влади може бути визнане як неправомірне, якщо воно ухвалене з порушенням принципів адміністративної процедури. Зокрема, якщо у перший рік дії ЗАП було зафіксовано близько 150 судових

рішень з посиланням на ЗАП, то на сьогодні- 1718 (з них 1603 або 93,3% рішення прийняті судами адміністративної юрисдикції, 81 або 4,7% - в порядку цивільного судочинства, 34 або 2% - господарськими судами). Постановляючи свої рішення, суди дедалі частіше у своїх рішеннях враховують, чи були застосовані органами виконавчої влади принципи адміністративної процедури – законність, офіційність, обгрунтованість і пропорційність [5].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що сучасна доктрина адміністративного права поступово відходить від суто компетенційного розуміння адміністративної правосуб1єктності органів виконавчої влади у відносинах з приватними особами та дедалі більше зосереджується на процедурному вимірі їх діяльності. Це зумовлено тим, що формальне закріплення повноважень органів виконавчої влади саме по собі не гарантує правомірності, справедливості та передбачуваності публічного управління.

Література

1. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лют. 2014 р. № 794-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text (дата звернення: 21.01.2026).

2. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 бер. 2011 р. № 3166-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text (дата звернення: 26.01.2026).

3. Про місцеві державні адміністрації: Закон України 9 квіт. 1999 р. № 586-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text (дата звернення: 26.01.2026).

4. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2073-IX. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text (дата звернення: 26.01.2026).

5. Два роки виконання Закону «Про адміністративну процедуру»: Звіт Міністерства юстиції України. URL: https://par.in.ua/information/publications/486-dva-roky-vykonannia-zakonu-pro-administratyvnu-protsedury-zvit-ministerstva-yustytsii (дата звернення: 20.01.2026).

УДК 340.1(043.2)

Клещенко Н.О., к.ю.н.,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИКОНАННЯ НОРМ ПРАВА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД: ВПЛИВ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Повномасштабна війна та запровадження правового режиму воєнного стану істотно вплинула на функціонування правової системи держави, зумовлюючи необхідність переосмислення традиційних механізмів реалізації норм права. Виконання правових приписів у таких умовах набуває специфічних рис, оскільки відбувається в ситуації підвищених ризиків, обмежених ресурсів, трансформації державного управління та посилення ролі публічної влади.

Надзвичайні правові режими, зокрема воєнний стан, спрямовані на забезпечення обороноздатності держави та захист національної безпеки, водночас передбачають тимчасове звуження окремих прав і свобод, зміну процедур правозастосування та адаптацію діяльності інституцій до кризових викликів. У цьому контексті виконання норм права перестає бути виключно стабільним

та передбачуваним процесом, а трансформується під впливом об'єктивних воєнних факторів і потреби оперативного реагування на надзвичайні обставини.

Так, повномасштабна війна суттєво трансформують процес виконання норм права, оскільки реалізація правових приписів у таких умовах відбувається в ситуації підвищених ризиків, обмежених ресурсів і необхідності оперативного реагування держави на виклики безпеки. Воєнний стан як особливий правовий режим передбачає тимчасове розширення повноважень органів публічної влади та можливість встановлення обмежень щодо реалізації окремих прав і свобод громадян, що обумовлює зміну традиційних механізмів правозастосування. У науковій літературі наголошується, що правове регулювання воєнного та надзвичайного станів повинно здійснюватися виключно в межах принципів законності, пропорційності та правової визначеності, оскільки будь-які обмеження прав мають бути виправданими та чітко окресленими, щоб уникнути ризику зловживань владними повноваженнями [1].

Водночас виконання норм права в умовах війни проявляється у зміні практики функціонування державних інституцій, насамперед правоохоронних органів, які змушені адаптувати свою діяльність до умов бойових дій та пріоритетів національної безпеки. Зокрема, дослідники підкреслюють, що за таких умов розширюється сфера компетенції поліції, посилюється взаємодія з іншими структурами сектору безпеки й оборони та органи й підрозділи Національної поліції України поряд із виконанням звичних завдань поліцейської діяльності з урахуванням військового складника реалізують комплекс спеціальних службових завдань, зумовлених дією правового режиму воєнного стану [2, с. 203]. Такі процеси демонструють, що виконання правових норм у

надзвичайних обставинах перестає бути виключно формальною процедурою, а трансформується у комплексний механізм забезпечення правопорядку в кризових умовах.

Поряд із цим, у сучасних дослідженнях звертається увага на трансформацію реалізації окремих правових інститутів, зокрема права на доступ до інформації, яке в умовах воєнного стану балансує між принципом відкритості та необхідністю захисту державної безпеки [3]. Підтримуємо точку зору І. Голубенко, що саме по собі запровадження воєнного стану не є достатньою підставою для обмеження доступу до інформації, а підстави для таких обмежень повинні бути обґрунтованими та дійсно викликані потребами національної безпеки [4, с. 145]. У контексті виконання норм права у період війни баланс доступу до інформації між відкритістю та державною безпекою набуває визначального значення, оскільки саме через інформаційну сферу реалізуються ключові принципи демократичного врядування і водночас забезпечується захист держави від зовнішніх та внутрішніх загроз. У період дії воєнного стану держава повинна гарантувати прозорість діяльності органів публічної влади настільки, наскільки це не створює ризиків для обороноздатності, безпеки населення чи стабільності правопорядку. Відтак, виконання правових норм трансформується у напрямі посилення спеціальних режимів доступу до окремих категорій інформації, запровадження додаткових процедур контролю та відповідальності за її неправомірне поширення. Разом із тим, такі обмеження мають грунтуватися на принципах законності та пропорційності, адже надмірне звуження інформаційних прав може призвести до зниження довіри до державних інституцій і підриву легітимності правового режиму.

Таким чином, трансформація виконання норм права під впливом надзвичайних правових режимів має комплексний характер і проявляється у зміні правозастосовної практики, адаптації діяльності державних органів та необхідності забезпечення балансу між оборонними потребами й гарантуванням прав людини. Подальше наукове осмислення цих процесів є необхідним для вдосконалення правового регулювання та формування ефективних механізмів реалізації права в умовах війни.

Література

1. Бабарицький О., Іващенко С. Правове регулювання воєнного і надзвичайного станів в Україні. *Слово Національної школи суддів України.* 2025. № 1(50). С. 121-130.

2. Мердова О.М., Мердов С.П. Участь Національної поліції України в забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4(81), Ч. 2. С. 200-205.

3. Самойленко Г.В., Миргородський А.О. Право на інформацію в умовах збройної агресії РФ. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Вип. 2. Ч. 1. С. 311-317.

4. Голубенко І.І. Питання реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 144–147.

УДК 346+347.4(043.2)

Кліщевський С.С., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Київський інститут інтелектуальної власності Національного університету «Одеська юридична академія»,

м. Київ, Україна

ДОБРОВОЛЬЧІ ФОРМУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Збройна агресія Російської Федерації проти України загострила потребу в ефективному функціонуванні сектору безпеки і оборони та засвідчила суттєву роль громадянського суспільства у забезпеченні обороноздатності держави. На початкових етапах воєнного протистояння за умов обмежених спроможностей регулярних сил добровольчі формування стали дієвим механізмом мобілізації суспільного ресурсу й практичної реалізації конституційного обов'язку громадян щодо захисту Вітчизни. Разом із тим їх швидке становлення відбувалося в контексті неповного та несистемного нормативного регулювання, що зумовило появу правових колізій і труднощів правозастосування.

Попри ухвалення Закону України «Про основи національного спротиву» та підзаконних актів, правовий статус добровольчих формувань, зокрема добровольчих формувань територіальних громад (ДФТГ), залишається недостатньо визначеним [1; 2; 3]. Наявні прогалини проявляються у питаннях інституційної інтеграції добровольчих підрозділів у систему сектору безпеки і оборони, процедур їх створення, підпорядкування та координації з органами державної влади і військового управління, а також у частині фінансового, матеріально-технічного та кадрового забезпечення.

Окремої уваги потребує відсутність уніфікованого механізму правового забезпечення соціального статусу добровольців, що ускладнює реалізацію права на соціальний захист, медичну та психологічну реабілітацію і доступ до передбачених гарантій. На практиці

проблемними залишаються процедури підтвердження участі в бойових діях, набуття статусу учасника бойових дій, а також питання дисциплінарної та матеріальної відповідальності.

Додатковий виклик становить невизначеність правосуб'єктності добровольчих формувань, що ускладнює фінансування, управління майном, контроль і встановлення відповідальних суб'єктів. Брак чіткого нормативного механізму регіональної координації ДФТГ спричиняє фрагментарність управлінських рішень і неоднакову практику застосування законодавства в різних громадах.

Стан наукової розробки проблеми характеризується фрагментарністю: більшість праць присвячено загальним питанням національної безпеки, оборони, військового управління та конституційних обов'язків, тоді як комплексна доктрина правового статусу ДФТГ, їх координації, забезпечення та гарантій перебуває на стадії формування. У теоретико-методологічному плані опорними є напрацювання вчених у сфері конституційного (М. Козюбра, В. Шаповал, О. Скрипнюк, Ю. Шемшученко, О. Петришин), адміністративного права та публічного управління (Ю. Битяк, В. Тацій, О. Бандурка), а також безпекознавства (В. Горбулін, М. Сунгуровський). Водночас питання національної моделі правового статусу добровольців і механізмів їх соціального забезпечення потребують систематизації.

У підсумку добровольчі формування, зокрема ДФТГ, слід розглядати як стійкий елемент сектору безпеки і оборони України, однак ефективність їх функціонування залежить від подолання правових колізій, зміцнення правової визначеності й забезпечення дієвих механізмів інтеграції у систему національного спротиву.

Література

1. Про оборону України: Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1932-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text

2. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text

3. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1449. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-п#Text

УДК 341.231.14:342.7(043.2)

Копійка К.В., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, Україна

МІЖНАРОДНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ

Принцип рівності без перебільшення є однією з фундаментальних засад сучасного праворозуміння та суспільного устрою як на національному, так і міжнародному рівнях. Базою його формування і розгортання є міжнародні стандарти, сформовані світовою спільнотою як універсальні правові категорії, що закріплюються у важливих документах правоохоронного характеру і в подальшому імплементуються до норм національного законодавства, які покликані забезпечувати рівність перед законом та забороняти будь-які форми дискримінації.

Забезпечення рівності є ключовим чинником інтеграції до європейського правового простору та зміцнення верховенства права, що вимагає забезпечення гармонізації національного законодавства з положеннями міжнародних актів, зокрема в контексті зобов'язань перед Радою Європи та Європейським Союзом. Це стосується не лише формального закріплення принципу рівності, а й його практичної реалізації у правозастосуванні, що передбачає створення ефективних механізмів захисту від дискримінації та забезпечення рівних можливостей.

Серед ключових загальновизнаних міжнародних правових документів деклараційного та конвенціонального характеру, що закріплюють принцип рівності як однієї з фундаментальних засад міжнародного та національного правопорядку і формують універсальний правовий стандарт, що зобов'язує держави гармонізувати до них своє законодавство варто передусім відзначити Загальну декларацію прав людини (1948 р.) [1], якою проголошено рівність всіх людей перед законом та відповідне їх право на рівний захист законом і недопущення дискримінації. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.). А. Батт (Areeba Butt), аналізуючи Декларацію з точки зору її важливості та впливу на подальше законодавство, документи та політику, прийняті в ООН та інших частинах світу, підкреслює, що саме принципи рівності і недискримінації «пронизують» всі статті цього документу [2].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) офіційно закріпив принцип рівності у обов'язковій міжнародній нормі, визначивши, що всі особи рівні перед законом і мають право на рівний захист закону незалежно від будь-якого статусу. Важливим є положення Пакту про рівність всіх людей перед законом, яке підтверджується правом на рівний захист закону без будь-

якої дискримінації [3]. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) як міжнародний договір, що гарантує основоположні права та свободи людини для всіх, хто перебуває під юрисдикцією держав-членів Ради Європи також звертає увагу на забезпечення рівності у користуванні визнаними правами і свободами. Визначальні засади дотримання принципу рівності зосереджена у статті 14, яка передбачає: «… користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою» [4]. Соціальним аспектам забезпечення міжнародно-правових стандартів реалізації принципу рівності приділена значна увага Європейської соціальної хартії, яка закріплює широкий спектр соціальних і економічних прав, що гарантуються у європейських країнах [5].

Вказані документами доповнюючись іншими міжнародними актами створюють стрункy систему правового забезпечення гарантування принципу рівності. При цьому вони мають свою специфіку. З точки зору юридичної сили Загальна декларація прав людини є декларативною і необов'язковою до виконання, але дуже потужна в якості морального авторитету, пакти й хартія - договірні і потребують приєднання та імплементації і, в той же час, - обов'язкові до виконання імплементації; ЄКПЛ та, відповідно, практика ЄСПЛ спираються на сильну прецедентну функцію, переглянута ЄСХ характеризується специфічною системою контролю (колективні скарги, щорічні звіти).

Заключний акт наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р. (Гельсінкському акті) – міжнародний документ, що закріплював домовленості глав держав і урядів країн Європи, США і Канади з широкого кола як загальних, так і конкретних питань міжнародного

співробітництва [6] а також Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1989) [7], який закріпив низку важливих домовленостей у сфері безпеки та співробітництва, мають договірний, а значить і юридично зобов'язуючий характер для країн-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ – зараз ОБСЄ). Різняться вказані документи і автономністю щодо гарантій рівності. Так, Пакти і ЄКПЛ пропонують автономні механізми, а у Хартії рівність не автономна, але сильна перехресна норма з вимогами позитивних заходів. Окрім цього ЄКПЛ робить акцент саме на позитивній дії (заходи, доступність прав, зрушення тягаря доказування).

Мають вказані документи свою специфіку і у наповненні змісту поняття рівності. Так ЗДПЛ пропонує лише загальну формулу рівності перед законом, Пакти, ЄКПЛ та Хартія визначають перелік та передбачають можливість забезпеченні рівності у інших сферах, Гельсинський заключний акт розглядає принцип рівності у широких рамках, пов’язуючи його з міжнародною безпекою, Віденський підсумковий документ робить акцент на зобов’язаннях держав у частині забезпечення рівності, а Копенгагенський документ не обмежуючи перелік першочергову увагу звертає на групи вразливості.

В цілому можна твердити що розвиток вказаних документів у частині забезпечення рівності ішов шляхом від декларацій через зобов’язання до засобів правового захисту, включаючи судовий рівень. Гельсінкі задають політичну рамку, Відень створює механізм контролю, а Копенгаген наповнює рівність матеріальним змістом: «повна рівність», «ефективне здійснення», спеціальні заходи для меншин тощо. Спільним для переважної більшості документів є передбачені позитивні обов’язки,

які прямо орієнтують на активні кроки держав (усунення бар'єрів, доступність, пропорційні заходи) та на спеціальні заходи для досягнення повної рівності. Перелік ознак, за якою забезпечується рівність має відкритий характер, що дозволяє еволюційно охоплювати нові підстави (вік, інвалідність, тощо). Окрім того безумовно важливим є поєднання у всіх документах рівності із забороною дискримінації, щоправда з різним ступенем деталізації.

Література

1. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. Неофіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 12.07.2025).

2. Butt Areeba. Universal Declaration of Human Rights. Tomorrow´s Research Today (March 03, 2024). URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm? abstract_id=4856064 (дата звернення 13.07.2025).

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Прийнято 16 груд. 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 14.07.2025).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рим, 4.XI.1950. Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 15.07.2025).

5. Європейська соціальна хартія (переглянута). Страсбург, 3 трав. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення 16.07.2025).

6. Conference on Security and Co-operation in Europe. Final Act. Helsinki 1975. URL:

https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf (дата звернення 18.07.2025).

7. Concluding document of the Vienna meeting 1986 of representatives of the participating states of the Conference on Security and Co-operation in Europe, held on the basis of the provisions of the final act relating to the follow-up to the conference. Vienna 1989. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/a/7/40881.pdf (дата звернення 19.07.2025).

УДК 341.824:338.47(043.2)

Когут Б.Б., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, Україна

ПРАВОВИЙ ВПЛИВ ДОГОВОРУ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФІНАНСУВАННЯ БУДІВНИЦТВА МАЙБУТНЬОГО ОБ'ЄКТА НЕРУХОМОСТІ ДЛЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ

Сучасна економіка України, зокрема її будівельний сектор, значною мірою залежить від механізмів залучення інвестицій на ранніх етапах реалізації проектів. Правовідносини між забудовниками та кінцевими інвесторами-споживачами останнім часом отримали добре врегульовану форму через договір купівлі-продажу майбутнього об'єкта нерухомості, правовий режим якого було детально визначено Законом України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» (надалі – Закон або Закон України № 2518-IX) [1]. Проте цей договір є лише

завершальною ланкою складного багаторівневого процесу, якому обов'язково передує критично важливий етап організації та фінансування безпосередньо будівельних робіт. Цей етап юридично оформляється спеціальним договірним інструментом, який умовно можна визначити як договір щодо організації та фінансування будівництва (ДОФБ), що укладається між замовником (девелопером) та особою, яка надає фінансові ресурси (інвестором, фінансовою установою тощо). Саме цей договір виступає тим фундаментальним правовим фундаментом, на якому будується вся подальша конструкція інвестиційно-будівельних відносин і створюється можливість для легального обігу майбутніх об’єктів.

У контексті сучасного розвитку ринку нерухомості та зростання обсягів будівництва, ДОФБ виступає ключовим інструментом залучення інвестиційних ресурсів і забезпечення правової безпеки учасників будівельного процесу. Однак відсутність чіткого законодавчого визначення статусу цього договору створює значні ризики для всіх учасників відносин – від інвесторів до кінцевих споживачів.

Комплексний характер дослідження передбачає всебічний аналіз ДОФБ як правового явища, що функціонує на межі приватних і публічних інтересів. З одного боку, договір регулює відносини між рівноправними суб'єктами господарювання, а з іншого – виконує важливу суспільну функцію, спрямовану на захист прав громадян-інвесторів та забезпечення прозорості будівельної галузі.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити низку ключових завдань. Перш за все, потрібно з’ясувати правову сутність ДОФБ та визначити його місце в системі цивільно-правових договорів. Це передбачає доктринальний аналіз природи договору, визначення його

основних ознак та відмінностей від суміжних договірних конструкцій, таких як підряд, інвестування та фінансування. Особлива увага має бути приділена аналізу змішаного характеру ДОФБ, що поєднує елементи різних типів зобов'язань, та обґрунтуванню його визнання самостійним видом договору.

Правова природа ДОФБ є змішаною (complex), що обумовлено поєднанням у ньому елементів різних типів договірних зобов'язань. Перш за все, ДОФБ містить чіткі ознаки договору підряду, визначеного у Главі 61 Цивільного кодексу України [2].

Ключовим елементом, що випливає з аналізу Закону № 2518-IX, є те, що саме на підставі ДОФБ (або споріднених з ним договорів, таких як договір про співфінансування) замовник/девелопер набуває можливість ініціювати державну реєстрацію спеціального майнового права на майбутні об'єкти нерухомості. Згідно з частиною 3 статті 2 Закону, майбутній об'єкт нерухомості може перебувати у цивільному обороті лише за умови державної реєстрації спеціального майнового права [1]. Таким чином, ДОФБ виконує пускову (ініціюючу) функцію для всього подальшого легального обороту майбутніх об'єктів.

Отже, ДОФБ не можна однозначно віднести до жодного з відомих цивільно-правових договорів. Це самостійний вид змішаного договору (sui generis), основним змістом якого є зобов'язання однієї сторони (інвестора) надати фінансування, а іншої сторони (девелопера) – організувати та забезпечити будівництво конкретного об'єкта нерухомості, а також забезпечити державну реєстрацію спеціального майнового права на нього з метою подальшого відчуження. Така комплексна природа договору вимагає детального аналізу зобов'язань кожної з сторін.

ДОФБ виступає не лише інструментом приватних інтересів сторін, але й важливим елементом публічно-правового механізму гарантування прав громадян-інвесторів, запровадженого Законом № 2518-IX. Він трансформується з двосторонньої угоди в елемент системи публічної довіри та захисту, що надає йому особливого соціально-економічного значення.

Відсутність прямого законодавчого визначення ДОФБ породжує низку правових проблем, що становлять значні ризики для всіх учасників будівельного процесу. Першою та найбільш серйозною проблемою є складнощі у кваліфікації порушень умов договору.

Отже, договір щодо організації та фінансування будівництва майбутнього об'єкта нерухомості є самостійним видом цивільно-правового договору зі змішаною природою, що поєднує елементи підряду, інвестування та фінансування. Його правове значення полягає в тому, що він є фундаментальною угодою, що створює умови для легального обігу майбутніх об'єктів нерухомості та виконує важливу публічно-правову функцію із захисту прав кінцевих інвесторів шляхом ініціювання реєстрації спеціального майнового права.

Література

1. Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому: Закон України від 15 серп. 2022 р. № 2518-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#Text

2. Цивільний кодекс України: стаття 656. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

УДК 342.7:349.2(043.2)
Кохан В.П., к.ю.н.,
Національна академія правових наук України,
м. Харків, Україна

ПРАВА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ У КОНТЕКСТІ НОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Міністерством юстиції України підготовлено новий Проєкт Національної стратегії у сфері прав людини до 2035 року, який, як зазначається на сайті Мін'юсту, «охоплює 27 стратегічних напрямів, спрямованих на захист основоположних прав, зокрема: права на життя, доступу до правосуддя, мирних зібрань; права людини у сфері освіти, праці, охорони здоров'я, а також захист від катувань, дискримінації та нетерпимості, та охоплює права окремих категорій, таких як діти, молодь, особи з інвалідністю, ветерани, внутрішньо переміщені особи тощо» [1]. Одним із важливих і актуальних напрямів державної політики у сфері прав людини є забезпечення та дотримання прав ветеранів війни як уразливої соціальної групи, яка потребує особливої уваги держави. Мета цієї роботи – здійснити аналіз Проєкту Національної стратегії у сфері прав людини до 2035 року в частині прав ветеранів війни і надати пропозиції та зауваження.

У проєкті Національної стратегії у сфері прав людини до 2035 року [2] права ветеранів війни розглядаються переважно крізь призму системи пільг, гарантій та форм державної підтримки, що мають компенсаторний характер. Цей підхід є традиційним для соціального законодавства України та загалом відповідає спрямованості права соціального захисту. Однак у контексті стратегічного документа у сфері прав людини він видається недостатнім,

оскільки не забезпечує повною мірою правозахисного бачення статусу ветеранів війни.

З наукової точки зору ветерани війни мають розглядатися насамперед як носії суб'єктивних прав людини, гарантованих на рівні Конституції України, міжнародних договорів у сфері прав людини, а також практики Європейського суду з прав людини. Права ветеранів війни – це загальні права людини, які мають специфічний механізм реалізації в умовах підвищеної вразливості ветеранів війни, зумовленої фізичними, психологічними та соціальними наслідками участі осіб у бойових діях.

Аналіз змісту розділу «Забезпечення прав ветеранів війни» Проєкту [2] свідчить про використання значної кількості оціночних і декларативних формулювань, зокрема таких, як «недостатня відповідність», «ускладнює процес реалізації прав». Ці формулювання знижують рівень правової визначеності Національної стратегії у сфері прав людини та створюють ризик декларативності її норм.

Принцип правової визначеності як складова верховенства права послідовно розкривається у практиці Європейського суду з прав людини. Так, у справі Sunday Times v. United Kingdom (Application No. 6538/74) [3]. Суд зазначив, що вимога «передбачено законом» означає достатню чіткість та передбачуваність правових норм, які дозволяють особі прогнозувати правові наслідки своїх дій або бездіяльності. У справі Brumarescu v. Romania (Application No. 28342/95) [4] ЄСПЛ наголосив, що суперечлива практика судових органів підриває правову визначеність та довіру до правової системи. Отже, з погляду зазначеного принципу Національна стратегія у сфері прав людини має чітко визначати обсяг обов'язків держави щодо забезпечення прав ветеранів війни,

окреслювати мінімальні стандарти їх реалізації та встановлювати зрозумілі критерії ефективності.

Уваги потребують процесуальні гарантії захисту прав ветеранів війни, вказані у Національній стратегії у сфері прав людини до 2035 року [2]. Попри згадування права на справедливий суд, розділ «Забезпечення прав ветеранів війни» не розкриває доступ ветеранів війни до правосуддя та процесуальних гарантій. Поза увагою залишаються такі аспекти, як доступ до безоплатної правничої допомоги, особливості доказування у справах щодо шкоди здоров'ю, встановлення інвалідності чи наявності психологічних травм, а також строки й ефективність судового розгляду спорів щодо соціальних виплат та статусу ветерана війни. Однак не забуваймо, що процесуальні гарантії становлять ключовий елемент ефективного захисту прав людини, без якого матеріальні гарантії втрачають практичну цінність.

У частині реалізації права на працю та підприємницьку діяльність ветеранів війни Проєкт Національної стратегії [2] акцентує увагу переважно на заходах сприяння працевлаштуванню та розвитку ветеранського бізнесу. При цьому поза належною увагою залишається проблема дискримінації ветеранів війни на ринку праці, зокрема за ознакою інвалідності або наявності психічних травм, пов'язаних із проходженням військової служби. З позицій права прав людини доцільним є встановлення чітких антидискримінаційних гарантій за ознакою статусу ветерана війни, запровадження ефективних механізмів правового захисту у разі порушення трудових прав, а також розширення позитивних зобов'язань держави щодо адаптації робочих місць для осіб з інвалідністю.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що розділ «Забезпечення прав ветеранів війни» проєкту Національної стратегії у сфері прав людини до 2035 року потребує

посилення нормативними положеннями правового та правозахисного характеру, чіткого розмежування соціальної підтримки та суб'єктивних прав ветеранів війни, а також більшої уваги до процесуальних гарантій і антидискримінаційних механізмів для розглядуваної категорії осіб.

Література

1. Міністерство юстиції України. Мін'юст здійснює розробку нової редакції Національної стратегії у сфері прав людини до 2035 року: офіц. повідомлення від 29.08.2025. URL: https://minjust.gov.ua/news/ministry/minyust-zdiysnyue-rozrobku-novoi-redaktsii-natsionalnoi-strategii-u-sferi-prav-lyudini-do-2035-roku (дата звернення: 30.01.2026).

2. Проєкт Національної стратегії у сфері прав людини до 2035 року. URL: https://docs.google.com/document/d/15YundEUzp9A64kVlLD-Lat6Pqmdfgk4x/edit (дата звернення: 30.01.2026).

3. The Sunday Times v. the United Kingdom: judgment of the European Court of Human Rights of 26 April 1979, Application No. 6538/74 / European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584 (дата звернення: 30.01.2026).

4. Brumarescu v. Romania: judgment of the European Court of Human Rights of 28 October 1999, Application No. 28342/95 / European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337 (дата звернення: 30.01.2026).

УДК 342.9(043.2)
Краглевич В.В.,
доктор філософії в галузі права, адвокат,
м. Київ, Україна

АНАЛОГІЯ В ПРАВІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

В умовах постійної динаміки суспільних відносин правове регулювання неминуче стикається з прогалинами, що зумовлює потребу в ефективних механізмах їх подолання. Одним із таких механізмів є аналогія в праві, яка забезпечує застосування норм і принципів до відносин, безпосередньо не врегульованих законом. Водночас її природа, місце у системі джерел права, межі й умови застосування залишаються дискусійними: аналогію трактують як логічний прийом, юридико-технічний інструмент або прояв судової правотворчості. Це впливає на єдність судової практики та стабільність правового регулювання.

У теорії права усталено розрізняють аналогію закону (analogia legis) та аналогію права (analogia juris), які переважно розглядаються як засоби подолання прогалин. Поряд із цим триває дискусія щодо співвідношення аналогії та тлумачення. Ключовий критерій розмежування полягає у спрямованості діяльності: тлумачення встановлює зміст уже існуючої норми й не виходить за її межі, тоді як аналогія передбачає застосування норми або принципів до випадку, прямо не врегульованого законодавством.

З огляду на пріоритет нормативно-правового акта як основного джерела права в Україні, застосування аналогії не може ототожнюватися з правотворчістю. Правотворчість передбачає створення норм у визначених

формах, тоді як аналогія є правозастосовним механізмом, спрямованим на забезпечення реалізації права та стабільності правопорядку. Важливим є й питання суб'єктів застосування аналогії. Відповідно до ст. 19 Конституції України [1] органи державної влади та посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень і у спосіб, визначені Конституцією та законами України. Отже, аналогія може застосовуватися лише за наявності прямого законодавчого уповноваження, яке закріплено, зокрема, у ЦПК України [2] та КАС України [3], що вказує на її легітимне використання насамперед у судочинстві.

Аналогія в праві є міждисциплінарним феноменом, що поєднує логічний умовивід і юридико-технічний інструментарій подолання прогалин. Її застосування можливе за наявності істотної подібності правових ситуацій і неістотності відмінностей, а також потребує підвищених стандартів аргументації. У вітчизняній правовій системі аналогія має правозастосовний, а не правотворчий характер, а її легітимність визначається принципом законності та наявністю прямого процесуального уповноваження. Подальші дослідження мають бути спрямовані на уточнення меж застосування аналогії, вироблення критеріїв її відмежування від тлумачення та формування єдиних підходів судової аргументації відповідно до принципів верховенства права і правової визначеності.

Література

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. *Урядовий кур'єр.* 1996. № 129–130. Ст. 19.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 лип. 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36. Ст. 446.

УДК 342.951:351.713(043.2)
Кунєв Ю.Д., д.ю.н., професор,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Деякі вчені адміністративісти вважають, що поняття «публічне адміністрування» претендує на місце системоутворюючої категорії адміністративного права.

На початку XXI століття в національних наукових колах звернули увагу на необхідність формування нової доктрини адміністративного права, обґрунтовуючи це змінами спрямованості адміністративного права з «управлінської» на «захисну». При цьому багато адміністративістів проголосили, що інструментом такого переходу є наявність в адміністративно-правовій сфері поняття «публічне адміністрування».

Найбільшого поширення поняття «публічне адміністрування» отримало в навчальній літературі з адміністративного права, де за допомогою нього намагаються вирішити завдання прибрати з навчального матеріалу поняття «державне управління» та осучаснити термінологію радянського адміністративного права.

Особливої шкоди теорії і практиці адміністративного права завдає реалізація підходу в навчальній літературі, яка має назву «Адміністративне право України», де предмет адміністративного права – «адміністративна

діяльність» вирішили вважати «публічним адмініструванням».

Основним предметом адміністративного права є «адміністративна діяльність», а не «публічне адміністрування».

Французькі науковці Ксав'є Орі та Марі-Жоель Редор-Фішо в роботі «Вступ до адміністративного права» зазначають, що: «Адміністративне право: право адміністративної діяльності. Адміністративне право розвивається разом з адміністративною діяльністю. Як і будь-яка галузь права, адміністративне право розвивається разом із зміною діяльності, яку воно організовує, чи то відповідно до її цілей – загальних інтересів (1) – чи відповідно до суб'єктів, які її здійснюють – включаючи участь приватних осіб (2)» [1].

В закордонних наукових джерелах наводяться конкретні погляди на об'єкт «публічне адміністрування», які відрізняються від поглядів більшості українських адміністративістів.

У англомовній вікіпедії зазначено, що «Публічне адміністрування охоплює виконання, нагляд і управління урядовою політикою та управління державними справами. Сфера включає організацію, функціонування та стратегічну координацію бюрократичних структур у державному секторі. Публічні адміністратори відіграють важливу роль у розробці та виконанні політики, управлінні спільними ресурсами та забезпеченні ефективного функціонування державних установ і програм» [2].

Вчений Дональд Ф. Кеттл, досліджуючи ґенезу і напрямки розвитку публічного адміністрування, розглядає його «як підгалузь політології». «Створювати політичну науку без додавання публічного адміністрування – це все одно, що робити цеглини без соломи» [3].

Основними ознаками публічного адміністрування, які висвітлять основні її відмінності від адміністративної діяльності є: 1) публічне адміністрування має усі ознаки діяльності управлінської, основне завдання яких дати відповідь на питання: «яким чином краще організувати адміністративну діяльність?»; 2) публічне адміністрування може здійснюватися за різними рівнями публічного управління; 3) публічне адміністрування не є обов'язковою складовою діяльності органу публічної адміністрації, а здійснюється у разі потреби або бажання, на відміну від публічно-адміністративної діяльності, зобов'язальної для органу публічної влади; 4) публічне адміністрування завершується продуктом – рішенням управлінського характеру, яке може набути організаційної та правової форми [4].

Основним предметом адміністративного права є «адміністративна діяльність», а не «публічне адміністрування» [5]. Публічне адміністрування – це різновид управлінської діяльності, як надбудови над політичною і адміністративною діяльністю, метою якої є розроблення і прийняття адміністративних програм розвитку адміністративної діяльності, як виконавської.

Для подальшого розвитку теорії адміністративного права потрібний розвиток змістовної складової основних елементів адміністративної сфери: «адміністративне право, адміністративне законодавство, адміністративна діяльність», а не додавання нових понять зміст, місце і значення яких в теорії адміністративного права України не набули сталого місця і значення.

Література

1. Xavier Aurey et Marie-Joëlle Redor-Fichot. Introduction – Le droit administratif: un droit des activités administratives *2 janvier 2024.* URL: https://fondamentaux.org/2024/introduction-le-droit-administratif-

un-droit-des-activites-administratives/#Du_droit_de_l%E2%80%99Administration_au_droit_des_activit%C3%A9s_administratives (дата звернення: 30.01.2026)

2. Public administration. From Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Public_administration#cite_note-6 (дата звернення: 30.01.2026)

3. Donald F. Kettl The future of public administration. URL: https://web.archive.org/web/20131019202718id_/http://www2.h-net.msu.edu/~pubadmin/ tfreport/kettl.pdf (дата звернення: 30.01.2026)

4. Кунєв Ю.Д. «Публічне адміністрування»: місце в системі адміністративного права. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2025. № 1(74). С. 123–133. DOI: https://doi.org/10.18372/2307-9061.74.19895

5. Кунєв Ю.Д. Предмет адміністративного права: сьогодення і майбутнє. *Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. № 2(75). С. 95–105. DOI: https://doi.org/10.18372/2307-9061.75.20218

УДК 342.7(043.2)

Кушакова-Костицька Н.В., д.ю.н., професор,
заслужений юрист України,
Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України, м. Київ, Україна

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

У XXI столітті цифровізація стала глобальною парадигмою розвитку. Однак в умовах воєнного стану та майбутньої післявоєнної відбудови України, її роль стає особливо двозначною. З одного боку, цифрові технології – це інструмент оборони, стійкості та майбутнього ефективного відновлення. З іншого – саме в цей період гострої кризи та трансформації публічно-правового регулювання (через запровадження воєнного стану, надзвичайних процедур, масштабних реформ) цифровізація може бути легітимізована як механізм систематичного порушення прав людини. Під приводом безпеки, оперативності або необхідності відбудови може відбуватися тимчасова, а потім і стала, ерозія свобод. Таким чином, аналіз цифровізації як загрози правам людини сьогодні – це не абстрактна теорія, а нагальне питання формування майбутніх правових та технологічних рамок України.

Урядова е-електронна взаємодія, «розумні» міста, персоналізовані сервіси та штучний інтелект сьогодні представлені як невідворотний прогрес на шляху до майбутнього. Втім, за цим технологічним оптимізмом часто залишається в тіні фундаментальне питання: чи завжди цифровий прогрес синонімом соціального прогресу та посилення свобод людини?

Навпаки, все частіше дослідники, правозахисники та громадські активісти вказують на те, що цифровізація, будучи технологічно нейтральною, може перетворюватися на потужний механізм систематичного, іноді непомітного, порушення прав людини. Вона не лише створює нові загрози старим правам, але й породжує цілком нові виклики, для яких правові системи світу ще не знайшли адекватних відповідей.

Таким чином перед соціумом постає нагальне завдання: не заперечуючи переваги цифрових технологій,

критично дослідити як архітектура цифрових систем, моделі їхнього впровадження та концентрація цифрової влади можуть підривати приватність, свободу, рівність та інші основоположні підвалини людської гідності.

1. Право на приватність та захист персональних даних

Порушення цього права може відбуватись через:

– масове стеження: впровадження систем розпізнавання осіб, аналіз великих даних (*big data*) та повсюдний збір метаданих перетворюють громадян на прозорі об'єкти спостереження з боку держави та корпорацій;

– цифровий двійник: створення детального поведінкового профілю людини без її усвідомленої згоди. Цей профіль може бути використаний для маніпуляцій (таргетована реклама, політична пропаганда) або дискримінації;

– виток даних: централізовані цифрові реєстри стають мішенню для хакерів, а їх витоку безпосередньо загрожують безпеці та гідності людей.

2. Загроза свободі вираження, інформації та асоціацій може відбуватися через:

- цензуру та фільтрацію: алгоритми платформ та державні системи фільтрації контенту (як у режимах авторитарного контролю, так і під приводом боротьби зі «шкідливим» контентом у демократіях) обмежують доступ до інформації та право на її розповсюдження;

– цифрову ізоляцію: відключення інтернету чи соціальних мереж (як форма санкцій чи «інтернет-шатдаун») під час протестів чи політичних криз

– пряме порушення прав на збори та інформацію;

– криміналізацію цифрової активності: використання законів про «фейки» або «екстремізм» для переслідування інакодумства в мережі.

3. Дискримінація та право на рівність (Algorithmic Bias) пердбачає:

– системні упередження алгоритмів: алгоритми, що приймають рішення у сфері кредитування, найму на роботу, оцінки успішності чи правосуддя (*predictive policing*), часто відтворюють і посилюють забобони (расові, ґендерні, соціальні);

– цифрова червона риса (*digital redlining*): системне виключення або погіршення якості цифрових послуг для певних груп або регіонів, що поглиблює соціальну нерівність.

4. Право на справедливий суд та презумпцію невинності пов'язано із

– «судом алгоритму»: прийняття судових чи адміністративних рішень на основі висновків непрозорих алгоритмів, без можливості оскаржити їхню логіку (проблема «чорної скриньки»). Це позбавляє людини права пояснення і змагальний процес;

– проактивне переслідування: *predictive policing* та системи оцінки соціального ризику (наприклад, у Китаї) карають за потенційні дії, а не за скоєні злочини, що перевертає принцип презумпції невинності.

5. Право на гідне життя та соціальне забезпечення може порушуватись через

– автоматизацію соціальних послуг («цифровий соціальний контроль»): Впровадження автоматизованих систем для розподілу допомоги (наприклад, алгоритми, що виявляють «шахрайство») часто призводить до помилок, що позбавляють найуразливіших громадян життєво необхідної допомоги;

– відчуження та дегуманізація: заміна людської взаємодії у соціальній сфері інтерфейсами та чат-ботами створює бар'єри для літніх, цифрово неграмотних чи людей з обмеженими можливостями**.**

6. Зміщення відповідальності та ослаблення держави може зумовлюватись:

– приватизацією публічної влади: ключові рішення, що впливають на права громадян, приймаються в такому випадку не демократичними інститутами, а технокорпораціями (Google, Meta, TikTok) через їхні внутрішні політики та архітектуру платформ;

– складність правового захисту: глобальний характер цифрових платформ та швидкість змін роблять національне законодавство неефективним, а громадяни не мають ясних механізмів захисту та відновлення порушених прав.

Узагальнюючи, зазначимо, що цифровізація створює не просто нові інструменти, а нове середовище (*digital ecosystem*), в якому традиційні механізми захисту прав людини відстають чи не працюють. Основна загроза полягає в систематичному, вбудованому в технологічний дизайн характері цих порушень, які часто мають превентивний та невидимий характер. Протистояння цьому вимагає не відмови від технологій, а розробки нових правових, етичних і технологічних рамок (*digital human rights*), які ставлять права людини у центр цифрової трансформації.

Отже, цифровізація в її поточній, часто нерегульованій формі, дійсно формує нові механізми порушення фундаментальних прав – від приватності до свободи вираження поглядів. Ці загрози значно посилюються в умовах воєнного стану, коли баланс між безпекою та свободою особливо крихкий, а публічно-правове регулювання змінюється під тиском невідкладних потреб. Завдання на перспективу полягає не у відмові від технологій, які є критичними для відбудови, а у свідомому і прозорому проектуванні майбутніх цифрових інституцій. Післявоєнна трансформація регуляторного поля має

інтегрувати захист прав людини як імператив на рівні технічного дизайну, законодавства та суспільного контролю. Тільки так можна запобігти тому, щоб цифрова відбудова не перетворилася на конструкцію моніторингу та контролю, а стала основою для відновлення посиленої, вільної та гідної громадянської спільноти.

УДК 34:37.014.5(043.2)
Легенький М.І., д.ю.н., професор,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОСВІТИ

Сучасні умови розвитку людства сталять у пряму залежність стрімкість та ефективність прогресивних суспільних змін від оперативності впровадження наукових досягнень у різноманітні галузі суспільних відносин – тобто від суто інноваційної діяльності. І чи не найбільш актуальним буде таке впровадження саме у освітній сфері, яка виступає і у ролі суб'єкта формування інноваційного потенціалу, так і об'єкта, змістова діяльність якого потребує оперативного впровадження результатів досліджень. Саме освіта повинна готувати фахівців здатних до ефективної інноваційної діяльності і саме освіта якнайгостріше потребує відповідних інновацій. Інновації в освіті - це не лише нові технології навчання, методи, цифрові інструменти та форми організації навчального процесу, а й нові підходи до управління освітою, забезпечення якості, партнерства з громадськістю та ринком праці.

Ефективне нормативно-правове регулювання інноваційної освітньої діяльності є критично важливим для її формування як сталого елементу освітньої системи з гарантією прав учасників, ефективним фінансовим механізмом, прозорими стандартами якості та узгодженістю з міжнародними нормами. Нормативно-правова база визначає правила гри: вона структурує впровадження інновацій, визначає механізми їх апробації, сертифікації, оцінювання ефективності та захисту прав всіх сторін - учнів, студентів, педагогів, адміністрацій, батьків, держави. Окрім того заслуговує на увагу наукова позиція щодо забезпечення інноваційного характеру самої законотворчої діяльності, яка у цьому випадку повинна відповідати вимогам інноваційності та набувати статусу правової інновації [1].

Висока актуальність проблеми правового регулювання інноваційного забезпечення освітньої діяльності насамперед пов'язана з глобальними трансформаційними змінами в освіті, зміни стандартів якої нерідко випереджають оновлення відповідних законодавчих положень. Не встигає нормативно-правова база освітніх відносин і адаптуватися до потреб дистанційного, змішаного, онлайн-навчання, захисту даних та прав учасників освітнього процесу в цифровому середовищі. Також потрібно звернути увагу на нормативне визначення меж повноважень і механізмів забезпечення якості та відповідальності місцевого самоврядування у відповідності до процесів децентралізації управління освітою. Врегулювання освітніх інновацій має відповідати стандартам забезпечення фундаментальних прав учнів і студентів: на доступ до освіти, на об'єктивну оцінку, на захист персональних даних, на справедливу конкуренцію тощо [2].

І, нарешті, всі ці заходи повинні здійснюватися в межах загальної системи євроінтеграційних процесів та міжнародної співпраці. При цьому необхідно вказати на акцентування міжнародних правових стандартів на актуальності і інноваційній освітній діяльності системної нормативної підтримки та правових гарантій для всіх учасників освітнього процесу [3].

Заходи з удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері освіти насамперед повинні бути спрямовані на врегулювання відповідної термінологічної бази, оскільки освітнє законодавство неодноразово використовуючи термін «інноваційна діяльність» застосовно до освітньої сфери, не пропонує його визначення саме у вказаному аспекті. Термінологічного забезпечення потребують і поняття «інноваційні освітні технології», «цифрова освіта», «освітній інноваційний проєкт тощо [4].

Необхідним є і більш чітке врахування в нормативних освітніх положеннях сучасних технологічних можливостей та змін у підходах до навчання (цифрові платформи, дистанційні курси, адаптивне навчання тощо). У цьому ж аспекті варто звернути увагу на регламентування цифрових освітніх технологій (захист персональних даних учасників освітнього процесу, авторських прав, ліцензування цифрових освітніх продуктів, регулювання онлайн-платформ тощо).

Потрібні і чітко врегульовані процедури правового визнання і впровадження інноваційних підходів у загальну систему освіти, у тому числі механізмів оцінювання їхньої ефективності, зокрема не тільки академічної, але й соціальної. До речі остання проблема, як і ряд інших, має більш широкий характер і поширюється на все поле правового регулювання інноваційної діяльності, оскільки чинний Закон України «Про інноваційну діяльність»,

прийнятий у 2002 році і незважаючи на певні удосконалення помітно відстає від загального прогресу і потребує кардинального оновлення. Вимогам часу відповідає спрямованість законотворців на формування нового законодавчого поля, однак розроблений і винесений на розгляд проект закону про підтримку та розвиток інноваційної діяльності внаслідок помітної недопрацьованості та значної кількості зауважень у порядок денний не включено [5].

Відповідні корективи вносить і ситуація інноваційного розвитку освіти в Україні в умовах широкомасштабної збройної агресії рф, що вимагає адаптації організації науково-дослідного процесу та зміни підходів до регулювання наукової та інноваційної діяльності в умовах воєнного стану [6].

Таким чином, актуальність проблеми нормативно-правового регулювання інновацій у сфері освіти визначається не лише кількісним зростанням інноваційних практик, а й наявністю юридичних невизначеностей, що перешкоджають ефективному розвитку самої освіти як соціального інституту. Нормативно-правове регулювання інновацій у сфері освіти є не тільки юридичною, а й суто соціальною, економічною та політичною проблемою, що безпосередньо впливає на розвиток людського капіталу й конкурентоспроможність суспільства в цілому.

Література

1. Легенький М.І. Законодавче регулювання відносин у сфері інновацій в освіті. Проблеми законності: зб. наук. праць. відп. ред. В.Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. Вип. 136. С. 144-152. URL: https://www.researchgate.net/publication/342119523_Legislative_regulation_of_relations_in_the_sphere_of_innovations_in_education (дата звернення: 15.01.2026).

2. Іванова В.С. Національна інноваційна система як об'єкт законодавчого регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 1. С. 182-186. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://lsej.org.ua/ 1_2024/41.pdf (дата звернення: 10.01.2026).

3. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the Implementation of Sustainable Development Goal 4. – Incheon: UNESCO, 2015. 64 p. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656 (дата звернення: 10.01.2026).

4. Про освіту: Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII. Редакція від 01.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 10.01.2026).

5. Проект Закону про підтримку та розвиток інноваційної діяльності № 13715 від 29.08.2025. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57219 (дата звернення: 10.01.2026).

6. Воротін В. Зміни підходів до регулювання системою вищої освіти, наукової та інноваційної діяльності з початку введення правового режиму воєнного стану в Україні / Трансформація економічних систем та інститутів у нових геостратегічних реаліях: Матеріали XXXVIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених і студентів, Дніпро, 14-15 квіт. 2025 р. Том 2. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2025. С. 75-81. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://duan.edu.ua/wp-content/uploads /2025/04/materialy-khxkhviii-mizhnarod.-nauk.-prakt.-konf._tom_2_2025.pdf (дата звернення: 10.01.2026).

УДК 342.9(043.2)
Лещенко О.В., к.ю.н.,
Київський університет інтелектуальної власності та права,
м. Київ, Україна

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ДЕФЕКТІВ У ПОДАТКОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ТА СПОРАХ

Попередження юридичних дефектів у податковому регулюванні є системним завданням, що охоплює як якість нормотворення, так і якість правозастосування. Для податкового права це особливо критично, адже воно характеризується високою інтенсивністю змін, складними конструкціями (пільги, винятки, перехідні режими), значною часткою оціночних категорій та прямим впливом на майнову сферу платника. Юридичні дефекти в такому середовищі швидко трансформуються у конфлікт (спір): від різночитань і невизначеності – до податкових донарахувань, штрафів, блокування операцій і, зрештою, судових спорів. Відповідно, ефективна профілактика дефектів має будуватися на принципах правової визначеності, передбачуваності, пропорційності та добросовісності, поєднуючи превентивні механізми на рівні законодавця, податкового органу та самого платника.

Юридичний дефект у податковому законодавстві доцільно розуміти як таку ваду нормативного регулювання або правозастосовного підходу, яка знижує ясність і ефективність правила, породжує неоднозначність чи суперечність, унеможливлює однакове застосування або створює непропорційні обмеження прав і законних інтересів учасників податкових правовідносин. Дефект може проявлятися як у тексті норми (нормативний дефект), так і в практиці її реалізації (дефект правозастосування). Для податкових відносин типові такі

ознаки дефектності: нечіткість, що розкривається через використання невизначених термінів без критеріїв («суттєвий», «реальний», «належний», «обґрунтований»), що відкриває поле для довільної інтерпретації; суперечність, що визначається тим, що колізії існують між нормами одного акту або між актами різної юридичної сили, у тому числі через паралельне регулювання подібних ситуацій різними правилами; прогалинність (відсутність норми для типового життєвого випадку або відсутність процедурної рамки (строки, форма, компетенція), без якої матеріальна норма не працює); нестабільність, що розкривається через часті зміни, короткі перехідні періоди, «зворотні» уточнення, які знижують довіру та ускладнюють управління; непропорційність, що має вираз у надмірних санкціях, процесуальних обмеженнях або вимогах, що перевищують необхідний рівень для досягнення фіскальної мети; неузгодженість із загальними та спеціальними принципами податкового законодавства, що проявляються у відході від правової визначеності, презумпції правомірності дій платника (у межах законодавчих вимог), рівності, нейтральності оподаткування, змагальності та належної процедури.

У практичному вимірі, як підкреслює О.А. Татьянченко, дефект податкового законодавства України проявляється не лише як «помилка тексту», що відноситься до філологічних дефектів, а як ризик спору: чим ширший простір для дискреції й різночитань, тим вища ймовірність донарахувань та різної судової практики [1].

Податкові спори є однією з найконфліктніших сфер публічно-правових відносин, оскільки в них перетинаються фіскальні інтереси держави, права й законні очікування платників податків та складна нормативна конструкція податкового регулювання [2, с.

68-71]. Значна частина таких спорів зумовлена не лише розбіжностями у встановленні фактичних обставин, а й наявністю юридичних дефектів податкового законодавства та правозастосування. До проявів юридичних дефектів у податкових спорах зазвичай відносять: прогалини й колізії норм, нечіткість та надмірну оціночність термінів, нестабільність регулювання, залежність від підзаконних актів і роз'яснень, непослідовність адміністративної та судової практики, а також процедурні порушення на стадії адміністрування податків.

У цьому контексті проведення податкової реформи може бути обґрунтовано розглянуте як системний інструмент подолання проявів юридичних дефектів у податкових спорах. По-перше, реформа створює можливість для комплексної інвентаризації та перегляду податкових норм, що дає підстави для усунення прогалин і колізій. Суперечності між нормами (або їх дублювання) провокують ситуації, коли сторони спору фактично обґрунтовують правомірність позиції різними нормативними приписами, що однаково претендують на застосування. Водночас прогалини в регулюванні спричиняють довільне заповнення «порожнин» через розширювальне тлумачення або підзаконне нормотворення. Реформа, спрямована на системність і узгодженість норм, зменшує кількість правових невизначеностей, які трансформуються у спори. По-друге, податкова реформа здатна підвищити рівень правової визначеності (legal certainty) як базового елемента принципу верховенства права у податкових правовідносинах. У практиці податкових спорів особливо проблемними є категорії та конструкції, що не містять чітких критеріїв застосування і залишають широкі межі дискреції контролюючому органу (наприклад, використання оціночних понять без нормативно

встановлених тестів). Наслідком є непередбачуваність податкових наслідків для платника та ризик неоднакового застосування норм. Реформа, що передбачає уточнення дефініцій, встановлення об'єктивних критеріїв, запровадження чітких умов застосування пільг або підстав для донарахувань, звужує простір для довільного тлумачення. У результаті спір зміщується з площини «що мав на увазі законодавець» у площину перевірки фактів та доказів, що є більш відповідним стандартам правової держави. По-третє, важливим напрямом реформування є стандартизація процедур податкового адміністрування та посилення процесуальних гарантій платника податків. Юридичні дефекти часто проявляються на процедурному рівні: неналежна мотивація індивідуальних актів податкового органу, порушення строків, неповнота дослідження обставин, дисбаланс у доступі до доказів, формальний характер адміністративного оскарження. Податкова реформа може запровадити вимоги до належного обґрунтування рішень (пояснення фактичних підстав, правової кваліфікації, оцінки доказів), а також чіткі правила збирання, подання та оцінки доказів у межах податкового контролю. Посилення процедурних стандартів зменшує кількість спорів, у яких предметом розгляду стає не стільки матеріальна правомірність донарахувань, скільки дефектність процедури їх прийняття. По-четверте, податкова реформа здатна зменшити залежність регулювання від підзаконних актів та роз'яснень, що мають невизначений або суперечливий юридичний статус. Практична проблема полягає у тому, що значна частина «правил» формально не закріплюється на рівні закону, але фактично визначає поведінку контролюючих органів та платників, що породжує дефект передбачуваності: платник не може чітко прогнозувати правові наслідки на підставі закону, а податковий орган

може підміняти закон підзаконними інструментами або внутрішніми алгоритмами. Реформа, спрямована на перенесення ключових приписів на законодавчий рівень та на чітке розмежування сфер закону і підзаконного регулювання, підвищує легітимність і прозорість податкового примусу. По-п'яте, одним із джерел юридичних дефектів у податкових спорах є непослідовність правозастосовної практики, коли в аналогічних фактичних обставинах формуються різні підходи адміністративних органів або судів. Така ситуація підриває принцип рівності перед законом і створює ефект «нормативної випадковості». Податкова реформа може закласти інституційні механізми для уніфікації практики: посилити роль узагальнюючих позицій, удосконалити механізми внутрішнього контролю за відхиленнями від усталених підходів, а також забезпечити належне врахування судових правових висновків у адміністративній діяльності. Як наслідок, знижується кількість спорів, де причиною конфлікту є різне трактування одних і тих самих норм. По-шосте, спрощення податкової системи як структурний елемент реформи також має прямий зв'язок із подоланням юридичних дефектів. Надмірна складність податкового законодавства (велика кількість винятків, спеціальних режимів, умовних пільг та багаторівневих правил) об'єктивно підвищує ймовірність помилок тлумачення, колізій і нерівномірного застосування. Спрощення – через оптимізацію конструкцій, скорочення винятків, усунення дублювань – виконує профілактичну функцію: зменшує «точки юридичного ризику», у яких найчастіше виникають спори та проявляються дефекти правового регулювання [3, с. 127-133; 4].

Отже, податкова реформа може розглядатися як дієвий механізм подолання проявів юридичних дефектів у

податкових спорах, оскільки вона здатна комплексно вплинути на першопричини конфліктності: підвищити узгодженість і визначеність норм, зменшити оціночність правових категорій, стандартизувати процедури адміністрування та посилити гарантії платника, обмежити домінування підзаконного регулювання і забезпечити більш однорідну практику застосування права. У підсумку знижується рівень правової невизначеності, підвищується передбачуваність податкових наслідків і зміцнюється довіра до податково-правового регулювання, що разом веде до скорочення кількості спорів та підвищення якості їх вирішення.

Література

1. Татьянченко О.А. Проблеми податкового законодавства в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету,* 2023. Серія ПРАВО. Випуск 80: частина 1. С. 582-587.

2. Чернадчук Т. Принципи податкового законодавства: окремі питання. Актуальні питання вітчизняної юридичної науки: матер. Третьої Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Суми, 14-15 квітня 2016 р.). Суми: СНАУ, 2016. С. 68–71.

3. Сухих Г.О. Проблеми формування, функціонування та відшкодування податку на додану вартість. *Чернігівський науковий часопис Чернігівського державного інституту економіки і управління.* Сер. 1: Економіка і управління. 2012. № 1. С. 127–133.

4. Радикальне зменшення податків, як відповідь на російську агресію. URL: https://glavcom.ua/columns/vadymdenysenko/radikalne-zmenshennya-podatkiv-yak-vidpovid-na-rosiysku-agresiyu-818316.html.

УДК 342.9(043.2)
Лифлянчик С.І., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

НІМЕЦЬКА МОДЕЛЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ СЕРВІСНИХ ПРАВ: КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ТА СУДОВІ ГАРАНТІЇ

Ефективність реалізації стандартів здійснення в Україні публічних сервісних прав значною мірою залежить від особливостей їх імплементації у внутрішньодержавні правопорядки. Саме тому для повноцінного розуміння змісту та практичної цінності міжнародних вимог доцільним є звернення до порівняльно-правового аналізу національних моделей організації та надання публічних сервісів.

Німеччина є показовим прикладом держави, у якій конституційні та законодавчі механізми забезпечення публічних сервісних прав отримали системне та доктринально вивірене закріплення. Німеччина є прикладом країни, де конституційні та законодавчі механізми забезпечення публічних сервісних прав особливо розвинені. Основний Закон ФРН прямо не містить переліку соціально-економічних прав, проте через принцип соціальної держави (ст. 20 Основного Закону) та непорушність людської гідності (ст. 1) Федеральний Конституційний Суд Німеччини вивів фундаментальні гарантії в цій сфері. Знаковим є рішення КС від 9 лютого 2010 р. щодо соціальних виплат («справа Hartz IV»), у якому Суд постановив, що з людської гідності (ст. 1(1) Основного Закону) у поєднанні з соціальною державністю (ст. 20(1)) випливає основне право на забезпечення мінімального існування, гідного людини [1]. Це право

гарантує кожній нужденній особі матеріальні умови, необхідні для фізичного існування і мінімальної участі в суспільному, культурному і політичному житті [1]. Воно не може бути скасоване законодавцем і вимагає від держави регулярного оновлення розмірів соціальної допомоги відповідно до актуальних потреб та рівня життя [1]. Таким чином, Конституційний Суд установив, що у сфері соціальних послуг (допомоги малозабезпеченим, забезпечення життєвого мінімуму) держава зобов'язана надати кожному достатній обсяг допомоги як суб'єктивне право громадянина. Цей приклад демонструє високу планку стандартів: право на соціальну допомогу у Німеччині набуло статусу конституційно захищеного суб'єктивного права.

У галузі адміністративних послуг Німеччина має давню традицію захисту суб'єктивних публічних прав. У німецькому адміністративному праві навіть існує спеціальне поняття – «суб'єктивне публічне право» (subjektives öffentliches Recht), яке означає, що норма права спрямована на захист інтересів конкретної особи, а не лише встановлює обов'язки органу. Лише за наявності такого суб'єктивного права громадянин може звернутися до адміністративного суду, оскаржуючи дії чи бездіяльність органів влади [1]. Іншими словами, існування у громадянина суб'єктивного публічного права – необхідна передумова для допустимості адміністративного позову [1]. Це правило засноване на «теорії охоронюваної норми», за якою позивач має вказати, що порушена норма права призначена захищати саме його інтереси, а не лише «публічний інтерес» у цілому. Такий підхід мотивує законодавця чітко формулювати в законах права і процедури надання послуг, щоб громадяни мали юридичні важелі.

На практиці у Німеччині майже кожна суттєва публічна послуга визначена законом і передбачає право вимагати її надання за дотримання визначених умов. Наприклад, Закон про адміністративні процедури, закони про реєстрацію актів стану, про надання паспортів, про соціальну допомогу – усі вони встановлюють як обов'язок державного органу, так і кореспондуюче право особи отримати відповідну послугу (зареєструвати шлюб чи народження, отримати паспорт, оформити допомогу тощо). У разі відмови або затримки громадянин може оскаржити це рішення у адміністративному порядку або до суду, вимагаючи захисту свого суб'єктивного права.

Характерно, що німецька модель допускає судовий контроль навіть над питаннями доцільності у сфері сервісних прав, якщо це визначено законом. Наприклад, якщо законом встановлено право на певний дозвіл або субсидію за виконання умов, особа може через суд домогтися зобов'язання адміністрації видати такий дозвіл, а не лише скасування відмови. Такий підхід забезпечує ефективну реалізацію прав: не достатньо проголосити право – має існувати механізм примусу адміністрації до виконання обов'язку.

В умовах надзвичайних ситуацій Німеччина має правові рамки, які водночас захищають основоположні права і дозволяють оперативно діяти владі. Конституція (Основний Закон) передбачає режим оборонної ситуації та інші стани загрози, але навіть тоді гідність людини, основні принципи правової держави не можуть бути обмежені. Практика показує, що під час криз (наприклад, пандемії COVID-19) німецький уряд запроваджував спеціальні заходи підтримки громадян: розширення доступу до допомоги з часткового безробіття, пряма фінансова допомога сім'ям, мораторій на відключення комунальних послуг тощо. Усі ці заходи приймалися

законом чи підзаконними актами і могли оскаржуватися в судах на предмет конституційності чи законності. Таким чином, навіть у кризових обставинах суб'єктивні права на базові послуги захищені, а держава прагне їх забезпечити шляхом компенсацій та особливих процедур.

Підсумовуючи, німецька модель спирається на принцип Rechtsstaat (правової держави) [2] та Sozialstaat (соціальної держави), що означає, що кожне важливе публічне благо чи послуга має бути врегульована законом так, щоб у приватної особи виникало право вимагати певної поведінки від держави, а держава несе відповідальність забезпечити мінімальні соціальні умови для гідного існування. Ефективна система адміністративного судочинства гарантує, що ці права можуть бути реально захищені.

Література

1. Standard benefits paid according to the Second Book of the Code of Social Law ("Hartz IV legislation") not constitutional. URL: https://www.astrid-online.it/static/upload/protected/abst/abstract-sentenza-Tribunale-costituzionale-tedesco-9.2.2010.pdf

2. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_20.html

УДК 347.965:341(043.2)

Лугина Є.Ю., здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів,Україна
Науковий керівник: Керноз Н.Є., старший викладач

ЄДИНА ВІЗІЯ СТРАТЕГІЇ РЕФОРМУВАННЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІСТЬ ВІДПОВІДНОСТІ СТАНДРТАМ ЄС

Реалізація стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі неможлива без адаптації національного законодавства як процесу приведення у відповідність до правової системи ЄС (acquis), що супроводжується рекомендаціями із боку ЄС, цілями яких є не лише реформування економіки, а й правосуддя, невід'ємним компонентом якого має бути прозора та професійна адвокатура.

На виконання зазначеного урядом України в 2025 році затверджено Дорожню карту з питань верховенства права (далі – Дорожня карта) [1] як один із документів, що узгоджує дотримання державою угод з ЄС, та включає 529 основних заходів, спрямованих на реалізацію 124 стратегічних результатів, яких прагне досягти держава з чіткими строками виконання та відповідальними державними органами. Дорожня карта – результат опрацювання тих стандартів та рекомендацій, що виставлені рамковими переговорами з ЄС, і вони не обмежують державу у доповнені реформ новими заходами, що можуть стати необхідними для вдосконалення доступу до правосуддя, у тому числі через функціонування системи адвокатури європейського зразка (пп. а п. 1.6. Дорожньої карти).

Але паралельно з урядом України, рекомендації в частині Звіту Європейської Комісії щодо прогресу України у сфері євроінтеграції за розділами 23 «Правосуддя та фундаментальні права» та 24 «Юстиція, свобода та безпека» переговорного кластера 1 «Основи процесу вступу» [2] були проаналізовані «коаліцією громадських організацій» – групою організацій (ГО, медіа), що у жовтні 2025 року підготувала аналітичні напрацювання у формі

«Тіньового звіту до Звіту Європейської комісії щодо України у 2024 році» (далі – Тіньовий звіт) [3]. Об'єднана група фахівців зосередилася на доповнені висновків євроекспертів власним баченням реальних умов забезпечення доступу до правосуддя і функціонування адвокатського самоврядування (далі – ОАС), які, з точки зору авторів цього звіту, потребують системних змін відповідно до європейських стандартів [3, с. 232].

«Коаліція ГО», яка в обмеженому доступі оприлюднила результати та пропозиції, відкрила спірну дискусію щодо візії стратегії реформування адвокатури України, до якої активно долучилися адвокатське самоврядування в особі Національної асоціації адвокатів України (далі – НААУ), незалежні закордонні експерти в особі американської некомерційної організації Armada Network з власним дослідницьким звітом «Національна асоціація адвокатів України в контексті верховенства права та європейської інтеграції», презентованим 5 лютого 2026 року в Європейському парламенті у Брюсселі, відповідно до якого Тіньовий звіт піддано критиці в контексті значення Дорожньої карти не як імперативного акту, що закладає основу для тотальної зміни моделі адвокатури в Україні, оскільки він є програмним документом, який встановлює рамки для гнучких реформ. Критика також полягала у відсутності з боку «коаліції ГО» врахування таких об'єктивних обставин як воєнний стан та одночасного здійснення значних реформ НААУ [4].

Попри це, у Тіньовому звіті запропоновано реструктуризацію ОАС та визначення неврегульованих засад його діяльності. Однією із дискутивних постала пропозиція авторів Тіньового звіту щодо запровадження цифрових інструментів, зокрема при проведенні голосування для виборів ОАС, що подолає відсутність вимоги щодо таємності голосування, усуне тиск на

учасників та сприятиме економії фінансів та інших ресурсів під час їх організації [3, с. 21].

Натомість експерти Armada Network вважають, що такі пропозиції демонструють ігнорування обставин режиму воєнного стану в Україні, що впливає на діяльність адвокатури та системи правосуддя загалом: несуть значні ризики безпеці діяльності адвокатів та підривають надійність цифрових рішень через кібератаки, вразливість цифрового середовища, обмеженість доступу до стабільної інфраструктури тощо. «У цьому контексті такі рекомендації слід оцінювати з точки зору їхнього впливу на легітимність, стабільність та юридичну визначеність, а не лише на основі формальної відповідності цифровим тенденціям» [5, с. 22].

На основі вищезазначеного, вважаємо за необхідне для адвокатського самоврядування України приділити більше уваги до конкретизації цілей своєї діяльності в середньостроковій перспективі, керуючись рамками тих стратегічних документів, що визнають статус адвокатури для надання професійної правничої допомоги в Україні, що має забезпечити гарантії реалізації особою конституційного права на судовий захист. Подальші експертні оцінювання розвитку адвокатури в Україні слід здійснювати крізь призму їх поступовості, легітимності та пропорційності тим цілям, що погоджені в межах рамкових переговорів з ЄС. Для функціонування адвокатури в Україні європейського зразка необхідно єдина візія стратегії її реформування.

Література

1. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 трав. 2025 р. № 475-р. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-p#Text (дата звернення: 12.02.2026).

2. Ukraine 2025 Report. European Commission. Brussels, 2025. 111 c. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/EU-enlargement-.pdf (дата звернення: 12.02.2026).

3. Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» та розділу 24 «Юстиція, свобода та безпека» Звіту Європейської комісії щодо прогресу України в межах Пакета розширення Європейського Союзу у 2024 році коаліції громад. орг. на чолі з Лабораторією законодав. ініціатив. 2025. 1077 с.

4. У Європарламенті презентували звіт про українську адвокатуру. НААУ. URL: https://unba.org.ua/news/11313-u-evroparlamenti-prezentuvali-zvit-pro-ukrains-ku-advokaturu.html (дата звернення: 12.02.2026).

5. The Ukrainian National Bar Association in the Context of the Rule of Law and European Integration. 2026. 107 p. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/samovryaduvannya/Armada-Lawfare-Report.pdf (date of access: 12.02.2026).

УДК 341.824:338.47(043.2)

Лукавий Ю.П., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ПОХОДЖЕННЯ РЕЧОВИХ ПРАВ

НА НЕРУХОМЕ МАЙНО, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДЕРЖАВНІЙ РЕЄСТРАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дослідження юридичної природи речових прав та їх державної реєстрації в Україні є беззаперечною та зумовлена низкою чинників, що мають фундаментальне значення для економічної, соціальної та правової системи держави. Речові права громадян і суб'єктів господарювання становлять не просто основу економіки, а є фундаментом, на якому будуються сімейні відносини, а також матеріальною базою для органів місцевого самоврядування, державних установ і підприємств. Таким чином, належна реєстрація та ефективний захист цих прав є необхідною передумовою для забезпечення стабільності та функціонування будь-якої іншої сфери суспільного життя.

Правова природа речових прав є однією з найбільш складних і багатогранних проблем у сучасній юриспруденції. Її аналіз вимагає інтегрованого підходу, що включає як цивілістичні, так і публічно-правові аспекти, оскільки речові права виступають не лише як суб'єктивні права, що забезпечують безпосередній вплив на річ, а й як об'єкт публічно-правового регулювання. Цей дуалізм природи речових прав відображає їх функціональну подвійність: з одного боку, вони є інструментом захисту приватних інтересів, з іншого — об'єктом публічної охорони з боку держави. Важливою складовою цієї публічної охорони є обов'язкова державна реєстрація, без якої правочини щодо нерухомого майна не мають юридичної сили. Це підкреслює, що держава, в особі своїх уповноважених органів, бере на себе функцію не лише фіксації факту існування речового права, а й його публічного визнання та захисту. Такий підхід підвищує

довіру до інституту права власності та знижує ризики, пов'язані з недобросовісними діями третіх осіб.

Юридична природа державної реєстрації речових прав, за визначенням Ю.М. Щавинської, полягає в тому, що вона є адміністративно-правовим актом, який має суттєві цивільно-правові наслідки [1, с. 183]. Вона розглядається як інструмент адміністративно-правової охорони права власності, що забезпечує офіційне визнання і підтвердження державою юридичних фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно. У зв'язку з цим, відносини, що виникають у сфері державної реєстрації, є адміністративно-правовими, оскільки в них беруть участь заявники та публічні реєстратори як суб’єкти владних повноважень [1, с. 184].

Правові засади державної реєстрації речових прав на нерухоме майно в Україні регулюються Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [2].

Відповідно до Закону, загальними засадами державної реєстрації прав є: гарантування державою об’єктивності, достовірності та повноти відомостей про зареєстровані права на нерухоме майно та їх обтяження; обов’язковість державної реєстрації прав у Державному реєстрі прав; внесення відомостей до Державного реєстру прав [2, ст. 3].

Ці принципи є фундаментальними для захисту прав власності, оскільки без державної реєстрації правочини щодо нерухомого майна не мають юридичної сили. Державний реєстр речових прав на нерухоме майно є єдиною державною інформаційною системою, що забезпечує обробку, збереження та надання відомостей про зареєстровані речові права на нерухоме майно та їх обтяження. Його функціонування є запорукою прозорості та доступності інформації для всіх зацікавлених осіб.

Особливе значення інститут державної реєстрації набув в умовах воєнного стану. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану», у сфері державної реєстрації прав власності та інших речових прав на нерухоме майно, об'єкти незавершеного будівництва та майбутні об'єкти нерухомості, розташовані в певних адміністративно-територіальних одиницях (наприклад, Автономна Республіка Крим, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Харківська, Херсонська області, місто Севастополь), реєстрація може проводитись незалежно від їх місцезнаходження [3]. Це нововведення стало необхідним кроком для забезпечення захисту прав громадян, чиє майно знаходиться на тимчасово окупованих територіях або в зонах бойових дій. Водночас, згідно зі статтею 16 Цивільного кодексу України, кожна особа має право звернутися до суду для захисту свого особистого немайнового або майнового права. Це підтверджує, що судовий захист залишається ключовим механізмом відновлення порушених прав, зокрема й тих, що виникли внаслідок відмови в реєстрації.

Інститут державної реєстрації прав є яскравим прикладом дуалізму приватної та публічної природи, що особливо наочно проявляється у процесі їх державної реєстрації. Незважаючи на те, що самі речові права за своєю суттю є категорією приватного права і слугують для задоволення індивідуальних інтересів, процедура їх офіційного визнання та підтвердження є суто адміністративно-правовим актом. Цей процес здійснюється органами публічної адміністрації, що наділені владними повноваженнями, а його результатом є публічне визнання та захист права власності з боку держави.

Література

1. Щавинська Ю.М. Юридична природа речових прав та їх державна реєстрація. *Юридична наука.* 2020. № 4(106). С. 183-185. URL: https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/216

2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01 лип. 2004 р. № 1952-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text

3. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 06 берез. 2022 р. № 209. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text

УДК 351.77:004.9(043.2)

Луков П.М., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, Україна

СИСТЕМА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЯК ОБ'ЄКТ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Система публічного управління у сфері охорони здоров'я розглядається в сучасній науковій літературі як складний багатоаспектний об'єкт цифрової трансформації, що являє собою не лише впровадження інформаційних технологій, але й фундаментальні зміни в управлінських процесах, інституційних механізмах, комунікації між суб'єктами та взаємодії з громадянами. Такий підхід відповідає загальним тенденціям модернізації державного

управління і публічних послуг у цифрову епоху, що спрямований на підвищення ефективності, прозорості та доступності послуг, а також на забезпечення якісного виконання соціальних функцій держави.

Система публічного управління охороною здоров'я включає органи державної влади (міністерства, служби), місцеві адміністрації, заклади охорони здоров'я, пацієнтів як користувачів послуг та інші зацікавлені сторони. Важливим елементом модернізації цієї системи є цифрова трансформація, яку дослідники трактують як інтеграцію сучасних цифрових технологій у всі аспекти функціонування сектору з метою забезпечення гнучкості, доступності, результативності та підзвітності управлінських рішень. Цей процес включає не тільки технічну автоматизацію, але й реорганізацію управлінських процедур, культурну зміну в організаціях та переосмислення ролі держави у наданні медичних послуг [1].

На теоретичному рівні цифрова трансформація у сфері державного управління розглядається як процес, що поєднує технологічні зміни з організаційними реформаціями, культурними зрушеннями та розвитком цифрових компетенцій як працівників публічного сектору, так і громадян. У науковому дискурсі наголошується, що цифрові технології стають не лише інструментом автоматизації, але й змінюють сутність державних послуг, способи взаємодії між владою та суспільством, а також механізми прийняття рішень на всіх рівнях публічного управління [2].

У контексті охорони здоров'я цифрова трансформація має низку конкретних проявів і наслідків. По-перше, розвиток електронних систем охорони здоров'я сприяє підвищенню оперативності та якості управлінських процесів. Прикладом є впровадження загальнодержавної

електронної медичної системи, що дозволяє формувати єдину базу даних медичної інформації, забезпечувати оперативний доступ до медичних записів пацієнтів, уніфікувати стандарти обміну даними та підтримувати аналітичні процеси для ухвалення політичних рішень. Це сприяє підвищенню прозорості та зменшенню адміністративного навантаження на медичні установи і органи управління [3]. Такі електронні системи також виступають інструментом для розробки політик на основі даних, що є однією з ключових тенденцій сучасного урядування.

По-друге, цифровізація у медицині включає впровадження телемедицини, мобільних додатків для пацієнтів, систем моніторингу стану здоров'я та дистанційного консультування. Вони не тільки розширюють доступ до медичних послуг, особливо в сільських та віддалених районах, але й змінюють традиційну модель надання медичної допомоги, роблячи її більш клієнт-орієнтованою та гнучкою [4]. Це відповідає глобальним трендам цифрової трансформації охорони здоров'я, де акцент робиться на інноваційних технологіях, таких як штучний інтелект, великі дані, Інтернет речей та аналітика, які можуть оптимізувати процеси управління та підвищити ефективність системи в цілому.

По-третє, цифрова трансформація публічного управління охороною здоров'я пов'язана з підвищенням прозорості, підзвітності та залученням громадськості. Сучасні цифрові рішення забезпечують відкритий доступ до інформації про діяльність закладів охорони здоров'я, фінансування, результати медичних послуг та інші ключові показники. Це формує умови для підвищення довіри громадян до державних інститутів та покращує громадське управління в секторі охорони здоров'я.

Важливо підкреслити, що успішна цифрова трансформація вимагає не лише технічних рішень, але й системного підходу до зміни управлінських моделей, нормативно-правового забезпечення, розвитку цифрової грамотності фахівців та пацієнтів, а також інституційної підтримки. Недостатній розвиток таких складових може гальмувати ефективність цифрових ініціатив та створювати цифрові розриви між різними групами населення.

Отже, система публічного управління охороною здоров'я як об'єкт цифрової трансформації виступає не лише як сфера впровадження нових технологій, але як комплексний соціально-управлінський феномен, який охоплює технологічні, організаційні, нормативні та культурні аспекти. Цю трансформацію визначають такі сучасні тенденції, як інтеграція електронних медичних систем, цифровізація процесів надання послуг, розвиток аналітичних платформ для ухвалення рішень та забезпечення прозорості діяльності, що в сукупності сприяє підвищенню ефективності, якості та доступності медичної допомоги для громадян.

Література

1. Buryk Z., Ivasiutyn I., Kosonohov D. Digitalization in the public administration system. *Public Management and Policy*. 2025. № 2(6). epp0030. https://doi.org/10.70651/30

2. Побережець О.В., Обухіна В.В. Цифрова трансформація у сфері державного управління: теоретичні аспекти. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2024. № 23(2(57). С. 84-96. https://doi.org/10.18524/2413-9998.2024.2(57).324048

3. Соколенко Я.В., Харченко Ю.П. Основні аспекти розвитку механізмів публічного управління в умовах реформування системи охорони здоров'я України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне*

управління та адміністрування. 2024. № 12. https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-12-02-05

4. Bugaiev V. Digital transformation of the healthcare system as a means of providing quality medical care to the population of rural areas of Ukraine. *SworldJournal*. 2025. № 4(31-04). P. 230–239. https://doi.org/10.30888/2663-5712.2025-31-04-060

УДК 342.9(043.2)

Ляднов А.В., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, Україна

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЯХ

Держава та право є суспільними інститутами, що виникають і розвиваються в суспільстві, яке, в свою чергу, є продуктом взаємодії людей, організації їхнього життя, сутність якого полягає в різноманітних (економічних, політичних, культурних, релігійних) зв'язках між людьми та їхніми об'єднаннями [1, с. 19]. Таким чином вбачається, що держава виникає із суспільства та має служити його інтересам.

Державно-правові інститути створюються суспільством для розв’язання суспільних проблем, і люди, які обіймають будь-які посади в державі, виховуються суспільством і висуваються теж ним [2, с. 24].

Правові засади і гарантії здійснення громадянами України права розпоряджатися своїми здібностями до продуктивної і творчої праці визначаються Кодексом

законів про працю України, який затверджений ще в 1971 році Законом Української радянської соціалістичної республіки [3]. Зазначений нормативно-правовий акт важко назвати таким, який здатний повноцінно регулювати процеси, які відбуваються в Україні в XXI столітті. Хоча протягом періоду незалежності України, Верховною Радою України впроваджено низку змін, які мали на меті осучаснити цей безумовно важливий документ.

Держава регулює соціальні відносини в суспільстві, здійснюючи неоднакову політику стосовно різних соціальних, професійних та інших груп населення, а в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки і політичної демократії її головне завдання - сприяти саморегуляції суспільства, стимулювати позитивні тенденції його розвитку, перешкоджати негативним, вводити суспільно значимі процеси в певні межі для того, щоб у невгамовній боротьбі різних сил не допустити анархії та розпаду суспільства [4, с. 76-77].

Основними напрямами діяльності держави з виконання зовнішніх завдань, що стоять перед нею виступають зовнішні функції держави. Головні зовнішньополітичні цілі демократичної держави полягають у тому, щоб гарантувати та захищати права своїх громадян, створювати сприятливі умови для економічного й соціального розвитку держави, забезпечувати її безпеку. Традиційно одним з найважливіших напрямів зовнішньополітичної діяльності є забезпечення державної військової безпеки - оборонна функція (оборони країни). Військові сили країни призначені для відсічі агресії, спрямованої проти країни, для озброєного захисту недоторканності та цілісності держави й виконання завдань у межах міжнародних договорів. [1, с. 59].

Кадрове забезпечення у військових адміністраціях як правове явище виникло в результаті запровадження державою комплексу заходів, в межах забезпечення оборонної функції, за результатами яких мала б утворитися централізовано-вибудована вертикаль тимчасових державних органів, діяльність яких покликана замінити звичні органи (такі як ОМС, районні та обласні державні адміністрації) в процесі надання відсічі збройній агресії по відношенню до України, а також імплементувати низку повноважень, визначених Законом України «Про правовий режим воєнного стану», направлених на збереження як то обороноздатності держави, так і забезпечення прав і свобод на відповідній території в особливий період, іншими словами здійснювати управління державою в такий період. На шляху реалізації плану з утворення державою органу виконавчої влади основним повинно стати запровадження кадрової політики, здатної повноцінно забезпечити функціонування такого органу.

Поняття «кадрова політика організації», у широкому сенсі, розглядається як система правил і норм у галузі роботи з кадрами, які мають бути усвідомлені та певним чином сформульовані, що наводять людський ресурс відповідно до стратегії організації. [5]

Вочевидь кадрова політика будь-якої інституції повинна ґрунтуватися на правових засадах, здатних повноцінно забезпечити регулювання процесу комплектування штату працівників, як ключового інструменту забезпечення належного функціонування організації.

Проте, аналізуючи сучасне законодавство стає очевидним факт відсутності адміністративно-правового підґрунтя, здатного регулювати реально існуючі відносин на публічній службі у військових адміністраціях. Зазначені обставини потребують нагального законодавчого

регулювання і є свідченням, що законодавець вже запізнюється у їх унормуванні. Тому існує нагальна потреба у вдосконаленні законодавства з метою забезпечення стабільного функціонування військових адміністрацій та ефективного кадрового управління.

Недостатня адаптованість національного законодавства до специфіки діяльності військових адміністрацій ускладнює формування ефективної кадрової політики та належного правового регулювання публічної служби в цих органах. Відсутність системного адміністративно-правового підґрунтя зумовлює потребу в удосконаленні нормативно-правової бази, зокрема шляхом чіткого визначення правового статусу персоналу військових адміністрацій, процедур добору, призначення, проходження служби, відповідальності та гарантій їх діяльності.

Подальший розвиток публічно-правового регулювання кадрового забезпечення військових адміністрацій є необхідною умовою для зміцнення інституційної спроможності цих установ та підвищення їх ефективності.

Література

1. Саміло Г.О. Теорія держави і права: навч. посіб. Запоріжжя: Видавництво «Просвіта», 2010. 348 с.

2. Кунєв Ю.Д. Правова організація діяльності митної служби України: теоретичні та методологічні основи. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2010, 442.

3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-08. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

4. Бурик З.М. Формування державної політики сталого розвитку: регіональний аспект. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2016. Вип. 2. С. 75-78.

5. Морозова М.Е. Формування кадрової політики організації. *Наукові інновації та передові технології (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»*). 2023. № 13(27). С. 769-781.

УДК 342.9(043.2)
Ляднова О.В., здобувачка вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ЗАХОДИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВИМИ АДМІНІСТРАЦІЯМИ

Введений з 24 лютого 2022 року Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1] в Україні воєнний стан у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України зумовив трансформацію функціонування системи органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, механізмів реалізації ними публічно-владних повноважень та способів правового впливу держави на суспільні відносини.

Зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб

визначає Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2].

Правовий режим воєнного стану є одним із видів особливих адміністративно-правових режимів, що передбачає застосування комплексу адміністративно-правових засобів регулювання, під час виняткових обставин, покликаних на захист територіальної цілісності та державного суверенітету шляхом централізації влади та обмеженням конституційних прав і свобод фізичних та юридичних осіб.

Адміністративно-правовими засобами регулювання під час введеного воєнного стану в Україні, що є невід'ємною складовою правового режиму, є заходи правового режиму воєнного стану, що запроваджуються та здійснюються в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає перелік заходів, що впроваджуються та реалізуються в період його дії правового режиму воєнного стану, зокрема встановлення комендантської години, обмеження свободи пересування, примусова евакуацію населення, вилучення майна для потреб оборони, запровадження спеціального режиму роботи засобів масової інформації, трудова повинність тощо [2].

Заходи правового режиму воєнного стану залежно від функціонального призначення класифіковано наступним чином: 1) ті, що мають охоронний характер, тобто спрямовані на збереження особливо важливих цінностей, включаючи забезпечення безпеки; 2) ті, що мають забезпечувальний характер, тобто спрямовані на створення умов для виконання поставлених завдань

правового режиму воєнного стану; 3) ті, що мають втручальний характер, тобто спрямовані на можливість застосування заходів адміністративного примусу для відвернення та присікання явищ, що погіршують стан національної та громадської безпеки; 4) ті, що мають контрольно-наглядовий характер, тобто спрямовані на перевірку стану дотримання законності та встановленого порядку функціонування для максимального забезпечення національної безпеки [3].

Ключову роль в реалізації заходів правового режиму воєнного стану відіграють нові для правової системи України суб'єкти публічного управління – військові адміністрації. Саме на військові адміністрації разом з військовим командуванням Закон України «Про правовий режим воєнного стану» покладає обов'язок запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Мельник Р.С., досліджуючи адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в Україні, слушно зазначив, функціонально-управлінське навантаження військових адміністрацій є особливим, передбачає конкретні владні дії у межах загального напрямку державно-владної діяльності. Поряд із цим, наголосив, що застосування повноважень військовими адміністраціями в умовах правового режиму воєнного стану створює певні передумови для порушення прав і свобод громадян навіть в умовах конституційно визначених обмежень правового статусу особи [4].

Аналіз норм чинного законодавства свідчить про те, що не всі передбачені заходи правового режиму воєнного стану врегульовані на рівні підзаконних нормативно-правових актів, що зумовлює необхідність ухвалення управлінських рішень суб'єктами, владних повноважень, визначаючи на власний розсуд повністю або частково їх

вид і зміст на підставі загальних приписів закону, виходячи з оцінки безпекової ситуації, що фактично розширює межі дискреційних повноважень відповідних органів публічної влади.

Звісно, такі розширені повноваження у діяльності військових адміністрацій є об'єктивно зумовлені обставинами збройної військової агресії, необхідністю швидкого реагування на загрози та прийняття рішень у критичних умовах, однак надмірне розширення дискреційних повноважень за відсутності чітких процедурних рамок і критеріїв застосування заходів воєнного стану створює ризики порушення принципу правової визначеності, ослаблення механізмів контролю та зміщення балансу між публічними інтересами держави і гарантіями прав і свобод людини.

Вважаємо, що наділення суб'єктів публічного управління в умовах воєнного стану широкими повноваженнями має передбачати механізми запобігання зловживанню ними владними повноваженнями, забезпечуючи захист особи від свавільного втручання органів державної влади у її права і свободи та наявність можливості передбачати дії цих органів. Критично важливим є забезпечення балансу між ефективним врядуванням в умовах протистояння військовій агресії та недопущення зловживання владою державними органами при здійсненні ними повноважень.

Основою будь-якого адміністративно-правового режиму є встановлена у законодавчому порядку сукупність правил поведінки громадян, юридичних осіб, державних органів та їх посадових осіб і порядок реалізації ними своїх прав у певних ситуаціях (умовах), тобто, так би мовити, «режимні» правила. Чітка правова регламентація порядку соціальної діяльності в режимних сферах є важливою

гарантією законності при запровадженні того чи іншого адміністративно-правового режиму [5].

Таким чином імплементація заходів правового режиму воєнного стану набуває як теоретичного, так і практичного значення, зумовлюючи потребу в подальшому доктринальному осмисленні та виробленні науково обґрунтованих підходів до вдосконалення правового механізму застосування таких заходів.

Література

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 11.02.2026).

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 11.02.2026).

3. Стефанчишен Р.В. Методологія виокремлення заходів правового режиму воєнного стану та їх класифікація. *Право та державне управління.* 2024. № 1. С. 474-478.

4. Мельник С.М. Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2022. Вип. 6. С. 100-104.

5. Адміністративне право України (загальна частина): навч посіб. / Остапенко О.І., Ковалів М.В., Єсімов С.С. та ін. Вид. 2 е, Львів: СПОЛОМ, 2021. 573 с.

УДК 349.3:355.243(043.2)
Макаров Д.В., підполковник юстиції,
Національний університет оборони України,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Лошицький М.В., д.ю.н.,
професор,
полковник юстиції Збройних Сил України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ДОБРОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПІД ЧАС ПОВОЄННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Добровольчі формування територіальних громад (ДФТГ) стали унікальним феноменом українського спротиву, поєднавши цивільну ініціативу з військовим управлінням [1]. Актуальність теми зумовлена необхідністю трансформації ДФТГ з «мобілізаційного резерву перших днів» у стабільний інститут загальнодержавної системи безпеки у післявоєнний період. Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день існує низка правових колізій та «сірих зон» щодо розвитку та організації діяльності добровольчих формувань територіальних громад у післявоєнний період. Поглиблений аналіз нормативно-правових актів дозволяє виокремити такі ключові аспекти:

1. Невизначеність правового статусу ДФТГ. Члени ДФТГ не є військовослужбовцями (вони не складають присягу ЗСУ, на них не поширюється Дисциплінарний статут ЗСУ у повному обсязі), але вони й не є просто цивільними особами, оскільки мають право на використання зброї та підпорядковуються командирам Сил територіальної оборони [2].

2. Колізія у використанні зброї: процедури отримання, зберігання та використання особистої мисливської зброї та стрілецької зброї, виданої державою,

потребують більш чіткої регламентації, особливо в питанні правомірності її застосування в цивільному секторі [3].

3. Фінансова децентралізація. Основний тягар забезпечення ДФТГ (речове майно, паливо, ремонт приміщень) лягає на місцеві бюджети територіальних громад. Це створює нерівність: «багаті» громади мають озброєні загони, «бідні» - лише паперові списки.

4. Трудові гарантії. Колізія між обов'язком добровольця виконувати завдання та необхідністю працювати на основній роботі. Законодавство не завжди чітко захищає добровольця від звільнення під час виконання завдань територіальної оборони.

5. Медичне та соціальне забезпечення**.** Питання надання статусу учасника бойових дій (УБД) та виплат у разі поранення залишається складним і бюрократизованим процесом для членів добровольчих формувань [4].

На наше переконання, розв'язання окреслених проблем можливе шляхом: 1. Кодифікація законодавства. Створення єдиного «Кодексу національного спротиву» або розширення профільного закону окремим розділом про ДФТГ. 2. Централізація логістики. Часткове переведення фінансування критичних потреб ДФТГ на державний бюджет для вирівнювання спроможностей громад. 3. Цифровізація обліку. Впровадження єдиного реєстру добровольців для швидкої верифікації статусу при наданні медичної допомоги чи пільг. Узагальнюючи авторську позицію, доцільно дійти висновку про те, що ДФТГ є критично важливою ланкою системи національного спротиву, проте чинна нормативна база залишається фрагментарною. Основним напрямком удосконалення має стати перехід від «волонтерського» підходу до професійно-регламентованого, де кожен член громади має чіткий алгоритм дій, прав та обов'язків. Нормативна фіксація соціальних гарантій є запорукою збереження

мотивації добровольців та стабільності системи територіальної оборони в довгостроковій перспективі.

Література

1. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 лип. 2021 р. № 1702-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20 (дата звернення: 11.02.2026).

2. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1449.

3. Порядок застосування членами добровольчих формувань територіальних громад особистої мисливської зброї та стрілецької зброї під час виконання завдань територіальної оборони: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лют. 2022 р. № 112.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення завдань та основ підготовки та ведення національного спротиву: Закон України від 03 трав. 2022 р. № 2237-IX.

УДК 351.88:340.1(043.2)

Макеєва О.М., к.ю.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку публічно-правових відносин в Україні характеризується суттєвими трансформаційними процесами, зумовленими повномасштабною збройною агресією проти України, запровадженням правового

режиму воєнного стану, активною цифровізацією сфери публічного управління та реалізацією євроінтеграційного курсу держави, закріпленого в Конституції України. У цих умовах відбувається переосмислення ролі правової комунікації органів публічної влади, яка набуває самостійного значення в механізмі публічно-правового регулювання.

У дорожній карті з питань верховенства права визначені пріоритети- Україна залишається відданою принципам верховенства права та безкомпромісної боротьби з корупцією. Втілення заходів, передбачених Дорожньою картою, є не лише зобов'язанням у межах євроінтеграційного процесу, а й частиною ширшої національної стратегії зміцнення правових інституцій, гарантування справедливого правосуддя та утвердження правопорядку [1].

Трансформація правової комунікації органів публічної влади в умовах воєнного стану безпосередньо пов'язана з реалізацією принципу верховенства права, оскільки саме через належну правову комунікацію забезпечуються вимоги правової визначеності, передбачуваності та обмеження дискреції публічної влади. Недостатня нормативна врегульованість форм і змісту правової комунікації створює ризики порушення принципу верховенства права, що актуалізує необхідність її доктринального та законодавчого вдосконалення.

Правовладдя утверджене як європейська цінність політичний ідеал та юридична концепція. Утім употужнення його не можливе без належних механізмів національного рівня, що стосуються структурних елементів самої держави та функціонування її інституцій [2, с. 22].

Відповідно до статей 1, 3 та 8 Конституції України держава зобов'язана забезпечувати утвердження та

реалізацію прав і свобод людини на засадах верховенства права. Реалізація цих конституційних приписів безпосередньо пов'язана з належною правовою комунікацією органів публічної влади, оскільки саме через неї забезпечується доведення змісту правових норм, управлінських рішень та офіційних роз'яснень до суб'єктів публічно-правових відносин.

У межах адміністративно-правової доктрини правова комунікація органів публічної влади традиційно розглядалася як елемент реалізації владних повноважень, пов'язаний з оприлюдненням нормативно-правових актів та прийняттям індивідуальних адміністративних актів. Водночас положення Закону України «Про доступ до публічної інформації» та Закону України «Про звернення громадян» розширили нормативні рамки комунікативної діяльності органів влади, закріпивши принципи відкритості, прозорості та підзвітності публічної адміністрації. Запровадження воєнного стану відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» істотно вплинуло на зміст та форми здійснення публічної влади. Тимчасове обмеження окремих прав і свобод людини зумовлює підвищені вимоги до якості правової комунікації органів публічної влади, оскільки саме вона покликана забезпечити правову визначеність і передбачуваність правозастосування в умовах надзвичайного правового режиму.

Трансформація правової комунікації в умовах воєнного стану проявляється у зміні її змістовного наповнення та функціонального призначення. Публічні повідомлення органів державної влади та органів місцевого самоврядування дедалі частіше виконують не лише інформаційну, а й інтерпретаційну функцію, спрямовану на роз'яснення порядку застосування норм законодавства, зокрема у сфері мобілізаційних заходів,

соціального захисту, публічних послуг та адміністративних процедур.

Вагомим чинником трансформації правової комунікації є цифровізація публічного управління, яка нормативно закріплена, зокрема, у Законі України «Про електронні довірчі послуги», Законі України «Про електронні комунікації», а також у положеннях законодавства про електронне урядування та надання адміністративних послуг в електронній формі.

Цифрова трансформація – це самостійний процес або процес в рамках соціальних перетворень, який відбувається на основі максимального використання цифрових технологій, таких як: Інтернет-технології, Інтернет речей, Індустрія 4.0, штучний інтелект, робототехніка, обробка великих даних, хмарні обчислення та інші, з метою підвищення ефективності групової та індивідуальної діяльності людини [2, с. 67].

Використання електронних сервісів, офіційних вебресурсів та цифрових платформ органів публічної влади істотно змінює традиційні підходи до доведення правової інформації та актуалізує питання юридичної природи таких комунікативних актів. Наявна нормативна база не завжди дозволяє чітко визначити співвідношення між цифровими формами правової комунікації та класичними джерелами адміністративного права, що може створювати ризики порушення принципу правової визначеності, закріпленого в практиці Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини. У цьому контексті актуальним є доктринальне обґрунтування необхідності систематизації видів правової комунікації органів публічної влади залежно від їх юридичної сили та правових наслідків.

Євроінтеграційні процеси, зумовлені виконанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським

Союзом, істотно впливають на трансформацію правової комунікації в системі публічно-правових відносин. Імплементація принципів належного врядування, відкритості та участі громадян у прийнятті рішень потребує зміни підходів до комунікативної діяльності органів публічної влади та наближення її до європейських стандартів публічної адміністрації.

У контексті повоєнного відновлення України правова комунікація органів публічної влади набуватиме особливого значення у процесах реалізації програм відбудови, використання публічних фінансів та забезпечення громадського контролю. Законодавче та доктринальне вдосконалення механізмів правової комунікації має стати одним із напрямів розвитку публічного права з урахуванням потреб воєнного та повоєнного періодів.

Таким чином, трансформація правової комунікації органів публічної влади в умовах воєнного стану, цифровізації та євроінтеграційних процесів має комплексний характер і ґрунтується на положеннях Конституції України та спеціального законодавства. Вона безпосередньо впливає на розвиток публічно-правових відносин і потребує подальшого доктринального осмислення, спрямованого на формування цілісної наукової концепції правової комунікації в системі публічного права України.

Література

1. Дорожня карта з питань верховенства права. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 трав. 2025 р. № 475. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text

2. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України (Rule of law Checklist at national level: case of Ukraine) / за заг. ред. М. Козюбри; Передмова: Головатий С.; упорядники та автори коментарів: В. Венгер, С. Головатий, А. Заєць, Є. Звєрєв, М. Козюбра, Ю. Матвєєва, О. Цельєв; Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику України Національного університету «Києво-Могилянська академія». Київ, 2021. 152 с.

3. Баранов О.А. Інтернет речей (IoT) і блокчейн. *Інформація і право*. 2018. № 1(24). С. 59-71.

УДК 342.92(043.2)

Малиш О.Л., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІАЛЬНО-ЗМІСТОВИХ ЗАСАД АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР

Категоріально-змістові засади дослідження адміністративних процедур напряму пов’язані з понятійно-категоріальним корпусом процесуальної частини адміністративно-правової науки, який ґрунтується на трьох ключових термінах, як-то «адміністративний процес», «адміністративне провадження» та «адміністративна процедура». Попри поширеність цих категорій у нормативній та науковій площині, єдино усталеного розуміння змісту і їх взаємозв’язку у сучасній доктрині адміністративного права досі немає. Для того щоб

коректно розмежувати зміст категорій «адміністративний процес», «адміністративне провадження» та «адміністративна процедура», необхідно дослідити етимологічні та первісні значення цих термінів, проаналізувати наукові підходи, розроблені у вітчизняній теорії держави і права та адміністративно-правовій доктрині, а також порівняти їх із підходами, що склалися в зарубіжній науковій традиції. Лише після цього можливо сформувати аргументоване авторське бачення їхнього взаємозв'язку [1, с. 333].

Передусім варто з'ясувати зміст термінів «процес» і «процедура». За даними словника іншомовних слів, «процедура» (від лат. *procedere* – рухатися вперед) визначається як формалізована, офіційно визначена послідовність дій, які повинні бути виконані для вирішення певного питання чи здійснення юридично значимих дій [2, с. 470]. Натомість «процес» (лат. *processus* – поступальний рух) трактується як закономірний ланцюг змін або розвиток певного явища. Такі словникові визначення дозволяють зробити кілька проміжних висновків. Попри те, що обидва поняття охоплюють елемент руху та послідовності дій, між ними існують принципові відмінності, зокрема процедура завжди має чітко встановлену та формально закріплену послідовність дій, що практично усуває можливість варіативності; процес же допускає певний спектр змін і характеризується більшою свободою розвитку, а також процес описує загальний перебіг певного явища, тоді як процедура конкретні дії суб'єктів у межах певної юридичної діяльності.

Попри зазначені різниці, лексичний аналіз цих понять не дозволяє однозначно визначити їх співвідношення у правовій сфері, що пояснюється тим, що для юридичної науки та практики визначальним є не мовне

походження термінів, а те спеціальне юридичне значення, якого вони набувають у нормативному контексті.

У сучасній літературі визначається співвідношення «процедури» і «процесу» таким чином, що процедура виступає видовим поняттям щодо процесу як родового. Це відображається і у внутрішньому поділі юридичних процедур на матеріальні, процесуальні та правотворчі. Матеріальні процедури забезпечують регулювання позитивної поведінки учасників соціальних відносин; процесуальні реалізацію охоронних функцій держави; правотворчі упорядковують діяльність щодо створення норм права, що перебуває за межами масового правозастосування [3, с. 29].

Отже, категорії «юридична процедура» і «юридичний процес» представляють єдину правову реальність, але відображують її під різними кутами: процедура як нормативно визначену послідовність дій суб'єктів, процес як цілісний динамічний порядок реалізації владних повноважень і правових норм. Таким чином, їх поєднання утворює цілісну систему правового регулювання, яка визначає механізми діяльності публічної адміністрації та забезпечує належний рівень правової визначеності у сфері адміністративного права.

У сучасній адміністративно-правовій доктрині поступово сформувалися три базові концептуальні підходи до трактування змісту та природи адміністративного процесу.

Зокрема, в межах управлінського підходу (широке тлумачення адміністративного процесу), прихильниками якого є, зокрема, В.Б. Авер'янов, Є.Ф. Демський, О.М. Бандурка, М.М. Тищенко, В.К. Колпаков, І.П. Голосніченко, В.Г. Перепелюк, О.В. Кузьменко, Т.О. Гуржій, до змісту «адміністративного процесу» включаються різні комбінації таких елементів:

1) ухвалення індивідуальних управлінських (адміністративних) актів [4, с. 16]; 2) встановлений порядок розгляду та постановлення рішень у конкретних адміністративних справах [5, с. 477-478]; 3) діяльність виконавчих органів [6, с. 126-132]; 4) процедурно врегульований адміністративно-процесуальними нормами порядок вирішення індивідуальних справ у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності органів публічної влади та інших суб'єктів, яким таке повноваження делеговано законом [7, с. 13].

Окремі дослідники пропонують виключити зі змісту адміністративного процесу процесуальні відносини щодо адміністративної відповідальності (адміністративно-деліктний процес) та судову діяльність із розгляду публічно-правових спорів (адміністративне судочинство) [8, с. 12]. Варто вказати, що управлінський підхід залишається найбільш поширеним серед сучасних адміністративістів.

Література

1. Markova O.O. The correlation of the concepts of administrative procedure and administrative process. Modern achievements of EU countries and Ukraine in the area of law: collective monograph. Riga: Izdevniecība "Baltija Publishing", 2020. P. 1. P. 330–345.

2. Словник іншомовних слів / уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкурапута. Київ: Наукова думка, 2000. 663 с.

3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.

4. Бандурка О.М., Тищенко М.М. Адміністративний процес: підручник. Київ: Літера ЛТД, 2002. С. 16–17.

5. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: У 2 т.: Т. 1. Загальна частина / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). Київ: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.

6. Кузьменко О.В., Гуржій Т.О. Адміністративно-процесуальне право України: підручник / за ред. О.В. Кузьменко. Київ: Атіка, 2007. 416 с.

7. Адміністративне процесуальне право: навч. посібник / кол. авт.; за заг. ред. Т.П. Мінки. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 278 с.

8. Кузьменко О.В. Міркування про природу адміністративного процесу. *Право України*. 2007. № 3. С. 12–15.

УДК 354.77:658.5:351.74(043.2)

Мацука В.М., к.е.н., доцент,
Маріупольський державний університет,
м. Київ, Україна

УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ ВІДБУДОВИ: РОЛЬ ПУБЛІЧНИХ ТА ПРИВАТНИХ ПАРТНЕРСТВ У ПОСТКОНФЛІКТНИХ РЕГІОНАХ

Постконфліктна відбудова є одним із найбільш складних і водночас критично важливих завдань для держави. Вона вимагає не лише відновлення фізичної інфраструктури, але й стабілізації соціально-економічного середовища, забезпечення безпеки населення та відновлення довіри до державних інститутів. У цьому контексті управління проєктами відбудови набуває ключового значення, оскільки ефективна координація ресурсів та стратегічне планування безпосередньо впливають на темпи та якість відновлення. Одним із основних інструментів, що дозволяють підвищити ефективність процесу, є публічно-приватні партнерства (PPP), які передбачають спільне фінансування, управління та розподіл ризиків між державою та приватним сектором.

Публічно-приватне партнерство у відбудові надає можливість державі залучати додаткові фінансові ресурси, що особливо важливо в умовах обмеженого бюджету та значних потреб у відновленні інфраструктури. Крім того, приватні компанії зазвичай володіють високим рівнем компетенції у сфері проєктного менеджменту, що дозволяє оптимізувати процеси планування та реалізації проєктів, зменшити ризик затримок та перевитрат. Важливою складовою успішного PPP є також розподіл ризиків між державою та приватним сектором. Постконфліктні регіони характеризуються високим рівнем невизначеності та потенційними загрозами, тому спільне управління ризиками забезпечує стабільнішу реалізацію проєктів [1].

Управління проєктами відбудови через PPP має свої специфічні особливості. Планування таких проєктів здійснюється в умовах руйнування критичної інфраструктури, нестабільності безпеки та обмежених ресурсів. Це вимагає детальної оцінки ризиків, формування фінансових резервів та використання адаптивних стратегій, здатних швидко реагувати на зміни у зовнішньому середовищі. Крім того, проєкти відбудови зазвичай передбачають участь численних стейкхолдерів, серед яких державні органи, приватні інвестори, міжнародні донори та громадські організації. Ефективне управління комунікаціями та прийняттям рішень між усіма учасниками є критично важливим для досягнення успіху. В рамках фінансового менеджменту проєктів PPP передбачає прозорі механізми фінансування, чіткі строки повернення інвестицій, визначення критеріїв ефективності та регулярну звітність, що підвищує довіру всіх учасників процесу [2; 5].

Досвід постконфліктних країн демонструє практичну ефективність застосування PPP. У Косово після 1999 року програма відновлення енергетичної та транспортної

інфраструктури була реалізована за участю приватних компаній під керівництвом державних органів. Завдяки цьому вдалося значно прискорити ремонт доріг, мостів та електромереж. Подібний досвід спостерігався в Іраку після 2003 року, де приватні компанії залучалися до реконструкції водопостачання та житлового фонду, а управлінські механізми включали спільний контроль за витратами та строками реалізації проєктів. Сучасна ситуація в Україні підтверджує актуальність PPP у післявоєнній відбудові, де передбачається залучення приватного сектору до реконструкції критичної інфраструктури, житлового фонду та енергетичних об'єктів, що потребує прозорості, правової безпеки та ефективного менеджменту ризиків.

Попри очевидні переваги, управління PPP у постконфліктних регіонах стикається з низкою проблем. По-перше, недостатньо розвинене законодавче регулювання ускладнює взаємодію держави та приватних інвесторів у кризових умовах. По-друге, високий рівень політичних та безпекових ризиків створює значну невизначеність для довгострокового планування. По-третє, участь численних стейкхолдерів з різними інтересами ускладнює процес координації та прийняття рішень, що може сповільнювати реалізацію проєктів. Нарешті, обмежена компетенція деяких державних органів у сфері сучасного проєктного менеджменту потребує додаткового навчання та підтримки [3; 4].

Таким чином, публічно-приватні партнерства є ключовим інструментом управління проєктами відбудови у постконфліктних регіонах. Вони дозволяють поєднувати ресурси держави та приватного сектору, оптимізувати управлінські процеси та ефективно розподіляти ризики. Для підвищення ефективності PPP необхідно розробити чіткі правові механізми, застосовувати сучасні методи

управління проєктами та забезпечувати прозорість у взаємодії всіх учасників. Подальший розвиток PPP може стати визначальним фактором стабілізації та економічного відновлення регіонів, що постраждали від конфліктів, якщо державні органи навчаться ефективно управляти ризиками та координувати дії численних партнерів, адаптуючи міжнародний досвід до місцевих умов.

Література

1. Дергач А.В. Державно-приватне партнерство як інструмент залучення інвестицій для відновлення та розвитку об'єктів інфраструктури територіальних громада. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 4.

2. Мацука В., Горбашевська М. Реалізація міжнародних інфраструктурних проєктів: світовий досвід. Проблеми і перспективи поствоєнної розбудови України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 7-8 грудня 2023 р. / за заг. ред. М.В. Трофименка: Маріуп. держ. ун-т. Київ: МДУ, 2023. С. 432-434.

3. Мацука В.М. SMART-цифрові управлінські рішення для післякризового відновлення: досвід публічних інституцій та бізнесу. Географія та туризм: матеріали IX Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г.С. Сковороди (м. Харків, 15 січ. 2026 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди; за заг. ред. О.І. Муромцевої. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2026. С. 262-272.

4. Публічно-приватне партнерство: спрощений механізм відбудови. Державний фонд розвитку підприємництва. URL: https://bdf.gov.ua/publichno-pryvatne-partnerstvo-sproshchenyy-mekhanizm-vidbudovy/ (дата звернення: 10.02.2026).

5. Стойка А.В., Верительник С.М., Мацука В.М. Діджиталізація управління проєктами і вплив на світову

економіку та інвестиції. *Вчені записки.* 2025. № 39(2). С. 45-58.

УДК 342.9(043.2)
Мельник П.В., доктор філософії у галузі права,
юрист,
м. Київ, Україна

ПРАВОВИЙ СТАТУС КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЮ СЛУЖБОЮ

У межах широкого підходу до тлумачення поняття «суб'єкт управління державною службою» до таких суб'єктів зазвичай зараховують усі державні органи законодавчої, виконавчої та судової влади, у діяльності яких наявні прояви управлінського впливу. Разом із тим, як обґрунтовано зазначає Н.О. Рунова, управління державною службою не становить провідної функції законодавчих і судових органів, а належить насамперед до сфери компетенції органів виконавчої влади, зокрема спеціально сформованих та наділених особливим статусом [1].

З огляду на завдання цього дослідження наведений висновок доцільно уточнити тим, що на відміну від суб'єктів із загальною компетенцією (зокрема Президента України та Верховної Ради України), місце Кабінету Міністрів України у сфері службового права прямо визначено статтею 12 Закону України «Про державну службу» як складову системи забезпечення управління державною службою [2].

Розгляд Кабінету Міністрів України як суб'єкта державно-службових відносин і особливості його

залучення до них зумовлюють необхідність встановити: 1) загальний правовий статус Кабінету Міністрів України; 2) його спеціальний правовий статус у межах службового права як суб'єкта забезпечення управління державною службою; 3) правовий статус як учасника конкретних державно-службових правовідносин.

Сутність правового статусу Кабінету Міністрів України зумовлена передусім тим, що він виступає вищим органом у системі органів виконавчої влади. Водночас Кабінет Міністрів України є і складовою публічної адміністрації, тобто належить до кола суб'єктів, які реалізують публічне адміністрування.

У теорії права відсутня уніфікована позиція щодо змісту поняття «суб'єкт публічного адміністрування». У науковому й прикладному дискурсі простежується тенденція до ототожнення термінів «публічна адміністрація» та «суб'єкт публічного адміністрування» [3, с. 72-74]. У функціональному вимірі такий підхід можна визнати виправданим, оскільки суб'єктом публічного адміністрування є той, хто наділений повноваженнями здійснювати відповідну управлінську діяльність; сукупність же таких уповноважених суб'єктів і прийнято позначати категорією «публічна адміністрація».

Отже, Кабінет Міністрів України посідає центральне місце у системі управління державною службою як суб'єкт публічного адміністрування. Його правовий статус має комплексну структуру, що охоплює цільовий, організаційно-структурний і компетенційний блоки, забезпечуючи ефективну реалізацію державної політики та захист публічних інтересів.

Література

1. Рунова Н.О. Суб'єкти управління державною службою. *Право та інноваційне суспільство.* 2015. № 1 (4). С. 138-143.

2. Про державну службу: Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/conv#n290

3. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.

УДК 344.13(477)

Мензак С.А., слухач,
Національний університет оборони України,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Гаруст Ю.В., д.ю.н.,
професор

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІЙСЬКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЇЇ ПРОТИДІЇ

Сучасна військова злочинність має кілька основних характерних рис, що визначають її природу в умовах війни, а саме: застосування насильства та терору, залучення цивільних осіб до військових дій, а також порушення основних прав людини. Як зазначає Гловюк І., особливе місце серед воєнних злочинів займає зрада, дезертирство, а також порушення обов'язків військових щодо виконання наказів, що підриває боєздатність армії і ставить під загрозу національну безпеку [1].

Особливістю сучасної військової злочинності є її вплив на психологічний стан учасників бойових дій. Дане питання також висвітлюється в роботах Дмитренка Н.А. та Шепетька А.Л., які досліджують кримінологічний портрет військовослужбовця, що вчинив правопорушення в умовах війни. Автори вказують на роль стресових ситуацій,

тривалих бойових дій і їх вплив на психічний стан військових, що можуть стати причиною вчинення злочинів, таких як мародерство, відмова від виконання військових обов'язків або навіть порушення норм ведення бойових дій [2].

У кримінологічній науці й практиці терміном «злочинність» прийнято позначати сукупність кримінальних правопорушень (злочинів і кримінальних проступків) одного або кількох видів, що мають масовий характер і закономірно повторюються у державі або в окремому регіоні протягом певного періоду часу [3].

Під злочинністю в Збройних Силах України Дмитренко Н.А. пропонує розуміти «невід'ємну та зумовлену внутрішньою й зовнішньою детермінацією сукупність учинених особами з особового складу Збройних Сил України, а також громадянами, що перебувають у запасі, під час проходження ними військових зборів, чи персоналом військових частин, з'єднань та установ у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків або в розташуванні цих частин, з'єднань і установ кримінальних правопорушень» [4].

У статті 401 Кримінального кодексу України міститься законодавче визначення військових кримінальних правопорушень. Згідно з цим визначенням, військовими кримінальними правопорушеннями є передбачені Розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження ними зборів.

Ефективна протидія військовій злочинності в умовах повномасштабної війни стикається з низкою системних проблем як правового, так і організаційного характеру.

Ключовою проблемою є розмежування обставини «вчинення злочину в умовах воєнного стану» та кваліфікуючої ознаки «вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці». Перша, згідно з п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України, є обставиною, що обтяжує покарання, і враховується судом при його призначенні для будь-якого злочину. Друга є конструктивною ознакою основного або кваліфікованого складу низки військових кримінальних правопорушень (напр., ч. 3 ст. 402, ч. 3 ст. 404, ч. 5 ст. 407 Кримінального кодексу України) [5]. Встановлено, що ці поняття є різними за своєю правовою природою і не повинні змішуватися.

Окремим викликом є кваліфікація воєнних злочинів, зокрема за статтею 438 Кримінального кодексу України. Для правильної кваліфікації необхідно довести так званий контекстуальний елемент – наявність прямого зв'язку між діянням (наприклад, вбивством цивільного) та збройним конфліктом. Відсутність цього елементу виключає кваліфікацію діяння як воєнного злочину і вимагає застосування загальнокримінальних норм. Це вимагає від слідчих та прокурорів глибоких знань норм міжнародного гуманітарного права та вміння застосовувати їх на практиці, що вказує на нагальну потребу у покращенні нормативної бази та підвищенні кваліфікації правоохоронців [6].

Процес збору та фіксації доказів у провадженнях щодо військових та воєнних злочинів в умовах бойових дій є надзвичайно ускладненим. До основних викликів належать:

- фізична недоступність місця події: значна частина злочинів вчиняється на лінії фронту або на тимчасово окупованих територіях, що унеможливлює своєчасний виїзд слідчо-оперативних груп [7];

- знищення доказової бази: внаслідок обстрілів, переміщення військ та плину часу докази, сліди злочину та тіла загиблих можуть бути знищені, пошкоджені або переміщені, що унеможливлює проведення експертиз [8];

- процесуальні обмеження: існує проблема щодо допустимості доказів, зібраних не уповноваженими процесуальним законом особами, наприклад, самими військовослужбовцями, які стали свідками злочину. Командири повинні надавати чіткі вказівки підлеглим щодо того, що і як вони можуть документувати, аби не перевищити повноважень;

- часовий розрив: розслідування часто починається лише після деокупації території, через значний проміжок часу після вчинення злочину. Це призводить до втрати важливих доказів та ускладнює встановлення свідків [9].

Ці об'єктивні труднощі створюють значні перешкоди для притягнення винних до відповідальності та відшкодування завданої шкоди.

Із початком повномасштабного вторгнення в Україні спостерігається аномальне зростання кількості зареєстрованих військових кримінальних правопорушень. Особливо це стосується злочинів проти порядку проходження військової служби. Так, за деякими даними, кількість проваджень за статтею 407 Кримінального кодексу України (СЗЧ) та 408 Кримінального кодексу України (Дезертирство) у 2024-2025 роках суттєво перевищила показники попередніх років [10].

Однак глибший аналіз виявляє тривожну тенденцію: стрімке зростання кількості зареєстрованих проваджень не корелює зі зростанням кількості справ, які доходять до суду з обвинувальним актом. Існує значний розрив між реєстрацією та судовою перспективою. Як зазначають аналітики, складається враження, що «чи більше відкривається кримінальних проваджень... тим менше стає

кількість «реальних» кримінальних проваджень з підозрюваними» [11].

Література

1. Гловюк І. Алгоритмізація дослідження вироків за ст. 438 КК України. СБУ в умовах війни в Україні. *Сучасні реалії та інноваційні стратегії забезпечення національної безпеки:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 4-5 лип. 2024 р. Київ: Алерта, 2024. С. 215-219.

2. Дмитренко Н.А., Шепетько А.Л. Кримінологічний портрет особи військовослужбовця, який вчинив кримінальне правопорушення у Збройних Силах України. *Вплив глобальних епідемій на якість науки, особливо судової системи:* збірник матеріалів конференції. 2022. С. 314–316.

3. Карпенко М.І. Поняття та загальна характеристика військової злочинності як наукова і прикладна проблема. *Інформація і право*. 2025. № 2(53).

4. Дмитренко Н.А., Шкута О.О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 186 с.

5. Кримінальний кодекс України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III (ред. від 21.11.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

6. Лоскутов Т.О. Правове регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 1. С. 340–345.

7. Кримінально-правова характеристика військових кримінальних правопорушень. *Аналітично-порівняльне правознавство,* доступ отримано жовтня 27, 2025. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/04/99.pdf

8. Конвенція про поводження з військовополоненими (Женевська конвенція III) від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

9. Кравчук О. Досудове розслідування воєнних злочинів. *Вісник КПІ ім. Ігоря Сікорського*. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/892d25fc-58e5-464b-886d-a3cf651915b7/content

10. Загальна характеристика військових кримінальних правопорушень - Верховний суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Stefaniv_voenni_zlochini.pdf

11. Ягунов Д. Злочини проти військової служби в Україні у 2025 році. URL: https://www.yagunov.in.ua/2025-milit

УДК 355.1:342.7(043.2)

Мітріцан Н.І., викладач,
Герасименко О.В., здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ЕТАПАХ МОБІЛІЗАЦІЇ, ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ ТА ДЕМОБІЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови запровадження та тривалої дії воєнного стану в Україні зумовили суттєву трансформацію публічно-правового регулювання статусу військовослужбовців, що особливо яскраво проявляється на етапах мобілізації, проходження військової служби та

демобілізації. Публічно-правовий статус військовослужбовців у зазначених умовах характеризується поєднанням спеціальних обов'язків, обмежень прав і свобод, а також підвищених державних гарантій соціального, правового та матеріального характеру. Водночас правове регулювання кожного з етапів — від призову за мобілізацією до звільнення з військової служби — має власну специфіку, що обумовлюється цілями мобілізаційної політики, особливим режимом військової служби та потребами поствоєнної реінтеграції військовослужбовців у цивільне життя.

Етап мобілізації характеризується домінуванням імперативного методу правового регулювання та пріоритетом публічного інтересу. Відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» мобілізація є комплексом заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту - на організацію і штати воєнного часу. У цей період громадяни набувають спеціального публічно-правового статусу мобілізованих осіб, що супроводжується виникненням додаткових обов'язків та можливістю тимчасового обмеження окремих прав і свобод.

Конституція України (ст. 64) допускає обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану, що знаходить відображення у мобілізаційних процедурах, зокрема щодо свободи пересування, вибору місця проживання та реалізації права на працю. Водночас проблемними залишаються питання правової визначеності процедур призову, належного адміністративного контролю

за діяльністю територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, а також ефективних механізмів оскарження рішень у сфері мобілізації.

Під час проходження військової служби військовослужбовець перебуває у спеціальному адміністративно-правовому режимі, визначеному Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» та Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Цей статус поєднує підвищені вимоги дисципліни, субординації та відповідальності з наданням комплексу соціальних, матеріальних і медичних гарантій.

В умовах воєнного стану спостерігається розширення дискреційних повноважень органів військового управління, що проявляється у зміні порядку проходження служби, продовженні строків служби та особливостях застосування дисциплінарної відповідальності. Такі зміни мають публічно-правовий характер і потребують належного нормативного врегулювання з метою недопущення надмірного обмеження прав військовослужбовців та забезпечення принципу верховенства права навіть в умовах війни.

Демобілізація як етап трансформації публічно-правового статусу військовослужбовців. Етап демобілізації є особливо важливим у контексті післявоєнної відбудови України, оскільки пов'язаний із поверненням військовослужбовців до цивільного життя та відновленням повного обсягу їхніх прав і свобод. Відповідно до законодавства України демобілізація передбачає припинення військової служби та зміну правового статусу особи, що потребує ефективного публічно-правового супроводу з боку держави.

На цьому етапі актуалізуються питання реалізації соціальних гарантій, набуття статусу учасника бойових

дій, медичної та психологічної реабілітації, а також професійної адаптації. Недостатня системність нормативного регулювання демобілізаційних процесів і фрагментарність відповідних програм свідчать про необхідність подальшої трансформації публічно-правових механізмів із урахуванням довгострокових соціальних наслідків війни.

Таким чином, публічно-правове регулювання статусу військовослужбовців на етапах мобілізації, проходження служби та демобілізації в умовах воєнного стану зазнає істотних змін і потребує комплексного наукового осмислення. Подальший розвиток законодавства має бути спрямований на забезпечення балансу між публічними інтересами держави та необхідністю належного захисту прав військовослужбовців, що є ключовою передумовою ефективної післявоєнної відбудови та зміцнення правової держави.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

3. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовт. 1993 р. № 3543-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text

5. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text

7. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від

20 груд. 1991 р. № 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

8. Про оборону України: Закон України від 06 груд. 1991 р. № 1932-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text

9. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text

УДК 340.132.1(043.2)

Миронець О.М., к.ю.н., доцент,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна,
перекладач, учитель англійської мови,
Інтеграційний центр – Центр підтримки Благодійної організації Трнавської архієпархії, Благодійна організація Трнавської архієпархії,
Трнава, Словаччина

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ

В умовах сучасних реалій осягнення розуміння категорії «правовий статус» не втрачає своєї актуальності.

На думку Макарчука В., спочатку термін «правовий статус» розроблявся теоретиками права стосовно питання про права і свободи особи, потім він став використовуватися щодо юридичних осіб, публічно-правових утворень, включаючи державу, інших галузях [1, с. 21]. Супрун В. та Литвин І. виділяють сім основних періодів розвитку інституту «правового статусу особи» в історії держави і права України: Античний період (грецькі міста-держави, скіфи, сармати); Період Середньовіччя (Київська Русь, Галицько-Волинська держава, Литва,

Польща); Козацька доба; Період перебування у складі двох імперій (Австро-Угорщина та Росія); Доба національно-визвольних змагань початку ХХ ст.; Радянський період; Період незалежності [2, с. 5]. Як зауважує Халюк С., у юридичних доктринальних джерелах, коли йдеться про «статус» фізичної або юридичної особи, то найперше йдеться про «правовий статус»… що надає можливість говорити про місце суб'єкта у певній соціальній спільноті, що носить правовий характер [3, с. 48]. Кучер О., вбачає, що в узагальненому розумінні статус – це показник місця суб'єкта у певній системі координат, наприклад, людини в соціумі, підприємства в економічній площині, спільноти чи організації на політичній арені і таке інше [4, с. 297]. На думку Санжарук Т., це поняття є юридичним закріпленням становища людини і громадянина в сучасному суспільстві [5, с. 123]. Разом з тим, Степанова Т., співвідносячи вказану вище категорію з суміжними, вважає, що правове положення (становище) є найбільш широким поняттям та наявне в особи в будь-який момент часу, а процесуальне положення, правовий або процесуальний статус – при вступі в правовідносини (матеріальні або процесуальні) [6, с. 39]. Шульга А. ж звертає увагу на аналіз поняття «правовий статус особистості», яке бачить глобальним юридичним вираженням, відображенням, закріпленням міри свободи особистості в тій чи іншій країні [7, с. 21]. Підсумовуючи вищенаведене, Попович Т. зазначає, що правовий статус особи це, насамперед, система її прав та відповідних обов'язків, що закріплені у нормативно-правих актах [8, с. 716]. Санжарук Т. зауважує, що правовий статус характеризується набором прав, свобод, обов'язків, що існують у даній державі [5, с. 123]. Макаренко Р. вважає, що найбільш повною є точка зору тих вчених, які широко трактують правовий статус особи – включаючи до змісту правового статусу особи суб'єктивні

права, юридичні обов’язки з поєднанням їх із правосуб’єктністю та юридичною відповідальністю [9, с. 142]. Характеризуючи досліджуване поняття, Степанова Т. зазначає, що правовий і процесуальний статус включають права, обов’язки та відповідальність за невиконання обов’язків, що виникають в ході участі відповідно в матеріальних або процесуальних правовідносинах [6, с. 39]. Не можна не погодитися з позицією Санжарук Т., що правовий статус має визначальне значення для правового регулювання поведінки особи, так як служить умовою визначених взаємин між ними, обумовлює зміст поведінки особи в різних ситуаціях [5, с. 123]. До ознак досліджуваної категорії Попович Т. відносить: 1) відображає становище особи у суспільстві; 2) за структурою складається з прав та обов’язків; 3) права та обов’язки, що є елементами правового статусу, закріплені у тих чи інших нормативно-правових актах [8, с. 716]. Аналізуючи види правового статусу Санжарук Т. зауважує, що він може бути загальним (конституціональний); галузевим (визначається нормами певною галуззю права); міжгалузевим (нормами комплексних правових інститутів); спеціальним (певних категорій громадян) [5, с. 123-124]. Як вірно зауважує Макаренко Р., враховуючи сучасний стан українського суспільства, найбільший інтерес представляють особливості і тенденції розвитку правового статусу особи у державі соціально-демократичної орієнтації [9, с. 142]. Досить цікавою є наукова позиція Стейна Й., який аналізуючи таку юридичну передумову набуття правового статусу як правосуб’єктність, звертає увагу на те, що вона традиційно надає права та обов'язки людям, проте перспектива людського доповнення за допомогою таких технологій, як нейронні імплантати та генетичне редагування, ставлять під сумнів це давнє уявлення [10]. Таким чином, сучасна

юридична наука характеризується наявністю певного рівня теоретичних розробок щодо теоретико-правових аспектів розуміння поняття, ознак та видів правового статусу особи.

Отже, з одного боку, розуміння правового статусу особи можна представити як комплексну категорію соціальних поведінкових координаторів такої особи, що включає систему свобод, прав, обов'язків і відповідальності, які юридично закріплені та гарантовані державою. З іншого боку, сучасні реалії створюють умови для переосмислення вказаного у світлі появи осіб з інтегрованими імплантами (імплантатами) або людей з так званими доповненнями і т.п.

Література

1. Макарчук В.В. Поняття «правовий статус особи» в теоретично-правовій літературі. *Право.ua.* 2015. № 3. С. 18-22.

2. Литвин І.І., Супрун В.М. Шляхи розвитку правового статусу особи в Україні. *Наукові записки.* 2021. Вип. 11. С. 4-9.

3. Халюк С.О. Поняття конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя: теоретико-правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 47-49.

4. Кучер О.В. Поняття та структура адміністративно-правового статусу суб'єктів нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 296-301.

5. Санжарук Т.О. Правовий статус як властивість індивідуального суб'єкта права та компетенція як властивість колективного суб'єкта права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. С. 122-128.

6. Степанова Т.В. щодо співвідношення поняття «правового статусу» та суміжних категорій. *Правова держава*. 2015. № 9. С. 35-40.

7. Шульга А.М. Правовий статус особистості, його види. *Право і безпека*. 2012. № 2(44). С. 19-22.

8. Попович Т.П. Поняття обов'язку як елементу правового статусу особи. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 6. С. 714-718. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.123

9. Макаренко Р.В. Поняття правового статусу особистості як члена громадянського суспільства. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2013. Вип. 22. С. 141-148.

10. Steyn J. Legal personhood in the AI age: redefining rights for augmented beings. URL: https://open.substack.com/pub/johanosteyn/p/legal-personhood-in-the-ai-age-redefining?utm_campaign=post-expanded-share&utm_medium=web (дата звернення: 09.02.2026).

УДК 351:656:005.591.6(043.2)

Молибога Р.М., докторант,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЮ СФЕРОЮ УКРАЇНИ

Системна реформа публічного управління транспортно-логістичною сферою України є складним міждисциплінарним процесом, що включає зміну як інституційних структур, так і методів і технологій керівництва, з метою підвищення ефективності функціонування логістичних ланцюгів, інтеграції з європейськими системами та адаптації до вимог

післявоєнного відновлення економіки. Центральною теоретичною основою цього процесу є постулати сучасного публічного управління, які приділяють увагу системності, відкритості, результативності, цифровізації та інтеграції політик.

У публічному управлінні транспортно-логістичною сферою логістика розглядається не лише як технічна чи економічна функція, але й як система оптимізації ринкових зв'язків та гармонізації інтересів учасників руху товарів і пасажирів в межах національної транспортної мережі. Цей підхід передбачає комплексне управління потоками матеріальних, інформаційних і фінансових ресурсів від виробника до споживача, що вимагає системного підходу та інтегрованих рішень у державному регулюванні.

Важливою теоретичною категорією є реформа публічного управління як трансформаційний механізм, спрямований на формування професійної, прозорої і орієнтованої на результат системи держслужби, здатної формувати і реалізовувати політику у транспортно-логістичній сфері. Публічна адміністрація перетворюється на сервісно-орієнтовану систему, що працює в інтересах суспільства й бізнесу, з чіткими показниками ефективності, прозорою процедурою прийняття рішень і сучасними HR-інструментами управління [1].

Однією з ключових теоретичних проблем є узгодження державних стратегій і практик з європейськими стандартами. Українські ініціативи, зокрема впровадження електронних та цифрових інструментів обміну даними (наприклад, електронні товарно-транспортні накладні – e-CMR) та гармонізація правил дорожнього транспорту з нормами ЄС, мають за мету зменшити адміністративні бар'єри, підвищити конкурентоспроможність перевізників і інтегрувати

транспортні коридори в єдину європейську систему логістики.

Загальнотеоретичною передумовою реформування є інституційна перебудова нормативно-правових і організаційних структур, що забезпечують управління транспортно-логістичним сектором. Це включає вдосконалення правового поля, уніфікацію документообігу, створення прозорих і динамічних тарифних механізмів, а також розробку єдиного стандарту статистичної звітності за логістичними показниками.

До важливих механізмів реформування належать:

- цифровізація управлінських процесів, що полягає у впровадженні єдиних інформаційних платформ для збору, аналізу та прогнозування транспортних потоків, маршрутів і попиту – наприклад, національна ініціатива Transport Data Hub [2], яка має на меті підвищення прозорості й оперативності ухвалення рішень у транспортному секторі;

- корпоративне управління державними підприємствами сектору транспорту з орієнтацією на прозорість, фінансову плановість і ефективне управління ресурсами [3]. Під цим розуміється застосування сучасних практик фінансового планування, корпоративних стандартів і контролю результатів діяльності в держпідприємствах;

- інтеграція стратегій державного та регіонального рівнів для забезпечення збалансованого розвитку транспортної інфраструктури, усунення функціональних розривів та створення умов для стійкої логістичної мережі, здатної ефективно реагувати на зміни зовнішнього середовища як економічного, так і безпекового характеру;

- міжнародна співпраця та інтеграція – ресурсний і нормативний діалог із міжнародними фінансовими організаціями та партнерами ЄС, спрямований на приведення українських стандартів у відповідність до

європейських та світових, а також на залучення фінансування для інфраструктурних проєктів [3].

Теоретично, механізми реформування мають бути спрямовані не лише на модернізацію інфраструктури, але й на створення адаптивної моделі управління, здатної передбачати зміни логістичних потоків, реагувати на кризові явища і забезпечувати стійкість транспортної системи. Така модель включає елементи стратегічного планування, цифрового моніторингу, оцінювання ризиків та моделювання сценаріїв розвитку.

Важливим аспектом є також розвиток людського капіталу та компетенцій у сфері управління транспортними системами, що відповідає загальним тенденціям публічного управління щодо професіоналізації державної служби. Це передбачає підготовку експертних кадрів, впровадження сучасних HR-інструментів і відмову від процедур, що зосереджені на формальностях замість вимірюваних результатів.

Отже, теоретичний аналіз механізмів реформування публічного управління транспортно-логістичною сферою України виявляє, що успішна трансформація цієї галузі базується на поєднанні інституційних змін, цифровізації, стратегічного планування, інтеграційних процесів та модернізації державних підприємств у секторі транспорту. Всі ці механізми повинні функціонувати в узгодженому режимі, забезпечуючи ефективну, прозору й адаптивну систему управління, що відповідає сучасним викликам та стандартам Європейського Союзу.

Література

1. White Book of Reforms 2025. Chapter 9. European integration and international trade. URL: https://voxukraine.org/en/white-book-of-reforms-2025-chapter-9-european-integration-and-international-trade?utm.com

2. The Ministry for Development of Communities and Territories presented the Transport Data Hub initiative. URL: https://mindev.gov.ua/en/news/minrozvytku-prezentuvalo-initsiatyvu-transport-data-hub?utm.com

3. Sectoral working group discussed reforms and European integration plans in the transport sector. URL: https://mindev.gov.ua/en/news/sektoralna-robocha-hrupa-obhovoryla-reformy-ta-ievrointehratsiini-plany-u-transportnomu-sektori?utm.com

УДК 342.924:336.22(043.2)

Мороз В.П., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРИНЦИП НАЛЕЖНОЇ ОБАЧНОСТІ У ПОДАТКОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Умови воєнного стану та подальшої післявоєнної відбудови України зумовлюють істотну трансформацію публічно-правового регулювання, насамперед у сфері податкового адміністрування. Зростання бюджетних потреб держави, посилення фіскального контролю та розширення дискреційних повноважень контролюючих органів актуалізують питання дотримання принципів правової визначеності, пропорційності та балансу публічних і приватних інтересів у податкових правовідносинах [1].

Однією з найбільш дискусійних категорій сучасного податкового права є принцип належної обачності, який

активно використовується у правозастосовній та судовій практиці, незважаючи на відсутність його нормативного закріплення у Податковому кодексі України. На практиці цей принцип дедалі частіше застосовується як універсальний критерій оцінки добросовісності платника податків, зокрема під час перевірки реальності господарських операцій та правомірності формування податкової вигоди [3].

Проблемність такого підходу полягає у механічному перенесенні приватноправової доктрини *due diligence* у сферу публічно-правових податкових відносин. У приватному праві належна обачність є складовою поведінки учасника цивільного обороту та реалізується через категорію дотримання. Водночас у публічному праві, зокрема у податковому адмініструванні, домінуючими формами реалізації правових норм є виконання та застосування, що зумовлює іншу юридичну природу відповідних прав та обов'язків сторін податкових правовідносин [2, с. 45–47].

У цьому контексті принцип належної обачності не може розглядатися як самостійний принцип податкового адміністрування. Його застосування без чітко визначених процедурних меж фактично призводить до перекладання на платника податків функцій податкового контролю, що суперечить принципу законності та виходить за межі повноважень органів публічної влади. Особливо гостро ця проблема проявляється в умовах воєнного стану, коли господарська діяльність здійснюється за підвищених економічних ризиків, обмеженого доступу до публічних реєстрів та нестабільності ланцюгів постачання [1].

Судова практика Верховного Суду у 2023–2025 роках демонструє поступове формування більш зваженого підходу до оцінки належної обачності платника податків. Суд неодноразово наголошував, що сам по собі факт

порушень з боку контрагента не може автоматично свідчити про недобросовісність платника податків, а обов'язок доведення фіктивності господарських операцій, відсутності ділової мети та узгодженості дій покладається на контролюючий орган [3].

Водночас відсутність законодавчо закріплених критеріїв застосування принципу належної обачності зумовлює фрагментарність правозастосування та правову невизначеність. У цьому аспекті особливого значення набуває досвід країн Європейського Союзу, де *due diligence* розглядається як елемент належної адміністративної процедури та стандарту *good governance*, а не як інструмент фіскального тиску [4, p. 112–115].

Європейська судова практика виходить з того, що оцінка обачності платника податків має здійснюватися з урахуванням принципів легітимних очікувань та передбачуваності правозастосування, а податкові органи зобов'язані діяти виключно в межах прозорих і формалізованих адміністративних процедур [5]. Такий підхід сприяє підвищенню рівня добровільного податкового комплаєнсу та довіри платників податків до податкових інституцій, що підтверджується результатами сучасних порівняльних досліджень [6, p. 289–291].

У контексті післявоєнної відбудови України надмірне розширення фіскального тиску шляхом довільного застосування принципу належної обачності може мати негативні соціально-економічні наслідки, зокрема стримування інвестиційної активності та зростання рівня тінізації економіки. У зв'язку з цим гармонізація податкового законодавства України з правом Європейського Союзу має здійснюватися не шляхом посилення репресивних механізмів, а через упровадження стандартів належної адміністративної процедури та чітке

розмежування повноважень сторін податкових правовідносин [2, с. 45–47; 7, с. 403–405].

Зроблено висновок, що принцип належної обачності у податковому праві України потребує доктринального переосмислення та нормативного врегулювання з урахуванням його публічно-правової специфіки. Основний акцент має бути зміщений з оцінки поведінки платника податків на обов'язки контролюючого органу щодо доведення правопорушень, належного мотивування рішень та дотримання принципів правової визначеності й пропорційності. Саме такий підхід відповідає європейським стандартам податкового адміністрування та є необхідною умовою ефективної трансформації публічно-правового регулювання в Україні.

Література

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI (зі змін. і доп.).

2. Кунєв Ю.Д**.** Адміністративна процедура як стандарт діяльності органів публічної влади. Київ, 2024. С. 45–47.

3. Практика Верховного Суду у податкових спорах: огляд правових позицій 2023–2025 рр.

4. OECD. Tax Administration and Good Governance. Paris, 2023. P. 112–115.

5. Court of Justice of the European Union. Case law on VAT fraud and due diligence.

6. World Tax Journal. Due diligence and tax compliance in EU countries. 2023–2024. P. 289–291.

7. Intertax. Administrative discretion and protection of taxpayers' rights. 2024. P. 403–405.

УДК 342.9(043.2)
Мушенок В.В., д.ю.н., професор,
ПЗВО «Київський міжнародний університет», м. Київ,
Україна

ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ НЕЗАЛЕЖНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Вступ. Ефективним засобом регулювання соціально-економічних відносин є фіскальна взаємодія та помірний вплив держави на платника податків за допомогою дієвих податкових важелів та механізмів регулювання. Фундаментальним завданням податкової політики нашої держави в період воєнного стану повинно бути створення на національному рівні стабільної та ефективної системи оподаткування, яка повинна базуватися на справедливому підході до оподаткування різних категорій платників податків.

Метою статті є дослідження нормативно-правового регулювання використання загальної спрощеної системи оподаткування суб'єктів незалежної професійної діяльності та надання пропозицій щодо підвищення ефективності у діяльності зазначених суб'єктів суспільно-економічних відносин у період воєнного стану.

Отже, побудова ефективної системи оподаткування, як набору інструментів фіскально-стимулюючого впливу на усіх платників податків, є пріоритетним завданням регулювання економічних відносин на державному рівні, особливо у період правового режиму воєнного стану. Сучасне нормативно-правове регулювання відносин оподаткуванням суб'єктів незалежної професійної діяльності наразі максимально ускладнює їх дієве функціонування та розвиток.

Проаналізуємо визначення у чинному законодавстві категорії «незалежна професійна діяльність». Адже віднесення платника податків до зазначеної категорії визначає його належність до певної системи оподаткування. Зокрема, у Податковому кодексі України (надалі – ПК України) незалежна професійна діяльність визначається як участь у діяльності фізичної особи, що передбачена у пп. 14.1.226 цього нормативно-правового акта [1].

Деталізуємо, що ПК України до незалежної професійної діяльності фізичної особи відносить: 1) участь у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності; 2) діяльність лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів тощо за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем (п. 65.9, стаття 65) [1].

Оподаткування доходів суб'єктів незалежної професійної діяльності здійснюється за загальною системою оподаткування обліку і звітності, яка, відповідно до положень ст. 178 ПК України, передбачає сплату таких обов'язкових платежів: 1) податку на доходи фізичних осіб (надалі – ПДФО), який нараховується за ставкою **18%**, а об'єктом оподаткування є чистий дохід, який розраховується як різниця між загальним оподатковуваним доходом і документально підтвердженими витратами, пов'язаними з господарською діяльністю; 2) військовий збір сплачується за ставкою **5%, а б**азою оподаткування є чистий дохід, як і для сплати ПДФО; 3) єдиний соціальний внесок сплачується за ставкою **22%, а б**азою для нарахування ЄСВ є дохід (прибуток), який підлягає оподаткуванню ПФДО [2].

Охарактеризувавши загальний стан фіскального спрямування загальної системи оподаткування, який не зазнав суттєвих трансформацій у період воєнного стану [3], здійснимо дослідження правових засад застосування спрощеної системи оподаткування як спеціального податкового режиму, який був запроваджений шляхом внесення до розділу XIV ПК України глави 1 для зниження податкового навантаження та стимулювання малого підприємництва в Україні.

Добрунік Т.П. визначає фіскальну значимість спрощеної системи оподаткування у податкових надходженнях місцевих бюджетів у період воєнного стану та визначає перспективи зростання фіскального навантаження на ФОПів, які потребують податкового стимулювання у сфері сучасних стратегічно значимих видів діяльності [2].

Зазначена система є особливим механізмом справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, визначених п. 297.1 статті 297 ПК України, на сплату єдиного податку в порядку та на умовах, передбачених зазначеною вище главою, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності. Відповідно до статті 10 ПК України єдиний податок належить до місцевих податків, отже справляється до місцевих бюджетів [1].

Проведені дослідження дають підстави зазначити, що загальними перевагами застосування спрощеної системи для суб'єктів незалежної професійної діяльності у період воєнного стану, є: 1) скорочення переліку податків; 2) значне спрощення ведення обліку та звітності; 3) право не використовувати реєстратор розрахункових операцій при відповідних обсягах доходу та виді діяльності; 4) право вибору бути чи ні платником податку на додану вартість; 5) сплата фіксованого розміру податку тощо.

Висновки. Проведені дослідження дають підстави зазначити про те, що окремі категорії осіб, які займаються незалежною професійною діяльністю в Україні теоретично можуть претендувати на обрання спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Методика розрахування їх винагороди показує про можливість її оподаткування єдиним податком першої чи другої групи. Пропонується внесення змін до п. 65.9, статті 65 ПК України про вилучення категорії суб'єктів незалежної професійної діяльності для [1].

Література

1. Податковий кодекс України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 05.02.2026).

2. Добрунік Т.П. Спрощена система оподаткування: фіскальна значимість та пріоритети розвитку. *Економіка та суспільство*, 2024. № 60. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-10.

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: Закон України № 4015-IX від 22 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-20#Text. (дата звернення: 05.02.2026).

УДК 316.4:355.01:314.151.3 (043.2)

Нестеров О.І., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ВИКЛИКИ ПІД ЧАС ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Післявоєнне відновлення українського суспільства є однією з найскладніших соціальних трансформацій у сучасній Європі. Окрім фізичного руйнування та економічних втрат, війна спричинила глибокі структурні, демографічні та культурні зміни, які формуватимуть українське суспільство протягом десятиліть. Соціологія, як дисципліна, що займається соціальним порядком, нерівністю та колективним значенням, стикається із завданням концептуалізації та емпіричного аналізу того, як суспільство, що виходить з масштабного насильства, може відновити соціальну згуртованість, враховуючи водночас глибоке внутрішнє розмаїття досвіду. Інтеграція ветеранів війни та внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є центральним соціологічним викликом, оскільки ці групи втілюють довгострокові людські наслідки війни та одночасно впливають на траєкторії післявоєнного розвитку.

Бойові дії порушують усталені соціальні структури та прискорює процеси соціальної диференціації. В Україні війна породила нові соціальні категорії, що визначаються бойовим досвідом, переміщенням, втратою житла та тривалим перебуванням у небезпеці. Ці категорії не просто відображають індивідуальні біографії, а змінюють класові відносини, ринки праці, сімейні структури та моделі соціальної мобільності. Тому соціологія повинна вийти за межі статичних моделей стратифікації та прийняти динамічні підходи, здатні вловити, як війна перебудовує соціальні ієрархії та створює нові форми вразливості та привілеїв. Повоєнний період характеризується невизначеністю, суперечливими нормами та інституційною мінливістю, що робить соціологічний аналіз важливим для розуміння того, як переглядається соціальний порядок.

Ветерани війни займають особливо амбівалентне становище в повоєнному суспільстві. З одного боку, їх часто символічно звеличують як захисників нації та носіїв колективної жертви; з іншого боку, вони часто стикаються зі структурними перешкодами для реінтеграції, включаючи безробіття, недостатню підтримку психічного здоров'я та обмежене визнання військових компетенцій на цивільних ринках праці. Соціологічні дослідження підкреслюють, що реінтеграція ветеранів – це не лише індивідуальний психологічний процес, а й колективне соціальне явище, сформоване інституціями, культурними наративами та реакцією громади. Коли політика реінтеграції вузько зосереджена на медичній реабілітації або фінансовій компенсації, вона ризикує пропустити ширші питання соціальної інтеграції, реконструкції ідентичності та участі в громадському житті. Досвід ветеранів спонукає соціологію дослідити, як суспільства перетворюють ролі воєнного часу на соціальні позиції мирного часу, не створюючи виключення чи залежності [1].

Внутрішньо переміщені особи становлять ще одну важливу групу, інтеграція якої є вирішальною для післявоєнної соціальної стабільності. Вимушене переміщення порушує місцеві зв'язки, соціальні мережі та культурну безперервність, спричиняючи довгострокові наслідки, які виходять за рамки безпосередньої втрати житла та роботи. Соціологічні дослідження переміщення підкреслюють, що ВПО часто стикаються з ледь помітними формами ізоляції, навіть коли формально гарантована юридична рівність. До них належать стигматизація, конкуренція за ресурси та обмежений доступ до прийняття рішень на місцевому рівні. В Україні масштаби внутрішнього переміщення посилюють ці виклики, що вимагає від соціології аналізу інтеграції не як

тимчасової гуманітарної проблеми, а як структурної трансформації місцевих громад.

Відносини між приймаючими громадами та ВПО формуються економічними умовами, можливостями місцевого самоврядування та символічними межами приналежності. Там, де політика інтеграції надає пріоритет соціальній взаємодії, спільним громадським просторам та партисипативному врядуванню, переміщення стає рушійною силою оновлення громади. І навпаки, коли політика спирається на просторову сегрегацію або короткострокову допомогу, соціальна фрагментація та обурення можуть поглибитися. Соціологія відіграє ключову роль у визначенні механізмів, що сприяють солідарності, а не конкуренції, підкреслюючи важливість побудови довіри, інклюзивності та справедливого розподілу ресурсів [2].

З методологічної точки зору, український повоєнний контекст спонукає соціологію застосовувати гнучкі та етично чутливі дослідницькі підходи. Поздовжні дослідження необхідні для охоплення еволюційних траєкторій ветеранів та ВПО, тоді як якісні дослідження мають вирішальне значення для розуміння життєвого досвіду та суб'єктивних значень. Партиципаторні та громадські методи можуть допомогти подолати розрив між академічними дослідженнями та розробкою політики, гарантуючи, що соціологічні знання безпосередньо сприяють зусиллям з реконструкції.

На завершення, повоєнна реконструкція українського суспільства є фундаментально соціальним процесом, який не можна звести до економічного відновлення чи перебудови інфраструктури. Інтеграція ветеранів війни та внутрішньо переміщених осіб лежить в основі цього процесу, формуючи моделі соціальної згуртованості, нерівності та демократичної участі. Роль соціології полягає

у висвітленні структурних умов та культурної динаміки, які сприяють або перешкоджають інтеграції, критичній оцінці інституційних відповідей та сприянні розробці інклюзивної політики, що ґрунтується на емпіричних даних. Вирішуючи ці виклики, соціологія не лише сприяє розумінню, але й підтримує створення стійкого, згуртованого та справедливого повоєнного українського суспільства.

Література

1. Martsenyuk T., Kvit A. Successes and challenges of ATO/JFO veterans' involvement in the public and political life of Ukraine. 2022. URL: https://nrps.ukma.edu.ua/article/view/267213/263133

2. Шмега М.П., Думанська О.С. Комплексний підхід та інфраструктурні виклики в інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. Львів: Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2024.

3. Social recovery and cohesion for Ukraine: 15 recommendations. URL: https://cedos.org.ua/en/researches/social-recovery-and-cohesion-for-ukraine-15-recommendations/

УДК 681.518.54(043.2)

Олєйнікова Т.В., здобувачка вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА АТЕСТАЦІЇ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ІМПЛЕМЕНАЦІЇ В УКРАЇНІ

Питання підвищення кваліфікації медичних працівників є одним із ключових чинників забезпечення якості медичної допомоги та ефективності системи охорони здоров'я. У сучасних умовах в Україні актуальним стає вивчення європейського досвіду організації безперервного професійного розвитку, що базується на принципах саморегулювання, професійної автономії та державного контролю за якістю надання медичних послуг.

Насправді, станом на сьогодні, у країнах Європи відсутній єдиний уніфікований підхід до організації безперервної медичної освіти, однак існує спільне розуміння того, що якість медичної допомоги безпосередньо залежить від постійного оновлення та вдосконалення лікарями власних професійних компетентностей у процесі безперервного навчання та кваліфікації. При цьому, акцент робиться на необхідності забезпечення високої якості та академічних стандартів освітніх програм та провайдерів навчальних послуг, на основі яких медичні працівники формують і реалізують індивідуальні плани свого професійного розвитку.

Що стосується країн пострадянського простору, то у науковій літературі звертається увага на те, що такі країни в основному намагаються брати за основу вже існуючі в Європі моделі організації післядипломної освіти лікарів, яких сьогодні нараховується три моделі. Перша сконцентрована на лікареві, тобто фахових лікарських товариствах та органах лікарського само врядування. Типовими представниками першої моделі є Німеччина, Австрія, Італія та Чехія, а Велика Британія та Швейцарія – тільки певною мірою. Друга модель ґрунтується на вирішальній ролі державних органів управління охороною здоров'я насамперед Міністерства охорони здоров'я. Така модель працює в Іспанії, Франції та частково в Італії.

Третя модель визнає найважливішою роль медичного університету (Україна, Білорусь, Угорщина), який вважається найважливішим у післядипломній медичній освіті, що оцінює знання лікаря та несе за це відповідальність. В Угорщині ця модель є дещо ширшою, оскільки відповідальність за професійну підготовку лікаря несе також і Міністерство охорони здоров'я. В той же час автор акцентує увагу на недоліках кожної із моделей, це: велика чисельність фахових згромаджень, ризик повної комерціалізації лікарської діяльності, обмежені можливості державної освітньої системи [1].

Гарним прикладом функціонування контролю підвищення своїх знань лікарями є Велика Британія. З відкритих джерел останньої вбачається, що процес післядипломного навчання регламентується Генеральною медичною радою (ориг.назва: *General Medical Council*), яка розробляє стандарти та критерії професійного розвитку. Регулярна переатестація лікаря (revalidation) здійснюється на основі оцінки професійної компетентності, клінічних навичок і етичної поведінки, що сприяє підвищенню довіри пацієнтів до медичної професії [2].

Якщо говорити у підсумку, то особливістю європейських систем є активна участь у процесі підвищення кваліфікації професійних асоціацій і самоврядних органів медиків. Такий підхід відповідає принципам децентралізації управління, розподілу відповідальності між державою та професійною спільнотою.

В той же час, в Україні вже з 2019 року впроваджено концепцію безперервного професійного розвитку медичних працівників, яка частково ґрунтується на європейських підходах [3]. Проте, проблемами залишаються фрагментарність нормативно-правового регулювання, відсутність ефективного контролю за якістю

освітніх заходів і недостатня участь професійного самоврядування.

Для ефективної імплементації європейського досвіду в Україні було б доцільно:

1) закріпити на законодавчому рівні статус лікарського самоврядування як суб'єкта, уповноваженого брати участь у визначенні стандартів безперервного розвитку лікаря;

2) удосконалити адміністративно-правовий механізм акредитації освітніх програм, запровадивши єдину систему балів, подібну до європейської;

3) забезпечити взаємне визнання сертифікатів та результатів підвищення кваліфікації, отриманих у країнах ЄС.

Таким чином, впровадження європейського досвіду у сфері підвищення кваліфікації медичних працівників сприятиме формуванню якісно нової системи професійного розвитку, що відповідатиме європейським стандартам та підвищить довіру до української медицини.

Література

1. Січкоріз О.Є. Особливості післядипломної освіти країн пострадянського простору. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України.* 2018. № 1(75). 87 с. DOI: 10.11603/1681-2786.2018.1.9214 file:///C:/Users/OlieiniT/ Downloads/admin,+15.pdf

2. General Medical Council. *Good medical practice framework for appraisal and revalidation.* London: GMC, 2013. URL: https://www.gmc-uk.org/-/media/gmc-site/registration-and-licensing/the_good_medical_practice_framework_for_appraisal_ and_revalidation_55937137.pdf

3. Деякі питання безперервного професійного розвитку лікарів: Наказ МОЗ України від 22 лют. 2019 р.

№ 446. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0293-19#Text

УДК 340.132(043.2)
Оніщенко Н.М., д.ю.н., професор,
заступник директора з наукової роботи,
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України,
академік НАПрН України, заслужений юрист України,
м. Київ, Україна

СУБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ У РОЗВИТКУ ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Розгляд категорії «правореалізація» є однією із найважливіших форм не тільки доктринального вивчення, але й практичного вжитку. Не викликає сумніву, що ефективна правореалізація сприяє якісним процесам в усіх сферах життєдіяльності людини. Відтак, у фокусі нашої подальшої уваги пропоную деякі суб'єктивні складовики, що впливають на належну правореалізаційну практику. Серед них: нігілізм, песимізм, абсентеїзм, популізм, інфантилізм, демагогія в сфері права. Враховуючи публікаційний обсяг, зосередимось на деяких з них.

Для «чистоти» наукового викладу маю зазначити, що вбачаю за необхідне акцентувати увагу на тому, що саме поєднання вищеперерахованих термінів (нігілізм, песимізм та абсентеїзм) з правом, як це відтворюється у вітчизняному доктринальному вжитку, не є коректним. Це пов'язано з тим, що, навряд чи можна вважати вдалою конструкцією поєднання, як-то: «правове невизнання», «правове заперечення», «правове ігнорування», «правове несприйняття», «правове розчарування» – тобто негативні прояви в суспільних відносинах власне з категорією,

явищем, дією самого права. «Правове заперечення… права» – виглядає з наукової точки зору не дуже переконливо, хоча оскільки терміни досить часто пропоновані у правових трактуваннях та правовому вжитку, а також у лекційних курсах, у експертних висновках тощо, можливі деякі міркування з цього приводу.

Підкреслюючи важливість уточнення та «осучаснення» наведеної термінології, розглянемо деякі витоки «правового нігілізму» у вітчизняній доктрині. Відтак такі «начала» можна прослідкувати оперуючи працями та термінологічними конструкціями з російських взірців епістолярного жанру. О. Герцен вважав, що жити в росії і не порушувати закони неможливо. З цим погоджувався М. Салтиков-Щедрін, який зазначав, що суворість російських законів пом'якшувалася необов'язковістю їх виконання. Проте, на наш погляд, такий стан речей пояснювався, саме повною або частковою відсутністю сформованих концепцій про соціальну значущість права, його цінність, необхідність для суспільства, що, в свою чергу, породжувалося повною або майже повною правовою безграмотністю, а також відсутністю таких необхідних інститутів цивілізованого суспільства, як правова культура та правова обізнаність. Командно-бюрократична система не тільки не боролася з нігілізмом в сфері права, але, по-своєму, використовувала його, як такий, що прекрасно вписувався в цю систему. Нігілізм ні на побутовому, ні на доктринальному рівнях не обговорювався [1, с. 94-95].

Таким чином, враховуючи необхідність нівелювання імперіалістичного спадку або суто ілюстративного визначення певних категорій, з метою їх належного змістовного насичення пропонуємо до вжитку

(в сенсі дискусії) терміни «нігілізм в сфері права», «песимізм в сфері права» та «абсентеїзм в сфері права».

Нігілізм в сфері права у суспільстві виникає не випадково: він має глибокі історичні, економічні та соціальні корені. Це і багатовікова правова незабезпеченість суспільства, нерівність компетентності уряду та інших органів влади, ігнорування національної самобутності народу – все це сприяло послабленню або, навіть, втраті поваги до законності, до необхідності встановлення та дотримання правопорядку [2, с. 66-71].

Не дивлячись на різні тлумачення, визначення та дефініції категорії нігілізму в сфері права, наукові дослідження стверджують, що це явище є результатом певної деформації правової свідомості на певному історичному етапі розвитку суспільства [3, с. 220].

Не викликає сумніву той факт, що явище нігілізму в сфері права (невизнання законів, негативне ставлення до права) – найбільш поширена форма деформації правосвідомості населення в державах з авторитарними і тоталітарними режимами. Яскравим підтвердженням цього є наявна сьогодні ідеологія рашизму.

Зрозуміло, що в тих суспільствах, де нігілізм в сфері права відтворюється самою державою у відповідних масштабах, дуже важко, майже неможливо виховати позитивне ставлення до права серед населення, оскільки під правом невірно розуміють той порядок, ті приписи, які встановлюються неправовими нормативними актами. В такому разі в суспільстві виникає буденний, масовий нігілізм в сфері права.

Ще одним фактором, який можна віднести до суб’єктивних впливів на правореалізаційний процес можна вважати песимізм в сфері права. Перш за все варто констатувати, що поняття песимізму та нігілізму в правовій площині не є тотожними. Явище песимізу є ще

більш деструктивним і руйнівним в будь-якому розвиненому цивілізованому суспільстві. Якщо нігілізм в сфері права це недовіра до права, його ігнорування, заперечення, то песимізм в сфері права – це не стільки не сприйняття права як явища соціальної дійсності, скільки розчарування (часто на власному досвіді) в його можливостях, регулюючій ролі, в здатності упорядковувати та охороняти суспільні відносин, захищати права людини та її законні інтереси. Водночас навіть спрацювання «запобіжних» механізмів або механізмів відновлення справедливості щодо порушених прав може призводити до виникнення песимізму в індивідуальному правовому сегменті.

Сучасний кризовий стан в усіх сферах життєдіяльності людини пов'язаний з повномасштабним вторгненням рф в Україну, руйнацією життєвоважливої інфраструктури, геноцидні прояви, примусова депортація із окупованих та прифронтових територій можуть породжувати стійкий песимізм в соціальній та правовій сферах, що трансформується сьогодні із площини емоцій, почуттів, відчуттів, переживань (правова психологія) у площину переконань, ставлення, уявлень, стереотипів (правова ідеологія). Це й обумовлює певну ту чи іншу, на жаль, не завжди бажану для суспільства поведінку індивіда, що стикається з явищами примусової мобілізації, породжує таке явище як СЗЧ, сприяють вчиненню протиправних дій у взаємодії держави, суспільства та особи тощо.

Такий стан речей обумовлює ситуацію, коли влада не може «достукатися» до людини; люди багато в чому ігнорують не тільки соціальні (мораль, релігійні канони), але й правові норми [4, с. 3].

Ще однією формою суб'єктивного порядку є так званий абсентеїзм в сфері права. З точки зору

правореалізації, абсентеїзм в сфері права є проявом «розриву» між нормативністю та фактичною дією права. Формальне існування правових норм не гарантує їх реального впливу, якщо суб'єкти права не зацікавлені або не здатні їх реалізувати. У цьому контексті абсентеїзм може розглядатися як індикатор дисфункціональності правової системи та недостатньої ефективності механізмів забезпечення прав і свобод людини.

Абсентеїзм пов'язується з кризою правосвідомості та дефіцитом довіри до права як соціального регулятора. Він може набувати форм як індивідуальної правової пасивності (неучасть у виборах, ігнорування судового захисту, відмова від використання адміністративних процедур), так і колективної або інституційної бездіяльності, коли певні соціальні групи або органи публічної влади фактично усуваються від виконання покладених на них правових функцій.

Подолання негативного впливу суб'єктивних чинників на механізм реалізації права потребує не лише вдосконалення законодавства або оптимізації правозастосовної діяльності, а й цілеспрямованої роботи з формування довіри до права, утвердження людиноцентристської правової ідеології, розвитку правової культури та забезпечення реальної, а не декларативної ефективності правових інститутів. Лише за умови гармонійного поєднання нормативного, інституційного та світоглядного вимірів право може виконувати своє базове призначення – бути дієвим інструментом упорядкування суспільних відносин і захисту гідності, прав і свобод людини.

Таким чином, серед суб'єктивних чинників, що впливають на правореалізацію пропонуємо розглянути нігілізм, песимізм та абсентеїзм у сфері права. Поєднання явищ «нігілізму», «песимізму» та «абсентеїзму» з правом

(що також прийнято у відчизняному доктринальному вжитку) не є коректним, оскільки навряд чи можна вважати вдалою конструкцією поєднання як-то «правове невизнання», «правове заперечення», «правове несприйняття», «правове розчарування» тощо - тобто власне з категорією, явищем, з ефективною дією самого права.

Література

1. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Порівняльне правознавство (теоретико-правове дослідження). Київ: Фенікс, 2007. 400 с.

2. Ушаков О.М. Стан правового порядку в сучасному українському суспільстві та етапи його формування. *Зб. Держава і права*. Київ, 2004. Т. 24. С. 66–71.

3. Ткаля О., Зуєва А. Правовий нігілізм як фактор впливу на національну безпеку держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 219–223.

4. Оніщенко Н. Правовий світогляд: соціологічний вимір. *Соціологія права*. 2014. № 1-2. URL: http://soclaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2014/1-2/3.pdf.

УДК 347.9:004.8. (043.2)

Панфьорова М.А., к.іст.н., доцент,
Національний транспортний університет,
м. Київ, Україна

ФЕНОМЕН «ПОКІРЛИВОСТІ» ТА «ГАЛЮЦИНУВАННЯ» ШІ ЯК ЗАГРОЗА ОБ'ЄКТИВНОСТІ У ПРАВНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Стрімка інтеграція систем штучного інтелекту в роботу правників для аналізу документів та пошуку

прецедентів створює ілюзію повної автоматизації, але водночас супроводжується критичними ризиками «галюцинування» та «покірливості». Ці явища вже мають реальні негативні наслідки, про що свідчать випадки накладення штрафів на адвокатів у США за використання вигаданих цитат та визнання посилань на ШІ «виявом неповаги до суду» в Україні [1, с. 5, 24].

Оскільки згідно з етичними стандартами та чинним регулюванням персональна відповідальність за будь-який результат роботи покладається виключно на правника, дослідження механізмів виявлення та нівелювання таких помилок стає необхідним для збереження легітимності юридичної професії.

Ключова проблема полягає у фундаментальній суперечності між прагненням до процесуальної ефективності та природою ШІ як «чорної скриньки», логіка ухвалення рішень у якій прихована від користувача. Феномен «покірливості» моделей ШІ генерує ризик посилення когнітивних упереджень правника, оскільки система схильна підлаштовуватися під думку користувача й підтверджувати його потенційно хибні гіпотези замість надання об'єктивної контраргументації. Коли такий алгоритмічний суб'єктивізм поєднується з «галюцинаціями» (створенням неіснуючих норм або справ), це руйнує доказову базу та ставить під сумнів професійну обґрунтованість юридичних висновків. Відтак виникає нагальна потреба у визначенні меж фахового людського контролю та впровадженні спеціалізованих методик верифікації [1, с. 8-9].

Фундаментальною особливістю систем штучного інтелекту є їхня імовірнісна природа, де результати базуються на обчисленні прогнозних значень з певною точністю, а не на автентичному розумінні правових норм. Це породжує феномен «технологічного галюцинування»,

за якого система генерує фактично неточну, вигадану або необґрунтовану інформацію, оманливо представляючи її як достовірну [2, с. 270-271]. У правничій діяльності це проявляється у створенні неіснуючих судових прецедентів, вигаданих цитат із нормативних актів та посилань на справи, яких ніколи не існувало. Такі помилки є «вродженою похибкою» моделі, що виникає через складність архітектури та іноді некоректність навчальних датасетів [1, с. 27; 3].

Окрему загрозу становить феномен «покірливості», тенденція сучасних LLM «підлаштовуватися» під думку чи очікування користувача. ШІ схильний позитивно підкріплювати гіпотези правника, навіть якщо вони є юридично хибними, уникаючи критичної оцінки або надання контраргументів. Це створює ефект «ехо-камери», де алгоритм посилює когнітивні упередження фахівця, руйнуючи об'єктивність правового аналізу [1, с. 25].

Процес ухвалення рішень системами ШІ часто характеризується проблемою «чорної скриньки», де логічний ланцюжок прихований від людського розуміння. Для правника це означає неможливість верифікувати, на основі яких саме даних та алгоритмічних ваг було сформовано рекомендацію чи прогноз [1, с. 40; 2, с. 279].

Така непрозорість у поєднанні з навчанням на історичних даних призводить до алгоритмічної дискримінації. Приклади використання системи COMPAS у США демонструють, що упередженість у навчальних вибірках може призводити до несправедливих прогнозів щодо рецидивів, які базуються на соціальних чи расових стереотипах, а не на індивідуальних обставинах справи [1, с. 26]. Наприклад, в криміналістиці це загрожує створенням «фальшивих профілів злочинців» або помилковою ідентифікацією осіб на відеоматеріалах, що безпосередньо впливає на право на справедливий суд [3].

Використання недостовірних результатів ШІ зумовлює виникнення «розриву відповідальності», коли неможливо чітко атрибутувати провину за заподіяну шкоду конкретному суб'єкту (розробнику, власнику чи користувачу). Доктринально виділяють істинний розрив (через повну автономність системи) та розмивання відповідальності (через участь багатьох осіб у життєвому циклі ШІ) [2, с. 275].

В українському правовому полі позиція Верховного Суду (справа № 925/200/22) чітко визначає, що посилання на відповіді ChatGPT у процесуальних документах може розцінюватися як зловживання правами та вияв неповаги до суду [1, с. 24]. Оскільки ШІ не визнається суб'єктом права і не має деліктоздатності, повна персональна відповідальність за будь-яку помилку, «галюцинацію» чи упередженість, згенеровану системою, покладається виключно на правника, який використав ці дані [1, с. 26; 3].

Для збереження об'єктивності правничої діяльності впровадження ШІ має базуватися на принципі субсидіарності - ШІ є лише асистентом, що не замінює професійне судження. Ключовим механізмом захисту є фаховий людський контроль, який передбачає обов'язкову активну верифікацію кожного твердження ШІ через офіційні першоджерела: бази законодавства та реєстри судових рішень [1, с. 9, 41].

В Рекомендаціях з відповідального використання штучного інтелекту для правників рекомендується застосовувати методику «зворотного промптингу», ставлячи системі уточнювальні та опонуючі запитання для виявлення слабких місць у її аргументації. Етичним стандартом стає вимога до системи надавати щонайменше три контраргументи до позиції користувача, що дозволяє подолати феномен «покірливості» моделі. Крім того,

правники повинні дотримуватися презумпції відкритості даних, не вносячи конфіденційну інформацію клієнтів у запити, оскільки це створює ризики витоку AI-input до загальних навчальних моделей [1, с. 41, 25, с. 11-12].

Отже, інтеграція ШІ в юриспруденцію вимагає подолання «нормативного вакууму» шляхом адаптації законодавства та впровадження ризико-орієнтованого підходу. Тільки поєднання технологічної грамотності правника з суворими протоколами верифікації контенту дозволить мінімізувати загрози для правовладдя та прав людини.

Література

1. Рекомендації з відповідального використання штучного інтелекту для правників. 2025. URL: https://storage.thedigital.gov.ua/files/2/72/fcf6c498e0a9f57e7a8521ff9833372d.pdf (дата звернення: 13.01.2026).

2. Денисюк С.Г., Кононенко В.П. Проблема юридичної відповідальності за шкідливі наслідки використання систем штучного інтелекту. *Ірпінський юридичний часопис*. 2025. № 1(18). С. 268-279. URL: https://doi.org/10.33244/2617-4154-1(18)-2025-268-279 (дата звернення: 13.01.2026).

3. Грабчук О.В., Грабчук І.Л. Застосування штучного інтелекту в криміналістиці: правові виклики та перспективи розвитку. *Наукові перспективи.* 2025. № 9(63). URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/29567/29517 (дата звернення: 13.01.2026).

УДК 351.82:502.131.1:330.341.1(477)
Пархоменко-Куцевіл О.І., д-р наук з держ. упр., професор,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
м. Переяслав, Україна

ІНТЕГРАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ У ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Інтеграція екологічних інновацій у державну політику сталого розвитку України є складним багаторівневим процесом, що ґрунтується на сучасних наукових підходах, міжнародних зобов'язаннях та внутрішніх стратегічних документах. Такий процес передбачає не лише формування нормативно-правової бази, але й зміни у системі державного управління, фінансуванні, інституційній спроможності та взаємодії між суспільством, бізнесом і владою.

Наукове обґрунтування екологічних інновацій базується на концепції, що вони є ключовим чинником переходу до сталого розвитку, де мінімізація негативного впливу на навколишнє середовище поєднується з економічним зростанням і соціальним благополуччям. Екологічні інновації – це нові технології, процеси, продукти або моделі управління, які спрямовані на зменшення екологічних ризиків, більш ефективне використання ресурсів та підвищення екологічної стійкості суспільства [1]. Вони безпосередньо впливають на вирішення екологічних проблем та сприяють формуванню «зеленої» економіки, що є невід'ємною складовою сталого розвитку.

Державна політика України в сфері сталого розвитку вже включає певні стратегічні документи, що покликані інтегрувати екологічні пріоритети у різні сектори.

Наприклад, Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 [2] та відповідні національні плани дій закладають механізми управління природоохоронною діяльністю та визначають основні напрями збереження біорізноманіття, боротьби зі зміною клімату і раціонального використання природних ресурсів.

Інтеграція екологічних інновацій передбачає трансформацію державної політики через імплементацію міжнародних зобов'язань. Одним із ключових кроків у цьому напрямі є включення положень Конвенцій Ріо (Про біорізноманіття, зміни клімату та боротьбу з опустелюванням) у національні стратегії, що забезпечує пов'язання національних екологічних політик із глобальними цілями сталого розвитку. Подібні ініціативи включають розробку Стратегії сталого розвитку України до 2030 року та дорожніх карт для її реалізації, що має забезпечити системний підхід до впровадження екологічних інновацій на всіх рівнях управління [3].

Інституційна спроможність держави полягає в розбудові механізмів координації між центральними органами виконавчої влади, місцевим самоврядуванням, науковими установами і бізнесом для стимулювання впровадження екологічних інновацій. У цьому контексті важливою є адаптація найкращих світових практик, наприклад, концепцій «зеленої економіки» та механізмів підтримки інновацій як на державному, так і на регіональному рівнях.

Важливу роль відіграє фінансове забезпечення інноваційної діяльності. Для ефективної інтеграції екологічних інновацій необхідне створення сприятливого інвестиційного клімату, включаючи податкові стимули, державне фінансування досліджень і розробок, грантові програми та пільгове кредитування. Без цього екологічні

інновації залишаються недоступними для значної частини підприємств, особливо малого і середнього бізнесу, що ускладнює масштабне впровадження нових технологій і підходів.

Сучасні дослідження підкреслюють, що екологічні інновації можуть бути ефективними тільки за умови їх інтегрованості у багатосекторні політики – енергетичну, транспортну, аграрну, промислову – а не розглядатися як окрема «зелена» опція. Наприклад, розвиток енергетичних інновацій, таких як технології відновлюваної енергетики або підвищення енергоефективності, прямо впливає на зниження викидів парникових газів і зміцнення енергетичної безпеки країни, що є частиною цілей сталого розвитку.

У соціально-економічному контексті екологічні інновації також сприяють підвищенню конкурентоспроможності національної економіки. Вони стимулюють створення нових ринків і робочих місць, сприяють розвитку «зеленої» індустрії, а також покращують якість життя населення через очищення навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Незважаючи на наявні стратегічні орієнтири, інтеграція екологічних інновацій у державну політику України все ще перебуває на фрагментованому етапі становлення. Це обумовлено не лише обмеженими фінансовими ресурсами, але й потребою у зміцненні інституцій, юридичній гармонізації, розвитку людського капіталу та підвищенні екологічної свідомості в суспільстві. Протидія цим викликам вимагає послідовної політичної волі, міжсекторальної координації та стратегічного бачення, що враховує як внутрішні потреби, так і міжнародні зобов’язання України у сфері сталого розвитку.

Таким чином, інтеграція екологічних інновацій у державну політику сталого розвитку України є динамічним і комплексним процесом, спрямованим на забезпечення довгострокової екологічної, економічної й соціальної стабільності. Він потребує поєднання стратегічного планування, ефективного управління, міжнародної співпраці, фінансування інноваційної діяльності та активної участі громадянського суспільства, що відповідає сучасним тенденціям у глобальному екологічному управлінні.

Література

1. Зінченко М.Г., Філенко О.М. Екологічні інновації як фактор досягнення сталого розвитку суспільства. *Інтегровані технології та енергозбереження*. 2020. № 4. С. 90-98.

2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лют. 2019 р. № 2697-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text

3. Інтеграція положень Конвенцій Ріо у національну політику України. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/projects/intehratsiya-polozhen-konventsiy-rio-u-natsionalnu-polityku-ukrayiny?utm.com

УДК 340.1(043.2)

Пархоменко Н.М., д.ю.н., професор,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Наразі Україна переживає один із найскладніших періодів державно-правового розвитку, намагаючись в умовах війни одночасно втримати стабільність та правопорядок, відновити державний суверенітет та цілісність країни; адаптувати національну правову систему, державне управління, економіку тощо до стандартів та вимог права ЄС та продовжувати модернізацію суспільних відносин в розрізі розбудови та впровадження цифрових технологій та штучного інтелекту. Виконання цих завдань є своєрідним викликом для держави та показником її спроможності виконати свої зобов'язання перед власним народом та міжнародними партнерами.

Втім, важливим ідентифікатором внутрішнього потенціалу держави є не лише здатність забезпечити виконання своїх функцій та здійснення повноважень в період особливого стану, який наразі відбувається, але й забезпечити її прогресивний та ефективний розвиток в майбутньому, після завершення правового режиму воєнного стану. І за таких обставин першочергово необхідним є визначення правових засад повоєнного розвитку. Розуміючи невизначеність строків та стану економіки, демографії, політичних відносин в середині країни та геополітичного становища України, тощо на момент закінчення війни, вважається очевидним існування перехідного періоду відновлення та власне розбудова держави та права в умовах стабільності та передбачуваності.

З огляду на це, слід відзначити, що першочерговою передумовою, яку має забезпечити держава є трансформація правової системи та системи законодавства в напрямку сталого розвитку шляхом відновлення дії норм Конституції України та відповідного законодавства, які було призупинено під час війни; удосконалення

законодавства, пов'язаного із забезпеченням національної безпеки та оборони в умовах геополітичної нестабільності; продовження приведення його змісту у відповідність до acquis ЄС; що визначатиме правореалізаційні процеси; імплементацію цифрових технологій у правове поле, особливо в аспекті захисту прав і свобод суб'єктів тощо.

Стан соціально-економічних відносин та взаємодії влади та громадянського суспільства в Україні, очікування міжнародних партнерів наразі підкреслюють важливість такої діяльності та відсутність права України на помилку. Саме тому наукове осмислення правової дійсності та визначення перспектив державно-правового розвитку держави у поствоєнний період та використання права як інструменту здійснення справедливої соціально-економічної, міжнародної та внутрішньої політики потребує наукового обґрунтування та постійного супроводу.

Йдеться про проведення наукових розвідок щодо: забезпечення легітимності державних інститутів та місцевого самоврядування; збереження системи стримувань та противаг між органами державної влади, шляхом відповідного розподілу повноважень; зміцнення інститутів громадянського суспільства та їх зав'язків з державою; відновлення порушених прав та проведення компенсацій завданої шкоди; здійснення господарської діяльності бізнесу з відновлення економіки та відбудови держави, формування сприятливого інвестиційного клімату; інтеграції ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та реінтеграції територій; подолання демографічної кризи тощо. При цьому, як зазначалося, всі правові трансформації мають відбуватися в руслі виконання Україною євроінтеграційних зобов'язань та розвитку права ЄС, що також потребує відповідних аналітичних розробок, наукового моніторингу та експертизи, підготовки

пропозицій щодо удосконалення правотворчої та правореалізаційної політики держави, зміцнення її позицій на міжнародній арені. Адже «прийняття якісних та ефективних правових рішень безпосередньо залежить від чіткої науково-обґрунтованої стратегії і тактики правотворчості, яка має ґрунтуватися на результатах соціально-правового моніторингу та наукового прогнозу й експертизи. Саме правотворча політика має в своєму арсеналі спеціальні засоби для створення якісної стратегії та ефективної тактики правотворчості, пропонує системний підхід до їх використання» [1, с. 5-6].

Одним із дієвих заходів в цьому напрямі є підготовка Концепції розвитку законодавства України установами НАН Україні, яка наразі вже розпочалася, Відповідно до ст. 22 Закону України «Про правотворчу діяльність» Наукова концепція розвитку законодавства України є прогнозним документом публічної політики, який розробляється з метою визначення перспективного правового регулювання суспільних відносин, підвищення ефективності планування правотворчої діяльності, уніфікації та систематизації законодавства України на п’ять післявоєнних років.

Концепція має визначати стратегію дій суб’єктів правотворчості у здійсненні планів, програм, реформ у сфері права та перелік нормативно-правових актів, необхідних для розробки і прийняття в хронологічній послідовності, зберігаючи логіку розвитку відповідної галузі законодавства; пріоритети у соціально-економічному розвитку; узгоджуватися з раніше прийнятими стратегічними документами (програмами, планами, стратегіями, концепціями) державного рівня щодо розвитку окремих сфер суспільних відносин або корегувати їх; передбачати необхідність розробки і прийняття лише об’єктивно-зумовлених нормативно-

правових актів, уникати зайвого правового впливу, зарегульованості суспільних відносин. Таким чином Концепція визначає план правотворчої діяльності на довгострокову та короткострокову перспективу, а з іншого боку – є результатом масштабного моніторингу чинної системи законодавства щодо відповідності об'єктивно-існуючим потребам соціально-економічного розвитку. Відповідно, Концепція має передбачати заходи спрямовані не лише на модернізацію чинного законодавства, але й на його упорядкування шляхом його систематизації, інкорпорації, кодифікації та консолідації. Стратегія і тактика Концепції має також бути спрямована на завершення реформ, що тривають в Україні десятки років в сфері судоустрою та судочинства, правоохоронної діяльності, адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування та інших важливих сферах суспільних відносин як передумови ефективного розвитку Української держави в повоєнний період [2, с. 87-88, 89].

Отже, правове забезпечення як інструмент упорядкування суспільних відносин та засіб забезпечення соціальної справедливості у перспективі має визначальний характер для повоєнного відновлення соціально-економічних відносин в Україні, потребує системної та комплексної державної політики та постійного наукового супроводу.

Література

1. Тарнавська В.М. Правотворча політика України: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 120 с.

2. Пархоменко Н.М. Наукова концепція розвитку законодавства як прогнозний документ публічної політики. *Правова держава: Щорічник наукових праць* Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України.

Вип. 35. Київ, 2024. 1004 с. DOI: https://doi.org/10.33663/0869-2491-2024-35-82-94

УДК 342.9:355.1(477)
Пашинський В.Й., д.ю.н., доцент,
Цьось Ю.С., магістр, слухач 2-го курсу,
Національний університет оборони України,
м. Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА МОБІЛІЗАЦІЄЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сучасний етап розвитку української державності характеризується трансформацією всіх інститутів публічного права, що зумовлено необхідністю відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки. Центральним елементом цієї трансформації є переосмислення механізмів призову на військову службу за мобілізацією, які в умовах особливого періоду еволюціонували від переважно добровільних контрактних засад до жорсткого адміністративно-правового інструментарію мобілізації та цифрового обліку. Військова служба, будучи особливим видом державної служби, в умовах воєнного стану набуває ознак критично важливого конституційного обов'язку громадян, реалізація якого вимагає балансу між державним примусом та гарантіями прав людини.

Військова служба за своєю правовою природою розглядається як різновид публічної служби, що підтверджується судовою практикою. Велика Палата Верховного Суду у постанові від 08.06.2022 року у справі

№362/643/21 (провадження № 14-32цс22) однозначно визначила, що проходження військової служби є публічною службою, а спори, пов'язані з її прийняттям, проходженням та соціальним захистом військовослужбовців, належать до адміністративної юрисдикції [1]. Це підтверджує розуміння призову на службу за мобілізацією не як трудового договору, а як виконання конституційного обов'язку громадян щодо оборони держави, який реалізується через односторонній адміністративний акт.

Адміністративно-правове регулювання призову на службу за мобілізацією зазнало суттєвих змін із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» № 3633-IX від 11.04.2024 року [2]. Цей нормативний акт запровадив перехід до «цифрової мобілізації», встановивши обов'язок для всіх військовозобов'язаних оновити свої дані протягом 60 днів, що фактично означало легітимізацію Єдиного державного реєстру «Оберіг» як основного джерела інформації про мобілізаційний ресурс. Ключовими новелами стали: спрощення процедури вручення повісток, зокрема через електронний кабінет; заміна строкової служби базовою військовою підготовкою тривалістю до трьох місяців в умовах воєнного стану; посилення адміністративної та кримінальної відповідальності за ухилення від призову. Зазначені зміни спрямовані на підвищення оперативності мобілізаційних заходів та ефективності комплектування Збройних Сил України. Тобто, відбувся перехід до жорсткішої, але технічно досконалішої та оперативнішої системи управління оборонним потенціалом України.

Адміністративна процедура комплектування Збройних Сил України в особливий період (в тому числі

під час дії воєнного стану) базується на ієрархічній системі суб'єктів, де ключова роль належить територіальним центрам комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП). Постановою Кабінету Міністрів України № 560 від 16.05.2024 року було деталізовано порядок проведення призову, якою процедура вручення повістки модернізовано шляхом введення електронних документів військовозобов'язаних та резервістів із QR-кодами, що дозволило миттєво верифікувати справжність документа [3].

Окремим аспектом удосконалення процедури призову є реформа військово-лікарської експертизи. Військово-лікарські комісії (далі - ВЛК) перестали бути суто медичними органами, перетворившись на адміністративні органи, чиї рішення мають прямий вплив на комплектування військ. Впровадження електронної черги та залучення цивільних медичних закладів стало відповіддю на виявлені недоліки, корупцію та бюрократизацію, що раніше деформували процес відбору [4]. Водночас судова практика свідчить про наявність проблем у цій сфері, які ще потребують вирішення. Наприклад, у постанові Касаційного адміністративного суду від 18.04.2024 року у справі № 200/4567/23 суд встановив, що ВЛК не забезпечила належного додаткового обстеження особи з категорією «обмежено придатний», що стало підставою для призначення повторного медичного огляду із залученням незалежних фахівців.

Значну роль у процесі трансформації органів, які забезпечують комплектування Збройних Сил України під час дії воєнного стану відіграє судовий контроль, який акцентує увагу на упущеннях в процесі реформ.

Аналіз судової практики 2024-2025 років засвідчує зростання кількості адміністративних позовів проти дій територіальних центрів комплектування та соціальної

підтримки (далі – ТЦКСП) на 340% порівняно з 2023 роком, при цьому суди задовольняють близько 60% таких позовів [5]. Найбільш поширеними порушеннями, встановленими сулами, є: вручення повісток без дотримання встановленої процедури; необґрунтована відмова у наданні відстрочок особам, які мають на них законне право; порушення процедури медичного огляду у військово-лікарських комісіях при визначенні придатності до служби; недотримання встановленого порядку призову (призов осіб, які не досягли 25-річного віку, забронюваних осіб, тощо).

Встановлені судами порушення призову не гарантують повернення із статусу «військовослужбовець» у статус «військовозобов'язаний». Так, Верховний Суд у постанові від 05.02.2025 року у справі № 160/2592/23 сформулював правову позицію, згідно з якою «процедура призову військовозобов'язаного на військову службу під час мобілізації є незворотною, тобто такою, що вже відбулася, а визнання процедури призову протиправною не спричиняє відновлення попереднього становища особи, призваної на військову службу» [6]. Це означає, що оскарження процесуальних порушень при призові можливе, однак саме по собі таке оскарження не призводить до автоматичного звільнення особи з військової служби. Водночас суди першої інстанції неодноразово приймали рішення про визнання процедури призову такою, що здійснена з порушенням закону, та зобов'язували усунути ці порушення, що свідчить про необхідність удосконалення правових механізмів захисту прав призовників.

Особливої уваги заслуговує питання електронного вручення повісток через реєстр «Оберіг». Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду в постанові від 23.10.2024 року у справі № 380/2838/24

вказав, що «обов'язок військовозобов'язаної особи з'явитись за викликом до ТЦК установлений не повісткою, а Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу»», однак наголосив на необхідності дотримання процедури належного повідомлення [7]. З метою забезпечення правової визначеності доцільно законодавчо закріпити чіткі вимоги до електронного вручення повісток, зокрема: момент з якого повістка вважається врученою (напр. при отриманні повідомлення в електронному кабінеті за прикладом надсилання документів в підсистемі «Електронний Суд»); визначення мінімального та максимального строків між врученням повістки та датою явки до ТЦК та СП; можливість подання особою документів через електронний кабінет на підтвердження поважності причин неможливості явки за повісткою.

Проведений аналіз дозволяє констатувати, що трансформація адміністративно-правового регулювання призову на військову службу за мобілізацією в Україні пройшла шлях від реактивного реагування на загрози до створення комплексної цифрової системи управління мобілізаційним ресурсом. Ключовим викликом залишається дотримання балансу між комплектуванням Збройних Сил України із конституційними гарантіями прав громадян. Судова практика 2025 року вказує на неможливість оскарження самої повістки (справа № 380/2838/24), що зосереджує увагу на дотриманні процедурних вимог під час медичного огляду, при наданні відстрочок, бронюванні, актуалізації облікових даних. Майбутнє інституту комплектування Збройних Сил України лежить у площині повної автоматизації обліку та розвитку професійної армії, що стане запорукою стійкості держави у повоєнний період

Підсумовуючи викладене, висновується, що для вдосконалення адміністративно-правового забезпечення призову на військову службу за мобілізацією доцільно:

1) удосконалити правове регулювання електронного вручення повісток шляхом законодавчого закріплення детальної процедури підтвердження факту ознайомлення з повісткою – визначення моменту з якого повістка вважатиметься врученою та встановлення мінімального та максимального строків між врученням повістки та датою явки до ТЦК та СП;

2) передбачити можливість подання особою документів через електронний кабінет на підтвердження поважності причин неможливості явки за повісткою;

3) розширити можливості судового захисту прав призовників шляхом встановлення у Кодексі адміністративного судочинства України скороченого строку розгляду справ щодо оскарження дій ТЦК та СП (не більше 30 діб) та запровадження механізму автоматичного зупинення виконання оскаржуваного рішення (напр., наказу про призов) з моменту відкриття провадження по справі.

Література

1. Постанова Великої Палати ВС від 08 черв. 2022 р. у справі № 362/643/21 (провадження №14-32цс22). *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301901 (дата звернення: 02.02.2026).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 11 квіт. 2024 р. № 3633-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2024. № 19. Ст. 78.

3. Питання проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період:

Постанова Кабінету Міністрів України від 16 трав. 2024 р. № 560. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF#Text (дата звернення: 02.02.2026).

4. Про внесення змін до Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період: Постанова Кабінету Міністрів України від 06 трав. 2025 р. № 519. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/519-2025-%D0%BF#Text (дата звернення: 02.02.2026).

5. Показова судова практика у спорах з ТЦК та СП у 2024-2025 роках. *Юрліга: інформаційно-аналітичний портал.* 2025. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/236203 (дата звернення: 02.02.2026).

6. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 05 лют. 2025 р. у справі № 160/2592/23 (провадження №К/990/35899/24). *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124951202 (дата звернення: 02.02.2026).

7. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 23 жовт. 2024 р. у справі № 380/2838/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122522303 (дата звернення: 02.02.2026).

8. Про Положення про проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства: Указ Президента України від 10 черв. 2016 р. № 248/2016. *Офіційний вісник Президента України.* 2016. № 19. Ст. 496.

УДК 341.231.14:172.4(043.2)
Подковенко Т.О., к.ю.н., доцент,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ ТА БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Повномасштабна збройна агресія росії проти України є радикальним викликом не лише для державного суверенітету, а й для самої концепції безпеки людини в цілому. Війна актуалізувала фундаментальне питання щодо здатності європейських цінностей зберігати нормативну систему та бути дієвим інструментом в умовах реальної загрози суспільству та державному суверенітету. Сьогодні українське суспільство у складних умовах переживає трансформацію співвідношення між правами людини та вимогами національної безпеки. З одного боку, європейські цінності набувають особливої значущості в якості безумовного критерію демократичних процесів, легітимності державних рішень та євроінтеграційних прагнень України, з іншого, держава в умовах воєнного стану змушена вдаватися до нестандартних рішень, пов'язаних з обмеженням окремих прав та свобод людини.

Концепція безпеки людини, запроваджена ще у 1994 році Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), переосмислює безпеку як свободу від страху та злиднів, наголошуючи на індивідуальному добробуті, розширенні можливостей для реалізації людського потенціалу [1]. На відміну від традиційних парадигм безпеки, які надають пріоритет військовій обороні, безпека людини охоплює сім взаємопов'язаних вимірів: економічну безпеку, продовольчу безпеку, безпеку охорони здоров'я, екологічну безпеку, особисту безпеку, безпеку громади та політичну безпеку. Однак, у воєнний

час ці виміри стикаються з доволі складними загрозами, що вимагає не тільки від конкретної держави, а й від міжнародної спільноти чітких та дієвих адаптивних стратегій для забезпечення виживання та стійкості суспільства.

У європейському контексті безпека людини виступає як безумовна похідна від цілісного комплексу базових цінностей Європейського Союзу, а саме: демократії, свободи, рівності, верховенства права та поваги до прав людини і людської гідності. Ці світоглядні принципи поділяються державами-членами в межах соціальної системи плюралізму, недискримінації, солідарності та справедливості [2, с. 133]. Це ті цінності, які є нормативною основою європейського правового порядку та аксіологічним вектором його функціонування. Варто відмітити, що європейські цінності не є абстрактним набором декларативних гасел, вони сформувалися в результаті тривалого і доволі складного історичного процесу раціоналізації політичної влади та юридичної легітимації соціального взаємодії. На сьогодні ці цінності є основою системи загальнолюдських цінностей цивілізованого демократичного суспільства. Ми маємо уже сформований та діючий тип європейської нормативної реальності, у якій роль права якісно зростає не тільки як регулятора суспільних відносин, а як морально обгрунтованого механізму соціальної інтеграції.

У сучасній науковій літературі європейські цінності розглядаються як системоутворюючі принципи сучасної демократії, що визначають природу і зміст прав людини та їхню роль у становленні правової держави. Європейський Союз є якісно новим типом державного устрою, якісно новим рівнем міждержавної взаємодії, оскільки він не є ні національною державою, ні класичною міжурядовою інституцією. Це модель глобального управління; тобто,

форма політичної влади, потенційно здатна вирішувати глобальні виклики та можливості, а також захищати місцеву автономію [3, с. 5]. У світлі євроінтеграційних процесів для нашого суспільства важливо усвідомити, що ключем до безпеки людини є встановлення легітимної політичної влади, яка може забезпечити основу для верховенства права та поваги до прав людини. Європейські цінності, їх сприйняття українським суспільством можуть істотно вплинути на формування якісно нової моделі політичної влади, здатної долати кризові явища та працювати на благо суспільства.

Повномасштабна війна в Україні демонструє певні структурні суперечності між задекларованими цінностями, взятими Україною на себе зобов'язаннями та реальними можливостями їх реалізації через глибокі кризові явища практично в усіх сферах суспільного життя. Як зазначає А. Іовчева, «цінності стали ідеологічною основою війни в Україні та таким чином категорично визначили, що вони не є розпливчастими поняттями існування суспільства, а чіткими принципами та пріоритетами, які регулюють зовнішню та внутрішню політику держави, визначають розвиток демократичних інституцій, впливають на безпеку та якість життя суспільства» [4, с. 98]. Безпека людини, реальне безпекове середовище виступають не як певні статичні категорії, а як динамічний і доволі складний процес. Війна ще більше актуалізує загальнолюдські цінності як чітку межу допустимого державного втручання. Тільки за таких умов можна зберегти ці здобутки демократичного суспільства.

Таким чином, війна в Україні демонструє, що безпека людини не може бути зведена лише до військового виміру. Зростаюча енергетична криза, наслідки гуманітарної катастрофи, вимушене переміщення мільйонів людей, руйнування соціальної інфраструктури, масове порушення

прав людей відображають комплексний характер загроз безпеці людини. Український досвід війни демонструє, що безпека людини є результатом складної взаємодії між суверенітетом держави, правом та цінностями демократичного суспільства. Людина не може розглядатися як інструмент безпеки, оскільки вона є її смисловим центром, основою правового порядку. У цьому контексті європейські цінності виступають своєрідною основою цивілізаційної стійкості, здатності демократичного суспільства протистояти сучасним викликам та загрозам.

Література

1. United Nations Development Programme, Human Development Report. New York: Oxford University Press, 1994. URL: https://digitallibrary.un.org/record/240220?v=pdf#files

2. Літошко В., Мкртчян К. Теоретико-правові засади прав і свобод людини в контексті європейських цінностей. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 4. С. 131-136.

3. From Hybrid Peace to Human Security: Rethinking EU Strategy towards Conflict. The Berlin Report of the Human Security Study Group. 24 February 2016, Brussels. 32 p. URL: https://researchonline.lse.ac.uk/id/eprint/84978/

4. Іовчева А. Імплементація цінностей ЄС у країнах перехідної демократії: досвід України та Республіки Молдова. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI.* 2023. № 6. С. 96-107.

УДК 35.071:005.3(043.2)
Прідолоба В.М., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна

СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПАРТНЕРСТВА МІЖ ЛІДЕРАМИ СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ ТА ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Наукова дискусія про розвиток партнерства між лідерами суспільної думки та органами публічного управління ґрунтується на розумінні того, що демократичне, ефективне управління неможливе без активної участі суспільних акторів у формуванні та реалізації публічних політик. Партнерство у цій площині відрізняється від звичайної взаємодії тим, що базується на принципах добровільності, рівності, довіри та спільної відповідальності за досягнення суспільно значущих цілей, що відображено в сучасних адміністративно-правових підходах до участі інститутів громадянського суспільства в публічному управлінні та формуванні політик, де партнерство визначається як зовнішні відносини між органами публічного адміністрування та суспільними акторами, спрямовані на досягнення спільного результату за взаємної зацікавленості та довіри сторін.

Важливо зазначити, що в основі цієї концепції лежить не лише прагматичний обмін інформацією, а й фундаментальні теорії комунікації та впливу, зокрема теорія двохступеневого потоку комунікації, згідно з якою інформація передається від масових джерел до ширшої аудиторії через проміжок у вигляді лідерів думок, які функціонують як посередники та фасилітатори

громадського дискурсу, і таким чином посилюють вплив комунікації в публічній сфері.

У сучасній науковій літературі партнерство між органами публічного управління і лідерами суспільної думки розглядається як один із ключових механізмів забезпечення відкритого урядування, що інтегрує перспективи громадськості в процес ухвалення рішень, підвищує легітимність політик та сприяє вирішенню складних соціальних викликів. Результати досліджень свідчать, що публічно-партнерська взаємодія є не лише формою комунікації, а системним процесом, що включає широке коло суб'єктів, механізмів, форм і технологій впливу на публічну політику, а також може слугувати засобом підвищення ефективності державних послуг, залучення громадськості до їхнього проєктування та реалізації, покращення доступу до інформації та орієнтації політик на потреби громадян [1].

Крім того, сучасні наукові підходи підкреслюють, що партнерство з лідерами суспільної думки суттєво трансформується під впливом цифровізації суспільства та впровадження електронних інструментів участі. Інтернет-консультації, онлайн-опитування, платформи електронної демократії дозволяють органам публічного управління отримувати зворотний зв'язок у реальному часі, адаптувати політики відповідно до очікувань та проблем громадян і забезпечувати участь лідерів думки як агрегаторів громадського бачення в процесі ухвалення рішень.

Такий підхід вимагає наукового осмислення не лише механізмів участі, але й потенційних ризиків та викликів: неоднорідність інформаційного поля, можливість поширення дезінформації, різний рівень компетентності учасників та необхідність нормативного забезпечення партнерства. В цьому контексті значну увагу приділяють

інституціоналізації партнерських відносин, створенню чітких процедур, стандартів, етичних кодексів взаємодії, що дозволяє мінімізувати ризики маніпуляцій та підвищити прозорість процесів [2].

На практичному рівні партнерство проявляється у формі консультацій і експертних рад, спільних робочих груп, проєктів спільного вироблення політики та відкритих платформ для обговорення політик, які сприяють інтеграції думок ключових суспільних суб'єктів у процес управління та забезпечують баланс між офіційними рішеннями і суспільними очікуваннями. Наукові дослідження підкреслюють, що успішне партнерство потребує чіткої стратегії, яка включає цілеспрямовану комунікацію, системне залучення лідерів суспільної думки та оцінювання результатів співпраці для подальшого вдосконалення практик публічного управління.

Таким чином, сучасні аспекти розвитку партнерства між лідерами суспільної думки та органами публічного управління репрезентують комплексний, мультидисциплінарний процес, що поєднує теоретичні засади комунікації, демократичного врядування та практичні механізми участі громадськості, спрямований на підвищення якості публічних політик, підсилення соціальної довіри та адаптацію управлінських рішень до реального суспільного запиту.

Література

1. Михайловська О.В. Формування потенціалу публічно-партнерської взаємодії в системі публічного управління. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2021. № 1. С. 73–79. DOI: https://doi.org/10.54929/pmtl-issue1-2021-11

2. Сорока С.В., Лізаковська С.В. Особливості інституціоналізації співпраці органів публічного управління з організаціями громадянського суспільства.

Вісник ХНТУ. Публічне управління та адміністрування. 2021. № 2(77). DOI: https://doi.org/10.35546/kntu2078

УДК 342.9:346.2:623.4(043.2)
Процюк Т.Б., к.е.н., доцент,
Національний університет оборони України,
м. Київ, Україна

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ DEFENCE CITY ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Процес зміцнення обороноздатності України на сучасному етапі характеризується не лише кількісним нарощуванням виробничих потужностей, а й фундаментальною якісною перебудовою правового фундаменту, на якому базується діяльність розробників озброєння та військової техніки (ОВТ). Протягом тривалого часу вітчизняний оборонно-промисловий комплекс (ОПК) функціонував у межах так званих «загальних умов», які часто не враховували специфіку високих ризиків, тривалих циклів розробки та потреби в інтенсивному залученні приватних інвестицій у сферу MilTech.

Центральним елементом цієї трансформації виступає спеціальний правовий режим Defence City, який фактично створює відокремлений правовий та фіскальний контур для підприємств оборонного сектору. Цей режим не є просто набором податкових пільг. Він представляє собою цілісну систему стимулів, спрямованих на стимулювання інвестицій, прискорення науково-дослідних процесів та спрощення інтеграції українських виробників у глобальний ринок озброєнь. Запровадження Defence City

на законодавчому рівні ознаменувало відхід від державної монополії на регулювання та експорт ОВТ до моделі, де приватний інноваційний бізнес отримує статус стратегічного партнера держави.

Ця інституційна реформа базується на розумінні того, що сучасна війна – це змагання технологій, і перемога в ній неможлива без гнучкої, капіталізованої та захищеної індустрії. Defence City забезпечує правову рамку, яка діятиме до 2036 року або до моменту вступу України до Європейського Союзу, що надає інвесторам та розробникам необхідний горизонт планування. Така стабільність правового поля є критичною для проектів, що включають складні цикли авіабудування, ракетобудування чи розробки систем штучного інтелекту для потреб фронту.

Фундамент Defence City закладено через комплексне оновлення законодавства, що охоплює податкову, митну та безпекову сфери. Ключовим актом є Закон України від 21.08.2025 № 4577-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки підприємств оборонно-промислового комплексу», який вніс зміни до Податкового кодексу, створивши фіскальні стимули для резиденції в межах режиму [3]. Паралельно Закон України від 21.08.2025 № 4578-IX «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо підтримки підприємств оборонно-промислового комплексу, уточнення порядку виконання окремих митних процедур та до статті 3^{-2} Закону України «Про деякі питання ввезення на митну територію України та проведення першої державної реєстрації транспортних засобів» щодо поширення вимог відповідності екологічним нормам на окремі транспортні засоби» трансформував Митний кодекс, усуваючи бюрократичні перепони для імпорту критично важливих компонентів та обладнання [2].

Важливо, що ці зміни не є автономними, а інтегровані в загальну концепцію національної безпеки через Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII «Про національну безпеку України», який визначає базові поняття та правові засади функціонування реєстру Defence City [1].

Нормативна база режиму Defence City характеризується високим ступенем деталізації, що відображено в постанові Кабінету Міністрів України від 17.12.2025 № 1745 «Деякі питання правового режиму Дефенс Сіті» [4]. Цей підзаконний акт став «операційною інструкцією» для ринку, затвердивши шість критичних порядків, які регулюють усе: від методології розрахунку кваліфікованого доходу до механізмів обмеження доступу до публічних реєстрів. Такий підхід дозволяє уникнути правової невизначеності та створює прозорі правила гри для бізнесу.

Набуття статусу резидента Defence City не є автоматичним процесом. Воно вимагає відповідності суворим критеріям, які гарантують, що державна підтримка спрямовується на реальних виробників та розробників військової продукції.

Основною вимогою є частка «кваліфікованого доходу» - це дохід, отриманий безпосередньо від оборонної діяльності, включаючи виробництво, ремонт, модернізацію ОВТ, розробку програмного забезпечення військового призначення та надання відповідних послуг. Для більшості підприємств цей поріг встановлено на рівні 75%, тоді як для суб'єктів авіабудування — на рівні 50%, що враховує складність та тривалість циклів у цій галузі. Окрім доходного критерію, потенційний резидент повинен відповідати низці репутаційних та фінансових вимог.

Процес вступу до режиму є добровільним. Підприємство подає заяву до Міністерства оборони

України, яка повинна містити детальну інформацію про види діяльності, виконання державних контрактів за попередній рік та підтвердження відповідності всім вимогам закону. Міноборони, як ключовий регулятор, перевіряє надані дані та приймає рішення про внесення компанії до Реєстру Defence City.

Ефективність спеціального режиму Defence City забезпечується через чітку управлінську вертикаль, де Міністерство оборони України виступає не лише як замовник продукції, а й як регулятор екосистеми. Міноборони відповідає за формування державної політики щодо режиму, ведення реєстру резидентів та контроль за дотриманням встановлених вимог. Таке зосередження функцій в одному відомстві дозволяє синхронізувати потреби армії з можливостями виробників.

Таким чином, трансформація правового поля через запровадження режиму Defence City є ключовим інструментом зміцнення обороноздатності України, що дозволяє перейти від екстрених заходів воєнного часу до розбудови сталої, сучасної та інвестиційно привабливої оборонної промисловості.

Література

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19.

2. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо підтримки підприємств оборонно-промислового комплексу, уточнення порядку виконання окремих митних процедур та до статті 3-2 Закону України «Про деякі питання ввезення на митну територію України та проведення першої державної реєстрації транспортних засобів» щодо поширення вимог відповідності екологічним нормам на окремі транспортні засоби: Закон України від

21 серп. 2025 р. № 4578-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4578-20.

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки підприємств оборонно-промислового комплексу: Закон України від 21 серп. 2025 р. № 4577-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4577-20.

4. Деякі питання правового режиму Дефенс Сіті: постанова Кабінету Міністрів України від 17 груд. 2025 р. № 1745. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/t171225-1745).

УДК 342.9:346.2:342.7(477)

Пузирна Н.С., к.ю.н., доцент,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПО РОЗГЛЯДУ СКАРГ ВІД СУБЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА РАДОЮ БІЗНЕС-ОМБУДСМАНА В УКРАЇНІ

В жовтні 2014 року Міністерство економічного розвитку і торгівлі України ініціювало створення Ради бізнес – омбудсмана для покращення здійснення підприємницької діяльності. Постановою Кабінету Міністрів України № 691 від 26 листопада 2014 року визначено організаційні засади її функціонування [1].

Рада бізнес-омбудсмана (далі – Рада) є незалежним постійно діючим консультативно-дорадчим органом при Кабінеті Міністрів України. Її основне завдання полягає у створенні прозорих та чесних умов для ведення підприємницької діяльності, а також у протидії

корупційним проявам у державних і місцевих органах влади та у державних чи контрольованих державою компаніях.

Разом з іншими основними завданнями на Раду покладено також обов'язок прийняття та розгляду скарг від суб'єктів підприємництва на дії або бездіяльність, зокрема рішення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, що належать до сфери їх управління, а також їх посадових осіб.

Для більшості українських підприємців відновлення порушених прав історично було складним та малоефективним процесом. Часто державні органи відмовляли у задоволенні скарг на підставі сумнівних рішень, що змушувало суб'єктів господарювання звертатися до суду. Такий процес передбачав значні витрати фінансових, часових та людських ресурсів, а також супроводжувався простоєм бізнесу та збитками, пов'язаними з тривалим судовим розглядом.

Водночас Рада пропонує альтернативний механізм захисту прав підприємців. Будь-який суб'єкт господарювання може безкоштовно подати скаргу через онлайн-форму на офіційному вебсайті інституції (www.boi.org.ua) або шляхом надсилання письмового звернення на електронну чи поштову адресу. Звернення оформлюється за визначеним зразком, а приклади та шаблони доступні для користувачів на сайті [2].

Над скаргами працюють кваліфіковані юристи, аудитори та фахівці з управління ризиками, які протягом десяти днів здійснюють первинну оцінку щодо наявності порушень прав підприємця. Наступним етапом протягом трьох місяців інспектори Ради або бізнес-омбудсман налагоджують комунікацію з відповідними державними органами шляхом листування, телефонних переговорів або

особистих зустрічей. Метою цього етапу є з'ясування обставин справи та сприяння досягненню взаєморозуміння між сторонами.

Після завершення розгляду Рада ухвалює рішення у вигляді рекомендацій, які адресуються і бізнесу, і державним органам. Практика свідчить, що більшість органів влади дотримуються цих рекомендацій, що пояснюється високим авторитетом Ради у державних інституціях. Саме це й забезпечує ефективність її роботи та робить інститут бізнес-омбудсмана важливим захисником прав підприємців в Україні [3, с. 184].

Рада бізнес-омбудсмана діє в межах визначених процедур і має певні формальні обмеження щодо прийняття скарг від суб'єктів господарювання на дії органів державної влади чи місцевого самоврядування. Так, до розгляду не приймаються звернення: 1) що виникають у межах господарських відносин між приватними компаніями; 2) які вже є предметом судового чи арбітражного провадження, або за якими винесене остаточне рішення; 3) які стосуються законності чи чинності рішень і постанов судів; 4) коли заявник не скористався доступними процедурами адміністративного оскарження; 5) які подано пізніше ніж через рік після оскаржуваної події [4].

Варто зазначити, що подібні критерії часто оцінюють як надмірно жорсткі, адже вони істотно звужують можливості бізнесу у використанні цього інструменту альтернативного врегулювання спорів. Особливо дискусійним є положення, яке виключає можливість звернення до Ради бізнес-омбудсмана у випадку, коли справа вже розглядається судом. Логічним було б дозволити Раді розглядати скарги у справах, де рішення суду ще не набрало законної сили. Це не призведе до

затягування судового процесу, адже розгляд скарги бізнес-омбудсманом не зупиняє судового провадження.

Враховуючи вищевикладене, приходимо до висновку, що Рада бізнес-омбудсмана в Україні є однією з ключових інституцій, покликаних захищати права підприємців у їхніх відносинах із державни ми органами та сприяти зменшенню адміністративного тиску на бізнес. Одним із основних напрямків діяльності Ради виступає розгляд індивідуальних скарг бізнесу.

Література

1. Про утворення Ради бізнес-омбудсмана: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листоп. 2014 р. № 691. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2014-%D0%BF#Text (дата звернення: 09.02.2026).

2. Рада бізнес-омбудсмана розглядає звернення підприємців щодо порушень законних прав підприємців з боку державних органів. URL: https://boi.org.ua/podaty-skargu/ (дата звернення: 09.02.2026).

3. Шкурат М.Є., Мурашкіна Н.О. Аналіз ефективності діяльності Ради бізнес-омбудсмана в Україні як каталізатора ефективного діалогу українського підприємництва та державних структур. *Економіка і організація управління*. 2020. № 3(39). С. 180-191.

4. Регламент Ради бізнес-омбудсмана затверджений Протоколом № 1 засідання Наглядової ради Ради бізнес-омбудсмана від 18.05.2015 р. із змінами та доповненнями, затвердженими Протоколом № 28 засідання Наглядової ради Ради бізнес-омбудсмана в режимі відеоконференції від 28.07.2020 р. URL: https://boi.org.ua/files/22/os/boc_procedures_20 (дата звернення: 09.02.2026).

УДК 340.1(043.2)
Риндюк В.І., д.ю.н., професор,
Інститут держави і права ім.
В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ЗАКОНОДАВЧА ДЕФІНІЦІЯ «ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ»: ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Правова визначеність є однією із ключових складових верховенства права, що забезпечує зрозумілість та точність, стабільність та послідовність, доступність для всіх зацікавлених осіб та передбачуваність при реалізації норм права, тобто гарантує якість законодавства. Тільки якісне законодавство здатне забезпечити ефективне регулювання суспільних відносин та, як результат, правопорядок сьогодні в умовах воєнного стану, спричиненого широкомасштабною російською агресією, та післявоєнної відбудови. Разом з тим, в законодавчій практиці досить часто має місце недотримання принципу правової визначеності, зокрема, при формулюванні законодавчих дефініцій юридичних термінів. Саме законодавчі дефініції є одним з основних інструментів забезпечення дотримання принципу правової визначеності та зрозумілості в текстах нормативно-правових актів. Розглянемо зазначену проблему на прикладі законодавчої дефініції «законодавство України» в Законі України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 р. (із змінами).

Слід зазначити, що до прийняття Верховною Радою України зазначеного Закону була відсутня законодавча дефініція поняття **«законодавство»**, що породжувало як наукові дискусії навколо цього питання, так і проблеми у сферах правотворчості та правозастосування. Зокрема, у Рішенні КС України від 9 липня 1998 року № 12-рп/1998

(справа про тлумачення терміну «законодавство») зазначається, що термін **«законодавство»** досить широко використовується у правовій системі в основному у значенні як сукупності законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права. У законах залежно від важливості і специфіки суспільних відносин, що регулюються, цей термін вживається в різних значеннях: в одних маються на увазі лише закони; в інших, передусім кодифікованих, в поняття **«законодавство»** включаються як закони та інші акти Верховної Ради України, так і акти Президента України, КМ України, а в деяких випадках - також і нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади [1]. Однак, законодавча дефініція «законодавство України» закріплена в ч. 1 ст. 9 Закону України «Про правотворчу діяльність» не вирішила проблему правової визначеності поняття «законодавство».

Спільним для всіх варіантів тлумачення поняття «законодавство» є те, що останнє розглядається як певна сукупність (система) законів, інших нормативно–правових актів або й інших джерел права. Основна дискусія відбувається навколо питання: які саме нормативно–правові акти або й інші джерела права включати до цього поняття, а які ні? Причиною такої дискусії, на мою думку, є невизначеність критерію, на підставі якого нормативно–правові акти (або інші джерела права) включаються або не включаються до законодавства.

Проаналізуємо законодавчу дефініцію «законодавство України» в Законі України «Про правотворчу діяльність» як взаємопов'язаної та упорядкованої системи нормативно-правових актів України і чинних міжнародних договорів. В ч. 2 цієї ж статті міститься вичерпний перелік нормативно-правових

актів, які охоплюються поняттям законодавства України. Цей перелік включає в себе всі нормативно-правові акти органів публічної влади в Україні (державних органів та органів місцевого самоврядування). Виходячи з цього, доцільно було б уточнити цю законодавчу дефініція визначивши законодавство України як взаємопов'язану та упорядковану систему нормативно-правових актів органів публічної влади в Україні.

Також, відповідно до законодавчої дефініції «законодавство України», до законодавства включаються й чинні міжнародні договори. Дійсно, згідно ч. 1 ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Верховна Рада України дає згоду на обов'язковість міжнародного договору шляхом ратифікації, яка здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору (ст.ст. 8, 9 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р. (із змінами)). Отже, законодавство України є взаємопов'язаною та упорядкованою системою нормативно-правових актів органів публічної влади в Україні, зокрема, і законів про ратифікацію міжнародних договорів, невід'ємною частиною яких є текст відповідного міжнародного договору.

Разом з тим, в національній правовій системі України мають місце і інші міжнародні договори, види яких визначені в ст. 3 Закону України «Про міжнародні договори України». Ці міжнародні договори є складовою підсистеми нормативно-правових договорів системи джерел права України та не включаються до поняття законодавство. Аналогічно, як і рішення Європейського суду з прав людини, які є джерелом права в Україні (ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування

практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV (із змінами)), які складають підсистему правових прецедентів системи джерел права України та не включаються до поняття законодавство. Система джерел права України включає в себе законодавство як систему нормативно-правових актів органів публічної влади, а також підсистеми нормативно-правових договорів, правових прецедентів, систему правових звичаїв, корпоративних нормативно-правових актів тощо. Відповідно, можна запропонувати уточнення законодавчої дефініції поняття законодавства як специфічної основної форми зовнішнього виразу норм права національної правової системи: *законодавство України є взаємопов'язаною та ієрархічно упорядкованою системою нормативно-правових актів органів публічної влади в Україні та міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України.*

Література

1. Рішення Конституційного Суду України від 9 лип. 1998 р. № 12-рп/1998 (справа про тлумачення терміну «законодавство»). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98#Text.

УДК 351.74:005.96(043.2)

Рудзік Д.С., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, Україна

ПРОГНОЗУВАННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Прогнозування формування та розвитку кадрового потенціалу публічної служби в Україні є складним

мультидисциплінарним процесом, що поєднує стратегічне планування людського капіталу, аналіз тенденцій ринку праці, оцінювання професійних компетенцій державних службовців та адаптацію до зовнішніх і внутрішніх змін. Такий підхід ґрунтується на теоретичних засадах сучасного управління персоналом, концепції стратегічного HRM (Управління людськими ресурсами) та принципах професіоналізації публічної служби.

Кадровий потенціал публічної служби розглядається як сукупність здібностей, компетенцій, професійних навичок і мотиваційних характеристик, здатних забезпечити ефективне виконання завдань публічного управління та реалізацію державної політики. Він формується під впливом кадрової політики, системи добору, адаптації, навчання, мотивації та професійного розвитку персоналу.

Стратегічне прогнозування кадрового потенціалу передбачає застосування механізмів управління, що поєднують організаційно-правові, ресурсні, мотиваційні та інформаційно-комунікаційні інструменти. Це дозволяє системі публічного управління адаптуватися до нових викликів, зокрема цифрової трансформації, євроінтеграції та зовнішніх кризових факторів [1].

Система управління кадровим потенціалом в Україні наразі характеризується фрагментарністю, нормативною невизначеністю і високою чутливістю до політичних циклів, що ускладнює створення стабільної, професійної та етично орієнтованої кадрової системи та вимагає переходу до стратегічного управління людськими ресурсами [2].

Сучасні тенденції включають цифровізацію HR-процесів, упровадження інформаційних систем для моніторингу компетенцій, оцінки ефективності та оптимізації управління персоналом, а також використання аналітики даних для прогнозування потреб у кваліфікаціях.

Формування системи виявлення та розвитку талантів забезпечує стратегічний розвиток публічної служби та впровадження знання-орієнтованих підходів. Інтеграція європейських стандартів передбачає застосування кар'єрного підходу, принципів гендерної рівності та розвитку лідерства.

Прогнозування кадрового потенціалу передбачає використання кількісних і якісних методів, таких як експертні оцінювання, стратегічне планування та HR-аналітика. Експертні оцінювання дозволяють прогнозувати майбутні професійні вимоги та виявляти кадрові ризики, стратегічне планування визначає довгострокові цілі та сценарії розвитку персоналу, а HR-аналітика використовує дані про продуктивність, плинність кадрів та ефективність навчання для моделювання майбутніх потреб [3].

Практичне впровадження прогнозування кадрового потенціалу передбачає інтеграцію у державну кадрову політику та систему управління публічною службою. Це включає моніторинг ринку праці та вимог до фахівців, розроблення кар'єрних траєкторій і програм професійного розвитку, а також впровадження мотиваційних механізмів, що стимулюють інноваційність і відповідальність. Особлива увага приділяється підготовці молодих фахівців та вторинній професійній мобільності для зменшення кадрових дисбалансів у публічному секторі.

Прогнозування формування та розвитку кадрового потенціалу є стратегічно важливою складовою реформування державного управління в Україні. Інтегровані методи аналізу, цифрові технології, міжнародні стандарти та адаптивні HR-практики дозволяють створити динамічну і професійну систему публічної служби, здатну ефективно реагувати на сучасні та майбутні виклики.

Проведений аналіз дає підстави зазначити, що прогнозування формування та розвитку кадрового потенціалу публічної служби в Україні дозволяє оцінити поточний стан людських ресурсів та визначити перспективні потреби у професійних компетенціях державних службовців. Воно забезпечує стратегічну основу для планування кар'єрного розвитку, професійного навчання та мотиваційних заходів, спрямованих на підвищення ефективності публічного управління.

Ефективне прогнозування кадрового потенціалу є стратегічним чинником реформування державного управління в Україні, оскільки дозволяє створити професійну, компетентну та адаптивну публічну службу, здатну адекватно реагувати на сучасні та майбутні виклики.

Література

1. Обушна Н.І., Селіванов С.В., Кашлакова А.І. E-LEARNING як інноваційний інструмент системи управління талантами на державній службі: теоретико-прикладний аспект. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2021. № 22. С. 29-35.

2. Dakal A., Burakov O. Human Resource Management in Public Administration: content, current trends and challenges in the context of Ukraine. *Journal of Geography, Politics and Society*. 2025. № 15(4). С. 23-33. DOI: https://doi.org/10.26881/jpgs.2025.4.03

3. Kalavakolanu Sripathi1 Prasad. Human resource management digitalization. *International Review.* 2023. No. 3-4. URL: https://scindeks-clanci.ceon.rs/ data/pdf/2217-9739/2023/2217-97392303163K.pdf

УДК 342.4:351.86
Скрипнюк О.В., д.ю.н., професор,
академік НАПрН України, віце-президент
НАПрН України,
директор Інституту держави і права імені В.М.
Корецького
Національної академії наук України,
м. Київ, Україна

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Економічна стійкість держави в сучасних умовах воєнного стану та глибинних трансформацій публічного управління постає не лише як характеристика економічної політики чи фінансового регулювання, а як конституційно й законодавчо зумовлений елемент системи національної безпеки України. Такий підхід випливає із системного тлумачення положень Конституції України та спеціального законодавства у сфері національної безпеки і стійкості держави.

Відповідно до статті 1 Конституції України, Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Соціальний і правовий характер держави об'єктивно зумовлює необхідність економічної стійкості як передумови виконання публічних функцій, забезпечення соціальних гарантій і стабільності суспільних відносин. У цьому контексті економічна стійкість є не факультативною, а структурною складовою конституційної моделі державності [1].

Ключове значення має стаття 3 Конституції України, яка визначає людину, її життя, гідність і безпеку найвищою соціальною цінністю та покладає на державу обов'язок утвердження і забезпечення прав і свобод

людини. Реалізація цього припису є неможливою без належної економічної спроможності держави, що дозволяє гарантувати соціально-економічні права, забезпечувати функціонування публічних інститутів і підтримувати суспільну довіру.

Принцип верховенства права, закріплений у статті 8 Конституції України, надає економічній стійкості чіткого правового виміру. Юридична визначеність економічної політики, стабільність фінансово-правового регулювання, пропорційність втручання держави в економічні процеси є безпосередніми проявами цього принципу. Порушення правової визначеності у фінансово-економічній сфері трансформується у безпекову загрозу, підриваючи довіру до публічної влади та її інституцій.

Особливе місце в конституційній архітектоніці економічної стійкості посідає стаття 17 Конституції України, яка відносить забезпечення національної безпеки до найважливіших функцій держави та справи всього Українського народу. Системне тлумачення цієї норми дозволяє включати до змісту національної безпеки не лише воєнні чи політичні, а й економічні чинники, без яких неможлива обороноздатність, соціальна стабільність і збереження суверенітету.

Закон України «Про національну безпеку України» конкретизує конституційні положення, визначаючи національну безпеку як захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави та створення умов для сталого розвитку. У цьому нормативному підході економічна складова безпеки прямо пов’язується з ефективністю публічного управління, збалансованістю державної політики та спроможністю органів влади діяти скоординовано й передбачувано. Закон також акцентує на принципах демократичного цивільного контролю та підзвітності, що у фінансово-економічній сфері означає

прозорість бюджетних процесів і правову визначеність управлінських рішень [2].

Концепція забезпечення національної системи стійкості розвиває зазначені положення, вводячи категорію національної стійкості як здатності держави і суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження і характеру, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій. У цьому контексті економічна стійкість постає як системна властивість, що охоплює фінансову, бюджетну, соціальну та інституційну складові і безпосередньо пов'язується з якістю управлінських рішень та правового регулювання. Фінансово-економічна стійкість, зокрема, безперервність основних бізнес-процесів, віднесена до базових елементів національної системи стійкості [3].

Важливим є те, що Закон України «Про національну безпеку України» та Концепція забезпечення національної системи стійкості виходять із людиноцентричної логіки забезпечення безпеки, у межах якої економічна стійкість спрямована на захист прав людини, соціальну згуртованість та підтримання довіри до держави. Водночас цей підхід набуває соціоцентричного виміру, оскільки економічна стійкість розглядається як умова колективної здатності суспільства протистояти системним загрозам.

У системі національної безпеки економічна безпека виступає змістовним ядром економічної стійкості та охоплює сукупність правових, інституційних і управлінських умов, за яких забезпечується захищеність економічних інтересів людини, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Економічна безпека має багатовимірний характер і включає фінансову, бюджетну, податкову, інвестиційну, енергетичну, виробничу та соціально-економічну складові. Кожна з них перебуває у

сфері регулятивного впливу публічної адміністрації та потребує чіткого адміністративно-правового оформлення. У цьому сенсі економічна безпека не зводиться до окремих антикризових заходів, а постає як результат системної, скоординованої та правової визначеної діяльності органів виконавчої влади, спрямованої на підтримання стабільності економічних процесів і мінімізацію безпекових ризиків.

Водночас ключовою умовою забезпечення економічної безпеки є збалансованість публічного і приватного інтересу, що має конституційно-правову та адміністративно-правову природу. Надмірне домінування публічного інтересу у формі непропорційного втручання держави в економічну діяльність здатне підірвати підприємницьку ініціативу, інвестиційну привабливість і довіру до публічної влади, тоді як абсолютизація приватного інтересу створює загрози для соціальної стабільності та публічних фінансів. Саме тому економічна безпека в умовах національної безпеки має забезпечуватися через правові механізми, що ґрунтуються на принципах пропорційності, правомірності та належного адміністрування, забезпечуючи гармонізацію інтересів держави, бізнесу та громадян як передумову стійкого розвитку і безпеки.

Отже, економічна стійкість як елемент національної безпеки має чітке конституційне й законодавче підґрунтя, сформоване сукупністю норм статей 1, 3, 8, 17 і 92 Конституції України, положень Закону України «Про національну безпеку України». У цьому вимірі економічна політика перестає бути суто галузевою сферою регулювання і набуває безпекового змісту, а національна безпека - конституційної легітимності, стійкості та управлінської ефективності.

Література

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2018. № 31. Ст. 241.

3. Концепція забезпечення національної системи стійкості, затверджена Указом Президента України від 27 верес. 2021 р. № 479/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#n11

УДК 351.85:004(043.2)

Соколов В.В., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ВИКЛИКІВ

Реформування системи освіти в умовах цифрових викликів є одним із провідних напрямів модернізації суспільних інституцій у XXI столітті. Цей процес охоплює як трансформацію змісту, форм і методів навчання, так і зміни в управлінні освітніми системами з урахуванням стрімкого розвитку цифрових технологій, глобалізаційних процесів та суспільного попиту на цифрові компетентності.

Цифрова трансформація освіти, або цифровізація, розглядається не лише як технічне оновлення, але й як глибокий соціо-педагогічний феномен, що змінює природу освітнього середовища, взаємодію учасників навчального процесу та підходи до навчання і викладання. Сучасні наукові підходи трактують цифровізацію як складний

інтеграційний процес, що включає інформаційно-комунікаційні технології, штучний інтелект, доповнену та віртуальну реальність, блокчейн, Інтернет речей, великі дані, хмарні сервіси й інші інструменти, здатні змінити не лише операційні аспекти освіти, а й її ціннісно-смислові основи [1].

Цифрові виклики, зумовлені світовими тенденціями інформаційного суспільства, пандемією COVID-19, а також військовими та геополітичними потрясіннями, як, наприклад, повномасштабна військова агресія в Україні, суттєво посилили необхідність реформування усіх рівнів освіти. Ці події прискорили впровадження дистанційних і змішаних форм навчання, стимулювали розвиток цифрового контенту та інструментів управління освітнім процесом. У відповідних дослідженнях вказується на те, що цифровізація стала не лише технологічною необхідністю, але й стратегічним ресурсом сталого розвитку освіти в умовах невизначеності та обмежень.

Зміст освітнього процесу поступово переорієнтовується від традиційних моделей «передачі знань» до моделей навчання, орієнтованих на компетентності майбутнього: критичне мислення, творчість, цифрову грамотність, навички самостійного навчання, комунікаційні та міждисциплінарні компетентності. Цей зсув відображено в концептуальних документах і наукових працях, що підкреслюють необхідність інтеграції цифрових інструментів у кожен аспект навчання: від формування освітніх програм до оцінювання результатів.

Однією з ключових тенденцій є розвиток персоналізованого навчання, яке завдяки цифровим технологіям дозволяє адаптувати освітній контент і темп навчання відповідно до індивідуальних освітніх потреб учнів та студентів. Використання аналітики навчання,

великих даних та ШІ-сервісів здатне забезпечити глибше розуміння прогресу кожного здобувача освіти й оптимізувати процеси навчання. Цей підхід відповідає концепції «Освіта 5.0», що передбачає створення гнучкого, учнем орієнтованого навчального середовища, здатного усувати бар'єри доступу до освіти, підвищувати мотивацію й залученість учнів та розширювати можливості для безперервного професійного розвитку [2].

Інфраструктурні та організаційні зміни включають не лише створення сучасних цифрових платформ та систем управління навчанням, а й розвиток відповідної технічної бази в регіонах, забезпечення доступу до Інтернету та обладнання, підвищення цифрової компетентності педагогів. Підготовка освітян до використання новітніх технологій у педагогічній практиці є складовою частиною успішної цифрової трансформації. Це передбачає як початкову професійну підготовку, так і безперервне професійне навчання.

На національному рівні реформи системи освіти потребують системного підходу до зміни управлінських практик, зокрема створення єдиної цифрової освітньої екосистеми, стандартизації електронних освітніх ресурсів, інтеграції даних та забезпечення кібербезпеки. Дослідження українських науковців звертають увагу на те, що цифрові технології стають не лише інструментом, а й середовищем існування сучасної освіти, що відкриває нові можливості для навчання у зручний час, проєктування індивідуальних освітніх траєкторій та безперервної освіти впродовж життя.

Педагогічні виклики, пов'язані з цифровізацією, включають переосмислення традиційних дидактичних принципів, адаптацію методів оцінювання, взаємодію між учнями та вчителями в цифровому середовищі, а також розвиток критичного мислення в умовах широкого

використання ШІ. Сучасні дослідження, зокрема звіти ОЕСР, звертають увагу на потенційні ризики, такі як «міраж фальшивого володіння знаннями», коли використання ШІ-інструментів може створювати ілюзію розуміння, але не сприяти глибокому навчанню. Це підкреслює необхідність не лише впроваджувати технології, але й формувати педагогічні стратегії, що забезпечують розвиток реальних компетентностей [3].

Етичні й соціальні виміри цифрової трансформації стосуються доступу до технологій (подолання цифрового розриву між містом і селом, між соціальними групами), захисту персональних даних, формування цифрової грамотності та критичної сприйнятливості до інформації. Ці аспекти стають критично важливими для забезпечення справедливого й інклюзивного освітнього простору, де кожен здобувач має рівні можливості для розвитку й реалізації свого потенціалу.

Отже, реформування системи освіти в умовах цифрових викликів – це комплексний мультидисциплінарний процес, що охоплює технічні, педагогічні, організаційні та соціальні аспекти. Успішність цих реформ залежить від здатності освітніх систем адаптуватися до стрімких технологічних змін, інтегрувати інноваційні підходи в освітню практику, підтримувати педагогів і здобувачів у цифровому середовищі та забезпечувати баланс між технологічною ефективністю та глибиною навчання. З огляду на сучасні тенденції, ключовим є збереження гуманістичного спрямування освіти, що забезпечує розвиток цілісних, критично мислячих, відповідальних громадян у цифровому світі.

Література

1. Кремень В.Г., Биков В.Ю., Ляшенко О.І., Литвинова С.Г., Луговий В.І., Мальований Ю.І., Топузов О.М. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти

України: стан, проблеми, перспективи: Наукова доповідь загальним зборам НАПН України «Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи», 18-19 листоп. 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4(2). С. 1-49. DOI: https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223

2. Shabir Ahmad, Sabina Umirzakova, Ghulam Mujtaba, Muhammad Sadiq Amin, Taegkeun Whangbo. Education 5.0: Requirements, Enabling Technologies, and Future Directions. URL: https://arxiv.org/abs/2307.15846

3. AI gives a 'mirage of false mastery'. URL: https://www.theaustralian.com.au/higher-education/student-reliance-on-ai-is-a-shortcut-that-masks-a-failure-to-learn-the-oecd-warns/news-story/868d0c5769c42446ba140807e8de8fd4?utm.com

УДК 347.12(043.2)

Станкевич А.В., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса, Україна

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ОБІГУ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ В УКРАЇНІ ТА ЄС

В умовах цифрової економіки електронний обіг фінансових інструментів стає домінуючим механізмом фінансових операцій. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», ринки капіталу охоплюють фондовий, деривативний і грошовий ринки, а фондовий ринок регулює правовідносини щодо

емісії, обігу та обліку цінних паперів, що формує нормативну основу обігу фінансових інструментів в Україні [1, ст. 4].

Як зазначають М.П. Федишин, Р.В. Журко та О.М. Лобко, ключовим чинником розвитку сучасного фінансового ринку в Україні є впровадження FinTech-технологій на основі цифрових рішень для оптимізації фінансових операцій і підвищення ефективності контролю та фінансового моніторингу [2, с. 281].

На думку Коломійця Г.В. та Деревка Ю.О., важливу роль у цифровізації фінансових процесів в Україні відіграє НБУ через проєкт «Безготівкова економіка», що підвищує прозорість операцій і розвиток платіжної інфраструктури [3, с. 95].

У законодавстві України електронний обіг фінансових інструментів врегульований фрагментарно та переважно через норми про ринки капіталу, депозитарну систему і підзаконні акти НКЦПФР. Домінує інституційний підхід, за яким участь дозволена лише професійним учасникам, а електронна форма розглядається здебільшого як технічний спосіб обліку й фіксації майнових прав, а не самостійна правова категорія.

Натомість право ЄС закріплює електронний обіг фінансових інструментів як базову модель функціонування ринків капіталу. Так, Директива 2014/65/ЄС визначає широкий перелік фінансових інструментів (Додаток I, розділ C) та у ст.ст. 4, 19, 24 встановлює вимоги до організації їх обігу на регульованих ринках, MTF та OTF, виходячи з принципу технологічної нейтральності [4]. Регламент (ЄС) № 909/2014 у ст. 3 запроваджує обов'язкову дематеріалізацію цінних паперів, допущених до торгів, а ст. 16-24 Регламенту (ЄС) № 909/2014 регламентують діяльність центральних депозитаріїв у межах єдиного ринку ЄС [5].

Подальший розвиток електронного обігу на теренах ЄС відображено в Регламенті (ЄС) 2022/858 (DLT Pilot Regime), який у ст. 4-6 передбачає можливість обігу фінансових інструментів, облікованих із використанням технології розподіленого реєстру, визнаючи електронний реєстр юридично значимим способом фіксації прав [6].

Європейське законодавство розглядає електронний обіг як такий, що охоплює не лише класичні цінні папери, а й ширше коло фінансових інструментів, зокрема токенізовані активи, за умови дотримання регуляторних вимог. Натомість в Україні електронний обіг має похідний характер і здебільшого пов'язаний із централізованою депозитарно-клірингoвою інфраструктурою, де електронна форма виступає переважно технічним способом фіксації прав.

Отже, на відміну від України, де електронний обіг фінансових інструментів має переважно допоміжний і внутрішньоорієнтований характер, право ЄС формує цілісну модель його регулювання як основу єдиного цифрового фінансового ринку, що зумовлює потребу подальшої гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.

Література

1. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3480-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text

2. Федишин М.П., Журко Р.В., Лобко О.М. Роль FINTECT у розвитку фінансового ринку України. *Актуальні проблеми розвитку регіону.* Вип. 20. Т. 2. С. 278-291. URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/aprde/article/view/8186/8286

3. Коломієць Г.Б., Деревко Ю.О. Управління змінами та інновації. 2025. № 14. С. 93-98. URL:

https://cmi.politehnica.zp.ua/index.php/ journal/ article/ view/217/209

4. Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/65/ЄС від 15 травня 2014 року про ринки фінансових інструментів та про внесення змін до Директиви 2002/92/ЄС та Директиви 2011/61/ЄС № 984_041-14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_041-14#Text

5. Regulation (EU) No 909/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on improving securities settlement in the European Union and on central securities depositories and amending Directives 98/26/EC and 2014/65/EU and Regulation (EU) No 236/2012. Document 02014R0909-20240501.EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/909/2024-05-01/eng?utm_source=chatgpt.com

6. Regulation (EU) 2022/858 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 on a pilot regime for market infrastructures based on distributed ledger technology, and amending Regulations (EU) No 600/2014 and (EU) No 909/2014 and Directive 2014/65/EU. Document 32022R0858.EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/858/oj/eng?utm_source=chatgpt.com

УДК 349(043.2)

Стиранка М.Б., к.ю.н., юрист,
м. Дніпро, Україна

УНІФІКАЦІЯ ТА ГАРМОНІЗАЦІЯ ЦИФРОВИХ НОРМ У ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ ЄС ТА УКРАЇНИ

Цифровізація суспільних відносин докорінно трансформує традиційні уявлення про право як систему нормативного регулювання. В умовах розвитку електронних комунікацій, штучного інтелекту, великих

даних, цифрових платформ і транскордонних електронних сервісів право дедалі частіше стикається з необхідністю адаптації до нових технологічних реалій. У цьому контексті особливої актуальності набувають процеси уніфікації та гармонізації цифрових норм, які виступають ключовими інструментами правової інтеграції, зниження регуляторної фрагментації та формування сумісного цифрового правового простору.

Для України зазначені процеси мають стратегічне значення, оскільки гармонізація національного цифрового законодавства з правом Європейського Союзу є однією з передумов євроінтеграції, розвитку цифрової економіки та формування ефективної системи електронного врядування. Водночас уніфікація та гармонізація не можуть розглядатися лише як технічне копіювання норм, а потребують глибокого доктринального осмислення, інституційної адаптації та врахування національних особливостей правової системи.

У науковій доктрині уніфікація розуміється як створення єдиних, ідентичних за змістом правових норм, які застосовуються у різних правових системах без істотних відмінностей [1]. Натомість гармонізація означає зближення правових регуляторних підходів із збереженням автономії національного правового регулювання, але з досягненням спільних стандартів і цілей [2]. У цифровій сфері обидва процеси мають взаємодоповнювальний характер, оскільки одні сегменти цифрових відносин потребують уніфікованого регулювання, тоді як інші допускають різні національні моделі за умови дотримання спільних принципів.

Право Європейського Союзу у сфері цифрового регулювання сформувало цілісну нормативну екосистему, що охоплює захист персональних даних, функціонування цифрових платформ, регулювання штучного інтелекту,

кібербезпеку, обіг даних, електронну ідентифікацію та довірчі послуги. Ключову роль у цій системі відіграють регламенти та директиви, зокрема Загальний регламент про захист даних (GDPR), Digital Services Act, Digital Markets Act, Artificial Intelligence Act, Data Governance Act, NIS2 Directive та Регламент eIDAS [3; 4]. Саме ці акти формують основу уніфікованого цифрового правового простору ЄС.

Особливістю європейської моделі є поєднання уніфікації та гармонізації. Регламенти мають пряму дію та забезпечують однакове застосування норм у всіх державах-членах, тоді як директиви залишають простір для національної імплементації з урахуванням особливостей правових систем. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між єдністю правового регулювання та принципом субсидіарності [5].

Україна в останні роки демонструє активний розвиток цифрового законодавства, що проявляється у впровадженні електронних публічних послуг, створенні цифрових реєстрів, розвитку електронної ідентифікації, електронного документообігу та електронної демократії. Разом із тим, національна система цифрового права залишається фрагментованою, а її окремі елементи не завжди узгоджуються між собою, що ускладнює ефективну імплементацію європейських стандартів [6].

Гармонізація цифрових норм України з правом ЄС здійснюється у межах Угоди про асоціацію та численних секторальних програм співробітництва. Вона охоплює, зокрема, сферу захисту персональних даних, кібербезпеки, електронних комунікацій, електронної комерції та відкритих даних. Проте рівень відповідності українського законодавства вимогам ЄС залишається нерівномірним, що зумовлює необхідність подальшої нормативної конвергенції.

Уніфікація цифрових норм у контексті України насамперед стосується тих сфер, де транскордонний характер цифрових відносин робить національне регулювання недостатнім. До таких сфер належать захист персональних даних, електронна ідентифікація, кібербезпека, регулювання цифрових платформ та штучного інтелекту. Саме у цих сегментах уніфікація дозволяє забезпечити правову визначеність, передбачуваність і взаємне визнання цифрових інструментів.

Водночас гармонізація дозволяє зберігати національні особливості правового регулювання, зокрема у сфері публічного адміністрування, організації електронних сервісів та судового захисту цифрових прав. Такий підхід є особливо важливим для України, оскільки національна правова система перебуває у стані трансформації та потребує поступового, а не радикального запозичення європейських моделей.

Суттєвою проблемою гармонізації є фрагментарність українського цифрового законодавства. Наявність численних законів і підзаконних актів без єдиного концептуального підґрунтя ускладнює їх системне застосування та породжує колізії [7; 8]. У цьому контексті дедалі частіше в доктрині обґрунтовується необхідність формування самостійної галузі цифрового права або принаймні кодифікації цифрового законодавства.

Не менш важливою є проблема інституційної спроможності. Ефективна гармонізація неможлива без належного рівня підготовки державних службовців, суддів, адвокатів та інших суб’єктів правозастосування. Відсутність єдиного підходу до тлумачення цифрових норм у судовій практиці знижує рівень правової визначеності та довіри до цифрових інститутів [9].

Разом із тим уніфікація та гармонізація цифрових норм мають значний потенціал для розвитку правової системи України. Вони сприяють підвищенню якості законодавства, зміцненню прав людини у цифровому середовищі, розвитку електронної демократії, залученню інвестицій у цифрову економіку та інтеграції у єдиний цифровий ринок ЄС.

Перспективним напрямом подальшого розвитку є формування в Україні системної концепції цифрового права, яка б поєднувала європейські стандарти з національними правовими традиціями. Така концепція має базуватися на принципах верховенства права, технологічної нейтральності, пропорційності, недискримінації та захисту людської гідності у цифровому середовищі [10; 11; 12].

Отже, уніфікація та гармонізація цифрових норм у правових системах ЄС та України є не лише техніко-юридичним процесом, а й важливим чинником правової трансформації держави. Вони формують підґрунтя для створення сучасного, ефективного та людиноорієнтованого цифрового правопорядку, що відповідає викликам глобалізованого цифрового світу. Для України ці процеси мають особливе значення як інструмент європейської інтеграції, модернізації правової системи та утвердження принципів правової держави у цифрову епоху.

Література

1. Craig P., de Búrca G. EU Law: Text, Cases, and Materials. 7th ed. Oxford: Oxford University Press, 2020.

2. Barnard C. The Substantive Law of the EU: The Four Freedoms. 7th ed. Oxford: Oxford University Press, 2022.

3. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 (General Data Protection Regulation). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj

4. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market (eIDAS). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj

5. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services (Digital Services Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj

6. Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector (Digital Markets Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/1925/oj

7. Regulation (EU) 2022/868 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 on European data governance (Data Governance Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/868/oj

8. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text

9. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2012/C 326/02). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT

10. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union (NIS2). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555/oj

11. Consolidated version of the Treaty on European Union. Art. 5 (principle of subsidiarity). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/
?uri=CELEX:12012M/TXT

12. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj

УДК 340.1(043.2)

Сунєгін С.О., к.ю.н., ст. дослідник,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ВИКОНАННЯ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА: ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИРОДУ ТА ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ

В умовах складних та суперечливих реалій сьогодення вагомої значущості набуває проблема реалізації права як необхідної передумови забезпечення його соціальної ефективності. При цьому серед усіх форм реалізації права особливе місце займає виконання, оскільки вона безпосередньо пов'язана зі здійсненням юридичних обов'язків та відтворює активну, соціально відповідальну модель правомірної поведінки учасників відповідних правовідносин. На відміну від дотримання зобов'язуючих правових норм, виконання юридичних обов'язків передбачає здійснення суб'єктами права активних дій, спрямованих на втілення правових приписів в реальних комунікативних практиках. Актуальність наукового осмислення природи та значення юридичних обов'язків в контексті їх виконання як окремої форми реалізації права обумовлюється насамперед сучасними

трансформаціями правової системи, розширенням сфери публічно-правового регулювання та посиленням ролі держави у забезпеченні балансу між правами і обов'язками особи.

У правовій, демократичній та соціальній державі юридичні обов'язки виступають не лише особливим засобом нормативного впливу на суспільні відносини, але й важливим та необхідним елементом правового статусу особи, що забезпечує стійкість правопорядку та реалізацію принципів справедливості, рівності, солідарності та взаємної відповідальності. В умовах сучасного розвитку демократичних інститутів дослідження виконання як форми реалізації права надає можливість переосмислити його значення в механізмі правового регулювання, а також виявити теоретичні і практичні проблеми, пов'язані із забезпеченням належного виконання юридичних обов'язків.

Як відомо, сутнісно юридичний обов'язок відображає необхідну дію або бездіяльність, що вимагається правовими нормами в межах конкретного правовідношення, виконання або дотримання яких є обов'язковим для всіх його учасників і забезпечується державою, у тому числі за допомогою використання примусових засобів. За словами Т. Попович, юридичний обов'язок «формулюється державою як необхідна для забезпечення правопорядку модель поведінки особи, встановлюється з метою підтримання належного функціонування суспільства як колективного цілого й забезпечення інтересів усіх його членів і виконується на основі сприйняття відповідної поведінки як справедливої та соціально доцільної» [1, с. 46].

Дійсно, юридичний обов'язок є по суті своєрідною формою правового контролю, яка є необхідною для забезпечення запобігання та протидії соціальному

свавіллю, а також справедливого устрою в суспільстві. Юридичні обов'язки формулюються державою насамперед з метою підтримки громадського порядку та безпеки, але якість та ефективність їх безпосередньої реалізації у формі виконання або дотримання залежить від того, наскільки відповідні обов'язки легітимовані в суспільстві, тобто сприймаються громадянами певної держави як справедливі та доцільні. Якщо цього не вдається досягти, то суб'єктивне сприйняття та реалізація юридичних обов'язків може спиратися лише на можливість застосування державного примусу до їх виконання, що підриває довіру до правової та владно-інституційної системи держави та може викликати соціальні невдоволення, протести та навіть масові заворушення.

Саме тому необхідність та надзвичайна значущість встановлення юридичних обов'язків в суспільстві випливає не стільки зі змісту правових норм, які їх закріплюють, скільки з того факту, що вони відображають потреби суспільства у підтриманні його стабільного та гармонійного функціонування та розвитку. Більше того, жоден правопорядок взагалі не може існувати без активної участі громадян у виконанні юридичних обов'язків та дотриманні правових заборон, оскільки права і свободи людини забезпечуються та врівноважуються саме за допомогою юридичних обов'язків, що спрямовані на захист публічних інтересів або тих соціальних благ, які є цінними та необхідними кожній людині. Адже оптимальний баланс між правами і обов'язками чи не в найбільшій мірі забезпечує життєздатність та справедливість всієї правової системи і для того, щоб юридичні обов'язки сприймалися в суспільстві як необхідні, доцільні, соціально корисні та не сприймалися б громадянами як інструмент владного тиску, необхідно не лише приймати ті правові норми, які відповідають

реальним потребам громадян та принципам розумності, справедливості, гуманізму тощо, але й забезпечити функціонування ефективної та прозорої системи правосуддя в державі.

Саме тому права, свободи і обов'язки формують основні складові структури правового статусу суб'єктів права – громадян, посадових осіб органів публічної влади, іноземців, юридичних осіб тощо. Поза контекстом виконання юридичних обов'язків не можуть існувати реальні правовідносини, якими по суті є так зване «живе право» або чинне (діюче) право, на відміну від так званого «мертвого права», яке, хоча й закріплено у відповідних актах законодавства, але фактично не діє внаслідок застарілості його норм, їх невідповідності реальному життю та функціонуючим у суспільстві комунікативним практикам або відсутності у їх змісті положень, які відображають загальні закономірності та тенденції розвитку держави і права у визначених темпорально-просторових вимірах [2, с. 367-368].

Таким чином, можемо підсумувати, що виконання як форма реалізації права відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності правового регулювання, оскільки безпосередньо проявляється у активних діях суб'єктів права, спрямованих на виконання ними встановлених у законодавстві юридичних обов'язків. В умовах сучасного демократичного розвитку саме виконання юридичних обов'язків як форма реалізації права виступає одним із найважливіших показників рівня правової культури та правосвідомості в суспільстві. При цьому юридичні обов'язки слід розглядати не лише як конкретну міру належної поведінки, але й як необхідний елемент балансу між правами й обов'язками особи, що забезпечує стабільне функціонування правопорядку та

реалізацію принципів соціальної відповідальності та взаємної довіри між громадянином та державою.

Література

1. Попович Т.П. Юридичний обов'язок як правова цінність. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 43-47. DOI: https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2020.06.

2. Загальна теорія права. Нормативний курс: підручник / кол. авт.; за ред. С.В. Бобровник. 2-ге вид., стереотип. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.

УДК 340.1(043.2)

Тарахонич Т.І., к.ю.н., старший науковий співробітник, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Суспільні відносини постійно розвиваються та вдосконалюються, що потребує регулятивного впливу як на рівні прийняття нових норм права, так і на рівні вдосконалення вже існуючих. Правові реформи, що відбуваються в нашій державі обумовлені цілим рядом чинників. Насамперед, слід акцентувати увагу на євроінтеграційних процесах, що обумовлюють необхідність кардинальних змін у правовій системі, правовому регулюванні та правореалізаційній діяльності, що потребує насамперед приведення вже існуючих норм права до європейських принципів та стандартів. Процеси цифровізації, введення нових інформаційних технологій також потребує осучаснення нормативного матеріалу. Насамперед слід підкреслити, що складна соціально-

економічна ситуація, введення правового режиму воєнного стану кардинально впливає не лише на процес прийняття нормативно-правових актів, що характеризується досить швидкими темпами та часто призводить до їх суперечливості, колізійності, навіть фрагментарності, а також може впливати на процес їх реалізації.

Поряд з цим, варто зазначити, що «воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [1].

Таким чином, запровадження правового режиму воєнного стану в нашій державі, ставить перед правотворчими та правозастосовчими органами нагальні завдання, що пов’язані з необхідністю забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, національної та інформаційної безпеки, прав та свобод людини та громадянина тощо. Зазначене потребує швидких рішень та рішучих змін як у процесі правотворчості, так і правореалізації.

Поряд з цим, процес правового регулювання характеризується складністю, різноплановістю та носять надзвичайний характер. На думку Н.М. Пархоменко,

надзвичайні закони мають певні особливості, а саме: «тимчасова дія; їх норми мають переважно імперативний характер і передбачають низку зобов'язань, заборон, обмежень; адресатами можуть бути як окремі категорії фізичних та юридичних осіб на певних територіях, так і всі, хто перебуває на території держави або під її юрисдикцією» [2, с. 142]. Зазначені особливості є характерними для цілого ряду нормативно-правових актів, що були введені в дію в період правового режиму воєнного стану. Як приклад можна назвати такі з них, як: Закон України «Про оборону України» № 1933-XII від 06.12.1991 зі змінами; Закон України «Про правовий режим воєнного стану» №1932-XII від 6 грудня 1991; № 389-VIII від 14.05.2014 зі змінами; Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX від 15.03. 2022 зі змінами; Указ Президента України № 64/2022 «Про введення режиму воєнного стану в Україні»; Указ Президента України «Про загальну мобілізацію» № 69/2022 тощо.

У межах правового режиму воєнного стану, процес правореалізації все ж залишається дієвим, ефективним, результативним та набуває динамічного характеру, що обумовлено особливостями правореалізаційної діяльності. Слід погодитися з думкою Н.М. Пархоменко, що «реалізація права може бути охарактеризована як багатоаспектне явище, що поєднує в собі елементи соціальної поведінки, правової діяльності та інструменту юридичного впливу. Вона виступає не лише завершальною стадією правового регулювання, а й критерієм ефективності права загалом. Як правова категорія, реалізація права має складну структуру, в якій інтегруються такі поняття, як здійснення права, правозастосування, правова поведінка, дія права, правове регулюання» [3, с. 36].

Узагальнивши, слід підкреслити, що правове регулювання в період воєнного стану носить дієвий, результативний, ефективний характер, обумовлюється особливостями правового режиму воєнного стану та спрямоване на узгодження нормативного масиву з об'єктивними суспільними відносинами.

Надзвичайне законодавство, що приймається в період воєнного стану є результатом діяльності уповноважених органів, упорядковує найважливіші сфери суспільних відносин, має тимчасовий, імперативний та комплексний характер.

Реалізація норм права залежить від упорядкованості суспільних відносин, їх урегульованості та спрямована на втіленню приписів правових норм в реальномужитті.

Література

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 14 трав. 2014 р. № 389-VIII (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 25. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

2. Пархоменко Н.М. Парадигма правового регулювання в Україні: змістовно-інструментальні виміри: монографія. Київ: Парламентське видавництво, 2023. 320 с.

3. Пархоменко Н.М. Реалізація права як категорія права та явище соціальної дійсності. *Альманах права.* Феномен реалізації права в контексті сучасного наукового дискурсу: Вип. 16. Київ: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2025. С. 32-38. URL: https://almanahprava.org/assets/images/issues/16/issue16.pdf (дата звернення: 30.01.2026).

УДК 341.824:338.47(043.2)
Тетруєв К.К., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ПРОТИПРАВНА ПОВЕДІНКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Проблема протиправної поведінки традиційно посідає важливе місце в загальній теорії держави і права, оскільки відображає стан правопорядку, рівень правосвідомості та ефективність функціонування механізмів правового регулювання у суспільстві. Протиправність як соціально-правове явище виступає індикатором взаємодії між особою і державою, свідчить про наявність конфлікту між нормативними вимогами та фактичною поведінкою суб'єктів правовідносин. У науковому дискурсі протиправна поведінка розглядається не лише як порушення конкретної правової норми, а як складний комплекс соціальних, економічних і психологічних чинників, що зумовлюють відхилення від установлених правил співіснування та потребують системного теоретико-правового осмислення [1, с. 9].

Воєнний стан в Україні зумовив істотні трансформації соціально-економічних умов життєдіяльності населення, що проявилися у погіршенні матеріального становища значної частини громадян, зниженні рівня життя та загостренні соціальної напруженості з усією сукупністю їхніх наслідків. Економічні труднощі, вимушене переміщення населення, втрата стабільних джерел доходів, руйнування інфраструктури та зміна форм соціальної взаємодії

створили об’єктивні передумови для поширення різних форм девіантної та протиправної поведінки. Зазначені процеси супроводжуються трансформацією системи соціальних цінностей і послабленням традиційних механізмів соціального контролю, що в умовах правової нестабільності може сприяти зростанню делінквентних проявів і формуванню нових моделей протиправної активності [2, с. 636].

Крім економічних чинників, суттєвий вплив на динаміку протиправної поведінки в умовах воєнного стану здійснюють соціально-психологічні фактори, зокрема підвищений рівень тривожності, невизначеність майбутнього, інформаційне навантаження та зміна поведінкових стратегій населення. У поєднанні з необхідністю адаптації до нових нормативних вимог і режимних обмежень це формує складне соціально-правове середовище, у якому протиправна поведінка може виступати як реакція на кризові обставини або як результат свідомого ігнорування правових приписів. Така ситуація зумовлює потребу у поглибленому теоретико-правовому дослідженні протиправності як феномену, що відображає стан суспільства в умовах підвищених ризиків і трансформації правового порядку [1; 2].

Нормативні засади функціонування держави в умовах воєнного стану визначаються сукупністю актів конституційного та спеціального законодавства, які встановлюють підстави запровадження цього особливого правового режиму, коло суб’єктів владних повноважень і порядок ухвалення рішень, а також допустимі межі тимчасових обмежень у сфері реалізації прав і свобод. Визначальне значення має Конституція України, яка допускає встановлення обмежень прав і свобод у період воєнного стану за умови їх нормативної визначеності та непорушності прав, що не підлягають обмеженню (ст. 64),

а також закріплює засадничі принципи юридичної відповідальності, зокрема її індивідуальний характер та заборону двічі притягати до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61), а також обов'язок додержання Конституції і законів України та положення про те, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності (ст. 68) [3].

Спеціалізованим актом є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 р. [4], який визначає юридичні підстави, порядок запровадження і продовження воєнного стану, компетенційні межі органів державної влади та особливості здійснення повноважень у період дії цього режиму, включно з можливістю тимчасового встановлення додаткових обов'язків і обмежень, обумовлених потребами оборони та безпеки. Реалізація зазначених положень у сучасній правозастосовній практиці відбулася, зокрема, через Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. [5], який запровадив воєнний стан, а його чинність у системі джерел права була забезпечена шляхом затвердження Верховною Радою України відповідного рішення законом.

Варто зауважити, що дія воєнного стану не трансформує загальнотеоретичну природу правопорушення як юридичного факту та підстави відповідальності: навіть за умов підвищеної нормативної динаміки та посилення охоронної функції держави, притягнення особи до відповідальності залишається допустимим лише за наявності всіх елементів складу правопорушення, зокрема протиправності як порушення чинної норми права, вини як суб'єктивної ознаки делікту, наявності шкоди або реальної загрози охоронюваним законом суспільним відносинам, а також деліктоздатності суб'єкта [1, с. 8]. Саме тому у доктринальному вимірі

воєнний стан об'єктивно загострює вимоги до реалізації принципів законності, правової визначеності та системності правотворчих рішень, оскільки у період підвищеної нормативної динаміки будь-яка фрагментація регулювання, колізійність і часта зміна правових приписів знижують передбачуваність правового порядку та ускладнюють належне розуміння суб'єктами змісту юридичних обов'язків і заборон. У результаті зростають ризики неналежної правореалізації, помилкової інтерпретації норм і порушень, що зумовлені не лише свідомим ігноруванням права, а й дефектами нормативної комунікації та якості регуляторних рішень, які не забезпечують стабільності й узгодженості правового впливу на суспільні відносини [2, с. 637].

У період воєнного стану матеріальний критерій протиправної поведінки – соціальна шкідливість, а в межах кримінально-правової оцінки – суспільна небезпечність, набуває підвищеної інтенсивності, оскільки об'єкти правової охорони функціонують у стані підвищеного ризику та обмеженої відновлюваності. Йдеться насамперед про об'єкти, що забезпечують життєздатність публічних систем і безперервність виконання державою ключових функцій: критичну інфраструктуру, транспортно-логістичні ланцюги, інформаційно-комунікаційне середовище, а також ресурси, пов'язані з обороноздатністю. За таких умов навіть діяння, які за відсутності особливого правового режиму могли б сприйматися як менш значні за наслідками, здатні спричиняти непропорційно значущі ризики для стабільності суспільних відносин і публічної безпеки через ефект ланцюгового порушення та множинність потенційних адресатів шкоди.

Ця обставина впливає на правозастосовну оцінку типових складів правопорушень. Так, у центрі аналізу

перебуває не стільки факт порушення норми, скільки контекстуальна здатність діяння створювати загрозу інтересам, що охороняються правом, а саме: порушувати стійкість регулятивних і охоронних механізмів, підривати довіру до інституцій та ускладнювати реалізацію публічних функцій в умовах обмежених адміністративних і правоохоронних ресурсів. Водночас така контекстуалізація суспільної небезпечності не означає довільності юридичної кваліфікації: вона має здійснюватися в межах принципів законності та визначеності складу правопорушення, з опорою на встановлені законом ознаки діяння, форму вини, причинний зв'язок і фактичні наслідки або реальність загрози їх настання.

Також, принципово важливим є збереження чіткого розмежування між деліктом як юридично значимим порушенням норми права, що тягне встановлені правові наслідки, та іншими формами соціальної девіації, які можуть викликати суспільний осуд, але не мають нормативно визначеної деліктної природи. Аморальна, конфліктна чи соціально неприйнятна поведінка не може визнаватися протиправною лише на підставі негативної оцінки з боку суспільства або держави; критерієм кваліфікації залишається наявність чіткої законодавчої підстави та передбачених правових наслідків, що забезпечує захист від підміни юридичних критеріїв позаправовими (морально-політичними) оцінками і підтримує легітимність механізмів юридичної відповідальності.

Таким чином, воєнний стан актуалізує протиправну поведінку не лише як юридичний факт порушення норми, а як індикатор напруженості правового регулювання і стану правосвідомості в умовах підвищених ризиків, що вимагає виваженого підходу до встановлення складу

правопорушення, оцінки суспільної шкідливості/небезпечності та застосування відповідальності з дотриманням вимог законності, пропорційності й процедурної справедливості.

Література

1. Тимошенко В.І. Криміногенні фактори протиправної поведінки. *Правова держава*. 2023. Вип. 93. С. 4–15. DOI: https://doi.org/10.33663/1563-3349-2023-93-4.

2. Тетруєв К.К. Причини протиправної поведінки: причини виникнення та шляхи подолання. *Альманах права.* 2024. Вип. 15. С. 635–640.

3. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 08.02.2026).

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 10.02.2026).

5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/64/2022 (дата звернення: 10.02.2026).

УДК 342.9:339.727(477)(043.2)

Товкач І.А., курсант
Військового інституту Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна
Науковий керівник:
доктор філософії (психологія),
полковник, начальник кафедри

**соціальної роботи у військах (силах)
та капеланства, Військовий інститут
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Беспалько Андрій Олександрович**

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Активізація іноземного інвестування є ключовим фактором відновлення національної економіки України в післявоєнний період. Масштаби збитків, завданих інфраструктурі та промисловому потенціалу, зумовлюють необхідність пошуку нових публічно-правових підходів до залучення зовнішнього капіталу. Сьогодні Україна перебуває у стані трансформації правової системи, де класичні методи адміністративного впливу поступаються місцем сервісно-орієнтованим моделям взаємодії держави та інвестора. Закон України «Про інвестиційну діяльність» визначає правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України, проте він потребує суттєвої модернізації в контексті викликів воєнного часу [1].

Наукове осмислення правового забезпечення інвестиційної діяльності дозволяє виділити фундаментальні протиріччя між необхідністю державного контролю та потребою лібералізації економічних відносин. Н.М. Кузнєцова справедливо зазначає, що сучасний стан правового регулювання характеризується певною фрагментарністю, що негативно впливає на інвестиційний клімат [2, с. 47]. Для подолання цих явищ необхідно впровадити системний підхід, який поєднуватиме фіскальні стимули, процедурні спрощення та юридичні гарантії стабільності законодавства. Публічне право у

цьому процесі має виступати не як бар'єр, в як механізм зниження трансакцій них витрат для суб'єкта господарювання.

Одним із найбільш перспективних напрямів реформування публічного управління у сфері відбудови є впровадження цифрових інструментів моніторингу та контролю. Екосистема DREAM стає базовим майданчиком для координації зусиль держави, громад та іноземних донорів [3]. Законодавче закріплення використання цієї системи дозволяє забезпечити повну прозорість розподілу коштів та реалізації проектів. Публічно-правове регулювання в цьому аспекті має бути спрямоване на стандартизацію цифрових даних та інтеграцію національних реєстрів із міжнародними платформами звітності. Це дозволяє нівелювати корупційні ризики, які традиційно є головним стримуючим фактором для великого західного капіталу.

Унікальність ситуації в Україні вимагає розробки специфічних правових конструкцій, які б мінімізували ризики фізичного знищення об'єктів інвестування. Чинне законодавство [1] поки не містить чітких алгоритмів компенсації збитків від бойових дій за рахунок спеціалізованих державних фондів. Пріоритетним завданням є створення нормативної бази для співпраці з багатостороннім агентством з гарантування інвестицій (MIGA) та американською корпорацією DFC. Публічно-правове регулювання має визначити статус таких страхових полісів як юридично значущих гарантій, що дозволить банківським установам знитики вартість кредитування для інвестиційних проєктів в Україні.

Досвід країн, що проходили через етапи масштабної відбудови, свідчить про ефективність територіально-галузевих стимулів. Закон про «інвестиційних нянь» став першим кроком у цьому напрямі, але післявоєнної

відбудови масштаб такої підтримки має бути розширений. Публічне право повинно пропонувати модель «регуляторних пісочниць», де іноземні технологічні компанії могли б тестувати нові рішення за спрощеними процедурами. Крім того, індустріальні парки мають стати центрами тяжіння для релокованого виробництва, отримуючи преференції у підключенні до енергомереж та земельних ділянок, що потребує внесення змін до ряду підзаконних актів та кодексів.

Процес набуття Україною статусу члена Європейського Союзу накладає на вітчизняного законодавця зобов'язання щодо імплементації спільного надбання ЄС. Це стосується не лише технічних стандартів, в й фундаментальних засад публічного права: прозорості державної допомоги бізнесу, конкурентної політики та захисту інтелектуальної власності. Адаптація інвестиційного законодавства до стандартів ЄС автоматично підвищує кредитний рейтинг держави та відкриває доступ до структурних фондів Євросоюзу, що є критично важливим для масштабного відновлення територій.

Таким чином, трансформація публічно-правового регулювання залучення іноземних інвестицій має відбуватися за трьома векторами: безпековим (страхування ризиків), технологічним (цифровізація через DREAM [3]) та інституційним (євроінтеграція). Держава повинна відійти від ролі суворого контролера, перетворившись на гаранта безпеки та надійного партнера. Лише за умови створення стійкої та передбачуваної правової системи, Україна зможе конкурувати за капітал на глобальному ринку та забезпечити сталий розвиток у післявоєнний період.

Література

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 верес. 1991 р. № 1560-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12

2. Кузнєцова Н.С. Правове забезпечення інвестиційної діяльності в Україні: сучасний стан та перспективи. *Юридичний вісник.* 2023. № 2. С. 45-52.

3. Цифрова екосистема DREAM для управління відновленням. *Офіційний портал.* URL: https://dream.gov.ua/

4. Про державну підтримку інвестиційних проектів зі значними інвестиціями в Україні: Закон України від 17 груд. 2020 р. № 1116-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20

5. Офіційний сайт Багатостороннього агентства з гарантування інвестицій (MIGA). URL: https://www.miga.org/

УДК 338.2+346.5(043.2)

Турчин Д.М., ад'юнкт,
Національний університет оборони України,
м. Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Запровадження воєнного стану в Україні зумовило необхідність оперативного реагування держави на виклики, пов'язані із забезпеченням безперервного функціонування органів влади, сектору безпеки і оборони, об'єктів критичної інфраструктури та соціальної сфери [1]. У цих умовах традиційні конкурентні процедури публічних закупівель передбачені законом України «Про

публічні закупівлі» від 25.12.2015 № 922-VIII (далі – Закон) виявилися недостатньо гнучкими для задоволення нагальних публічних потреб.

Правове регулювання публічних закупівель у період воєнного стану характеризується посиленням ролі підзаконних нормативно-правових актів, якими встановлюються спеціальні правила та винятки із загального порядку здійснення закупівель. Станом на сьогодні, питання ефективності здійснення публічних закупівель врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 № 1178 «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування» [3].

Поряд з цим, слід звернути увагу на те, що Закон не втратив чинності та не зупинив своєї дії, однак на період дії правового режиму воєнного стану введено тимчасові обмеження та Особливості, які припиняться через 90 днів після закінчення або скасування дії правового режиму воєнного стану, а, замовники, в свою чергу, зобов'язані проводити закупівлі відповідно до положень вказаного Закону, керуватися його нормами, але з урахуванням положень передбачених Особливостями. Основний акцент у регулюванні було зміщено з формального дотримання процедур на забезпечення оперативності, швидкості прийняття рішень та мінімізації ризиків зриву постачання товарів, робіт і послуг.

Такі особливості об'єктивно зумовлюють відступ від стандартної моделі публічних закупівель, однак водночас формують нову практику правозастосування, яка потребує наукового осмислення з точки зору відповідності

принципам публічного права та захисту публічних інтересів.

Однією з ключових характеристик трансформації правового регулювання публічних закупівель у період воєнного стану є суттєве спрощення закупівельних процедур. З одного боку, такі зміни дозволили забезпечити оперативне задоволення потреб держави та уникнути критичних затримок у постачанні. З іншого боку, вони створили додаткові виклики для реалізації базових принципів публічних закупівель [2].

Зокрема, обмеження рівня відкритості та конкуренції, скорочення строків проведення процедур і зменшення обсягу публічної інформації можуть негативно впливати на рівень прозорості та підзвітності замовників. За відсутності належних механізмів контролю це підвищує ризики зловживань та неефективного використання бюджетних коштів.

Водночас слід зазначити, що спрощення процедур у воєнний період має тимчасовий і виключний характер та обґрунтовується необхідністю захисту національної безпеки і публічних інтересів. Тому ключовим завданням правового регулювання є забезпечення балансу між оперативністю закупівель та збереженням основоположних принципів, зокрема добросовісної конкуренції серед учасників, максимальної економії, ефективності та пропорційності [3].

Післявоєнна відбудова України передбачатиме реалізацію масштабних інфраструктурних, соціальних та економічних проєктів, що потребуватиме значних обсягів публічних закупівель. У цьому контексті збереження воєнних підходів до правового регулювання закупівель може створити системні ризики для відкритості та прозорості на всіх стадіях закупівель, довіри з боку суспільства та міжнародних партнерів, що є прямим

порушенням принципів здійснення публічних закупівель та недискримінації учасників.

Водночас досвід функціонування системи публічних закупівель в умовах воєнного стану може стати основою для її подальшої модернізації. Йдеться, зокрема, про впровадження гнучкіших процедур для надзвичайних ситуацій, удосконалення цифрових інструментів контролю та адаптацію національного законодавства до європейських стандартів. Правове регулювання публічних закупівель у період післявоєнної відбудови має поєднувати ефективність і швидкість із посиленням прозорості, контролю та підзвітності. Це є необхідною умовою забезпечення раціонального використання бюджетних коштів та успішної інтеграції України до європейського правового простору.

Таким чином, трансформація правового регулювання публічних закупівель в Україні в умовах воєнного стану є об'єктивною відповіддю держави на надзвичайні виклики, пов'язані із забезпеченням публічних потреб в умовах збройної агресії. Запроваджені спрощення закупівельних процедур дозволили підвищити оперативність та безперервність постачання, однак водночас актуалізували проблеми дотримання принципів прозорості, конкуренції та ефективності.

У контексті післявоєнної відбудови України особливої ваги набуває необхідність перегляду тимчасових воєнних механізмів та формування збалансованої моделі правового регулювання публічних закупівель, яка відповідатиме як національним інтересам, так і міжнародним стандартам. Подальший розвиток законодавства у цій сфері має бути спрямований на поєднання гнучкості процедур із посиленням контролю та публічної підзвітності, що є запорукою ефективного

використання публічних коштів у процесі відновлення держави.

Література

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 10.02.2026).

2. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 груд. 2015 р. № 922-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text (дата звернення: 10.02.2026).

3. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовт. 2022 р. № 1178. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-п#Text (дата звернення: 10.02.2026).

УДК 42.9:336.1:339.92(477)

Устинова І.П., к.ю.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ЧИННИКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Існування кожної держави залежить від ряду чинників, перш за все від високого рівня національної безпеки. Національна безпека являє собою унікальне явище, що становить не просто набір слів, наявності

закону щодо цього питання, але й те, що за нею стоїть значна кількість процесів в державі.

Щодо фінансової безпеки кожної держави, то вона є досить важливим явищем, оскільки стабільність кожного громадянина, кожної сфери життєдіяльності суспільства напряму від нього залежить. Не дивним є те, що дослідженню цьому питанню приділяли увагу багато науковців.

Для того щоб з упевненністю говорити про фінансову безпеку, вона повинна забезпечуватись необхідними гарантіями та проведенням рядом заходів, що спрямовані на її стабільність. Важливим заходом є насамперед розподілення фінансових джерел відповідно до адміністративних одиниць, тобто проведення децентралізації у повному значенні цього терміну. Необхідну роль тут відіграє публічне адміністрування. Також важливим є відсутність державного боргу або, при його наявності, реальна можливість для його своєчасного погашення. Чи не найважливішою складовою фінансової безпеки та фінансових правовідносин є наявність міжбюджетних трансферт.

Зараз багато вчених та практиків дійшли спільної думки, що існує три загальних проблеми фінансової системи України: по-перше, це відсутність системного підходу до забезпечення цілісності функціонування фінансової системи, по-друге, надто повільний темп реформ, нечітка визначеність з конкретним напрямом реформ, по-третє, нестабільність валютного курсу, коливання якого негативно впливають на іноземних інвесторів.

Таким чином розуміємо, що фінансова система повинна бути гнучкою, динамічною, саморегульованою. Держава повинна знайти оптимальний підхід до реструктуризації, керувати розвитком і забезпечувати

стабільність всієї системи [1]. Важливо буде у післявоєнний період вжити більш дієвих та ефективніших заходів щодо посилення платіжної дисципліни й відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності за своєчасне здійснення розрахунків та виконання договірних зобов'язань. Отже, фінансова система є тією рушійною силою, яка забезпечує життя держави та підтримує розвиток усіх сфер та ланок господарства країни. Дуже важливою є побудова політики у галузі державних фінансів з обов'язковим урахуванням специфіки відповідного етапу соціально-економічного розвитку країни. При цьому очевидним є те, що створення ефективної системи державних фінансів можливо лише за умови забезпечення відповідних змін в інших сферах державного регулювання економіки.

Зараз фінансова система України знаходиться на етапі становлення та постійного розвитку, оскільки в країні йде війна. Найважливішими проблемами формування фінансової системи є: зміцнення фінансів суб'єктів господарювання з метою посилення мотивацій до ефективної роботи, інвестиційної діяльності; налагодження діяльності бюджетних установ, пошук нових джерел фінансових ресурсів в умовах дефіциту бюджетних коштів; реформа бюджетної системи, економне витрачання бюджетних коштів, посилення контролю за їх цільовим використанням; реформа системи оподаткування в напрямку послаблення податкового тиску; зменшення кількості і розмірів відрахувань у державні цільові фонди, відокремлення їх від бюджету; раціональне використання коштів, залучених з допомогою державного кредиту, зміцнення довіри до державних цінних паперів та інші.

Так варто усвідомлювати, що в нинішніх умовах наша країна постійно взаємодіє з іншими країнами та результативність залежить від того, наскільки міцною є

позиція нашої держави, наскільки стійкою є вона у фінансовому плані. Фінансова система – це перший крок, який забезпечить Україні цю стійкість та надійність. Саме тому варто працювати над її удосконаленням, аби Україну визнали як надійного партнера, що допомогло б зайняти гідне місце на світовій економічній арені. Складні трансформаційні процеси у світі є об'єктивною реальністю розвитку людського суспільства, і Україна на цьому шляху робить свій цивілізаційний вибір.

Виділемо наступні базові правові складові чинники євроінтеграції України з реформування фінансової системи:

По-перше: гармонізація законодавства, що полягає у приведенні національного фінансового законодавства у відповідність до стандартів і регламентів ЄС, включаючи директиви щодо бюджетного управління, оподаткування та фінансового моніторингу; впровадженні європейських стандартів у сфері бухгалтерського обліку (IFRS) та аудиту; впровадженні директив ЄС у сфері фінансового регулювання, наприклад, директив щодо боротьби з відмиванням коштів (AML) та прозорості державних фінансів; уніфікації норм податкового, бюджетного, митного та банківського законодавства відповідно до стандартів ЄС; інтеграція норм FATF у фінансову систему України для протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму; виконання зобов'язань у межах угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема в частині фінансових послуг.

По-друге: бюджетна та фіскальна політика, інституційні зміни, що мають такі процесі: оптимізація державних витрат та зменшення дефіциту бюджету відповідно до Маастрихтських критеріїв; реформування системи оподаткування для забезпечення прозорості, зменшення тіньової економіки та покращення умов для

бізнесу; розвиток фінансових інституцій, здатних ефективно співпрацювати з європейськими структурами (Європейським інвестиційним банком, Європейським фондом регіонального розвитку), удосконалення інституційних механізмів боротьби з корупцією у фінансовій сфері; посилення ролі Національного банку України як незалежного регулятора, який дотримується принципів прозорості та відповідності стандартам ЄС; реформа Державної податкової служби та митних органів для боротьби з корупцією та спрощення процедур торгівлі.

По-третє: прозорість державних фінансів через розвиток актикорупційної політики, що передбачає впровадження європейських стандартів аудиту, звітності та управління державними фінансами; підвищення ефективності використання державних ресурсів, удосконалення законодавства для підвищення прозорості використання бюджетних коштів, впровадження системи публічного моніторингу фінансових потоків та витрат, розробка та впровадження законодавчих механізмів для запобігання корупції у фінансовій сфері; забезпечення прозорості у фінансових транзакціях та діяльності державних органів.

По-четверте: фінансова підтримка з боку ЄС. Безперечно це питання отримання фінансування через програми допомоги ЄС, зокрема Інструмент добросусідства, розвитку та міжнародного співробітництва (NDICI) або гранти та позики від Європейського інвестиційного банку (ЄІБ); використання коштів від структурних фондів ЄС для модернізації економіки та впровадження реформ.

Література

1. Шлапак О.В. Державні фінанси України в сучасних умовах: проблеми стабілізації та антикризового управління: *Фінанси України*. 2014. № 4. С. 7–31.

2. Устинова І.П. Правові засади забезпечення фінансової безпеки державних активів в сучасній трансформаційній парадигмі. Забезпечення конституційних прав громадян в контексті конвенційних зобов'язань України / І.М. Сопілко, Ю.Л. Юринець, Ю.Д. Кунєв та ін. Київ: «Видавництво «Людмила», 2022. С. 45-73.

3. Асатуров С.К., Мартинов А.Ю. Правові засади європейської інтеграції України. *Journal «ScienceRise: Juridical Science».* 2022. № 2(20). С. 18-22.

УДК 336.22:339.9(043.2)

Устинова І.П., к.ю.н., доцент,
Герасименко О.В., здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ЯК ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Податкова політика України в сучасних умовах набуває особливого значення як один із ключових інструментів реалізації євроінтеграційного курсу держави. Закріплення стратегічного напряму на членство в Європейському Союзі на конституційному рівні зумовлює необхідність комплексної трансформації національної правової та економічної системи відповідно до стандартів ЄС. У цьому контексті податкова політика виходить за межі суто фіскальної функції та перетворюється на важливий механізм інституційного розвитку, формування сприятливого інвестиційного клімату та забезпечення

стабільності економічних відносин. Саме через податкові інструменти держава здатна не лише акумулювати фінансові ресурси, а й створювати правові умови для інтеграції України до європейського економічного простору, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та утвердження принципів належного врядування [2].

Євроінтеграційний вимір податкової політики передусім пов'язаний із гармонізацією національного податкового законодавства з правом Європейського Союзу. Відповідно до зобов'язань, взятих Україною в межах Угоди про асоціацію з ЄС, держава здійснює поступове наближення правового регулювання у сфері оподаткування до положень acquis communautaire, особливо у сфері непрямого оподаткування [2]. Адаптація норм щодо податку на додану вартість та акцизного податку до директив ЄС спрямована на забезпечення податкової нейтральності, усунення фіскальних бар'єрів у торгівлі та створення передумов для повноцінної участі України у внутрішньому ринку Європейського Союзу [4; 5]. Гармонізація податкового законодавства в цьому аспекті не обмежується формальним відтворенням норм європейського права, а передбачає їх системне впровадження з урахуванням національних економічних реалій, що дозволяє забезпечити баланс між фіскальними інтересами держави та потребами бізнесу [3].

Логічним продовженням процесу правової адаптації є реформування податкового адміністрування, яке в європейському вимірі розглядається як невід'ємна складова ефективної податкової політики. Європейська практика ґрунтується на сервісно-орієнтованій моделі діяльності податкових органів, що передбачає партнерські відносини між державою і платниками податків, пріоритет превентивних заходів над репресивними та забезпечення

високого рівня правової визначеності [9]. В Україні ці підходи поступово реалізуються через цифровізацію податкових процедур, розвиток електронних сервісів, упровадження автоматизованих систем адміністрування податків і ризик-орієнтованих методів податкового контролю [12]. Така трансформація сприятиме зменшенню корупційних ризиків, підвищенню прозорості діяльності фіскальних органів і формуванню довіри до податкової системи як до важливого елементу публічного управління [10].

Водночас євроінтеграційний характер податкової політики України чітко простежується і в імплементації міжнародних стандартів протидії ухиленню від оподаткування. Участь України в реалізації Плану дій BEPS, приєднання до багатосторонніх інструментів щодо обміну податковою інформацією та вдосконалення правил трансфертного ціноутворення є проявом прагнення держави відповідати сучасним європейським та світовим вимогам податкової прозорості [6]. Запровадження механізмів контролю за контрольованими іноземними компаніями, посилення фінансового моніторингу та розвиток міжнародного співробітництва у сфері оподаткування формуватимуть справедливе конкурентне середовище, у якому мінімізуються можливості для агресивного податкового планування [7; 8]. Такий підхід не лише відповідає політиці ЄС у сфері податкового врядування, а й створює додаткові гарантії для інвесторів щодо стабільності та передбачуваності податкових правил [9].

Особливого значення податкова політика набуває в умовах воєнного стану та перспектив післявоєнної відбудови. Збройна агресія проти України актуалізувала потребу у гнучких та водночас системних фіскальних рішеннях, спрямованих на підтримку економіки,

збереження підприємницької активності та залучення інвестиційних ресурсів. У цьому контексті податкова політика дедалі більше орієнтується на поєднання стабілізаційної та стимулюючої функцій. Запровадження тимчасових податкових пільг, спрощення процедур адміністрування, підтримка малого і середнього бізнесу мають здійснюватися з урахуванням європейських правил щодо державної допомоги, що дозволяє уникнути викривлення конкуренції та забезпечити відповідність внутрішніх механізмів підтримки економіки стандартам ЄС [2] Саме узгодженість національних податкових стимулів із правом Європейського Союзу є необхідною передумовою успішної інтеграції України у спільний європейський ринок у післявоєнний період.

У ширшому вимірі податкова політика виступає одним із базових інструментів реалізації принципів верховенства права та належного врядування, які лежать в основі європейської правової традиції. Забезпечення стабільності податкового законодавства, передбачуваності фіскальних рішень, ефективного судового захисту прав платників податків і дотримання принципу пропорційності у застосуванні податкових санкцій формують правове середовище, сумісне з європейськими стандартами [1; 3]. У такому контексті податкова політика перестає бути виключно інструментом бюджетного наповнення і набуває системного значення як чинник інституційної довіри, економічної безпеки та сталого розвитку.

Таким чином, податкова політика України в євроінтеграційному вимірі є складним і багатогранним явищем, яке поєднує правові, економічні та управлінські аспекти. Її трансформація відповідно до стандартів Європейського Союзу сприяє не лише виконанню міжнародних зобов’язань держави, а й формуванню якісно нової моделі взаємодії між державою, бізнесом і

суспільством. У перспективі саме податкова політика може стати одним із ключових драйверів післявоєнного відновлення України та її повноцінної інтеграції до євросоюзу.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. *Офіційний вісник України.* 2014. № 75. Ст. 2125. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

3. Податковий кодекс України: Закон України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.

4. Council Directive 2006/112/EC of 28 November 2006 on the common system of value added tax. Official Journal of the European Union. 2006. L 347. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32006L0112.

5. Council Directive 2008/118/EC of 16 December 2008 concerning the general arrangements for excise duty. Official Journal of the European Union. 2009. L 9. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008L0118.

6. OECD. Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting. Paris: OECD Publishing, 2013. 48 p. URL: https://www.oecd.org/tax/beps/beps-actions.htm.

7. Multilateral Convention to Implement Tax Treaty Related Measures to Prevent Base Erosion and Profit Shifting. Paris, 24 November 2016. URL: https://www.oecd.org/tax/treaties/multilateral-convention-to-implement-tax-treaty-related-measures-to-prevent-BEPS.pdf.

8. Про приєднання України до Плану дій щодо протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування: Закон України від 16 січ. 2020 р. № 72-IX. *Офіційний вісник України.* 2020. № 13. Ст. 495. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72-19.

9. European Commission. Tax Good Governance in the EU and beyond. Brussels, 2020. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/tax-good-governance_en.

10. Кучерявенко М.П. Податкове право України: підручник. Харків: Право, 2020. 528 с.

11. Мельник М.І. Податкова політика в умовах європейської інтеграції України. *Фінанси України.* 2021. № 3. С. 45–58.

12. Державна податкова служба України. Стратегія розвитку Державної податкової служби України на 2021–2025 роки. URL: https://tax.gov.ua/diyalnist-/strategichni-dokumenti/.

УДК 35:364-058.65:355.01(043.2)

Холодов С.С., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, Україна

РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Реформування публічного управління у сфері соціального захисту ветеранів війни в умовах війни є комплексним багатовимірним процесом, що охоплює нормативно-правові, організаційні, інституційні та функціональні аспекти державної політики. Воєнний стан створює специфічні виклики для системи публічного управління, оскільки зростає кількість осіб, які набувають статусу ветерана, активізуються потреби щодо їх матеріального, медичного, психологічного і соціального забезпечення, а також виникає необхідність адаптації існуючих механізмів до умов нестабільності, ресурсної обмеженості та високої динамічності суспільних запитів.

У науковому дискурсі публічне управління трактують як систему взаємопов'язаних процесів формулювання, реалізації та оцінки державної політики для досягнення суспільно значущих цілей [1]. Воєнна ситуація в Україні прискорює модернізацію цих процесів і водночас ставить під сумнів традиційні підходи до соціального захисту ветеранів, що потребує адаптації публічного управління до надзвичайних умов.

По-перше, реформа публічного управління у сфері соціального захисту ветеранів у воєнний час зумовлена різким зростанням кількості учасників бойових дій та ветеранів, що випливає з повномасштабної агресії. Станом на сьогодні в Україні понад 1,2 млн осіб мають ветеранський статус, значна частина з яких – ветерани АТО/ООС і сучасної війни, що вимагає створення потужної вертикалі управління для забезпечення їх соціальних прав і гарантій [2].

По-друге, існуюча система соціального захисту ветеранів характеризується надмірною фрагментарністю та невисокою узгодженістю між різними органами влади. Пільги та соціальні гарантії надаються численними центральними і місцевими виконавчими органами, що

створює проблеми з підзвітністю, дублюванням функцій і ефективністю реалізації політики. Так, понад 156 законодавчих актів регламентують різні аспекти соціального забезпечення ветеранів, але деякі з них не мають дієвих механізмів імплементації, що обмежує реальну соціальну підтримку [3].

По-третє, стратегічним напрямом реформ є створення цілісної державної політики, яка передбачатиме узгоджені дії центральних і місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, а також активне залучення неурядових організацій і бізнес-сектору. Адже ефективна система публічного управління має ґрунтуватися на даних соціологічних, експертних і наукових досліджень, мати механізми оцінки результативності, забезпечувати гнучкість реагування на нові виклики та адаптацію до змін у середовищі.

Комплексним інструментом реформ є затверджена урядом «Концепція державної політики у сфері підтримки ветеранів війни» та подальше розроблення «Ветеранського кодексу», який об'єднає всі норми щодо статусу, прав і гарантій ветеранів. Це сприятиме централізації управлінських процесів, оптимізації нормативної бази і полегшенню доступу ветеранів до послуг та пільг [4].

Інституційно реформа включає удосконалення структури органів публічного управління. Це може бути досягнуто шляхом посилення ролі відповідних міністерств та відомств, координації їх діяльності, створення міжвідомчих робочих груп, а також впровадження єдиної інформаційної системи обліку ветеранів і надання їм послуг. Ефективне стратегічне планування передбачає також оцінювання ризиків, прогнозування потреб та мобілізацію ресурсів під час воєнного стану.

Одним із ключових елементів реформи є перехід до людиноцентричного підходу, що передбачає орієнтацію

всіх політик і процедур на індивідуальні потреби ветеранів та їх сімей, зокрема щодо медичної та психологічної реабілітації, професійної адаптації та соціальної інтеграції. Це також включає удосконалення механізмів доступу до інформації про права й послуги, прозорість надання пільг і гарантій, а також підзвітність органів влади за якість надання допомоги.

Умови війни висувають додаткові вимоги до адаптивності й оперативності управлінських рішень. Публічне управління у цій сфері повинно враховувати непередбачуваність зовнішніх чинників, нестабільність фінансових потоків, а також необхідність швидкого реагування на зміни в соціальних потребах ветеранів. Це вимагає впровадження сучасних управлінських підходів, зокрема результативного менеджменту, використання цифрових технологій для оптимізації адміністративних процедур та побудови ефективної системи моніторингу результатів політики.

Важливо відзначити, що реформа соціального захисту ветеранів у воєнний час не може бути ізольованою від загальної трансформації публічного управління в країні. Вона має узгоджуватися з іншими програмами реформ, зокрема у сфері охорони здоров'я, працевлаштування, освіти та економічної політики, щоб забезпечити системну інтеграцію та сталий розвиток суспільства в поствоєнний період.

Таким чином, реформування публічного управління у сфері соціального захисту ветеранів війни в умовах війни є не лише відповіддю на нагальні практичні виклики, а й важливим елементом зміцнення соціальної згуртованості, реалізації прав людини і побудови ефективної держави. Успішна реалізація цієї реформи потребує комплексного підходу, інтеграції наукових знань і практичного досвіду, а

також постійного оцінювання ефективності політики для своєчасної корекції управлінських рішень.

Література

1. Тимочко І. Публічне управління у сфері соціального та медичного забезпечення ветеранів війни США: досвід для України. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2025. № 12. С. 148–156. DOI: https://doi.org/10.31470/2786-6246-2025-12-148-156

2. Реформа підтримки ветеранів. URL: https://www.kmu.gov.ua/reformi/ bezpeka-ta-oborona/reforma-pidtrimki-veteraniv?utm.com

3. Карпа М., Паєнок А. Особливості реформування медико-соціального забезпечення ветеранів війни в контексті вдосконалення державної ветеранської політики України. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № 7. С. 74-82. DOI: https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-7-74-82

4. Government adopts package of measures for comprehensive veterans' policy. URL: https://www.kmu.gov.ua/en/news/uriad-ukhvalyv-paket-rishen-dlia-kompleksnoi-veteranskoi-polityky?utm.com

УДК 340.12(043.2)

Череватюк В.Б., к.і.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ВПЛИВ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ

Система стримувань і противаг — це законодавчо закріплений механізм розподілу влади (законодавчої, виконавчої, судової), що забезпечує їх взаємозалежність та запобігає узурпації влади одним органом. Система стримувань і противаг є одним із ключових принципів демократії [1, с. 125]. Вона сприяє стабільному функціонуванню державного механізму, запобігає узурпації влади та гарантує взаємний контроль між органами державної влади Як елемент демократії, система стримувань і противаг виконує низку важливих функцій, а її ефективне функціонування є умовою не тільки процвітання верховенства права в державі, а й захисту прав і свобод громадян, а також демократизації прийняття політичних рішень [2, с. 31]. Система стримувань і противаг є ключовим індикатором верховенства права, оскільки гарантує функціонування держави на засадах закону, стабільність демократичних процедур та захист прав людини через взаємний контроль.

Система стримувань і противаг є ефективним механізмом реалізації принципу поділу влади, тоді як верховенство права - це фундаментальний принцип, що забезпечує рівність усіх перед законом. Вони взаємодоповнюють одне одного: стримування і противаги запобігають узурпації влади, а верховенство права гарантує, що ці процеси відбуваються в законний спосіб.

Важко надати якесь одне, чітке визначення принципу верховенства права, але головний його зміст полягає у гарантуванні та забезпеченні пріоритету панування права у суспільстві, яке розглядається з позицій доктринальних поглядів різних шкіл права (позитивистської, історичної, соціологичної, природного права тощо), унеможливлює прояв свавілля державної влади та забезпечує реалізацію конституційних прав та свобод та їх відповідні гарантії.

Розподіл повноважень між гілками влади має перешкоджати домінуванню однієї з гілок. В українських реаліях механізм стримування і противаг інколи дає збій, а влада, особливо на місцях, концентрується в одних руках (часто мери є своєрідними феодалами, а міські ради лише інструментом в їх руках) [3, с. 271].

Якщо країни із розвиненою демократією мають достатньо можливостей щоб протистояти цьому, то в країнах з нещодавно відновленими демократіями цей процес набагато складніший. Щодо сьогоднішньої ситуації в США, то попри те, що Республіканська, і Демократична партії переживають глибоку кризу. протести американців проти надмірної концентрації влади в руках президента влади, є свідченням того, що сьогодні американська демократія ще здатна протистояти спробам Дональда Трампа узурпувати владу, хоча сам американський президент демонструє прагнення повного контролю над усіма процесами [4]. Варто зауважити, що сучасна демократія стикається з великою кількістю викликів і як наслідок, можемо констатувати, що така тенденція впливає на ослаблення верховенство права. Так, до прикладу, у деяких державах ЄС фіксують: політичний тиск на суди, обмеження свободи ЗМІ, концентрацію влади в руках виконавчої гілки. Це негативно впливає на баланс системи стримувань і противаг і верховенство права. Ослаблення верховенства права в демократичних країнах проявляється через підрив системи стримувань і противаг, обмеження свободи слова, протестів та політизацію судових систем. Згідно з звітом Liberties, у ЄС спостерігається занепад правових норм, а за даними IDEA, рівень демократії падає у половині країн світу, що свідчить про глибоку кризу ліберальних цінностей [5]. Звіт Liberties, який систематизує інформацію 37 правозахисних груп із 19 країн світу, демонструє нам відмінності між наслідками

викликів перед верховенством права в різних країнах. Зокрема, на думку авторів звіту, у Франції, Бельгії, Німеччині, ці наслідки не є системними і постійними. А у таких країнах, як Польща, Словаччина і Словенія відчуваються більш різкі коливання від послаблення верховенства права до відновлення. Узагальнюючи дану інформацію, варто окреслити першочергові завдання Європейського Союзу (ЄС) по подоланню вищезазначених негативних наслідків. ЄС, володіючи досить ефективним набором інструментів (розгляд справ про порушення або умовне заморожування коштів ЄС), має не споглядати, а швидко реагувати на явні відходи від верховенства права.

Також у звіті Liberties, крім зауважень Угорщині і Словаччині в ослаблені верховенства права, згадується Італія та Швеція, де також спостерігається ослаблення верховенства права в таких сферах, як система правосуддя, свобода ЗМІ та плюралізм, громадянський простір і права людини. Так Єврокомісія у звіті 2025 року щодо Швеції констатувала відсутність прогресу у зміні системи призначення засідателів, яка має гарантувати їхню повну незалежність від політичного впливу. Також правозахисні групи різко критикують пряму участь уряду Швеції в призначенні членів Ради суддів. Власне з цих міркувань, судову систему у Швеції правозахисники називають політизованою, хоча останнім часом ця країна зробила важливі кроки, спрямовані на деполітизацію процесів відбору суддів, фокусуючись на професійних критеріях та незалежності. Ключовим підходом до вирішення окресленої проблеми у Швеції, є посилення ролі незалежних органів та дотримання європейських стандартів, що гарантують призначення суддів на основі компетентності, а не політичної лояльності Ці заходи є частиною загальної стратегії Швеції з підтримки верховенства права та незалежності судової влади, тому ця

країна традиційно утримує одне з найвищих місць (4) у світових рейтингах верховенства права.

Таким чином, розглядаючи систему стримувань і противаг як показник реалізації принципу верховенства права, можна узагальнити, що в цілому ефективна система, яка є основою демократії, не допускає домінування однієї гілки над іншою і гарантує, що діяльність органів влади здійснюється на засадах закону, запобігає узурпації та гарантує верховенство права. Принцип верховенства права є фактично єдиним ефективним засобом забезпечення *не*порушності демократії.

Література

1. Войчук А.Ю. Система стримувань і противаг в Україні за Конституцією 1996 року. *Актуальні проблеми політики.* 2025. Вип. 75. С. 125-130. DOI: https://doi.org/10.32782/app.v75.2025.17

2. Khrystyna Zabavska. System of checks and balances as an attribute of democracy: political analysis. *Політичні науки.* Vol. 4, No. 1. 2018. С. 27-32.

3. Осіпов А.О., Бутенко Т.В. Запобігання узурпації влади через реалізацію механізму стримування і противаг у місцевих радах України. *Актуальні питання у сучасній науці.* № 2(20). 2024. С. 264-275. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18)

4. Курлович А. Демократія опирається узурпації: що чекає на США. URL: https://24tv.ua/geopolitics/yak-ssha-opirayetsya-uzurpatsiyi-vladi_n2847238

5. Liberties: верховенство права в країнах Євросоюзу занепадає. URL: https://lb.ua/world/2024/03/18/603858_liberties_verhovenstvo_prava.html

6. В частині країн ЄС констатують погіршення ситуації з дотриманням верховенства права – Звіт. *Судово-юридична газета.* URL:

https://sud.ua/uk/news/publication/295956-v-chasti-stran-es-konstatiruyut-ukhudshenie-situatsii-s-soblyudeniem-verkhovenstva-prava-otchet

УДК 341.226:656.7

Черній Є.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Київський університет права НАН України,
м. Київ, Україна

ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПІСЛЯВОЄННОЇ РЕГЕНЕРАЦІЇ ЦИВІЛЬНИХ АВІАПЕРЕВЕЗЕНЬ

Зміни, що відбуваються у правовій системі України внаслідок збройної агресії та процесів післявоєнної відбудови, об'єктивно зумовлюють потребу в оновленні підходів до правового регулювання стратегічно значущих сфер суспільних відносин, зокрема у сфері цивільної авіації. У цьому контексті авіаційний транспорт набуває особливого значення як чинник економічної стійкості, міжнародної комунікації та інтеграції України до світового простору, що актуалізує проблематику регенерації сектору цивільної авіації після стабілізації безпекової ситуації та припинення активних зіткнень [1].

Введення режиму воєнного стану разом із припиненням використання повітряного простору України наочно засвідчили недостатню стійкість національного механізму правового забезпечення авіаційної безпеки в умовах збройного протистояння. Водночас чинне авіаційне законодавство України, сформоване переважно в умовах мирного часу, законодавство не пропонує системного

підходу до врегулювання роботи авіації в умовах переходу від воєнного до мирного стану [2]. Це створює дефіцит чітких норм, які б регламентували покрокове відновлення польотів та механізми оцінювання імовірних ризиків авіаперевізників і пасажирів.

Ключовою проблемною особливістю вітчизняного законодавства є неузгодженість норм, що регламентують безпеку польотів у кризових умовах. Ані Повітряний кодекс, ані профільні акти не містять алгоритмів роботи цивільної авіації у постконфліктний період, як і не визначають чіткого формату співпраці між держструктурами, що аналізують авіаційні загрози [2; 3]. Така ситуація загрожує правовим хаосом під час рестарту галузі та може підірвати репутацію України в очах іноземних авіакомпаній.

Важливим аспектом є також відсутність ефективних правових механізмів компенсації та страхування авіаційних ризиків у постконфліктний період. У сучасних умовах авіаперевізники та лізингові компанії приділяють першочергову увагу правовим гарантіям безпеки та фінансової захищеності [4]. Неврегульованість цих питань на національному рівні може істотно ускладнити процес повернення авіакомпаній на український ринок після завершення воєнних дій.

Перспективи вдосконалення авіаційного права України безпосередньо залежать від успішної імплементації стандартів та рекомендацій ІСАО, а також гармонізації внутрішніх норм із правовим полем Європейського Союзу [3; 5]. Пріоритетним завданням у межах цього процесу є впровадження ризик-орієнтованого підходу до авіаційної безпеки. Така модель дозволить поетапно відкривати небо, спираючись на результати комплексного аналізу та моніторингу потенційних викликів

Доцільним вбачається нормативне закріплення особливого правового порядку, що регламентуватиме реанімацію цивільного авіасполучення. У межах такого режиму необхідно деталізувати безпекові критерії, алгоритми сертифікації аеропортів і трас, а також впровадити важелі державної підтримки для стимулювання галузевого зростання. Такий підхід цілком корелює із сучасними концепціями постконфліктної розбудови та виступає фундаментом для підвищення репутаційної привабливості авіаційної галузі України в очах світових партнерів [6].

Окремого дослідження вимагає питання побудови дієвої системи координації між різними відомствами для гарантування безпеки польотів. Ключовим фактором успішного менеджменту ризиків у період післявоєнної турбулентності є чітке законодавче розмежування функцій та встановлення регламентів взаємодії між авіаційною владою, оборонним сектором і силовими структурами. Саме така нормативна визначеність дозволяє ефективно реагувати на виклики в умовах нестабільного безпекового середовища [4].

Отже, результати дослідження свідчать, що відновлення цивільних авіаперевезень у післявоєнний період потребує формування в Україні спеціального правового режиму, який поєднував би міжнародні стандарти ІСАО та європейські підходи до управління авіаційними ризиками з національними особливостями безпекового середовища. Запропонований підхід може бути використаний як теоретико-правова основа для подальшого вдосконалення авіаційного законодавства України та розвитку наукових досліджень у сфері міжнародного повітряного права.

Література

1. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію від 7 груд. 1944 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_038#Text

2. Повітряний кодекс України: Закон України від 19 трав. 2011 р. № 3393-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2011. № 48–49. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text

3. Annex 19 to the Convention on International Civil Aviation – Safety Management. Montreal: ICAO, 2016.

4. ICAO. Conflict Zones and Risk Assessment Manual (Doc 10084). Montreal: ICAO, 2018.

5. Regulation (EU) No 376/2014 of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the reporting, analysis and follow-up of occurrences in civil aviation. *Official Journal of the European Union.*

6. ICAO. Safety Management Manual (Doc 9859). 4th ed. Montreal: ICAO, 2018.

УДК 342.9:336.14:351.712(043.2)

Чмерук І.С., Стафійчук В.В.,
Шморгун Ю.О., курсанти,
Карелін В.В., підполковник юстиції,
Військовий інститут Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЮДЖЕТНИХ І ЗАКУПІВЕЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України зумовила суттєві зміни у

функціонуванні держави та механізмах управління. В умовах воєнного стану бюджетні й фінансові процеси набули стратегічного значення, перетворившись із інструментів економічного розвитку на ключовий чинник забезпечення національної безпеки. Від оперативності розподілу бюджетних і ефективності закупівель залежить матеріально-технічне забезпечення сектору безпеки і оборони та стійкість держави в умовах війни.

Воєнний стан спричинив відхід від традиційних принципів бюджетного права, тобто стабільності, плановості та прогнозованості, перейшовши до принципів гнучкості й оперативності. Водночас спрощення процедур фінансування і закупівель створює ризики зниження прозорості та послаблення контролю за використанням бюджетних коштів. Це створює необхідність наукового осмислення трансформації публічно-правового регулювання та визначення напрямів його вдосконалення в контексті післявоєнної відбудови.

Метою нашого дослідження є аналіз особливостей правового регулювання бюджетних і закупівельних відносин у період воєнного стану, виявлення проблем їх функціонування та обґрунтування перспектив для реформування.

Воєнний стан спричинив істотну трансформацію бюджетної системи. Пріоритет було надано фінансуванню Збройних Сил України, інших складових сектору безпеки та оборони, також критичної інфраструктури, тоді як частина програм розвитку була скорочена або призупинена. Такий перерозподіл ресурсів супроводжувався зростанням дефіциту бюджету та посиленням залежності від міжнародної фінансової допомоги.

Важливою ознакою бюджетного процесу стала можливість оперативного коригування видатків і

прискореного фінансування нагальних потреб. Це забезпечило швидке реагування на воєнні виклики, проте зменшило рівень прогнозованості та послабило традиційні механізми фінансового контролю. Частина перевірок і аудитів була обмежена, або просто зросли терміни між перевірками, що підвищило ризики неефективного використання коштів.

Суттєвих змін зазнала й сфера публічних та оборонних закупівель. Для забезпечення безперебійного постачання ресурсів було запроваджено спрощені процедури, розширено можливості укладення прямих договорів та скорочено строки проведення закупівель. Це дозволило мінімізувати бюрократичні бар'єри та прискорити забезпечення військових формувань необхідними матеріальними засобами.

Водночас цей відхід від принципів відкритості та конкурентності створив нові правові ризики. Обмеження прозорості процедур і складність контролю можуть спричиняти завищення вартості контрактів, нераціональне використання коштів і зловживання. Таким чином виникає конфлікт між потребою оперативності та вимогами підзвітності й законності.

Трансформація бюджетних і закупівельних механізмів супроводжується низкою системних проблем. До них належать послаблення державного фінансового контролю, зростання корупційних ризиків, правова невизначеність окремих процедур та значна залежність від міжнародних партнерів. За таких умов особливо важливим є забезпечення прозорості використання коштів і збереження довіри міжнародних партнерів.

У післявоєнний період актуальним завданням стане відновлення збалансованої моделі публічно-правового регулювання. Необхідним є посилення системи державного аудиту, впровадження ризик-орієнтованого

контролю, подальша цифровізація бюджетних і закупівельних процесів, а також гармонізація законодавства з європейськими стандартами. Поєднання прозорості з ефективністю управління фінансами має стати основою відбудови держави.

Отже, воєнний стан суттєво трансформував бюджетне та закупівельне регулювання, надавши йому риси гнучкості й оперативності. Хоча такі зміни є виправданими з позицій безпеки, вони не можуть розглядатися як довгострокова модель. Подальший розвиток публічно-правових механізмів має бути спрямований на відновлення контролю, забезпечення відкритості та підвищення ефективності використання публічних коштів, що є необхідною передумовою успішної післявоєнної відбудови України.

УДК 352/354:355.58(043.2)
Шевчук О.О., майор Збройних Сил України,
Національний університет оборони України,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Ступак Д.Б., к.ю.н.

ОПТИМІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Оптимізація взаємодії між військовими адміністраціями (ВА) та органами місцевого самоврядування (ОМС) є критичним питанням національної безпеки та ефективного управління в умовах воєнного стану [1]. В умовах воєнного стану виникає ризик дублювання функцій або «узурпації» господарських повноважень військовими адміністраціями. Аналіз практики функціонування військових адміністрацій та

органів місцевого самоврядування дозволяє виділити групу системних проблем, які перешкоджають ефективному управлінню. Ці проблеми можна класифікувати за правовим, організаційним та ресурсним спрямуванням.1. Правова невизначеність та дублювання функцій. Основна колізія полягає у розмитості меж між «заходами правового режиму воєнного стану» (компетенція ВА) та «питаннями місцевого значення» (компетенція ОМС). Закон дає ВА право втручатися в управління громадою, але не завжди чітко визначає межу, де закінчується військова необхідність і починається господарське свавілля. Виникнення ситуацій «двовладдя», коли розпорядження начальника ВА суперечать рішенням сесії місцевої ради.

2. Конфлікт політичної та адміністративної легітимності. ВА Призначаються «зверху» Президентом, мають жорстку вертикальну підпорядкованість. Орієнтовані на швидке виконання наказів. ОМС: Обрані громадою, мають горизонтальну відповідальність перед виборцями. Орієнтовані на соціальні потреби та довгостроковий розвиток [2]. Психологічне несприйняття призначених керівників місцевими елітами, що призводить до саботажу або прихованого протистояння.

3. Бюджетні та ресурсні суперечки. Особливо гостро це питання постало після вилучення «військового ПДФО» з місцевих бюджетів до державного. ВА часто висувають вимоги щодо фінансування оборонних заходів (ремонт доріг до позицій, закупівля дронів, утримання блокпостів) за рахунок місцевого бюджету, який вже є дефіцитним. Недофінансування критичних цивільних потреб (школи, лікарні, водоканали), що викликає невдоволення населення.

Для подолання цих проблем необхідна інституційна адаптація:

1. Законодавча деталізація: Чіткий перелік питань, які ВА може вирішувати одноосібно лише у разі повної недієздатності місцевої ради.

2. Створення моніторингових груп: При обласних ВА мають діяти комісії за участі представників асоціацій міст України для медіації конфліктів.

3. Навчання (Civil-Military Cooperation): Впровадження курсів для начальників ВА з основ муніципального права та для голів громад — з основ військової логістики та безпеки.

Взаємодія має базуватися на принципі субсидіарності (вирішення питань на найнижчому компетентному рівні) та спеціалізації. ВА мають зосереджуватися на безпеці, обороні та правопорядку, тоді як ОМС — на життєзабезпеченні громади (ЖКГ, соціальні послуги). Необхідно уникнути управлінського хаосу та збереження інституційної спроможності місцевих громад. Хоча ВА є частиною вертикалі виконавчої влади з широкими повноваженнями [2], ігнорування ОМС знижує ефективність управління на місцях. ВА виступає як координатор ресурсів для оборони, а ОМС — як експерт із локальних потреб. Створення синергії, де ресурси громади (фінансові, людські) максимально ефективно спрямовуються на потреби фронту та тилу. Будь-яке обмеження прав місцевого самоврядування має бути тимчасовим і пропорційним загрозам, через концепцію "necessitas publica" (суспільна необхідність). Передача повноважень від обраних рад до призначених адміністрацій має відбуватися виключно у випадках, коли рада не може виконувати свої функції (відсутність кворуму, колабораціонізм). Збереження демократичного фундаменту держави навіть під час війни є важливою вимогою для євроінтеграції. Швидкість обміну інформацією між ВА та ОМС безпосередньо впливає на

виживання цивільного населення. Тому є дуже важливим впровадження систем Interoperability (інтероперабельності) даних, створення спільних баз даних щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО), стану критичної інфраструктури та наявності ресурсів. Це дозволить скоротити бюрократичні ланцюгі та прискорити прийняття управлінських рішень у кризових ситуаціях.

Література

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

3. Про організацію роботи військових адміністрацій: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 68/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/682022-41405 (дата звернення: 11.02.2026).

УДК 342.9:343.557

Шишкарьова О.Г., старший викладач,
НУ Донецького державного університету
внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН ТА ПРАКТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

Ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (далі - Стамбульська конвенція)

стала історичним кроком для України на шляху до європейської інтеграції та побудови системи безпечного суспільства. Повномасштабне вторгнення рф загострило проблему домашнього насильства, зробивши питання захисту вразливих груп населення ще більш пріоритетним. Протягом 2024–2025 років українське законодавство зазнало фундаментальних трансформацій, спрямованих на імплементацію стандартів Конвенції в національне правове поле [2].

Головною подією в контексті виконання Стамбульської конвенції стало набрання чинності 19 грудня 2024 року Закону України № 3733-IX, який вніс системні зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Цей нормативний акт фактично розмежував поняття, які раніше були «змішані», та запровадив нові склади правопорушень:

Виокремлення насильства за ознакою статі. Відтепер вчинення насильства за ознакою статі кваліфікується за окремою статтею 173-6 КУпАП, що дозволяє чітко диференціювати його від побутових конфліктів та збирати якісну статистику для формування державної політики [4].

Криміналізація та посилення відповідальності. Зміни торкнулися і термінів притягнення до відповідальності. Строк накладення адміністративного стягнення за статтями про домашнє насильство (173-2) та насильство за ознакою статі збільшено з 3 до 6 місяців. Це нівелює поширену практику затягування розгляду справ у судах з метою уникнення покарання.

Сексуальні домагання. Вперше в українському законодавстві з’явилася стаття 173-7 КУпАП, яка передбачає відповідальність за сексуальні домагання, зокрема у цифровій формі (через електронні комунікації).

Це пряма вимога Стамбульської конвенції щодо захисту тілесної недоторканності та гідності особи [5].

Важливим кроком стало законодавче закріплення статусу дитини. Згідно з новими нормами, дитина, яка була свідком домашнього насильства, автоматично визнається постраждалою. Це дозволяє залучати ювенальну превенцію та соціальні служби до захисту інтересів неповнолітніх, навіть якщо фізичного насильства безпосередньо проти них не чинилося. Також запроваджено відповідальність для осіб віком від 16 до 18 років за вчинення домашнього насильства на загальних підставах.

Попри прогресивне законодавство, практика стикається з низкою викликів: а, саме латентністю насильства. В умовах війни постраждалі часто вважають свої проблеми «неначасі» порівняно з загальнонаціональною трагедією; робота судів та поліції в зонах, близьких до бойових дій, ускладнює своєчасне винесення термінових заборонних приписів; втрата житла та роботи посилює залежність постраждалих від кривдників, що вимагає розширення мережі шелтерів та кризових кімнат, передбачених Постановою КМУ № 145 (Державна соціальна програма до 2025 року).

Стамбульська конвенція вимагає не лише карати, а й запобігати. В Україні впроваджено механізм оцінки ризиків, який проводять працівники поліції безпосередньо на місці виклику. На основі цієї оцінки виноситься терміновий заборонний припис, який може зобов’язати кривдника залишити місце проживання постраждалої особи на строк до 10 діб. Невиконання такого припису тепер також тягне за собою окрему відповідальність (ст. 173-8 КУпАП).

Реалізація Стамбульської конвенції в Україні перейшла з фази політичних декларацій у площину

реальних правових механізмів. Запровадження окремих статей за сексуальні домагання та насильство за ознакою статі, посилення відповідальності кривдників та визнання дітей постраждалими особами - це фундамент нової системи захисту. Однак для повної ефективності необхідне подальше навчання суддів та поліцейських, а також розширення інформаційних кампаній для подолання стигматизації постраждалих.

Література

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): ратифіковано Законом № 2319-IX від 20 черв. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11.

2. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України від 22 трав. 2024 р. № 3733-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2024.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 груд. 2017 р. № 2229-VIII (зі змінами від 19.12.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 груд. 1984 р. № 8073-X (в редакції від 01.01.2026). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10.

УДК 342.9:35.077:336(043.2)
Школьний Є.О., к.ю.н.,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНИЙ ЗБІР» В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Український народ продовжує мужньо та відважно боротись за своє майбутнє в умовах повномасштабної війни, яку розпочала держава-агресор. На жаль, така війна, серед іншого, негативно позначається на стані національної економіки. Особливо складно у такий час територіальним громадам. Частина з них є прифронтовими територіями, частина – приймає великі потоки внутрішньо переміщених осіб. Вплинула війна і на фінансові спроможності місцевого самоврядування, зокрема на рівень доходів місцевих бюджетів, умови оплати праці персоналу тощо.

Одним із джерел надходжень до місцевих бюджетів є кошти, що сплачуються громадянами за надання адміністративних послуг (як-от оформлення і видача паспортних документів, видача ліцензій, дозволів, реєстрація нерухомого майна, місця проживання особи тощо). Саме тому, в умовах економічної кризи, спричиненої повномасштабною війною, особливо важливого значення для громад набуває актуалізація розмірів адміністративних зборів. Це пов’язано з тим, що в Україні досі не вирішена проблема справляння непрозорих, недостатньо обґрунтованих та невідповідних сучасному економічному стану держави зборів за адміністративні послуги.

Так, в Україні досі невпорядковане та не систематизоване законодавство, яке врегульовує сферу оплати за надання адміністративних послуг. Розміри адміністративних зборів визначаються як в законах, так і в численних підзаконних нормативно-правових актах. Вони по-різному називають такі платежі («державне мито», «ліцензійний збір», «плата» тощо), а також по-різному визначають і розміри оплати (в неоподатковуваних мінімумах, в мінімальних заробітних платах, в прожиткових мінімумах тощо). Деякі передбачають платежі за надання адміністративних послуг, що не змінювалися ще з перших років незалежності України (як-от Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21.01.1993 р. № 7-93) [1].

Внаслідок вищеперелічених проблем суттєво страждають територіальні громади, адже саме вони недоотримують кошти в місцеві бюджети. Переважна більшість зборів за їх адміністративні послуги є або недостатньо компенсаційними або ж взагалі необґрунтовано безоплатними (коли мова не йде про послуги для соціально незахищених верств населення). Наразі, в умовах війни та економічного спаду, ця проблема стала як ніколи актуальною. Центрам надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП) критично не вистачає коштів на оплату праці персоналу та матеріально-технічне оснащення їх офісів. Як наслідок, якість послуг у ЦНАП суттєво знижується, адже збори за послуги не покривають необхідних витрат на їх надання. Однак адміністративний збір переважно повинен мати компенсаційну функцію, принаймні часткову [2, с. 390].

У зв’язку з вищевикладеним, важливого значення набуває проєкт Закону України «Про адміністративний збір» № 4380 від 16.11.2020 р. [3]. Він вже ухвалений Верховною Радою України у першому читанні і наразі

доопрацьовується до другого читання в рамках профільного парламентського комітету. Важливо, щоб на етапі доопрацювання даний законопроєкт не втратив важливі положення (що мали місце у першопочатковій редакції), що забезпечать належне врегулювання сфери оплати за надання адміністративних послуг. Зокрема, фінальна редакція законопроєкту має передбачати:

- визначення основного призначення адміністративного збору, зокрема, його компенсаційний характер;
- встановлення порядку розрахунку розмірів адміністративних зборів (на основі його складових) та порядку їх справляння;
- додаток з переліком усіх базових (найпопулярніших серед громадян) адміністративних послуг, у якому щодо кожної з них встановлено чіткий та обґрунтований розмір збору (що відповідає досвіду багатьох держав-членів Євросоюзу, як-от Чехія, Польща, окремі землі Німеччини). Такий перелік має містити виключно базові послуги (як-от реєстрація народження, смерті, шлюбу, реєстрація місця проживання, нерухомого майна, призначення житлових субсидій, паспортні послуги тощо), оскільки перелік усіх без винятку адміністративних послуг гіпотетично має включати сотні (а якщо орієнтуватися на теперішній Реєстр адміністративних послуг – то й понад тисячу) їх найменувань. Про стабільність і коректність такого додатку годі й мріяти [2, с. 388]. Натомість громадянам необхідно забезпечити єдині, максимально стабільні та чітко визначені розміри зборів для життєво необхідних для них послуг. Їх розміри періодично переглядатимуться Верховною Радою України, адже на підзаконному рівні можливі надто регулярні зміни. Що ж до послуг, які не увійдуть у додаток, то розміри їх зборів мають визначатися у суворій відповідності до закону. Це важливо як для

громадян, так і для територіальних громад, адже розміри зборів за адміністративні послуги мають покривати повністю або принаймні частково витрати на їх надання. В умовах повномасштабної війни та складної економічної ситуації в країні – це особливо актуально.

Важливо додати, що Закон України «Про адміністративний збір» є складовою реформ України в межах її євроінтеграційних зобов'язань. На необхідності прийняття такого закону в Україні двічі наголосила Єврокомісія у своєму звіті щодо прогресу України в межах Пакету розширення як у 2024 році [4], так і у 2025 році [5].

Отже, Україна має забезпечити своїм громадянам чіткі, стабільні, актуальні поточному економічному стану держави та обґрунтовані розміри зборів за адміністративні послуги, а громадам – їх максимальну компенсаційність. Водночас це матиме позитивне значення для виконання євроінтеграційних зобов'язань нашої держави.

Література

1. Школьний Є. Як закон про адмінзбір допоможе громадам в умовах війни та економічного спаду? URL: https://blog.liga.net/user/eshkolnyiy/article/45684 (дата звернення: 29.01.2026).

2. Адміністративні послуги: стан і перспективи реформування. Збірник матеріалів / Тимощук В.П., Добрянська Н.Л., Курінний О.В., Школьний Є.О. та ін. / заг. ред. Тимощука В.П., Курінного О.В. Київ, 2015. 428 с.

3. Проект Закону про адміністративний збір № 4380 від 16.11.2020 р. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/4636 (дата звернення: 29.01.2026).

4. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Ukraine 2024 Report Accompanying the document COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE

EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF REGIONS 2024 Communication on EU enlargement policy URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52024SC0699 (дата звернення: 29.01.2026).

5. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Ukraine 2025 Report Accompanying the document COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS 2025 Communication on EU enlargement policy URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52025SC0759 (дата звернення: 29.01.2026).

УДК 342.5:342.7:355.01(043.2)

Юхневич К.В., Заліська С.А., курсанти,
Керелін В.В., п\п-к юстиції,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Воєнний стан як правовий режим передбачає концентрацію владних повноважень, звуження сфери дії звичайних правових гарантій і розширення дискреції виконавчої влади. Однак тривалість цього режиму в Україні — понад чотири роки з моменту введення — породжує якісно нову правову ситуацію, за якої

«тимчасові» обмеження поступово набувають ознак стабільних регуляторних конструкцій. Публічне право, яке за своєю природою покликане встановлювати організаційно-правові рамки здійснення державної влади, в умовах затяжного конфлікту вимушено виконує функцію, до якої воно структурно не пристосоване: утримувати правопорядок в умовах постійно мінливого балансу між безпековими потребами і правовими гарантіями особи.

Тривалий воєнний стан ставить перед конституційним правом питання, яке не має однозначної відповіді у чинній доктрині: де проходить межа між законним обмеженням прав і фактичною нейтралізацією конституційних гарантій через їхнє «призупинення» на невизначений строк. Конституція України у статті 64 допускає обмеження окремих прав в умовах воєнного або надзвичайного стану, але не передбачає механізму контролю за пропорційністю таких обмежень у довгостроковій перспективі. Конституційний Суд України, повноваження якого і без того зазнавали тиску протягом попереднього десятиліття, в умовах воєнного стану не може повноцінно виконувати функцію конституційного арбітра. Відтак система стримувань і противаг, покликана запобігати надмірній концентрації повноважень виконавчої влади, функціонує з очевидними структурними вадами.

Публічно-правове регулювання у сфері відновлення формується як самостійний нормативний масив, що виходить за межі традиційних галузевих поділів. В. Бондар, аналізуючи регуляторно-правове забезпечення реалізації державної політики у сфері відновлення територій, фіксує, що чинне законодавство у цій сфері характеризується фрагментарністю: окремі аспекти врегульовані законами про відновлення, окремі — підзаконними актами Кабінету Міністрів, окремі —

міжнародними угодами, і жодного системоутворюючого акта, здатного забезпечити узгодженість цих рівнів, не існує [2, с. 334–336]. Наслідком є ситуація, за якої різні суб'єкти, залучені до відновлення, — органи місцевого самоврядування, центральні органи виконавчої влади, міжнародні організації, приватні інвестори — діють у правових режимах, що між собою перетинаються, але не утворюють єдиного регуляторного простору.

Децентралізація, що здійснювалась в Україні протягом 2014–2021 років і була однією з найбільш системних реформ публічного управління, в умовах воєнного стану фактично зазнала часткової реверсії. Розширення повноважень військових адміністрацій, підпорядкування органів місцевого самоврядування вертикалі виконавчої влади у питаннях безпеки, обмеження самостійності громад у розпорядженні коштами — усе це є вимушеними, але реальними відступами від принципів, закладених у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» та Бюджетному кодексі. Повоєнне відновлення неминуче поставить питання: чи відбудеться реальне повернення до децентралізованої моделі, чи централізаційні тенденції воєнного часу закріпляться у нових законодавчих конструкціях під виглядом «координації відновлення». Відповідь на це питання матиме визначальне значення для характеру публічно-правового регулювання на десятиліття вперед.

Т. Хархаліс звертає увагу на особливу загрозу, що супроводжує процеси відновлення і розвитку в умовах триваючої війни: формування паралельних управлінських структур, що дублюють або підміняють регулярні органи влади, з відповідними ризиками для прозорості, підзвітності і правової визначеності [1]. Ця проблема є не лише управлінською, а глибоко публічно-правовою:

легітимність будь-якого органу, наділеного публічними функціями, визначається його місцем у конституційній системі, а не ефективністю або джерелом фінансування. Запровадження спеціальних інституцій для управління відновленням — фондів, агентств, спільних платформ з міжнародними партнерами — без чіткого визначення їхнього правового статусу у системі публічного права є прихованим ризиком для принципу верховенства права.

Публічно-правове регулювання фінансового забезпечення відновлення потребує окремого осмислення. Закон України «Про Державний бюджет» в умовах воєнного стану щорічно приймається із суттєвими відступами від бюджетних принципів, закріплених у Бюджетному кодексі, — і кожен такий відступ санкціонується Верховною Радою як виняток. Однак систематичне застосування винятків з кодифікованих норм є не просто технічним питанням бюджетного права, а симптомом ерозії нормативної ієрархії. Зовнішнє фінансування відновлення через механізми ЄС, зокрема Ukraine Facility об'ємом 50 млрд євро на 2024–2027 роки, інтегрується в національну бюджетну систему через спеціальні правові конструкції, що ще не отримали належного доктринального опрацювання у вітчизняній науці публічного права [2, с. 337].

Трансформація публічно-правового регулювання в умовах воєнного стану є не лише технічним процесом адаптації норм до нових обставин — вона несе в собі ризик структурної зміни самого характеру правової держави. Якщо централізація, звуження гарантій і розширення дискреції виконавчої влади виявляться «нормалізованими» після завершення конфлікту, Україна матиме інший публічно-правовий лад, аніж той, що передував 2022 року. Відповідальність правової науки у цьому контексті полягає не у виправданні кожного кроку воєнної необхідності, а у

збереженні аналітичної дистанції, що дозволяє відрізняти вимушені відступи від небажаних перетворень.

Література

1. Хархаліс Т. Відновлення та розвиток України у стані війни: особливості та загрози. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2023. № 7(2). URL: https://doi.org/10.23939/semi2023.02.072.

2. Бондар В. Regulatory and legal support for the implementation of state policy in the field of territorial recovery in Ukraine. *Наукові записки університету «КРОК»*. 2025. С. 332–338. URL: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-78-332-338.

РОЗДІЛ 2
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

UDC 343.9:341.322.5:355.1(470+571:477)
Albeshchenko O.S., PhD in Economics, Postgraduate Student,
National University Odesa Law Academy, Odesa, Ukraine
Scientific advisor: Tsitryak V.Ya., Ph.D., Associate professor

CRIMINOLOGICAL ANALYSIS OF PRIVATE MILITARY COMPANIES IN ARMED CONFLICTS: RESEARCH HYPOTHESES AND FINDINGS

Contemporary armed conflicts increasingly involve private military companies (PMCs) operating beyond traditional legal frameworks, producing severe accountability deficits and undermining the effective enforcement of international humanitarian law (IHL). The Russian Federation employment of the Wagner Group in Ukraine illustrates how PMCs facilitate systematic IHL violations while sponsor states evade responsibility by denying formal links and obscuring command relationships [1]. Existing international instrument;the non-binding Montreux Document (2008) and voluntary industry codes of conduct ;remain inadequate for regulating PMCs or prosecuting crimes committed by their personnel. This research addresses critical gaps in understanding PMCs as criminogenic organizations and their role in contemporary hybrid warfare, building on recent Ukrainian and comparative scholarship on transnational military formations and PMC regulation [2].

PMC activities represent a systemic phenomenon of contemporary armed conflicts rather than legal anomalies, driven by the transformation of state monopolies on the

legitimate use of force. Economic globalization, security privatization, and strategic preferences for operational flexibility and political deniability drive PMC proliferation. States employ PMCs to conduct military operations at reduced political cost, as PMC casualties are excluded from official military statistics and therefore do not provoke public reactions comparable to regular armed forces losses [3].

PMCs function as criminogenically organized structures reproducing models of organized crime and employing mechanisms to avoid legal accountability. Like transnational criminal organizations, PMCs operate in legal grey zones; exploit weak governance environments, maintain patron-client relationships with political elites, instrumentalize violence, and use offshore financial structures characteristic of money-laundering schemes. The Wagner Group exemplifies this pattern through its close connections with Russian security services, recruitment of convicted offenders, systematic IHL violations across several theatres, and complex international financial transactions designed to conceal beneficial ownership and evade sanctions [4].

PMC recruitment exploits social vulnerability and marginalization, contributing to elevated levels of violent criminality among participants. Recruitment systematically targets economically disadvantaged individuals, persons with limited employment opportunities, and most significantl incarcerated persons. Wagner recruited approximately 40,000 - 50,000 prisoners from Russian penal institutions between 2022 and 2023, offering pardons and monthly payments of approximately 2,000 - 4,000 US dollars for six-month combat deployments. Recruitment criteria explicitly prioritized violent criminal records, creating units that exhibited high levels of war crimes, including extrajudicial killings, torture, sexual violence, and deliberate attacks on civilians [3].

The employment of PMCs by sponsor states increases the latency of war crimes and complicates international criminal accountability. PMC's ambiguous legal status, unclear command and control relationships, and limited operational documentation generate accountability gaps that states deliberately exploit. Wagner's participation in documented war crimes in Ukraine, Syria, Libya, the Central African Republic, and Sudan has resulted in minimal prosecutions, as Russian authorities deny formal connections, refuse to cooperate with international investigations, and provide de facto immunity to Wagner personnel [3].

This research employs a multidisciplinary methodology integrating criminological theory, IHL, international criminal law, and comparative legal analysis. Primary sources include international legal instruments, UN and human rights reports, Ukrainian law-enforcement materials, intelligence assessments, and investigative journalism, complemented by recent Ukrainian scholarship on PMCs and transnational military formations. The Wagner Group serves as a paradigmatic case study of PMC criminalization [5].

Wagner evolved from a small support unit in the Donbas region (2014) into a transnational organization with an estimated peak strength of about 50,000 personnel, organized into battalion-sized units with armour, artillery, air defence, aviation, electronic warfare, and intelligence components. This level of sophistication far exceeds typical PMC capabilities and increasingly resembles a private army. Evidence demonstrates Wagner's integration with Russian state structures despite formal denials: coordination with military intelligence (GRU) and the Federal Security Service (FSB), use of Russian military bases for training and deployment, access to state-supplied equipment and logistics, political direction from senior officials, and the conferral of Russian state and military awards on Wagner personnel [2].

Wagner employed meat-grinder tactics involving mass frontal assaults with minimal tactical planning, accepting extraordinarily high casualty rates to achieve limited territorial gains. Estimates indicate that Wagner suffered more than 30,000 casualties, including about 9,000 killed, around Bakhmut alone, with recently recruited prisoners disproportionately used as expendable assault troops. Beyond Ukraine, Wagner has accumulated extensive allegations of war crimes across multiple theatres, including extrajudicial executions, torture, sexual violence, deliberate attacks on civilians, pillage, and destruction of civilian infrastructure. In the Central African Republic, Wagner personnel participated in civilian massacres and systematic sexual violence while securing and exploiting illegal mining concessions [3].

Wagner's operations display clear profit motivations that go beyond immediate military objectives. In several African states, Wagner obtained access to natural resources (particularly gold and diamonds) as compensation for military and security support, creating perverse incentives that favour conflict continuation over resolution. US intelligence estimated that Wagner's operations during the peak of fighting in Ukraine cost approximately 100 million US dollars per month, financed through Russian state budgets (despite official denials), proceeds from resource extraction, and payments from client governments. This opaque financial structure, involving offshore entities and complex international transactions, reflects the organized-crime characteristics emphasised in recent comparative analyses of transnational military formations [4].

The Montreux Document (2008), although representing the most comprehensive international effort to clarify state obligations regarding PMCs, is non-binding, lacks enforcement mechanisms, depends on voluntary participation (58 states as of 2025, excluding Russia), and is unevenly implemented even

by endorsing states. Existing mercenarism prohibitions Article 47 of Additional Protocol I and the 1989 UN Convention 2014 employ narrow cumulative definitions that require proof of multiple elements, including primary motivation by private gain, enabling PMCs to circumvent them via formal legal structuring. PMCs routinely present themselves as providers of training or advisory services, recruit local nationals, or incorporate in theatres of operation to avoid falling under mercenary definitions while engaging in substantively similar conduct [5].

Ukraine criminalizes mercenarism under Article 447 of the Criminal Code and has initiated proceedings against Wagner personnel for recruitment, financing, training, and use of mercenaries in activities aimed at undermining constitutional order and territorial integrity. In February 2023, the Verkhovna Rada formally recognized the Wagner Group as an international criminal organization (Resolution No. 8397), aligning with the US Department of the Treasury's January 2023 designation of Wagner as a transnational criminal organization. These designations create legal grounds for sanctions, asset freezes, and criminal prosecutions and perform an important expressive function by formalising an assessment of PMCs as threats to international legal order and Ukraine's national security. They also reflect and reinforce analytical conclusions in Ukrainian criminological scholarship on the social danger of transnational military organized formations [4].

The research confirms all four hypotheses. PMCs have become structural features of contemporary armed conflicts, driven by the erosion of the state monopoly on the legitimate use of force and by economic and political incentives linked to security privatization. Certain PMCs, most notably Wagner, operate as transnational criminal organizations exhibiting core characteristics of organized crime, including hierarchical

structures, profit-driven violence, and transnational illicit financial flows. PMC recruitment systematically exploits socially vulnerable groups, especially incarcerated persons, thereby concentrating individuals predisposed to violence and with weak adherence to legal norms. State reliance on PMCs deliberately generates accountability gaps, increases war-crimes latency, and obstructs international and national criminal justice [2].

Necessary reforms include: (1) adopting binding international treaties on PMCs that establish mandatory licensing, registration, extraterritorial jurisdiction, and corporate criminal liability; (2) modernizing mercenarism definitions to focus on functional criteria such as participation in armed conflict for private gain and absence of integration into state armed forces; (3) expanding universal jurisdiction over serious crimes committed by PMC personnel; (4) introducing robust corporate criminal liability for PMCs, including substantial fines, asset confiscation, and licence revocation; (5) implementing comprehensive transparency and oversight regimes requiring disclosure of beneficial ownership, funding sources, and meaningful human-rights and IHL training; (6) strengthening financial-system controls against money-laundering, sanctions evasion, and trade in conflict resources; and (7) prioritising ICC investigations and prosecutions of PMC-related crimes where national jurisdictions are unable or unwilling to act [3].

Ukraine's experience illustrates both the challenges faced by states victimized by criminalized PMCs and the potential of national legal responses to shape international norms [6]. Ukrainian prosecutions and Wagner's designation as an international criminal organization establish important precedents for future accountability and contribute to an emerging doctrinal understanding of transnational military organized crime in contemporary conflicts. These

developments underscore that the unchecked proliferation of criminalized PMCs threatens fundamental values of human dignity, legal equality, and peaceful coexistence at the core of the post-1945 international legal order, requiring concerted international action that prioritises accountability over expediency and the rule of law over short-term strategic convenience [3].

References

1. International Committee of the Red Cross. The Montreux Document on pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict. 2008. URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0996.pdf

2. Albeshchenko O.S., Veits A.M., Iagodzinska A.S. The world experience of private military company development in the context of globalization processes. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2025. № 2. P. 781-787. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.116

3. Albeshchenko O.S. Criminological study of the features of private military companies’ activities in the context of armed conflict: Legal aspects and criminal law qualification. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2025. № 4(3). P. 17-24. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.2

4. Yurtaieva K.V. Qualification of mercenarism: National and international legal aspect. *Forum Prava.* 2018. № 3. P. 141-148. URL: http://doi.org/10.5281/zenodo.1412011

5. Semeniuk V.V. Application of private military companies to ensure national interests and state security. *Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Public Administration*, 2020. № 31(70). P. 30-31. URL: https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/38

6. Tulyakov V.O. "White squad" in the shadow of war: on the responsibility of paramilitary companies *Military criminal offenses and peculiarities of their investigation*: material round table held within the framework of the Days of Science at the Faculty of Law of the National University "Kyiv-Mohyla Academy" (26 Jan. 2024). Kyiv: NaUKMA, 2024. P. 66-74; Tulyakov V.O. Responsibility of collective subjects in criminal law in the context of development *Law of Ukraine*. 2025. № 11. P. 129-151.

УДК 343.12:347.965(477)
Авдюшкіна К.О., здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Літвінова І.Ф., к.ю.н., доцент

ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХИСНИКА ТА ОБМЕЖЕННЯ У ЗДІЙСНЕННІ ЗАХИСНОЇ ФУНКЦІЇ

Інститут захисту є одним із ключових елементів забезпечення права на справедливий суд та реалізації принципу верховенства права. Діяльність захисника відіграє фундаментальну роль у кримінальному, цивільному та адміністративному судочинстві, оскільки вона спрямована на охорону прав, свобод і законних інтересів особи, яка залучена до юридичного процесу. Ефективність захисту безпосередньо залежить від наявності законодавчо закріплених гарантій. Водночас реалізація захисної функції не є абсолютно вільною та підлягає певним обмеженням. Баланс між гарантіями та обмеженнями є важливою умовою функціонування правової системи.

Гарантії діяльності захисника закріплені у Конституції України, Кримінальному процесуальному кодексі України та Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Вони становлять сукупність правових, організаційних і процесуальних засобів, що забезпечують незалежність адвоката. Основною метою таких гарантій є унеможливлення незаконного впливу на захисника. Законодавець визнає адвоката самостійним учасником процесу, що підкреслює його особливий правовий статус. Водночас гарантії слугують засобом захисту не лише адвоката, а й клієнта.

Однією з ключових гарантій є незалежність захисника у здійсненні професійної діяльності. Адвокат не зобов'язаний узгоджувати правову позицію з органами державної влади; він підпорядковується виключно закону та правилам адвокатської етики. Заборона втручання у діяльність захисника має імперативний характер [1]. Важливою гарантією є адвокатська таємниця, яка охоплює всю інформацію, отриману від клієнта. Вона забезпечує довіру між сторонами, а її розголошення заборонене навіть після завершення справи. Органи досудового розслідування не мають права вимагати розкриття такої інформації, що гарантує ефективність комунікації.

Процесуальні гарантії включають право захисника на участь у всіх процесуальних діях: збирання та подання доказів, заявлення клопотань і відводів, присутність під час допитів. Такі права забезпечують активну роль захисника та змагальність сторін. Також захисник не може бути переслідуваний за висловлення аргументів на користь клієнта, що сприяє свободі правової думки, якщо це не стосується зловживання правами.

Разом із гарантіями закон встановлює обмеження у здійсненні захисної функції, що спрямовані на запобігання зловживанням:

1. Конфлікт інтересів: заборона представляти осіб із протилежними інтересами для забезпечення об'єктивності захисту.

2. Законність засобів: захисник не має права фальсифікувати докази або впливати на свідків. Порушення цього принципу дискредитує інститут захисту [2, с. 102].

3. Регламентація статусу: дії адвоката обмежені процесуальними нормами, а суд має право припиняти порушення порядку засідання для забезпечення ефективності процесу.

4. Державна таємниця: обов'язок дотримуватися режиму секретності в інтересах національної безпеки.

Міжнародні стандарти також приділяють значну увагу гарантіям діяльності захисника. Зокрема, Європейська конвенція з прав людини визнає право на правову допомогу. Практика Європейського суду з прав людини деталізує зміст цього права. Суд неодноразово наголошував на неприпустимості втручання у діяльність адвоката. Українське законодавство поступово гармонізується з цими стандартами. Це сприяє підвищенню якості правосуддя. Актуальною проблемою залишається практична реалізація гарантій діяльності захисника. Формальне закріплення норм не завжди супроводжується їх дотриманням. На практиці адвокати стикаються з перешкодами у здійсненні захисту. Це вимагає посилення механізмів відповідальності за порушення гарантій. Водночас адвокатська спільнота повинна дотримуватися високих професійних стандартів. Лише за таких умов інститут захисту буде ефективним[3].

Отже, гарантії діяльності захисника забезпечують його незалежність та професійність, а обмеження слугують запобіжником для збереження законності та справедливості. Оптимальне поєднання цих елементів

сприяє довірі до правосуддя та має особливе значення у правовій державі.

Література

1. Гарантії прав і свобод людини та громадянина. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=28680

2. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 602 с.

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

УДК 343.6(043.2)

Авраменко О.В., к.ю.н., професор,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів, Україна

НЕОБЕРЕЖНЕ СПРИЧИНЕННЯ СМЕРТІ ІНШІЙ ОСОБІ, ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА ЗЛОЧИНІВ

Відповідно до ст.3 Загальної декларації прав людини кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність [1]. Згідно з положеннями ст.6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [2] та ст.2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3] право на життя є невід'ємним правом людини, яке охороняється законом. Зазначені положення міжнародних правових стандартів мають універсальний характер і відображені в Конституції. Відповідно до ст.27 Конституції кожна людина має невід'ємне право на життя, ніхто не може бути свавільно

позбавлений життя, а обов'язок держави — захищати життя людини [4]. Формою державного захисту життя та особистої недоторканності людини є встановлення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я особи. Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Охорона життя людини є одним із найважливіших завдань кримінального законодавства України. Конституція України проголошує життя людини найвищою соціальною цінністю, що зумовлює підвищену увагу кримінального права до кримінальних правопорушень, наслідком яких є смерть потерпілого. Водночас не всі випадки заподіяння смерті пов'язані з умисною формою вини. Значна кількість кримінальних правопорушень характеризується необережним ставленням особи до можливості настання смертельних наслідків.

У кримінальному праві України необережне заподіяння смерті може виступати як самостійний склад злочину (ст. 119 КК України), так і як кваліфікуюча ознака інших кримінальних правопорушень, що істотно підвищує ступінь їх суспільної небезпечності та впливає на обсяг кримінальної відповідальності. Саме це зумовлює актуальність дослідження зазначеного питання.

У КК України необережне заподіяння смерті виступає кваліфікуючою ознакою у значній кількості складів кримінальних правопорушень. Такі склади кримінальних правопорушень знаходяться майже у всіх розділах Особливої частини КК України. Як зазначає у своїх працях Т. Луцький необережне заподіяння смерті на момент прийняття КК було загалом ознакою 108 складів

злочинів, натомість станом на момент дослідження вже у 23 статтях (ч.1 ст. 119, ст. 138, ч.1 ст.140, ст. 141, ст. 145, ст. 166, ст. 196, ст. 236, ст. 237, ст. 247, ст. 264, ст. 287, ст. 288, ст. 291, ст. 380, ч.1 ст. 403, ч.1 ст. 415, ст. 416, ст. 417, ч.1 ст. 418, ч. 1 ст. 419, ч.1 ст. 420 та ч.1 ст. 421 КК України) воно є ознакою основного складу злочину та у 114 диспозиціях статей КК України ознакою кваліфікованого складу кримінального правопорушення [5, с. 54-55; 6, с. 47]. З одного боку, це відображує ту обставину, що саме наслідок у вигляді смерті особи значною мірою уособлює суспільну небезпечність посягання і виступає фактором в результаті якого законодавець криміналізує різноманітні діяння саме з врахуванням такого наслідку. З іншого боку, диференціація кримінальної відповідальності за заподіяння одного й того ж наслідку – необережного заподіяння смерті людині, залежно від різних обставин – істотно ускладнює застосування кримінального закону.

При формулюванні диспозицій статей, що мають своїм наслідком необережне заподіяння смерті особі, законодавець використовує різні нормативні конструкції. І на жаль, в багатьох випадках у диспозиціях статей життя людини прирівнюється законодавцем до інших наслідків, що не пов’язані із смертю особи. Диспозиція цих норм передбачає досить широкий діапазон суспільної небезпеки зазначених кримінальних правопорушень залежно від наслідків (від спричинення великої матеріальної шкоди, середньої тяжкості тілесних ушкоджень одній особі до загибелі кількох людей) [5, с. 172].

Необережне заподіяння смерті іншій особі, як кваліфікуюча ознака кримінального правопорушення полягає в тому, що воно суттєво підвищує ступінь суспільної небезпечності діяння порівняно з основним складом злочину. У таких випадках умисел винної особи

спрямований на вчинення основного злочину, тоді як смерть потерпілого настає з необережності та не охоплюється умислом.

Саме поєднання умисної поведінки щодо основного діяння та необережного ставлення до смертельних наслідків зумовлює особливу складність правової оцінки таких кримінально-протиправних діянь.

Важливим для відмежування необережного заподіяння смерті як кваліфікуючої ознаки від самостійного складу злочину, передбаченого ст. 119 КК України є характер діяння, яке призвело до смерті іншої особи. Якщо смерть настала внаслідок діяння, не пов'язаного з вчиненням іншого кримінального правопорушення передбаченого в Особливій частині КК України, відповідальність наступає за загальною нормою ст. 119 КК України. Натомість у разі, коли смерть є наслідком вчинення іншого кримінального правопорушення і у цьому кримінальному правопорушенні законодавцем такий наслідок передбачено як кваліфікуюча ознака кримінального правопорушення, діяння підлягає кваліфікації за відповідною спеціальною нормою без додаткової кваліфікації за ст. 119 КК України.

Необережне заподіяння смерті іншій особі є важливим кримінально-правовим інститутом, який може виступати як самостійний склад злочину, так і як кваліфікуюча ознака інших кримінальних правопорушень. Його застосування пов'язане з підвищеною суспільною небезпечністю наслідків та потребує ретельного встановлення форми вини, причинного зв'язку і характеру протиправного діяння.

Правильна кваліфікація необережного заподіяння смерті іншій особі має суттєве значення для забезпечення законності та однакової судової практики, а також для відмежування вбивства через необережність (ст. 119 КК

України) від суміжних складів кримінальних правопорушень, наслідком в яких є необережне заподіяння смерті. Удосконалення теоретичних підходів і правозастосування у цій сфері сприятиме більш ефективному кримінально-правовому захисту життя людини.

Література

1. Загальна Декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 03.02.2026).

2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 03.02.2026).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 03.02.2026).

4. Конституція України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 03.02.2026).

5. Луцький Т.М. Кримінальна відповідальність за необережне заподіяння смерті іншій особі: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2021. 385 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3740/1/luckiy_d.pdf (дата звернення 03.02.2026).

6. Луцький Т.М. Кримінальна відповідальність за необережне заподіяння смерті в Україні: теорія та практика: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 544 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5027/1/%d0%9b%d1%83%d1%86%d1%8c%d0%ba%d0%b8%d0%b9%

20%d0%bc%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d1%96%d1%8f%202022.pdf (дата звернення 03.02.2026).

УДК 343.95:343.912(043.2)
Аркуша Л.І., д.ю.н., професор,
Чернов О.В., доктор філософії,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна

ПОВЕДІНКА ЖЕРТВИ ЯК ЧИННИК ВИНИКНЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННОГО НАМІРУ

У сучасній кримінально-правовій, кримінологічній та криміналістичній науці проблема взаємодії поведінки жертви та злочинної поведінки правопорушника набуває дедалі більшої актуальності у зв'язку з переходом від спрощених лінійних моделей причинності до складних системних уявлень про механізм кримінальної поведінки. У цьому контексті поведінка жертви розглядається не як виправдання злочину чи перекладання відповідальності з винної особи, а як один із соціально-психологічних та ситуаційних чинників, що можуть впливати на формування, актуалізацію та реалізацію злочинного наміру. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти динаміку кримінальної події, закономірності вибору об'єкта посягання та особливості розвитку злочинної мотивації.

Механізм кримінальної поведінки традиційно охоплює сукупність внутрішніх і зовнішніх детермінант, що зумовлюють перехід особи від абстрактної можливості вчинення злочину до конкретної протиправної дії. У цій системі поведінка жертви може виступати своєрідним тригером, який активізує вже наявні криміногенні

установки, знижує психологічні бар'єри або формує уявлення про доцільність та безкарність злочинного посягання. Йдеться не про причинний зв'язок у вузькому розумінні, а про взаємодію факторів, у межах якої поведінка потенційної жертви включається в ситуаційний контекст злочину та впливає на його суб'єктивне сприйняття правопорушником.

Поведінка жертви може впливати на формування злочинного наміру на різних етапах механізму кримінальної поведінки. На докримінальній стадії вона здатна формувати у суб'єкта уявлення про вразливість об'єкта, доступність матеріальних чи нематеріальних благ, а також про низький рівень ризику викриття. Демонстративність, необережність, порушення елементарних правил безпеки, конфліктна або провокативна поведінка можуть посилювати мотиваційні імпульси, особливо в осіб із нестійкими моральними установками або схильністю до девіантної поведінки [1]. У такому разі злочинний намір виникає не спонтанно, а як результат оцінки ситуації, у якій поведінка жертви розглядається як сприятливий фактор.

На стадії прийняття рішення про вчинення злочину поведінка жертви може виконувати функцію психологічного виправдання. Правопорушник схильний раціоналізувати свої дії, перекладаючи частину відповідальності на жертву, інтерпретуючи її дії як такі, що «спровокували» злочин або зробили його неминучим. Така когнітивна трансформація дозволяє знизити внутрішній конфлікт між усвідомленням протиправності діяння та прагненням досягти бажаного результату. Внаслідок цього моральні та правові заборони втрачають стримувальну силу, а злочинний намір набуває більшої стійкості.

У процесі безпосередньої реалізації злочинного наміру поведінка жертви впливає на спосіб, інтенсивність і динаміку злочинних дій. Активний опір, пасивна покірність, емоційні реакції або, навпаки, байдужість можуть змінювати хід подій, коригувати дії правопорушника та навіть впливати на ступінь суспільної небезпеки наслідків. У низці випадків саме реакція жертви стає фактором ескалації насильства або, навпаки, його припинення. Таким чином, поведінка жертви включається до механізму злочину не лише як попередній чинник, а і як елемент, що взаємодіє з діями злочинця в режимі реального часу.

Особливого значення набуває аналіз поведінки жертви у злочинах проти особи, де між суб'єктами часто існує попередній соціальний або емоційний зв'язок. У таких випадках тривалі конфлікти, образи, залежні відносини або повторювані провокативні ситуації формують стійкий криміногенний фон, у межах якого злочинний намір може визрівати поступово. Поведінка жертви тут не є ізольованим епізодом, а елементом взаємодії, що накопичує напруження та сприяє переходу конфлікту у кримінальну площину.

Водночас необхідно підкреслити, що науковий аналіз впливу поведінки жертви не повинен призводити до її стигматизації або легітимації злочинної поведінки. Кримінально-правова відповідальність завжди покладається на особу, яка вчинила злочин, незалежно від особливостей поведінки потерпілого. Однак ігнорування ролі жертви у механізмі кримінальної поведінки обмежує можливості глибокого пізнання причин злочинності та знижує ефективність профілактичних заходів.

У кримінологічному та криміналістичному вимірах урахування поведінки жертви дозволяє більш точно реконструювати механізм злочину, прогнозувати розвиток

подій у подібних ситуаціях та формувати комплексні стратегії запобігання кримінальним правопорушенням. Аналіз типових моделей віктимної поведінки сприяє розробці програм віктимологічної профілактики, орієнтованих на зниження ризиків стати жертвою злочину без покладання на особу тягаря відповідальності за дії правопорушника.

Отже, поведінка жертви є важливим, хоча й опосередкованим елементом механізму кримінальної діяльності, який може впливати на формування, актуалізацію та реалізацію злочинного наміру. Її роль проявляється у взаємодії з особистісними характеристиками правопорушника, соціальним контекстом та конкретною ситуацією вчинення злочину. Усвідомлення цієї взаємодії розширює наукове розуміння природи злочинності та створює підґрунтя для більш ефективної профілактики, криміналістичного аналізу й удосконалення практики протидії кримінальним правопорушенням.

Література

1. Гарькавець С.О. Психологічні основи віктимології: навчально-методичний посібник. Київ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. 170 с.

УДК 342.5:355.01(043.2)
Барановська Б.О. курсант 1 курсу
«Військовий інститут Київського
університету імені Тараса Шевченка
м.Київ Україна
Науковий керівник:
доктор філософії (психологія), начальник кафедри
соціальної роботи у військах (силах),
Військового інституту Київського національного

університетуімені Тараса Шевченка
Безпалько Андрій Олександрович

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

На теперішній час, в розпалі збройного конфлікту України та російських окупантів, а також запровадження військового стану, вплинули на всі сфери державного управління, в тому числі на функціонування криміногенної сфери. Зміна ситуації в країні спричинила суттєву трансформацію структури злочинності та зумовила необхідність адаптації кримінально-правової політики з метою належного реагування на нові проблеми. У таких умовах дослідження системи кримінальної юстиції набувають зовсім іншого, особливого значення.

Від початку воєнного стану в діюче законодавство України було внесено декілька змін. Між іншим, посилено відповідальність за державну зраду, диверсію, сприяння державі-агресору. Доповнена позиції щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки. Зокрема, відбувається гармонізація правової системи України до права ЄС. Такі зміни у законодавстві України спрямовані на посилення кримінальної, адміністративної та адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з агресією Російської Федерації.

Слід зазначити, що наразі однією з головних проблем є правильна кваліфікація кримінальних правопорушень. В реальному житті виникають проблема відокремлення воєнних злочинів від загально кримінальних діянь. Крім того, ускладняється процес збору доказів на тимчасово окупованих територіях України або в зонах активних бойових дій.

Також, слід приділити окрему увагу на організаційні проблеми правоохоронної системи. Велика кількість кримінальних проваджень створює навантаження на слідчих та прокурорів. У свою чергу, частина працівників від початку повномасштабного вторгнення на територію України залучена до оборонної діяльності, що впливає на кадрове забезпечення. Робота в умовах постійної небезпеки також ускладнює процес проведення слідчих дій.

Попри складну ситуацію, важливим кроком до подальшого розвитку правоохоронної діяльності є міжнародне співробітництво. Після завершення всіх необхідних процедур Україна стала 125-ю країною, що приєдналась до Римського статуту, і з 1 січня 2025 року отримала права та повноваження, як члена МКС. Це дало можливість отримати право голосувати Асамблеї держав-учасниць Римського статуту, а також створювати групи слідчих для документації воєнних злочинів.

Отже, з метою підвищення ефективності роботи правоохоронної та кримінально-правової діяльності варто надалі покращувати законодавство. Крім того, є потреба в підвищені рівня професійної підготовки слідчих та прокурорів. Популяризація використання сучасних цифрових технологій в кримінальній середовищі також поліпшить ефективність виконання завдань в майбутньому.

Література:

Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII (зі змін. і доп.).

Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 3 березня 2022 р. № 2108-IX.

Звіт Офісу Генерального прокурора України щодо розслідування воєнних злочинів (офіційний сайт).

https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/212017_osoblivost-krimnalnogo-protsesu-v-umovakh-vonnogo-stanu

https://armyinform.com.ua/2022/03/10/prezydent-pidpysav-zakony-pro-posylennya-vidpovidalnosti-za-zlochyny-proty-naczbezpeky-pid-chas-voyennogo-stanu/

https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/096fb6cc-7c6d-4fa0-8a17-2a46d7e5b28b/content

https://azones.law/analytics/problemni-pytannya-nalezhnoyi-kvalifikatsiyi-voyennyh-zlochyniv/

https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-world/4067275-rik-clenstva-ukraini-v-mks-akij-stav-skladnim-dla-rimskogo-statutu.html

УДК 343.9(043.2)

Бєлоусова О.М., доктор філософії

РОЗПІЗНАВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЖОРСТОКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ТВАРИН

Зв'язок між жорстокістю до тварин, який переростає в жорстокість до людей, відомий давно. Наприклад, у 1998 році науковцями було проведено дослідження та виявлено, що жорстоке поводження з тваринами має місце там, де є домашнє насильство, при чому жорстокість до тварин була, як від чоловіків так і від дітей, які в свою чергу ставали, як свідками, так і жертвами домашнього насильства. Тобто, якщо звернути увагу в такому випадку, наприклад, на жорстокість дітей до тварин, то тут можна говорити про велику вірогідність того, що тварини будуть першими жертвами на їхньому злочинному насильницькому шляху [1]. На підтвердження останньої думки зазначимо, що американськими науковцями

внаслідок проведення низки досліджень було виявлено, що більшість «шкільних стрільців» у дитинстві жорстоко поводились з тваринами, душили, калічили, топили їх тощо [2].

Як зазначає відомий американський кримінальний психолог Джон Дуглас, який вивчав психологію вбивць, перші ознаки майбутніх серійних катів – це знущання над домашніми або дикими тваринами у дитинстві [3]. Так, наприклад серійний вбивця Ед Кемпер, відомий, як «вбивця студенток», перед початком своєї жахливої «кар'єри», вбивав та розчленував тварин. На його рахунку десятки молодих дівчат, мати та бабуся з дідусем. Джером Генрі Брудас, Ричард Спек, Теодор Роберт Банді, Девід Берковец – всі вони були небезпечними серійними вбивцями та ґвалтівниками, які забрали десятки життів і всі вони були мучителями тварин [3]. На теренах України, також є типові приклади серійних маніяків та вбивць. Так, наприклад Віктор Саєнко, Ігор Супрунюк та Олександр Ганжа (Дніпровські маніяки [4]), які спочатку вбивали та катували тварин, знімаючи тортури на відео. Згодом закатували 21 людину, при чому способи катуваннями людей були такі ж, як і при вбивстві тварин. Зауважимо, що в матеріалах кримінального провадження наявна інформація, що жорстокість та агресія у засуджених стала проявлятися з дитинства, проте на це не було звернено увагу. Яскравий приклад іншого маніяка-канібала, Володимира Довгого. Який розчленив, зварив та з'їв 10 жінок [5]. До цього досить тривалий строк він вбивав та їв собак.

До цього списку «латентних» кривдників можна віднести і «шкільних стрільців», які перед ти як скоїти масовий розстріл жорстоко кривдили тварин. Зокрема: топили, різали, підпалювали, розчленовували.

Вражають своєю жорстокістю резонансі випадки жорстокості до тварин серед підлітків. Так, наприклад в січні цього року значний суспільний резонанс викликало відео де підліток ґвалтував кота та фільмував це на відео.

Інший випадок стався теж за участю підлітків. Діти жбурляли собаку по черзі дивлячись, як далеко вона впаде. На Житомирщині 16 річна дівчина стріляла в собаку з пневматичної зброї [6]. Оскільки, віконцем всіх вищезазначених випадків були неповнолітні – покарання отримали батьки, за ухиляння від обов'язків щодо належного виховання дитини, у вигляді штрафу.

Якщо звернутись до офіційних даних, то неповнолітніх осіб у віці 14-17 років, які скоюють кримінальні правопорушення передбачені ст. 299 Кримінального кодексу України, досить не значний відсоток. Проте, ми вважаємо, така не велика чисельність занижена через існування високої латентності жорстокого поводження з тваринами та через те, що, як свідчить практика, підлітків звільняють від відбуття реального покарання [7, с. 193].

Варто зазначити, що прояви насильства серед дітей досить поширене явище та небезпечне. Діти не отримують задоволення, навпаки – це лише спроба втекти від чогось негативного (домашнє насильство, булінг у школі, невпевненість в собі тощо. Підліток змінює свій стан, в нього виникає почуття торжества яке трансформується в ейфорію від того, що він може розпоряджатись чужим життям. Окрім того, не варто забувати про те, що почерк насильника здатний розвиватись.

Тому ця вікова група злочинців викликає особливого занепокоєння. Оскільки, по-перше, дуже часто злочинці схиляються до делінквентної поведінки саме в цьому віці, а по-друге, мова йде про підростаюче покоління, про морально здоровий генофонд нашої нації. Така поведінка

потребує корекції, в протилежному випадку доза агресивності починає зростати, що може послугувати каталізатором для вчинення більш тяжких злочинів, у тому числі проти житті і здоров'я людини [8, с. 64]. Це підтверджує необхідність розглядати такі діяння як кримінологічний предиктор та приділяти особливу увагу заходам запобігання жорстокого поводження з тваринами.

Література

1. Battered Women's Reports of Their Partners' and Their Children's Cruelty to Animals URL :https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1300/J135v01n01_06 (дата звернення 11.02.2026р.).
2. Arnold Arluke. How reliably does animal torture predict a future school shooter? URL :https://www.washingtonpost.com/news/posteverything/wp/2018/02/21/how-reliably-does-animal-torture-predict-a-future-mass-shooter/ (дата звернення 10.02.2026 р.).
3. John E. Douglas, Mark Olshaker. Mindhunter Inside the FBI's Elite Serial Crime Unit. Random House. 2017.
4. Дніпропетровські маніяки. URL :https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BD%D1%96%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%8F%D0%BA%D0%B8 (дата звернення 10.02.2026 р.).
5. Канібали і маніяки: Сім вбивць, які лютували в Україні. URL :https://www.depo.ua/ukr/life/kanibali-i-maniyaki-sim-vibvts-yaki-lyutuvali-v-ukrayini-13122016190000 (дата звернення 11.02.2026 р.).
6. На Житомирщині 16-річна дівчина розстріляла собаку у прямому ефірі заради «контенту». URL: https://tsn.ua/ukrayina/na-zytomyrshchyni-16-richna-divchyna-rozstriliala-sobaka-u-priamomu-efiri-zarady-kontentu-3013286.html (дата звернення 11.02.2026 року).

7. Бєлоусова О.М. Кримінологічний портрет особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення за статтею 299 КК України («Жорстоке поводження з тваринами»). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024 рік. Вип. 86. Ч. 4. С. 191–196.

8. Бєлоусова О.М. Жорстоке поводження з тваринами: кримінологічна характеристика, детермінанти, запобігання: дис. ... доктора філософії. Харків, 2025. 287 с.

УДК 343.1(043.2)

Бондаренко О. Г., к.ю.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

DEEPFAKE ТА СИНТЕТИЧНІ МЕДІА ЯК НОВИЙ ВИКЛИК КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВУ: РИЗИКИ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ДОКАЗІВ І ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАПОБІЖНИКИ

Стрімкий розвиток штучного інтелекту спричинив появу нових ризиків у сфері доказування. Серед них особливе місце займають ***deepfake*** та ***синтетичні медіа*** – аудіо- й відеоматеріали, згенеровані чи модифіковані за допомогою алгоритмів машинного навчання так, що вони імітують реальну поведінку, голос або зовнішність конкретної особи. У сучасних умовах це вже не поодинокі експерименти, а доступний інструмент, який здатний забезпечити підробку “переконливих” доказів: від фейкових відеозаписів подій до «голосових наказів», «зізнань» чи повідомлень у месенджерах.

Для кримінального судочинства проблема deepfake полягає не лише у можливості створення підробки, а й у необхідності гарантувати ***автентичність електронних***

даних та збереження безперервного ***ланцюга зберігання доказів (chain of custody)***. На відміну від класичних речових доказів, цифрові дані є вразливими до модифікації, копіювання чи знищення. Навіть технічні дії (наприклад, робота операційної системи або автоматичні оновлення програмного забезпечення) можуть вплинути на часові мітки або структуру файлу, що ставить під сумнів його достовірність і процесуальну придатність [1]. У результаті deepfake трансформує звичні труднощі роботи з цифровими доказами у системний виклик, а саме без доступу до першоджерела (оригінального носія/файлу) та без належного chain of custody істотно зростає ризик підміни або непомітної модифікації контенту.

Ключовим процесуальним «фільтром» залишається ***допустимість доказів***. Відповідно до ст. 86 КПК України доказ є допустимим лише за умови отримання у порядку, передбаченому Кодексом; натомість недопустимий доказ не може використовуватися під час ухвалення процесуальних рішень, зокрема й судового рішення [2]. Це означає, що deepfake-контент стає не лише технічною, а й процесуальною проблемою: неналежне отримання, зберігання або фіксація цифрового матеріалу здатні зруйнувати його доказову цінність незалежно від змісту файлу.

Практика показує, що цифрові докази часто втрачають процесуальну придатність через типові порушення. Замість отримання першоджерела (оригінального файлу з пристрою/реєстратора/акаунта) до провадження нерідко долучають переслані копії з месенджерів або файли з флешки, що ускладнює перевірку походження та історії змін. Поширеною помилкою є фіксація контенту шляхом фото чи запису екрана замість вилучення самого файлу з метаданими, внаслідок цього втрачаються технічні параметри та зростає ризик

маніпуляцій. Так само проблемною є відсутність належного документування chain of custody: не фіксується, хто і коли мав доступ до носія та копій, що створює можливість підміни або редагування. Нарешті, відсутність фіксації контрольних ознак незмінності (зокрема хеш-значень) посилює сумніви щодо цілісності матеріалу. За таких умов суд ризикує спиратися на синтетичний або модифікований контент.

Окремий ризик полягає в тому, що фальсифікований матеріал може бути легалізований через формально коректну процесуальну дію (протокол огляду, долучення як речового доказу тощо), але без належної перевірки автентичності. Отже, сама по собі процесуальна форма не гарантує надійності, тому потрібна ***процедура верифікації автентичності*** як елемент доказового стандарту.

Міжнародні підходи до електронних доказів підкреслюють, що ефективна робота з цифровою інформацією вимагає контролю за її ***походженням, збереженням*** та ***незмінністю***. У практичних матеріалах Ради Європи наголошується на необхідності належної ***ідентифікації, збирання***, ***збереження*** та ***представлення*** електронної інформації у процесі [3]. У контексті deepfake це означає, що перш ніж покладатися на аудіо- чи відеозапис, необхідно забезпечити технічну простежуваність його походження та перевірку цілісності. Одним із ключових інструментів виступає ***chain of custody*** — безперервна фіксація того, хто, коли і за яких умов отримував, копіював, транспортував і зберігав цифровий доказ: якщо шлях файлу від джерела до суду неможливо відтворити, ризик підміни або редагування істотно зростає [3].

Практична реалізація цих вимог передбачає, по-перше, фіксацію контрольних ознак незмінності: ***хеш-функція (hash)*** створює унікальний цифровий відбиток

файлу, а будь-яка, навіть мінімальна зміна даних змінює хеш, що дає змогу перевірити цілісність під час зберігання та передачі. По-друге, принципово важливо отримувати ***оригінальний файл*** з первинного носія або ***криміналістичну копію (forensic copy)***, адже пересланні файли з месенджерів часто втрачають метадані та піддаються компресії, що ускладнює верифікацію. Відповідно, при долученні аудіо/відео доцільно стандартизовано фіксувати джерело отримання, формат і технічні характеристики, спосіб копіювання, hash-значення, носій зберігання та відповідальних осіб — щоб уникнути паперового оформлення без реального контролю автентичності.

Водночас deepfake-контент часто неможливо надійно оцінити без спеціальних знань: світовий тренд полягає у розвитку медіа-форензіки та тестуванні систем виявлення AI-підробок; зокрема NIST публікує матеріали щодо методологічно перевірених підходів до детекції [4]. Це означає, що за наявності сумнівів сторони та суд мають орієнтуватися на ***технічні експертні висновки***, а також забезпечувати стороні захисту доступ до ключових технічних даних для перевірки автентичності — інакше ризик використання синтетичних матеріалів лише трансформується в нерівність процесуальних можливостей сторін.

Поряд із процесуальними та експертними механізмами дедалі більшої ваги набувають і регуляторні підходи, спрямовані на зниження ризиків ще на етапі створення та поширення синтетичного контенту. Європейський Союз формує окремий підхід до протидії маніпуляціям через вимоги прозорості та маркування синтетичних матеріалів. Зокрема, у контексті ***EU AI Act*** передбачено обов'язки прозорості щодо систем, які генерують або змінюють контент, включно з deepfake-

матеріалами [5]. Хоча ці норми напряму не є нормами кримінального процесу України, їх доцільно розглядати як орієнтир для майбутніх стандартів: суспільство переходить до моделі, де синтетичність контенту має бути розпізнаваною або позначеною, що потенційно полегшує подальшу верифікацію таких матеріалів у доказуванні.

Отже, Deepfake та синтетичні медіа створюють для кримінального судочинства комплексний виклик, оскільки підвищують ризик використання переконливих, але недостовірних цифрових матеріалів. За цих умов вирішальними стають перевірка ***походження***, ***цілісності*** та ***автентичності*** аудіо/відео, а також забезпечення безперервного ***chain of custody***. Запобігання маніпуляціям потребує стандартизованих процедур фіксації цифрових доказів (зокрема хешування та документування доступу) і реального доступу сторін до технічних даних для перевірки. Паралельно, європейські підходи до прозорості й маркування синтетичного контенту можуть слугувати орієнтиром для розвитку майбутніх стандартів в Україні.

Література

1. Погорецький М.А. «Цифрові технології та докази у розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки України: процесуальні проблеми та Європейські стандарти» (2025). Вип. 5. Частина 3. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/12/39-2.pdf?utm_source

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: ст. 86 “Допустимість доказу”. Офіційний портал ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

3. Council of Europe. *Electronic Evidence: A Basic Guide for Judges, Prosecutors and Lawyers*. Strasbourg, 2013. URL: https://rm.coe.int/16803028af

4. NIST. *Open Media Forensics Challenge (OpenMFC) Briefing* (публікація про оцінювання засобів

медіа-форензіки та детекції AI-підробок). URL: https://www.nist.gov/publications/nist-open-media-forensics-challenge-openmfc-briefing-iird

5. EU AI Act (Article 50): Transparency obligations щодо AI-систем і позначення зміненого/згенерованого контенту (у т.ч. deepfakes). URL: https://artificialintelligenceact.eu/article/50/

УДК 341.3(043.2)

Борис О., здобувач вищої освіти,
Національна академія Служби безпеки України,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Малюга Л.Ю., д.ю.н., доцент

ПОВЕРНЕННЯ НА СЛУЖБУ ВІЙСЬКОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ВЧИНИЛИ СЗЧ: БАЛАНС МІЖ НЕВІДВОРОТНІСТЮ ПОКАРАННЯ ТА ДЕРЖАВНОЮ СТРАТЕГІЄЮ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Проблема самовільного залишення військової частини (СЗЧ) у контексті затяжної, високоінтенсивної війни постає не лише як питання військової субординації. Нині це багатогранна проблема, що знаходиться на стику питань національної обороноздатності, правової системи та демографічного планування. Перед державою постало серйозне дилема: чи сліпо дотримуватися правила невідворотності відповідальності задля збереження внутрішнього порядку, чи запроваджувати більш адаптивні шляхи реінтеграції військовослужбовців у лави Збройних Сил України, адже кожен боєць – це незамінний ресурс для виживання нації. Фундаментальною складовою будь-яких збройних сил є незмінне підпорядкування статутним

вимогам, і тоді неминучість покарання за самовільне залишення військової частини є вирішальним чинником, що протидіє розладнаності ладу.

Кримінальним кодексом України передбачено відповідальність за самовільне залишення військової частини, а саме: ч. 5 ст. 407 та ч. 4 ст. 408. Відповідальність за вищевказані діяння передбачена від 5 до 12 років позбавлення волі [1]. З погляду права та моралі, відсутність належної відплати за ухилення від службових обов'язків здатна спричинити руйнування ієрархічної структури війська. Якщо військовослужбовець спостерігає, що його товариш, який залишив місце служби без дозволу, не стикається із вагомими наслідками, це гнітить дух тих, хто продовжує тримати позиції, незважаючи на надмірне виснаження. Крім того, поширене явище СЗЧ породжує цілком реальні ризики прориву оборонних ліній, що безпосередньо загрожує безпеці та життю інших військовослужбовців. Отже, суверенна влада має обов'язок підтримувати чіткі юридичні межі, які б недвозначно окреслювали різницю між дозволеною поведінкою та злочинним діянням, гарантуючи тим самим чесне ставлення до тих, хто сумлінно виконує свій військовий обов'язок [2].

Наприкінці 2024 року держава застосувала безпрецедентний крок – Закон № 3902-IX, метою якого було одноразове стимулювання масового повернення бійців у стрій без тривалих судових процедур. Спосіб повернення, що діяв до 01.01.2025, характеризувався як «пільгове вікно» з максимально спрощеною, майже автоматичною процедурою реінтеграції. Основний акцент було зроблено на швидкості: військовослужбовцю, який вперше вчинив СЗЧ, достатньо було добровільно з’явитися до частини, після чого командир протягом 72 годин був зобов'язаний поновити його на службі з усіма грошовими

та соціальними виплатами. У цей період юридичні формальності кримінального переслідування фактично ставилися «на паузу», а пріоритетом було негайне заповнення некомплекту особового складу без участі судів чи прокурорів, що дозволяло державі максимально оперативно повернути досвідчених бійців у стрій через механізм прямої адміністративної дії. Де-юре, все мало працювати добре, але де-факто не завжди командири повертали своїх бійців до свого підрозділу, деякі не хотіли, через, так би мовити, «некомпетентність» військовослужбовця, інші поновлювали лише на словах, а всі бойові виплати, чи зарплату військовослужбовець не отримував.

Після 01.01.2025 року правовий режим трансформувався у складнішу, багаторівневу модель, де ключову роль відіграє судова гілка влади та суб'єктивна згода командування. На заміну автоматичному поновленню прийшла процедура, за якої звільнення від кримінальної відповідальності можливе лише за рішенням суду на підставі клопотання прокурора. Після змін з’явився такий обов’язковий компонент як письмова згода командира військової частини, що впроваджує елемент селективності та дозволяє відфільтровувати осіб, які не готові до подальшої служби. Попри певну бюрократизацію та цифровізацію через застосунок «Армія+», цей підхід забезпечує вищу юридичну легітимність і балансує між збереженням людського капіталу та суворим дотриманням принципу справедливості щодо тих, хто не залишав позицій. Хоча вказані вище проблеми пов’язані із оформленням військовослужбовця, досі залишаються актуальними, проте способи їх вирішення вважаємо не досконалими.

Акцентуємо увагу, що сучасна війна висуває власні вимоги, де людський капітал виступає найдефіцитнішим і

найбільш вагомим ресурсом. Наразі Україна потерпає від глибокої демографічної кризи, і кожен фахівець із бойовим досвідом, кожен військовослужбовець, який має досвід ведення бойових дій в умовах сучасної війни, в якій майже кожного дня з'являються нові способи і засоби знищення противника (FPV-дрони, розвідувальні дрони, роботи на яких кріплять зброю), є унікальним сховищем знань, у чиє навчання держава разом із союзниками вклала чимало коштів [4, с. 79]. Нерідко причиною самовільного залишення військової частини стає не умисне ухилення чи перехід на бік ворога, а граничне психоемоційне та фізичне виснаження, відсутність ротацій, гостра потреба вирішити сімейні проблеми та проблемне командування, яке зовсім не розуміє що таке війна. Зважаючи на це, настанова на суворе кримінальне покарання для всіх, хто скоїв СЗЧ, здатна призвести до втрати для країни десятків тисяч працездатних і відважних громадян [3, с. 89]. По завершенні бойових дій ці особи ризикують опинитися маргіналізованими, таврованими як правопорушники, що створить значний прошарок населення з соціальною дезадаптацією та може, своєю чергою, підживлювати зростання злочинності.

Подбати про стратегічну рівновагу - означає застосовувати індивідуалізований підхід. На нашу думку, правові новели щодо змоги військовослужбовцям, які вперше самовільно залишили частину, поновити службу без судимості – це поступки у напрямку збереження особового складу. По суті, це система «другого шансу», де пріоритетом стає не покарання, а виправлення та практична користь. Ключовим є те, щоб відновлення на службі супроводжувалося не лише формальностями законодавства, а й належною психологічною підтримкою та, у разі потреби, зміною місця служби.

З огляду на майбутнє після завершення війни, ключовою державною політикою має стати забезпечення умов для повного повернення таких людей до мирного існування. Кадрові резерви, загартовані бойовими діями, мусять стати каталізатором для відновлення держави. У випадку, коли державний апарат буде спроможний перетворити пенітенціарні заклади на центри допомоги та підзвітності, це суттєво укріпить соціальні зв'язки. Особа з військовим досвідом, яка вчинила самовільне залишення військової частини, але зуміла знайти в собі сили реінтегруватися та продовжити діяльність, повинна бути прийнята громадою як та, що власними вчинками відшкодувала свої помилки [5, с. 112].

Таким чином, аналізуючи вищезазначене, урівноваження жорсткості правового регулювання із необхідністю збереження людського ресурсу є основою не лише для підтримання поточної бойової спроможності, але й для подальшого виживання самої держави. Невідворотність застосування санкцій мусить зберігати свою стримуючу функцію, але жодним чином не дозволяти цьому стати інструментом, що веде до саморуйнування нації. На нашу думку, прояв гнучкості стосовно питань самовільного залишення військових частин свідчить не про недолік рішучості, а про далекоглядну розсудливість, де верховенство належить людській життєвій силі, набутому досвіду та значущості кожної особистості у відбудові нашої мирної України. Тільки завдяки гуманності у підходах та персоналізації рішень ми матимемо змогу вийти з цього конфлікту не лише з відновленою територіальною цілісністю, а й із міцною соціальною єдністю.

Література

1. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25-26. Ст. 131.

2. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення порядку кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 28 листоп. 2024 р. № 4087-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2025. № 1. Ст. 4.

3. Дрозд О.Ю. Мобілізація та мобілізаційна підготовка в Україні після 18 травня 2024 року: загальне правове регулювання: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 256 с.

4. Копотун І.М. Український Моссад: книга життя у законах війни: монографія. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2025. 420 с.

5. Круз В. Терапія ПТСР для військових: практичний посібник, пер. з англ. Київ: Наш Формат, 2024. 312 с.

УДК 351.74:004.8(043.2)

Будник Л.А., к.е.н., доцент,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЯК ЧИННИК БЕЗПЕКИ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

Післявоєнна реконструкція держави є складним багатовимірним процесом, що охоплює не лише фізичне відновлення зруйнованої інфраструктури, а й глибинну трансформацію інституцій, соціальних практик та механізмів управління. Особливу роль у цьому процесі відіграє система правоохоронних органів, яка покликана забезпечувати правопорядок, безпеку громадян, захист прав і свобод людини, а також створювати умови для сталого розвитку суспільства. В умовах післявоєнних

викликів традиційні підходи до правоохоронної діяльності часто виявляються недостатніми, що зумовлює необхідність активного впровадження цифрових технологій.

Цифровізація правоохоронної діяльності в післявоєнний період набуває особливого значення з огляду на зростання ризиків криміналізації економіки, корупційних загроз, нелегального обігу ресурсів, а також появу нових форм злочинності, пов'язаних із кіберпростором. Відбудова держави зазвичай супроводжується масштабними фінансовими потоками, міжнародною допомогою та інвестиціями, що потребує ефективних механізмів контролю та нагляду. Саме цифрові інструменти здатні забезпечити системність, оперативність і аналітичну глибину в діяльності правоохоронних органів, мінімізуючи людський фактор і зменшуючи можливості для зловживань.

Сутність цифровізації правоохоронної діяльності полягає не лише у впровадженні окремих інформаційних систем чи електронних сервісів, а у комплексній зміні підходів до збирання, обробки, аналізу та використання даних. Йдеться про формування єдиного цифрового середовища безпеки, у межах якого взаємодіють різні правоохоронні, контролюючі та судові інституції [1]. У післявоєнний період така інтеграція є критично важливою, оскільки дозволяє оперативно реагувати на загрози, координувати дії різних органів влади та забезпечувати цілісність державної політики у сфері безпеки.

Цифровізація правоохоронної діяльності в умовах післявоєнної реконструкції супроводжується низкою викликів і ризиків. Серед них особливе місце посідають питання кібербезпеки, захисту персональних даних та дотримання прав людини. Масове впровадження цифрових систем без належних правових і технічних гарантій може

призвести до зловживань, надмірного контролю або дискримінації. Тому цифрова трансформація правоохоронних органів має здійснюватися на засадах верховенства права, пропорційності та поваги до фундаментальних прав і свобод. Вдосконалення нормативних актів повинно здійснюватися з урахуванням положень міжнародних правових документів щодо дотримання стандартів діяльності правоохоронних органів. Більшість цих стандартів міститься в статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка встановлює основні правила затримання та арешту підозрюваних, обвинувачених або засуджених осіб [2, с. 320].

Післявоєнна реконструкція неможлива без відновлення та модернізації критичної інфраструктури, що, у свою чергу, потребує надійного правового та безпекового супроводу. Цифровізація правоохоронної діяльності дозволяє ефективно контролювати процеси відбудови, запобігати незаконному використанню матеріальних і фінансових ресурсів, а також забезпечувати захист стратегічних об'єктів. Завдяки цифровим технологіям зростає можливість отримання даних через електронні документи, комп'ютерні файли та записи в електронних реєстрах. Це робить цифрові докази невід'ємним інструментом розслідування економічних правопорушень, де більшість операцій проводиться в цифровому форматі [3, с. 116]. А використання цифрових систем моніторингу, геоінформаційних технологій та дистанційного контролю підвищує рівень захищеності інфраструктури та зменшує витрати на її охорону.

Важливим виміром цифровізації є її вплив на сталий розвиток у післявоєнний період. Безпека та правопорядок є базовими передумовами економічного зростання, інвестиційної привабливості та соціальної стабільності [4].

Ефективна цифрова правоохоронна система сприяє формуванню передбачуваного та справедливого середовища, у якому бізнес і громадяни можуть планувати свою діяльність на довгострокову перспективу. Крім того, цифрові рішення дозволяють оптимізувати використання ресурсів, зменшуючи адміністративні витрати та екологічне навантаження, що відповідає принципам сталого розвитку.

Міжнародний досвід післявоєнної відбудови свідчить, що цифровізація правоохоронної діяльності може стати каталізатором глибших інституційних реформ. Вона сприяє гармонізації національних стандартів із міжнародними практиками, полегшує співпрацю з іноземними партнерами та інтеграцію у глобальні безпекові мережі. У контексті післявоєнної реконструкції це відкриває додаткові можливості для залучення міжнародної технічної допомоги та інвестицій у сектор безпеки.

Література

1. Василенко В.М. Цифрова трансформація правоохоронних органів: ризики в умовах гібридних загроз та шляхи їх подолання. *Вісник кримінологічної асоціації України.* 2024. № 2 (32). С. 945-958. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.74.

2. Кузьмінський О. Модернізація діяльності правоохоронних органів україни в сучасних умовах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки».* 2023. № 4 (40). С. 317-323. DOI: http://doi.org/10.23939/law2023.40.317.

3. Будник Л. Перспективи використання цифрових технологій у сфері протидії економічним правопорушенням. *Актуальні проблеми правознавства*. 2026. № 4. С. 114-119. DOI: 10.35774/app2025.04.114.

4. Негребецький В.В. Роль інновацій і цифрових технологій в правоохоронній діяльності у забезпеченні сталого розвитку та економічного процвітання України. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-396-5-10.

УДК 343.1(043.2)
Василенко В.О., здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Літвінова І.Ф., к.ю.н., доцент

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ

Проблема правових наслідків порушення правил допустимості доказів є однією з центральних у сучасному кримінальному процесі України. Для ґрунтовного аналізу концепції «недопустимого доказу» необхідно спиратися на положення ч. 2 ст. 86 та ч. 1 ст. 87 КПК України. Відповідно до цих норм, недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, що гарантовані Конституцією, національним законодавством та міжнародними договорами. Більше того, недопустимість поширюється на будь-які інші дані, здобуті завдяки інформації, отриманій через такі порушення, що в теорії права класифікується як доктрина «плодів отруєного дерева». Такі докази виключаються з процесуального обігу: вони не можуть бути використані при прийнятті будь-яких процесуальних рішень, а суд не має права посилатися на них у вироку [1].

У науковому середовищі триває дискусія щодо ознак допустимості. С.М. Стахівський розглядає цей інститут через можливість використання конкретних джерел як носіїв інформації, наголошуючи на важливості процесуального закріплення даних уповноваженими суб'єктами у встановленому законом порядку з дотриманням етичних норм [2]. Водночас М.А. Макаров висловлює критичну позицію, стверджуючи, що чинне законодавче визначення суперечить сутності доказу. Вчений пропонує термінологічне коригування: фактичні дані, отримані з порушенням процедури, взагалі не повинні вважатися доказами, а мають апріорі виключатися з розгляду [3]. Наукова спільнота також виділяє низку світових концепцій визнання інформації недопустимою, серед яких: «нещадне виключення доказів» (або «чаю та чорнила»), «асиметрія правил допустимості», «недобросовісна помилка», «срібне блюдце» та «розбите дзеркало». Попри інтерес до цих теоретичних моделей, у вітчизняній практиці основою залишається нормативно закріплений критерій істотності порушення прав людини [1].

Особливе значення має визначення переліку «істотних порушень». Д.О. Савицький відносить до них проведення слідчих дій поза строками досудового розслідування, ігнорування вимог ст. 290 КПК щодо відкриття матеріалів іншій стороні, а також отримання даних шляхом провокації. Окремі підстави були додані законодавцем у 2017 році, зокрема щодо результатів обшуку, проведеного без допуску адвоката або за відсутності повної технічної фіксації засідання слідчого судді [3]. У контексті оптимізації законодавства М.А. Макаров, Ю.І. Азаров та С.О. Заїка застерігають від надмірної деталізації кожної процесуальної дії,

пропонуючи натомість закріпити універсальні базові правила для всіх етапів провадження [3].

Протилежну думку висловлює В.В. Вапнярчук, вказуючи, що відсутність чіткої систематизації підстав недопустимості у КПК призводить до розбіжностей у тлумаченні норм. Автор пропонує класифікувати недопустимі докази за характером порушення: некомпетентність суб'єкта, неналежне джерело чи порушення процесуальної форми. Також можлива класифікація за ширшим спектром: можливість перевірки походження даних, дотримання правил фіксації та убезпечення від спотворення інформації. На думку дослідника, високий рівень формалізму є необхідним запобіжником проти корупційних схем та судового свавілля, що особливо актуально в умовах низької суспільної довіри до правосуддя [4, 5].

Логічним завершенням аналізу є типологія А.С. Сизоненка, побудована на аналізі ст. 87–89 КПК України. Він виділяє: 1) абсолютно недопустимі докази (прямо визначені законом, що не допускають двозначності); 2) умовно недопустимі (потребують оцінки суду в кожному конкретному випадку); 3) очевидно недопустимі (ч. 2 ст. 89 КПК). Проблематика «очевидної недопустимості» залишається найбільш гострою, оскільки відсутність у законі чітких критеріїв цієї «очевидності» створює умови для суб'єктивного оцінювання судом істотності порушень прав і свобод людини [6].

Правові наслідки порушення правил допустимості доказів в Україні знаходяться на перетині суворого законодавчого формалізму та необхідності судового розсуду. Подальше вдосконалення інституту недопустимості потребує чіткого нормативного закріплення критеріїв істотності порушень, що дозволить мінімізувати корупційні ризики та забезпечити неухильне

дотримання презумпції невинуватості й верховенства права у кримінальному провадженні.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013, № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3880

2. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування. Київ: НАВСУ, 2015. 272 с.

3. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях: навч. посіб. / Л.Д. Удалова, М.А. Макаров, Ю.І. Азаров, С.О. Заїка, О.В. Кубарєва та ін. Вид. 5-те, переробл. і доповн. Київ, 2020. 497 с.

4. Вапнярчук В.В., Діброва Т.А., Пісенко Д.О., Сичик В.В. Проблематика підстав визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 434-437.

5. Тютюнник В.В. Очевидна недопустимість доказу як критерій здійснення окремої судової процедури визнання доказу недопустимим під час кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія право. 2014. Вип. 28. Т. 3. С. 137–140.

6. Осетрова О.С., Сизоненко А.С., Брисковська О.М. Система підстав визнання доказів недопустимими в кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 340–351.

УДК 343.9:343.98(043.2)
Василова О.В., к.ю.н., асистент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Сучасний стан злочинності характеризується високим рівнем латентності, організованості та використанням новітніх технологій, що істотно ускладнює діяльність правоохоронних органів. У таких умовах традиційні підходи до розслідування кримінальних правопорушень потребують доповнення аналітичними методами обробки інформації, серед яких особливе місце посідає кримінальний аналіз.

Кримінальний аналіз є складною та важливою частиною роботи правоохоронних органів, що полягає у системному збиранні, оцінці, узагальненні та інтерпретації інформації, пов’язаної зі злочинною діяльністю, з метою виявлення закономірностей, тенденцій, зв'язків між подіями, особами та об’єктами. Його застосування спрямоване не лише на розкриття вже вчинених злочинів, а й на запобігання новим кримінальним правопорушенням.

Значення кримінального аналізу в протидії злочинності можна визначити, передусім, крізь призму завдань, які вирішуються під час його виконання, зокрема: напрацювання нових версій, тактичних методів у досудовому розслідуванні кримінального правопорушення, оперативно-розшукової справи; аналітичне супроводження досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності; аналіз складної та розгалуженої структури зв’язків об’єктів досудового розслідування або оперативно-розшукової справи; виявлення ризиків,

тенденцій майбутнього розвитку подій, що можуть впливати на злочинність, вироблення шляхів та механізмів запобігання такому розвитку в короткому та довгостроковому періоді; вирішення більш масштабних довгострокових проблем і завдань для виявлення впливових суб'єктів злочинного світу або синдикатів, прогнозування зростання динаміки окремих видів злочинної діяльності та визначення пріоритетів діяльності правоохоронних органів; аналіз інформації, спрямованої на виявлення тенденцій, закономірностей, прогнозування розвитку злочинних загроз за тривалий проміжок часу; оброблення великого обсягу інформації, у тому числі неструктурованої, що унеможливлює відстеження та встановлення взаємозв'язків між нею без застосування спеціальних аналітичних методів; об'єднання надвеликих масивів неструктурованих даних та їх автоматизована обробка [1, с. 9].

Аналітична обробка великих масивів даних дозволяє правоохоронним органам прогнозувати розвиток криміногенної ситуації, визначати найбільш уразливі сфери суспільних відносин та концентрувати зусилля на пріоритетних напрямках боротьби зі злочинністю.

Важливим аспектом кримінального аналізу є його роль у розслідуванні складних та багатоепізодних кримінальних проваджень, зокрема пов'язаних з організованою злочинністю, корупційними правопорушеннями, злочинами у сфері економіки тощо. За допомогою аналітичних методів встановлюються приховані зв'язки між учасниками злочинної діяльності, механізми легалізації доходів, а також структура злочинних угрупувань.

Окремої уваги заслуговує значення кримінального аналізу в умовах цифровізації суспільства. Зростання обсягу електронних даних, використання соціальних

мереж, месенджерів та інших інформаційних ресурсів зумовлює необхідність залучення спеціалізованих аналітичних підходів для обробки цифрових слідів злочинної діяльності. У цьому контексті кримінальний аналіз виступає важливим елементом інтеграції традиційних криміналістичних засобів і сучасних інформаційних технологій в практику боротьби зі злочинністю та її протидії.

Продукти кримінального аналізу формують платформу для організації діяльності поліції, керованої аналітикою (слугують основою побудови організації і тактики діяльності поліції за новою філософією – переходу від реактивних методів діяльності поліції – реакції на кримінальну подію, до проактивних – коли діяльність поліції керується продуктами аналізу закономірностей і тенденцій, які ідентифікуються у кримінальному середовищі). Продукти аналітики виступають основою для визначення пріоритетів, стратегічних та оперативних цілей в галузі протидії злочинності [2, с. 27-28].

Таким чином, кримінальний аналіз має істотне значення для системи протидії злочинності, оскільки забезпечує комплексний підхід до вивчення злочинних процесів, сприяє підвищенню ефективності діяльності правоохоронних органів та створює передумови для превентивного впливу на криміногенні явища. Подальший розвиток кримінального аналізу потребує вдосконалення його теоретичних засад, нормативного забезпечення та практичної реалізації з урахуванням сучасних викликів і загроз.

Кримінальний аналіз відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності правоохоронної діяльності та боротьбі зі злочинністю. Його впровадження та розвиток є важливим завданням для покращення суспільного порядку та захисту прав громадян [3, с. 67].

Література

1. Кисельов А.О., Копилов Е.В., Худенко Д.М. Основи кримінального аналізу: навч. посіб. / Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 152 с.
2. Федчак І.А. Основи кримінального аналізу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 288 с.
3. Білоус Д.М., Діденко Д.О. Використання кримінального аналізу в розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи. Universum. № 07/2024. Розділ 4. Інститут правоохоронної діяльності, судова система та нотаріат. С. 65-71.
4. Копилов Е.В. Щодо значення кримінального аналізу в розкритті злочинів. Матеріали ІІІ всеукраїнської наук.-практ. конф. Одеса: видав-во ОЮІ НУВС, 2021. С. 64.
5. Моца В.В. Теоретико-методологічні засади використання кримінального аналізу оперативними підрозділами правоохоронних органів України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* Вип. 73: частина 2. 2022. С. 141-147.

УДК 343.1(043.2)

Васіна А.О., здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна
Науковий керівник: Балобанова Д.О., д.ю.н., професор

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ТА АДАПТАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кримінально-правова політика виступає складовою державної політики у сфері боротьби зі злочинністю та реалізується через процеси криміналізації і декриміналізації, пеналізації та депеналізації, а також через здійснення кримінального правозастосування [1, с. 30]. Її метою є забезпечення охорони **найважливіших суспільних відносин та реагування на актуальні загрози безпеці держави і суспільства.**

Повномасштабне вторгнення російської федерації стало серйозним випробуванням для нашої держави, кожного її громадянина, законодавця. Кримінальне законодавство опинилося в умовах, за яких наявних правових норм виявилося недостатньо для притягнення до відповідальності всіх винних осіб, оскільки вони не охоплювали всього спектра можливих подій. У зв'язку з цим законодавець був змушений у прискореному режимі ухвалювати та вносити численні зміни до КК України й інших нормативно-правових актів [2, с. 130]. **Таким чином, кримінально-правова політика України в умовах воєнного стану характеризується прагненням до оперативного реагування на нові загрози, однак потребує подальшого наукового осмислення з метою забезпечення правової визначеності та ефективного правозастосування.**

Серед ухвалених законів є **Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», яким** КК України було доповнено ст. 111-1 «Колабораційна діяльність», що встановлює кримінальну відповідальність за різні форми співпраці з державою-агресором [3, с. 288]. В кримінальному законодавстві з'явилися норми, що встановлюють відповідальність за пособництво державі-

агресору (ст. 111-2 КК України), поширення інформації військового характеру (ст. 114-2 КК України).

Окремою реакцією законодавця на зловживання у сфері надання гуманітарної допомоги стала криміналізація незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, що передбачено ст. 201-2 КК України [1, с. 30]. Також були внесені зміни та доповнення до ст.ст. 185-191 КК України, якими передбачено посилення відповідальності за відповідні діяння, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану [2, с. 132].

Однією зі змін стало доповнення переліку обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, положенням про виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Положення закріпило право на оборону та захист від дій держав-агресорів, у тому числі у випадках, коли такі дії можуть призвести до загибелі осіб, які здійснюють акт збройної агресії [2, с. 131]. Це положення мало б створити чіткі критерії для оцінки правомірності таких дій та врахувати міжнародні стандарти ведення війни, встановити баланс між захистом населення і обмеженням насильства.

Важливим і позитивним кроком стало ратифікування Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду. До КК України було внесено низку змін і доповнень, якими криміналізовано злочини проти людяності (ст. 442-2 КК України), уточнено нормативну конструкцію складів злочину агресії, воєнних злочинів та геноциду. Законодавець намагався унормувати інститут так званої командної відповідальності, закріпивши його в ст. 31-1 КК України [1, с. 26].

Отже, кримінально-правова політика України в умовах воєнного стану зазнала суттєвих трансформацій,

що були зумовлені повномасштабною збройною агресією російської федерації та необхідністю оперативного реагування на нові загрози національній безпеці. Запроваджені зміни до КК України свідчать про прагнення законодавця забезпечити належний рівень кримінально-правового захисту держави, суспільства та громадян в екстраординарних умовах війни. Криміналізація колабораційної діяльності, пособництва державі-агресору та незаконного поширення інформації військового характеру стала відповіддю на появу нових форм суспільно небезпечної поведінки, які раніше не існували. Водночас встановлення кримінальної відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги відображає соціальний запит на справедливість і захист довіри до волонтерського руху та міжнародних партнерів. Посилення відповідальності за майнові злочини, вчинені в умовах воєнного стану, обумовлене зростанням суспільної небезпечності таких діянь у період загальної нестабільності та підвищеної вразливості потерпілих. Важливим кроком стало також розширення переліку обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, зокрема закріплення положень щодо захисту Вітчизни та самооборони, що забезпечує правову визначеність для осіб, які беруть участь у відсічі збройної агресії.

Література

1. **Гусаров С. М.** Кримінально-правова політика України: трансформації періоду війни та повоєнна перспектива. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2025. С. 24-31. URL: https://sulj.oduvs.od.ua/archive/2025/1/6.pdf

2. Бойміструк Т.П. Кримінально-правова політика України в умовах воєнного стану. **2022.** С. 130-133. URL:

https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6cd4b8fc-7199-4e5c-ac39-3727759c1104/content

3. **Острогляд О. В.** Кримінально-правова політика в умовах війни: законодавчий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. С. 286-290. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/55.pdf

УДК 351.74:343.98:355.01(043.2)

Воловик А.О., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Бериславська О.М., к.ю.н., доцент

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ У СИСТЕМІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 зумовило суттєву трансформацію функціонування системи правоохоронних органів, зокрема органів досудового розслідування. В умовах збройної агресії російської федерації проти України особливої актуальності набуває діяльність Державного бюро розслідувань (далі – ДБР) як спеціалізованого правоохоронного органу, на який покладено завдання щодо запобігання, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції.

Правовий статус ДБР визначено Законом України «Про Державне бюро розслідувань», відповідно до ст. 1, 2, 4 якого Бюро є державним правоохоронним органом із

спеціальним статусом, що здійснює досудове розслідування злочинів, віднесених до його підслідності, та діє на засадах верховенства права, законності й незалежності. Відповідно до п. 3 ч. 4 ст. 216 КПК України до підслідності ДБР віднесено, зокрема, кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), що визначає його ключову роль у розслідуванні злочинів у військовій сфері в умовах воєнного стану [1].

О.О. Помазан підкреслює, що воєнний стан змінив пріоритети діяльності ДБР, посилив координацію з військовими формуваннями та адаптував процесуальні механізми до умов бойових дій. Бюро зосереджує увагу на розслідуванні злочинів проти національної безпеки, військових кримінальних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із підривом обороноздатності держави [2, с. 60].

О.М. Кропивницький та М.В. Корнієнко зазначають, що ДБР виступає основним суб'єктом досудового розслідування військових кримінальних правопорушень і важливим елементом механізму запобігання злочинності у військовій сфері. В умовах воєнного стану роль Бюро посилюється через зростання кількості кримінальних проваджень, пов'язаних із дезертирством, самовільним залишенням військової частини та іншими правопорушеннями проти військової служби [3, с. 34].

У контексті розслідування воєнних злочинів ДБР функціонує у взаємодії з Офісом Генерального прокурора, Службою безпеки України, Національною поліцією та іншими органами сектору безпеки і оборони. Така координація відповідає вимогам кримінального процесуального законодавства та забезпечує комплексний

підхід до документування злочинів, пов'язаних зі збройною агресією [1].

Отже, діяльність Державного бюро розслідувань у системі правоохоронних органів України щодо розслідування воєнних злочинів в умовах воєнного стану має комплексний характер та поєднує процесуальні, запобіжні й аналітичні функції. ДБР виступає ключовим суб'єктом досудового розслідування військових кримінальних правопорушень, забезпечуючи реалізацію державної політики у сфері кримінально-правової протидії злочинам, що посягають на обороноздатність і національну безпеку. Подальший розвиток інституційної спроможності Бюро потребує удосконалення нормативно-правового регулювання та чіткого розмежування підслідності в умовах воєнного стану [3, с. 63].

Література

1. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 р. № 794-VIII.

2. Помазан О.О. Адміністративно-правове забезпечення діяльності Державного бюро розслідувань як суб'єкта правоохоронної діяльності: дисертація. Харків: Харківський нац. ун-т внутріш. справ, 2025. 212 с.

3. Державне бюро розслідувань як суб'єкт запобігання кримінальним правопорушенням проти встановленого порядку несення військової служби (військовим кримінальним правопорушенням) в умовах воєнного стану в Україні : монографія / О.М. Кропивницький, М.В. Корнієнко, О.О. Шкута. Одеса: Вид-во «Юридика», 2025. 200 с.

УДК 343.132(043.2)
Гелевера І.О., слухач,
Національний університет оборони України, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Гаруст Ю.В., д.ю.н., професор

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАКРІПЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПРИНЦИПІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Оперативно-розшукова діяльність (далі – ОРД) в Україні, являючи собою специфічний вид державної правоохоронної функції, посідає особливе місце в системі заходів боротьби зі злочинністю. Її унікальність та складність зумовлені дуалістичною природою: з одного боку, вона спрямована на захист найвищих соціальних цінностей, а з іншого - її інструментарій об'єктивно пов'язаний із глибоким втручанням у сферу приватного життя особи, що вимагає жорсткої нормативної регламентації. Фундаментом цієї регламентації виступає система принципів, які слід розглядати не як розрізнені постулати, а як ієрархічно побудований правовий механізм, де кожен наступний елемент доповнює та обмежує попередній.

В основі всієї піраміди правового регулювання лежить принцип законності, який нормативно закріплений у статті 19 Конституції України [1] та статті 4 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2]. Цей принцип встановлює імператив, згідно з яким суб'єкти ОРД зобов'язані діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Його реалізація на практиці ускладнюється наявністю значного масиву відомчих інструкцій з грифом «Таємно», що створює феномен «підзаконного регулювання». Нерозривно пов'язаним із

законністю є принцип верховенства права та дотримання прав і свобод людини, що базується на приписах статті 8 Конституції України та статті 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Ця засада вимагає, щоб будь-яке втручання у права громадянина (наприклад, недоторканність житла чи таємницю спілкування) відповідало не лише букві закону, а й справедливості. Забезпечення балансу між інтересами слідства та правами особи є критичним, оскільки докази, отримані з порушенням цього принципу, визнаються недопустимими.

Специфіка інструментарію ОРД відображена у принципі поєднання гласних і негласних методів, закріпленому в статті 4 Закону про ОРД. Ефективна протидія злочинності вимагає синергії відкритої інформації (опитування, аналіз відкритих баз даних) та таємних заходів. Умовою функціонування негласних методів є принцип конспірації, нормативною основою якого виступають стаття 9 Закону про ОРД та Закон України «Про державну таємницю» [3]. Цей принцип гарантує захист відомостей про сили, засоби та методи роботи. Водночас, у сучасному кримінальному процесі він вступає у колізію з вимогами статті 290 КПК щодо відкриття матеріалів стороні захисту [4]. Велика Палата Верховного Суду у своїй практиці сформувала позицію, згідно з якою пріоритет надається праву на захист: невжиття заходів щодо розсекречення ухвал на проведення НСРД веде до недопустимості доказів, що змушує правоохоронців шукати баланс між таємницею та прозорістю судочинства.

Динаміка боротьби зі злочинністю вимагає дотримання принципу наступальності (активності), який випливає із завдань ОРД (стаття 1 Закону) і передбачає проактивну діяльність з виявлення латентних злочинів на стадії їх підготовки. Однак ця активність має бути

врівноважена етичним запобіжником - принципом об'єктивності та неупередженості. Цей принцип, що кореспондується зі ст. 9 КПК, зобов'язує фіксувати як викривальні, так і виправдовувальні факти. Його порушення призводить до системного «обвинувального ухилу», коли метою стає засудження особи будь-якою ціною. Системність роботи забезпечується принципом плановості, який вимагає здійснення ОРД на основі стратегічних та тактичних планів (стаття 4 Закону про ОРД) і дотримання строків ведення справ, регламентованих статтею 9-1 цього ж Закону (до 18 місяців у виняткових випадках).

Гарантією дотримання законності при плануванні та виконанні заходів виступає принцип підконтрольності та піднаглядності. Чинне законодавство (стаття 14 Закону про ОРД, Розділ ІІІ КПК) передбачає трирівневу систему контролю: відомчий, прокурорський нагляд та судовий контроль слідчими суддями під час санкціонування НСРД. Уникнення хаосу та дублювання функцій досягається через принцип взаємодії, закріплений у статті 7 Закону про ОРД. Він передбачає координацію дій як між різними правоохоронними органами (НПУ, СБУ, ДБР), так і з міжнародними інституціями, хоча на практиці часто стикається з відомчою конкуренцією. Невід'ємною складовою успішної роботи є принцип співпраці з населенням, легалізований у статті 11 Закону про ОРД. Залучення громадян до конфіденційного співробітництва вимагає від держави гарантій їхнього соціального та правового захисту (стаття 12 Закону), реалізація яких на сьогодні ускладнена браком фінансування.

Довіра суспільства до правоохоронної системи неможлива без дотримання принципу політичної нейтральності (деполітизації). Закріплений у Законі «Про національну безпеку України» [6] та статті 6 Закону «Про

Національну поліцію» [7], він забороняє використання ОРД в інтересах політичних партій та груп, що є критично важливим в умовах високої політизації силових структур. Будь-яке втручання держави має відповідати принципу пропорційності (співмірності). Цей стандарт, імплементований через статтю 246 КПК, дозволяє проведення НСРД виключно щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, коли інші методи є неефективними. Забезпечення ефективності в умовах технічного прогресу покладається на принцип наукової організації праці та використання технічних засобів (стаття 4 Закону про ОРД). Він зобов'язує використовувати передові досягнення науки (кримінальний аналіз, ІТ-рішення), хоча реалізація цього принципу часто гальмується проблемами матеріального забезпечення.

Окремо слід виділити принцип заборони провокації злочину, який набув особливого значення під впливом європейських стандартів. Ця засада закріплена у статті 271 КПК України та практиці ЄСПЛ (справи «Раманаускас» [8], «Берлізев проти України» [9]). Верховний Суд наголошує: якщо правоохоронці не обмежилися пасивним спостереженням, а схилили особу до злочину, такі докази є недопустимими. Завершує цю систему телеологічний принцип невідворотності покарання, який випливає із завдань ОРД (ст. 1 Закону) і визначає кінцеву мету діяльності — забезпечення того, щоб кожен, хто вчинив злочин, був справедливо покараний, що, на жаль, залишається проблемним аспектом через низький рівень розкриття злочинів.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. / Верхов. Рада України. Офіц. вид. Київ: Парламентське вид-во, 1996. 80 с. (зі змінами).

2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 22. Ст. 303 (зі змінами).

3. Про державну таємницю: Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1994. № 16. Ст. 93 (зі змінами).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88 (зі змінами).

5. Постанови Великої Палати Верховного Суд / Верхов. Суд України. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/ (дата звернення: 10.02.2026).

6. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2018. № 31. Ст. 241 (зі змінами).

7. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40–41. Ст. 379 (зі змінами).

8. Ramanauskas v. Lithuania: рішення Європейського суду з прав людини від 5 лютого 2008 р. (заява № 74420/01) / ЄСПЛ. URL: https://hudoc.echr.coe.int (дата звернення: 10.02.2026).

9. Berlizov v. Ukraine: рішення Європейського суду з прав людини від 2018 р. (заява № 22600/07) / ЄСПЛ. URL: https://hudoc.echr.coe.int (дата звернення: 10.02.2026).

УДК 343.98(043.2)

Гольдберг Н.О., к.ю.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ КЛОПОТАНЬ ПРО ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Процедура надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі - НСРД) характеризується особливою правовою природою, адже здійснюється слідчим суддею суду апеляційної інстанції без участі сторін і без обов'язкової фіксації у журналі судового засідання. Такий законодавчий підхід передбачає баланс між таємністю процесуальних заходів направлених на отримання доказової інформації та дотриманням процесуальних гарантій, що підтверджується усталеною практикою Верховного Суду.

Відповідно до ст. 103 КПК України однією із форм фіксування кримінального провадження є журнал судового засідання. Зі змісту ч. 4 ст. 107 КПК України вбачається, що фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження під час розгляду питань слідчим суддею, крім вирішення питання про проведення НСРД, та в суді під час судового провадження є обов'язковим і здійснюється в порядку, передбаченому Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи. У разі неприбуття в судове засідання всіх осіб, які беруть участь у судовому провадженні, чи в разі, якщо відповідно до положень цього Кодексу судове провадження здійснюється судом за відсутності осіб, фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження в суді не здійснюється. У разі неприбуття в судове засідання всіх осіб, які беруть участь у судовому

провадженні, чи в разі, якщо відповідно до положень цього Кодексу судове провадження здійснюється судом за відсутності осіб, фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження в суді не здійснюється [1].

Відповідно до положень ст. 248 КПК України розгляд клопотання про надання дозволу на проведення НСРД здійснюється слідчим суддею без участі та повідомлення сторони захисту. За таких умов принцип змагальності сторін у межах зазначеного провадження не реалізується повною мірою, що зумовлено особливою правовою природою НСРД як таємних процесуальних заходів, спрямованих на забезпечення ефективності досудового розслідування.

У постанові колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 4 жовтня 2022 року у справі № 752/7440/18 (провадження № 51-1815км22) [2] було розглянуто доводи сторони захисту щодо недопустимості доказів, отриманих на підставі ухвал Апеляційного суду м. Києва від 28 грудня 2017 року про надання дозволів на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, у зв'язку з відсутністю протоколів автоматизованого розподілу справ між слідчими суддями та журналів судових засідань під час розгляду відповідних клопотань.

Колегія суддів погодилася з висновками суду апеляційної інстанції про те, що специфіка процедури надання дозволу на проведення НСРД, яка здійснюється без участі сторін та за відсутності обговорення протилежних процесуальних позицій, зумовлює відсутність предмета фіксування в журналі судового засідання. Крім того, неперебування секретаря судового засідання під час такого розгляду не було визнано порушенням вимог кримінального процесуального

законодавства, яке могло б поставити під сумнів законність ухвал слідчого судді або допустимість зібраних на їх підставі доказів.

Зазначена правова позиція узгоджується з усталеною практикою Верховного Суду, зокрема викладеною у постановах Касаційного кримінального суду від 6 липня 2021 року у справі № 720/49/19 та від 11 березня 2020 року у справі № 583/3508/18, у яких підтверджено відсутність процесуальних порушень у подібних ситуаціях за умови дотримання встановленої законом процедури санкціонування негласних слідчих (розшукових) дій.

У Постанові колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 20 листопада 2023 року у справі № 359/10291/19 (провадження № 51-3346км22) [3] було розглянуто доводи сторони захисту щодо недопустимості доказів, отриманих на підставі, на її переконання, незаконних ухвал слідчого судді, зокрема у зв'язку з тим, що такі ухвали винесені без участі особи, яка подавала відповідні клопотання, прокурором не доведені обставини, зазначені у клопотаннях про проведення НСРД, під час розгляду цього питання не складався журнал судового засідання, а також з огляду на те, що в окремих надрукованих на комп'ютері ухвалах прізвище слідчого судді було вписано від руки, тоді як деякі з них ухвалені суддею ОСОБА_15, яка спеціалізується на розгляді цивільних справ.

Водночас Третя судова палата Касаційного кримінального суду дійшла висновку, що, згідно з усталеною судовою практикою (постанови Верховного Суду від 4 жовтня 2022 року у справі № 752/7440/18, від 6 липня 2021 року у справі № 720/49/19 та від 11 березня 2020 року у справі № 583/3508/18), відсутність журналу судового засідання при розгляді клопотань про дозвіл на проведення НСРД не є істотним порушенням вимог

кримінального процесуального закону. Такий висновок обґрунтовується, по-перше, тим, що відповідно до ч. 4 ст. 107 КПК України фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження під час розгляду слідчим суддею питання про проведення НСРД не здійснюється, а по-друге — тим, що при розгляді таких клопотань apriori відсутня змагальність, оскільки за змістом ст. 248 КПК України сторона захисту не повідомляється та не викликається у відповідне судове засідання. Більше того, як зауважила сама сторона захисту, під час розгляду цих клопотань була відсутня також і особа, яка зверталася із клопотаннями.

Разом із тим, хоча ст. 248 КПК України дійсно містить загальне правило про те, що розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії здійснюється за участю особи, яка подала клопотання, зазначена норма не передбачає жодних процесуальних наслідків її неявки у судове засідання. З огляду на те, що розгляд таких питань, як було зазначено вище, не здійснюється в умовах змагальної процедури, слідчі судді, безпосередньо дослідивши подані клопотання та визнавши їх обґрунтованими, ухвалили рішення про надання дозволу на проведення НСРД, належним чином їх мотивувавши.

Аналіз положень кримінального процесуального законодавства та практики Верховного Суду дозволяє дійти висновку про особливу правову природу проваджень щодо надання дозволу на проведення НСРД. По-перше, відповідно до ст. 103 та ч. 4 ст. 107 КПК України фіксування кримінального провадження за допомогою технічних засобів під час розгляду слідчим суддею клопотань про НСРД не здійснюється, а журнали судових засідань у таких випадках не ведуться. Це визначено як виняток із загальної процедури фіксації судових проваджень, що пов’язано з таємним характером НСРД та

необхідністю забезпечення їх ефективності. По-друге, положення ст. 248 КПК України передбачають розгляд клопотання про НСРД без участі та повідомлення сторони захисту. Відповідно, принцип змагальності сторін у такому провадженні не реалізується, що обумовлено специфікою самих НСРД як негласних процесуальних заходів. Відсутність сторін, секретаря судового засідання або журналу судового засідання не створює порушення кримінального процесуального закону, яке могло б ставити під сумнів допустимість отриманих доказів.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс від 03 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 01.10.2025)

2. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 4 жовт. 2022 р. у справі № 752/7440/18 (провадження № 51-1815км22). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106661447

3. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 20 лист. 2023 р. у справі № 359/10291/19 (провадження № 51-3346км22). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115308724

УДК 343.98:343.9:355.01

Гресь Ю.О., к.ю.н., доцент,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна

ЗЛОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ КОРИСЛИВОЇ СПРЯМОВАНОСТІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Корислива злочинна діяльність традиційно посідає одне з провідних місць у структурі злочинності, оскільки пов'язана з прагненням незаконного збагачення та посяганням на матеріальні, фінансові й економічні ресурси. В умовах воєнного стану така діяльність набуває особливої суспільної небезпеки, адже її наслідки виходять за межі шкоди окремим особам і безпосередньо впливають на рівень національної безпеки, стабільність економічних процесів та ефективність функціонування державних і суспільних інститутів.

Воєнний час формує специфічне криміногенне середовище, що характеризується руйнуванням усталених соціально-економічних зв'язків, масовим переміщенням населення, концентрацією значних матеріальних ресурсів у сфері оборони та гуманітарного забезпечення, а також ослабленням контролю за майном і фінансовими потоками. За таких умов корислива злочинність зазнає не лише кількісного зростання, а й якісної трансформації, що проявляється у зміні предметів злочинного посягання, способів учинення кримінальних правопорушень, механізмів їх приховування та рівня організованості злочинної діяльності.

Особливістю воєнного часу є те, що корисливі посягання дедалі частіше набувають системного характеру та реалізуються у формі злочинних технологій, які передбачають їх системну реалізацію та поєднання базових корисливих кримінальних правопорушенн із супутніми службовими, корупційними та іншими забезпечувальними протиправними діяннями. Такі прояви злочинності ускладнюють їх своєчасне виявлення, кримінально-правову оцінку та криміналістичне забезпечення

розслідування, оскільки виходять за межі традиційних уявлень про одиничний злочин і потребують комплексного аналізу всієї злочинної діяльності як цілісного процесу.

Водночас аналіз сучасної слідчої та судової практики свідчить, що традиційне розуміння корисливих кримінальних правопорушень у криміналістичній літературі є дещо застарілим та не повною мірою відповідає сучасним тенденціям злочинної діяльності, в основі якої лежать корисливий мотив та корислива мета як рушійна сила протиправної діяльності конкретних осіб.

З позиції застосування діяльнісного підходу В.В. Тіщенко пропонує розглядати діяльність з учинення злочинів як різновид людської діяльності, якій хоч і властива антигромадська спрямованість, але базується вона все одно на загальних засадах усякої свідомої діяльності, включаючи наступні елементи: «1) постановка мети, зумовленої потребами й інтересами особистості; 2) вибір об'єкта, на який буде спрямована діяльність; 2) визначення способів, засобів та умов досягнення поставленої мети; 3) розрахунок власних сил і можливостей і вирішення питання про доцільність підключення додаткових учасників; 4) виділення й оцінювання проміжних і кінцевих результатів; 5) корегування процесу організації та здійснення злочинної діяльності на кожному її етапі» [1, с.12]. Тобто ми бачимо, що в основі вчинення будь-якого кримінального правопорушення лежить саме, та обумовлений нею мотив, що штовхає особу до вчинення протиправного посягання на конкретний об'єкт.

Тому, на нашу думку, у криміналістиці корислива злочинність не може обмежуватися суто такими традиційними видами корисливих кримінальних правопорушень, як крадіжка, шахрайство, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання

службовим становищем, незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї, незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, мародерство. Як слушно відзначає Ю.А. Згода, зазначені протиправні діяння можуть відноситися до базових корисливих кримінальних правопорушень [2, с. 449]. Однак для криміналістичної науки, в основі якої лежить розуміння закономірностей злочинної діяльності, важливим є врахування цілісної картини протиправної діяльності (суб'єктивно-об'єктивної її характеристики та специфіки внутрішніх взаємозв'язків між елементами), що безпосередньо впливає на розробку техніко-криміналістичних, тактичних та методичних засобів виявлення і розслідування злочинів.

Тому вважаємо, що криміналістична наука повинна адекватно реагувати на зміни у структурі та природі різних проявів злочинної діяльності, обумовлених багато в чому саме умовами воєнного стану. Відповідно врахування корисливої мети та корисливого мотиву учинення протиправних посягань накладає свій відбиток на особливості криміналістичних розробок, спрямованих на забезпечення виявлення та розслідування широкого кола кримінальних правопорушень, які можуть посягати на абсолютно різні види охоронюваних кримінальним законодавством суспільних відносин. Відповідно навіть попри відмінність у способах, засобах та характеристиці особи потерпілого і предмета злочинного посягання, виділення саме корисливого мотиву та корисливої мети як основних рушійних елементів протиправної діяльності злочинця дозволяє науковцям розробляти, а працівникам правоохоронних органів застосовувати належні криміналістичні положення та рекомендації.

Література

1. Криміналістика: підручник / за ред. В.В. Тіщенка. Стереотипне видання. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

2. Згода Ю.А. Система корисливих кримінальних правопорушень в умовах воєнного або надзвичайного стану: криміналістичний підхід. *Правові новели.* 2025. № 25. С. 448-455. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/25_2025/59.pdf

УДК 355:34.40(477)(043.2)

Жук А.А., слухач,
Національний університет оборони України, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Лошицький М.В., д.ю.н., професор

ПРАВОВІ ОСНОВИ РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ТА КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У теперішніх умовах повномасштабної збройної агресії з боку РФ, гібридних загроз, кібератак, інформаційно-психологічних операцій, а також диверсійно-розвідувальних дій іноземних спецслужб, розвідувальна та контррозвідувальна діяльність набувають вирішального значення для захисту державного суверенітету, конституційного ладу України, територіальної цілісності та обороноздатності. Розвідка забезпечує своєчасний збір, аналіз та використання інформації про зовнішні загрози, а контррозвідка є спрямована на запобігання, виявлення та нейтралізацію підривних дій іноземних держав та організацій.

Актуальність теми визначається необхідністю постійного вдосконалення правового регулювання з урахуванням стану війни, євроатлантичної інтеграції та міжнародних стандартів (НАТО, ЄС, Рада Європи).

Конституційна та правова основа закріплена у статті 17 Конституції України (захист суверенітету і територіальної цілісності як функція держави) та статті 32 (захист персональних даних і приватного життя), які визначають основні функції держави [5]. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII, відносить розвідувальні та контррозвідувальні органи до сектору безпеки і оборони, підпорядковує їх Президенту України та Раді національної безпеки і оборони, а також встановлює принципи демократичного цивільного контролю, підзвітності та прозорості [2].

Основним законом у сфері розвідки є Закон України «Про розвідку» від 17.09.2020 № 912-IX. Він визначає розвідувальну діяльність як систему заходів з використання, отримання та обробки інформації для захисту національних інтересів, встановлює розвідувальне співтовариство, принципи, форми реалізації заходів, гарантії законності та демократичного контролю [3].

Контррозвідувальна діяльність регулюється Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» від 26.12.2002 року № 374-IV. Вона визначається як спеціальна діяльність, що здійснюється Службою безпеки України та уповноваженими підрозділами інших органів сектору безпеки з метою запобігання, виявлення та припинення розвідувальної, підривної, терористичної та іншої загроз. Її основними завданнями є захист державної таємниці та забезпечення контррозвідувальної підтримки державних органів, Збройних Сил України та об’єктів критичної інфраструктури. Її принципами є законність, повага до прав людини та поєднання відкритих і прихованих методів [1].

Служба безпеки України, як ключовий контррозвідувальний орган, діє на підставі Закону України

«Про Службу безпеки України» (застарілий, потребує заміни). Служба безпеки України поєднує функції контррозвідки, боротьби з тероризмом та (частково) правоохоронні функції, що суперечить сучасним стандартам. Реформа Служби безпеки України ще триває. У 2026 році планується прийняти новий Закон «Про Службу безпеки України», який буде зосереджений виключно на контррозвідці, кібербезпеці, захисті державної таємниці та боротьбі з тероризмом.

Незважаючи на значний прогрес у розробці нормативно-правової бази, правове регулювання розвідувальної та контррозвідувальної діяльності залишається однією з найбільш проблемних сфер національного законодавства. Воно характеризується фрагментацією, суперечностями, застарілими нормами та недостатньою адаптацією до сучасних гібридних загроз і воєнного стану.

Однією з ключових проблем є невідповідність між основними законами. Закон України «Про розвідку» (№ 912-IX від 17.09.2020) визначає єдину розвідувальну спільноту під централізованим керівництвом Президента України через Раду національної безпеки і оборони. Водночас Закон «Про Службу безпеки України» дозволяє Службі безпеки України брати участь у розвідувальній діяльності, зберігаючи при цьому статус головного контррозвідувального органу. Це призводить до дублювання повноважень, конфліктів юрисдикції та ускладнює міжвідомчу координацію [3; 4].

Ще однією проблемою є застарілий Закон про Службу безпеки України від 1992 року. Цей закон надає Службі безпеки України надто широкі повноваження, поєднуючи контррозвідку, боротьбу з тероризмом та захист державної таємниці з правоохоронними та слідчими функціями. Це суперечить принципам спеціалізації органів

та європейським стандартам. Реформа Служби безпеки України затримується. Новий Закон «Про Службу безпеки України» планувалося прийняти в першому кварталі 2026 року, але станом на лютий 2026 року він ще не прийнятий. Замість комплексної реформи були прийняті вибіркові зміни, які лише частково вирішують проблеми, але не вирішують їх системно [4].

Нарешті, законодавство недостатньо адаптоване до сучасних гібридних та військових загроз. Немає чіткого регулювання використання штучного інтелекту, кіберінструментів, оперативних та бойових заходів у зоні бойових дій, а також контррозвідувальної підтримки критичної інфраструктури в умовах воєнного стану.

Розвідувальна та контррозвідувальна діяльність є невід'ємною частиною національної безпеки України, що забезпечує інформаційну базу для урядових рішень та захист від підривних дій. Правова база загалом відповідає демократичним стандартам, але потребує систематичного оновлення. прийняття нового Закону про Службу безпеки України, усунення конфлікту інтересів, посилення судового та парламентського контролю, а також впровадження європейських стандартів пропорційності та прозорості. Впровадження цих заходів підвищить ефективність спеціальних служб, зміцнить довіру громадськості та забезпечить баланс між державною безпекою та правами людини в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Література

1. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 № 374-IV (редакція станом на 31.03.2023).

2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII.

3. Про розвідку: Закон України від 17.09.2020 № 912-IX (редакція станом на 15.01.2026).

4. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII.
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

УДК 343(043.2)
Зосименко О., слухач,
Національний університет оборони України, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Тимошенко В., д.ю.н., професор

ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ ТА ВОЄННОГО КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ: АНАЛІЗ МАТЕРІАЛЬНИХ ПІДСТАВ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України актуалізувала проблему розмежування державної зради (ст. 111 КК України) та колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК). Законом від 03.03.2022 № 2108-IX КК України було доповнено ст. 111-1, яка криміналізувала колабораційну діяльність як самостійне правопорушення [1]. Проте введення нової норми загострило питання відмежування суміжних складів: за даними Офісу Генерального прокурора, так у 2023 році зареєстровано 1169 проваджень за державну зраду та 3207 – за колабораційну діяльність [2]. Правозастосовна практика засвідчує, що прокурори й судді часто не можуть чітко провести межу між цими складами [3]. Дослідженню окремих аспектів проблеми присвятили праці Є. Письменський, Н. Антонюк, М. Рубащенко, Р. Мовчан, О. Дудоров, В. Кузнецов, М. Хавронюк та ін. [4–10]. Метою роботи є аналіз матеріальних підстав диференціації відповідальності за зазначені діяння та

формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

До доповнення КК України ст. 111-1 діяння, що становили співпрацю з ворогом, кваліфікувалися як державна зрада. Як зазначає Є. Письменський, відсутність науково обґрунтованої моделі врегулювання колабораціонізму призвела до хаотичності наукових думок та нездатності сформулювати ефективні рекомендації [4, с. 118]. Аналіз судової практики свідчить, що до 2022 року дії суддів, які продовжили роботу в судах окупаційної влади на території Криму, кваліфікувалися за ст. 111 КК України як державна зрада, а після набрання чинності ст. 111-1 КК України– як колабораційна діяльність за ч. 7 цієї статті [8], що демонструє нечіткість критеріїв розмежування.

Зазначу, що що наукова доктрина виокремлює кілька критеріїв відмежування. За суб'єкто*м:* державна зрада передбачає спеціальний суб'єкт – виключно громадянина України, тоді як окремі форми колабораційної діяльності (ч.ч. 4, 6 ст. 111-1 КК) можуть вчинятися іноземцями [6]. Однак більшість частин ст. 111-1 КК України також вимагають громадянства, що нівелює цей критерій [7, с. 158]. За спрямованістю: державна зрада може вчинятися на користь будь-якої держави, а колабораційна діяльність – лише на користь держави-агресора [6]. За обстановкою: колабораційна діяльність, як правило, вчиняється на окупованих територіях, тоді як державна зрада – на будь-якій території [8; 10]. За наявністю завдання: основним критерієм розмежування є наявність або відсутність виконання завдання іноземної держави [10].

Аналіз виявляє низку проблем. По-перше, проблема конкуренції норм: лише ч. 6 ст. 111-1 КК України містить застереження «за відсутності ознак державної зради», тоді як інші частини такого застереження не мають, що

створює невизначеність [1]. По-друге, диспропорційність санкцій: покарання за ч. 7 ст. 111-1 КК України (до 15 років позбавлення волі) майже збігається із санкцією ч. 2 ст. 111 КК України, що уможливлює ухилення від суворішої відповідальності шляхом перекваліфікації. В. Кузнецов та М. Сийплокі обґрунтовано пропонують доповнити ст. 111-1 КК України заохочувальною нормою, подібною до ч. 3 ст. 111 КК України, оскільки для колабораціонізму – менш тяжкого правопорушення – такої можливості не передбачено [5, с. 385]. По-третє, проблема перекваліфікації: провадження, відкриті за ст. 111 КК України до 15 березня 2022 року, підлягають перекваліфікації або закриттю, що створює парадоксальну ситуацію різної відповідальності за тотожні діяння [8]. Як зазначає М. Рубащенко, нечіткість ознак окремих складів колабораційної діяльності суперечить принципу правової визначеності [9, с. 502].

Шляхи вирішення потребують комплексного підходу: внесення до всіх частин ст. 111-1 КК України застереження про субсидіарний характер норми; доповнення заохочувальною нормою для стимулювання відмови від продовження колабораційної діяльності; розробка Верховним Судом узагальнення судової практики з роз'ясненням критеріїв розмежування; уточнення класифікації окремих форм колабораційної діяльності.

Висновки. Введення ст. 111-1 КК України було необхідним кроком для диференціації відповідальності за різні форми співпраці з ворогом. Водночас аналіз матеріальних підстав розмежування засвідчує відсутність чітких законодавчих критеріїв. Запропоновані доктриною критерії (за суб'єктом, спрямованістю, обстановкою, наявністю завдання) мають допоміжний характер. Усунення виявлених проблем потребує законодавчого закріплення субсидіарного характеру ст. 111-1 КК України,

доповнення заохочувальною нормою та формування єдиної судової практики.

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність): Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2022. № 20. Ст. 205.

2. Злочини проти національної безпеки: дані за 2021–2023 роки. Skilky-skilky.info. URL: https://skilky-skilky.info/ (дата звернення: 01.02.2026).

3. Хавронюк М.І. Колабораціонізм чи державна зрада: коментар. Центр політико-правових реформ. 2022. URL: https://pravo.org.ua/ (дата звернення: 01.02.2026).

4. Письменський Є.О. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Право України.* 2020. № 12. С. 116–128.

5. Кузнецов В.В., Сийплокі М.В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. Вип. 70. С. 381–387.

6. Антонюк Н.О. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. *Слово Національної школи суддів України.* 2021. № 4 (37). С. 44–58.

7. Берднік І.В., Головко М.О. Основні орієнтири відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень. *Нове українське право.* 2022. № 2. С. 156–162.

8. Підстави для розмежування колабораційної діяльності та інших злочинів проти основ національної безпеки. *JustTalk.* 2023. URL: https://justtalk.com.ua/ (дата звернення: 01.02.2026).

9. Рубащенко М.А. Кримінально-правова класифікація колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК). *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 10. С. 501–506.

10. Відмежування державної зради від колабораційної діяльності. *National Security Law and Economics.* 2024. URL: https://security-journal.nasbu.edu.ua/ (дата звернення: 01.02.2026).

УДК 343.1:341.1

Зяброва А.О., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
м.Київ, Україна
Науковий керівник:
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри військового права військового факультету міжнародних відносин та права,
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Бериславська Оксана Михайлівна

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Фахівці вважають, що визначати воєнні злочини під час агресії РФ складно через війну та велику кількість таких правопорушень. Часто виникають труднощі зі збиранням і збереженням доказів у зоні бойових дій. Також непросто відрізнити воєнні злочини від звичайних кримінальних злочинів. Проблемою є і застосування норм міжнародного гуманітарного права в українській практиці. Експерти наголошують на потребі єдиного підходу до

кваліфікації таких злочинів. Загалом підкреслюється необхідність кращої підготовки слідчих, прокурорів і суддів.

Сучасна кримінально-правова та правоохоронна діяльність стикається з численними викликами, зокрема у зв'язку із збройними конфліктами та новими формами злочинності. Дослідження цих проблем базується на міжнародно-правових документах, таких як Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року (Римський статут Міжнародного кримінального суду, 2026), який визначає критерії кваліфікації тяжких злочинів та відповідальності за них, а також на положеннях Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів, що регулюють захист жертв війни і стандарти міжнародного гуманітарного права. Аналіз національного законодавства, зокрема Кримінального кодексу України (2023), дає змогу оцінити ефективність діяльності правоохоронних органів та відповідність практики української системи міжнародним стандартам. Наукові праці українських дослідників, таких як Баулін (2021), Гнатовський (2020) та Антонович (2019), виділяють проблеми належного документування злочинів, уніфікації підходів до розслідування та застосування міжнародних норм у практиці національної юстиції.

Актуальність теми зумовлена змінами у кримінальному середовищі, появою нових видів протиправної діяльності та зростанням складності злочинів, що потребує підвищення кваліфікації слідчих, прокурорів і суддів. Дослідження актуальних аспектів кримінально-правової та правоохоронної діяльності сприяє вдосконаленню теоретичної бази, розвитку практики правозастосування та підвищенню ефективності роботи правоохоронних органів, що безпосередньо впливає на рівень безпеки держави та захист прав громадян.

Метою даної доповіді є аналіз актуальних питань правоохоронної та кримінально-правової діяльності в сучасних умовах, а також виявлення основних проблем правозастосовної практики та визначення можливих шляхів її вдосконалення з урахуванням норм національного законодавства і міжнародних правових стандартів. Для досягнення поставленої мети у доповіді передбачається вирішення таких завдань: по-перше, розглянути нормативно-правові основи кримінально-правової та правоохоронної діяльності; по-друге, проаналізувати значення міжнародних правових актів у формуванні національної кримінально-правової практики; по-третє, визначити основні проблеми застосування кримінального законодавства у діяльності правоохоронних органів; по-четверте, узагальнити наукові підходи щодо шляхів підвищення ефективності кримінально-правової та правоохоронної діяльності.

Основу кримінально-правової та правоохоронної діяльності становлять норми національного та міжнародного права, спрямовані на забезпечення правопорядку, захист прав людини та притягнення винних осіб до відповідальності. Ключову роль у цьому процесі відіграє Кримінальний кодекс України, який визначає підстави кримінальної відповідальності, види злочинів та санкції за їх вчинення. Водночас практика його застосування вимагає постійного вдосконалення з урахуванням сучасних викликів, зокрема збройних конфліктів та трансформації злочинності. Важливе значення для кримінально-правової діяльності мають міжнародні правові акти. Римський статут Міжнародного кримінального суду встановлює міжнародні стандарти кваліфікації найтяжчих злочинів, у тому числі воєнних злочинів, та визначає принципи індивідуальної кримінальної відповідальності. Женевські конвенції 1949

року та Додаткові протоколи до них регламентують захист жертв збройних конфліктів і визначають межі допустимої поведінки під час війни, що має безпосереднє значення для діяльності правоохоронних органів у процесі розслідування злочинів. Наукові дослідження вітчизняних авторів звертають увагу на проблеми практичного застосування кримінально-правових норм. Зокрема, у працях Ю. В. Бауліна підкреслюється необхідність чіткого розмежування складів злочинів та забезпечення єдності судової практики. М. М. Гнатовський наголошує на важливості інтеграції норм міжнародного гуманітарного права в національну правову систему, тоді як М. М. Антонович акцентує увагу на складності доведення воєнних злочинів та потребі спеціалізованої підготовки правоохоронців. Окремою проблемою є збирання, фіксація та оцінка доказів у складних умовах, що потребує застосування сучасних методів розслідування та міжвідомчої співпраці. Таким чином, удосконалення правоохоронної та кримінально-правової діяльності є комплексним процесом, що передбачає розвиток законодавчої бази, адаптацію міжнародних норм та підвищення якості правозастосування, що є необхідною умовою забезпечення законності та правопорядку в державі.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що правоохоронна та кримінально-правова діяльність відіграє визначальну роль у забезпеченні законності та правопорядку в державі. Дослідження норм національного законодавства та міжнародних правових актів засвідчило необхідність їх узгодженого застосування в діяльності правоохоронних органів. Встановлено, що ефективність кримінально-правової діяльності значною мірою залежить від рівня професійної підготовки працівників правоохоронних органів і судової системи, а також від

впровадження міжнародних стандартів у національну правову практику. У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення кримінального законодавства, розвитку міжвідомчої взаємодії та підвищення якості правозастосування. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності правоохоронної діяльності, зміцненню правопорядку та захисту прав і свобод людини.

Література

1.Римський статут Міжнародного кримінального суду : прийнятий 17 липня 1998 р. – Офіційний вебсайт МКС. – Режим доступу : https://www.icc-cpi.int.
2.Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. Та Додаткові протоколи : Офіційний вебсайт МЗС України. – Режим доступу : https://mfa.gov.ua.

3.Кримінальний кодекс України : станом на 2023 р. Київ : Верховна Рада України, 2023. 256 с.

4.Баулін Ю. В. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. Посібник / Ю. В. Баулін. – Київ : Юрінком Інтер, 2021. – 432 с.

5.Гнатовський М. М. Міжнародне гуманітарне право : навчальний посібник / М. М. Гнатовський. – Львів : Видавництво Львівського університету, 2020. – 198 с.
6.Антонович М. М. Воєнні злочини: міжнародно-правові аспекти : монографія / М. М. Антонович. – Київ : Наукова думка, 2019. – 212 с.

УДК 343.985:343.132(043.2)
Іванов С.І., майор Збройних Сил України,
Національний університет оборони України,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Тимошенко В.А., д.ю.н., професор

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОСТВОЄННОГО РОЗВИТКУ

Завершення правового режиму воєнного стану поставить перед правоохоронною системою України нові виклики: від необхідності ресоціалізації учасників бойових дій до протидії транснаціональній злочинності та незаконному обігу зброї. Чинний Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» 1992 року [1] значною мірою є морально застарілим і не повною мірою відповідає сучасним реаліям цифровізації та стандартам захисту прав людини (ECtHR). Вважаємо, що одним із основних напрямів удосконалення законодавства є гармонізація із кримінальним процесом: необхідно остаточно розв'язати колізію між ОРД та НСРД (негласними слідчими (розшуковими) діями). Перспективним є перехід до єдиної моделі негласного отримання інформації, де ОРД зосереджена виключно на попередженні злочинів та пошуку осіб, що переховуються. Однією з основних проблем сучасної моделі є «двопаралельність». Ми маємо Закон «Про ОРД» та КПК України [2], які часто регулюють подібні за своєю суттю дії, але з різними стандартами доказування та санкціонування. У післявоєнний період реформа має рухатися за такими векторами. 1. Необхідно законодавчо закріпити розподіл цілей. ОРД має стати виключно превентивним інструментом. Її мета — пошук інформації про загрози національній безпеці, виявлення розвідувальних мереж та пошук осіб, що зникли безвісти (що особливо актуально після війни). 2. НСРД (негласні слідчі розшукові дії) мають залишатися в межах КПК і застосовуватися лише тоді, коли вже є розпочате кримінальне провадження щодо

конкретного злочину. Зараз процес передачі матеріалів з ОРД у кримінальне провадження є складним і часто стає причиною визнання доказів недопустимими. На наше переконання, гармонізація законодавства з ОРД передбачає спрощену процедуру легалізації оперативних даних, впровадження стандарту "intelligence-led policing" (поліцейська діяльність на основі розвідувальних даних), де оперативна інформація є фундаментом для стратегічного планування розслідування. У контексті досліджуваної тематики видається обґрунтованим ліквідувати ситуації, коли оперативні підрозділи здійснюють заходи, які за своєю природою є слідчими діями, але проводяться без реєстрації в ЄРДР. ОРД не повинна підміняти собою досудове розслідування. Якщо в ході оперативної розробки виявлено ознаки злочину — справа має негайно переходити в площину КПК. Хоча ці інструменти існують, але їх правовий статус у Законі про ОРД та КПК дещо відрізняється в частині фінансування та забезпечення безпеки учасників. Післявоєнна гармонізація має створити єдиний протокол безпеки для негласних співробітників, що відповідатиме стандартам EUROPOL. В умовах системної адаптації національного законодавства до стандартів ЄС особливої ваги набуває посилення судового та громадського контролю: у післявоєнний період важливо відійти від «надзвичайних повноважень» і впровадити дієві механізми перевірки законності оперативно-розшукових заходів, щоб запобігти зловживанням у сфері обмеження приватного життя. Існує ризик інерційного збереження розширених повноважень спецслужб. Тому реформа має бути спрямована на створення системи стримувань і противаг. Доцільно ввести судовий фільтр (Judicial Scrutiny): запровадження інституту «слідчих суддів з питань ОРД». Це передбачає не формальне підписання дозволів на зняття інформації, а

реальну перевірку обґрунтованості підозри. Суд має отримати право перевіряти матеріали справи *post factum* (після завершення заходу), щоб переконатися, що права громадян не були порушені безпідставно. Що стосується парламентського контролю, то тут варто погодитися з думкою дослідників, які акцентують увагу на важливість створення спеціалізованого комітету Верховної Ради з питань нагляду за діяльністю органів, що здійснюють ОРД (за зразком демократичних країн), з допуском до державної таємниці. Ми поділяємо точку зору щодо необхідності цивільного нагляду. Доцільно створення незалежних комісій при правоохоронних органах, до складу яких входитимуть представники правозахисних організацій. Їхня роль — аудит дотримання прав людини без розголошення тактики оперативної роботи. В умовах системної адаптації національного законодавства до стандартів ЄС особливої ваги набуває міжнародне співробітництво, яке надасть можливість створення правових підстав для проведення спільних транскордонних операцій у режимі реального часу з партнерами з Європолу та Інтерполу. Транскордонна злочинність у післявоєнний період (контрабанда зброї, торгівля людьми, кіберзлочинність) вимагатиме від України повної інтеграції у безпековий простір Заходу. Удосконалення двосторонніх договорів дозволить оперативним підрозділам України здійснювати «контрольовані поставки», «транскордонне спостереження» у співпраці з іноземними колегами без зайвої бюрократичної тяганини, покращить співпрацю з міжнародними агентствами (наприклад, з підрозділами США та ЄС) щодо моніторингу та блокування криптогаманців, що використовуються для фінансування дестабілізації в Україні після війни.

Резюмуючи вищевикладене, слід констатувати, що реформа правового регулювання ОРД має базуватися на

принципі «безпека через право». Головним вектором має стати прийняття нового Закону про ОРД (або суттєве оновлення чинного), який би чітко розмежував контррозвідувальну, оперативно-розшукову та кримінально-процесуальну діяльність.

Література

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

УДК 343.2(043.2)

Karpenko R.V., Candidate of legal sciences, docent,
Dnipro State University of Internal Affairs,
Dnipro, Ukraine

PROBLEMATIC ISSUES OF CRIMINAL LAW PROTECTION OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS UNDER MATRIAL LAW

The development of national criminal law is characterised by a long period of formation, which includes a gradual transition from customary law to modern regulatory and legal mechanisms that ensure the proper functioning of social relations. In Ukraine, this area plays a key role, as it determines and regulates the response of society and the state to crimes.

Criminal law is traditionally interpreted as one of the fundamental branches of law and legislation, as well as a scientific doctrine and academic discipline. From a legal perspective, it is a system of legal norms that determine which

socially dangerous actions fall under the category of criminal offences and provide for types of punishment for persons guilty of committing them.

Criminal law is a social phenomenon, the main forms of which are law, legal consciousness, law-making, the implementation of norms and law enforcement. At the same time, the main area of practical application of criminal law remains the law on criminal responsibility. It is criminal law that defines the limits of the activities of state coercive bodies.

The current process of forming a national legal system is characterised by increased openness and the introduction of the latest European approaches aimed at ensuring the principle of the rule of law. Particular attention is paid to the integration of internationally recognised standards for the protection of human and civil rights, as well as the establishment of fundamental principles for maintaining international law and order. In this context, the main direction of development of criminal law science remains the improvement of the theoretical foundations for harmonising national criminal legislation with the legal systems of European states. The development of the theory of adaptation of criminal liability norms enshrined in existing international treaties also remains important.

However, the improvement of domestic legal science remains a pressing issue. This issue is due to the lack of an effective mechanism for the implementation and enforcement of international legal norms by the state, which is important for legislative entities. In addition, the problem of ensuring the proper quality and stability of criminal legislation needs to be addressed. The main requirements for the law remain the accessibility and clarity of its provisions.

Criminal law protection of the professional activities of law enforcement officers is an important element in ensuring law and order in society. Ensuring appropriate conditions for

law enforcement officers to perform their professional duties, in particular protecting their lives and health, is one of the key components contributing to the effective functioning of the state. The activities of law enforcement agencies are aimed at protecting national security, maintaining law and order, protecting the rights, freedoms and legitimate interests of citizens, society and the state, as well as performing other functions provided for by law.

There is now a need to understand the most important issues of criminal law theory and its application in practice, to assess the effectiveness of criminal law policy implementation, to identify areas for improvement in criminal liability legislation, and to establish exchanges of experience with foreign scholars and practitioners.

References

1. Criminal Procedure: Textbook. Yu.M. Groshevyi, V.Ya. Tatsii, A.R. Tumanov et al.; edited by V.M. Tatsii, Yu. Groshevyi, O.V. Kaplina, O.G. Shilo. Kharkiv: Pravo, 2013. 824 p.

2. Scientific and Practical Commentary on the Criminal Code of Ukraine / D.S. Azarov, V.K. Gryshchuk, A.V. Savchenko; edited by O.M. Dzhuzha, A.V. Savchenko, V.V. Chernei. Kyiv: Yurinkom Inter. 2016. 1064 p.

3. Panov M.I. Introduction to the course ‘Criminal Law of Ukraine’: Lecture. Kyiv: In Yure, 2015. 104 p.

4. Ukrainian Criminal Law. General Part: Textbook. Edited by V.O. Navrotsky. Kyiv: Yurinkom Inter, 2013. 713 p.

УДК 343.541-053.2:343.62
Кіблик Д.В., доктор філософії, доцент,
Донецький державний університет внутрішніх справ,
м. Кропивницький, Україна

ВПЛИВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НА ДИТИНУ: «СВІДОК» ЧИ «ПОСТРАЖДАЛИЙ»

Проблема захисту прав дитини в ситуаціях домашнього насильства протягом тривалого часу розглядалася крізь призму фізичного посягання безпосередньо на дитину. Проте сучасні міжнародні стандарти, зокрема Стамбульська конвенція, та оновлене законодавство України докорінно змінюють парадигму: дитина, яка стала свідком насильства, більше не вважається стороннім спостерігачем. Вона офіційно визнається постраждалою, що тягне за собою низку правових та соціально-психологічних наслідків [1].

Ключовим етапом у закріпленні статусу дитини як постраждалої став Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Згідно зі статтею 1 цього Закону, дитина, яка була присутньою при вчиненні домашнього насильства, або лише чула звуки конфлікту, або була свідком загрози його вчинення, визнається постраждалою від такого насильства [3]. У 2024–2025 роках правозастосовна практика посилила цей статус через зміни до КУпАП (ст. 173-2). Тепер при складанні адміністративного протоколу працівник поліції зобов’язаний зазначати дитину-свідка як постраждалу особу, що дозволяє суду призначати кривднику корекційні програми, спрямовані саме на усвідомлення шкоди, завданої дітям [5].

З психологічної точки зору різниця між «свідком» і «постраждалим» є номінальною, адже наслідки для психіки дитини часто є ідентичними:

Механізм травматизації, тобто спостереження за насильством над матір'ю або іншим близьким родичем викликає у дитини стан хронічного стресу (кортикальне гальмування), що гальмує розвиток мозку.

Формування моделі поведінки, дитина засвоює насильство як єдиний метод вирішення конфліктів, що призводить до циклічності явища у майбутніх поколіннях.

У дітей-свідків часто діагностують ПТСР, тривожні розлади та когнітивні дефіцити, навіть за відсутності фізичних травм [2].

Для правоохоронних органів зміна статусу дитини зі свідка на постраждалу означає зміну протоколів роботи, а саме те що присутність дитини під час вчинення насильства є обтяжуючою обставиною та фактором високого ризику при винесенні термінового заборонного припису. Використання методики «Зеленої кімнати» та залучення психолога стає обов'язковим для уникнення ретравматизації під час збору доказів. Поліція зобов'язана інформувати службу у справах дітей про кожен факт домашнього насильства, де дитина була присутня, протягом 24 годин [4].

Основним викликом залишається низький рівень обізнаності батьків про шкоду свідчення насильства. Часто постраждалі дорослі намагаються «захистити» дитину, приховуючи її присутність від поліції, що позбавляє дитину права на фахову психологічну допомогу. Необхідно посилити відповідальність за вчинення насильства у присутності дітей, розглядаючи це як кваліфікуючу ознаку правопорушення.

Трансформація статусу дитини зі «свідка» на «постраждалу» - це не просто зміна термінології, а

визнання глибинного психологічного травматизму. Реалізація цієї норми вимагає від офіцерів поліції не лише знання законів, а й розуміння психології дитячої травми для ефективного захисту найменш захищених верств населення.

Література

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): ратифіковано Законом № 2319-IX від 20.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11.

2. Захист дитини від насильства та жорстокого поводження: навчальний посібник / за ред. О.В. Бєлої. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 240 с.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII (в редакції від 19.12.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19.

4. Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658 (зі змінами від 2025 р.).

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X (в редакції від 01.01.2026). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10.

УДК 343.301(477)
Климосюк А.С., к.ю.н.,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ПОРУШЕННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ (САНКЦІЙ) ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Останні роки характеризуються істотною динамікою застосування санкцій як Україною, так і її міжнародними партнерами щодо порушників міжнародного правопорядку. Внаслідок повномасштабного вторгнення росія стала найбільш санкціонованою державою у світі [1], а Україна застосувала санкції до понад 20 тисяч осіб, причетних до агресії проти неї.

Водночас чинний Закон України «Про санкції» не містить положень щодо юридичної відповідальності за порушення санкційних обмежень. Відповідні норми відсутні також у Кримінальному кодексі України (далі - КК України) та Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП). Як справедливо зазначається в науковій літературі, незабезпечення санкційного режиму ефективними та суворими заходами примусу, спрямованими на запобігання обходу санкцій, здатне нівелювати зусилля, спрямовані на їх запровадження й адміністрування, суттєво знизити їх результативність і, зрештою, завдати шкоди життєво важливим національним інтересам України.

Безумовно, окремі порушення законодавства про санкції, вчинені уповноваженими суб’єктами (зокрема працівниками банківських чи інших фінансових установ,

нотаріусами тощо), за певних умов і у виняткових випадках можуть містити ознаки складів злочинів, передбачених статтями 364, 364^1, 365^2 КК України (зловживання повноваженнями), статтею 367 КК України (службова недбалість) або статтею 111^2 КК України (пособництво державі-агресору). Втім зазначені склади злочинів не охоплюють більшості форм обходу санкцій та сприяння такому обходу, а також характеризуються наявністю додаткових обов'язкових ознак (зокрема спеціальної мети або настання суспільно небезпечних наслідків), що істотно ускладнює або навіть унеможливлює притягнення винних осіб до відповідальності за санкційні правопорушення [2].

Ця проблема вже ідентифікована законодавцем, однак відповідне рішення досі не ухвалене. У різні періоди в Україні здійснювалися спроби запровадити кримінальну відповідальність за порушення санкційного законодавства. Зокрема, законопроєктом № 4002 пропонувалося доповнити Кримінальний кодекс України статтею 209^2 «Умисне порушення вимог законодавства щодо застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [3]. Законопроєкт № 5193 передбачав ширшу модель криміналізації шляхом доповнення КК України двома статтями. Стаття 110^3 охоплювала тяжкі порушення санкційних обмежень у випадках, коли такі діяння створюють загрозу незалежності, суверенітету, територіальній цілісності або національній безпеці України чи спрямовані на насильницьку зміну конституційного ладу або незаконне захоплення державної влади. Стаття 209^2 пропонувала криміналізувати неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про порушення санкційного законодавства, умисне порушення встановлених обмежень і заборон щодо підсанкційних суб'єктів, а також умисне ухилення від

сплати штрафів за такі порушення за умови заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом інтересам [4]. Надалі «комітетським» законопроєктом № 8384 від 25.01.2023 р. пропонувалося доповнити КК України статтею 111³ «Порушення вимог законодавства про санкції» [5].

Усі зазначені законопроєкти обґрунтовано піддавалися критиці, зокрема у висновках Головного науково-експертного управління Верховної Ради України. Спільними для них є такі проблеми: відсутність чіткого визначення кола криміналізованих діянь і суб'єктів відповідальності; високий ризик охоплення кримінальним законом формальних, неістотних порушень санкційного законодавства; а також значні процесуальні труднощі доказування, зумовлені нечіткістю та неоднозначністю формулювань. Значною мірою ці недоліки пов'язані з тим, що спроби криміналізації здійснювалися без системного перегляду та вдосконалення регуляторного законодавства про санкції, яке саме по собі містить прогалини та суперечності [6].

Якісно новий етап у формуванні кримінально-правових засобів протидії порушенню санкцій був зумовлений ухваленням Директиви (ЄС) 2024/1226, яка зобов'язує держави-члени криміналізувати порушення та обхід обмежувальних заходів [7]. Це має особливе значення для України як країни-кандидата на вступ до ЄС та партнера у реалізації санкційної політики Євросоюзу.

З урахуванням вимог Директиви та кращих міжнародних практик було розроблено законопроєкт № 12406, яким пропонується доповнити КК статтею 114-3 [8]. Об'єктивна сторона складу охоплює як невиконання або перешкоджання виконанню санкцій, так і їх умисний обхід, зокрема шляхом використання підставних осіб чи альтернативних схем. Таким чином, запропонована модель

криміналізації є комплексною та спрямованою на охоплення як прямих порушень, так і прихованих форм уникнення санкцій. Важливою перевагою законопроєкту є нормативна визначеність ключових понять: у примітці до статті 114-3 КК міститься конкретний перелік видів санкцій, порушення яких карається, а поняття «обхід санкції» використовується у значенні, закріпленому профільному Законі.

Попри те, що законопроєкт № 12406 був внесений Президентом України як невідкладний, він уже понад рік залишається неухваленим. За наявності загалом позитивних оцінок з боку експертного та наукового середовища [9, с. 191], відсутність його просування зумовлена не юридичними чи концептуальними недоліками, а передусім політичними міркуваннями. Така ситуація блокує запровадження ефективного кримінально-правового механізму захисту національної безпеки та стримує виконання Україною зобов'язань щодо гармонізації санкційного законодавства з правом Європейського Союзу, що потребує невідкладного виправлення.

Література

1. Zandt F. The World's Most-Sanctioned Countries. Statista. 2023. URL: https://www.statista.com/topics/10518/sanctions-on-russia-over-the-war-in-ukraine/

2. Рубащенко М.А., Климосюк А.С. Перспектива криміналізації порушення законодавства про санкції в Україні. *Науковий вісник НДІ проблем досудового розслідування.* 2024. № 1. С. 115–131.

3. Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за порушення спеціальних економічних

та інших обмежувальних заходів (санкцій) № 4002 від 01.09.2020 р.

4. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення санкцій № 5193 від 02.03.2021 р.

5. Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за порушення санкцій № 8384 від 25.01.2023 р.

6. Климосюк А., Рубащенко М. Директива ЄС про криміналізацію порушення санкцій: Огляд та рекомендації для України. Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей». URL: https://izi.institute/media/analysts/pdf/2025/01/27/dyrektyva-ies-pro-kryminalizatsiiu-porushennia-sanktsij.pdf.

7. Directive (EU) 2024/1226 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures. Official Journal of the European Union. 2024. L 125. P. 1–14.

8. Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення санкцій № 12406 від 14.01.2025 р.

9. Криженко О.О. Кримінальна відповідальність за порушення санкцій в Україні через призму сучасних законопроєкті. *Вісник кримінального судочинства.* № 1-2. 2025. С. 191-203.

УДК 343.9:343.232(043.2)
Ковальська П.Г., старший викладач,
Тимощук О.І., інструктор,
Штикун О.В., інструктор,
Центр спеціальної підготовки Пенітенціарної академії України,
м. Хмельницький, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ ПРОГНОЗУВАННЯ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ВІД СУБ'ЄКТИВНИХ ОЦІНОК ДО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЕТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

Методологія прогнозування рецидиву в сучасній науці пройшла еволюцію від суб'єктивного оцінювання («клінічного підходу») до математично обґрунтованого моделювання. Як зазначає А.П. Закалюк, прогнозування не є гаданням, а є науковим висновком про майбутню поведінку особи, що базується на аналізі стійких зв'язків між її минулим досвідом та теперішніми умовами життєдіяльності [1].

Класична школа кримінології, представлена працями В.В. Голіни, виділяє три основні методи прогнозування:

1. Екстраполяція, полягає в перенесенні виявлених у минулому тенденцій поведінки особи на її майбутнє (якщо особа вчиняла крадіжки систематично, ймовірність їх повторення без зміни середовища прямує до максимуму).

2. Експертне оцінювання – опитування фахівців (психологів, офіцерів пробації), які безпосередньо взаємодіють із засудженим.

3. Моделювання, здійснюється побудова логічних схем «ситуація – реакція» [2].

Проте головним недоліком цих методів є високий ступінь суб'єктивізму. Саме тому сучасна українська

кримінологія почала інтегрувати досвід зарубіжних країн використання структуризованих інструментів оцінки.

Сьогодні в Україні, в межах діяльності органів пробації, активно впроваджується методика оцінки ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень. Вона базується на аналізі статичних (незмінних: вік першої судимості, вид попередніх злочинів) та динамічних (змінних: вживання наркотиків, наявність роботи, коло спілкування) факторів.

Найбільш відомими у світовій практиці є системи LSI-R (Level of Service Inventory-Revised) та COMPAS. Дослідження В.С. Батиргареєвої підкреслюють, що саме динамічні фактори (так звані «криміногенні потреби») мають бути фокусом прогнозу, оскільки вони піддаються корекції в процесі ресоціалізації [3].

Інноваційним кроком у цій сфері є використання алгоритмів машинного навчання (Machine Learning). У роботах О. Ковальчука та М. Карпінського [4] доводиться, що нейронні мережі здатні обробляти сотні перемінних одночасно, знаходячи приховані закономірності, недоступні людині-аналітику.

Ключові технології прогнозування рецидиву сьогодні включають:

– дерева рішень (Decision Trees) – полягає в створення алгоритму, де кожен «вузол» – це питання (наприклад: «Чи має засуджений стабільний дохід?»), що веде до кінцевої оцінки ризику;

– логістична регресія – відбувається визначення ваги кожного чинника у формуванні рецидивної схильності;

– аналіз соціальних мереж (SNA) здійснюється задля виявлення зв’язків із кримінальним середовищем.

Попри високу точність (до 85-90%), автоматизоване прогнозування стикається з критикою. Зокрема, Ю. В. Баулін звертає увагу на те, що прогноз не може бути

єдиною підставою для обмеження прав людини чи продовження терміну тримання під вартою [5]. Кримінально-правовий аспект вимагає, щоб прогноз мав характер рекомендації для суду, а не остаточного вироку.

З урахуванням швидкого прогресу в технологіях, методологія прогнозування рецидиву продовжує еволюціонувати, з акцентом на зменшення упередженості (bias) та підвищення прозорості (explainable AI, XAI). У 2024-2025 роках з'явилися нові моделі, такі як Recidivism Clustering Network (RCN), яка поєднує глибоке навчання (deep learning), кластеризацію та XAI для точнішого профілювання злочинців. Ця модель досягає точності близько 75%, ідентифікуючи приховані патерни поведінки та зменшуючи помилки, пов'язані з дисбалансом даних (наприклад, за допомогою техніки SMOTE).

Інша інновація – ImAUC-PSVM (Improved AUC-Proximal Support Vector Machine), розроблена для роботи з незбалансованими даними, що досягає 90% точності в прогнозуванні рецидиву на основі китайських даних, але може бути адаптована для інших юрисдикцій.

У контексті справедливості (fairness), дослідники пропонують багатоступеневі фреймворки, що інтегрують корекцію упередженості на етапах препроцесингу, моделювання та постпроцесингу. Наприклад, моделі з активним навчанням (active learning) дозволяють ітеративно покращувати справедливість без значної втрати точності, що актуально для високоризикових систем, як кримінальна юстиція.

У США та Європі вже впроваджуються AI-інструменти для зменшення рецидиву, наприклад, через дашборди, що аналізують реальний час даних, знижуючи насильство в тюрмах на 50% та економлячи ресурси.

В Україні, відповідно до Стратегії розвитку прокуратури на 2025-2028 роки та Комплексного

стратегічного плану реформування органів правопорядку на 2023-2027 роки, планується розбудова системи стратегічного планування в протидії злочинності, включаючи заходи зі зниження рецидиву [6; 7]. Це може включати інтеграцію AI для оцінки ризиків, з фокусом на ресоціалізацію та профілактику, з метою зниження рівня рецидиву з поточного 30% до значно нижчих показників.

Таким чином, сучасна методологія прогнозування – це синергія кримінологічного досвіду та обчислювальної потужності, що дозволяє не просто «вгадати» майбутній злочин, а сформувати індивідуальну карту безпеки для кожної особи, що звільняється. З урахуванням нових розробок, майбутнє лежить у балансі між точністю, справедливістю та етикою, з потенціалом для глобальної адаптації в системах юстиції.

Література

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: підручник. У 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

2. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: НЮАУ, 2011. С. 23-25.

3. Батиргареєва В.С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.

4. Kovalchuk O., Karpinski M., Banakh S., Kasianchuk M. Prediction Machine Learning Models on Propensity Convicts to Criminal Recidivism. Scientific Reports/Proceedings of Cybersecurity and Data Science Conference. 2023. URL: https://www.mdpi.com/2078-2489/14/3/161 (дата звернення: 11.02.2026).

5. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2013. № 1. С.185-207.

6. Офіс Генерального прокурора України. Стратегія розвитку прокуратури на 2025-2028 роки. Київ: ОГПУ, 2025. URL: https://wd.clarity-project.info/resource/137c191e-03de-4d01-8145-e5cc6173c2cb (дата звернення: 11.02.2026).

7. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки. *Офіційний вісник України.* 2023. № 51. С. 9. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 273/2023#Text (дата звернення: 11.02.2026).

УДК 343.148:004.056:341.645(477)

Ковальчук О.Я., д.ю.н., доцент,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДОКАЗУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Повномасштабна збройна агресія Росії проти України призвела спричинила критичну потребу у документуванні воєнних злочинів в умовах фізичного знищення місць їх скоєння, мінування територій та неможливості безпосереднього доступу до об'єктів. Традиційні механізми збору та дослідження доказів виявилися неефективними у масштабах злочинності, що формує запит на використання віртуальної та доповненої реальності (VR/AR), штучного інтелекту (ШІ) та блокчейну для фіксації та збереження доказової бази [1, с. 330–339].

Технології VR/A можуть забезпечити реконструкцію місця скоєння злочинів на основі показань свідків,

супутникових знімків, фотофіксації та експертиз. Однак Кримінальний процесуальний кодекс України [2] не містить норм щодо правового статусу віртуальних реконструкцій, що створює невизначеність щодо їх допустимості як доказів. Віртуальна модель формує технологічне посередництво між фактичними обставинами та суддею, що потребує переосмислення принципу безпосередності дослідження доказів.

ШІ застосовують для обробки масивів даних великих обсягів, ідентифікації шаблонів злочинної поведінки, аналізу супутникових знімків для виявлення руйнувань та ідентифікації об'єктів, що продукує правовий вакуум щодо необхідності імплементації Регламенту ЄС про ШІ, який набув чинності 1 серпня 2024 року. Регламент класифікує системи ШІ у правосудді як високоризикові та встановлює вимоги щодо прозорості алгоритмів [3]. Критичним є питання відповідальності за помилки ШІ-систем у процесі доказування.

Блокчейн забезпечує незмінність записів через криптографічне підтвердження, що має принципове значення для збереження доказів воєнних злочинів від фальсифікації. Україна впроваджує міжнародні стандарти цифрового документування [4] з метою забезпечення цілісності та незмінності цифрових доказів. Проте процесуальне законодавство не регулює використання блокчейну для зберігання доказів та верифікації їх цілісності. Міжнародна практика використання блокчейн-технологій для документування воєнних злочинів демонструє необхідність адаптації процесуальних норм до цифрової трансформації доказування. Міжнародний кримінальний суд у 2022 році вперше прийняв до розгляду криптографічно верифіковане досьє, що встановило прецедент визнання блокчейн-записів як доказів [5]. Однак юридична сила таких доказів залежить від відповідності

національним процесуальним стандартам безперервності ланцюга зберігання. Для України це актуалізує питання законодавчого закріплення вимог до криптографічних алгоритмів хешування, стандартів часових міток та процедури судової верифікації незмінності записів у розподілених реєстрах.

Ключовою проблемою є відсутність у процесуальних кодексах критеріїв допустимості цифрових доказів, стандартів їх верифікації, вимог до метаданих. Виникає питання компетенції експертів: хто має право встановлювати достовірність VR-реконструкції чи автентичність блокчейн-запису. Цифрова нерівність створює ризик порушення принципу рівності сторін, оскільки доступ до технологій та можливість залучення відповідних експертів розподілені нерівномірно, що суперечить статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6].

Регламент ЄС 2024/1689 про ШІ [3] встановлює правові рамки використання ШІ у правосудді, класифікуючи такі системи як високоризикові. Для України імплементація цих положень означає необхідність законодавчого врегулювання права на оскарження алгоритмічних висновків, встановлення обов'язку розкриття методології роботи ШІ-систем у судовому процесі та визначення суб'єктів відповідальності за помилкову ідентифікацію чи неправильну інтерпретацію даних. Практика ЄСПЛ у справах щодо автоматизованих систем прийняття рішень підтверджує необхідність збереження людського контролю над остаточним процесуальним рішенням, що має знайти відображення у змінах до Кримінального процесуального кодексу України (КПК України).

Відновлення України у правовому вимірі передбачає не лише притягнення винних до відповідальності, але й

створення процесуальної основи для визнання інноваційних доказів. Необхідні зміни до КПК України щодо визначення правового статусу VR/AR-реконструкцій, встановлення вимог до технічних характеристик цифрових доказів, регулювання використання ШІ з чітким розмежуванням відповідальності, визнання блокчейн-записів як засобу підтвердження автентичності, процедури верифікації експертами та механізмів забезпечення цифрової доступності. Досвід України у правовому регулюванні інноваційних технологій для розслідування міжнародних злочинів може стати внеском у розвиток міжнародного кримінального процесу.

Література

1. Ковальчук О.Я. Організаційно-правове забезпечення цифровізації судочинства в Україні: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.07 Київ, 2025. 573 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

3. Регламент Європейського Парламенту та Ради (ЄС) 2024/1689 від 13 черв. 2024 р. про встановлення гармонізованих правил щодо штучного інтелекту (Акт про штучний інтелект). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689

4. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations: A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law. UN Human Rights Office, 2022. URL: https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/berkeley-protocol-digital-open-source

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 лист. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

6. Starling Lab and Hala Systems file Cryptographic Submission of Evidence of War Crimes in Ukraine to the International Criminal Court. USC Shoah Foundation, June 2022. URL: https://sfi.usc.edu/news/2022/06/33571-starling-lab-and-hala-systems-file-cryptographic-submission-evidence-war-crimes

УДК 343.9:343.85(477)

Колодяжний М.Г., к.ю.н., с.н.с.,
НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад.
В.В. Сташиса НАПрН України,
м. Харків, Україна

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ: ВІД МІНІМАЛЬНОЇ ДОСТАТНОСТІ – ДО КОМПЛЕКСНОЇ ПОВНОТИ

Вже тисячі років поспіль має місце перманентний процес діалектичного протистояння держави у виді відповідних правоохоронних органів та злочинності, у відтворенні якої беруть участь сотні тисяч правопорушників щороку. Для сучасної України проблема злочинності (кримінальної протиправності) набула характеру нового потужного соціального виклику, від обмеження поширення якого залежить повоєнна відбудова Україна та, за великим рахунком, її європейське майбутнє. При цьому усунення криміногенних загроз має відбуватись на надійних науково обґрунтованих засадах. Однією із таких є комплексність.

Комплексністю у широкому розумінні є істотна ознака кримінологічної системи України. У вузькому

трактуванні комплексність – це інтегративна властивість кримінологічної системи, яка виражає її кількісну багатоелементність, зміст, повноту, якісну когерентну взаємодію між складовими комплексів кримінологічної доктрини, політики, законодавства, світогляду, кримінології як навчальної дисципліни, діяльності та їх спрямованості на досягнення мети такої системи. Остання полягає у захисті конституційних прав та свобод людини і громадянина, інтересів суспільства і держави шляхом некарального впливу на злочинність та зменшення її негативних соціальних наслідків.

У представлених тезах пропонується розглянути лише одну із багатьох граней комплексності. Вона стосується окремих системних параметрів комплексу кримінологічної діяльності, тобто практики запобігання кримінальним правопорушенням.

Багатьох учених-кримінологів, державників, керівників правоохоронних органів турбує питання щодо напрямів, змісту, ступеня жорсткості кримінологічної політики та діяльності під час та після війни. Є чітке переконання, що ґрунтується на (а) професійному досвіді, (б) аналізі та узагальненні сучасної прогресивної практики запобігання правопорушенням у зарубіжних країнах, (в) знаннях теорії систем, а також (г) результатах поглибленого авторського теоретичного та емпіричного пізнання проблеми комплексності у галузі кримінології про те, що повнота та зміст запобігання злочинності корелює з багатьма соціальними обставинами. Серед таких не лише суспільно-політичні та фінансові умови. Ефективність правозастосування залежить, головним чином, від усвідомлення структурної складності кримінологічної та кримінально-правової систем, а також важелів впливу на окремі комплекси (рівні) таких системних утворень.

Обстоюється позиція, відповідно до якої на передньому краю міжсистемної інтеракції, тобто системного впливу на явище злочинності, має перебувати саме кримінологічна система України, що відзначається некаральним (проактивним) змістом відповідних напрямів та заходів. Тобто держава має вжити усіх достатніх та необхідних заходів для того, щоб унеможливити вчинення відповідних кримінальних правопорушень, ускладнити реалізацію кримінальної мотивації з боку тих або інших суб'єктів, зменшити обсяг шкоди, що може потенційно бути спричинена після вчинення певних злочинів, тощо. Наповнення відповідних напрямів кримінологічної діяльності залежить вже від професіоналізму та майстерності певних суб'єктів запобіжної роботи та сфери суспільних відносин, де мають місце ті або інші негативні явища чи процеси, що потребують свого усунення та нейтралізації. Як у медицині застосовано заходи профілактики багатьох захворювань (миття рук з милом, загартовування, щеплення, усунення дефіциту вітамінів та мінералів та ін.), так й у кримінології має здійснюватись комплекс взаємопов'язаних профілактичних заходів для недопущення правопорушень, які аналогічно є своєрідними захворюваннями соціального організму.

В Україні з боку осіб, від яких залежить результативність і кримінологічної політики, і кримінологічної діяльності, простежується, на жаль, хибне і неповне уявлення щодо змісту правоохоронної роботи. Левова частка усіх заходів, що вживаються у цій сфері, охоплюється діяльністю під назвою «протидія злочинності». У своїй більшості вона зводиться до малодієвої рефлексії у виді кримінально-процесуальної роботи органів кримінальної юстиції на факт уже вчиненого правопорушення та завдану державі, суспільству та конкретній особі шкоду. Спеціальна

превенція кримінального закону в ідеалі має застосовуватись за принципом *ultima ratio*, тобто як крайній захід кримінально-правового реагування держави на протиправну поведінку у випадку, коли інші (кримінологічні, проактивні, завчасні) напрями діяльності не дали очікуваного соціального ефекту. Якщо народні депутати України, керівництво МВС України, Національної поліції, прокуратури та багатьох інших органів державної влади усвідомлять анонсовану кримінологічну прописну істину, то з великою долею ймовірності варто очікувати підвищення ефективності запобігання явищу кримінальної протиправності в Україні.

Зрозуміло, що органам та підрозділам Національної поліції як суб'єкту № 1 запобігання правопорушенням у нашій державі об'єктивно заважає чимало обставин, зумовлених воєнним часом та наслідками російсько-української війни. Однак в Україні, відверто кажучи, і до війни простежувалась здебільшого банальна рефлексія на кримінальні події. Такий стан справ вимагає застосування відносно якісно нового комплексного підходу щодо запобігання правопорушенням. Він полягає в умілому та виваженому поєднанні некаральних (кримінологічних) та традиційних репресивних (кримінально-правових) заходів, де першим із них буде надаватись доведений пріоритет.

Для цього необхідно декілька важливих умов, як-то: 1) наявність «політичної волі» на формування саме описаної вище кримінологічної політики України; 2) недопущення какістрократії, тобто архаїчної системи управління у правоохоронній сфері, де кримінологічна профілактика підміняється каральним популізмом, на який у суспільстві є значний запит через виражену багаторічну соціальну несправедливість; 3) розробка сучасної Стратегії комплексного запобігання та протидії кримінальним правопорушенням в Україні на період до 2030 року;

4) залучення до розробки такої Стратегії провідних учених-кримінологів, які представляють основні наукові осередки нашої країни, тощо.

УДК 343.132(043.2)
Кравчук Д.Р., курсантка,
Військовий інститут КНУ ім. Т. Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Пономаренко Н.В.,
асистент кафедри теорії та історії права і держави
ННІ права КНУ ім. Т. Шевченка

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВИКЛИКИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Самовільне залишення військової частини є одним із найбільш поширених злочинів проти встановленого порядку несення військової служби в умовах збройної агресії проти України. Воєнний стан, запроваджений у зв'язку з повномасштабним вторгненням рф, істотно змінив умови функціонування Збройних Сил України та посилив значення військової дисципліни як необхідної передумови обороноздатності держави. У цих умовах кримінально-правова оцінка самовільного залишення військової частини (СЗЧ) набула особливої актуальності як з позиції захисту публічних інтересів, так і з огляду на забезпечення прав військовослужбовців. Відповідно до статті 407 Кримінального кодексу України (ККУ) самовільне залишення військової частини або місця служби полягає у незаконному залишенні військовослужбовцем місця проходження служби без дозволу командування або у неприбутті до нього в

установлений строк без поважних причин, це кримінально караний вчинок, який може мати різні санкції залежно від тривалості відсутності та обставин. Максимальна санкція частини 5 ст. 407 ККУ під час воєнного стану передбачає позбавлення волі на строк від 5 до 10 років. При цьому менш тяжкі форми відсутності можуть каратися, зокрема, триманням у дисциплінарному батальйоні, обмеженням службових прав чи штрафом - залежно від конкретних частин норми [1]. Об'єктом цього злочину є встановлений порядок несення військової служби, що забезпечує організованість, керованість та боєздатність військових формувань. Суспільна небезпечність СЗЧ зумовлена тим, що такі дії підривають військову дисципліну, створюють загрозу зриву виконання бойових завдань та можуть поставити під небезпеку життя інших військовослужбовців.

Разом із тим у правозастосовній практиці виникає низка проблем, пов'язаних із кваліфікацією діянь військовослужбовців, насамперед щодо відмежування самовільного залишення військової частини від дезертирства, передбаченого статтею 408 ККУ. Дезертирство - це умисне залишення частини або місця

служби з метою ухилення від подальшого несення служби, що є суспільно небезпечнішим діянням і зазвичай карається суворіше (до 12 років позбавлення волі). Ключовим критерієм такого розмежування є спрямованість умислу та мета дій особи. Дезертирство характеризується наміром ухилитися від військової служби взагалі, тоді як при СЗЧ умисел, як правило, спрямований на тимчасове залишення частини без мети остаточного припинення служби. Судова практика засвідчує, що добровільне повернення військовослужбовця до частини за відсутності доказів наміру ухилитися від служби назавжди, як правило, виключає кваліфікацію за статтею 408 ККУ [1].

За даними Офісу Генерального прокурора, кількість кримінальних проваджень за ст. 407 ККУ Українські правоохоронці з січня 2022 року по вересень 2025 року зареєстрували 235 646 кримінальних проваджень за самовільне залишення військової частини та 53 954 справи за дезертирство. При цьому значна кількість проваджень відкривається щомісяця (до десятків тисяч), але лише частина з них доходить до суду чи закінчується обвинувальним вироком [2].

Окремої уваги заслуговує проблема встановлення суб'єктивної сторони злочину. У реальних умовах війни мотиви та психоемоційний стан військовослужбовця можуть бути складними й неоднозначними. Поширеними є ситуації, коли самовільне залишення частини пов'язане з наслідками бойового стресу, пораненнями, контузіями або розвитком посттравматичного стресового розладу. Такі обставини не завжди виключають кримінальну відповідальність, однак повинні враховуватися судом при призначенні покарання як пом'якшуючі відповідно до статті 66 КК України, що відповідає принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності.

У перспективі подальшого розвитку кримінально-правового регулювання відповідальності за самовільне залишення військової частини важливим є поєднання репресивних і відновних підходів. Після завершення активної фази воєнних дій актуалізується питання переосмислення кримінальної політики у цій сфері з урахуванням психологічних наслідків війни для військовослужбовців, стандартів прав людини. Тому ефективна кримінально-правова діяльність у цій сфері має поєднувати суворість відповідальності з індивідуальним підходом до кожного випадку, забезпечуючи баланс між інтересами держави та правами військовослужбовців.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змін. і доп.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 10.02.2026).
2. Правоохоронці відкрили майже 290 тисяч справ про СЗЧ і дезертирство за час повномасштабної війни. *Українська правда.* 14 жовт. 2025 р. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2025/10/14/8002654/ (дата звернення: 10.02.2026).

УДК 341.4(043.2)

Кришевич О.В., д.ю.н., професор,
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ,
Україна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ГЕНОЦИД: МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Геноцид був визнаний міжнародним злочином в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 11 грудня 1946 року. Резолюція 1947 року встановила, що геноцид є міжнародним злочином, який тягне за собою національну та міжнародну відповідальність окремих осіб і держав. 9 грудня 1948 року була прийнята й відкрита для підписання Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього, вона набула чинності 1951 року, на національному рівні передбачено ст. 442 КК України.

На сьогодні Офіс генпрокурора зафіксував 100 666 воєнних злочинів Росії проти України від початку повномасштабного вторгнення. Геноцид – це одна із категорій міжнародних злочинів, поряд із воєнними злочинами, злочинами проти людяності, злочином агресії,

але мають свою власну специфіку та самостійні елементи, хоча також лишаються тісно взаємопов'язаними та іноді "накладаються" одне на одного. Воєнні злочини - це серйозні порушення правил ведення війни (міжнародного гуманітарного права - МГП) в умовах міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту, за які передбачена, зокрема, міжнародна індивідуальна кримінальна відповідальність. Основні норми МГП окреслені в Гаазьких та Женевських конвенціях, у Зводі звичаєвих норм МГП і прикладами воєнних злочинів є умисне вбивство цивільної особи, полоненого, напади на житлові будинки та лікарні тощо, оскільки в умовах війни збройні дії можуть спрямовуватись лише на послаблення військового потенціалу ворога (супротивника). Злочини проти людяності - це широкомасштабні або систематичні напади на права та свободи людей (цивільне населення), де напад передбачає неодноразове вчинення посягань відповідно до (або на підтримку) організаційної політики вчинення таких нападів. На відміну від воєнних злочинів, злочини проти людяності не потребують умов збройного конфлікту і можуть вчинятися як в мирний, так і воєнний час. Однак, злочини проти людяності узагальнено вимагають ознаки 1) масовості та 2) організаційної політики нападів, а воєнні злочини можуть бути вчинені навіть без цих ознак. Злочин геноциду - це так званий "злочин злочинів", що передбачає фізичне знищення за дискримінаційними ознаками національної, етнічної, расової або релігійної групи як такої повністю, або, принаймні частково (у тому числі визначальної сукупності індивідів, що важлива для виживання всієї групи). Особливістю цих злочинів є те, що відповідальність за їх вчинення несуть конкретні особи, які віддають накази вчинити такі злочинні дії. Таким чином, основна сутність відмінності злочинів: часом вчинення, масштабом,

ступенем організації, а також метою (наміром) діяння, а для геноциду має значення наявність саме геноцидного наміру.

Злочин геноциду за міжнародним кримінальним правом має чітко визначені ознаки, які закріплені в Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду і покарання за нього (1948 р.), а також у Статуті Міжнародного кримінального суду (Римський статут, 1998 р.). Основні ознаки геноциду включають: а) об'єктивні ознаки (actus reus): знищення членів певної національної, етнічної, расової або релігійної групи шляхом убивства; заподіяння тяжкої шкоди фізичному чи психічному здоров'ю представників цієї групи; умисне створення таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне знищення групи; запровадження заходів, спрямованих на запобігання народжуваності серед представників групи; насильницьке переміщення дітей з однієї групи до іншої; б) суб'єктивні ознаки (mens rea): спеціальний умисел (dolus specialis) – наявність мети повністю або частково знищити певну групу як таку; розуміння виконавцем того, що його дії призводять до знищення груп

З початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року Російська Федерація вчиняє діяння, які, prima facie, мають ознаки злочину геноциду і в можуть бути кваліфіковані як геноцид ад'юдикаційними установами різних рівнів, зокрема: насильницька передача українських дітей на виховання російським громадянам; умисні масові напади на цивільне населення та цивільні об'єкти; винищення чоловіків призовного віку; масові зґвалтування, як метод вчинення геноциду подібно до руандійського сценарію; діяння, спрямовані на запобігання народжуваності у межах групи (відбуватися шляхом застосування методів генної інженерії, примусової

кастрації і стерилізації, насильницької контрацепції, примушування жінок до вчинення аборту, незаконного позбавлення волі чоловіків групи або створення умов для окремого проживання чоловіків та жінок, заборони шлюбів між членами однієї расової, етнічної чи національної групи); моріння голодом та спрагою, як метод вчинення геноциду, в тому числі перешкоджання діяльності гуманітарних коридорів (унеможливлення евакуації та доставки гуманітарних вантажів); викрадення та депортація цивільного населення з України на територію рф; насильницька паспортизація та нав'язування російського громадянства; злочини, спрямовані проти представників влади, громадських активістів, журналістів, діячів культури; широкомасштабні напади на українську культурну спадщину та ідентичність в цілому; злочини проти екосистеми.

Кінцевою метою вищого політичного керівництва рф є часткове винищення українців та насильницька асиміляція більшості населення України з російською нацією. Умисел причетних до злочину осіб, спрямований на ліквідацію політично та суспільно активного ядра української нації, "перевиховання" пасивної більшості в рамках, що унеможливить існування України, як суверенної та незалежної держави. І так, геноцид має системний характер, але при цьому вчиняється з конкретним умислом – знищити певну групу повністю або частково.

У визнанні світом геноциду в Україні вироки національних судів повинні бути першою ланкою і питання номер один на сього це створення спецтрибуналу. Оскільки, МКС не може притягати до відповідальності політичне і військове керівництво росії за вчинення злочину агресії проти України та не має юрисдикції щодо злочину агресії, якщо акт агресії вчинено державою, яка не

ратифікувала Римський Статут МКС. Але Римський статут МКС значною мірою не має прямої дії: він не передбачає покаран і вимагає від держав-учасниць встановлення внутрішніх процедур для співпраці з Міжнародним кримінального судом. Злочини, передбачені Римським статутом МКС, повинні також визначатися як злочини за внутрішнім законодавством кожної держави для того, щоб їх можна було переслідувати в національних судах. Україна активно працює над створенням спеціального трибуналу і зосередила увагу на основних положеннях: 1. Спецтрибунал буде базуватися на правилах і підходах, які застосовуються Міжнародним кримінальним судом і викладені в його Римському статуті. Він розслідуватиме та переслідуватиме злочини агресії проти України, вчинені на її території, як це визначено статтею 8 bis Римського статуту. 2. Юрисдикція Спецтрибуналу поширюватиметься на всі події з лютого 2014 року, початку збройної агресії Російської Федерації проти України. 3. Спеціальний трибунал повинен мати юрисдикцію щодо фізичних осіб, які здійснюють ефективний контроль над або безпосередньо керують політичними чи військовими діями держави. 4. Офіційний статус підсудного, такий як статус глави держави, чи офіційний статус іншої посадової особи держави, не звільнятиме таку особу від індивідуальної кримінальної відповідальності та не пом'якшуватиме покарання. 5. Спеціальний трибунал розглядатиме лише злочини агресії проти України та буде створений як міжнародний спеціальний кримінальний ad hoc трибунал для розгляду збройної агресії Росії проти України.

І головне, геноцид є міжнародним злочином, до якого не застосовуються строки давності (не застосовується давність притягнення до кримінальної відповідальності та виконання обвинувального вироку (відповідно до ч. 5 ст.

49 та ч. 6 ст. 80 КК)), за його вчинення настає кримінальна відповідальність за нормами міжнародного або національного права, незалежно від того, чи є суб'єкт цього злочину посадовою або іншою особою та чи поширюється на нього недоторканість, встановлена окремою державою.

Література

1. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: Конвенція. Документ ООН, прийнятий від 14.12.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_389#Text

2. Про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства Конвенція ООН від 26 листопада 1968 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_168

3. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій / упоряд. Т. Яблонська. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: Сфера, 2002. С. 182 – 185.

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25-26. Ст. 131.

УДК 343.3/.7:355.4(043.2)

Кришталь А.В.,
Юхневич К.В., курсанти,
Керелін В.В., д.ю.н., доцент,
п\п-к юстиції,
Військовий інститут
Київського національного
університету імені
Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблема визначення правового статусу комбатанта у вітчизняному законодавстві залишається однією з найменш врегульованих. Кримінальний кодекс України оперує поняттями, орієнтованими на загальнокримінальний контекст, тоді як військові злочини, передбачені розділом XIX КК, охоплюють лише частину діянь, що набувають масового характеру в умовах конфлікту. Питання кваліфікації дій, здійснених у стані бойового стресу, при виконанні наказу або в умовах крайньої необхідності, не мають однозначного доктринального розв'язання.

Правоохоронна діяльність у Силах оборони України здійснюється у специфічному організаційному середовищі, де перетинаються функції органів військового управління, Військової служби правопорядку та органів прокуратури. Взаємодія між ними в умовах воєнного стану не підпорядкована єдиній чіткій процедурі, що породжує конкуренцію повноважень і практичні колізії при досудовому розслідуванні злочинів, учинених у зоні бойових дій. Матеріали науково-практичного семінару кафедри правового забезпечення НУОУ 2022 року фіксують цю проблему як системну: відсутність координаційного центру правоохоронної діяльності у військовому сегменті породжує ризик втрати доказів, дублювання слідчих дій і, зрештою, безкарності за вчинені злочини [1, с. 47–52].

Питання застосування норм міжнародного гуманітарного права у взаємодії з нормами КК України досі не отримало достатнього законодавчого оформлення. Стаття 438 КК передбачає відповідальність за порушення

законів та звичаїв війни, однак бланкетний характер диспозиції у поєднанні з відсутністю розробленої правозастосовної практики створює значні труднощі при кваліфікації конкретних діянь. Ратифіковані Україною Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них формально є частиною національного правопорядку згідно зі статтею 9 Конституції України, проте механізм їх застосування судами залишається непрозорим. Розрив між міжнародно-правовим зобов'язанням і його реалізацією у кримінальному провадженні є однією з найгостріших методологічних проблем вітчизняного кримінального права.

Розбудова системи військової юстиції виступає окремим і надзвичайно важливим напрямом реформування правоохоронної сфери. В.Г. Пилипчук, В.П. Коваль та інші упорядники збірника матеріалів міжнародної науково-практичної конференції 2019 року обґрунтовували необхідність відновлення спеціалізованих військових судів ще до початку повномасштабного вторгнення [2, с. 89–95]. Після 2022 року ця позиція набула принципово нового змісту: відсутність спеціалізованого судового органу, здатного розглядати справи з урахуванням специфіки військових правовідносин, призводить до того, що загальні суди вирішують справи, що потребують спеціальної підготовки суддів. Порівняльний аналіз досвіду держав НАТО підтверджує, що ефективне правосуддя щодо злочинів, учинених військовослужбовцями, передбачає або окрему юрисдикцію, або принаймні спеціалізовані склади суддів із відповідними знаннями і допуском до секретних матеріалів.

Окремої уваги заслуговує проблема криміналізації колабораціонізму та суміжних діянь, що отримала законодавче оформлення у 2022 році через внесення змін до КК. Статті 111-1 і 111-2 КК України запровадили

склади, які охоплюють широкий спектр поведінки — від добровільного зайняття посад у структурах окупаційної адміністрації до пропаганди в інтересах агресора. Правозастосовна практика, що формується навколо цих статей, виявила проблему надмірно широкого кола суб'єктів, яким може бути інкримінована відповідальність, — зокрема, осіб, що вимушено виконували певні дії на окупованих територіях без умислу на заподіяння шкоди державним інтересам. Розмежування добровільності і вимушеності у таких ситуаціях потребує доктринального опрацювання, яке наразі перебуває лише на початковому етапі.

Поряд із питаннями кваліфікації постає проблема процесуальної спроможності провести повноцінне досудове розслідування в умовах бойових дій. Збір доказів на звільнених від окупації територіях потребує не лише технічних ресурсів, а й спеціального нормативного режиму, що враховує ризики для безпеки слідчих, обмежений доступ до місць вчинення злочинів і потребу у взаємодії з міжнародними слідчими органами — зокрема, Міжнародним кримінальним судом. Погодження між національним та міжнародним рівнями розслідування є надзвичайно тонким процесом, у якому принцип суверенітету щодо кримінального судочинства входить у потенційне протиріччя з принципом доповнюваності юрисдикції МКС. Поки вітчизняне законодавство не врегулювало механізм такого погодження системно, а не через поодинокі угоди про співпрацю, ефективність притягнення до відповідальності за воєнні злочини залишатиметься обмеженою [1, с. 118].

Кримінально-правова діяльність у сучасних умовах не може будуватися виключно на апаратних рішеннях — вона потребує системної доктринальної бази, яка враховує специфіку збройного конфлікту як правового явища. Доки

норми мирного часу застосовуються до воєнних реалій через механізм аналогії або розширювального тлумачення, правова система реагуватиме із запізненням і непослідовністю. Досвід держав, що пройшли через збройні конфлікти і зберегли правові інституції, свідчить: ефективна кримінально-правова діяльність в умовах війни вимагає не тільки змін до кодексів, а передусім сформованої філософії права, здатної обґрунтовувати рішення за межами буквального тексту норми .

Література

1. Правове забезпечення правоохоронної діяльності у силах оборони України в умовах відсічі широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України: збірник матеріалів наук.-практ. семінару кафедри правового забезпечення (Київ, 29 листоп. 2022 р.). М-во оборони України. Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняховського; за ред. М.М. Прохоренка, А.Л. Бейкуна. Київ: ТОВ «ТРОПЕА», 2022. 329 с.

2. Система військової юстиції у забезпеченні національної безпеки України: збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. / упоряд.: В.Г. Пилипчук, В.П. Коваль, П.П. Богуцький, М.В. Беланюк, С.О. Дорогих, І.М. Доронін, О.Г. Радзієвська. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2019. 358 с.

УДК 343.3:355.1(043.2)

Купріянова А.О., курсант,
Військовий інститут
Київського національного
університету імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник:
Бериславська О.М., к.ю.н., доцент

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ВІЙСЬКОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Сучасний етап розвитку України характеризується безпрецедентними викликами у сфері національної безпеки, спричиненими повномасштабною збройною агресією російської федерації та запровадженням правового режиму воєнного стану. Це не тільки зумовило масштабні ризики для внутрішньої безпеки України, а й послабило організованість та боєздатність Збройних Сил України у зв'язку з підвищенням рівня військової злочинності.

Порушення встановленого порядку несення військової служби, недотримання військової дисципліни, корупційні прояви та інші протиправні діяння у військовій сфері безпосередньо впливають на виконання бойових завдань та підривають довіру до військових інституцій. З огляду на це особливої ваги набуває формування ефективної системи нормативно-правового регулювання протидії військовій злочинності, що включає як превентивні, так і каральні механізми, а також належне функціонування спеціалізованих правоохоронних органів у сфері військової юстиції.

Такі чинники, як збільшення чисельності Збройних Сил України та інших військових формувань, інтенсивні бойові дії, мілітаризація суспільства та психологічні навантаження на особовий склад відповідно призвели до збільшення кількості військових правопорушень, які охоплюють як адміністративні, так і кримінально карані діяння. Військові адміністративні правопорушення, передбачені, зокрема, главою 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення, посягають на встановлений порядок проходження військової служби та безпосередньо впливають на стан військової дисципліни

[1]. Водночас кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби, закріплені у розділі XIX Кримінального кодексу України створюють системні загрози для функціонування сектору безпеки і оборони [2].

Забезпечення правопорядку у Збройних Силах України, запобігання, виявлення та припинення військових правопорушень покладено на Військову службу правопорядку у Збройних Силах України. Відповідно до статей 1, 3 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» основними завданнями цього органу є здійснення заходів щодо забезпечення військової дисципліни, законності у Збройних Силах, захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців тощо [3]. Практика діяльності ВСП у зоні проведення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил засвідчила її значну роль у стабілізації правопорядку, профілактиці правопорушень та реагуванні на порушення військової дисципліни.

Разом із тим чинна модель правового регулювання діяльності ВСП потребує подальшого вдосконалення. Наявні колізії серед законодавчих норм, обмеженість повноважень служби, а також відсутність повноцінних слідчих та оперативно-розшукових функцій істотно знижують ефективність протидії військовій злочинності.

Особливо гострою проблемою для Збройних Сил України в умовах війни є зростання кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із самовільним залишенням військової частини (стаття 407 Кримінального кодексу України) та дезертирством (стаття 408 КК України). За статистичними даними, у 2022 році відкрито понад 231 тис. кримінальних проваджень за фактами самовільного залишення частини та близько 53 тис.

проваджень за фактами дезертирства. Динаміка цих показників свідчить про системний характер проблеми та вплив на обороноздатність держави.

Водночас практика досудового розслідування таких правопорушень демонструє низку організаційних та процесуальних труднощів. Наразі досудове розслідування військових злочинів здійснюється Державним бюро розслідувань, яке, з огляду на значне навантаження та обмежені кадрові ресурси, не завжди спроможне забезпечити оперативність і повноту розслідування. Це актуалізує питання розширення повноважень Військової служби правопорядку та створення на її базі спеціалізованого органу – військової поліції, що передбачено законопроєктом № 6569-д від 31.05.2024 [4]. Реалізація такого підходу дозволила б передати повноваження щодо проведення досудового розслідування, здійснення оперативно-розшукової діяльності та превентивних заходів у сфері військової юстиції.

Отже, нормативно-правові засади протидії військовій злочинності в Україні перебувають у стані активної трансформації, зумовленої викликами повномасштабної війни. Зростання кількості військових правопорушень свідчить про наявність внутрішніх загроз для обороноздатності та національної безпеки держави. У даних умовах ключову роль відіграє Військова служба правопорядку, діяльність якої потребує подальшого нормативного вдосконалення та розширення повноважень, зокрема шляхом створення військової поліції, оскільки підвищення ефективності спеціальних правоохоронних органів та посилення превентивних механізмів, безперечно, сприятимуть обороноздатності держави.

Література

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X, редакція від

01.01.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III, редакція від 17.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3035

3. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07.03.2002 р. № 3099-III, редакція від 27.01.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text

4. Проект Закону «Про Військову поліцію» № 6569-д від 31.05.2024, зареєстрований на 11 сесії IX скликання. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44336

УДК 347.965:342.9

Лаврів В.П., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТА

У зв’язку із прийняттям Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в редакції від 05 липня 2012 року, правові засади діяльності і організації адвокатури набули нового шляху розвитку адвокатської діяльності в Україні.

Водночас починаючи з моменту прийняття даного Закону по даний час, до нього вносили зміни п’ятнадцять разів, що вказує на необхідність його вдосконалення та врахування правових вимог сучасності.

Як зазначено в п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», для здійснення

адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правничої допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правничої допомоги, зокрема, серед іншого, збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою [1].

Нормами ч. 1 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено, що адвокатський запит це письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правничої допомоги клієнту [1].

Формування адвокатського запиту є професійним правом адвоката, а вимоги до його подання є однаковими для всіх адвокатів, незалежно від організаційних форм, в яких здійснюється адвокатська діяльність – індивідуально, або у формі адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання.

Проте у адвокатів іноді виникає необхідність самостійно захистити особисті права, в тому числі, звернувшись із запитом на отримання інформації та копій документів до відповідних державних чи приватних організацій, установ.

У такому випадку керуватись нормами ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат не може, оскільки вони передбачають тільки надання відповіді на адвокатський запит, до якого додані

посвідчені адвокатом копії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, ордера або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги.

Діюче законодавство України передбачає можливість самопредставництва у суді, водночас, щоб отримати інформацію для захисту своїх прав адвокат змушений звертатись до іншого адвоката за правничою допомогою для формування адвокатського запиту, що фактично ставить адвоката в незручне становище, оскільки заставляє шукати самому собі захисника чи представника будучи в той же час професійним фахівцем в галузі права.

Проаналізувавши матеріали кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури можемо сказати, що в таких випадках вважають що адвокати, все ж таки іноді порушують вимоги щодо оформлення адвокатського запиту, так у одному з випадків, ордер, на підставі якого запитувались документи, був виписаний адвокатом самим на себе. Оскільки адвокату не дозволено у своїй професійній діяльності використовувати засоби та методи, які суперечать чинному законодавству або Правилам адвокатської етики (ч. 5 ст. 7), такий адвокат був притягнутий до дисциплінарної відповідальності [2].

Аналізуючи норми профільного законодавства про адвокатуру, можемо сказати, що адвокатський запит є інструментом правничої допомоги, який використовується **виключно** для надання правової допомоги клієнту, а не для захисту прав самого адвоката. Чинне законодавство не дозволяє подання запиту для потреб самого адвоката, що фактично примушує адвокатів до зайвої роботи та ставить їх у незручне професійне становище, а дане питання потребує правового рішення.

Пропонуємо для вирішення даного правового питання внести зміни до частини 1 статті 24 Закону

України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та після слів «для надання правничої допомоги клієнту» добавити фразу «для захисту особистих прав та інтересів адвоката за відсутності конфлікту інтересів».

Отже, вищевикладене приводить до висновку, що законодавство у сфері адвокатури України постійно потребує вдосконалення, для кращого та ефективного здійснення професійної правової діяльності адвокатів та гармонізації правової системи України в цілому.

Література

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5076-VI (зі змін. і допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 5076-17#Text (дата звернення: 06.02.2026).

2. PRO конфлікт інтересів та адвокатську етику: що потрібно знати адвокату для успішного захисту? URL: https://pravokator.club/news/pro-konflikt-interesiv-ta-advokatsku-etyku-shho-potribno-znaty-advokatu-dlya-uspishnogo-zahystu/ (дата звернення: 06.02.2026).

УДК 342.9(043.2)

Лейченко О.В., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНИЙ СТАН І ВИКЛИКИ

Сучасний стан регулювання діяльності прокуратури в умовах воєнного стану характеризується підвищенням ролі

прокуратури як координаційного та процесуального центру кримінально-правової реакції держави на злочини, пов'язані зі збройним конфліктом. Ця тенденція проявляється у розширенні фактичного обсягу процесуальних функцій прокурора під час здійснення досудового розслідування, підтримання публічного обвинувачення, а також у формуванні єдиних підходів до документування та кваліфікації діянь, що можуть становити міжнародні злочини. Водночас збереження конституційної моделі прокурорської діяльності вимагає, щоб посилення інституційної ролі прокуратури не трансформувалося у відновлення «наглядової» парадигми поза межами, встановленими законом, а здійснювалося виключно в рамках функцій, прямо визначених Конституцією України та Законом України «Про прокуратуру» [1].

Правовий режим воєнного стану, запроваджуваний відповідно до Конституції України та спеціального закону про правовий режим воєнного стану [2], об'єктивно впливає на організацію роботи органів прокуратури, кадрове забезпечення, порядок взаємодії з іншими органами сектору безпеки і оборони, а також на процесуальні режими кримінального провадження. Зазначений вплив має подвійний характер. З одного боку, він обумовлений необхідністю оперативного реагування на безпекові загрози, функціонування системи правопорядку в умовах руйнування інфраструктури, переміщення населення, окупації частини територій та обмеження доступу до окремих районів. З іншого боку, саме в умовах воєнного стану посилюється цінність правових гарантій, оскільки ризики свавілля, надмірної дискреції та процесуальних спрощень істотно зростають.

Воєнний стан актуалізував потребу в адаптації кримінального провадження до умов обмеженого доступу

до суду, ризиків для життя учасників процесу, неможливості фізичного транспортування затриманих або матеріалів проваджень, а також до необхідності термінового документування злочинів в умовах бойових дій. У таких умовах нормативне регулювання зосереджується на: забезпеченні безперервності процесуальних строків та процедур; використанні дистанційних форм комунікації; визначенні альтернативної територіальної підсудності; організації зберігання й передачі матеріалів проваджень; підвищенні вимог до безпеки свідків і потерпілих, зокрема у справах, пов'язаних із воєнними злочинами [3, с. 142-144]. При цьому ключовим викликом є досягнення балансу між процесуальною економією та непорушністю стандартів справедливого суду, змагальності та рівності сторін.

Суттєвою рисою сучасного стану регулювання є також інституціоналізація спеціалізації в межах прокуратури щодо розслідування та процесуального керівництва у провадженнях, пов'язаних зі збройною агресією. На практиці це виражається у створенні (або посиленні) профільних підрозділів, методичному супроводі, встановленні єдиних підходів до кваліфікації та доказування, а також у розвитку міжнародної взаємодії з іноземними правоохоронними органами й міжнародними інституціями. Водночас нормативна база такої спеціалізації, з огляду на швидкість змін, інколи має фрагментарний характер, що зумовлює потребу у її систематизації та приведенні у відповідність до принципів правової визначеності й передбачуваності.

Організаційно-кадровий вимір регулювання діяльності прокуратури в умовах воєнного стану охоплює низку специфічних проблем. По-перше, зростає навантаження на прокурорів через збільшення кількості кримінальних проваджень, ускладнення доказування та

необхідність одночасно підтримувати функціонування прокуратури в «звичайних» категоріях справ. По-друге, виникають кадрові втрати та диспропорції, пов'язані з переміщенням працівників, мобілізаційними процесами, неможливістю роботи на окупованих територіях, а також із підвищеними ризиками для життя і здоров'я. По-третє, ускладнюється реалізація процедур добору, навчання, оцінювання та дисциплінарної відповідальності, оскільки потреба в оперативності може вступати в конкуренцію з вимогами належної процедури та гарантій незалежності прокурора.

Серед сучасних викликів нормативного регулювання діяльності прокуратури в умовах воєнного стану доцільно виокремити такі:

– виклик правової визначеності: швидкі зміни законодавства й підзаконних актів можуть породжувати колізії, дублювання та неоднаковість практики застосування;

– виклик гарантій прав людини: підвищення безпекового компонента не повинно зумовлювати зниження стандартів обґрунтованості процесуальних рішень та ефективності судового контролю;

– виклик доказування та збереження доказів: умови бойових дій ускладнюють фіксацію подій, ідентифікацію осіб, збереження матеріальних слідів, що вимагає нормативно врегульованих протоколів і методик;

– виклик міжвідомчої координації: прокуратура змушена діяти в щільній взаємодії з органами досудового розслідування та військовими структурами, що потребує чіткого розмежування компетенції й відповідальності;

– виклик міжнародного виміру: документування міжнародних злочинів і співпраця з міжнародними механізмами вимагають узгодження національних

процедур із міжнародними стандартами, включно з вимогами до якості доказів та ланцюга їх збереження.

Отже, сучасний стан нормативного регулювання діяльності прокуратури в умовах воєнного стану можна охарактеризувати як динамічний, багаторівневий і функціонально навантажений. Він спрямований на забезпечення безперервності публічних функцій прокуратури, адаптацію кримінальної юстиції до надзвичайних умов та підвищення ефективності реагування на злочини, пов'язані зі збройною агресією. Водночас ключовим завданням залишається забезпечення системності й узгодженості нормативного масиву, а також підтримання належного балансу між потребами безпеки та стандартами верховенства права, що є визначальним критерієм демократичності правової системи навіть у найскладніших умовах.

Література

1. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

3. Колич О., Литвин Г. Діяльність прокуратури в умовах воєнного стану в Україні. *Державотворення та правотворення в умовах війни та післявоєнний період:* збірник тез доповідей учасників Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 12 груд. 2024 р.) / упорядники: Д.Є. Забзалюк, Р.Я. Демків. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 142-144.

УДК 343.13:004.8(043.2)
Лисюк А.М., Кирия Т.І., курсанти,
Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна
Науковий керівник: Филипська В.І., к.ю.н.

РОЗРОБКА ТА ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ШІ ЯК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОМІЧНИКА

Сучасна трансформація правоохоронної діяльності та системи кримінальної юстиції в Україні безпосередньо пов'язана з інтеграцією технологій штучного інтелекту (далі – ШІ), які виступають потужним каталізатором підвищення ефективності всіх стадій кримінального провадження. Використання інтелектуальних систем дозволяє принципово змінити підходи до збору та аналізу структурованих і неструктурованих даних , які можуть бути використані для доказової бази, забезпечуючи автоматизацію обробки надвеликих масивів цифрових даних (Big Data) [1, с. 25], що є критично важливим для ідентифікації правопорушників та оперативного визначення місць концентрації злочинності у режимі реального часу.

Запровадження інноваційних методів аналізу аудіо- та відеоінформації сприяє верифікації показань і автоматизації протоколювання, що суттєво мінімізує вплив людського фактора та технічних похибок. Попри значний технологічний потенціал, на сьогодні відсутня комплексна законодавча база та належна інституційна підтримка інтеграції ШІ в кримінальний процес [2, с. 25].

В юридичній площині ШІ доцільно розглядати як організовану сукупність інформаційних технологій, здатну

виконувати складні завдання шляхом використання наукових методів та алгоритмів самонавчання. Такий підхід корелюється з положеннями Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні [3], де акцент зміщується на функціональну здатність системи автономно підбирати оптимальні рішення з наперед визначеного набору варіантів.

Для забезпечення процесуальної легітимності впровадження ШІ у кримінальний процес України необхідно розробити та законодавчо закріпити класифікацію таких систем залежно від їх функціональних спроможностей та рівня автономності.

Доцільно виокремлювати три основні рівні: допоміжний техніко-криміналістичний ШІ, що базується на комп'ютерному зорі; аналітико-прогностичний ШІ, призначений для структурування матеріалів провадження та оцінки ризиків; а також інтелектуально-дорадчий ШІ, що забезпечує підтримку прийняття рішень слідчим чи суддею.

Особливої уваги потребує визначення статусу результатів діяльності таких систем у процесі доказування. Згідно з вимогами ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [4], фактичні дані повинні бути отримані виключно у передбаченому законом порядку, а оскільки алгоритм не є самостійним суб'єктом процесу, його висновки наразі мають характер припущень. Це підтверджується і судовою практикою 2025 року, де Верховний Суд [5] вказав, що розрахунки ШІ не є автоматичною підставою для перегляду вироків, а розглядаються лише як технологічна інтерпретація фактів. Відтак, найбільш раціональним шляхом є визнання ШІ інтелектуальним помічником або складним технічним засобом, який використовується спеціалістом чи експертом, що дозволяє покласти відповідальність за

результати на людину-фахівця у межах ст. 101 КПК України [4].

Забезпечення прозорості та підзвітності ШІ вимагає впровадження моделі «Explainable AI» (пояснювального ШІ), яка дозволяє подолати «ефект чорної скриньки» та гарантує можливість оскарження алгоритмічних висновків стороною захисту. Це особливо важливо в контексті гармонізації вітчизняного законодавства з європейським Регламентом AI Act, де правосуддя віднесене до сфери високого ризику. Наукова новизна такого підходу полягає у переході від механічного сприйняття ШІ як простого додатка до його розуміння як мультимодальної екосистеми, що функціонує на межі технологічних інновацій та правових гарантій. Впровадження ШІ у формі інтелектуального помічника дозволить ідентифікувати особу за «цифровою тінню», аналізувати кінематику ходи та мікрорухи міміки під час допитів, а також використовувати системи ДНК-фенотипування для віртуального моделювання зовнішності.

Отже, закріплення правового статусу ШІ як інтелектуального асистента у КПК України [4] є критично необхідним кроком для мінімізації ризиків дискримінації, забезпечення процесуальної економії та гарантування верховенства права в умовах побудови цифрового правосуддя.

Література

1. Бородін Н.І. Оптимізація методів збору та аналізу даних для бізнесу з використанням сучасних інформаційних технологій: кваліфікаційна робота магістра спеціальності 122 «Комп'ютерні науки» / наук. керівник С.Ю. Борю. Запоріжжя: ЗНУ, 2024. 68 с.

2. Іващенко С. Правові засади регулювання штучного інтелекту в Україні: сучасний стан та перспективи

розвитку. Адміністративне право і процес. 2025. № 2. С. 24-32. DOI: https://doi.org/10.32782/2227-796X.2025.2.02.

3. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1556-2020-%D1%80.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17.

5. Ухвала Верховного Суду від 02.09.2025 р. № 51-1756км. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129961895.

УДК 343.121(043.2)

Літвінова І.Ф., к.ю.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ СТОРОНИ ЗАХИСТУ ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

Реалізація прав сторони захисту в кримінальному процесі є важливою складовою забезпечення справедливості та правової рівності між сторонами обвинувачення та захисту. Однак на практиці захисники стикаються з рядом проблем, що ускладнюють ефективну реалізацію цих прав. Багато з цих проблем виникають через недосконаліть чинного законодавства, процесуальних норм або ж через об'єктивні обмеження, які впливають на доступність правової допомоги. Проблеми з доступом до матеріалів справи, затримки в кримінальних провадженнях, недостатня кількість кваліфікованих захисників — це лише деякі з перешкод, з якими

стикаються захисники на різних етапах кримінального процесу.

Однією з найбільших проблем, з якою стикаються захисники під час досудового розслідування, є обмеження доступу до матеріалів справи. Хоча за законодавством, зокрема згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України, захисник має право на ознайомлення з усіма матеріалами справи, це право часто обмежується. Слідчі органи можуть відмовити в наданні доступу до частини матеріалів через те, що вони містять державну таємницю, інші конфіденційні відомості, або з огляду на необхідність збереження слідчих дій у таємниці. Ці обмеження зазвичай пов'язані з необхідністю захисту інтересів національної безпеки, безпеки свідків або іншими законодавчо визначеними причинами. Проте, навіть якщо обмеження доступу можуть бути обґрунтованими, вони часто ускладнюють ефективний захист обвинуваченого. Захисник, не маючи повної картини справи, не може забезпечити належний рівень захисту. Без можливості ознайомитися з усіма матеріалами справи, зокрема доказами, що зібрані проти його підзахисного, захисник не має змоги повною мірою сформувати стратегію захисту. Це ставить захисника в нерівні умови порівняно з обвинуваченням, яке має доступ до всіх матеріалів і може активно використовувати їх для доведення вини. У таких випадках захисник змушений шукати шляхи оскарження таких обмежень. Він може звертатися до суду з клопотанням про надання доступу до матеріалів справи або оскаржити незаконні дії слідчого, якщо відмову в доступі вважає безпідставною. Проте це створює додаткові затримки в процесі, оскільки судовий розгляд цього питання може зайняти тривалий час. Це не лише впливає на оперативність кримінального процесу, але й ставить під сумнів ефективність захисту прав підзахисного, адже час,

що витрачається на оскарження обмежень доступу до матеріалів справи, зазвичай затягує розслідування і, в деяких випадках, може призвести до необґрунтованого утримання під вартою.

Ще однією проблемою є те, що навіть після отримання доступу до матеріалів справи, частина з них може бути надана із значними затримками або у скороченому вигляді. Це також ускладнює роботу захисника, оскільки він не має достатньої інформації для своєчасного реагування або для подання відповідних клопотань. До того ж, можливість заперечувати проти доказів обвинувачення значною мірою залежить від того, наскільки своєчасно захисник отримує доступ до всіх зібраних матеріалів. У разі затримки цієї інформації виникає ризик, що важливі моменти справи можуть бути упущені, і захисник може не встигнути вчасно оскаржити нещодавно надані докази. Однією з можливих причин таких затримок є недостатньо чітке і однозначне законодавче регулювання доступу до матеріалів справи. Законодавство має визначати, в яких саме випадках слідчі органи можуть обмежувати цей доступ, і які саме матеріали можуть бути віднесені до категорії таємних або конфіденційних. Якщо умови для обмеження доступу до матеріалів будуть чітко прописані в законі, це дозволить захисникам та суддям швидше реагувати на порушення прав обвинувачених і мінімізувати затримки в процесі.

Ще однією складністю є відсутність достатнього контролю за дотриманням прав захисників на всіх етапах досудового розслідування. Можливо, слід посилити контроль з боку суду за законністю обмежень, а також надати судовим органам більш конкретні інструменти для моніторингу та виправлення ситуацій, де захисники можуть бути необґрунтовано обмежені в доступі до матеріалів. Судді повинні мати можливість негайно

реагувати на подібні порушення та забезпечувати реальне виконання права захисту на ознайомлення з матеріалами справи.

Щоб покращити ситуацію, важливим кроком є вдосконалення нормативно-правової бази. Необхідно внести зміни до законодавства, щоб чітко визначити умови, за яких захисник має право на доступ до всіх матеріалів справи, а також розробити механізми для швидкого і прозорого розгляду питань щодо обмеження цього доступу. Це могло б включати, наприклад, більш детальні процедури і строки для подання клопотань щодо доступу до матеріалів справи, а також введення обов'язкових підстав для відмови в доступі. Крім того, важливо підвищити рівень відповідальності органів досудового розслідування за порушення прав захисту, зокрема за затримку чи відмову в наданні необхідних матеріалів у встановлені терміни.

Незважаючи на ці труднощі, вирішення проблеми з доступом до матеріалів справи дозволить значно покращити захист прав обвинуваченого, сприяти більш прозорому і ефективному кримінальному процесу, а також забезпечити неупередженість судових рішень.

УДК 343.121(043.2)
Літвінова І.Ф., к.ю.н., доцент,
Хадієва М.С., здобувачка вищої освіти другого (магістерського рівня),
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПОВНОВАЖЕННЯ ЗАХИСНИКА ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ НА РІЗНИХ СТАДІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Роль захисника в кримінальному процесі є надзвичайно важливою на кожному етапі кримінального провадження, оскільки його основне завдання полягає в забезпеченні прав та інтересів обвинуваченого, а також у сприянні реалізації принципів справедливості та законності. Повноваження захисника змінюються в залежності від етапу процесу, і ефективна реалізація цих повноважень на кожному етапі має вирішальне значення для результату справи. Розглянемо докладно, як ці повноваження реалізуються на стадіях досудового розслідування, судового розгляду та апеляційного оскарження.

На етапі досудового розслідування роль захисника є особливо важливою, оскільки саме на цьому етапі збираються основні докази, що визначатимуть подальший хід справи. Повноваження захисника на цій стадії кримінального процесу включають право на ознайомлення з матеріалами справи (за винятком тих, що містять державну таємницю або інформацію, яка може зашкодити слідству), право на участь у слідчих діях, таких як допити підозрюваних, свідків, проведення обшуків і експертиз. Ці права дозволяють захиснику вчасно виявляти порушення в процесі збору доказів і реагувати на них, що є важливим для забезпечення законності і прав обвинуваченого. Особливе значення має право захисника брати участь у допитах. Захисник може ставити питання підозрюваному, свідкам, вимагати допиту нових свідків або проведення додаткових слідчих дій. Це важливо, оскільки саме на етапі досудового слідства можуть бути зібрані докази, що стануть вирішальними для розгляду справи в суді. Захисник може заперечувати проти порушень прав

підзахисного, таких як примусове давання показань або використання незаконних методів допиту. Він має право оскаржити будь-які дії слідчого, якщо вони порушують права обвинуваченого або є незаконними. Ще одним важливим правом захисника на етапі досудового розслідування є можливість оскаржувати дії слідчого щодо застосування запобіжних заходів. Захисник може вимагати змінити запобіжний захід на менш суворий або навіть домогтися звільнення підозрюваного під підписку про невиїзд, якщо це дозволяють обставини справи. Крім того, захисник має право подавати клопотання про проведення додаткових слідчих дій, таких як повторні допити, проведення нових експертиз, витребування нових доказів. Після завершення досудового розслідування справа переходить до суду, де захисник має ще більше прав для активного впливу на процес.

На етапі судового розгляду захисник бере участь у всіх засіданнях, має право ставити запитання свідкам, подавати нові докази, оскаржувати рішення суду першої інстанції. Це час, коли він може найбільш активно представляти інтереси свого клієнта, оскільки судовий розгляд є публічним процесом, де кожна зі сторін має рівні права на представлення своїх доводів. Одним із ключових прав захисника в суді є право виступати на захист обвинуваченого. Це дозволяє йому зробити свою оцінку доказів, що були представлені обвинуваченням, висловити аргументи на користь підсудного і ставити питання свідкам або прокурору. Захисник також може подавати клопотання про виклик нових свідків або про проведення нових експертиз, якщо це необхідно для забезпечення справедливості процесу. Особливе значення має право захисника оскаржити порушення під час судового розгляду. Якщо під час засідання суд або інші учасники процесу порушують права обвинуваченого, захисник може

заявити протест або подати апеляційну скаргу. Крім того, захисник має право заявити клопотання про зміну запобіжного заходу, якщо вважає, що обвинувачений більше не потребує такого заходу, або ж домогтися зниження покарання, якщо це передбачено для конкретного виду злочину. Протягом судового процесу захисник повинен бути готовим до спростування доказів, представлених обвинуваченням, а також до підготовки нових доказів, які можуть підтвердити невинуватість обвинуваченого або зменшити ступінь його відповідальності. У разі потреби захисник може вимагати перегляду окремих питань, зокрема стосовно неправомірних доказів або порушення процесуальних норм. Після того як суд прийняв рішення, захисник має право звернутися до апеляційного суду, якщо вважає, що судова інстанція першої ланки допустила помилки в оцінці доказів або у застосуванні закону.

У процесі апеляції захисник може подати апеляційну скаргу на вирок суду, касацію або протест, якщо вважає, що рішення є неправомірним або несправедливим. Це право дозволяє захиснику оскаржити рішення суду, виявивши процесуальні помилки, які могли вплинути на ухвалене рішення. Під час апеляційного процесу захисник може подавати нові докази, які не були подані в першій інстанції, або спростовувати недоліки, що виникли під час судового розгляду. Це важливо для коригування вироку або для того, щоб уникнути несправедливих покарань у разі помилок суддів першої інстанції. Наприклад, якщо обвинувачений був засуджений за більш серйозний злочин, ніж це було б доцільно відповідно до доказів, захисник може домагатися перегляду вироку для зменшення покарання або зміни вироку. Захисник може також брати участь в апеляційному судовому процесі, задавати питання свідкам, подавати клопотання про

скасування рішення суду нижчої інстанції, наводячи аргументи про невідповідність рішення зібраним доказам.

Захисник є незамінним учасником кримінального процесу, його роль та повноваження на кожному етапі справи мають ключове значення для забезпечення прав обвинуваченого. Реалізація цих повноважень у межах досудового розслідування, судового розгляду і апеляційного оскарження дозволяє не тільки впливати на результати кримінальної справи, а й гарантує дотримання основних принципів правосуддя. Тому захисник виконує важливу функцію, будучи гарантом прав людини, який надає професійну допомогу та бере участь у збереженні справедливості на всіх етапах кримінального процесу.

УДК 343.6:351.74(043.2)
Ліхута Ю.Ю., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Бериславська О.М., к.ю.н., доцент

РОЛЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРИНЦИПУ НЕВІДВОРОТНОСТІ ПОКАРАННЯ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

З початку повномасштабної агресії Росії проти України Офіс Генерального прокурора України фіксує численні воєнні злочини проти цивільного населення та військовополонених. До них належать навмисні вбивства, катування, незаконне переміщення осіб, руйнування житлових будинків, лікарень та шкіл [1].

Забезпечення принципу невідворотності покарання є ключовим для утвердження верховенства права та відновлення справедливості після завершення конфлікту.

Він передбачає, що жодна особа, винна у воєнному злочині, не може уникнути кримінальної відповідальності незалежно від свого статусу, посадових повноважень чи місця перебування. Принцип невідворотності покарання передбачає, що особи, винні у воєнних злочинах, повинні нести кримінальну відповідальність [2].

Женевські конвенції визначають обов'язок держав забезпечувати захист цивільного населення та військовополонених у період збройного конфлікту. Конвенції передбачають, що держави повинні притягувати до відповідальності осіб, які вчиняють тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права, включно з убивствами, катуванням, жорстоким поводженням та руйнуванням життєво важливих об'єктів [3].

Женевські конвенції зобов'язують держави-учасниці забезпечувати захист цивільного населення, поранених і військовополонених та притягати до відповідальності осіб, які здійснюють тяжкі порушення цих норм [3].

Римський статут Міжнародного кримінального суду встановлює індивідуальну кримінальну відповідальність за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид. Виконання наказу або офіційний статус особи не звільняють від відповідальності, що забезпечує невідворотність покарання [2].

Статут передбачає принцип комплементарності. МКС може здійснювати юрисдикцію над воєнними злочинами, злочинами проти людяності та геноцидом лише у випадку, якщо національні органи не здійснюють ефективного розслідування або судового переслідування [2].

В умовах війни тимчасова окупація територій, руйнування об'єктів цивільної інфраструктури та обмежений доступ до окремих регіонів ускладнюють фіксацію та розслідування воєнних злочинів [1].

Національні правоохоронні органи здійснюють досудове розслідування та процесуальне супроводження справ про воєнні злочини, взаємодіючи з органами прокуратури [1].

Римський статут встановлює міжнародну юрисдикцію МКС та передбачає притягнення до відповідальності осіб за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид, якщо національні органи не забезпечують ефективного розслідування [2].

Парламентська асамблея Ради Європи наголошує на необхідності вдосконалення національного законодавства та посилення міжвідомчої координації для забезпечення ефективного розслідування воєнних злочинів і невідворотності покарання [4].

Практика розслідування воєнних злочинів в Україні демонструє низку проблем, а саме: складність встановлення суб'єктів та командної відповідальності, обмежений доступ до тимчасово окупованих територій, руйнування документів і доказів, потребу гармонізації національного законодавства з міжнародними нормами [1].

Для ефективної реалізації принципу невідворотності покарання в Україні важливим є подальше вдосконалення законодавства та розвиток спеціалізованих підрозділів національних органів, а також підвищення рівня міжвідомчої координації, що відповідає міжнародним рекомендаціям [4].

Таким чином, правоохоронні органи України є провідними у забезпеченні принципу невідворотності покарання. Їхня діяльність гарантує відновлення справедливості, захист прав потерпілих, утвердження верховенства права, зміцнення довіри до національної правової системи у післявоєнний період.

Література

1. Офіс Генерального прокурора України. Звіт щодо розслідування воєнних злочинів в умовах збройної агресії РФ. Київ, 2024.
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року.
3. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року.
4. Парламентська асамблея Ради Європи. Ensuring accountability for war crimes committed against Ukraine. Resolution, 2024.

УДК 343.3/.7
Луцький Т.М., доктор філософії, доцент,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів, Україна

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 264 КК УКРАЇНИ «НЕДБАЛЕ ЗБЕРІГАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ АБО БОЙОВИХ ПРИПАСІВ»

З початку повномасштабної війни структура обігу зброї в Україні кардинально змінилась: поряд зі значними постачаннями західної та вітчизняної зброї, які використовуються в обороні країни, зростає кількість випадків втрати, незаконного зберігання та самовільного переміщення зброї й боєприпасів. В свою чергу, це створює додаткові ризики для безпеки цивільного населення.

У зв’язку з цим особливої актуальності набуває дослідження предмета кримінального правопорушення, передбаченого статтею 264 Кримінального кодексу України, оскільки правильне визначення вогнепальної зброї та бойових припасів як предмета злочину має

вирішальне значення для встановлення складу кримінального правопорушення, його кваліфікації та відмежування від інших кримінальних та адміністративних правопорушень.

Відповідальність за ст. 264 КК настає у випадках зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів без додержання встановлених нормативними актами та загальноприйнятими правилами застережних заходів, які виключають можливість вільного доступу сторонніх осіб до цих предметів, а також незаконної передачі зазначених предметів іншій особі, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Кримінальну відповідальність тягне недбале зберігання будь-якої вогнепальної зброї та будь-яких бойових припасів (у тому числі гладкоствольної мисливської рушниці та бойових припасів до неї) незалежно від того, було воно законним чи незаконним [1].

З метою визначення предмета кримінального правопорушення передбаченого ст. 264 КК України варто детальніше розглянути поняття та види вогнепальної зброї.

Вогнепальна зброя – зброя, яка призначена для ураження цілей снарядами, що одержують спрямований рух у стволі (за допомогою сили тиску газів, які утворюються в результаті згоряння метального заряду) та мають достатню кінетичну енергію для ураження цілі, що знаходиться на визначеній відстані. Проаналізувавши Інструкцію про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів

(далі – Інструкція), можна зробити висновок, що до вогнепальної зброї належить також несучасна вогнепальна зброя (знята з озброєння армії та виробництва і для якої серійно не випускаються боєприпаси або знята з озброєння зброя і яка існує в одиничних екземплярах, або виготовлена спеціально для виставок (експонування) в одиничних екземплярах), спортивна вогнепальна зброя, мисливська вогнепальна зброя [2, с.10].

Згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» від 26.04.2002 № 3, як вогнепальну зброю можна вважати складові частини, деталі чи вузли, комплект яких дозволяє виготовити придатну до використання вогнепальну зброю. Натомість не слід відносити до вогнепальної зброї охолощену зброю (пристрої, виготовлені шляхом спеціального пристосування конструкції стрілецької вогнепальної зброї до стрільби лише холостими патронами з яких неможливо зробити постріл снарядом, що має достатню вражаючу здатність), нейтралізовану зброю (стрілецька зброя будь-якої моделі, яка з дотриманням вимог відповідних стандартів або технічних умов спеціально приведена на заводах-виробниках чи у спеціалізованих майстернях з ремонту зброї в непридатний для стрільби стан), оскільки призначення такої зброї змінене, а також відсутні і деякі інші ознаки вогнепальної зброї, наведені в Інструкції [3], а також пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії.

Відповідно до Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне

поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» від 26.04.2002 № 3 пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, не можуть бути віднесені до предмета злочинів, відповідальність за які настає за ст.ст. 262, 263 КК України [1].

Тут варто звернути увагу, що в Постанові зазначено лише ст.262 та 263 КК України, проте дане твердження варто використовувати і під час визначення предмета кримінального правопорушення передбаченого ст. 264 КК України.

Мисливська вогнепальна зброя – вогнепальна зброя, призначена для ураження тварин і птахів під час полювання.

До мисливської вогнепальної зброї належать: мисливські гвинтівки, карабіни та штуцери, гладкоствольні рушниці, гладкоствольні рушниці із свердловиною «парадокс» з нарізами 100–140 мм на початку або в кінці ствола, мисливські рушниці зі свердловиною «сюпра», комбіновані рушниці, що мають поряд з гладкими і нарізні стволи.

Мисливська зброя має відповідати таким вимогам:

–для стрільби зі зброї використовуються мисливські патрони відповідного калібру;

–загальна довжина з розкладеним та зафіксованим прикладом має становити не менше 800 мм;

–ємність магазину (барабана) (з установленим обмежувачем за наявності) нарізної зброї не має перевищувати 10 патронів, а гладкоствольної – 4 патронів;

–мати запобіжник;

–довжина ствола мисливської зброї має відповідати вимогам ДСТУ 78-41-002-97 [2].

Боєприпаси – це спеціально виготовлені вироби одноразового використання, які призначені забезпечити ураження цілей в умовах збройної боротьби, самооборони, полювання, спорту.

Бойовими припасами визнаються патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху.

Отже, предметом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 264 Кримінального кодексу України, є вогнепальна зброя та бойові припаси, які перебувають у володінні особи і зберігаються з порушенням установлених правил безпеки, що створює можливість доступу до них сторонніх осіб і, як наслідок, спричиняє тяжкі наслідки. Саме наявність таких предметів є обов'язковою ознакою складу даного кримінального правопорушення.

Аналіз диспозиції статті 264 КК України, нормативно-правових актів і судової практики дає підстави стверджувати, що предметом кримінального правопорушення передбаченого ст. 264 КК України є будь-яка вогнепальна зброя та будь-які бойові припаси незалежно від їх призначення, виду чи законності володіння ними, у тому числі мисливська та спортивна вогнепальна зброя. Водночас охолощена, нейтралізована, пневматична зброя, сигнальні, стартові, газові пристрої, а

також засоби несмертельної дії не можуть визнаватися предметом цього кримінального правопорушення, оскільки вони не відповідають ознакам вогнепальної зброї в кримінально-правовому розумінні.

Література

1. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами від 26 квітня 2002 року № 3. Постанова Пленуму Верховного суду України. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text (дата звернення 02.02.2026).

2. Кримінально-правова характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї та вибухівки: посібник для підрозділів Національної поліції у схемах / О.З. Мармура, Є.О. Письменський, А.Б. Ткачик. Львів. ЛьвДУВС,2019. 44 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2689/1/%D0%B7%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%8F__12-11-19%20%281%29.pdf (дата звернення 02.02.2026).

3. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів. Наказ МВС № 622 від 21.0.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-

98?find=1&text=%D0%B7%D0%B1%D1%80%D0%BE#Text 2 (дата звернення 02.02.2026).

УДК 364:351.84:341.3:34(477)
Мальцева О.В., д. філос. н., доцент,
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»,
м. Дніпро, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ, ЯКІ ВТРАТИЛИ ЖИТЛО ТА МАЙНО ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

Втрати житла та майна внаслідок збройної агресії проти України стали однією з наймасштабніших соціально-правових проблем сучасності. За даними Міністерства розвитку громад, понад 200 тисяч об'єктів житлового фонду зруйновано або пошкоджено. Це породжує як соціально-економічні виклики, так і складні правові колізії у сфері власності, спадкування, компенсації та реалізації базових прав людини. Соціальна робота в умовах післявоєнної відбудови має виконувати функцію не лише допомоги, але й правового супроводу, забезпечуючи доступ до механізмів компенсації та відновлення житлових прав.

Право на житло закріплене у ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Європейська соціальна хартія (1996) визначає обов'язок держави створювати умови для доступу до житла та соціальних послуг. Норми міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевські конвенції, гарантують захист цивільного населення та право на гуманітарну допомогу. Практика Європейського суду з прав людини підтверджує,

що право власності охоплює не лише фактичне володіння майном, але й законні очікування його використання [1]. Ці стандарти створюють основу для імплементації компенсаційних механізмів у національне право, але їхня реалізація в Україні стикається з численними бар'єрами.

Закон України «Про соціальні послуги» (2019) визначає правові засади допомоги особам у складних життєвих обставинах. Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014) закріплює гарантії соціального захисту, але не враховує нові реалії окупованих територій. **Існують інституційні механізми реалізації соціальної роботи** у цьому напрямку. Органи державної влади та місцевого самоврядування здійснюють первинну реєстрацію втрат та ухвалюють рішення про компенсацію. Недержавні організації та міжнародні фонди (UNHCR, IOM, Червоний Хрест) забезпечують додаткові ресурси та правову підтримку. Соціальні працівники мають виконувати функцію правового супроводу, допомагаючи вразливим групам пройти складні процедури реєстрації та отримання компенсації. Проте їхні повноваження часто не підкріплені реальними ресурсами, що знижує ефективність соціальної роботи. **Нагальними є завдання публічно-правового регулювання.** Право на компенсацію за зруйноване чи пошкоджене житло в Україні закріплене законодавчо та з 2023 року здійснюється через програму «єВідновлення» і житлові сертифікати [2]. Однак його практична реалізація має низку суттєвих проблем [3].

По-перше, процедура є надмірно складною: заявник має підтвердити право власності, надати документи через «Дію» або органи місцевого самоврядування, пройти перевірку комісії. Для багатьох громадян, особливо літніх людей, осіб з інвалідністю чи тих, хто перебуває за

кордоном як тимчасові біженці, ці вимоги є фактично непереборними без сторонньої допомоги.

По-друге, розмір компенсації не відповідає реальній вартості житла. Сертифікати покривають базові витрати, що у великих містах чи у випадку багатоквартирних будинків не забезпечує адекватного відновлення житлових прав.

По-третє, ситуація на окупованих територіях створює специфічні правові колізії. Власники житла, розташованого на таких територіях, формально мають право на компенсацію, однак реалізація цього права істотно ускладнена. Основними перешкодами є відсутність доступу до державних реєстрів, втрата правовстановлюючих документів, а також фактична забудова земельних ділянок новим житловим фондом країною-агресором на місці зруйнованих об'єктів. За чинними нормативними актами України (зокрема постановами Кабінету Міністрів про реалізацію програми **«єВідновлення»**) право на компенсацію за зруйноване чи пошкоджене житло **прив'язане до права власності**. Тобто заявником може бути лише особа, яка має зареєстроване право власності на житло у Державному реєстрі речових прав. Прописка (реєстрація місця проживання) чи фактичне проживання в домогосподарстві **не створює самостійного права на компенсацію**. Тому діти, батьки чи інші родичі, які мешкали у житлі, але не є його власниками, не можуть подавати заяву від свого імені. Вони можуть отримати компенсацію лише опосередковано – якщо власник подасть заяву і отримає сертифікат, який використовується на користь усіх членів сім'ї. Це і є одна з ключових **правових колізій для тих, хто втратив житло на окупованих територіях**: фактично житло було єдиним місцем проживання для всієї родини, але юридично право на компенсацію має лише власник; у випадках, коли

власник помер, перебуває за кордоном чи не може пройти процедуру через стан здоров'я, інші мешканці залишаються без реального доступу до компенсації; спадкування чи дарування зруйнованого житла також ускладнене, адже об'єкт фактично не існує, а право власності формально зберігається у реєстрі.

Мешканці домогосподарств без права власності не мають самостійного права на компенсацію, навіть якщо це було їхнє єдине житло. Право на компенсацію стає формальним прикриттям проблеми для значної частини постраждалих і створює замкнене коло, коли соціальна реальність не відповідає юридичним нормам.

Уже сьогодні слід гармонізувати українське законодавство з міжнародними нормами, зокрема імплементувати положення Європейської соціальної хартії та практики ЄСПЛ. Важливим напрямом є розробка комплексних програм соціальної підтримки постраждалих, що поєднують матеріальну допомогу з правовим супроводом. Цифровізація процесів («Дія», е-заяви) має бути доповнена механізмами для вразливих груп, які не можуть самостійно користуватися електронними сервісами. Розширення доступу до компенсації для членів домогосподарств, а не лише власників, дозволить уникнути соціальної несправедливості. Залучення європейських структур до фінансування та контролю прозорості програм може забезпечити додаткові гарантії.

Отже, правове регулювання соціальної роботи з особами, які втратили житло та майно внаслідок війни, охоплює міжнародні стандарти, національне законодавство та інституційні практики, але потребує суттєвого вдосконалення.

Література

1. *Case of Broniowski v. Poland*, Application no. 31443/96, Judgment of 22 June 2004. *European Court of Human Rights*. Strasbourg, 2004. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61826
2. Про реалізацію експериментального проекту з відшкодування за зруйноване житло: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 квіт. 2023 р. № 381. *Офіційний вісник України*. 2023. № 37. Ст. 2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-%D0%BF
3. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Офіційні дані щодо реалізації програми «єВідновлення» (станом на 2025 р.) / *Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України*. Київ, 2025. URL: https://recovery.gov.ua/yevydnovlennya

УДК 349.2:331.101.3:343.82(477)

Міден Е.Л., к.і.н., доцент,
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ МОБІНГУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

За останні роки в Україні тема мобінгу вийшла на рівень дисертаційних досліджень не тільки у своїй нативній сфері психології, але й нарешті здобула гідне відображення в юриспруденції. Ще у 2015 р. у сфері психології світ побачила дисертація «Особливості діяльності керівника прикордонного підрозділу щодо запобігання та подолання мобінгу серед підлеглих» О. В. Адамчука [1]. Вона стала певним базисом для наступних дисертантів у сфері права, адже дозволяла

опиратися на понятійний апарат та засоби боротьби з мобінгом, які дослідив автор. Концептуально спірною для вітчизняної науки стала наступна робота психологічного спрямування, а власне – «Психологічні особливості запобігання мобінгу серед учнів середніх класів» М. С. Павленко [2]. Автор у дисертаційному дослідженні фактично ототожнила «булінг» та «мобінг» [2, с. 35], що є припустимим для країн, де ці явища не отримали у законодавчій сфері чіткого визначення, на відміну від України, де з 2022 р. «булінг» сприймається як цькування в освітньому процесі, а «мобінг» – у трудових відносинах.

Дисертаційні студії правознавчої тематики отримали останніми роками одразу три варті уваги роботи. З різницею у місяць 2024 р. були захищені дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії з Права А. Г. Дудко [3] та кандидата юридичних наук О. В. Ярощук [4]. Якщо перша дисертація стосувалася адміністративно-правового регулювання мобінгу в Національній поліції України, то друга підходила до висвітлення проблеми мобінгу більш загально, адже досліджувала адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення мобінгу працівника в Україні. У листопаді 2025 р. відбувся захист дисертації К. О. Кухар на тему «Правовий захист працівників від мобінгу» [5], де автор намагалася розмежувати поняття «мобінг», «булінг» та «дискримінація».

Аналізуючи тексти вищезгаданих дисертаційних досліджень, можна віднайти вдале підґрунтя для заглиблення у проблему мобінгу (цькування). Законодавчі зміни та недосконалості вітчизняної законодавства, а також лакуни у висвітленні мобінгу всередині колективів зі специфічними службовими відносинами, зокрема Державної кримінально-виконавчої служби України (далі –

ДКВС України), все ще не отримали у повній мірі висвітлення з галузі трудового права.

Проведене автором у січні 2026 р. анонімне соціологічне опитування з-поміж курсантів Пенітенціарної академії України (45 респондентів першого, другого та третього курсів), рядового (108 респондентів) та начальницького складу ДКВС України (130 респондентів) з різних пенітенціарних закладів країни показало, що 6,7 % опитаних осіб вважають, що в системі ДКВС України проблема мобінгу є системною, а 30,7 % дотримуються думки, що проблема мобінгу в системі існує, але все ж має поодинокий характер. 26,9 % опитаних заперечили існування такої проблеми, а 35,7 % відзначили, що їм важко відповісти. 15,1 % опитаних відзначили, що відчували щодо себе систематичну необґрунтовану критику з боку керівництва чи/та колег по службі, що є однією з ймовірних ознак мобінгу на робочому місці.

У судовій практиці України також вже присутній випадок рішення по справі щодо мобінгу в системі ДКВС України [6]. Хоч безпосередньо мобінг у згаданому випадку судом так і не було встановлено, але подібний процес засвідчив про появу у співробітників системи легальним шляхом протидіяти поширенню такого негативного явища у робочому середовищі.

Можемо дійти висновку, що проведення досліджень проблеми мобінгу у трудових колективах установ ДКВС України є актуальним для визначення правового регулювання протидії цьому явищу в системі. Після 2022 р., коли на законодавчому рівні в Україні офіційно почали вносити зміни до нормативно-правових актів щодо запобігання та протидії мобінгу, з кожним роком з’являються численні фахові публікації, присвячені окресленій проблемі. Але все ще залишається критично маловисвітленою проблема мобінгу у середовищі ДКВС

України. Тому дослідження у цій сфері допоможуть запобігти явищу цькування співробітників системи.

Література

1. Адамчук О.В. Особливості діяльності керівника прикордонного підрозділу щодо запобігання та подолання мобінгу серед підлеглих: дис. … канд. псих. наук: 19.00.09. Хмельницький, 2015. 187 с.

2. Павленко М.С. Психологічні особливості запобігання мобінгу серед учнів середніх класів: дис. ... д-ра філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»: спец.: 053 / Хмельницький національний університет, М-во освіти і науки України. Харків, 2023. 313 с.

3. Дудко А.Г. Адміністративно-правове регулювання протидії психологічному насильству (мобінгу) в Національній поліції України: дис. ... д-ра філософії в галузі знань 08 «Право»: спец.: 081 / Національна академія внутрішніх справ, М-во внутрішніх справ України. Київ, 2024. 204 с.

4. Ярощук О.В. Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення мобінгу (цькування) працівника в Україні: дис. ... кандидата юридичних наук: спец.: 12.00.07 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2024. 236 с.

5. Кухар К.О. Правовий захист працівників від мобінгу: дис. ... д-ра філософії в галузі знань 08 «Право»: спец.: 081 / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, М-во освіти і науки України. Харків, 2025. 192 с.

6. До Адміністрації Державної кримінально-виконавчої служби України про визнання протиправним та скасування наказу: Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 13 квіт. 2020 р. №640/8053/19. URL:

https://reyestr.court.gov.ua/Review/88743628 (дата звернення: 09.02.2026).

УДК 34:355/359 (043.2)

Можейко А.В., курсант
Військовий Інститут
Київського Національного Університету
ім. Тараса Шевченка,
м.Київ, Україна
Науковий керівник:
кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри військового права,
Військовий інститут Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
Бериславська Оксана Михайлівна

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Запровадження воєнного стану в Україні у зв'язку зі збройною агресією проти держави спричинило істотні зміни у функціонуванні всієї системи правоохоронних органів. У цей період їх діяльність здійснюється в умовах особливого правового режиму, що передбачає адаптацію організаційної структури, розширення повноважень, зміну пріоритетів діяльності та тісну взаємодію з військовими формуваннями.

Правоохоронні органи відіграють ключову роль у забезпеченні внутрішньої безпеки, правопорядку, захисту державного суверенітету та стабільності в суспільстві.

Однією з визначальних особливостей діяльності правоохоронних органів у період воєнного стану є поєднання правоохоронних і оборонних функцій. Умови

воєнного часу вимагають від цих органів не лише забезпечення громадської безпеки, а й активної участі у заходах, спрямованих на відсіч збройної агресії, протидію диверсійній діяльності, охорону стратегічно важливих об'єктів та підтримання режиму воєнного стану на всій території держави або в окремих її місцевостях.

У цей період істотно зростає навантаження на Національну поліцію України, яка забезпечує охорону публічного порядку, протидіє кримінальним правопорушенням, зокрема мародерству, незаконному обігу зброї та боєприпасів, а також виявляє та припиняє колабораційну діяльність. Поліція виконує завдання в умовах підвищеної небезпеки, особливо на прифронтових і деокупованих територіях, що потребує від її працівників високого рівня професійної підготовки та психологічної стійкості.

Важливе місце у забезпеченні державної безпеки в умовах воєнного стану посідає Служба безпеки України, діяльність якої спрямована на протидію загрозам національній безпеці. У період воєнного стану значно активізується контррозвідувальна діяльність, виявлення диверсійно-розвідувальних груп, запобігання терористичним актам та нейтралізація інформаційних загроз. СБУ відіграє провідну роль у викритті злочинів проти основ національної безпеки та координації зусиль інших правоохоронних органів у цій сфері.

Особливу роль у системі правоохоронних органів в умовах воєнного стану відіграє Національна гвардія України, яка є військовим формуванням з правоохоронними функціями. Вона залучається до охорони громадського порядку, охорони важливих державних об'єктів, забезпечення режимних заходів, а також безпосередньо бере участь у бойових діях. Таким чином, діяльність Національної гвардії поєднує правоохоронну та

військову складові, що є характерною ознакою функціонування правоохоронної системи в умовах воєнного стану.

Водночас ключове значення в умовах воєнного стану набуває діяльність Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. Саме цей орган забезпечує дотримання законності, військової дисципліни та правопорядку серед військовослужбовців в умовах активних бойових дій. Зі збільшенням чисельності особового складу Збройних Сил України та інтенсивністю виконання бойових завдань значно зростає роль Військової служби правопорядку у попередженні та припиненні військових правопорушень.

Військова служба правопорядку здійснює контроль за дотриманням встановленого порядку несення військової служби, запобігає порушенням військової дисципліни, самовільному залишенню військових частин, незаконному обігу зброї та боєприпасів серед військовослужбовців. Крім того, ВСП бере участь в охороні військових об'єктів, супроводженні військових вантажів, забезпеченні безпеки в районах дислокації військових частин та підрозділів.

Особливістю діяльності Військової служби правопорядку в умовах воєнного стану є також безпосередня участь її особового складу в умовах, наближених до бойових, а в окремих випадках - виконання завдань у зоні бойових дій. Працівники ВСП діють в умовах підвищеного ризику для життя та здоров'я, що зумовлює необхідність поєднання правоохоронних функцій із елементами військової служби. Це суттєво відрізняє діяльність ВСП від функціонування інших правоохоронних органів у мирний час.

Загальною тенденцією для всієї правоохоронної системи в період воєнного стану є те, що значна кількість осіб із числа правоохоронців, окрім виконання завдань із

забезпечення правопорядку, безпосередньо бере участь у бойових діях або виконує завдання з бойового забезпечення. Це свідчить про трансформацію ролі правоохоронних органів, які в умовах воєнного стану стають невід'ємною складовою сил оборони держави.

Водночас навіть за умов воєнного стану діяльність правоохоронних органів, у тому числі Військової служби правопорядку, повинна здійснюватися на засадах законності, дотримання прав людини та недопущення зловживання владними повноваженнями. Забезпечення балансу між вимогами воєнної необхідності та захистом прав і свобод громадян є одним із ключових викликів для правоохоронної системи України.

Особливістю функціонування правоохоронної системи в умовах воєнного стану є тісна взаємодія між різними органами, а також їх інтеграція в загальну систему сил безпеки й оборони. Значна кількість осіб з числа правоохоронців, поряд із виконанням завдань із забезпечення правопорядку, безпосередньо залучається до виконання бойових та спеціальних завдань, що свідчить про зміну ролі правоохоронних органів і підвищення рівня відповідальності їх особового складу.

Водночас навіть за умов дії особливого правового режиму діяльність правоохоронних органів повинна ґрунтуватися на принципах законності, пропорційності та поваги до прав людини. Забезпечення балансу між вимогами воєнної необхідності та дотриманням прав і свобод громадян є одним із ключових завдань правоохоронної системи в період воєнного стану. Ефективне виконання цих завдань є необхідною передумовою збереження правопорядку, довіри суспільства до державних інституцій та подальшого відновлення України в післявоєнний період.

Література

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII (зі змін. та доп.).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III (зі змін. та доп.).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (зі змін. та доп.).
4. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII (зі змін. та доп.).
5. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII (зі змін. та доп.).
6. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 р. № 876-VII (зі змін. та доп.).
7. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 7 березня 2002 р. № 3099-III (зі змін. та доп.).

УДК 343.14(477)(043.2)

Могильна Д.В., курсантка,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Вінниця, Україна
Науковий керівник: Хань О.О., к.ю.н., доцент

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ OSINT У ДОКАЗУВАННІ (НА ПРИКЛАДІ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ПЛАТФОРМИ TELEGRAM)

У сучасному світі, де інформація поширюється з неймовірною швидкістю, а цифрові технології проникають у всі сфери життя, питання збору, обробки та

використання цифрових доказів набуває особливої актуальності. Електронні докази – це докази у кримінальних провадженнях, які можна отримати в електронній формі за допомогою електронних пристроїв, комп'ютерних носіїв інформації, а також комп'ютерних мереж, у тому числі через мережу інтернет. Вони стають доступними для сприйняття людиною тільки після обробки засобами комп'ютерної техніки. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, в інших місцях збереження даних в електронній формі (у тому числі в мережі інтернет) [1]. Вони охоплюють широкий спектр даних: електронні листи, повідомлення в месенджерах, записи камер спостереження, метадані, цифрові сліди в соціальних мережах тощо. У контексті правозастосування цифрові докази стали не лише доповненням до традиційних форм доказів, а й самостійним джерелом, здатним відігравати ключову роль у встановленні істини. Цифрові докази слід розглядати як самостійну процесуальну категорію, що потребує законодавчого визначення й уніфікації [2].

Одним із найперспективніших напрямів збору цифрових доказів є використання технологій OSINT (Open Source Intelligence), що означає розвідку на основі відкритих джерел. OSINT передбачає систематичний пошук та аналіз інформації, що доступна публічно, з метою встановлення фактів та обставин. Цей підхід активно застосовується у журналістиці, кібербезпеці, розслідуванні кримінальних правопорушень, аналітичній діяльності тощо [3].

Важливим об'єктом для OSINT-досліджень можна вважати соціальну мережу Telegram, адже це не просто месенджер, а багатофункціональна платформа, яка дозволяє людям швидко обмінюватися повідомленнями,

створювати різні канали та групові чати. Саме через ці фактори Telegram привертає до себе значну увагу зі сторони правоохоронних органів, адже у цій мережі найчастіше з'являються фото та відеозаписи з місця подій, коментарі очевидців, реакції місцевих мешканців на ті чи інші події, у тому числі й кримінального характеру. За допомогою інструментів OSINT з таких джерел можна отримати дані про кримінальні правопорушення та їх учасників [4, с. 15].

За словами судді Верховного Суду України Надії Стефанів, одним із ключових аспектів дослідження електронних доказів є їх достовірність. З огляду на цифрову природу таких доказів, вони можуть піддаватись зміні. Саме тому суди повинні перевіряти їх цілісність та автентичність, зокрема враховувати джерело походження [5]. Водночас, як зазначив Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у постанові від 21 липня 2025 року по справі № 201/11849/23: «Протоколи оглядів інтернет-сторінок і телеграм-каналів та додатки до протоколів, у яких зафіксовано за допомогою функцій скриншоту, друку й запису на технічні носії інформації зміст відображеної на них інформації, що підтверджує існування обставин, які підлягають доказуванню, є допустимими доказами» [6].

Отже, на нашу думку, цифрові докази, отримані з Telegram-каналів за допомогою OSINT-інструментів, мають значний потенціал для використання у кримінальному процесі, особливо в умовах сучасного інформаційного середовища. Telegram як платформа є джерелом великої кількості відкритої інформації, яка може бути зафіксована, проаналізована та представлена у суді за умови дотримання процесуальних вимог. Ми переконані, що належно оформлені протоколи огляду цифрових джерел, зокрема Telegram-каналів, можуть бути визнані допустимими доказами.

Література

1. Діденко А. Робота з цифровими доказами – досвід адвоката / Юридична група LCF. URL: https://lcf.ua/news/robota-z-tsifrovimi-dokazami-dosvid-advokata/.

2. Верховний Суд України. Критерії допустимості й достовірності електронних доказів у кримінальному процесі / Верховний Суд. 2021. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1751385/.

3. Що таке OSINT (Open Source Intelligence) – розвідка на основі відкритих джерел / The Transmitted. URL: https://thetransmitted.com/adlucem/shho-take-osint-open-source-intelligence-rozvidka-na-osnovi-vidkrytyh-dzherel/.

4. Філюк Є.В. Метод верифікації відкритих джерел та виявлення дезінформації з використання OSINT-інструментів: кваліфікаційна робота магістра: 125 Кібербезпека та захист інформації. Хмельниц. нац. ун-т. Хмельницький, 2025. 124 с.

5. Стефанів Н. Допустимість е-доказів у кримінальному процесі / LexInform. URL: https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/dopustymist-e-dokaziv-u-kryminalnomu-protsesi/.

6. Верховний Суд висловився щодо допустимості протоколів огляду інтернет-сторінок і Telegram-каналів як доказів у кримінальному процесі / Суд.ua. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/339671-verkhovnyy-sud-vyskazalsya-o-dopustimosti-protokolov-osmotrov-internet-stranits-i-telegram-kanalov-kak-dokazatelstv-v-ugolovnom-protsesse.

УДК 345.73:343.1(043.2)
Пильгук Я.О., слухач,
Національний університет оборони України, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Лошицький М.В., д.ю.н., професор

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ КОМАНДИРІВ ВІДПОВІДНО ДО СТ. 31-1 КК УКРАЇНИ

В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України особливої актуальності набуває питання кримінальної відповідальності військових командирів не лише за активні дії, а й за бездіяльність, що сприяла вчиненню міжнародних злочинів підлеглими. Масовий характер вчинення воєнних злочинів, передбачених статтями 437–439, 442, 442-1 КК України, виявив обмеженість традиційних підходів до індивідуалізації кримінальної відповідальності та зумовив необхідність імплементації міжнародної концепції командної відповідальності (command responsibility) у національне законодавство. Запровадження статті 31-1 КК України стало відповіддю на практичну потребу притягнення до відповідальності осіб, які, маючи владні та контрольні повноваження, не вжили необхідних заходів для запобігання або припинення злочинів [3].

Проблематика кримінальної відповідальності військових командирів активно досліджується у сучасній українській доктрині. К. Задоя акцентує увагу на розширенні кола суб'єктів такої відповідальності та доведенні вирішального значення фактичного контролю над підлеглими, незалежно від формального статусу особи [1, с. 227]. О. Кваша та Г. Андрусяк у своїх працях обґрунтовують самостійний характер відповідальності

командирів за порушення законів і звичаїв війни, наголошуючи, що така відповідальність не зводиться виключно до співучасті [2, с. 118]. К.М. Плутицька та К.О. Ковтун підкреслюють гармонізацію національних норм із міжнародним кримінальним правом, зокрема з положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду [4, с. 100].

Стаття 31-1 КК України закріплює кримінальну відповідальність військових командирів та інших начальників за злочини, вчинені підлеглими внаслідок нездійснення належного контролю. Ключовими елементами складу такого злочину є: наявність фактичної влади та контролю; обізнаність або обов'язок знати про злочинні дії підлеглих; невжиття можливих і необхідних заходів реагування [3]. Особливістю цієї норми є те, що відповідальність ґрунтується саме на бездіяльності, яка створила умови для реалізації злочинного наміру.

Міжнародний досвід, насамперед практика міжнародних кримінальних трибуналів та положення статті 28 Римського статуту МКС, свідчить про усталене розуміння командної відповідальності як автономної форми кримінальної відповідальності, що не потребує доведення безпосередньої участі командира у вчиненні злочину. Класичними прикладами є справи проти військових начальників, засуджених за невтручання у злочинні дії підлеглих, попри реальну можливість їх зупинити. Аналогічний підхід закріплено і в українському законодавстві, що дозволяє притягувати до відповідальності осіб, які свідомо ігнорували інформацію про підготовку чи вчинення воєнних злочинів.

Водночас правозастосовна практика України лише формується. Нерідко органи досудового розслідування зосереджуються на виконавцях злочинів, залишаючи поза увагою командирів, дії яких проявилися у злочинній

бездіяльності, що знижує превентивний потенціал статті 31-1 КК України та не повною мірою відповідає міжнародним стандартам.

Таким чином, стаття 31-1 КК України є важливим кроком у напрямі імплементації міжнародного кримінального права та забезпечення невідворотності відповідальності військових командирів за злочинну бездіяльність. Її застосування дозволяє подолати формальний підхід до суб'єкта злочину та зосередитися на реальному механізмі влади і контролю, який фактично визначає можливість запобігання або припинення міжнародних злочинів. Водночас ефективність цієї норми безпосередньо залежить від єдності правозастосовної практики та належного тлумачення оціночних понять, зокрема «фактичний контроль», «можливість знати» та «належні заходи реагування». Перспективними напрямами подальших наукових розвідок є вироблення чітких критеріїв «належного контролю», узагальнення судової практики щодо статті 31-1 КК України, а також розроблення методичних рекомендацій для органів правозастосування з урахуванням міжнародного досвіду, що сприятиме підвищенню ефективності кримінально-правового реагування на воєнні злочини.

Література

1. Задоя К.П. Особливості кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Вип. 89, ч. 3. С. 226–230. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.89.3.33. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/07/35-3.pdf (дата звернення: 10.02.2026).

2. Кваша О., Андрусяк Г. Кримінальна відповідальність командирів за віддання злочинних наказів про порушення законів і звичаїв війни у контексті війни Росії проти України. *Слово Національної школи суддів України.* 2023. № 3(44). С. 110–125. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/ 123456789/25199/1/ Kvasha.pdf (дата звернення: 10.02.2026).

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 10.02.2026).

4. Плутицька К.М., Ковтун К.О. Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників за національним та міжнародним кримінальним правом. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 4, ч. 3. С. 98–102. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/17-2.pdf (дата звернення: 10.02.2026).

УДК 343.9(043.2)

Політова А.С., к.ю.н., доцент,
Маріупольський державний університет, м. Київ,
Україна

ЧИ Є ПОТРЕБА У ПОСИЛЕННІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ?

Діти є однією із вразливих категорій, яка вимагає особливого правового захисту. Проте, у сучасних умовах зростає кількість випадків насильства, експлуатації, втягнення дітей у кримінально протиправну діяльність, а

також вчинення посягань на їх статеву свободу та статеву недоторканість. Відзначимо, що ООН підтвердила 41370 серйозних порушень щодо дітей у зонах збройних конфліктах, з яких 36221 було скоєно у 2024 р., а 5149 – раніше, але підтверджено у 2024 р. Також у 2024 р. порушення торкнулися 22495 дітей (14383 – хлопців, 7320 – дівчат, 792 – стать невідома). Це свідчить про те, що у 2024 р. насильство щодо дітей у збройних конфліктах зросло на 25 % у порівнянні з 2023 р. [1]. Крім того, такі діяння щодо дітей становлять підвищену суспільну небезпечність, оскільки мають довготривалі наслідки та формують девіантну поведінку дитини.

Важливим механізмом захисту дитини від протиправних діянь є віднесення до обставин, що обтяжують покарання (ст. 67 КК України) [2], зокрема:

- у п. 6) вчинення кримінального правопорушення щодо малолітньої дитини або у присутності дитини;

- у п. 9) вчинення кримінального правопорушення з використанням малолітнього.

Разом з тим, чи завжди є ефективним механізм захисту прав дитини від кримінально протиправних діянь? Напевно ні, адже спричинена шкода має занадто високу «ціну» не тільки для самої дитини, а й для її родини.

Що ж стосується предмета нашого дослідження, то нашу увагу привернув Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за вчинення злочинів щодо неповнолітніх осіб (реєстр. № 14124 від 16.10.2025). Цим законопроектом пропонується внести зміни до Кримінального кодексу України, якими встановити відповідальність за умисне вбивство, умисне тяжке тілесне ушкодження, зґвалтування неповнолітньої особи та деяких інших кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, у вигляді довічного позбавлення волі, а

також посилити кримінальну відповідальність за окремі кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я неповнолітніх осіб. Для більш конструктивного аналізу пропонуємо дослідити ці аспекти у вигляді Таблиці 1.

Таблиця 1. Порівняльний аналіз положень Проєкту та Закону України про кримінальну відповідальність

Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за вчинення злочинів щодо неповнолітніх осіб [3]	**КК України [2]**
У пункті 2 частини другої статті 115 слова «малолітньої дитини або» виключити	Стаття 115. Умисне вбивство 2. Умисне вбивство: 2) малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;.. карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна у випадку, передбаченому пунктом 6 частини другої цієї статті.
Статтю 115 доповнити частиною третьою такого змісту: «3. Умисне вбивство неповнолітнього, - карається довічним позбавленням волі.»	
У абзаці другому частини третьої статті 120 слова «від семи до десяти років» замінити словами «від десяти до п'ятнадцяти	Стаття 120. Доведення до самогубства 3. Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, якщо

років».	воно було вчинене щодо неповнолітнього, - карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.
Статтю 121 доповнити частиною третьою такого змісту: «3. Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне неповнолітньому, - карається довічним позбавленням волі.»	Стаття 121. Умисне тяжке тілесне ушкодження Як кваліфікуючу ознаку неповнолітнього не виокремлено, але: 2. Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення, або вчинене групою осіб, а також з метою залякування потерпілого або інших осіб, чи з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості, або вчинене на замовлення, або таке, що спричинило смерть потерпілого, - карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.
Статтю 122 доповнити частиною третьою такого змісту: «3. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього, - караються позбавленням	Стаття 122. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження Як кваліфікуючу ознаку неповнолітнього не виокремлено, але: 2. Ті самі дії, вчинені з метою залякування

волі на строк від п’яти до десяти років.»	потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, - караються позбавленням волі від трьох до п'яти років.
Статтю 125 доповнити частиною третьою такого змісту: «3. Умисне легке тілесне ушкодження, вчинене щодо неповнолітньої особи, - карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.»	Стаття 125. Умисне легке тілесне ушкодження Як кваліфікуючу ознаку неповнолітнього не виокремлено, але: 1. Умисне легке тілесне ушкодження - карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року.
У частині третій статті 152 слова «або зґвалтування неповнолітньої особи» виключити.	Стаття 152. Зґвалтування 3. Зґвалтування, вчинене групою осіб, або зґвалтування неповнолітньої особи - карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років. 4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років,
Частину четверту статті 152 виключити.	
Частину шосту статті 152 викласти у такій редакції: «6. Зґвалтування неповнолітньої особи, - карається довічним позбавленням волі.»	

	незалежно від її добровільної згоди, - караються позбавленням волі на строк від десяти до п’ятнадцяти років.
У частині третій статті 153 слова «або сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи» виключити.	Стаття 153. Сексуальне насильство 3. Сексуальне насильство, вчинене групою осіб, або сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи - карається позбавленням волі на строк від п’яти до семи років. 4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди - караються позбавленням волі на строк від п’яти до десяти років.
Частину четверту статті 153 виключити.	
У частині п’ятій статті 153 слова «першою, другою, третьою або четвертою» замінити словами «першою, другою або третьою».	
Частину шосту статті 153 викласти у такій редакції: «6. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітньої особи, - караються довічним позбавленням волі.»	
Статтю 154 доповнити частиною четвертою такого змісту: «4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітньої особи, - караються довічним позбавленням волі.»	Стаття 154. Примушування до вступу в статевий зв'язок 1. Примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою - карається штрафом до п'ятдесяти

	неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до двох років.
Статтю 155 викласти у такій редакції: «Стаття 155. Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку 1. Вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета, - караються довічним позбавленням волі.»	Стаття 155. Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку 1. Вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета, - караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.
Статтю 156 викласти у такій редакції: «Стаття 156. Розбещення неповнолітніх 1. Вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, - караються довічним позбавленням волі.»	Стаття 156. Розбещення неповнолітніх 1. Вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, - караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.
У частині третій статті 303 слова «щодо	Стаття 303. Сутенерство або втягнення особи в заняття

неповнолітнього або» виключити	проституцією 3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або організованою групою, -
Частину четверту статті 303 викласти у такій редакції: «4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього, - караються довічним позбавленням волі.»	караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої. 4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені щодо малолітнього, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, - караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої. **Примітка**. 2. Відповідальність за втягнення малолітнього чи неповнолітнього в заняття проституцією чи примушування їх до заняття проституцією за цією статтею має наставати незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням обману, шантажу, уразливого стану зазначених осіб або із

	застосуванням чи погрозою застосування насильства, використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності.

Отже, проведений нами аналіз дозволяє виокреми такі аспекти неузгодженості окремих положень Проекту Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за вчинення злочинів щодо неповнолітніх осіб (реєстр. № 14124 від 16.10.2025):

- у ст. 6 Сімейного кодексу України зазначено, що малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [4]. Така позиція вказує на необхідність виокремлення «малолітніх» та «неповнолітніх», а також їх захисту від кримінально протиправних діянь;

- пропонуючи викласти в новій редакції окремі частини статей ініціатори законодавчих змін не усвідомлюють, що санкції мають будуватися на принципах доцільності, обґрунтованості, законності, рівності громадян перед законом, гуманізму, вини, справедливості, невідворотності кримінальної відповідальності, індивідуалізації покарання та економії заходів кримінально-правового впливу [5, с. 289]. Не враховуючи ці принципи не можна просто запропонувати довічне позбавлення волі – найвищу міру покарання, оскільки також при цьому потрібно враховувати, що це покарання не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що

були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку, а також у випадку, передбаченому частиною четвертою статті 68 цього Кодексу [2]. Окрім того, виходячи із положень ч. 2 ст. 22 КК України суб'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 115, 121, 122, 152, 153 КК України є особи, що вчинили кримінальні правопорушення у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років.

Таким чином, проведений нами аналіз потребує подальшого дослідження, адже дозволив відзначити лише окремі проблемні питання цього проєкту Закону.

Література

1. Effective strategies to end and prevent grave violations against children – Security Council, 9945th meeting. *UN Web TV*. URL: https://webtv.un.org/en/asset/k1s/k1sriad40d (date of access: 07.02.2026).

2. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 07.02.2026).

3. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за вчинення злочинів щодо неповнолітніх осіб. Номер, дата реєстрації: 14124 від 16.10.2025. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57758 (дата звернення: 08.02.2026).

4. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III: станом на 12 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 08.02.2026).

5. Корабель М. Правовий аналіз формування санкцій кримінально-правової норми. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2020. № 2. С. 287–291.

DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.48 (дата звернення: 08.02.2026).

УДК 343.983:344.13 (043.2)
Попович М.В., доктор філософії (PhD), доцент, адвокат,
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Військові кримінальні правопорушення становлять окрему категорію правопорушень, спрямованих проти встановленого порядку проходження та несення військової служби. Саме цей порядок забезпечує боєздатність, дисципліну та організованість Збройних Сил України й інших військових формувань. Законодавче визначення наведене у Кримінальному кодексі України (розділ XIX, стаття 401), де зазначено, що такими правопорушеннями визнаються діяння військовослужбовців, військовозобов'язаних чи резервістів під час зборів, які порушують правила проходження служби. Важливою рисою цих правопорушень є спеціальний суб'єкт – особа, що перебуває на військовій службі або виконує військовий обов'язок. У період воєнного стану їх криміналізація набуває особливого значення, адже порушення дисципліни може безпосередньо вплинути на боєздатність армії та створити загрозу національній безпеці. Регулювання відповідальності за військові правопорушення здійснюється не лише нормами Кримінального кодексу, а й військовими статутами, зокрема Дисциплінарним

статутом Збройних Сил України. Ці документи деталізують порядок служби та визначають відповідальність за його порушення. Таким чином, військові кримінальні правопорушення виступають важливим елементом кримінально-правової охорони держави, спрямованої на підтримання дисципліни та захист суверенітету [1].

Під час досудового розслідування військових кримінальних правопорушень застосовуються різні слідчі розшукові дії, кожна з яких має своє призначення та особливості. Огляд місця події дозволяє зафіксувати обстановку, в якій відбулося правопорушення, виявити сліди злочину та оцінити умови несення служби. Допит свідків і потерпілих спрямований на отримання показань від військовослужбовців чи інших осіб, які були очевидцями події, при цьому враховується їхній психологічний стан та субординація. Допит підозрюваного допомагає з'ясувати мотиви та обставини діяння, але потребує особливої уваги до можливого стресу чи страху відповідальності. Слідчий експеримент використовується для перевірки можливості виконання чи невиконання певних дій у конкретних умовах, що вимагає точного відтворення просторових і часових факторів. Пред'явлення для впізнання застосовується для встановлення особи військовослужбовця, зброї чи предметів, що використовувалися під час правопорушення. Обшук та виїмка проводяться для вилучення зброї, документів, наказів чи інших матеріальних доказів, причому у військових частинах вони мають особливий порядок. Негласні слідчі дії, такі як аудіо- чи відеоконтроль, спостереження чи контроль листування, застосовуються обмежено, але мають значення при розслідуванні дезертирства чи змови. Усі ці заходи спрямовані на отримання достовірних доказів, врахування специфіки

військової служби, забезпечення справедливості судового розгляду [2].

Окремої уваги заслуговує психоемоційний стан учасників. В умовах бойових дій військовослужбовці перебувають у стані підвищеного стресу, що може впливати на їхню пам'ять та здатність відтворювати обставини. Травматичний досвід, фізичне виснаження чи страх відповідальності здатні змінювати поведінку учасників слідчих розшукових дій. Тому слідчий має враховувати ці фактори, забезпечувати психологічну підтримку та уникати повторної травматизації. Участь військового психолога або психіатра може бути необхідною для оцінки стану військовослужбовця та достовірності його показань.

У науковій праці О.В. Кузьменка «Методика розслідування військових кримінальних правопорушень» запропоновано системний підхід до організації досудового розслідування у сфері військової юстиції. Автор наголошує на специфічному об'єкті злочину – порядку проходження служби – та особливому суб'єкті – військовослужбовці чи військовозобов'язані. У роботі підкреслюється важливість побудови слідчих версій, що враховують як умисні, так і необережні дії, а також бойову обстановку. Значна увага приділяється типології слідчих ситуацій: невиконання наказу, самовільне залишення частини, дезертирство, порушення правил поводження зі зброєю тощо. Автор пропонує алгоритми перевірки версій, які включають аналіз документів, допити свідків, огляди місця події, експертизи та слідчі експерименти. Особливий акцент робиться на врахуванні психоемоційного стану військових та залученні психологів для уникнення травматизації [4, с. 169-176].

Слідчі (розшукові) дії у кримінальних провадженнях про військові кримінальні правопорушення є не лише

способом отримання доказів, а й інструментом перевірки можливості виконання чи невиконання певних дій у специфічних умовах служби. Результати таких слідчих дій можуть слугувати підґрунтям для вдосконалення внутрішніх нормативних актів військових формувань та розробки програм психологічної підтримки. Узагальнюючи проведений аналіз, можна зробити висновок, що слідчі розшукові дії у даній категорії кримінальних правопорушенн мають свою специфіку, зумовлену особливим суб'єктом – військовослужбовцем, та об'єктом – порядком несення і проходження військової служби. Ефективність розслідування залежить від комплексного застосування таких дій, як огляд місця події, допити, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання, обшук, виїмка та призначення експертиз, кожна з яких спрямована на отримання достовірних доказів і уточнення фактичних обставин. Важливим чинником є врахування психоемоційного стану військовослужбовців, адже стрес та бойове навантаження можуть впливати на їхні показання та поведінку. Саме тому доцільним є залучення військових психологів і використання сучасних технічних засобів фіксації, що підвищує об'єктивність результатів. У підсумку справедливо зазначити, що слідчі дії виступають не лише інструментом доказування, а й засобом забезпечення дисципліни, зміцнення боєздатності та захисту національної безпеки держави.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 10.01.2026).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики КСУ, ВСУ, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і

кримінальних справ : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. А.В. Столітнього. Київ: Норма права, 2020. 1504 с. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 10.01.2026).

3. Дисциплінарний статут Збройних Сил України, затверджений Законом України від 24.03.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text (дата звернення: 10.01.2026).

4. Кузьменко О.В. Методика розслідування військових кримінальних правопорушень. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності.* 2021. №16. С. 169-176.

5. Конституція України: Документ 254к/96-ВР від 24.08.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 08.01.2026).

УДК 343.9(043.2)

Продан Т.В., к.ю.н., доцент,
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича,
м. Чернівці, Україна

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ

На сьогодні кримінально-виконавча політика орієнтована на забезпечення виконання покарань, виправлення засуджених, їх ресоціалізацію та запобігання вчиненню ними нових кримінальних правопорушень. Одним з пріоритетних завдань кримінально-виконавчої політики є ресоціалізація засуджених осіб. Адже не

достатньо лише ізолювати особу, яка вчинила кримінально протиправне діяння, необхідно також створити умови, за яких вона може повернутися до повноцінного соціального життя не вчиняючи при цьому повторно кримінального правопорушення.

Ресоціалізація – це комплекс правових, психологічних, виховних, організаційних та інших заходів, які здійснюються з метою змінення антисоціальних переконань та ціннісних орієнтацій особи, виправленні протиправної поведінки, протидії асоціальній деградації особистості, створення умов для успішної подальшої соціалізації [1, с. 35].

Відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) ресоціалізація – це «свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві» [2]. Тобто в основі ресоціалізації лежить виправлення особи, що є необхідною її умовою. Під виправленням розуміється «процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки» [2].

Ефективна ресоціалізація можлива лише за наявності виконання певних послідовних етапів, а саме: визначення належності засудженого до певної групи з урахуванням вольових та інтелектуальних характеристик; створення необхідних умов для розриву деструктивних зв'язків з асоціальним середовищем; виховна робота із засудженим як інструмент ресоціалізації; виправлення засудженого як складова механізму ресоціалізації; соціальна адаптація особи, звільненої з місць несвободи.

Відповідно для того, щоб ресоціалізація була досягнутою використовують такі засоби: «встановлений

порядок виконання та відбування покарання (режим), пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, здобуття загальної середньої та/або професійної освіти, професійних кваліфікацій, громадський вплив» [2]. Водночас ресоціалізація не може здійснюватися за відповідною шаблонною схемою, оскільки кожен засуджений має індивідуальні психологічні особливості, різний життєвий досвід та мотивацію до змін, що потребує диференційованого та індивідуального підходу у процесі ресоціалізвції. Як зазначено у КВК України засоби ресоціалізації засуджених застосовуються «із урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання» [2]. Окрім цього, ресоціалізація може бути успішною за умови: максимально повного врахування індивідуально-психологічних характеристик засуджених, їхньої статі, віку, стану здоров'я, інтересів та життєвих перспектив після звільнення; формування системи індивідуалізованого та диференційованого впливу соціального, психологічного, правового спрямування; врахування характеру й рівня соціальної поведінки, а також специфіки реагування засудженим на конкретні психолого-педагогічні ситуації [3].

Враховуючи вище викладене, основними напрямами ресоціалізації є:

проведення психологічної діагностики індивідуальних особливостей засуджених, виявлення дефектів загальної та правової соціалізації, порушень психічної саморегуляції, а також прикордонних нервово-психічних розладів;

розроблення та поетапне впровадження довгострокових програм індивідуальної та групової психолого-педагогічної корекції;

організація психотерапевтичної допомоги у спеціалізованих центрах для засуджених з проявами невротизації, психопатичних рис, неадекватними механізмами психологічного захисту й особистісними акцентуаціями;

створення та впровадження інноваційних практик та принципів виконання покарань, що гуртуються на психологічно обґрунтованих критеріях виправлення й сприяють особистісному розвитку засуджених;

відновлення та зміцнення соціальних зв'язків порушених у засуджених внаслідок позбавленням волі, мобілізація їхньої психічної активності на формування соціально позитивних ціннісних орієнтацій та норм поведінки, психологічної готовності до правослухняної поведінки [4, с. 238].

Таким чином, ресоціалізація засуджених на сучасному етапі є пріоритетним напрямом кримінально-виконавчої політики, який поєднує правові, психологічні, організаційні заходи. Вона спрямована на формування у кожного засудженого готовності до реінтеграції у звичайні умови життя суспільства після звільнення з місць несвободи.

Література

1. Василик В.В. Виправлення та ресоціалізація засуджених до позбавлення волі в системі засобів реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2020. № 2(20). С. 33-39.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text (дата звернення: 05.02.2026).

3. Романюк О.В., Човган В.О. Міжнародні стандарти, принципи і рекомендації в галузі виконання покарань та діяльності органів і установ виконання покарань: метод. рек. Біла Церква, 2016. URL: https://irc.org.ua/files/posibnik-mijnarodni-standarty.pdf (дата звернення: 05.02.2026).

4. Царькова О.В. Ресоціалізація засуджених як один з важливих напрямків профілактики рецидивної злочинності. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.* Психологія. 2012. Вип. 43(2). С. 235-242.

УДК 343.98(043.2)

Пчеліна О.В., д.ю.н., професор,
Пчелін В.Б., д.ю.н., професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Організація ефективної взаємодії слідчого з іншими правоохоронними органами під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є одним із чинників успішного викриття, документування та розкриття таких правопорушень. Ба більше, зважаючи на видозмінення й урізноманітнення механізмів учинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, нагальною є потреба у скоординованій роботі

різних підрозділів, що забезпечують правопорядок, боротьбу з корупцією, фінансовими зловживаннями й іншими проявами службової недоброчесності.

Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами, зокрема підрозділами стратегічних розслідувань, органами прокуратури, Бюро економічної безпеки України, Державним бюро розслідувань, Національним антикорупційним бюро України, а також іншими спеціалізованими структурами дозволяє об'єднати зусилля для збору, перевірки та закріплення доказової бази, виявлення співучасників, встановлення механізму та обставин вчинення кримінального правопорушення. Така співпраця ґрунтується на чітко визначених законодавчих нормах, відпрацьованих алгоритмах спільних дій і постійному обміні інформацією, що забезпечує комплексний підхід до розслідування та підвищує ефективність кримінального провадження. Водночас слідчий повинен ураховувати специфіку функціонування кожного правоохоронного органу, дотримуватися вимог законності, неупередженості й об'єктивності, а також забезпечувати узгодженість дій на всіх етапах досудового розслідування. Від злагодженості такої взаємодії значною мірою залежить не тільки якість та повнота зібраних доказів, а й своєчасність реагування на кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності.

Погоджуємося, що «розслідування кримінальних правопорушень є дуже складним у багатьох аспектах процесом. Зокрема, ця діяльність є багатостадійною у процесуальному значенні, різноманітною в технічному, тактичному й методичному аспектах тощо. Відповідно часто виникає необхідність об'єднання зусиль декількох працівників, підрозділів, органів, відомств і т. п. заради досягнення єдиної та спільної для них мети – забезпечення швидкого, повного, всебічного, об'єктивного,

неупередженого й ефективного розслідування конкретного кримінального правопорушення чи їх сукупності. Переважно така необхідність обумовлюється й складністю механізму вчиненого злочину (технології злочинної діяльності). Також об'єктивна необхідність взаємодії зумовлюється водночас спільністю завдань, що стоять перед різними відомствами, органами та підрозділами, уповноваженими протидіяти злочинності, та відмінностями в їх функціональному і структурному стані» [1, с. 27].

Безперечно, розслідування кримінальних правопорушень – це надзвичайно складний та багатогранний процес, що потребує не лише високого рівня професіоналізму від кожного учасника, а й тісної взаємодії між різними структурами, залученими до боротьби зі злочинністю. Злочинна діяльність, особливо у сфері службової діяльності, стає дедалі більш організованою, використовує складні технології та схеми приховування. Особливо актуальною така співпраця є під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, де часто фігурують особи з високим рівнем обізнаності щодо механізмів протидії, мають доступ до ресурсів для фальсифікації або знищення доказів, а також можуть впливати на свідків чи інших учасників процесу. В таких умовах злагодженість і взаємна довіра між задіяними відомствами стає запорукою не лише ефективності, а й об'єктивності та законності досудового розслідування. Під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності слідчий взаємодіє з такими суб'єктами: оперативними підрозділами; іншими органами досудового розслідування; представниками контролюючих органів, іншими правоохоронними й судовими органами; обізнаними

особами (спеціалістами/експертами); медіа, громадськістю [2, с. 79–80].

Отже, організація взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є важливим чинником забезпечення ефективності, повноти та законності досудового розслідування. Адже вирішення складних завдань, пов'язаних із викриттям, документуванням і розкриттям правопорушень, можливе лише за умови тісної співпраці між слідчими, оперативними підрозділами, органами прокуратури, спеціалізованими антикорупційними та безпековими структурами, а також іншими контролюючими органами. Взаємодія має ґрунтуватися на чіткому розподілі функцій, оперативному обміні інформацією, взаємній підтримці та довірі, що дає змогу комплексно підходити до збору, перевірки й аналізу доказів, своєчасно реагувати на нові виклики й мінімізувати ризики уникнення винними відповідальності. Злагодженість дій усіх суб'єктів взаємодії, дотримання законності й об'єктивності, а також урахування специфіки діяльності кожного органу створюють надійне підґрунтя для ефективного розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Література

1. Кобзар О.Ф. Взаємодія як вид соціальної діяльності в боротьбі зі злочинністю. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2011. № 3. С. 25–27.

3. Розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності: монографія / автор. кол.: В.П. Корж, О.В. Пчеліна, В.Д. Пчолкін, О.В. Федосова, М.Г. Щербаковський та ін.; МВС України, ДЗДГ Національної поліції України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2025. 238 с.

УДК 343.98:340.624 (043.2)
Решетнік В.К., курсантка,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна
Науковий керівник: Кривда Л.Р., доктор філософії

ЕКСГУМАЦІЯ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА МЕТОДИКА ОПИСУ

Слово «ексгумація» походить з латинського «exhumation», (ex - з і humus - земля, ґрунт) і означає вилучення трупа з землі [2, с. 96].

Відповідно до ст. 239 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), ексгумація здійснюється за постановою прокурора, а труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається з додержанням правил ст. 238 КПК України [1].

Фіксація ходу та результатів полягає у повному і точному відображенні проведених дій, поведінки його учасників, обставин і часу проведення, використаних засобів і одержаних результатів [5, с. 87].

Протокол ексгумації повинен відповідати загальним вимогам до протоколів слідчих дій, передбачених КПК України [2, с. 96].

Підготовчий етап включає в себе побудову уявної моделі ходу запланованої дії, визначення чинників, які сприяють і перешкоджають її проведенню, можливостей та засобів подолання або нейтралізації негативних наслідків. Формалізованим підсумком підготовки є план проведення слідчої дії, яка відображає зміст, процедуру, етапність та забезпечення виконання цієї дії [4, с. 279].

Також криміналістична фотографія як сукупність методів достовірної фіксації і наукового дослідження об’єктів широко застосовується в сучасній слідчій та експертній

практиці [3, с. 60]. Фотографування є обов'язковим додатковим засобом фіксації при проведенні ексгумації.

Під час ексгумації обов'язково мають бути описані: стан місця поховання та труни; одяг та предмети; труп (стан розкладання, ідентифікаційні ознаки, пошкодження).

При ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень, згідно ч. 3 ст. 239 КПК України) [1]. При розтині СМЕ має описати: ступінь збереженості внутрішніх органів; наявність у них патологічних змін або сторонніх тіл (кулі, уламки); наявність специфічних запахів (отрути). У випадках підозри на смерть внаслідок отруєння, окрім органів та тканин групи, на дослідження відправляють зразки ґрунту, одягу, дощок труни. З метою уникнення помилок необхідно здійснити гістологічні та гістохімічні дослідження.

Особливої уваги заслуговує широке використання у процесі дослідження ексгумованих трупів найновіших досягнень молекулярно-генетичної науки. У сучасних умовах ДНК-експертиза є найбільш доказовим методом і дозволяє підтвердити родинні зв'язки та встановити особу загиблого [2, с.96]. Отже, ексгумація є складною слідчою дією. Важливого значення набуває застосування сучасних молекулярно-генетичних методів дослідження ексгумованих трупів, що вимагає спеціальних знань та навичок від учасників процесу.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2236

2. Кривда Л. Огляд трупа та огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією. *Юридичний вісник.* 2022. № 1. С. 93-100. URL: https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.2307

3. Нечаєва І.О. Особливості процесуального порядку огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією.

Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 24 листоп. 2023 р.). Кам'янець-Подільський: ХНУВС, 2023. С. 278-282.

4. Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, у кримінальному провадженні України: навчальний посібник / В.І. Галаган, М.Й. Кулик, Н.С. Моргун, Ю.В. Терещенко. Київ, 2018. 113 с.

5. Степанюк М.М. Процедура проведення ексгумації трупа. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування:* тези доповідей учасників науково-практичного семінару (29 листоп. 2024 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 126-130.

УДК 343.98(043.2)

Рябченко В.В., старший викладач,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТАНДАРТИ ОГОЛОШЕННЯ ПІДОЗРЮВАНОГО В РОЗШУК

Дотримання процесуальних строків та належне застосування заходів, передбачених ст. 280, 281 КПК України, є ключовим елементом законності стадії досудового розслідування. Оголошення підозрюваного в розшук та зупинення строків досудового розслідування можливе лише за наявності чітко визначених законом умов, зокрема належного повідомлення підозрюваного та його ухилення від явки на виклик слідчого чи прокурора. Практика Верховного Суду демонструє, що недотримання цих вимог робить відповідні процесуальні дії

неправомірними та не створює правових підстав для зупинення строків досудового розслідування.

Підставою зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру є оголошення в розшук підозрюваного (п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України). Законодавець у ч. 1 ст. 281 КПК України визначає процесуальні передумови оголошення підозрюваного в розшук, встановлюючи, що, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або він виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України чи за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, слідчий, прокурор оголошує розшук такого підозрюваного [1].

У практиці Верховного Суду встановлені процесуальні стандарти застосування положень ст. 281 КПК України щодо оголошення підозрюваного в розшук. У рішенні Верховного Суду, ухваленому колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 757/16005/22-к [2], сформульовано висновок про те, що оголошення розшуку підозрюваного має передумови, дотримання яких є обов'язковим для слідчого чи прокурора. Ці суб'єкти повинні не лише формально здійснити виклик підозрюваного, але й дотриматися правил про належність такого виклику, які регламентовано ст. 135 КПК України. Після надання оцінки усім відомостям щодо місцезнаходження підозрюваного слідчий чи прокурор вправі прийняти рішення про оголошення розшуку підозрюваного.

Разом із тим наведена правова позиція Верховного Суду отримала конкретизацію у межах розгляду відповідного кримінального провадження, в якому Суд здійснив оцінку дотримання органами досудового

розслідування процесуальних вимог щодо оголошення підозрюваного в розшук та зупинення перебігу строків досудового розслідування. У цьому кримінальному провадженні суди попередніх інстанцій дійшли висновку про те, що строк досудового розслідування закінчився після спливу 2-місячного строку з дня оголошення повідомлення про підозру ОСОБА_7 (22 квітня 2022 року), а всі наступні дії органу досудового розслідування вчинено поза межами вказаного строку, оскільки постанова слідчого від 12 квітня 2022 року про оголошення розшуку підозрюваного та зупинення досудового розслідування прийнята всупереч вимог КПК України. Як встановлено судами попередніх інстанцій та підтверджується матеріалами кримінального провадження, підставою прийняття рішення про оголошення підозрюваного в розшук та зупинення досудового розслідування стала неможливість встановити місце перебування підозрюваного, яка ґрунтувалась виключно на рапорті слідчого про відсутність ОСОБА_7 за місцем проживання, за результатами разового відвідування, що прокурором не оспорювалось, як в суді першої, так і апеляційної інстанції. Доказів протилежного не надано і суду касаційної інстанції.

Відомостей про те, що, підозрюваний не з'являвся без поважних причин на виклик слідчого, що є однією із обов'язкових умов для оголошення у розшук відповідно до ч. 1 ст. 281 КПК, не зазначено ні в постанові слідчого від 12 квітня 2022 року, та й не надано прокурором судам першої, апеляційної чи касаційної інстанцій.

Також сторона обвинувачення не спростувала того, що повідомлення (повістки) про виклики підозрюваного до органів досудового розслідування для участі у слідчих (процесуальних) діях направлялися на телефон ОСОБА_7 18 лютого 2022 року та 28 квітня 2022 року, і останній

з’являвся за викликом, тоді як в період з 23 лютого 2022 року по 28 квітня 2022 року жодних викликів та дзвінків від слідчого на телефон не надходило.

Жодних даних про те, що ОСОБА_7 залишав чи змінював своє постійне місце проживання, яке зазначено у повідомленні про підозру, та було відоме слідчому, матеріали розглядуваної справи не містять, а прокурором таких доказів не надано.

Колегія суддів погоджується із судами попередніх інстанцій про те, що за наведених обставин оголошення розшуку підозрюваного та зупинення досудового розслідування з цієї підстави у цьому кримінальному провадженні було здійснено з порушенням вимог статей 280, 281 КПК України.

Оголошення підозрюваного в розшук та зупинення перебігу строків досудового розслідування є процесуальними діями, застосування яких можливе лише за наявності всіх передбачених ч. 1 ст. 281 КПК України передумов. У розглянутому кримінальному провадженні зазначені передумови не були належним чином дотримані: підозрюваний своєчасно отримував виклики та з’являвся за ними, жодних підтверджених даних про його ухилення від участі у слідчих (розшукових) діях чи зміну місця проживання не надано, а рішення про оголошення розшуку ґрунтувалося виключно на одноразовій перевірці місця проживання.

Така судова практика формує підхід, за яким одноразова перевірка місця проживання чи посилання на рапорт слідчого без сукупності інших доказів не можуть визнаватися достатніми підставами для оголошення особи в розшуку. Відсутність належно зафіксованих спроб виклику підозрюваного, підтверджень його ухилення від участі у процесуальних діях або даних про зміну місця проживання виключає можливість законного зупинення

строків досудового розслідування та зумовлює визнання таких рішень процесуально неправомірними.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс від 03.04.2012 № 4651-VI: *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 01.02.2026).

2. Постанова Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду № 757/16005/22-к від 14.10.2025. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131067505 (дата звернення: 01.02.2026).

УДК 343.131:343.01(477)(043.2)

Сисак В.Т., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНФЛІКТІВ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

У сучасних умовах зростає потреба у запровадженні та застосуванні альтернативних механізмів вирішення кримінально-правових конфліктів, що зумовлено суспільним запитом на більш гнучкі та адаптивні підходи, здатні враховувати інтереси всіх учасників і сприяти відновленню справедливості. Традиційні форми кримінального провадження нерідко спричиняють надмірне навантаження на судову систему, затягування

розгляду справ та не завжди забезпечують очікуваний результат для сторін конфлікту.

Одним із ефективних інструментів оптимізації досудового розслідування, широко застосовуваним у міжнародній практиці, є угоди про визнання винуватості. Водночас корупція як складне соціально-правове явище істотно загрожує принципам верховенства права та належного врядування, що актуалізує потребу в удосконаленні цього інституту саме у справах про корупційні кримінальні правопорушення. Чинне законодавче регулювання в Україні містить низку обмежень щодо застосування таких угод, що впливає на ефективність досудового слідства, судового розгляду та процесуальне становище підозрюваних і обвинувачених.

Необхідність нових підходів та актуальність теми зумовлена системною роботою держави та міжнародної спільноти направленою на боротьбу з корупцією із застосуванням альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів. Підтвердження актуальності є, зокрема, п. 3.3.1, п. 3.3.2 Антикорупційної програми на 2023–2025 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 04 березня 2023 року № 220 «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки»[1].

З метою визначення пріоритетів та вдосконалення національного законодавства був створений План України, схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 березня 2024 року № 244 «Про схвалення Плану України» [2], метою якого є реалізація ініціативи Європейського Союзу «Ukraine Facility», запровадженої Регламентом (ЄС) Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 29 лютого 2024 р. № 2024/792. У «Ukraine Facility» вказується, що для швидкого відновлення та довгострокового економічного зростання потрібні

державні реформи, які створять основу для прискорення економічного відновлення та зміцнення інституційної спроможності. Корупція не повинна стати на заваді економічному розвитку країни. Додаткові заходи у цій сфері стануть надійною гарантією безпеки для потенційних інвесторів, покращать міжнародний імідж країни та допоможуть розвитку бізнесу [3]. У свою чергу, в Плані Україні вказується, що надзвичайно важливо підтримувати та покращувати результати розслідувань, кримінальних переслідувань і винесених вироків. Для цього необхідно усунути різноманітні недоліки нормативно-правової бази щодо розслідування, кримінального переслідування та ухвалення судових рішень у справах про корупцію за участі високопосадовців. Реформа передбачає, зокрема, внесення змін до Кримінального кодексу України (далі – КК України) та Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), що наберуть чинності з удосконаленням процедури укладання угоди зі слідством [2, с. 95-96].

Важливим кроком на шляху до реалізації альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів є прийняття Закону України «Про внесення змін до КК України та КПК України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією» № 4033-IX від 29.10.2024 [4]. Так, вказаним Законом вносяться зміни до КК України та КПК України, а саме: доповнюється статтею 69^2 КК України, відповідно до якої стає можливим призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у випадках укладання угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або

кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. У кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, за умови виконання вимог пункту 2 або 2-1 частини четвертої статті 469 КПК України сторонами угоди про визнання винуватості може бути узгоджено та судом призначено основне покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України, але не нижче від найнижчої межі, встановленої КК України [5].

Отже, запроваджені новели спрямовані не на посилення карально-репресивних заходів, ефективність яких є обмеженою та які здебільшого виконують демонстративну функцію державної сили, а на формування альтернативних кримінально-правових процедур. Такі зміни у кримінальному й кримінальному процесуальному законодавстві акцентують увагу на укладанні угод, відшкодуванні завданої шкоди, викритті співучасників і співпраці з державою, що забезпечує більш системний та превентивний підхід до відновлення справедливості.

У підсумку, зміни до законодавства України створюють підґрунтя для ширшого застосування альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів, зокрема угод про визнання винуватості у справах про корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення. Вони сприяють оперативному відшкодуванню завданої шкоди, більш раціональному використанню процесуальних ресурсів органів досудового розслідування, прокуратури й судів, а також підвищенню загальної ефективності протидії корупції.

Література

1. Антикорупційна програма на 2023–2025 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 04 березня 2023 року № 220 «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-п#n32 (дата звернення: 07.01.2026).

2. План України, схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 березня 2024 року № 244 «Про схвалення Плану України». URL: https://me.gov.ua/view/bb34572a-7998-4ffc-a3c6-83af50e88560 (дата звернення: 07.01.2026).

3. «Ukraine Facility», запроваджена Регламентом (ЄС) Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 29 лютого 2024 р. № 2024/792. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj (дата звернення: 07.01.2026).

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією: Закон України № 4033-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4033-IX#Text (дата звернення: 07.01.2026).

5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top (дата звернення: 07.01.2026).

УДК 351.755.3+341.324+342.71 (043.2)
Стафійчук В.В., курсант,
Бериславська О.М., к.ю.н., доцент,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ПРИМУСОВОЇ ПАСПОРТИЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Починаючи з 2014 року, після незаконної анексії Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, Російська Федерація систематично впроваджує політику нав'язування російського громадянства населенню тимчасово окупованих територій України. Ця практика, відома як примусова паспортизація, стала одним із основних інструментів консолідації фактичного контролю над територією, населенням та зміною демографічної ситуації. З лютого 2022 року її масштабували на тимчасово окуповані частини Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, а станом на 2026 рік тиск лише посилився через нові адміністративні бар'єри. Політика має чітко виражений політичний, адміністративний та кримінально-правовий характер: вона примусово змінює правовий статус громадян України, порушує їхні конституційні права та свободи, а також посягає на основи національної безпеки, територіальну цілісність і суверенітет держави [2, 4, 6, 9].

У Криму з березня 2014 року російська влада автоматично визнала всіх мешканців громадянами РФ за відсутності письмової заяви про відмову протягом одного місяця. Формальна можливість відмови виявилася фіктивною: відмова супроводжувалася втратою роботи, соціальних виплат, медичного обслуговування, права на

проживання та загрозами депортації. З роками тиск посилився до того, що російський паспорт став обов'язковим для доступу до банківських послуг, нерухомості, освіти та навіть поховання рідних. За даними правозахисників, до 2025 року більшість кримчан, які залишилися, були змушені отримати паспорт РФ через неможливість нормального життя без нього [7, 9].

Після повномасштабного вторгнення 2022 року аналогічні механізми запровадили на материкових окупованих територіях. Спрощена процедура набуття громадянства створила умови примусу: без паспорта РФ люди втрачали доступ до пенсій, медичної допомоги, роботи в бюджетній сфері та реєстрації майна. У 2025 році указ від 20.03.2025 зобов'язав громадян України на ТОТ до 10 вересня 2025 року або отримати російське громадянство, або виїхати, інакше вони вважатимуться «іноземцями» з обмеженням перебування до 90 днів, обов'язковим медоглядом та заборонами на роботу. З 2026 року в Криму та на ТОТ планують майже повну заборону на працевлаштування «іноземців» (тобто українців без паспорта РФ), що фактично прирівнює відмову до примусової депортації. За оцінками правозахисних організацій, понад 3,5 млн паспортів РФ видано з 2022 року, але багато з них – під тиском [9].

З позиції кримінального права України примусова паспортизація є комплексним протиправним явищем, що посягає на конституційний лад, територіальну цілісність та національну безпеку. Вона охоплює дії, які утворюють склади злочинів за Кримінальним кодексом України, зокрема посягання на територіальну цілісність і недоторканість (стаття 110), державну зраду (стаття 111), колабораційну діяльність (стаття 111-1) та воєнні злочини (стаття 438). Такі дії мають системний характер і поєднують адміністративний примус з кримінальними

заходами для легалізації окупаційного режиму. Відповідальність несуть організатори та виконавці політики – від вищого керівництва РФ до місцевих колаборантів [3, 5, 6]. Тобто паспортизація не є ізольованою практикою, а частиною ширшої стратегії асиміляції, яка посилює окупаційний контроль і вимагає посилення міжнародного моніторингу.

Ключове розмежування проводиться між організаторами та цивільним населенням. Згідно зі статтею 40 Кримінального Кодексу України, діяння під фізичним або психічним примусом не є злочином, якщо особа не могла керувати своїми діями. Умови окупації, включаючи загрози депортації, втрату майна та обмеження базових послуг, створюють ситуацію системного примусу, роблячи «добровільність» отримання паспорта РФ юридично фіктивною. Тому цивільні особи, які отримали паспорт під тиском, не несуть кримінальної відповідальності – це підтверджують роз'яснення Мін'юсту та МЗС України. Україна не визнає такі паспорти чинними та розглядає їх як інструмент злочину окупаційної влади [3, 5, 6].

Примусова паспортизація слугує ширшому механізму злочинів: вона полегшує примусову мобілізацію до армії РФ, залучення цивільних до воєнних робіт, конфіскацію майна «іноземців», підготовку псевдовиборів та референдумів. У 2025 році та ТОТ посилили обмеження: без паспорта неможливо отримати медстрахування, соціальні виплати, зареєструвати авто чи нерухомість. Це поєднує адміністративні заходи з воєнними злочинами та порушує міжнародне гуманітарне право. Зокрема, за даними українських та міжнародних джерел, з 2014 року в Криму примусово призвано близько 55 000 чоловіків, а в окупованих частинах Донецької та Луганської областей з 2022 по 2025 рік – понад 210 000. Загалом кілька сотень тисяч українців з ТОТ були примусово мобілізовані до

армії РФ, що є прямим порушенням статті 51 IV Женевської конвенції, яка забороняє примусову службу в армії окупанта [9]. Ця статистика підкреслює, що паспортизація є передумовою для воєнних злочинів, перетворюючи цивільне населення на інструмент агресії, і вимагає негайного втручання міжнародних судів.

З погляду міжнародного права примусова зміна громадянства заборонена IV Женевською конвенцією 1949 року (стаття 49 про заборону депортацій, примусових переселень та зміни статусу населення окупованої території). Системний характер політики з 2014 року в Криму та її продовження після 2022 року кваліфікується як елемент державної подітики РФ, що може бути воєнням злочином або злочином проти людяності. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, зокрема A/RES/68/61 та A/RES/79/184 (2024) про права людини в Криму, засуджують окупацію та нав'язування громадянства. Звіти OHCHR за 2024-2025 роки про 10 років окупації Криму, HRW від 25,03,2025 « Get a Passport or Leave: Russia`s Ultimatum to Ukrainians», Amnesty International від 18.03.2024 про придушення не-російської ідентичності в Криму та Yale Humanitarian Research Lab від 02.08.2023 про примусову паспортизацію як інструмент консолідації окупації документують масові наслідки для населення, включаючи порушення права на ідентичність, свободу пересування, доступ до послуг та загрози депортації [1, 7, 9].

Отже, примусова паспортизація, розпочата в Криму 2014 року та масштабна з 2022 року, є тривалим системним злочином держави-агресора, що поєднує елемент колабораціонізму, порушення законів війни та посягання на суверенітет. Кримінально-правова оцінка передбачає притягнення до відповідальності організаторів та виконавців окупаційної політики за статтями 110, 111-1,

438 Кримінального кодексу України з одночасним забезпеченням повного правового захисту цивільного населення, яке діяло в умовах примусу. Комплексний аналіз кримського кейсу та подій 2022-2026 років дозволяє розглядати паспортизацію як безперервну форму протиправної діяльності, що вимагає скоординованої реакції на національному та міжнародному рівнях, включаючи судові процеси в Україні, МКС, ЄСПЛ та санкції [1-9]. Отже, паспортизація є не лише адміністративним інструментом, а й елементом геноцидальної політики, спрямованим на стирання української ідентичності, що вимагає посилення санкцій та міжнародного тиску для захисту населення ТОТ.

Література

1. IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 (стаття 49). URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949.

2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII (чинна редакція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (чинна редакція, статті 40, 110, 111, 111-1, 438). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

4. Конституція України від 28.06.1996 (статті 2, 4, 25). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

5. Роз’яснення Міністерства юстиції України щодо правового статусу осіб, які отримали паспорти держави-агресора на окупованих територіях (заяви Мін’юсту про невизнання паспортів РФ та відсутність відповідальності). URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-tymchasovo-okupovani/3911394-nasilno-vruceni-zitelam-tot-rosijski-pasporti-ne-maut-zodnoi-sili-minust.html

6. Заяви органів державної влади України щодо правової оцінки примусової паспортизації (заяви МЗС України про репресивну політику паспортизації). URL: https://www.kmu.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-stosovno-rosijskih-pasportiv-protipravno-navyazanih-meshkancyam-timchasovo-okupovanoyi-ar-krim-i-m-sevastopol-rosijskoyu-okupacijnoyu-administraciyeyu

7. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН щодо окупації Криму. Приклади: A/RES/68/262 від 27.03.2014; A/RES/78/221 від 22.12.2023; A/RES/79/184 від 19.12.2024. URL: https://docs.un.org/.

8. Звіти Human Right Watch від 25.03.2025 «Get a Passport or Leave: Russia`s Ultimatum to Ukrainians». URL: https://www.hrw.org/news/2025/03/25/get-passport-or-leave-russias-ultimatum-ukrainians

9. Аналітичні матеріали міжнародних правозахисних організацій та статистика примусової мобілізації. Звіти Yale Humanitarian Research Lab від 02.08.2023 «Forced Passportization in Russia-Occupied Areas of Ukraine»: https://medicine.yale.edu/news-article/forced-passportization-in-russia-occupied-areas-of-ukraine; дані ISW про примусову мобілізацію (55 тис. з Криму з 2014 року, понад 210 тис. з Донбасу з 2022 по 2025 рік). URL: https://understandingwar.org/research/russia-ukraine/russian-occupation-update-january-8-2026.

УДК 342.9: 343(043.2)

Стратій О.В., к.ю.н.,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В Україні, як демократичній державі, правоохоронні органи є дуже важливою складовою належного функціонування державного механізму, адже саме правоохоронні органи уповноважені на законодавчому рівні здійснювати охорону прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, а також захисту основ конституційного ладу, законності та правопорядку, що є одним із ключових факторів сильної України.

Проте, стан організації правоохоронної діяльності в Україні через нормативно-правову невизначеність нерідко породжує неузгодженість та непослідовність їхньої діяльності, а це тягне за собою проблеми системного характеру та відповідно впливає на ефективність виконання завдань, які ставляться до правоохоронних органів.

Зазначене вимагає від держави частої трансформації в організації та діяльності правоохоронних органів, з метою побудови максимально-чіткої структурованої системи для того, щоб правоохоронна система функціонувала виходячи із принципів верховенства права, додержання прав, свобод і законних інтересів окремо взятого громадянина.

В Україні є велика кількість наукових досліджень, в яких висвітлюються питання щодо оптимізації в організації діяльності правоохоронних органів, проте, конкретних, а головне правильних підходів до максимально-ефективної діяльності цих структур, не приділяється.

У наукових колах дискутується питання щодо вироблення та затвердження єдиної та комплексної Концепції та Державної цільової програми розвитку в організації та діяльності системи правоохоронних органів

України. Відповідно до Плану заходів із виконання зобов'язань України, які випливають із її членства в Раді Європи та Указу Президента України від 12.01.2011 № 24/2011, для сталого функціонування демократичних інститутів та утвердження верховенства права, безпосередньо передбачалась розробка концепції реформування правоохоронних органів.

Концепція розвитку системи правоохоронних органів України неодмінно потребує встановлення чітко регламентованого переліку заходів щодо її реалізації із визначенням відповідальних суб'єктів та обсягів державного фінансування, як обов'язкової умови реальності реформування системи правоохоронних органів України.

Серед науковців також мусується питання, щодо необхідності прийняття Закону України «Про систему правоохоронних органів», оскільки, як вважається, основне призначення такого нормативно-правового акту має полягати насамперед у законодавчому закріпленні вихідних засад побудови правоохоронних органів.

Структурно елементи даного Закону пропонується визначати:

- поняття та види правоохоронних органів;
- принципи їх організації та діяльності;
- напрямки правоохоронної діяльності правоохоронних органів;
- форми і порядок взаємодії і співпраці правоохоронних органів;
- засади відносин із іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, громадянами;
- засади фінансування і матеріально-технічного забезпечення;
- гарантії діяльності правоохоронних органів;

- основи правового статусу працівників правоохоронних органів.

Окрім того, призначення даного Закону має обмежуватись визначенням основ системності правоохоронних органів та закладати вектори правового регулювання, а не заміняти собою інші правові акти з питань організації діяльності правоохоронних органів.

Разом з тим, розробка та прийняття нових правових актів та внесення змін до вже чинних нормативно-правових актів, відповідно до міжнародно-правових стандартів, являється ключовим напрямком розвитку системи правоохоронних органів.

Реформування системи правоохоронних органів України сприятиме не тільки наближенню правового регулювання і практики правоохоронної діяльності в Україні до відповідних міжнародних стандартів, але й дозволить перейняти закордонний досвід з метою трансформації національної правоохоронної системи у напрямку забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина.

Проте, на моє глибоке переконання, скільки б не створювала держава нових правоохоронних органів, скільки б не наділяла їх різними повноваженнями, змінюючи при цьому нормативно-правові акти, надаючи їм додаткові можливості, або ж передаючи повноваження від одних до інших, кардинально нічого не зміниться, оскільки, тільки ретельний підбір кадрів, які справді будуть володіти високими морально-діловими якостями, мати бездоганну репутацію, на належному професійному рівні знати норми матеріального та процесуального права, судову практику (в тому числі практику ЄСПЛ), дозволить правоохоронним органам, стати тими структурами, які будуть на високому професійному рівні, захищати як

основи конституційного ладу України, так і права, свободи та законні інтереси фізичних та юридичних осіб.

Література

1. Про план заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають із її членства в Раді Європи: Указ Президента України від 12.01.2011 р. № 24/2011. *Офіційний вісник України.* 2011. № 4. Т. 2. Ст. 197.

2. Кучук А.М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2007. 20 с.

3. Загуменна Ю.О. Правоохоронні органи: поняття, ознаки, функції, особливості діяльності. *Право і безпека.* 2010. № 3(35). С. 145-150.

УДК 343.3/.7:341.3(477)(043.2)

Трухно С.Ю., слухач,
Національний університет оборони України, м. Київ, Україна
Науковий керівник:
Ступак Д.Б., доктор філософії

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна російська збройна агресія, розпочата 24 лютого 2022 року, зумовила безпрецедентну трансформацію кримінального законодавства України. Одним із найбільш дискусійних нововведень стало доповнення Кримінального кодексу України статтею 111-1 «Колабораційна діяльність», запровадженою Законом № 2108-IX від 3 березня 2022 року [1]. Попри об'єктивну необхідність криміналізації подібних посягань, юридична

конструкція зазначеної норми породжує значні труднощі у правозастосуванні, підтверджені неоднорідністю судової практики та критичними оцінками науковців [2].

Стаття 111-1 має складну багаторівневу архітектуру – вісім частин, кожна з яких фактично утворює самостійний склад кримінального правопорушення. Побудовано їх за принципом зростання суспільної небезпечності: від кримінальних проступків (публічні заклики до підтримки держави-агресора за частиною 1) до особливо тяжких злочинів (зайняття посади в незаконних судових органах за частиною 7), а частина 8 встановлює кваліфікований склад [3]. Такий підхід, хоча й дозволяє диференціювати відповідальність, створює передумови для конкуренції норм та ускладнює кваліфікацію.

Ключовою проблемою є розмежування колабораційної діяльності із суміжними складами: державною зрадою (стаття 111), пособництвом державі-агресору (стаття 111-2) та виправдовуванням агресії (стаття 436-2 КК України).

Одні й ті самі фактичні дії – приміром, публічні висловлювання на підтримку окупаційної влади – потенційно кваліфікуються за кількома статтями Кримінального кодексу, що суперечить принципу *non bis in idem* [4]. Різниця у санкціях при цьому є значною: якщо за частиною 1 статті 111-1 передбачено обмеження у праві обіймати посади, то за статтею 111-2 – позбавлення волі до дванадцяти років із конфіскацією майна.

Складність становить і питання суб'єкта злочину. Більшість частин статті 111-1 визначають суб'єктом громадянина України, що відповідає природі колабораціонізму. Проте частина 4 не містить такого обмеження, що, як зазначає М.І. Хавронюк, здатне спричинити хибну кваліфікацію дій іноземців за статтею, предметом якої є саме колабораціонізм [5]. Законодавче

уточнення суб'єкта набуває особливого значення в перспективі деокупації, коли постане необхідність встановлення громадянства кожної особи, причетної до співпраці з окупантами.

Гострою залишається проблема доказування. Колабораційна діяльність у формах публічних закликів та участі в пропагандистських заходах пов'язана з діяннями, фіксування яких на окупованій території є вкрай ускладненим [6]. Станом на червень 2024 року СБУ зафіксувала 9 179 кримінальних проваджень за статтею 111-1, з яких лише 1 442 завершилися вироком, причому 484 обвинувальні рішення стосувались найменш тяжкої першої частини [7]. Дисбаланс засвідчує значні труднощі зі збиранням доказової бази для більш тяжких форм колабораціонізму.

Окремого аналізу потребує добровільність як ознака об'єктивної сторони. Частини 2, 5 та 7 статті 111-1 вказують на добровільний характер дій, що виключає відповідальність осіб, які діяли під примусом окупаційної влади. Проте межа між добровільністю та примусом в умовах окупації є надзвичайно розмитою: особа, яка продовжує працювати в комунальній установі задля збереження життєзабезпечення населення, формально підпадає під частину 2, хоча мотивація її поведінки є гуманітарною [8]. Відсутність чітких критеріїв розмежування добровільної та вимушеної участі покладає непропорційний тягар оцінювання на суд.

Підсумовуючи, стаття 111-1 КК України потребує системного доопрацювання. Пріоритетними напрямами є: уточнення критеріїв розмежування з державною зрадою; законодавче визначення поняття добровільності щодо дій на окупованій території; впровадження узагальнення судової практики Верховним Судом [9, 10]. Вирішення зазначених проблем набуває особливого значення в

контексті післявоєнного відновлення правопорядку та неминучого збільшення кримінальних проваджень після деокупації територій України.

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text

2. Острогляд О.В. Кримінально-правова політика в умовах війни: законодавчий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 1. С. 286–290.

3. Верховний Суд. Як розмежовувати колабораційну діяльність і суміжні склади кримінальних правопорушень. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1299973/

4. Колабораційна діяльність – проблеми кваліфікації та доказування. *Юридична газета.* 2023. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/kolaboraciyna- diyalnist--problemi-kvalifikaciyi-ta-dokazuvannya.html

5. Хавронюк М.І. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. *ЦППР.* 2022. URL: https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/

6. Які найпоширеніші проблеми при кваліфікації злочинів за ст. 111-1 КК України? Sayenko Kharenko. 2024. URL: https://sk.ua/uk/jaki-najposhirenishi- problemi-pri-kvalifikacii-zlochiniv-za-st-111-1-kk-ukraini/

7. Колабораційна діяльність: проблеми кваліфікації та притягнення винних довідповідальності. *Свідомі.* 2024. URL:https://svidomi.in.ua/en/page/kolaboratsiina-diialnist-problemy-kvalifikatsii-ta- prytiahnennia-vynnykh-do-vidpovidalnosti

8. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм: дискусійні моменти. *УГСПЛ.* 2024. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/kryminalna-vidpovidalnist- za-kolaboratsionizm-dyskusiyni-momenty-statti-zakonu/

9. Коваль А.А., Самойленко М.С. Зміни до Кримінального кодексу в умовах воєнного стану: дискусійні питання. *Київський часопис права.* 2023. № 4. С. 138–143.

10. Мірошниченко С.С. Воєнний стан в Україні: проблеми кримінально-правового регулювання і правозастосування. *Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права.* 2022. № 1. С. 30-36. URL: https://journals.nuoua.od.ua/index.php/chasopyskiivp/article/view/9

УДК 343.9.1(043.2)

Туляков В.О., д.ю.н., професор,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
суддя ad hoc Європейського суду з прав людини,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
м. Одеса, Україна

ДЕКОНСТРУКЦІЯ ІДЕЇ КРИМІНАЛЬНОГО НЕПРАВА

Мета цієї доповіді полягає в окресленні концепту неправа як автономного структурного феномена, що існує не на периферії правового поля, а в його самому центрі.

Йдеться про систему, яка не просто заперечує право, а майстерно симулює його, перетворюючи правові інститути на знаряддя організації соціальної кримінальності як норми. Концепція кримінального неправа визначає його як сукупність соціальних норм про злочин, злочинність та реакцію на нього, котрі своєю сутністю, юрисдикційними повноваженнями, спрямованістю та динамікою реалізації порушують права і свободи людини, які захищені Конституцією країни та відповідними міжнародними актами [1].

Це поняття охоплює гібридні правові форми: свавілля, неправові стани, неправові закони, політичні злочини та квазі-закони. Кримінальне неправо постає також як система норм та правил поведінки, яка виходить не від держави, а від іншого соціального суб'єкта, який нелегітимно розповсюджує свій вплив на регуляцію кримінальної активності громадян на території іншої юрисдикції. Квазі-кримінальні закони у незаконних державних формуваннях або на окупованих територіях визнаються актами нелегітимної влади, що розповсюджують свою примусову, насильницьку дію у сенсі визначення кримінальної політики на територію, що юрисдикційно належить до іншої держави та не відповідає постулатам міжнародного гуманітарного права [2]. Інтуїтивне та суб’єктивне кримінальне право в контексті специфіки режимів антикримінальної політики додають певної «гостроти» цьому дискурсу [3; 4].

У такій перспективі неправо постає не як тимчасове викривлення правопорядку, а як самостійна форма нормативності: політичний порядок, який живиться дискурсом справедливості та етики, проте діє логікою влади, контролю й виробництва девіантності як соціально припустимого стану.

Виходячи з фукіанського уявлення про владу як розсіяну мережу стосунків, що формують істини та норми, неправо можна тлумачити як специфічний режим нормалізації, де право перестає бути межею насильства й стає його мовою [5]. Норми продовжують існувати, проте вони перестають стримувати владу натомість вони беруть участь у її відтворенні. Саме в цій точці неправо не потребує прямого, відкритого заперечення права: воно працює завдяки системному імітуванню правової раціональності, створюючи паралельну нормативність, що конкурує з правом за легітимність, але підриває підвалини правової держави: поділ влади, незалежність суду, рівність перед законом, презумпцію невинуватості.

Ця симулятивна структура проявляється у розриві між декларацією та практикою. Конституції ухвалюються, референдуми проводяться, закони приймаються, суди формально функціонують, але їхня дія спрямована не на реалізацію справедливості, а на відтворення контрольованого простору видимості, де все здається законним. Текст закону і фасад інституцій приховують протилежну логіку: логіку політичної доцільності, клієнелізму, вибіркового правозастосування.

Формальне існування правових інститутів створює своєрідне правове дзеркало: громадяни бачать у ньому форму державності, але не здатні розпізнати її зворот: структуру, позбавлену правового змісту. Розрив між нормою на папері та реальною практикою стає не помилкою, а новим правилом гри, інституціоналізованою формою симуляції, що унеможливлює як зовнішню, так і внутрішню критику.

На цьому тлі риторика справедливості, інклюзивності й захисту вразливих груп набуває подвійного значення. З одного боку, вона утверджується як універсальна етична мова пізньої модерності, що апелює до прав людини,

подолання нерівності, розширення участі. З іншого боку, саме ці гасла можуть ставати інструментом руйнування універсальності права, замінюючи його вибірковими моральними критеріями й політичними симпатіями.

Девіантні практики, у тому числі насильство, корупція чи адміністративне свавілля, набувають морального виправдання у формулі вищої мети: во ім'я справедливості, во ім'я захисту уразливих, во ім'я історичної необхідності. Право поступається риториці, а моральна доцільність витісняє юридичну визначеність. У результаті дія всупереч нормі починає сприйматися як етично схвальна, якщо її супроводжує правильний політичний та емоційний наратив. Так неправо утверджується не в першому ряду через грубу силу, а в другому через моральну переконливість, що дозволяє представити незаконне як справедливе.

В легітимних конструкціях цей процес безпосередньо пов'язаний з інтуїтивністю кримінальної політики. Якщо Фуко показує, що сучасна пенальна раціональність не зводиться до гуманізації покарання, а формує цілу технополітику дисципліни, нагляду та контролю, у якій покарання працює як позитивна продукція норм і суб'єктів [5], то в режимі неправа ми маємо справу з особливим різновидом такої раціональності – ідеологічною ірраціональністю, що маскується під інтуїцію справедливості.

Кримінальна політика подається як очевидна реакція на загрози, страхи, суспільні уявлення про небезпеку. Вона перестає бути результатом рефлексивного правового конструювання і трансформується в набір майже спонтанних, але насправді керованих рішень, які не потребують ні доказів, ні складної аргументації: усім і так ясно, що треба криміналізувати, посилити, заборонити, відсторонити.

У такому режимі інтуїтивність кримінальної політики означає, що рішення про криміналізацію, про посилення покарань, про розширення повноважень контролюючих органів або запровадження предиктивних та превентивних практик ухвалюються не в межах правового дискурсу, а як відповідь на медійно сконструйовані сюжети небезпеки.

Дискурс ризику й небезпеки стає головним каналом легітимації: держава нібито лише реагує на запит суспільства, хоча насправді сама його продукує, оперуючи статистикою, експертними знаннями, фрагментами кримінологічних наративів. У фукіанській рамці це виглядає як розширення нормалізувальної влади [5], де кримінальна політика перестає бути ареною зважування прав і обов'язків, а перетворюється на механізм керування колективними афектами страху та обурення.

Саме тут інтуїтивність кримінальної політики змикається з неправом як кримінальною нормативністю. Коли політико-правові рішення обґрунтовуються не нормою, а здоровим глуздом, відчуттям справедливості чи очевидністю небезпеки, вони випадають із поля юридичної критики і натомість набувають статусу майже онтологічної необхідності. Пенальна раціональність, про яку писав Фуко, втрачає навіть видимі риси раціональності, зводячись до керованої інтуїції, яку формують медіа, експерти, політичні штаби та, дедалі частіше, цифрові алгоритми. Ця інтуїція не є спонтанною емоцією народу: вона конфігурується через дисциплінарні інститути, освітні практики, інформаційні потоки й технічні системи ризик-профілювання, які визначають, хто є ризиковим, небезпечним чи аномальним суб'єктом.

У такій ситуації поняття кримінальної відповідальності також зазнає радикальної трансформації. У правовій державі вона має бути персоналізованою і

правово окресленою: кожен відповідає за власні дії в межах закону, а інститути влади перед суспільством.

У режимі неправа відповідальність дифундує: її несуть усі й ніхто, вона розчиняється в колективних конструкціях на кшталт народу, історичної місії, революційної доцільності чи політики партії.

Кожен лише виконує наказ, дотримується інструкцій, реалізує програму, але ніхто не є тим, хто вирішив. Цей розподіл дуже добре резонує з фукіанським баченням влади, що діє через множинні точки застосування, унеможливлюючи локалізацію єдиного центру. Коли неможливо встановити суб'єкта рішення, стає неможливим і притягнення до відповідальності. Безкарність по справі М уже не випадковий збій, а системна властивість порядку неправа.

Особливо виразно неправова структура проявляється в цифрову добу. Алгоритмічні системи управління, предиктивна аналітика, соціальні рейтинги, автоматизовані системи ризик-оцінки дають змогу ухвалювати рішення, що торкаються прав і свобод людей, без видимого людського суб'єкта, і при цьому в режимі, який подається як об'єктивний і науково вивірений. Алгоритм, сформований на основі історичних даних і політично забарвлених критеріїв, постає як нейтральний арбітр. Його рішення складно пояснити, майже неможливо оскаржити, а відповідальність за їх наслідки розмивається між програмістами, замовниками, операторами й самою системою. У цьому цифровому паноптикумі неправо стає невидимим: контроль присутній скрізь, але ніхто за нього не відповідає.

У підсумку постає постправовий порядок, де закон живе у вигляді цитати. Поняття справедливості, відповідальності та права продовжують циркулювати в

політичному й моральному дискурсі, але втрачають свій онтологічний статус.

Норми існують як форма, що заповнюється змінним політичним змістом. Кримінальна політика, що претендує на інтуїтивну очевидність, стає каналом реалізації неправа, у якому формальні інструменти права (кримінальний закон, санкції, процедури, технології нагляду) працюють не на захист правопорядку, а на підтримку його симуляції.

Отже, критика неправа не може обмежуватися моральним осудом чи вузькою юридичною доктриною. Йдеться про необхідність структурного аналізу тих режимів влади й знання, які перетворюють право на інструмент кримінальної нормативності, а інтуїтивність кримінальної політики на техніку керування страхами та уявленнями про справедливість.

У цьому сенсі дослідження неправа є спробою описати нову політичну онтологію справедливості, де симуляція підміняє реальність, а мораль перетворюється на технологію управління, що легітимує постійну можливість відмови від права в ім'я його ж риторики.

Література

1. Туляков В.О. Кримінальне неправо *Актуальні проблеми теорії кримінальної законотворчості та практики правозастосування:* матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 27 груд. 2016 р.) / відпов. ред. д.ю.н., професор В.О. Туляков, упор.: В.О. Туляков, Ю.Ю. Коломієць, О.В. Степаненко; НУ«ОЮА», Каф. крим. прав., Одеський місцевий осередок ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права». Одеса, 2016. С. 91-95.

2. Туляков В.О. Окупаційне кримінальне право: МГП та національне кримінальне законодавство. Основні тенденції розвитку *ResearchGate.* - препринт. 2024. 8 с. DOI: 10.13140/RG.2.2.24759.74404

3. Грищук В.К. Суб'єктивне кримінальне право в кримінальних правовідносинах *Наукова спадщина професора В.Я. Тація і актуальні проблеми кримінального права : матер. всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 85-річ. від дня народ. проф. В.Я. Тація* (21 січ. 2025 р.) / редкол. Ю.А. Пономаренко (гол.) та ін. Харків: Право, 2025. С. 184-190

4. Туляков В.О. Інтуітивне кримінальне право та ultima ratio *ResearchGate.* - 2024. 9 p. DOI: 10.13140/RG.2.2.27606.36169

5. Foucault M. (1975). Surveiller et punir: Naissance de la prison. Paris: Gallimard. / Фуко М. (1999). Наглядати й карати: Народження в'язниці. Київ: Основи.

УДК 343(043.2)

Уколов О.Л., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Пархоменко Н.М., д.ю.н., професор, член-кореспондент НАН України та НАПрН України

ФІКЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

У кримінальному праві поряд із традиційними правовими категоріями активно використовуються спеціальні юридичні конструкції, зокрема правові фікції, які забезпечують формальну визначеність та стабільність кримінально-правового регулювання.

У загальній теорії права правова фікція розглядається як особливий юридико-технічний прийом, за допомогою якого законодавець свідомо визнає неіснуючі або умовні обставини такими, що мають юридичне значення, і надає

їм обов'язкової сили. На відміну від презумпцій, які ґрунтуються на ймовірному припущенні, фікції не допускають спростування і діють незалежно від фактичної реальності.

О.Ф. Скакун зазначає, що правові фікції застосовуються з метою забезпечення чіткості та формальної визначеності правового регулювання, а також для подолання прогалин у праві. Таким чином, фікція є інструментом, який дозволяє праву функціонувати стабільно навіть за умов складності та багатоманітності суспільних відносин.

У кримінально-правовій науці фікція розглядається як елемент юридичної техніки, що сприяє системності та логічній завершеності кримінально-правових норм. За словами Ю.В. Бауліна, використання фікцій у кримінальному праві дозволяє законодавцеві створювати чіткі правила поведінки та передбачувані правові наслідки, що є необхідною умовою реалізації принципу законності.

Однією з ключових функцій фікції є забезпечення однакового застосування кримінального закону. У ситуаціях, коли фактичні обставини можуть бути неоднозначними або складними для доказування, фікція дає змогу уникнути правової невизначеності та суб'єктивізму з боку правозастосовних органів.

Кримінальний кодекс України містить низку норм, у яких простежується використання правових фікцій. Одним із найпоширеніших прикладів є встановлення віку кримінальної відповідальності. Законодавець виходить з фіктивного припущення, що особа, яка досягла певного віку, здатна повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними, незалежно від її індивідуального психічного розвитку.

Іншим прикладом правової фікції є інститут судимості. Після погашення або зняття судимості особа

вважається такою, що не має судимості, хоча факт вчинення злочину в минулому залишається об'єктивною реальністю. Така фікція спрямована на забезпечення соціальної реабілітації особи та реалізацію принципу гуманізму кримінального права.

Також елементи фікції можна простежити в інституті неосудності, коли закон визнає особу такою, що не підлягає кримінальній відповідальності, незважаючи на фактичне вчинення суспільно небезпечного діяння. У цьому випадку фікція виконує охоронну та гуманістичну функції, захищаючи осіб із психічними розладами від необґрунтованого покарання.

Значення правових фікцій у кримінальному праві полягає насамперед у забезпеченні стабільності та формальної визначеності кримінально-правового регулювання. За допомогою фікцій законодавець встановлює чіткі юридичні межі, які дозволяють уникнути довільного тлумачення норм і забезпечити однаковість правозастосовної практики.

Крім того, правові фікції виконують важливу охоронну функцію, спрямовану на захист як інтересів держави, так і прав особи. Зокрема, фікція відсутності судимості після її погашення або зняття сприяє соціальній адаптації особи, запобігає її стигматизації та створює передумови для повернення до повноцінного життя в суспільстві. У цьому аспекті фікція тісно пов'язана з принципом гуманізму кримінального права.

Водночас застосування правових фікцій у кримінальному праві породжує низку проблемних аспектів. Однією з ключових проблем є потенційна відірваність фікції від реальних обставин конкретної справи. Формальне застосування фіктивних конструкцій може призвести до ситуацій, коли індивідуальні особливості особи або специфіка вчиненого діяння не

отримують належної правової оцінки. Саме тому науковці наголошують на необхідності поєднання фікцій із принципом індивідуалізації кримінальної відповідальності.

У сучасних умовах розвитку кримінального права питання доцільності використання окремих фікцій набуває особливої актуальності. Реформування кримінального законодавства України, орієнтація на європейські правові стандарти та практику Європейського суду з прав людини вимагають критичного переосмислення традиційних юридичних конструкцій. У цьому зв'язку правова фікція повинна розглядатися не як застигла догма, а як динамічний інструмент, здатний адаптуватися до змін у суспільстві та правовій системі.

У цьому контексті важливим є дотримання балансу між юридичною доцільністю та принципами справедливості й гуманізму. Фікція не повинна перетворюватися на інструмент автоматизму в кримінальному праві, а має застосовуватися з урахуванням мети кримінально-правового впливу та прав людини.

Отже, правова фікція є невід'ємним елементом кримінального права, що виконує важливі регулятивні та охоронні функції.

Водночас використання правових фікцій потребує постійного наукового осмислення та критичного аналізу, оскільки від правильності їх застосування залежить реалізація принципів справедливості, гуманізму та законності в кримінальному праві. Саме тому дослідження фікції залишається актуальним напрямом розвитку кримінально-правової науки.

Література

1. Баулін Ю.В. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 640 с.

2. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: підручник. Київ: Кондор, 2018. 584 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2016. 656 с.
4. Журавель В.А. Юридичні фікції у праві: поняття, види, значення. Право України. 2017. № 3. С. 34–41.

УДК 343.1:355.58(043.2)
Усачова Д.І., курсант,
Військовий інститут Київського
національного університету
імені Т. Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Берисласька О.М., к.ю.н., доцент

ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ПРАВОПОРЯДКУ У СИСТЕМІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Функціонування системи правоохоронних органів України в умовах воєнного стану зазнає суттєвих трансформацій, зумовлених необхідністю реагування на масові порушення норм міжнародного гуманітарного права та вчинення воєнних злочинів. У цьому контексті особливого значення набуває діяльність Військової служби правопорядку у Збройних Силах України як спеціалізованого суб'єкта забезпечення військової дисципліни, правопорядку та дотримання законності у сфері оборони держави [1, с. 24].

Правовий статус Військової служби правопорядку визначається нормами національного законодавства, зокрема Законом України «Про Військову службу

правопорядку у Збройних Силах України», а також положеннями кримінального процесуального законодавства, що регламентують особливості досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану [2, с. 113]. Участь ВСП у виявленні, фіксації та документуванні воєнних злочинів реалізується у взаємодії з органами досудового розслідування, військовою прокуратурою та іншими правоохоронними інституціями, що формує багаторівневу модель кримінально-правового реагування.

Специфіка розслідування воєнних злочинів зумовлює необхідність застосування норм міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій та Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що впливає на характер доказової діяльності та процесуальні повноваження суб'єктів розслідування [3, с. 90]. У цьому аспекті Військова служба правопорядку виконує функцію первинного забезпечення правопорядку у зоні бойових дій, здійснюючи збір доказів, охорону місць подій та ідентифікацію осіб, причетних до вчинення злочинів проти законів і звичаїв війни.

Водночас відсутність чіткого нормативного розмежування повноважень між ВСП, Національною поліцією, Службою безпеки України та органами Державного бюро розслідувань створює ризики дублювання функцій і ускладнює процесуальну координацію під час досудового розслідування воєнних злочинів [4, с. 57]. Особливої актуальності набуває проблема визначення процесуального статусу матеріалів, зібраних посадовими особами ВСП, у кримінальному провадженні.

Окрему увагу слід приділити інституційному розвитку Військової служби правопорядку в контексті імплементації стандартів НАТО та практики міжнародних

місій військової поліції, які передбачають розширення аналітичних, слідчих і превентивних функцій військових правоохоронних підрозділів [5, с. 143]. Адаптація зазначених підходів до українських реалій сприятиме підвищенню ефективності розслідування воєнних злочинів та зміцненню правопорядку у Збройних Силах України.

Отже, діяльність Військової служби правопорядку у системі правоохоронних органів України в умовах воєнного стану набуває комплексного характеру, поєднуючи функції забезпечення військової дисципліни з елементами участі у розслідуванні воєнних злочинів. Подальший розвиток цієї інституції потребує удосконалення нормативно-правового регулювання, чіткого визначення процесуальних повноважень та посилення міжвідомчої координації у сфері кримінального переслідування злочинів, пов'язаних зі збройною агресією.

Література

1. Кузьменко О. Військова служба правопорядку в Україні: правовий статус і функції. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 248 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. В.Т. Маляренка. Київ, 2024.

3. Cassese A. International Criminal Law. Oxford University Press, 2021.

4. Шепітько В.Ю. Розслідування воєнних злочинів: проблеми теорії та практики. Харків: Право, 2023.

5. NATO. Military Policing and Rule of Law in Armed Conflict Operations. Brussels, 2022.

УДК 343.22(043.2)
Устінова О.,
Медвідь Л., к.ю.н., доцент,
Національний університет
оборони України, м. Київ, Україна

БОЙОВИЙ ІМУНІТЕТ ЯК ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ ВІЙСЬКОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Бойовий імунітет є складною та багаторівневою правовою категорією, яка має суттєве значення для запобігання військовій злочинності в умовах збройного конфлікту. Його сутність полягає у встановленні особливого правового режиму відповідальності військовослужбовців за дії, вчинені під час виконання бойових завдань. Значення бойового імунітету у цьому контексті полягає в забезпеченні правового балансу між необхідністю ефективного ведення бойових дій та дотриманням принципів гуманності, законності, військової необхідності. Саме цей баланс дозволяє одночасно гарантувати обороноздатність держави та зберігати фундаментальні цінності права.

Наявність чітко визначених меж бойового імунітету допомагає розмежувати законні бойові дії від злочинних проявів. У складних і динамічних умовах збройного конфлікту військовослужбовці часто змушені приймати рішення миттєво, під впливом стресу та небезпеки. За відсутності правових гарантій вони могли б діяти надмірно обережно або, навпаки, безвідповідально. Саме тому бойовий імунітет запобігає випадкам, коли військовослужбовців несправедливо притягують до відповідальності за дії, що були правомірними та обумовленими бойовою обстановкою. Водночас він не дозволяє «прикривати» злочини формальним посиланням на «військову необхідність» чи виконанням наказу.

Усвідомлення меж бойового імунітету сприяє розвитку правової культури та відповідальності у військових колективах. Коли військовослужбовці чітко розуміють, що імунітет поширюється лише на законні дії в межах міжнародного гуманітарного права, вони більш схильні утримуватися від протиправної поведінки. Дії, що виходять за межі принципів пропорційності, військової необхідності та розрізнення між комбатантами і цивільним населенням, не можуть бути виправдані жодними обставинами. До таких дій належать умисні вбивства цивільних осіб, катування, жорстоке поводження з полоненими, мародерство, застосування заборонених засобів ведення війни. Це підтверджується ч.1 ст.43-1 Кримінального кодексу України: не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди життю або здоров'ю особи, яка здійснює збройну агресію проти України, або іншим правоохорюнюваним інтересам, якщо шкода була заподіяна в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та була спрамована на відсіч і стримування збройної агресії. Розуміння невідворотності відповідальності за такі злочини виконує потужну превентивну функцію [1].

Доктрина бойового імунітету також відмежовує правомірне виконання наказів від злочинних дій. Вона виключає можливість безумовного виправдання будь-яких дій лише фактом отримання наказу. Якщо наказ є явно незаконним, військовослужбовець не може прикриватися бойовим імунітетом для уникнення відповідальності. Це має особливе значення для запобігання воєнним злочинам на рівні командування, оскільки командири не можуть легітимізувати протиправні дії посиланням на військову доцільність [2]. Таким чином, бойовий імунітет підтримує дисципліну, підзвітність і культуру законності у збройних силах.

Включення питань бойового імунітету до програм підготовки військовослужбовців є важливим елементом профілактики військової злочинності. Під час навчання військовослужбовці повинні отримувати не лише тактичні та технічні знання, але й чітке розуміння правових меж допустимого під час збройного конфлікту. Освітні програми, що охоплюють міжнародне гуманітарне право, правила поводження з військовополоненими та цивільним населенням, а також принципи пропорційності, розрізнення й військової необхідності, формують у військовослужбовців правову свідомість. Це дозволяє їм діяти ефективно, але водночас правомірно, навіть у надзвичайно складних ситуаціях.

Бойовий імунітет не виправдовує жорстокість поза межами військової необхідності. Навпаки, він чітко окреслює рамки дозволеного та дає можливість не виконувати явно злочинні накази. Такий підхід узгоджується з принципами міжнародного кримінального права, згідно з якими виконання явно злочинного наказу не звільняє від відповідальності. Отже, бойовий імунітет функціонує як механізм стримування, що зменшує ризик зловживань у зоні бойових дій.

Водночас важливо підкреслити психологічний аспект значення бойового імунітету. Коли військовослужбовці впевнені, що держава забезпечує їм правовий захист у разі правомірних дій у бою, це знижує рівень тривожності та страху перед можливим безпідставним переслідуванням. Відчуття правової захищеності сприяє підвищенню бойового духу, впевненості у власних діях та довіри до командування. Однак одночасно чітке усвідомлення меж імунітету запобігає моральній деградації, адже військовослужбовці розуміють, що навіть у бойовій обстановці вони залишаються суб’єктами права і несуть персональну відповідальність за вчинені злочини.

Таким чином, бойовий імунітет — не є інструментом уникнення відповідальності. Це правовий механізм балансування між захистом військовослужбовців від несправедливих обвинувачень та забезпеченням невідворотності покарання за вчинені воєнні злочини. Він виконує подвійну функцію: з одного боку, гарантує правову безпеку тим, хто діє в межах закону, а з іншого — формує чіткі стандарти поведінки та відповідальності.

Правильне застосування принципу бойового імунітету сприяє зміцненню військової дисципліни, довіри до правових інститутів та авторитету збройних сил на міжнародній арені. Воно забезпечує дотримання міжнародного гуманітарного права навіть у найскладніших умовах збройного конфлікту. Отже, бойовий імунітет є важливим елементом системи запобігання військовій злочинності, оскільки поєднує правовий захист, превентивну функцію та морально-етичні засади служби в умовах збройного конфлікту.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2341-14.

2. Бахуринська О.О. Імунітет у кримінальному праві: проблеми визначення поняття та ознак. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 5. С. 153–158.

УДК 343.9.01:004.9 (043.2)
Федорюк Л.В., доктор філософії в галузі права,
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ,
Україна

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Процеси цифрової трансформації, що охоплюють практично всі сфери суспільного життя, істотно впливають і на систему забезпечення правопорядку та попередження злочинності. В умовах зростання динаміки соціальних процесів, ускладнення форм злочинної діяльності та поширення кіберзлочинності традиційні методи профілактики правопорушень виявляються недостатньо ефективними. Це зумовлює необхідність упровадження цифрових інструментів як одного з ключових чинників підвищення результативності превентивної діяльності держави.

Попередження злочинності як один із пріоритетних напрямів кримінальної політики держави передбачає системний вплив на причини та умови вчинення злочинів, а також своєчасне виявлення криміногенних ризиків. У цьому контексті цифрові інструменти виступають не лише технічним засобом фіксації правопорушень, а комплексним механізмом аналітичного, прогностичного та організаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів.

На наше переконання теоретичні підходи до протидії корупції варто розділити на кілька ключових напрямів. Так, зокрема, інституційний підхід передбачає створення спеціалізованих антикорупційних органів, таких як Національне агентство з питань запобігання корупції чи Національне антикорупційне бюро України, які

відповідають за моніторинг і розслідування корупційних правопорушень [1].

До основних цифрових інструментів, що використовуються у сфері попередження злочинності, належать інформаційно-аналітичні системи, автоматизовані реєстри, бази кримінальної статистики, системи відеоспостереження з функціями розпізнавання, геоінформаційні системи, а також платформи міжвідомчої електронної взаємодії. Використання таких інструментів дозволяє накопичувати, систематизувати та аналізувати значні обсяги даних, що є необхідною умовою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень у сфері кримінальної превенції.

У правоохоронній сфері корупція має особливо руйнівний характер, оскільки ці органи відповідають за забезпечення правопорядку та захист прав громадян. Корупційні прояви, такі як хабарництво, зловживання владою чи конфлікт інтересів, підривають довіру суспільства до державних інститутів і створюють загрозу для національної безпеки [2].

Особливу роль у підвищенні ефективності попередження злочинності відіграють цифрові аналітичні технології, зокрема інструменти обробки великих даних (Big Data) та елементи штучного інтелекту. Завдяки аналізу кримінальної статистики, соціально-економічних показників, міграційних процесів та інших релевантних даних стає можливим виявлення стійких закономірностей злочинної поведінки, прогнозування зростання рівня злочинності у певних регіонах або часових проміжках, а також визначення груп підвищеного криміногенного ризику. Такий підхід сприяє переходу від переважно реактивної моделі діяльності правоохоронних органів до дієвої, спрямованої на запобігання злочинам ще на стадії формування кримінальних намірів.

Важливим елементом цифрової превенції є системи відеоспостереження та моніторингу публічних просторів. Їх використання не лише підвищує рівень розкриття злочинів, а й виконує превентивну функцію, оскільки сама наявність таких систем може стримувати потенційних правопорушників. Крім того, інтеграція відеоспостереження з аналітичними алгоритмами дозволяє оперативно виявляти підозрілу поведінку, масові скупчення людей або інші ситуації, що можуть становити загрозу громадській безпеці.

Не менш значущими є цифрові комунікаційні інструменти, які забезпечують взаємодію між правоохоронними органами та суспільством. Мобільні застосунки, електронні сервіси подання звернень і повідомлень про правопорушення сприяють підвищенню рівня правової свідомості громадян, активізації їх участі у забезпеченні правопорядку та формуванню партнерської моделі взаємовідносин між державою і суспільством. Така взаємодія дозволяє своєчасно отримувати інформацію про потенційні загрози та оперативно реагувати на них.

Попри численні переваги використання інноваційних технологій в процесі розслідування та попередження злочинів, цей процес супроводжується низкою викликів, серед яких ключовими є питання: правової регламентації використання інноваційних технологій, етичні аспекти, а також адаптація кадрового потенціалу (необхідність підвищення кваліфікації прокурорів, слідчих та експертів для роботи з високотехнологічними інструментами) [3].

Разом із тим упровадження цифрових інструментів у сферу попередження злочинності пов’язане з низкою викликів і ризиків. Насамперед ідеться про необхідність забезпечення належного рівня захисту персональних даних, дотримання принципів законності, пропорційності та поваги до прав і свобод людини. Надмірне використання

цифрових технологій без належного нормативно-правового регулювання може призвести до порушення права на придатність, дискримінації або зловживань з боку уповноважених органів. У зв'язку з цим особливого значення набуває розробка чітких правових механізмів контролю за використанням цифрових інструментів у превентивній діяльності.

Цифрові технології стають ключовим фактором у зміцненні обороноздатності та розвитку сучасної інфраструктури, але водночас вони також вносять нові загрози, пов'язані з кібербезпекою та конфіденційністю [4].

Таким чином, цифрові інструменти є вагомим чинником підвищення ефективності попередження злочинності, оскільки вони забезпечують комплексний підхід до аналізу криміногенної ситуації, сприяють своєчасному виявленню та нейтралізації ризиків, а також підвищують рівень взаємодії між державою та суспільством. Подальший розвиток і впровадження таких інструментів мають здійснюватися з урахуванням необхідності балансу між інтересами безпеки та захистом прав людини, що є ключовою умовою формування ефективної та демократичної системи попередження злочинності.

Література

1. Пащенко Є.М. Організаційно-правові засади протидії корупції в секторі безпеки й оборони України на відомчому рівні. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2022. Т. 3, № 4. С. 212–216. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.35 (дата звернення: 05.02.02026).

2. Бондаренко О.С. Корупція в правоохоронних органах: причини та система заходів протидії. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 1. DOI:

https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.77 (дата звернення: 05.02.02026).

3. Роль інноваційних технологій у розслідуванні та попередженні злочинів: виклики сучасності. URL: https://law.chnu.edu.ua/rol-innovatsiinykh-tekhnolohii-u-rozsliduvanni-ta-poperedzhenni-zlochyniv/ (дата звернення: 05.02.02026).

4. Цифрова трансформація як фактор покращення національної безпеки України. URL: https://censs.org/digital-transformation-as-a-factor-in-improving-the-national-security-of-ukraine/ (дата звернення: 05.02.02026).

УДК 343.98(043.2)

Фігорнюк І.О., здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Панова О.О., д.ю.н., професор,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

РОЛЬ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Криміналістика сьогодні – це відображення чіткої окремої науки, яка пройшла тривалий шлях розвитку та становлення, тому її можна охарактеризувати як комплексне вчення спрямоване на досягнення науково-технічного прогресу, розробку власних методологічних проблем, тактики і методики розслідування злочинів. Однією із розділів криміналістики є дактилоскопія, завданням якої є «вивчення властивостей та ознак папілярних візерунків рук і ніг та розробки на цій основі складових частин гласної методики протидії

правопорушенням на всіх стадіях її ведення» [1, с. 82]. Так, процесуальна дія щодо виявлення, фіксації та вилучення слідів має назву дактилоскопічна експертиза, під час якої здійснюється вивчення механізму утворення слідів, будови папілярних узорів шкірного покриву людини, їх особливості, що в підсумку утворюють інформацію дактилоскопічного походження для ідентифікації особи (відбитки слідів рук).

Завдяки дактилоскопічній експертизі органи досудового розслідування під час виявлення й вилучення відбитків пальців (слідів) на місці події та подальшого їхнього порівняння з відбитками особи, мають змогу встановити із високою достовірністю особу людини, які утворять практично беззаперечний доказ того, що дана особа перебувала на місці події, адже такі сліди (папілярні візерунки) становлять малюнок на шкірних покривах пальців, які є унікальними у кожної людини. У криміналістиці важливе значення приділяється слідам рук, оскільки, як зазначає Лазебний А.М. «1) контактування руки з будь-яким об'єктом відбувається переважно долонною поверхнею кисті; 2) на пальцях і долонях рук є потожирові виділення, які залишають сліди нашарування; 3) шкіра руки має специфічні властивості» [2, с. 224].

Говорячи за папілярні візерунки, то вони утворюють складні шкірні узори, які в криміналістиці поділяють на завиткові, дугові й петлеві та мають загальні характерні риси як: 1) індивідуальність (сукупність папілярних ліній відображають неповторний узор за їх конфігурацією, місцем розташування); 2) відносна незмінюваність (із ростом і розвитком людини папілярні узори збільшуються в розмірі, лінії узору стають товстими, з'являються зморшки, складки, додаткові «білі» лінії. Проте загальна форма і розташування окремих ознак в узорі залишаються незмінними до моменту розкладання трупа); 3)

відновлюваність (у випадку поверхневого порушення шкірного покриву папілярні лінії відновлюються в колишньому вигляді). Якщо брати зазначені вище складові, можна описати їхнє практичне значення, яке полягає у тому, що сліди рук, можуть бути використані при розкритті злочинів двома шляхами: перший – встановлення злочинця за криміналістичними обліками слідотеки; другий – безпосередня ідентифікація (викриття та отримання зразків відбитків пальців рук підозрюваного (затриманого) та порівняти їх зі слідами пальців рук, що були вилучені на місці події. Не менш важливим є те, що сліди рук у місцях скоєного злочину можуть зберігатися на речових доказах порівняно довго в залежності від умов їх зберігання на місці події та погодних факторів.

Дактилоскопічна експертиза передбачає створення бази даних відбитків пальців людей, завдяки якій можна знайти відбитки, зняті з місця злочину, для ідентифікації особи злочинця, лише у випадку, якщо вони внесенні в спеціальну дактилоскопічну інформаційну систему (електронну базу) яка формується шляхом сканування дактилокарт. Згідно із Інструкцією про порядок формування, ведення та використання оперативно-довідкового і дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи України «дактилоскопічні картотеки формуються за 10-пальцьовою системою» [3], а також встановлюються інші процесуальні вимоги до дактилокарт, зокрема на зворотному боці дактилокарти вказується: коли, за що, за якою статтею КК України особа заарештована, з обов'язковим записом складу вчиненого нею злочину.

У підсумку можна сказати, що дактилоскопічна експертиза дає змогу пришвидшити діяльність правоохоронних органів щодо протидії та розкриттю

кримінальних правопорушень, а криміналістичне значення слідів людини визначається переважною частотою їх виявлення, відносно стійкою здатністю до збереження, індивідуальністю та можливістю безпосередньої ідентифікації злочинця. Неоспорюваним, на нашу думку є факт, що дактилоскопія лишатиметься незамінним помічником слідчих органів, і з плином часу буде технічно вдосконалюватись, адже на сьогоднішній день дактилоскопічні системи ідентифікації все ще залишаються надійними та достатньо швидкими для вирішення покладених на них завдань.

Література

1. Ланцедова Ю.О. Криміналістика: навч. посібник. Київ: НАУ, 2017. 360 с.

2. Лазебний А.М. Значення дактилоскопії у криміналістиці на сучасному етапі. *Ірпінський юридичний часопис.* 2022. Вип. 1(8). ДПУ. Ірпінь. 2022. С. 222 – 229.

3. Про затвердження Інструкції про порядок формування, ведення та використання оперативно-довідкового і дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи України: Наказ МВС України від 23.08.2002 № 823/188. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-02#Text.

УДК 343.24.001.11

Хильченко (Макаренко) А.С., к.ю.н., доцент,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПРИНЦИПІВ ЯК СКЛАДОВИХ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Невід'ємною складовою будь-якої правової системи у законодавчому та доктринальному вимірі є принципи права як концепція та норма-припис. Принципи кримінального права є елементом загальних засад цієї галузі права, їхній системоутворюючий та системокорелюючий характер є значимим компонентом у забезпеченні стабільності кримінального права у період сучасних трансформацій. При цьому принцип як керівна ідея є компонентом буття кримінального права на соціальному-правовому рівні, у той час як принцип-припис є складовою кримінального права як формально-логічної системи.

Принципи (від лат. *principium* – начало, основа) *кримінального права* – базові, фундаментальні ідеї та засади, які визначають сутність та зміст і побудову кримінального права, її інститутів і норм [1, с. 13]. Кримінально-правовий аналіз покарання та його призначення дає змогу розробки теоретико-методологічних засад застосування покарання. Такі засади (основи) повинні стати парадигмою призначення покарання та інших заходів кримінально-правового впливу. Структурними елементами такої парадигми у першу чергу як раз і є принципи та критерії призначення покарання. Ми притримуємось дихотомічного підходу до необхідності висвітлення змісту будь-якого принципу кримінального права, у тому числі і принципів призначення покарання. Принципи призначення покарання – це статико-динамічне явище, лише такий підхід дає змогу проаналізувати та виокремити закономірності та випадковості кримінального права як системи. Критерії призначення покарання вимагають значної доктринальної розробки та практичної апробації. Вони не є самими

нормативними правилами призначення покарання, а є конкретною «розшифровкою» змісту таких правил.

Не є дискусійним безпосередній прояв конституційних принципів в інституті призначення покарання, але ми виділимо ті принципи, які, на нашу думку, є основними (базовими) та найбільшим чином знайшли відображення у законодавчому вираженні і застосуванні на практиці. Це принципи законності, справедливості, пропорційності (співмірності) та індивідуалізації покарання. Будучи елементом загальних засад не лише інституту призначення покарання, а й у цілому всього кримінального права, вони (принципи) виступають підставою дискреційності кримінального права [2; 3] та сприяють зменшенню зловживання у рамках закону. Призначене особі покарання повинне бути адекватним характеру вчинених дій, їх небезпечності та даним про особу винуватого, виходячи з мети покарання, принципів справедливості, співмірності та індивідуалізації призначення покарання [4].

Зміст принципу індивідуалізації, як і принципу справедливості та пропорційності, повинен розглядатися як у статичному, так і динамічному аспектах. Спостерігається тісна взаємодія та взаємовплив основних принципів призначення покарання (індивідуалізації, пропорційності, справедливості, законності). Будучи основними принципами, вони спрацьовують не самі по собі, а лише у тісному взаємозв'язку одне з одним. При цьому, будучи елементами теоретико правової парадигми призначення покарання, чітке дотримання одного з принципів є запорукою виконання всіх інших. Принцип пропорційності призначення кримінально-правової міри необхідно віднести до самостійного принципу кримінального правозастосування. Зміст принципу пропорційності на правозастосовному рівні кримінального

права розкривається через врахування таких вимог: необхідності покарання, його достатності, мети покарання.

Принцип індивідуалізації покарання забезпечується через врахування критеріїв пропорційного та справедливого покарання. Передумовою призначення справедливої міри кримінально-правового впливу є побудова кримінально-правових санкцій на засадах індивідуалізації. Зміст принципу справедливості складається з двох компонентів: 1) призначення покарання, відповідного тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та особі діяча (пропорційність у покаранні); 2) гуманне ставлення до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (принцип гуманізму). **Динамізм принципу індивідуалізації покарання повинен проявитися у розробці та апробації додаткових критеріїв, що відповідатиме концепту кримінально-правової політики на певний час. Статична компонента індивідуалізації саме як принципу призначення покарання проявляється у врахуванні критеріїв пропорційного покарання (необхідності та достатності).**

При визначенні правової природи принципів призначення покарання необхідно керуватися плюралістичним методом. Зміст принципів кримінального права у цілому повинен розглядатися як у статичному, так і динамічному аспектах (дихотомічний підхід). Лише у діалектичному зв’язку можна простежити дійсний механізм реалізації базових принципів як компоненти загальних засад кримінального права. У наш час правотворення та правозастосування необхідним є вивчення та сформування концепції системності принципів кримінального права задля забезпечення стабільності функціонування правової системи України у цілому.

Література

1. Панов М. Доктрина кримінального права України: значення для науки і практики кримінального законотворення та правозастосування. *Право України.* 2020. № 2. С. 11-16.
2. Макаренко А.С. Суддівський розсуд при призначені покарання в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2012. 264 с.
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 29.09.2022 у справі № 522/5562/21, провадження № 51-27км22. URL: https://lpd.court.gov.ua/legal-position/106/document/10670 (дата звернення: 09.02.2026)
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 08.04.2021 у справі № 748/963/20, провадження № 51-134км21. URL: https://lpd.court.gov.ua/legal-position/3486/document/5478 (дата звернення: 09.02.2026)

УДК 343.1(043.2)

Хілобок Д.Р., курсант,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна
Науковий керівник: Клименко О.С., доктор філософії

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗПЕКИ ЕКСПЕРТІВ ТА СПЕЦІАЛІСТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Ефективне здійснення кримінального провадження неможливе без залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла. Такими особами у кримінальному процесі є експерти та

спеціалісти. Їх діяльність має особливе значення для встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення, а отже безпосередньо впливає на законність і обґрунтованість процесуальних рішень.

Відповідно до статті 69 Кримінального процесуального кодексу України [1], експерт є учасником кримінального провадження, який залучається для проведення судової експертизи та надання письмового висновку з питань, що потребують спеціальних знань. Надання експерту статусу учасника кримінального провадження свідчить про те, що його діяльність є складовою процесу доказування, а експертний висновок визнається самостійним джерелом доказів.

Процесуальний статус експерта доповнюється положеннями Закону України «Про судову експертизу» [2], який встановлює спеціальні гарантії його діяльності. Зокрема, закон закріплює принцип незалежності експерта та заборону будь-якого втручання у процес проведення експертизи. Держава зобов'язується створити умови, за яких експерт може виконувати свої функції об'єктивно, повно і неупереджено.

Спеціаліст, відповідно до статті 71 КПК України, також є учасником кримінального провадження. Його процесуальна роль полягає у наданні консультацій, роз'яснень, а також технічної допомоги під час проведення процесуальних дій. Хоча спеціаліст не надає експертного висновку як джерела доказів, його участь має істотне значення для правильного збирання, фіксації та оцінки доказової інформації.

Центральним нормативно-правовим актом, що регулює питання безпеки учасників кримінального судочинства, є Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [3].

Відповідно до статті 2 Закону [3], експерти і спеціалісти прямо віднесені до осіб, які мають право на застосування заходів безпеки. Таким чином, законодавець визнає, що їх діяльність у межах кримінального провадження може створювати загрозу їх особистій безпеці, а також безпеці членів їх сімей і близьких родичів.

Законодавство України виходить із превентивного підходу до забезпечення безпеки учасників кримінального процесу. Відповідно до статті 20 Закону [3], підставою для застосування заходів безпеки є наявність даних про загрозу життю, здоров'ю, житлу чи майну експерта або спеціаліста, а також про можливість незаконного впливу у зв'язку з їх участю у кримінальному провадженні.

Загроза може проявлятися у формі погроз, психологічного тиску, переслідування, спроб підкупу або дискредитації.

Перелік заходів безпеки, передбачений статтею 7 Закону [3], є відкритим і дозволяє застосовувати найбільш адекватні способи захисту з урахуванням конкретної ситуації. Ініціювання заходів безпеки можливе як за заявою експерта чи спеціаліста, так і з ініціативи органів досудового розслідування або суду. Незалежність експерта є ключовою гарантією його безпеки. Закон України «Про судову експертизу» забороняє будь-яке втручання у проведення експертизи, а Кримінальний кодекс України встановлює відповідальність за перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК України) та за втручання в його діяльність (ст. 343 КК України) [4].

Таким чином, безпека експертів і спеціалістів є невіддільною складовою механізму забезпечення справедливого кримінального судочинства. Законодавство України формує комплексну систему правових гарантій,

яка охоплює процесуальний статус, підстави та заходи безпеки, порядок їх застосування, а також гарантії незалежності експертної діяльності. Реалізація цих гарантій є необхідною умовою об'єктивного встановлення істини у кримінальному провадженні та захисту інтересів правосуддя загалом.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. (дата звернення: 24.01.2026).

2. Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. Дата оновлення: 01.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/4038-12#Text (дата звернення: 25.01.2026).

3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України № 3782-XII. Дата оновлення: 20.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/3782-12#Text (дата звернення: 25.01.2026).

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 25.01.2026).

УДК 351.75(043.2)

Хоменко А.О., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА НАСЛІДКИ ДОБРОВІЛЬНОЇ ЗДАЧІ ЗБРОЇ ЗА Ч. 3 СТ. 263 КК УКРАЇНИ

Сучасна доктрина кримінального права України поступово відходить від виключно репресивної моделі протидії злочинності, де головним інструментом виступає покарання. В умовах глобальних безпекових викликів та воєнного стану особливого значення набуває інститут кримінально-правового заохочення. Заохочувальні норми – це не просто вияв гуманізму держави, а стратегічно виважений механізм стимулювання осіб до позитивної посткримінальної поведінки.

Фундаментальна ідея таких норм полягає у створенні правового компромісу: держава відмовляється від реалізації кримінального переслідування в обмін на дії особи, що суттєво знижують рівень суспільної небезпеки або нівелюють наслідки вчиненого правопорушення. У системі Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) одним із найбільш яскравих прикладів такого механізму є положення ч. 3 ст. 263 КК України.

Актуальність дослідження цієї норми зумовлена її докорінною трансформацією у 2022 році. Перехід від формулювання «звільнення від кримінальної відповідальності» до конструкції «не підлягає кримінальній відповідальності» фактично створив новий вид спеціального матеріально-правового імунітету. Це свідчить про зміну концептуального підходу: законодавець надає пріоритет вилученню засобів ураження з незаконного обігу над принципом невідворотності покарання, що є критично важливим для гарантування національної безпеки.

Розпочинаючи аналіз правової природи ч. 3 ст. 263 КК України, необхідно звернутися до загальнотеоретичного розуміння категорії «заохочення».

У сучасній правовій доктрині під заохоченням розуміють «встановлення в нормах права можливості

одержання певних пільг і переваг за здійснення бажаних або корисних для держави й суспільства діянь» [1, с. 302]. Такий підхід підкреслює, що заохочувальні норми не є простою відмовою від покарання, а виступають активним інструментом державної політики, спрямованим на стимулювання правомірної та соціально схвалюваної поведінки навіть після факту вчинення правопорушення.

У контексті кримінального законодавства заохочення набуває специфічної форми, тобто компромісу між державою та особою. Якщо загальна теорія права розглядає заохочення як отримання пільг, то в межах ч. 3 ст. 263 КК України такою «пільгою» виступає повне виключення кримінальної відповідальності.

Важливо підкреслити, що заохочувальна функція аналізованої норми реалізується через надання особі особливого статусу: вона «не підлягає кримінальній відповідальності». Це формулювання є якісно новим етапом розвитку інституту заохочення в Україні. На відміну від попередньої редакції, яка передбачала «звільнення від відповідальності», чинна норма створює законодавчий імунітет, що автоматично виникає за умови виконання особою вимог закону щодо добровільної здачі зброї.

Таке стимулювання є критично важливим, оскільки воно дозволяє поєднувати засади законності та соціальної доцільності. Держава свідомо йде на поступку, визнаючи, що добровільне вилучення засобу ураження з незаконного обігу є більш пріоритетним для суспільної безпеки, ніж покарання конкретної особи за незаконне володіння предметом підвищеної небезпеки. Таким чином, ч. 3 ст. 263 КК України стає практичним втіленням теорії заохочення, перетворюючи «бажане для держави діяння» на юридичну підставу для нівелювання правових наслідків вчиненого злочину.

Важливим аспектом дослідження заохочувального характеру ч. 3 ст. 263 КК України є її чітке відмежування від інституту добровільної відмови при незакінченому кримінальному правопорушенні, закріпленому у ст. 17 КК України. Попри спільну етимологічну основу, а саме «добровільність», ці правові конструкції мають різну юридичну природу та межі реалізації.

Так, положення ч. 1 ст. 17 КК України, передбачає, що добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення кримінального правопорушення до кінця [2]. Аналізуючи зміст положення можна дійти до висновку, що добровільна відмова можлива виключно на етапах готування або замаху, тобто до фактичного завершення об'єктивної сторони злочину. Натомість добровільна здача зброї відбувається тоді, коли склад злочину вже є повністю закінченим і правопорушення фактично відбулося.

Наступним аспектом відмінності цих двох норм є те, що за ст. 17 КК України особа припиняє свою злочинну діяльність, як в активній, так і в пасивній формі, в свою чергу, положення ч. 3 ст. 263 КК України вимагає від суб'єкта виключно активної посткримінальної дії, тобто передача предметів підвищеної небезпеки органам влади.

Ключовою проблемою правозастосування ч. 3 ст. 263 КК України є встановлення змісту «добровільності». Для кращого розуміння цього терміну пропонуємо розглянути практику Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, а саме *постанову у справі №461/3474/22 від 07 лютого 2024 року. За вироком Личаківського районного суду м. Львова від 09 грудня 2022 року ОСОБА_6 визнано винуватим у вчиненні кримінального*

правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК, та призначено йому покарання у виді позбавлення волі на строк 3 роки.

ОСОБА_6, будучи військовослужбовцем, привіз із собою до м. Львова придатні до стрільби бойові припаси до військової вогнепальної нарізної зброї, які зобов`язаний був передати до відділу господарського забезпечення Управління Служби безпеки України у Львівській області. Натомість ОСОБА_6, не володіючи передбаченим законом дозволом, залишив їх собі, внаслідок чого у такий спосіб незаконно придбав вказані бойові припаси та надалі незаконно залишив на зберіганні за місцем свого проживання у квартирі АДРЕСА_3.

У касаційній скарзі захисник ОСОБА_7 зазначив, що суди не застосували приписів ч. 3 ст. 263 КК. Також було зазначено, що ОСОБА_6 засобами телефонного зв`язку невідкладно повідомив представника органу влади про факт виявлення ним набоїв.

Суд зауважив, що за приписами ч. 3 ст. 263 КК не підлягає кримінальній відповідальності за вчинення дій, передбачених частиною першою або другою цієї статті, особа, яка добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої.

Під добровільною здачею органам влади, серед іншого, бойових припасів, внаслідок якої, відповідно до ч. 3 ст. 263 КК, особа не підлягає кримінальній відповідальності, необхідно розуміти такі дії, коли особа, маючи можливість і надалі їх зберігати, незалежно від мотивів за власною волею передає їх відповідному державному органу, тобто припиняє протиправне володіння предметами цього злочину внаслідок їх передачі органу державної влади.

Здача вказаних предметів може бути здійснена й іншими способами, серед яких, повідомлення про зброю,

бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої, що зберігаються в конкретному місці, про яке органам влади невідомо. При цьому, його адресатом має бути особа, уповноважена приймати відповідні заяви і повідомлення, здійснювати їх реєстрацію, перевірку, виявлення і вилучення предметів кримінального правопорушення, а моментом здачі предметів правопорушення, за таких обставин, є момент їх виявлення і наступного переходу у фактичне володіння відповідного органу державної влади, з якого припиняється протиправне поводження із вказаними предметами.

В аспекті приписів ч. 3 ст. 263 КК доведення інформації до відома інших адресатів (осіб, які працюють у органах влади), за своїм змістом є виявленням наміру (бажання) передати зброю, бойові припаси, вибухові речовини, вибухові пристрої, а не їх добровільною здачею [3].

Таким чином, Суд чітко розмежував намір особи на здачу зброї та факт її здачі, встановивши, що для застосування положення ч. 3 ст. 263 КК України необхідна фактична передача предметів підвищеної небезпеки або вказівка на місце їх зберігання для подальшого виявлення відповідними органами.

Підсумовуючи викладене вище, можемо зробити висновок, що чинна редакція норми свідчить про перехід від класичного інституту звільнення від кримінальної відповідальності до формування спеціального матеріально-правового імунітету. Використання конструкції «не підлягає кримінальній відповідальності» підкреслює імперативність обов'язку держави припинити переслідування особи у разі виконання нею умов закону, що є виявом найвищого ступеня кримінально-правового заохочення.

На підставі аналізу правових позицій Верховного Суду встановлено, що добровільність здачі зброї є складною юридичною категорією, яка виключає будь-які форми зовнішнього примусу чи страху викриття. Ключовим для кваліфікації є не просто наявність наміру, а фактичне припинення протиправного володіння шляхом передачі предметів уповноваженим органам влади.

В умовах воєнного стану та значного насичення цивільного обігу зброєю, положення ч. 3 ст. 263 КК України виконує критично важливу стратегічну функцію. Вона виступає законним і доцільним компромісом, де пріоритет вилучення небезпечних об'єктів із незаконного обігу задля гарантування національної безпеки об'єктивно переважає над принципом невідворотності покарання за конкретне правопорушення.

Література

1. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О.В. Зайчук [та ін.]; ред. О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

3. Постанова Верховного Суду від 07 лют. 2024 р. по справі № 461/3474/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116920044.

УДК 347.965.9

Чернега В.М., д.ю.н., професор,
Київський університет права Національної академії наук України,
м. Київ, Україна

АТИПОВІ ПРИПИСИ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДВОКАТУРУ ТА АДВОКАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ»

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 року [1] функціонує впродовж тривалого часу. Однак бракує наукового надбання, що спрямовувалося б на реалізацію окресленої нижче мети дослідження.

Метою публікації є формування візії атипових приписів Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

До атипових приписів Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» доцільно віднести: 1) приписи-цілі Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; 2) приписи-засади Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; 3) приписи-дефініції Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; 4) оперативні приписи Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; 5) колізійні приписи Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Приписи-цілі Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» майорять у ч. 3 ст. 2: з метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів та вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні діє адвокатське самоврядування.

Інший приклад знаходимо в абз. 1 ч. 2 ст. 9 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: кваліфікаційний іспит полягає у виявленні теоретичних знань у галузі права, історії адвокатури, адвокатської етики особи, яка виявила бажання стати адвокатом, а також у

виявленні рівня її практичних навичок та умінь у застосуванні закону. Принагідно треба наголосити, що можна навести інші прикладні ілюстрації приписів-цілей Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Український законодавець виокремлює п'ять засад (принципів), на яких ґрунтується адвокатська діяльність. До них відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» належать: 1) верховенство права; 2) законність; 3) незалежність; 4) конфіденційність; 5) уникнення конфлікту інтересів. Принагідно треба відзначити, що не є коректною назва ст. 4 «Принципи та засади здійснення адвокатської діяльності» Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Адже терміни «принципи адвокатської діяльності», «засади адвокатської діяльності» є тотожними за юридичним змістом. У приписах ч. 3 ст. 4 згаданого нормативно-правового акта визначені організаційно-правові форми адвокатської діяльності. З огляду на викладене, доцільно внести зміни до назви ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та викласти її в такій редакції: «Правові засади та організаційно-правові форми адвокатської діяльності».

Приписи-дефініції Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» фігурують щонайперше у ч. 1 ст. 1 згаданого нормативного-правового акта, що має назву «Визначення основних термінів», зокрема: «адвокат» (п. 1), «адвокатська діяльність» (п. 2), «адвокатське самоврядування» (п. 3), «договір про надання правничої допомоги» (п. 4), «захист» (п. 5), «інші види правничої допомоги» (п. 6), «клієнт» (п. 7), «конфлікт інтересів» (п. 8), «представництво» (п. 9).

Інші приписи-дефініції Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» фігурують в інших

його статтях. Так, «адвокатура України» (ч. 1 ст. 2), «повна юридична освіта» (п. 1 ч. 3 ст. 6), «стаж роботи в галузі права» (п. 2 ч. 3 ст. 6), «атестаційний іспит» (ч. 1 ст. 9), «стажування» (ч. 1 ст. 10), «адвокатське бюро» (ч. 1 ст. 14), «адвокатське об'єднання» (ч. 1 ст. 15), «адвокатська таємниця» (ч. 1 ст. 22), «адвокатський запит» (абз. 1 ч. 1 ст. 24), «ордер» (ч. 2 ст. 26), «гонорар» (ч. 1 ст. 30). Предметом самостійної уваги в академічному середовищі має бути термін «інші види правничої допомоги», оскільки він не є таким, що монозначно сприймається.

Оперативні приписи Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» майорять у розділі Х «Перехідні положення» цього самого законодавчого регулятора адвокатських відносин.

Цікавими в практико-орієнтовному аспекті видаються колізійні приписи Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», зокрема: адвокат України здійснює адвокатську діяльність на всій території України та за її межами, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або законодавством іноземної держави (ч. 2 ст. 4); адвокат іноземної держави здійснює адвокатську діяльність на території України відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (ч. 4 ст. 4).

Аналіз приписів Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» уможливлює виокремити їхню властивість – метастабільність (відносну стабільність).

Предметом нових професійних пошуків може бути сила та вразливість регулятивних приписів законодавчого акта, що згадувався в цій науковій розвідці.

Література

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17

Чумак Віталій Вікторович,
здобувач кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового інституту
права та психології Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри
кримінального права,
Національна академія внутрішніх справ
Симоненко Наталія Олександрівна

КОНТРАБАНДА ТОВАРІВ ТА ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СТАТЕЙ 201-3 ТА 201-4 КК УКРАЇНИ

У сучасних умовах розвитку національної економіки та глобалізації торговельних потоків питання протидії контрабанді набуває особливої актуальності. Незаконне переміщення товарів через митний кордон України становить не лише економічну загрозу державі, а й підриває ефективність системи оподаткування, стимулює тіньові схеми обігу продукції та сприяє залученню організованих злочинних груп до протиправної діяльності. Особливої уваги потребує контрабанда товарів та контрабанда підакцизних товарів, яка поєднує високий фіскальний потенціал із традиційно стійким попитом на нелегальних ринках, що робить її одним із найбільш

соціально та економічно небезпечних проявів незаконного обігу.

У цьому контексті кримінально-правове регулювання відповідальності за контрабанду товарів та підакцизних товарів набуває особливої значущості, оскільки саме через диференціацію предмета кримінального правопорушення та встановлення порогових вартісних критеріїв законодавець визначає рівень суспільної небезпечності діяння.

Відмінність між статтями 201-3 та 201-4 Кримінального кодексу України

(далі – КК України) полягає передусім у характері предмета кримінального правопорушення, що зумовлює різну інтенсивність кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин та неоднаковий рівень оцінки суспільної небезпечності відповідних діянь. У межах ст. 201-3 КК України предметом контрабанди визнаються товари, які не віднесені законодавством до підакцизних, за винятком електричної енергії, тобто продукція, обіг якої загалом допускається у цивільному та господарському обороті й не пов’язаний із застосуванням спеціального фіскального режиму [1]. Така законодавча конструкція свідчить про орієнтацію цієї норми насамперед на захист установленого митного порядку та економічних інтересів держави у широкому розумінні, без акцентування на специфічних ризиках, притаманних окремим категоріям товарів.

Так, наприклад, ОСОБА_1, 04 березня 2025 року, перебуваючи в офісному приміщенні ТОВ «ЛАПТЕР ГРУП», будучи службовою особою підприємства, наділеною організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями, умисно, з метою отримання неправомірної вигоди, здійснила переміщення через митний кордон України товарів з

приховуванням від митного контролю, які відповідно до норм Податкового кодексу України не є підакцизними. До вказаних товарів належали: «соєві боби» в кількості 1 527 900 кг, загальною вартістю

28 040 020,8 грн, які були подані до митного оформлення як «соєва макуха» з внесенням недостовірних відомостей щодо коду УКТЗЕД, опису, виробника та фактурної вартості товару у митній декларації. Переміщення товару здійснено із застосуванням способів, що ускладнюють виявлення предметів контрабанди, а саме шляхом внесення недостовірних відомостей до митних документів, підміни коду УКТЗЕД, виду товару та його фактурної вартості, а також шляхом подання неправдивих даних про номери залізничних вагонів для отримання фітосанітарних сертифікатів, що підтверджує умисний характер дій та спрямованість на ухилення від митного контролю. Згідно з ч. 1 ст. 201-3 КК України, контрабанда товарів визнається незаконним переміщенням через митний кордон України товарів з приховуванням від митного контролю. Відповідно до примітки до цієї статті, дії вважаються вчиненими у значному розмірі, якщо загальна вартість предметів контрабанди у п’ять тисяч і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. З урахуванням встановленої вартості «соєвих бобів», яка перевищує зазначений поріг, дії ОСОБА_1 утворюють значний розмір предмета кримінального правопорушення.

На підставі викладеного дії ОСОБА_1 кваліфіковано за ч. 1 ст. 201-3 КК України як незаконне переміщення через митний кордон України товарів з приховуванням від митного контролю у значному розмірі .

Натомість ст. 201-4 КК України має чітко виражену спеціалізовану кримінально-правову спрямованість, оскільки її предметом є підакцизні товари, які

характеризуються підвищеною фіскальною значущістю та традиційно перебувають під посиленим державним контролем [1]. Підакцизна продукція – передусім алкогольні напої, тютюнові вироби, пальне та інші аналогічні товари, становить одну з ключових дохідних статей бюджету та водночас є об’єктом стабільно високого попиту на нелегальних ринках. Саме ці обставини зумовлюють підвищені ризики ухилення від оподаткування, формування тіньових схем обігу, а також залучення організованих злочинних груп до здійснення контрабандної діяльності. У такому контексті виділення контрабанди підакцизних товарів у самостійну кримінально-правову норму відображає прагнення законодавця забезпечити більш інтенсивний рівень охорони фіскальних інтересів держави та стабільності податкової системи.

Так, наприклад, ОСОБА_1, у період з кінця грудня 2024 року по кінець травня 2025 року, вчинила незаконне придбання, зберігання з метою збуту, транспортування з метою збуту та збут незаконно виготовлених тютюнових виробів без марок акцизного податку України, переміщуючи їх через митний кордон України поза митним контролем на територію Румунії. До вказаних тютюнових виробів належали: тютюнові вироби торгової марки "Rothmans DEMI" у кількості 12 500 пачок; тютюнові вироби торгової марки "Compliment demi slims BLUE" у кількості 12 500 пачок, що в сумі становило 25 000 пачок підакцизних товарів. Вартість незаконно виготовлених тютюнових виробів станом на період здійснення протиправних дій становила 2 045 789 грн, що відповідає 1 351 неоподатковуваному мінімуму доходів громадян, тобто є значним розміром предмета кримінального правопорушення. Переміщення та збут тютюнових виробів здійснювались із використанням

безпілотних літальних апаратів та транспортного засобу "MERCEDES-BENZ", що ускладнювало виявлення предметів та підтверджує умисний характер дій і спрямованість на ухилення від митного контролю.

На підставі викладеного дії ОСОБА_1 кваліфіковано за: ч. 1 ст. 204 КК України – незаконне придбання з метою збуту, зберігання з цією метою та транспортування з метою збуту, збут незаконно виготовлених тютюнових виробів; ч. 3 ст. 15 ч. 1 ст. 201-4 КК України – незакінчений замах на контрабанду, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем підакцизних товарів у значному розмірі .

З огляду на зазначене, співвідношення статей 201-3 та 201-4 КК України ґрунтується на класичному принципі lex specialis derogat legi generali, відповідно до якого спеціальна норма, що регулює більш вузьке коло суспільних відносин, має пріоритет у застосуванні порівняно із загальною. Такий підхід загалом узгоджується з доктринальними положеннями кримінального права та вимогами законодавчої техніки, однак водночас актуалізує потребу у чіткому розмежуванні предмета контрабанди з метою запобігання конкуренції норм і помилкам у правозастосуванні.

Додатковим елементом диференціації між зазначеними складами кримінальних правопорушень виступають вартісні критерії криміналізації, які законодавець використовує як кількісні індикатори суспільної небезпечності діяння. Так, для контрабанди товарів, передбаченої ст. 201-3 КК України, значний розмір визначено на рівні п’яти тисяч і більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а великий – десяти тисяч і більше. У грошовому еквіваленті ці показники формують надзвичайно високий поріг кримінальної відповідальності, унаслідок чого значна

частина фактичних випадків незаконного переміщення товарів через митний кордон України або залишається поза межами дії кримінального.

Натомість у ст. 201-4 КК України порогові значення значного та великого розміру істотно знижені й становлять відповідно сімсот п'ятдесят та одну тисячу п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Така законодавча асиметрія свідчить про підвищену кримінально-правову оцінку контрабанди підакцизних товарів порівняно з іншими видами товарної контрабанди навіть за умови істотно меншої вартості предмета кримінального правопорушення. Водночас це відображає виразно фіскально орієнтований характер криміналізації, за якого визначальним є не лише обсяг незаконно переміщених товарів, а й потенційні втрати бюджету та загрози фінансовій безпеці держави.

Отже, аналіз змісту та структурних елементів статей 201-3 і 201-4 КК України дозволяє дійти висновку про формування диференційованої моделі кримінальної відповідальності за контрабанду, що ґрунтується на двох ключових критеріях: характері предмета правопорушення та вартісних показниках його суспільної небезпечності. Зокрема, ст. 201-3 КК України охоплює контрабанду товарів, які не віднесені до підакцизних категорій, що обумовлює загальну спрямованість кримінально-правової охорони на захист митного порядку та економічних інтересів держави у широкому розумінні. Водночас відсутність спеціалізованих фіскальних обмежень щодо предмета кримінального правопорушення зумовлює високі порогові значення для визначення значного та великого розміру контрабанди, що обмежує сферу дії кримінального закону.

Стаття 201-4 КК України, у свою чергу, виступає спеціальною нормою, спрямованою на протидію

контрабанді підакцизних товарів, які мають підвищену фіскальну значущість і перебувають під посиленим контролем держави. Зниження порогових значень для визначення значного та великого розміру контрабанди підакцизних товарів відображає фіскально орієнтований підхід законодавця, що надає пріоритетну кримінально-правову оцінку діянням із потенційно високим бюджетним і соціальним ризиком. Така законодавча асиметрія демонструє прагнення держави створити систему превентивного стримування незаконного обігу категорій товарів, що мають значний економічний вплив, а також мінімізувати можливості формування тіньових схем та залучення організованих злочинних груп до протиправної діяльності.

Таким чином, досліджувані статті формують комплексний механізм кримінально-правового реагування на контрабанду, що поєднує економіко-правовий, фіскальний та превентивний аспекти, водночас залишаючи відкритими питання щодо оптимізації порогових критеріїв, узгодженості норм і ефективності правозастосування.

Література

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341 III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів : Закон України від 09 грудня 2023 р. № 3513-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#Text

УДК 343.8:316.346.2

Ющик О.І., к.ю.н., доцент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Правовий статус засуджених жінок до позбавлення волі є спеціальною сферою у застосуванні кримінально-виконавчого законодавства. На сьогодні є нагальним реформування пенітенціарної системи України на підставі впровадження міжнародних стандартів виконання покарань із дотриманням прав та свобод засуджених жінок. Правовий статус засуджених жінок до позбавлення волі регламентується Конституцією України [2], Кримінально-виконавчим кодексом України [3], а також іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до кримінально-виконавчого законодавства встановлено основи правового статусу засуджених (ст. 7 КВК України), але виокремлено особливості відбування покарання засудженими вагітними жінками, матерями-годувальницями і жінками, які мають дітей віком до трьох років (ст. 141 КВК України.). Крім національного законодавства захист правового статусу засуджених жінок є пріоритетним і захищається міжнародними стандартами, зокрема Бангкокські правила ООН щодо поводження з жінками-засудженими та заходів, не пов'язаних з позбавленням волі визначають принципи індивідуального підходу відбування покарання, пріоритет застосування альтернативних покарань, але особливої уваги надається забезпечення прав на материнство, здоров'я та соціальну реабілітацію. Бангкокські правила ООН наголошують на важливості гендерного підходу у пенітенціарній системі. Країни Європейського Союзу

запроваджують системи окремих установ для відбування покарань жінками, альтернативні види покарань та програми ресоціалізації, що враховують материнство та психологічні потреби [1].

За загальним правилом засудженим жінкам гарантовано загальні правила поводження, які передбачені Мінімальними стандартними правилами поводження з в'язнями [4], що включає право на життя, охорону здоров'я, освіту, працю, побачення, листування, релігійні переконання та правову допомогу. Але водночас засуджені жінки зобов'язані виконувати правила поводження у місцях відбування покарання, зокрема дотримуватися режиму установи виконання покарань, виконувати законні вимоги адміністрації та поважати права інших засуджених. Як вважає Ю.А. Чеботарьова «специфічність категорії засуджених жінок (емоційна враженість, неусвідомлення переживань на рівні підсвідомого, сугестивність, властиву жінкам різного віку та стану), потребує особливого механізму подолання негативних наслідків покарання, досягнення мети виправлення, а відповідно, як загальної особливої підготовки персоналу установ відбування покарання, так і наявності в їх штаті спеціалістів особливої направленості» [5, с. 46-51.]

Національне кримінально-виконавче законодавство передбачає ряд спеціальних гарантій, що враховують фізіологічні та соціальні особливості жінок. Відповідно до ст. 92 КВК України передбачено «роздільне тримання засуджених до позбавлення волі у виправних і виховних колоніях, а саме колоніях встановлюється роздільне тримання: чоловіків і жінок, неповнолітніх і повнолітніх осіб». Крім того, розміщення жінок можливе лише у колоніях мінімального або середнього рівня безпеки, з урахуванням стану здоров'я та психологічних особливостей, на відміну від чоловіків, можуть

розміщуватись у колоніях максимального рівня безпеки. Такі особливі обмеження пов'язані із меншою витривалістю жінок, їх психологічним станом та фізіологією, навіть при виконанні робіт не дозволяється залучення їх до важкої праці та фізичного навантаження.

Особливо гарантований правовий статус вагітних жінок та жінок, які мають дітей. Порядок відбування покарання засудженими вагітними жінками, матерями-годувальницями і жінками, які мають дітей віком до трьох років окремо визначений ст. 141 КВК: «при виправних колоніях, в яких відбувають покарання засуджені до позбавлення волі жінки, у разі потреби організовуються будинки дитини. Засуджені жінки мають право влаштовувати в будинки дитини своїх дітей віком до трьох років. Будинок дитини при виправній колонії є дитячим закладом» [3].

Звертаємо увагу, захист вагітних жінок та жінок, які мають малолітніх дітей, зумовлений необхідністю забезпечення не лише прав самої засудженої, а й прав та законних інтересів дитини. Дитина не повинна відчувати страждань, зазнавати негативних наслідків покарання, призначеного матері, що відповідає принципу особистої відповідальності у кримінальному праві.

Особливого статусу набувають жінки і в разі застосування дисциплінарних стягнень. В разі застосування таких стягнень враховується вік, стан здоров'я, вагітність та наявність дітей. Крім того до вагітних жінок, матерів-годувальниць і жінок, які мають дітей віком до трьох років не допускається застосування таких обмежувальних заходів, які унеможливлюють догляд за дитиною, грудне вигодовування, спілкування матері з дитиною, якщо дитина перебуває у будинку дитини при виправній колонії.

Правовий статус засуджених жінок до позбавлення волі є комплексним і передбачає поєднання загальних прав засуджених з додатковими гарантіями, спрямованими на забезпечення захисту материнства, фізичного та психологічного здоров'я та людської гідності. Національне законодавства на підставі дотримання міжнародних стандартів регламентує, що засуджені жінки мають право на індивідуальний підхід, покращені умови тримання, заохочення та обмеження стягнень та залучення до небезпечних видів робіт. Такий індивідуальний підхід зумовлений необхідністю забезпечення не лише прав самої засудженої, а й прав та законних інтересів дитини. Реалізація цих прав сприяє гуманізації кримінально-виконавчої системи та відповідає принципам рівності та недискримінації.

Література

1. Генеральна асамблея ООН «Правила ООН щодо поводження з жінками-в'язнями та заходів, не пов'язаних з позбавленням волі, по відношенню до жінок-злочинниць» Резолюція 65/229 від 21 груд. 2010 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/bangkok_rules.shtml

2. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text

4. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text

5. Чеботарьова Ю.А. Жінки в місцях позбавлення волі: деякі проблемні питання. *Вісник академії адвокатури України*. 2013. № 3(28). С. 46-51.

УДК 343.9:347.97(477)
Яковлева В.С., доктор філософії з права,
Київський апеляційний суд, м. Київ, Україна

ВТРУЧАННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ ГРОМАДСЬКІСТЮ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Втручання у діяльність судових органів є доволі поширеним негативним соціальним явищем у сфері правосуддя України. Війна та її наслідки створили додаткове несприятливе підґрунтя для посилення криміналізації у судовій системі, що відбилось на збільшенні рівня кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 КК України. Зокрема, за даними Офісу Генерального прокурора, у 2025 р. порівняно із 2022 р. має місце як зростання загального рівня кримінальних правопорушень проти правосуддя аж утричі (11 000 проти 3 636 відповідно), так і тих із них, що передбачені ст. 376 КК України, на 41 % (108 проти 64 відповідно) [1]. Більше того, за даними Вищої ради правосуддя (далі – ВРП), збільшилась кількість повідомлень про втручання у професійну діяльність суддів щодо здійснення правосуддя: 2022 р. – 128, 2023 р. – 185, 2024 р. – 224. Це свідчить про наявність значних викликів для незалежної діяльності українських судів.

За даними ВРП, а також відповідно до результатів раніше здійснених кримінологічних досліджень [2, с. 83] громадськість є сукб'єктом, який найчастіше посягає на судову незалежність. Громадськість у судовому процесі – це невизначене коло осіб та інституцій (окремі громадяни,

члени громадських організацій, ЗМІ) поза межами сторін процесу, які не наділені процесуальним статусом учасника справи, але можуть взаємодіяти з судом або судовою владою у формах, прямо дозволених законом. Чинне законодавство України та міжнародно-правові акти визнають участь громадськості у судовому процесі виключно через принцип гласності та відкритості судочинства, що забезпечує суспільний контроль, але виключає будь-яке втручання у здійснення правосуддя. Громадськість у всіх її формах нерідко використовується учасниками судового процесу як позапроцесуальний інструмент необґрунтованого тиску на суд та втручання у діяльність судді, який розглядає конкретну справу.

Вивчення матеріалів щорічних доповідей ВРП за 2022–2024 рр. щодо стану забезпечення незалежності суддів в Україні дає підстави для виділення типових способів тиску на суд, що відбувається у період правового режиму воєнного стану:

– блокування роботи суду під час мирних зібрань, мітингів та демонстрації під час проведення судового процесу;

– пошкодження приміщень та майна суду особами, які не є учасниками судового процесу;

– збирання конфіденційної інформації стосовно судді та її подальше поширення;

– розміщення в мережі Інтернет відеосюжетів, публікацій, що містять неправдиву інформацію щодо суддів та погрози у їх бік;

– проникнення до приміщення суду, пошкодження та викрадення майна, що в ньому перебуває;

– неналежна поведінка в суді вільних слухачів, поєднана з висловленням погроз на адресу суддів, у тому числі фізичною розправою;

– блокування роботи суду шляхом повідомлення про замінування його будівлі;

– поширення в соціальних мережах та на інших інформаційних порталах відеосюжетів, публікацій негативного і провокаційного характеру щодо суддів;

– надсилання заяв / клопотань / звернень, які містять погрози / образи на адресу судді / звинувачення суддів у вчиненні кримінальних правопорушень та ін.

Слід відзначити, що ВРП після здійснення ретельної перевірки наданої суддями інформації про факт тиску на них з боку громадськості не у всіх випадках визнає відповідні діяння втручанням у професійну суддівську діяльність.

У раніше проведених кримінологічних дослідженнях явища втручання у діяльність судових органів слушно наголошується, що шанси незаконного тиску на суд корелюють зі ступенем резонансності судових процесів, коли предметом спору є значні гроші та розподіл великого майна [2, с. 54]. Більше того, вірогідність посягання на судову незалежність збільшується у судових процесах, учасниками яких є впливові політики або представники фінансово-промислових груп (олігархи). Такі суб'єкти можуть використовувати громадськість для позапроцесуального тиску на суддів, які розглядають відповідні справи, особливо кримінальні. Яскравим прикладом є діяння з ознаками втручання у діяльність судових органів шляхом зловживання публічним статусом та правом присутності на судових засіданнях з розгляду кримінальних справ за обвинуваченням Ю. Тимошенко та І. Коломойського представників громадськості (народних депутатів, журналістів).

Будь-який, навіть з першого погляду незначний, тиск на суддю з ознаками втручання у його професійну діяльність має припинятись на стадії початку його

ескалації. Адже у разі ігнорування суддею з різних причин подібних неправомірних дій з боку громадськості психологічний тиск на суд може трансформуватися за наростаючим принципом у його більш небезпечні фізичні прояви. У такому разі суддя має виконати свій обов'язок, регламентований чинним законодавством, щодо повідомлення ВРП та Генерального прокурора про конкретні дії, в яких містяться ознаки посягання на незалежність судді. Звідси пошук бажаного балансу між реалізацією громадськістю свого права на публічність судового процесу та недопущенням будь-якого тиску на суд є наріжним каменем, що перебуває в основі ефективності відправлення правосуддя, а відтак – верховенства права у нашій державі.

Література

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 і 2025 років (Форма № 1). URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

2. Колодяжний М.Г., Яковлева В.С. Втручання у діяльність судових органів: кримінологічне дослідження: монографія / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2024. 288 с.

РОЗДІЛ 3
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ВІДНОСИН

УДК 349.2
Анатійчук В.В., доктор філософії (PhD),
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

ДЕРЖАВНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Правове регулювання соціально-трудових відносин необхідно вибудовувати відповідно до нових різновекторних і багатопланових завдань, що сформувалися в умовах війни так і будуть формуватися в умовах повоєнного періоду. Державі повинна належати провідна роль у подоланні кризових явищ у трудовій сфері та налагодженні цивілізованих соціально-трудових відносин України. Посилення соціальної спрямованості державного регулювання відповідає як традиціям української держави так і загальносвітовим трендам регулювання сучасної економіки. Відповідно, одним із напрямків державної політики в галузі прав людини є «недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав і основних свобод» [2]. Фундаментом практики соціально орієнтованого регулювання соціально-трудових відносин є розвиток загальнонаціональної системи соціально-економічних гарантій у сфері праці, що забезпечує соціальну єдність всієї територій країни. Для підвищення ефективності цієї сторони діяльності держави ключове значення набуває не звуження набору соціальних зобов'язань, а підвищення ефективності механізмів забезпечення виконання законів, що в цілому буде

підвищувати належне функціонування всього механізму правового регулювання трудових відносин.

У сфері зайнятості має бути забезпечена принципово інша політика, яка направлена на створення нових ефективних робочих місць, як з погляду продуктивності так і якості зайнятості й оплати праці. Водночас у нову складову політики зайнятості має бути вбудована більша підтримка безробітних. Суть принципово нового підходу до регулювання трудових відносин повинен полягати у поєднанні економічної ефективності та певного мінімуму гарантій зайнятості, його гнучкості та комплексному характері. Найпроблемнішими місцями є непрозорість господарської діяльності, корупція контролюючих органів влади, слабкість практики правозастосування. Податкова система повинна бути диференційована, як у більшості західних країн, де масштаби тіньової економіки значно менші. У сфері оплати праці слід ставити питання про надання їй професійно-кваліфікаційного характеру. У сучасній економіці інтенсивні процеси інтелектуалізації праці, зростання її творчого характеру йдуть одночасно із збереженням виконавчої, некваліфікованої праці. Як наслідок зростає розрив у кваліфікації працівників та ступеня складності праці, що, природно, є об'єктивною основою для посилення диференціації в оплаті. Для уникнення посилення подальшого зростання диференціації оплати праці між високооплачуваними та низькооплачуваними працівниками необхідно знижувати диференціацію за іншими факторами – міжгалузевими, міжрегіональними тощо. З цією метою пропонується: змінити методику визначення мінімуму оплати праці. Мінімальна оплата праці повинна визначатися не по відношенню до прожиткового мінімуму, а по відношенню до середньої заробітної плати по економіці України, як це

практикується в більшості європейських країн. Перевага нового механізму полягає у тому, що зростання мінімуму оплати не залежатиме від методики перегляду прожиткового мінімуму і буде ставитися на більш об'єктивну і стабільну основу; відновити прогресивну шкалу прибуткового оподаткування, при якій податкові ставки будуть збільшуватися у міру зростання доходу платника податків.

Поряд із державою, істотна роль у регулюванні соціально-трудових відносин належить бізнесу. Аналізуючи стан конкурентоспроможності України вже на тлі повномасштабного вторгнення РФ в Україну та чинники, що впливають на продуктивність праці, О. Задоя, А. Магдіч та А. Новіков дійшли висновку, що перепонами на шляху до підвищення конкурентоспроможності економіки України є низька операційна стабільність бізнесу, проблеми з верховенством права, відстала інфраструктура, проблеми з доступом до кредитних ресурсів для бізнесу, монополізація товарних ринків у країні, загострення проблем з соціальним капіталом (соціальною згуртованістю та залученням, довірою до державних органів влади тощо). Також проведений ними аналіз показав достатньо низькі позиції України у світових рейтингах за такими індексами, як індекс сприйняття корупції, індекс економічної свободи, індекс політичної свободи, індекс легкості ведення бізнесу [3, с.7]. Тому необхідні нові підходи для сучасних технологій, для збереження людського кадрового потенціалу і відтворення його професійного розвитку. Необхідно розробити системну державну політику, яка б сприяла розвитку людського кадрового потенціалу, мета якої була б спрямована на підвищення якості життя та добробуту людини-праці та одночасного підвищення її

конкурентоспроможності в умовах цифровізації як на національному так і міжнародному рівнях.

Усвідомлюючи цінність людського капіталу як для окремого роботодавця, так і для держави, необхідно зауважити про цілісність кадрової політики держави, яка повинна відповідати національним інтересам держави та одночасно враховувати потреби людини як особистості, оскільки вкладені інвестиції в людину-праці є насамперед передумовою для кардинального вирішення проблем кадрів і одночасного повороту до самої людини через її фізичний, духовний розвиток, інтелектуальне збагачення[1, с.240].

У практичному плані важливим є вдосконалення існуючої та створення ефективної і, головне, незалежної від обох сторін системи вирішення трудових конфліктів. Україна має бути організатором та активним рівноправним учасником процесу. У цьому сенсі трипартизм - взаємодія держави, бізнесу та працівників - найбільш адекватно відображає вказану потребу.

Література

1. Гетьманцева Н.Д. Цінність людського капіталу як базова основа розвитку кадрової політики держави. Юридичний науковий електронний журнал. №3. 2024. С.238-241.

2. Засади державної політики України в галузі прав людини: Постанова Верховної Ради України від 17.06.1999 р. № 757-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-14#Text.

3. Козир, Сергій. «Соціально-економічні наслідки російської збройної агресії проти України». Empirio 2, спецвипуск (2025): 3–17. URL: https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.3-17.Citation.

УДК 349.3
Андріїв В., д.ю.н.,
Вахонєва Т., д.ю.н., професор,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАНДАРТІВ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

Міжнародно-правові норми в умовах глобалізації є інструментом регулювання взаємозв'язків у світовому масштабі. Вони сприяють миру, безпеці, стабільному розвитку, захисту прав людини та правовій визначеності. У майбутньому їх роль лише зростатиме, адже глобальні виклики потребують спільних рішень, заснованих на загальноприйнятих правових принципах.

Велике значення міжнародне правове регулювання має і для сфери соціального партнерства. Основа соціального партнерства полягає у проведенні політики, яка зводила б до мінімуму, а по можливості і виключала б ймовірність виникнення соціальних конфліктів у сфері виробництва. Саме тому, збереження соціального миру для конкретного підприємства чи виробництва, є головним змістом та метою соціального партнерства.

Міжнародно-правове регулювання соціального партнерства здійснюється на рівні ООН в цілому і МОП, як спеціалізованої установи ООН з питань, пов'язаних із трудовими відносинами, спрямованої на забезпечення захисту прав людини. Досить важливим актом у цій сфері є Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці [1]. Даною Декларацією підкреслюється, що держави-члени вже на підставі самого факту їх членства в МОП,

мають певні зобов'язання у сфері праці, навіть, якщо вони не ратифікували відповідні конвенції.

Крім цього, в цій сфері діють дві основні конвенції універсального значення: Конвенція МОП №87 «Про свободу асоціації та захист права на організацію» 1950 р. [2] та Конвенція №98 «Про застосування принципів права на організацію та ведення колективних переговорів» 1948 р. [3]. Так, у Конвенції МОП №87, свобода асоціацій розуміється як право працівників та роботодавців утворювати організації за своїм вибором і без попереднього дозволу, а також право вступати в такі організації з єдиною умовою, бути підпорядкованими статутам цих організацій. Конвенція МОП №87 зобов'язує держави, для яких ця конвенція набула чинності, вжити заходів з метою гарантувати працівникам та роботодавцям вільне здійснення права на організацію. Це забезпечується додатковими гарантіями, які містяться в Конвенції МОП №98 «Про застосування принципів права на організацію та ведення колективних переговорів» 1948 р. У зазначеній Конвенції встановлений захист працівників від будь-яких дискримінаційних дій, спрямованих на обмеження свободи об'єднання в сфері праці.

Права представників працівників на підприємстві захищають Конвенція МОП №135 «Про захист прав представників працівників на підприємстві та можливості, що їм надаються» 1971 р. [4] та Рекомендація №143 «Про захист прав представників працівників на підприємстві та можливості, що їм надаються» 1971 р. [5].

Відповідно до Конвенції №135 представникам працівників мають бути надані можливості швидко та ефективно виконувати свої функції, враховуючи особливості системи трудових відносин даної країни та потреб, розмірів й можливостей відповідного підприємства, причому наявність таких прав у

представників працівників не повинно знижувати ефективність роботи підприємства.

Рекомендація МОП №143 «Про захист прав представників працівників на підприємстві та можливості, що їм надаються» 1971 р. розширює та деталізує загальні положення Конвенції МОП №135 і містить дещо більше конкретних норм щодо прав на підприємствах як профспілок, так і виборних органів працівників трудових колективів. У ній пропонуються конкретні заходи для забезпечення захисту представників працівників.

Значна кількість норм та положень, щодо колективного договірного регулювання праці, міститься в Конвенції МОП №154 «Про сприяння колективним переговорам» 1981 р., [6] а також в Рекомендації МОП №163 «Про сприяння колективним переговорам» 1981 р. [7].

Конвенція МОП №154 «Про сприяння колективним переговорам» 1981 р. охоплює всі сфери економічної діяльності. Вона не поширюється лише на збройні сили та поліцію, також національне законодавство може встановити спеціальні способи застосування Конвенції щодо державної служби.

Конвенція МОП №135 «Про захист прав представників працівників на підприємстві та можливості, що їм надаються» 1971 р. доповнює Конвенцію №154 щодо суб'єктів колективних переговорів та умов їх проведення.

Міжнародно-правове регулювання соціально-партнерських відносин на регіональному рівні простежується в такому акті Європейського Союзу як Хартія Європейського співтовариства про основні соціальні права працівників 1989 р. [8]. Відповідно до п. 9 цього документу, умови праці кожного працівника у межах ЄС мають регулюватися законами, колективними

договорами або індивідуальними трудовими договорами відповідно до положень національного законодавства.

Висновки. Соціальне партнерство є ключовим елементом сучасної системи трудових відносин, який забезпечує баланс інтересів між працівниками, роботодавцями та державою. Його ефективність залежить від наявності чітко визначених міжнародно-правових стандартів. Уніфікація зазначених стандартів сприяє гармонізації трудового законодавства держав, знижуючи соціальну напругу та сприяючи сталому розвитку.

Література

1. Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці: Декларація МОП від 18.06.1998 р. //URL: http: //zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_260.

2. Про свободу асоціації та захист права на організацію: Конвенція МОП №87 від 04.07.1950 р. //URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_125.

3. Про застосування принципів права на організацію та ведення колективних переговорів: Конвенція МОП №98 від 01.07.1949 р. // URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_004.

4. Про захист прав представників працівників на підприємстві та можливості, що їм надаються: Конвенція МОП №135 від 23.06.1971 р. //URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_186.

5. Про захист прав представників працівників на підприємстві та можливості, що їм надаються: Рекомендація МОП №143 від 23.06.1971 р. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_257#Text.

6. Про сприяння колективним переговорам: Конвенція МОП №154 від 19.06.1981 р. //URL: http: //zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_006.

7. Про сприяння колективним переговорам: Рекомендація МОП №163 від 19.06.1981 р. //URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_274#Text.

8. Хартія Європейського співтовариства про основні соціальні права працівників: Хартія ЄЕС від 09.12.1989 р. //URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_044.

УДК 347.4

Армаш Н.О., д.ю.н., доцент,
в.о. старшого наукового співробітника,
відділ цивільно-правових дисциплін,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ПРАВОВА СТІЙКІСТЬ ДОГОВОРУ У ПЕРІОД НАДЗВИЧАЙНИХ ВИКЛИКІВ

Правова стійкість договору постає сьогодні як фундаментальна властивість цивільно-правового зобов'язання, що забезпечує його здатність зберігати регулятивний потенціал у середовищі різких, непередбачуваних та кризових зовнішніх впливів. На доктринальному рівні ця категорія не є похідною від класичних принципів договірного права, а становить самостійну теоретико-правову якість, яка формується на перетині автономії волі сторін, справедливості, добросовісності та вимог правової визначеності. Договір у сучасній реальності перестає бути лише формальним актом узгодження волевиявлення; він набуває функції інструмента стабілізації соціального та економічного обороту, що особливо актуально в умовах надзвичайних викликів.

Фундамент договірної стійкості становить визнання того, що цивільне право має забезпечувати не лише цілісність тексту договору, але й сталість його економічного та соціального змісту. Стійкість договору по суті це не механічна незмінюваність його умов, а здатність договірної конструкції зберігати своє функціональне призначення в умовах, коли середовище, у якому вона виникла, зазнає радикальної трансформації. У традиційній доктрині це призначення полягало в забезпеченні передбачуваності та захисту інтересів сторін, але в сучасних умовах воно збагачується новими вимірами: захистом економічної рівноваги, підтриманням безперервності господарських процесів та збереженням стабільності цивільного обороту як основи належного функціонування правопорядку.

Зміст правової стійкості визначається, передусім, здатністю зобов'язання реагувати на зовнішні обставини, що не піддаються контролю сторін. Ідеться не про спрощене перенесення доктрини форс-мажору чи непереборної сили на ширший простір договірного регулювання, а про розуміння того, що існують такі зміни фактичних умов, які не руйнують можливості виконання договору, але порушують його економічний баланс настільки, що первісний зміст зобов'язання втрачає узгоджену сторонами еквівалентність. Саме у таких ситуаціях і виявляється глибинна природа стійкості договору: право повинно не зберігати договір усупереч реальності, а забезпечувати його ефективне функціонування в оновлених умовах.

У цьому сенсі правова стійкість договору виявляє себе як матеріальна категорія, що відображає потребу узгодити формальні юридичні конструкції з реальною економічною динамікою. Договір є не лише юридичним фактом, а й соціально-економічним інститутом, який у

надзвичайних обставинах виконує стабілізаційну функцію. Він повинен бути достатньо гнучким, щоб адаптуватися до нових умов, але водночас достатньо визначеним, щоб не створювати правової невизначеності. Ця дуалістична природа стійкості визначає її місце у системі приватного права: вона є одночасно продовженням принципу свободи договору і засобом його корекції в інтересах справедливості та добросовісності.

Сучасні виклики, спричинені війною, санкційними режимами, руйнуванням логістичних мереж, різкими коливаннями цін та недоступністю фінансових інструментів, показують, що договір повинен володіти механізмами самовідновлення [1]. Такі механізми забезпечуються не лише волею сторін, а й правовими конструкціями, серед яких інститут істотної зміни обставин відіграє ключову роль. Він дозволяє зберегти стійкість договору шляхом коригування зобов'язання, коли первісні умови стають економічно чи юридично непропорційними. Таким чином, стійкість договору забезпечується через взаємодію приватної автономії та імперативних інструментів захисту балансу прав та обов'язків.

Правова природа договірної стійкості, отже, полягає у спроможності цивільного права реагувати на надзвичайні фактори, не руйнуючи при цьому фундаментальних засад приватного правопорядку. Стійкість є проявом системності цивільного права в європейській практиці це його здатності трансформувати договір відповідно до нових умов, зберігаючи його сутнісну форму як інструмент вільного й добросовісного виконання договору [2].

У сучасній цивілістиці інститут істотної зміни обставин набуває нового змістового наповнення, що виходить далеко за межі його класичного сприйняття як винятку з принципу незмінності договору. Йдеться про

перехід від формально-текстуального до матеріального підходу, у межах якого юридична оцінка зміни умов договору ґрунтується не на буквальному зіставленні стану обставин «до» і «після», а на виявленні того, наскільки зміна реальних соціально-економічних параметрів порушила сутнісну рівновагу між сторонами. Такий підхід відповідає природі сучасного договірного середовища, яке формується не лише волевиявленням учасників, але й зовнішніми факторами, що мають імперативний або непередбачуваний характер.

Отже, правова стійкість договору в умовах надзвичайних викликів постає сьогодні як ключова категорія сучасної цивілістичної доктрини, що відображає здатність договірного зобов'язання зберігати свою регулятивну ефективність у період радикальних, непередбачуваних і глибоко трансформаційних зовнішніх факторів. Сучасна правова реальність України, визначена війною, санкційними режимами, руйнуванням економічних структур і загостренням правової невизначеності, переконливо демонструє, що традиційне розуміння договірної стабільності більше не здатне забезпечити захист справедливого та пропорційного балансу інтересів сторін. Тому інститут істотної зміни обставин набуває іншої, більш багатовимірної природи: він уже не розглядається як виняткова підстава для відступу від принципу обов'язковості договору, а стає правовим засобом адаптації договору до нової соціально-економічної дійсності.

Література

1. Бабич І. Р. Сучасні аспекти конкуренції деліктного та договірного позову в цивільному праві. Часопис цивілістики. 2024. Вип. 53. С. 14–18. DOI: https://doi.org/10.32782/chc.v053.2024.2.

2. Буроменський М. В., Сердюк О. В. Моніторинг судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини: аналітичний звіт. Київ: Координатор проектів ОБСЄ в Україні; ГО «Інститут прикладних гуманітарних досліджень», 2018. 60 с. URL: https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/b/7/390506.pdf.

УДК 34:61(477):341.1(043.2)
Афтанасів В.М., здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, Україна,
Науковий керівник: Панкевич О.З., к.ю.н., доцент

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ СТАНДАРТИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК МЕДИЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У контексті сучасного розвитку медичного права безперечною є теза про те, що євроінтеграційні стандарти охорони здоров'я формують юридичну основу, яка поступово змінює національну систему охорони здоров'я та все більше резонує з нормами Європейського Союзу. Історично та юридично це випливає з Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованою 16.09.2014 р. і чинною в повному обсязі від 01.09.2017 р., котра зобов'язує Україну до поступового узгодження національного законодавства з «acquis communautaire» в різних секторах [1], включно з охороною здоров'я і захистом прав пацієнтів.

Принагідно зауважимо, що європейське право охорони здоров'я, хоча й не входить до обов'язкових політик ЄС, має значущу регулятивну силу через акти, які країни-члени імплементують у свої національні правові системи. Одним із таких нормотворчих актів є Директива 2011/24/ЄС про права пацієнтів у транскордонній медичній допомозі, яка встановлює правовий режим доступу до лікування в іншій державі-члені та регулює питання відшкодування витрат, захисту персональних медичних даних і забезпечення якості та безпеки медичної допомоги [2]. Це, відтак, створює систему стандартів прав пацієнтів, які слугують орієнтиром для реформування національного законодавства. Втім, вони не знімають з України національної компетенції регулювання сфери охорони здоров'я та ставлять перед державою вимоги щодо недискримінаційного доступу до медичних послуг та прозорості інформації про їх якість і безпеку [3].

У науковій доктрині наведене явище оцінюється неоднозначно. Так, низка вітчизняних авторів стверджують, що правові стандарти ЄС посилюють захист прав пацієнтів, формують правову культуру медичної допомоги та забезпечують належний рівень медичної безпеки (див., наприклад, [4]). Поділяємо цю позицію, адже вказані стандарти зміцнюють правове становище пацієнта як суб'єкта медичних правовідносин, що раніше в національному законодавстві було недостатньо окреслено.

В той же час, на противагу вищенаведеному, деякі зарубіжні дослідники звертають увагу на можливу юридичну складність імплементації окремих європейських норм у національну правову систему, в результаті чого можуть виникати юридичні колізії, особливо у сфері фінансування медичних послуг і організації їх надання [5]. Власне тут слід наголосити, що гармонізація права у сфері охорони здоров'я не може бути апріорі механічним

перенесенням норм, а має здійснюватися крізь призму конституційних принципів, адже вони визначають межі допустимих змін, гарантують узгодженість із правовою культурою та інституційною структурою України. І головне, - конституційні приписи забезпечують, що адаптація європейських стандартів не порушуватиме фундаментальних засад національного правопорядку.

У правовій системі України цей процес відобразився у численних законодавчих реформах та нормативних актах, які наближають медичне право до європейських стандартів. Зокрема, у 2025 році Україна схвалила Стратегію розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року та план заходів з її реалізації [6] та Дорожню карту імплементації Регламенту (ЄС) №883/2004 про координацію соціального забезпечення разом із Директивою 2011/24/ЄС, що фактично є нормативно-правовою основою гармонізації з правом ЄС [7]. Слід звернутися до того, що таке нормативне узгодження пов'язане не тільки із забезпеченням доступу до медичної допомоги в межах ЄС, а й на приведення норм вітчизняного законодавства у відповідність до загальних принципів ЄС щодо високого рівня захисту здоров'я людей, як це випливає, наприклад, з порівняльного аналізу правових систем [8, с. 98].

Проведений аналіз дає підстави відмітити, що євроінтеграційні стандарти охорони здоров'я в українському правопорядку є орієнтирами, що поступово змінюють уявлення про зміст і межі медико-правового регулювання. Вбачається, що їх вплив проявляється передусім у зміцненні правового статусу пацієнта, уточненні вимог до якості та безпеки медичної допомоги, а також у переосмисленні ролі держави як гаранта відповідних прав. Втім, окреслений процес супроводжується неминучою конкуренцією між

європейськими регулятивними підходами та національними конституційними засадами, що, однак, не нівелює його правотворчого потенціалу, а, навпаки, спонукає до більш зваженого й доктринально вивіреного оновлення медичного права України.

Література

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

2. Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council of 9 March 2011 on the application of patients' rights in cross-border healthcare. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/24/oj/eng.

3. Cross-border healthcare. Public Health. European Union. URL: https://health.ec.europa.eu/cross-border-healthcare_en.

4. Корнілова О.В. Право людини на охорону здоров'я: міжнародні стандарти й законодавство України. Право і суспільство. 2018. №1. Ч. 2. С. 130-134.

5. Mossialos E., Permanand G., Baeten R., Hervey T. Health Systems Governance in Europe: The Role of European Union Law and Policy. Health Economics, Policy and Management. Cambridge University Press. 2010. 762 p.

6. Про схвалення Стратегії розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2025 №34-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2025-%D1%80#Text.

7. Євроінтеграція у сфері охорони здоров'я: ключові результати року. Міністерство охорони здоров'я України. 26.12.2025. URL:

https://www.kmu.gov.ua/news/yevrointehratsiia-u-sferi-okhorony-zdorovia-kliuchovi-rezultaty-roku.

8. Шлапко Т.В., Старинський М.В., Миргород-Карпова В.В. Європейські орієнтири реформування системи охорони здоров'я в Україні в порівнянні з Німеччиною. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. Серія: Право. Вип. 68. С. 96-103. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.68.16

УДК 347.1(043.2)

Бабак В.В., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗЛОВЖИВАННЯ СУБ'ЄКТИВНИМ ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ

Заборона зловживання правом міститься в Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (далі – Конвенція), згідно ст. 17 якої, жодне з положень не може тлумачитися як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції [1].

В діючому законодавстві України інститут заборони зловживання правом знайшов своє відображення в ст. 41 Конституції України, в змісті якої встановлено неприпустимість завдання шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати

екологічну ситуацію, і природні якості землі шляхом використанням власності [2].

Норми, що містять заборону зловживання суб'єктивним цивільним правом також містяться в ч. 2, 3, 5 ст. 13 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [3].

Слід зазначити, що закріплення заборони зловживання правом в українському законодавстві та офіційне визнання існування даного правового інституту явище відносно нове, тому відповідно має місце стан наявності наукового дискурсу відносно певних базових понять та відсутність наукових консенсусів щодо них серед наукової спільноти.

Неодноразово вченими висловлювалося занепокоєння щодо формулювання ч. 3 ст. 13 ЦК України, яка закріплює заборону дій особи, які вчиняються з наміром завдати шкоду іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Як причина, до зауважень вказувалася надмірна абстрактність і поверхневість цього формулювання, яка ускладнює правозастосування, створює простір для необґрунтованого суддівського розсуду та порушує принцип правової визначеності.

Серед науковців, які досить тривалий час приділяли значну увагу розробці проблематики зловживання правом є такі вчені-правники, як: Г. Гаджиєв, М. Агарков, В. Доманжо, В. Грибанов, Л. Щеннікова, Т. Яценко, В. Ємельянов, С. Зайцева, А. Маліновський, Г. Оніщенко, М. Хміль, О. Поротікова, Н. Дурново. Усі вони розглядали це явище з позицій різних наукових шкіл та методологій.

Такі дослідники як: В. Рєзнікова, Б. Карнаух, Д. Тихомиров, Н. Харченко, С. Осадчук, М. Осадчук, О. Мілетич, О. Губар, С. Базилевський, О. Бакалінська теж вважають, що правовий феномен зловживання правом є явищем суперечливим, адже з одного боку, він пов'язаний

із здійсненням суб'єктивного права, з іншого – з порушенням меж його реалізації.

Варто звернути увагу, що станом на сьогоднішній день цивільне законодавство не містить чіткого визначення поняття «зловживання правом». Однак сам термін використовується в ч. 3 ст. 13 ЦК України, як було вже зазначено вище. Прихильники ідеї законодавчого закріплення поняття «зловживання правом» в своїх роботах намагалися надати свої варіанти формулювань.

Так, наприклад, О. Хабло визначає зловживання правом як реалізацію наданих повноважень із порушенням встановлених законом меж, унаслідок чого іншим учасникам суспільних відносин завдається шкода [4, с. 466].

Т. Борох розглядає зловживання суб'єктивним правом як форму реалізації правомочностей, що залишаючись зовні правомірною, порушує баланс інтересів і суперечить цільовому призначенню правового регулювання [5, с. 62].

Також існує концепція, що зловживання правом – це така поведінка, що створює видимість правомірності, хоча насправді є девіацією, що підриває саму сутність правового регулювання шляхом використання дозволеної поведінки як засобу мімікрії, що ускладнює кваліфікацію та призводить до обмеження прав інших осіб, створює необґрунтовані переваги одного суб'єкта над іншим та може мати наслідком завдання шкоди як окремим особам, так і державі чи суспільству загалом. Їй опонує спільнота вчених, що дотримуються концепції, яка ґрунтується на трактуванні сутності зловживання правом як «повноцінного» правопорушення. Апологети такого підходу вважають, що поведінка суб'єкта правовідносин, яка хоч і здійснюється як правомірна, суперечить меті правового регулювання та порушує базові цінності

правопорядку та відповідно повинна кваліфікуватися саме як порушення закону.

Д. Тихомиров та Н. Харченко узагальнюють вище наведені доктринальні підходи та вважають, що зловживання правом - це реалізація повноважень із порушенням меж; використання права всупереч його соціальному призначенню; досягнення егоїстичних цілей на шкоду іншим; дії, що суперечать совісті, моралі та ігнорують публічний чи приватний інтерес [6, с. 29].

З огляду на таку велику кількість різних поглядів, різних підходів і концепцій щодо сутності поняття інституту зловживання правом, з метою уникнення стану правової невизначеності, наукова спільнота почала процес класифікації ознак цього явища. Адже зрозумілий та погоджений спільнотою перелік кваліфікаційних ознак дозволив би суду значно ефективніше виконувати свою роботу з справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав.

Так, вчені Т. Бровченко та В. Миргород до кваліфікаційних ознак зловживання правом відносять: 1) здійснення особою свого суб'єктивного права не за його призначенням; 2) вольовий та усвідомлений характер; 3) заподіяння збитку (шкоди) охоронюваним суспільним чи особистим інтересам інших осіб або можливість його заподіяння; 4) невиразність протиправної поведінки як характерної ознаки правопорушення [7, с. 53].

В. Рєзнікова наводить наступний перелік основних кваліфікаційних ознак: 1) недобросовісна реалізація права не за його соціальним призначенням; 2) усвідомлений, вольовий характер поведінки; 3) наявність шкоди (або загрози) суспільним чи приватним інтересам; 4) формальна правомірність дій у поєднанні з порушенням загальних правових принципів [8, с. 30].

Резюмуючи вищенаведене, ми можемо дійти висновку, що закріплення в діючому законодавстві України прогресивних тенденцій, правових інститутів з метою приведення нашої правової системи України до відповідності європейським стандартам - це безумовно позитивна обставина, яка надихає та дає можливість очікувати подальших позитивних змін в Україні, що унеможливлюють повернення нашої країни в тоталітарне минуле. Але, разом з цим, стан речей, коли вже тривалий час відбувається науковий дискурс без досягнення консенсусів за базовими питаннями, що визначають сутність правового інституту зловживання правом, його кваліфікаційних ознак, свідчить про низьку ефективність української правової системи, що потребує негайних змін та покращень.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99115_004 (дата звернення 11.02.2026р).

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text).

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

4. Хабло О.Ю. Кримінально-процесуальні правовідносини та проблема зловживання правом. Держава і право. 2006. Вип. 34. С. 465-470.

5. Іванов В.П. Юридичні наслідки зловживання матеріальним правом. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 90.

Ч. 1. С. 60-68.

6. Тихомиров Д.О., Харченко Н.П. Зловживання правом як відхилення від добросовісної поведінки в цивільному праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. Вип. 66. Т. 2. С. 26-29.

7. Бровченко Т.І., Миргород В.О. Зловживання цивільними правами. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія юридичні науки. 2020. № 3. Т. 31 (70). С. 51-55.

8. Резнікова В.В. Зловживання цивільним правом: природа правової категорії. Університетські наукові записки. 2013. № 1(45). С. 23-33.

УДК 346:351.82

Баклан О.В., д.ю.н., професор,
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»,
м. Київ, Україна

ПРО ОКРЕМІ ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Дослідження питань заходів забезпечення реформування права інтелектуальної власності в умовах рекодифікації цивільного законодавства України в статті здійснено в наступній логічній послідовності: аналіз практики та чинного вітчизняного законодавства; звернення до закордонного досвіду з питань окресленої проблематики [1]; формування та висловлення власних міркувань та рекомендацій на підставі власного наукового та практичного досвіду автора дослідження [2].

Такий підхід забезпечив наступні думки, рекомендації, пропозиції.

В теперішній час з метою забезпечення однакового розуміння процедури «державна реєстрація» і «реєстрація» законодавцю варто було б перейти до використання терміна «державна реєстрація», зробивши відповідні зміни до чинного законодавства. В час інновацій, стрімких змін технологій, появи нових видів господарської діяльності законодавчий перелік дозволів, ліцензій та інших документів дозвільного характеру не повинен бути вичерпаним.

Нині на жаль, законодавством чітко не передбачений адміністративний порядок оскарження дій органів, які реєструють суб'єкти господарювання, що дозволило б більш оперативно захистити права цих суб'єктів. У зв'язку із цим необхідно визначити в законодавстві, що регулює питання державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності, як судовий, так і адміністративний порядок оскарження. Практично зробити це можливо відповідним доповненням до Закону України від 9 січня 2025 року № 4196-IX "Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб".

В результаті дослідження пропонується введення адміністративної відповідальності посадових осіб за невжиття заходів щодо боротьби з порушеннями порядку видачі документів дозвільного характеру; порушеннями законодавства про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців; порушеннями законодавства про ліцензування певних видів господарської діяльності. Це можна зробити встановивши норму в Главі 12 КУпАП наступного змісту: «Посадові особи центральних та місцевих органів державної виконавчої влади та органів

місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій чи їх структурних підрозділів у разі виявлення чи отримання інформації про вчинення підлеглим діяння, передбаченого ст.ст. 166-10 – 166-12 КУпАП в межах своєї компетенції, зобов'язані вжити невідкладні заходи щодо припинення таких діянь.

Невжиття такими посадовими особами заходів, передбачених частиною першою цією статті, тягне за собою адміністративну відповідальність у вигляді штрафу від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Повторне протягом року вчинення посадовою особою діяння, передбаченого частиною другою цієї статті, тягне за собою адміністративну відповідальність у вигляді штрафу від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Доречним є запровадження адміністративної відповідальності посадових осіб органів виконавчої влади за порушення законодавства про державну реєстрацію у вигляді бланкетної норми «Порушення законодавства про державну реєстрацію правових актів» у Главі 15 КУпАП «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління» наступного змісту: «порушення законодавства про державну реєстрацію правових актів - тягне за собою накладання штрафу на посадових осіб від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Проведені авторські дослідження дають підставу говорити про доцільність коригування окремих назв глав КУпАП – мається на увазі невпорядковане застосування в назвах глав КУпАП слів «галузь» та «сфера». Можливо в даному випадку доцільним є запозичення закордоного досвіду щодо структурної побудови кодексу про адміністративні правопорушення, що передбачає окрему главу, де були б

зведені склади адміністративних правопорушень у сфері підприємництва.

Нині кримінальна відповідальність органів, які реєструють суб'єкти господарювання, і їх посадових осіб взагалі відсутня, що потребує удосконалення шляхом встановлення кримінальної відповідальності посадових осіб органів, що реєструють суб'єкти господарювання, зі встановленням кримінального покарання, наприклад, у вигляді штрафу.

Зміст положень ст. 24 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» не відповідає змісту основоположних засад Закону України «Про звернення громадян» та духу Концепції адміністративної реформи, а саме: за подання скарги (заперечення) сплачується збір; заявника примушують скаржиться практично в той орган, який приймає рішення по справі (причому право оскарження взагалі майже втрачається на підставі норми, передбаченої п. 3 ст. 24 згаданого Закону), очевидно, що ця адміністративно-правова норма потребує корегування.

Визначення принципу «зменшення рівня державного регулювання господарської діяльності», що міститься у ст. 3 Закону України «Про дозвільну систему в сфері господарської діяльності» та положеннях Закону України «Про засади державної регуляторної політики в сфері господарської діяльності», є явно невдалим. Пропонується у цьому визначенні слово «зменшення» заміни на слово «оптимізація» або слід вжити визначення «обґрунтований рівень». Це підтверджує і відомий закордонний досвід адміністративно-правового регулювання підприємництва.

За аналогією із законодавством інших країн доцільно вважати запозичення до вітчизняного законодавства адміністративно-правової норми, яка б передбачала таке стягнення як «дискваліфікація» для

суб'єктів корупційних правопорушень, які уповноважені на здійснення державно-владних повноважень.

Література

1. Freund E. Cases on Administration Lau / St. Paul, 1928. 332 p.; Dudley F. Pegrum. The Public Regulation of Business / Homewood, Ill: Richard D. Irwin, 1995. 323 p.; Brody E. David. Business and Its Legal Environment / Lexington: D. C. Heath and Company, 1986. 857 p.

2. Баклан О.В. Державна присутність у господарсько-правових відносинах: монографія. Київ: Видавництво «Людмила», 2020. 208 с.

УДК 346:351

Беззубов Д. О., д.ю.н, професор,
академік Національної академії наук вищої освіти України,
провідний науковий співробітник відділу проблем державного управління та адміністративного права,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РЕЖИМІ DEFENCE CITY ЯК СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

Господарська діяльність у сфері національної безпеки за своєю правовою природою виходить за межі класичних ринкових відносин і набуває ознак особливого об'єкта публічно-правового регулювання. Це зумовлено тим, що така діяльність безпосередньо пов'язана із забезпеченням життєво важливих інтересів держави,

суспільства та людини, які відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» становлять зміст і спрямованість державної політики у сфері безпеки.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про національну безпеку України», національна безпека визначається як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства» [1]. Така законодавча дефініція задає принципово важливий вектор тлумачення: економічна та господарська діяльність у стратегічно значущих секторах не є автономною від безпекових цілей держави, а навпаки виступає одним із інструментів їх досягнення.

Законодавець прямо пов'язує забезпечення національної безпеки з реалізацією узгодженої державної політики. Зокрема, у статті 3 Закону закріплено, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на захист національних інтересів України, що включають, серед іншого, економічну стійкість та спроможність держави. У цьому контексті господарська діяльність у сфері оборони, безпеки, критичної інфраструктури та суміжних галузях набуває функціонального значення як елемент системи національної безпеки.

Особливістю державного регулювання такої діяльності є поєднання економічних, адміністративних і безпекових механізмів, що зумовлює формування спеціальних правових режимів [2]. Закон України «Про національну безпеку України» виходить із того, що забезпечення безпеки здійснюється у межах єдиного сектору безпеки і оборони, який охоплює не лише військові та правоохоронні органи, а й інші елементи державного механізму, діяльність яких має безпекове значення. У статті 4 Закону зазначено, що сектор безпеки і

оборони є «системою органів державної влади, Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, а також інших органів, діяльність яких спрямована на захист національних інтересів України» [1].

Саме ця законодавча конструкція дозволяє доктринально обґрунтувати доцільність запровадження спеціальних режимів господарської діяльності у сфері національної безпеки, зокрема у форматі концепції Defence City. Йдеться про створення інституційно захищеного простору, у межах якого суб'єкти господарювання функціонують за умов підвищених вимог до добросовісності, комплаєнсу, контролю за використанням ресурсів і дотримання режимів таємності, але водночас отримують стабільність правового статусу та передбачуваність державної політики.

Важливим нормативним орієнтиром у цьому аспекті є закріплений у Законі принцип верховенства права та підзвітності публічної влади. Так, стаття 8 Закону України «Про національну безпеку України» передбачає демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони, що опосередковано поширюється і на господарську діяльність у цій сфері. Це означає, що спеціальні режими не можуть функціонувати поза правовими межами та повинні ґрунтуватися на принципі правової визначеності.

На відміну від загального господарського регулювання, у сфері національної безпеки ефективність діяльності не може зводитися виключно до економічних показників. Вона має оцінюватися через досягнення безпекового результату, тобто внеску відповідної діяльності у стан захищеності національних інтересів та зниження рівня загроз. Такий підхід узгоджується з положеннями Закону України «Про національну безпеку

України», який орієнтує діяльність усіх суб'єктів сектора безпеки і оборони на результативність та координацію дій у межах єдиного безпекового простору.

Водночас відсутність у чинному законодавстві системного врегулювання спеціальних режимів господарської діяльності у сфері національної безпеки зумовлює фрагментарність правового регулювання та підвищення юридичних ризиків. Це актуалізує потребу у подальшому розвитку законодавства, зокрема шляхом концептуалізації таких режимів як Defence City та їх нормативного закріплення у взаємозв'язку з положеннями Закону України «Про національну безпеку України».

Подальше концептуальне обґрунтування особливого режиму державного регулювання господарської діяльності у сфері національної безпеки безпосередньо пов'язане з положеннями статей 36 і 37 Закону України «Про національну безпеку України», які визначають економічні та організаційні засади функціонування сектору безпеки і оборони.

Зокрема, стаття 36 Закону закріплює, що «фінансування сектору безпеки і оборони України здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, а також інших джерел, не заборонених законодавством». Ця норма має принципове значення для розуміння правової природи господарської діяльності у сфері національної безпеки, оскільки прямо визнає можливість використання позабюджетних та змішаних механізмів фінансування, за умови їх легітимності та підконтрольності державі.

У доктринальному вимірі це означає, що господарська діяльність суб'єктів, залучених до забезпечення національної безпеки, не може розглядатися як суто комерційна. Вона функціонує в межах публічно визначеного безпекового інтересу та підлягає особливому

режиму правового контролю, що зумовлює доцільність створення інституційно оформлених моделей на кшталт Defence City.

Водночас стаття 37 Закону України «Про національну безпеку України» встановлює ключові вимоги до матеріально-технічного та ресурсного забезпечення сектору безпеки і оборони, зазначаючи, що держава забезпечує розвиток оборонно-промислового комплексу, науково-технічного потенціалу та виробничих спроможностей у сфері безпеки і оборони. Зазначена норма формує нормативний міст між державною безпековою політикою та господарською діяльністю суб'єктів, які виробляють продукцію, виконують роботи або надають послуги у сфері національної безпеки.

З огляду на це, спеціальні режими господарювання у форматі Defence City можуть розглядатися як форма реалізації приписів статті 37 Закону, спрямованих на концентрацію ресурсів, технологій і управлінських рішень у межах правового середовища з підвищеним рівнем державної координації та контролю. Такий підхід дозволяє мінімізувати юридичні та управлінські ризики, водночас забезпечуючи ефективність використання ресурсів у безпековій сфері.

У системному зв'язку статей 36 і 37 Закону України «Про національну безпеку України» простежується чітка законодавча логіка: фінансування, ресурсне забезпечення та розвиток виробничих спроможностей у сфері безпеки не можуть бути фрагментарними або випадковими. Вони потребують стабільних, інституційно закріплених форм господарської діяльності, що функціонують у спеціальному правовому режимі та орієнтовані не на максимізацію прибутку, а на досягнення безпекового результату.

Таким чином, положення статей 36 і 37 Закону України «Про національну безпеку України» створюють нормативне підґрунтя для формування особливих режимів державного регулювання господарської діяльності у сфері національної безпеки. У цьому контексті концепція Defence City постає як правова модель, що забезпечує узгодження економічної активності з пріоритетами національної безпеки, принципом правової визначеності та вимогами національної стійкості держави.

Отже, державне регулювання господарської діяльності у сфері національної безпеки слід розглядати як складову механізму забезпечення національної стійкості. У цьому сенсі режим Defence City постає не лише економічним або організаційним проєктом, а правовою моделлю поєднання публічного інтересу, безпекових пріоритетів і принципу правової визначеності, що відповідає сучасним викликам функціонування держави в умовах воєнних та кризових правових режимів.

Література

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.

2. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи / кол. авт.; наук. кер. В.В. Цвєтков. Київ: Оріяни, 1998. 364 с.

УДК 349.2 (043.2)
Белуга Ю.М., старший викладач,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ У ВІЙНІ, ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України зумовила глибокі трансформації у сфері захисту прав людини, насамперед прав дитини як найбільш уразливої категорії населення. Діти зазнають безпосереднього впливу воєнних дій у вигляді фізичних і психологічних травм, втрати батьків або законних представників, вимушеного переміщення, обмеження доступу до освіти, медичної допомоги та соціальних послуг. У таких умовах особливої актуальності набуває питання правового статусу дитини, яка постраждала внаслідок війни, а також ефективності механізмів її соціального захисту та державної підтримки. Попри наявність у національному законодавстві окремих норм, спрямованих на захист дітей, постраждалих внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, правове регулювання цієї сфери залишається фрагментарним і недостатньо систематизованим. Відсутність єдиного підходу до визначення правового статусу такої дитини, неузгодженість законодавчих положень, проблеми правозастосовної практики та обмежений доступ до соціальних гарантій зумовлюють потребу у комплексному науковому осмисленні зазначеної проблематики.

Поняття правового статусу на сьогодні закріплене не лише на доктринальному рівні, а й у низці нормативно-правових актів України, що свідчить про його практичну

значущість для визначення правового становища особи в суспільстві. У науковій літературі правовий статус розглядається як складна багатокомпонентна правова категорія, що відображає місце суб'єкта у системі правовідносин через сукупність прав, обов'язків, гарантій та принципів їх реалізації. Так, А.В. Панчишин визначає правовий статус як багатоаспектну та універсальну категорію зі стабільною структурою, яка охоплює правові норми, основні права і свободи, законні інтереси та обов'язки, правосуб'єктність, правові принципи, громадянство, гарантії прав і свобод, юридичну відповідальність і правовідносини загального типу, що дозволяє розглядати його не лише як формально-юридичну конструкцію, а як цілісну систему взаємодії особи з державою і суспільством [1, с. 96]. У контексті дослідження правового статусу дитини в Україні більшість науковців виходять із загальних засад правового статусу людини і громадянина, водночас наголошуючи на його спеціальному характері, зумовленому віковими та психофізіологічними особливостями. Зокрема, О. Ригіна зазначає, що правовий статус дитини є похідним від правового статусу особи, однак може розглядатися як спеціальний (родовий) або індивідуальний статус неповнолітньої особи [2. с. 29].

Воєнні дії істотно змінюють правове становище дитини, формуючи підстави для виокремлення спеціального правового статусу дитини, яка постраждала внаслідок збройної агресії. Такий статус характеризується підвищеним рівнем соціальної вразливості та потребою в додаткових правових, соціальних і психологічних гарантіях. Йдеться не лише про захист загальних прав дитини, а й про необхідність відновлення порушених прав, компенсації завданої шкоди, забезпечення реабілітації та довгострокового соціального супроводу.

Важливу роль у формуванні цього спеціального правового статусу відіграє соціальний захист як ключовий елемент державної політики щодо дітей, постраждалих внаслідок війни. Соціальний захист охоплює систему соціальних послуг, матеріального забезпечення, психологічної допомоги, реабілітаційних заходів та інших форм підтримки, спрямованих на забезпечення найкращих інтересів дитини. Водночас практика свідчить, що реалізація цих заходів часто ускладнюється через прогалини у законодавстві та відсутність чітких процедур.

У цьому контексті важливим кроком стало ухвалення Закону України «Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат», який набрав чинності 5 січня 2025 року [3]. Зазначений закон, хоча й не сформував повністю новий етап розвитку законодавства у сфері захисту прав дитини, однак започаткував позитивні зрушення, зокрема шляхом систематизації підходів до соціальної підтримки постраждалих дітей. Водночас триває законодавча робота з удосконалення відповідних механізмів, що підтверджується підтримкою Комітетом Верховної Ради України з питань молоді і спорту, спрямованого на усунення колізій у питаннях надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Таким чином, проблема правового статусу дитини, яка постраждала внаслідок збройної агресії, потребує комплексного вирішення на рівні законодавства та правозастосовної практики. Забезпечення ефективного соціального захисту та належної державної підтримки дітей є необхідною умовою недопущення формування

«втраченого покоління» та запорукою сталого розвитку українського суспільства в майбутньому. У зв'язку з цим особливої ваги набуває не лише ухвалення відповідних нормативно-правових актів, а й їх реальна імплементація, міжвідомча координація та постійний контроль за дотриманням прав і законних інтересів дітей, постраждалих внаслідок війни.

Література

1. Панчишин А.В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». Часопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 95-98.

2. Ригіна О. «Правовий статус дитини», «права дитини», «потреби дитини», «інтереси дитини»: загальнотеоретична характеристика. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 8. С. 28-30.

3. Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат: Закон України від 08.10.2024. №3999-IX // Відомості Верховної Ради України. 2025. № 10. ст.24. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3999-20#Text (дата звернення: 02.02.2026).

УДК 349.4(043.2)

Бережна Д.Є., здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна
Науковий керівник: Пащенко О.М., к.ю.н.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Земельні правовідносини традиційно відіграють ключову роль у системі національного права України, зважаючи на правовий статус землі як основного національного багатства, що перебуває під особливим захистом держави. У ситуації масованої збройної агресії Російської Федерації проти України та впровадження воєнного стану, характер цих відносин зазнав значних змін, які відображаються в таких нормативно-правових актах, як Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» № 2145-IX від 24.03.2022, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» № 2247-IX від 12.05.2022 та Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель» № 2698-IX від 19.11.2022. Такі зміни зумовлені як необхідністю реагування на виклики, пов'язані з національною безпекою, так і потребою зміцнення обороноздатності країни, забезпечення продовольчої стабільності та організації ефективного відновлення після завершення бойових дій.

Запровадження воєнного стану як особливого правового режиму істотно вплинуло на співвідношення публічних і приватних інтересів у сфері землекористування. Відповідно, держава отримала розширені повноваження, що включають тимчасові обмеження прав власників та користувачів земельних ділянок. Зокрема, це стосується таких аспектів, як реквізиція земель, встановлення спеціальних режимів їх

використання, а також спрощення процедур ухвалення управлінських рішень органами публічної влади [1]. Зазначені зміни стали причиною переосмислення традиційних підходів до стабільності правових відносин у сфері земельних ресурсів і принципу непорушності права власності.

Одним із важливих проявів трансформації земельних правовідносин в умовах військового конфлікту стало впровадження «тимчасових відступів» від усталених механізмів правового регулювання. У відповідь на виклики, породжені воєнним часом, законодавець упровадив спеціальні норми, спрямовані на спрощення процедур передачі земель у користування, зміну їх цільового призначення та залучення земельних ресурсів для потреб оборони й функціонування критичної інфраструктури [2]. Водночас зазначені норми мають виключно тимчасовий характер, і їх застосування повинно ґрунтуватися на дотриманні принципів пропорційності та обмеженості в часі.

Широкомасштабна війна істотно ускладнила реалізацію приватноправових аспектів земельних правовідносин, оскільки активні бойові дії, окупація та мінування територій часто унеможливлюють використання земельних ділянок, що ставить під сумнів ефективність традиційних цивільно-правових механізмів захисту прав власників і землекористувачів. У судовій практиці все частіше розглядаються питання щодо звільнення від відповідальності за невиконання договірних зобов’язань, перегляду умов оренди землі та відшкодування завданих збитків [3].

Проблема екологічної шкоди, завданої земельним ресурсам через воєнні дії, набуває особливого значення у процесі трансформації земельних правовідносин. Забруднення ґрунтів вибухонебезпечними предметами,

руйнування родючого шару землі, а також хімічне та техногенне забруднення створюють серйозні довгострокові загрози для сталого розвитку аграрного сектора та забезпечення права на безпечне довкілля [4]. У цьому контексті земельні правовідносини тісно пов'язані з нормами екологічного та міжнародного права, що потребує розробки комплексного правового підходу до процесів відновлення і рекультивації земельних територій.

Не менш важливим аспектом трансформації є зміна ролі держави у сфері управління земельними ресурсами. В умовах війни держава виконує функцію ключового координатора, організовуючи використання земель з урахуванням потреб оборони, гуманітарної безпеки та відновлення інфраструктури. Такий підхід значно посилює публічно-правовий характер земельних відносин, водночас наголошуючи на необхідності забезпечення прав людини та недопущення зловживань владними повноваженнями [5].

Відбудова України після війни потребує переосмислення правового режиму земель, які відіграють ключову роль у відновленні житлового фонду, промисловості, інфраструктури та сільського господарства. Важливо розробити механізми компенсації за пошкоджені землі та забезпечити прозорість у їх управлінні.

Таким чином, трансформація земельних правовідносин охоплює зміни законодавства, судову практику та виконання прав і обов'язків. Активні воєнні події загострили проблеми балансу між публічними та приватними інтересами, підкреслили слабкі місця традиційних правових механізмів і водночас відкрили можливості для їх оновлення. Подальший розвиток земельних правовідносин має ґрунтуватися на принципах верховенства права, пропорційності та справедливості, що

є необхідною умовою сталого відновлення України та збереження довіри до права в цілому.

Література

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4. Ст. 27. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2145-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text.

3. Осіян Олексій. Актуальна практика Верховного Суду з питань розгляду земельних спорів в умовах воєнного стану. Верховний Суд. м. Дніпро, 16 травня 2025 року. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/Prezent_zemelni_sporu.pdf.

4. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану: Наказ № 167 від 04.04.2022. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/z0406-22.

5. Особливості регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану. Безоплатна правнича допомога. Чернівецька область, 22.08.2022. URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/osoblyvosti-regulyuvannya-zemelnyh-vidnosyn-v-umovah-voyennogo-stanu/

УДК 342.9:656.1(477)(043.2)
Бугіль В.П., підполковник Збройних Сил України,
Національний університет оборони України,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Гаруст Ю.В., д.ю.н., професор

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОБОТИ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ

В умовах системної адаптації національного законодавства до стандартів ЄС особливої ваги набуває питання правового забезпечення роботи автомобільного транспорту, який є стратегічно важливою галуззю економіки України, що в умовах воєнного стану забезпечує критичну логістику нашої держави. Реформування цієї галузі у 2025–2026 роках спрямоване на адаптацію національного законодавства до норм ЄС (acquis communautaire), цифровізацію послуг та підвищення стандартів безпеки. Ключовим етапом стало прийняття ряду законодавчих змін (зокрема Закону № 4337-IX [1]), що впроваджують вимоги Регламенту (ЄС) № 1071/2009 [2], які встановлюють:

– критерії доступу до ринку: з 2026 року встановлюються жорсткі вимоги до перевізників: бездоганна ділова репутація, належний фінансовий стан та професійна компетентність менеджерів.

– режим праці та відпочинку: впровадження європейських стандартів щодо тривалості щотижневого відпочинку (заборона ночівлі в кабіні для 45-годинного відпочинку) та обмеження нічних змін до 10 годин.

– законодавче закріплення системи «єЧерга»: Перехід від експериментального проєкту до постійної правової норми для вантажних та пасажирських перевезень.

– впровадження е-ТТН: Обов'язковість електронних товарно-транспортних накладних як інструменту мінімізації «тіньового» ринку та пришвидшення документообігу.

Необхідно звернути увагу на нові вимоги до ділової репутації перевізників. З позиції системного підходу доцільно розглядати ділову репутацію як одну із фундаментальних частин транспортної реформи 2025–2026 років, спрямованої на виконання Регламенту (ЄС) № 1071/2009. Тепер «репутація» – це не абстрактне поняття, а чітко юридично визначений критерій допуску до ринку. Згідно з оновленим законодавством (зокрема змінами до Закону України «Про автомобільний транспорт»), бездоганна ділова репутація визначається як сукупність підтвердженої інформації про перевізника та його менеджера з перевезень, що свідчить про дотримання ними норм закону. Репутація перевіряється не лише у юридичної особи (компанії), а й персонально у менеджера (управителя) з питань транспортних операцій. Якщо менеджер втрачає репутацію, компанія автоматично втрачає право на здійснення перевезень до моменту призначення нового кваліфікованого фахівця. Перевізник вважається таким, що не має бездоганної репутації, за наявності: 1. Кримінальних судимостей. 2. Систематичних адміністративних порушень. Державна служба України з безпеки на транспорті (Укртрансбезпека) веде у цій сфері моніторинг через Державну інформаційну систему та здійснює контроль безпеки та технічного стану автомобільного транспорту в Україні.

Резюмуючи вищевикладене, слід констатувати, що правове забезпечення роботи автотранспорту в Україні у 2026 році характеризується переходом від точкового регулювання до системної відповідності стандартам ЄС. Головними викликами залишаються баланс між вимогами

воєнного стану (військово-транспортний обов'язок) та необхідністю лібералізації ринку в рамках «транспортного безвізу».

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм законодавства Європейського Союзу про умови допуску до професії автомобільного перевізника: Закон України від 14.11.2024 № 4337-IX. Відомості Верховної Ради України. 2025. № 4. Ст. 112.

2. Регламент (ЄС) № 1071/2009 Європейського Парламенту та Ради від 21 жовтня 2009 року про встановлення спільних правил стосовно умов, яких мають дотримуватися для провадження діяльності автомобільного перевізника. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UA/TXT/?uri=CELEX:32009R1071 (дата звернення: 12.02.2026).

УДК 347.736 (043.2)

Бутирська І.А., к.ю.н., доцент,
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ, ЗАЙНЯТИХ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Сільське господарство традиційно посідає особливе місце в економіці України, виконуючи не лише економічну, а й соціальну функцію, пов'язану із забезпеченням продовольчої безпеки та зайнятості населення. Водночас здійснення сільськогосподарської діяльності фізичними особами об'єктивно пов'язане з

підвищеним рівнем ризику, зумовленим сезонністю виробництва, залежністю від природно-кліматичних умов, нестабільністю ринкових цін та обмеженим доступом до кредитних ресурсів. На практиці саме сукупність цих чинників істотно ускладнює виконання боргових зобов'язань такими фізичними особами та підвищує ймовірність виникнення стану їх неплатоспроможності, що обумовлює необхідність існування спеціальних норм у законодавстві про банкрутство, які були б здатні забезпечити реальне відновлення платоспроможності боржника з урахуванням специфіки сільськогосподарської діяльності.

Кодекс України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ) у ст. 136 регламентує особливості розгляду справ про банкрутство боржників – фізичних осіб, зайнятих у сільському господарстві. Слід зауважити, що чинне законодавство не визначає чіткого переліку осіб, зайнятих у сільському господарстві, проте можна припустити, що до таких осіб варто віднести: членів фермерського господарства; членів особистого селянського господарства; власників земельних паїв; найманих працівників, зайнятих у сільському господарстві.

Фермерське господарство має свої особливості, оскільки є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство»). Фермерське господарство може діяти у формі юридичної особи або фізичної особи –

підприємця. Процедура банкрутства фермерського господарства у формі юридичної особи здійснюється у порядку, визначеному ст. 95 КУзПБ, а процедура відновлення платоспроможності фермерського господарства, яке зареєстроване як фізична особа – підприємець, здійснюється у порядку, визначеному ст.ст. 136, 137 КУзПБ.

Варто зауважити, що самого лише зазначення фізичною особою того, що вона належить до осіб, зайнятих у сільському господарстві, недостатньо. Такий факт повинен підтверджуватись належними доказами. З цього приводу в ухвалі Господарського суду Кіровоградської області від 31 липня 2025 року у справі № 912/1887/25 вказано наступне. У підготовчому засіданні заявник вказав, що займається вирощуванням свиней, курей, продає їх сусідам, обробляє невелику земельну ділянку, яка орендується ним без укладення письмового договору, а також надає односельцям допомогу з ремонтом транспортних засобів. При цьому, боржник не надав доказів розміру отримуваних ним доходів від ведення вищевказаної діяльності. Тобто суд фактично позбавлений можливості встановити із доданих до заяви та заяви про усунення недоліків матеріалів, а також наданих у підготовчому засіданні пояснень, повну і достовірну інформацію про майновий стан заявника, а також джерела його доходів. Крім того, інформація про отримані доходи не відображена у деклараціях про майновий стан боржника у справі про неплатоспроможність [1].

Стаття 136 КУзПБ визначає особливості розгляду справ про неплатоспроможність боржників, зайнятих у сільському господарстві. Аналіз цієї статті дозволяє визначити наступні особливості:

1) сезонність сільськогосподарського виробництва;

2) залежність сільськогосподарського виробництва від природно-кліматичних умов;

3) можливість задоволення вимог кредиторів за рахунок доходів, які можуть бути одержані боржником від сільськогосподарського виробництва;

4) у разі визнання боржника, який зайнятий у сільському господарстві, банкрутом, рішення щодо земельних ділянок, які є власністю такого боржника або перебувають у постійному чи тимчасовому користуванні, приймається з урахуванням вимог Земельного кодексу України.

Таким чином, сільськогосподарська діяльність фізичних осіб характеризується підвищеним рівнем економічних ризиків, що об'єктивно впливає на їх платоспроможність та зумовлює потребу у спеціальному правовому регулюванні процедур неплатоспроможності, спроба чого і була зроблена законодавцем у ст. 136 КУзПБ. Водночас доводиться констатувати, що чинне законодавство не містить чіткого визначення або вичерпного переліку фізичних осіб, зайнятих у сільському господарстві, що створює певну правову невизначеність під час відкриття та розгляду справ про їх неплатоспроможність. Це, у свою чергу, покладає на суд обов'язок оцінювати належність боржника до відповідної категорії з урахуванням фактичних обставин справи та наданих доказів.

Передбачені у КУзПБ особливості розгляду справ про неплатоспроможність боржників, зайнятих у сільському господарстві, спрямовані на забезпечення балансу інтересів боржника та кредиторів з урахуванням сезонності виробництва, залежності від природно-кліматичних умов і специфіки використання земельних ділянок. Водночас актуальним залишається подальше вдосконалення та деталізація правового регулювання у цій

сфері з метою підвищення ефективності процедур відновлення платоспроможності фізичних осіб, зайнятих у сільському господарстві.

Література

1. Ухвала Господарського суду Кіровоградської області від 31 липня 2025 року у справі № 912/1887/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129244147 (дата звернення: 08.02.2026).

УДК 347.736(043.2)

Бутирська П.А., здобувачка вищої освіти,
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Малєнко О.В., асистент

ОСОБЛИВОСТІ БАНКРУТСТВА ФІЗИЧНИХ ОСІБ – ПІДПРИЄМЦІВ

Підприємницька діяльність традиційно асоціюється з ризикованістю. А там, де є фінансовий ризик, завжди є шанс на те, що особа не зможе розрахуватися зі своїми кредиторами. Тому чимало фізичних осіб – підприємців в Україні практично щодня зіштовхуються з тим, що стають не в змозі платити по рахункам. Один із досить економічно привабливих варіантів виходу з такої ситуації – це визнання фізичної особи – підприємця банкрутом.

Правове регулювання банкрутства фізичних осіб – підприємців має уже свою певну історію, оскільки було передбачено і минулим законом – Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». У згаданому законі передбачалась можливість визнання банкрутом тільки для тієї фізичної

особи, яка мала статус суб'єкта підприємницької діяльності. Новий же Кодекс України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ) розширив правове регулювання у даній сфері, передбачивши цілу книгу – книгу п'яту, яка присвячена неплатоспроможності фізичних осіб.

Що стосується особливостей банкрутства фізичних осіб – підприємців, то вони, в першу чергу, збігаються з особливостями банкрутства всіх фізичних осіб. Так, у науковій літературі відзначається, що провадження у справі про неплатоспроможність боржника – фізичної особи має певні особливості, основні з яких полягають у наступному. Банкрутство юридичної особи може бути ініційовано як кредитором, так і самим боржником. Зі свого боку провадження у справі про неплатоспроможність боржника – фізичної особи може бути відкрито лише за заявою боржника. При ініціюванні кредитором справи про банкрутство юридичної особи судовий збір сплачується, при власному банкрутстві – ні. Вимоги до заяви кредитора про відкриття провадження у справі про банкрутство є суто формальними (докази сплати судового збору; довіреність чи інший документ, що засвідчує повноваження представника, якщо заяву підписано представником; докази авансування винагороди арбітражному керуючому; докази надсилання боржнику копії заяви і доданих до неї документів). Тоді як до заяви про власне банкрутство додається велика кількість доказів (ч. 4 ст. 34 і ст. 116 КУзПБ). Специфічні підстави для закриття провадження у справі про неплатоспроможність боржника – фізичної особи (ч. 7 ст. 123 КУзПБ) [1, с. 54-55].

Щодо особливостей банкрутства фізичних осіб – підприємців у порівнянні з банкрутством фізичних осіб без такого статусу, то О. Михальнюк та Б. Пиріг вказують, що

«Визнання ФОП банкрутом не позбавляє особу статусу фізичної особи і не припиняє її державну реєстрацію як підприємця. Особа має право продовжувати підприємницьку діяльність після завершення процедури, хоча на неї покладаються певні обмеження протягом визначених законом строків» [2, с. 288]. Проте ч. 2 ст. 137 КУзПБ передбачає, що постановлення судом ухвали про завершення процедури погашення боргів та закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи – підприємця є підставою для державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця.

У цілому, що стосується особливостей розгляду справ про банкрутство фізичних осіб – підприємців, то такі особливості тепер передбачені тільки в одній статті – статті 137, яка має назву «Особливості розгляду справ про неплатоспроможність фізичних осіб – підприємців». Так, відповідно до приписів ст. 137 КУзПБ у разі відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи – підприємця до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань вноситься відповідний запис. Постановлення судом ухвали про завершення процедури погашення боргів та закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи – підприємця є підставою для державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця. Ухвала про закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи – підприємця надсилається державному реєстратору для внесення відповідного запису.

І все. Тобто, по суті, всі особливості справи про неплатоспроможність фізичної особи – підприємця у порівнянні з справами про неплатоспроможність фізичних

осіб загалом зводяться до внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань записів спочатку про відкриття провадження, потім про оголошення підприємця банкрутом та державної реєстрації припинення підприємницької діяльності такої фізичної особи – підприємця.

Таким чином, бачимо, що після прийняття КУзПБ особливості неплатоспроможності фізичних осіб – підприємців істотно звузилися та мають переважно формально-реєстраційний характер. По суті, правовий режим банкрутства фізичних осіб – підприємців майже повністю уніфікований із процедурою неплатоспроможності фізичних осіб загалом, а відмінності зводяться до внесення відповідних записів до державного реєстру та припинення підприємницької діяльності. Це свідчить про прагнення законодавця максимально уніфікувати підхід до вирішення проблем неплатоспроможності фізичних осіб незалежно від наявності у них статусу підприємця. Проте добре це чи погано – покаже час.

Література

1. Бутирський А., Бутирська І. Особливості відкриття та закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи. Право України. 2022. № 7. С. 52–62.

2. Михальнюк О., Пиріг Б. Банкрутство фізичної особи – підприємця в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 3. Ч. 1. С. 283–288. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/44.pdf (дата звернення: 05.02.2026).

УДК 346.9 (043.2)
Бутирський А.А., д.ю.н., професор,
суддя Господарського суду Чернівецької області,
м. Чернівці, Україна

ВИКОНАННЯ ПЛАНУ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ БОРГІВ БОРЖНИКА У СПРАВІ ПРО НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Важливим етапом справи про неплатоспроможність фізичної особи є процедура реструктуризації боргів боржника. При чому важливим є не тільки досягти боржнику та кредиторам консенсусу і затвердити план реструктуризації боргів, важливо ще цей план реально виконувати. Правовідносини, що виникають у зв'язку з виконанням плану реструктуризації боргів боржника, починаючи з моменту його затвердження судом першої інстанції та до моменту завершення виконання зобов'язань за таким планом, регулюються ст. 128 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ).

З дня затвердження плану реструктуризації боргів боржник починає погашення вимог кредиторів згідно з умовами такого плану. У разі порушення боржником плану реструктуризації боргів кредитори, вимоги яких включені до такого плану, мають право звернутися до господарського суду з клопотанням про закриття провадження у справі або про введення процедури погашення боргів боржника.

Виконання мети процедури реструктуризації боргів боржника у справі про неплатоспроможність фізичної особи можливе лише за умови, коли боржник істинно бажає виконати взяті на себе грошові зобов'язання, але через певні майнові/фінансові причини не може їх виконати в повному обсязі належним чином.

Право вибору подальшої стадії справи згідно з ч. 3 ст. 128 КУзПБ належить кредитору, щодо якого боржник не виконує план реструктуризації боргів. І саме кредитору з двох альтернативних варіантів, передбачених ч. 3 ст. 128 КУзПБ: закриття провадження у справі або про введення процедури погашення боргів боржника, – належить право вибору одного з них. У справах про неплатоспроможність фізичних осіб існує ризик ігнорування боржниками мети і завдань процедури реструктуризації боргів, що може полягати у не розробленні та не поданні на розгляд кредиторам проекту плану реструктуризації, надання фіктивного (зазначення вигаданих розмірів сум погашення чи інших відомостей) та невиконуваного плану реструктуризації, який не відповідатиме вимогам ст. 124 КУзПБ, пасивній участі боржника в цій процедурі.

Метою і завданням процедури реструктуризації боргів, зокрема, є забезпечення розгляду кредиторами розробленого боржником проекту плану реструктуризації боргів для відновлення його платоспроможності. При цьому, такий документ слід вважати закономірними очікуваннями кредиторів, як в частині його розгляду, так і в період його реалізації, коли має місце фактичне погашення їх вимог в межах процедури реструктуризації (п.п. 69,70 постанови Верховного Суду від 16 грудня 2021 року у справі № 910/8306/20) [1].

Добросовісність боржника – фізичної особи є визначальним критерієм для оцінки обставин і підстав, якими КУзПБ зумовлює вирішення судом питання щодо подальшого руху справи, зокрема закриття провадження про неплатоспроможність фізичної особи у випадках, передбачених ст. ст. 123, 126, 128 КУзПБ. Тому обставини, що свідчать про недобросовісну поведінку боржника у сукупності з іншими обставинами справи підлягають врахуванню господарським судом як підстави для

ухвалення рішення про закриття провадження у справі, замість переходу до процедури погашення боргів боржника.

Відповідно до приписів ч.ч. 7, 8 ст. 123, ст. 124, ч. 8 ст. 126 КУзПБ, право на процедуру неплатоспроможності та отримання відповідних пільг має лише добросовісний боржник (фізична особа).

Причини невиконання плану реструктуризації боргів можуть бути об'єктивними і суб'єктивними. До об'єктивних причин необхідно віднести обставини, які не залежать від волі боржника, наприклад, знищення його майна, внаслідок чого виконання плану реструктуризації боргів стало неможливим. У свою чергу до суб'єктивних причин слід віднести обставини, які залежать від волі боржника, зокрема це може бути неотримання боржником доходів, на які він розраховував (комерційні ризики). Якщо ж боржник не є добросовісним, у даному випадку – порушує умови плану реструктуризації боргів, кредитори, вимоги яких включені до такого плану, мають право звернутися до господарського суду з клопотанням про закриття провадження у справі. Якщо ж невиконання плану реструктуризації боргів відбулось з об'єктивних причин, кредитори можуть клопотати перед судом про введення процедури погашення боргів боржника.

План реструктуризації боргів боржника за своєю суттю подібний до мирової угоди, тобто це лише проект угоди, згідно якої сторони врегулювали погашення кредиторської заборгованості. Такий план стосується лише заборгованості боржника у справі про неплатоспроможність, але ж ніяк не солідарних боржників.

Таким чином, процедура реструктуризації боргів у справі про неплатоспроможність фізичної особи не може зводитися виключно до формального затвердження плану судом. Її реальний зміст полягає у фактичному виконанні

боржником узятих на себе зобов'язань та активній, добросовісній участі в процесі відновлення власної платоспроможності. Саме поведінка боржника після затвердження плану реструктуризації має вирішальне значення для подальшого руху справи і оцінки судом доцільності застосування до нього передбачених КУзПБ пільг.

Водночас законодавець обґрунтовано виходить з того, що процедура неплатоспроможності призначена для осіб, які об'єктивно не можуть виконати свої грошові зобов'язання, але мають реальний намір це зробити у межах можливого, – тобто для добросовісних боржників. Ігнорування боржником мети та завдань реструктуризації, подання фіктивних або завідомо невиконуваних планів, пасивна поведінка у процедурі свідчать про відсутність добросовісності та нівелюють саму ідею цієї стадії провадження. За таких обставин надання кредиторам права обирати між закриттям провадження у справі та переходом до процедури погашення боргів є логічним механізмом захисту їхніх законних інтересів і забезпечення балансу між правами сторін у справі про неплатоспроможність з огляду на причини невиконання плану реструктуризації боргів.

Література

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 16 грудня 2021 року у справі № 910/8306/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102058522.

УДК 347.77:004.056 (043.2)
Вавженчук С.Я., д.ю.н., професор,
в.о. заступника директора з наукової роботи
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ РОЗУМІННЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРОЦЕДУРИ ЗАСТОСУВАННЯ НЕТРАДИЦІЙНОЇ КОНСТРУКЦІЇ «ВИЗНАННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НЕДІЙСНИМИ»

Системність регламентації процедури застосування нетрадиційної конструкції «визнання прав інтелектуальної власності недійсними» має важливе значення адже від цього залежить ефективність захисту прав.

Захисту прав інтелектуальної власності досліджувався в роботах Н. Білоусової, О. Дорошенка, В. Жаров, О. Орлюк, Ю. Носіка, К. Панасюка, А. Шабаліна, О. Тверезенко, та ін. На визнання прав інтелектуальної власності недійсними, як спосіб захисту права звертали увагу такі науковці як Є. Гараєв, А. Кодинець, А. Нижний, О. Рапіта, Х. Тарасенко, М. Потоцький та ін.

Робота ґрунтується на численних публікаціях автора (підручниках, навчальних посібниках, монографіях, наукових статтях, тезах тощо) і тією чи іншою мірою відображає його власні раніше опубліковані наукові результати. З огляду на раніше опубліковане, частина цієї праці не містить нових наукових результатів.

Система регламентації процедури застосування нетрадиційної конструкції «визнання прав інтелектуальної власності недійсними» має багаторівневий характер.

Аналіз ст. 469, 479, 499 ЦК України свідчить, що застосування такого нетрадиційного способу захисту прав як визнання прав інтелектуальної власності недійсним

здійснюється виключно з підстав та в порядку, встановлених законом.

Норми ст. 1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки», ст. 1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ст. 1 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» фіксують що серед основних видів діяльності Апеляційної палати НОІВ є визнання прав інтелектуальної власності недійсними в позасудовому порядку. Так, відповідно до ч. 3 ст. 1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» апеляційна палата – це колегіальний орган НОІВ для розгляду заперечень проти рішень НОІВ щодо набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності, заяв про визнання прав на об'єкти інтелектуальної власності недійсними повністю або частково, заяв про визнання торговельної марки добре відомою в Україні та розгляду інших питань, що належать до його компетенції відповідно до цього Закону, інших законів та нормативно-правових актів України. Аналіз словесного та лексичного тлумачення наведеного визначення, серед іншого, показує, що для законодавця реалізація Апеляційною палатою НОІВ такого способу захисту як визнання прав інтелектуальної власності недійсними в частині або повністю є основною правовою метою функціонування Апеляційної палати НОІВ. Саме таке розуміння кристалізується через зв'язку використаних законодавцем слів у визначенні.

Не можливо не відмітити, що законодавець у цьому плані послідовний. Згадані вище норми системно корелюють ст. 33-1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ст. 25-1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки». Назва ст. 33-1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» сформована як «Визнання прав на винахід (корисну

модель) недійсними Апеляційною палатою», а ст. 25-1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» - «Визнання прав на промисловий зразок недійсними Апеляційною палатою» усуває будь яке різночитання у можливості Апеляційною палатою НОІВ розглядати відповідну категорію спорів у позасудовому порядку. Відповідно до ч. 1 ст. 33-1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» будь-яка особа може подати до Апеляційної палати обґрунтовану заяву про визнання прав на винахід (корисну модель) недійсними повністю або частково з підстав невідповідності винаходу (корисної моделі) умовам патентоздатності, визначеним цим Законом. Така сама норма має місце й в ч. 1. ст. 25-1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки», за якою будь-яка особа може подати до Апеляційної палати обґрунтовану заяву про визнання прав на промисловий зразок недійсними повністю або частково на підставі невідповідності промислового зразка умовам надання правової охорони, визначеним цим Законом.

У наведених нормах ч. 1 ст. 33-1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ч. 1. ст. 25-1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки», по суті, зафіксований матеріально-правовий обов'язок Апеляційної палати НОІВ здійснювати визнання прав на винахід (корисну модель) недійсними повністю або частково за умови наявності відповідних підстав та дотримання процедурних норм. Інші норми згаданих статей, здебільшого, мають процедурний характер. Наприклад, визначається строк подання заяви, форма рішення тощо. Таким чином, ст. 33-1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ст. 25-1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» фіксують три види норм: 1) матеріальні норми, зокрема, норми, що уповноважують Апеляційну палату НОІВ на

реалізацію в позасудовому порядку такого нетрадиційного способу захисту прав інтелектуальної власності як визнання прав на об'єкти інтелектуальної власності недійсними; 2) процедурні норми, які регламентують процедуру визнання прав інтелектуальної власності недійсними (при чому процедурні норми у них статтях мають не системний характер, що підтверджується необхідністю звернення до інших процедурних норм через призму відсильних норм); 3) відсильні норми, що дозволяють здійснити Апеляційній палаті НОІВ процедуру визнання прав інтелектуальної власності в позасудовому порядку. Так, відповідно до ч. 6 ст. 25-1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» вимоги до заяви про визнання прав на промисловий зразок недійсними, умови та порядок її розгляду визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності. Відповідна норма міститься й в ст. 33-1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі». Так, відповідно до ч. 8 ст. 33-1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» вимоги до заяви про визнання прав на винахід (корисну модель) недійсними, умови та порядок її розгляду визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності. Тобто, у відсильних нормах ч. 6 ст. 25-1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки», ст. 33-1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» зазначено, що порядок застосування розглядуваного нетрадиційного способу захисту прав інтелектуальної власності визначається центральним органом виконавчої влади.

У цьому ключі постає необхідність співставити відсильні норми ст. 469, 479 ЦК України та ст. 33-1 Закону

України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ч. 6 ст. 25-1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки». В ст. 469, 479 ЦК України заначено, що визнання прав інтелектуальної власності недійсним здійснюється виключно з підстав та в порядку, встановлених законом. Так, наприклад, відповідно до ст. 469 ЦК України права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок визнаються недійсними з підстав та в порядку, встановлених законом.

Аутентичне тлумачення ст. 469, 479 ЦК України вказує на однозначну волю законодавця, яка проявляється у тому, що процедура визнання прав інтелектуальної власності має бути здійснена на рівні закону. У цьому разі не вбачається помилки законодавця адже норма сформована однозначно та чітко.

З точки зору словесного тлумачення згаданих норм, зрозуміло, що ст. 469, 479 ЦК України слова є не двозначними та вказують на те, що передається однозначний їх зміст «порядок», «встановлений», «законом». Як наслідок, думка законодавця виражена цими словами є теж однозначною.

Таким чином, з огляду на застосування методики словесного, аутентичного тлумачення норм випливає, що ч. 8 ст. 33-1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ч. 6 ст. 25-1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» у повній мірі не корелюють відповідним нормам ст. 469, 479 ЦК України.

УДК 349.2 (043.2)
Вакарюк Л.В., д.ю.н., професор,
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ ХАРАСМЕНТУ В СФЕРІ ПРАЦІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Проблематика харасменту є актуальною, в той же час, в силу латентного характеру, досить складною у зв'язку з неготовністю суспільства в силу різних причин відкрито обговорювати та висвітлювати факти харасменту на робочому місці. Приховування фактів харасменту та не притягнення харасера до відповідальності породжує нові випадки домагань, завдає шкоди фізичному та ментальному здоров'ю жертвам. Тому існує гостра необхідність у вдосконаленні національного законодавства в сфері протидії харасменту, розробці ефективного механізму захисту працівників від домагань.

Насильство та домагання на робочому місці може виходити від роботодавців, керівних працівників, колег. У Пояснювальній доповіді до Європейської соціальної хартії зазначається, що «сексуальні домагання - це небажана поведінка сексуального характеру з боку керівництва і колег включно, що зачіпає гідність працівників». Високий ризик зазнати сексуального насильства та домагань пов'язаний з сферою неформальної зайнятості, економічною залежністю від роботодавця, роботою у нічний час тощо. Відповідно до результатів глобального опитування «Experiences of violence and harassment at work: A global first survey» 22,8% працевлаштованих осіб у світі зазнавали однієї з форм сексуальних домагань – психологічного, фізичного або сексуального прояву. Зокрема сексуального насильства особисто зазнали на робочому місці 6,3% опитаних осіб. Серед респондентів, які безпосередньо стикнулися з випадками сексуальних домагань та насильства, лише половина (54,4%) комусь розповіли про такий досвід. В якості причини

приховування факту харасменту понад 43% вказали на те, що процедура повідомлення і реагування на роботі була нечіткою та незрозумілою» [1].

Загальну правову базу для дій щодо превенції та усунення насильства та домагань у сфері праці становлять Конвенція № 190 ««Про викорінення насильства та домагань у сфері праці» та супровідна Рекомендація МОП № 206. На сьогоднішній день Конвенцію № 190 ратифікували 54 держави [2]. На жаль, поки що, Україна не належить до їх числа. На нашу думку, ратифікація Україною Конвенції № 190 стала б поштовхом до виходу проблеми з розряду «тіньових» та зміни сприйняття харасменту у сфері праці. Що стосується національного законодавства, то воно лише частково адаптоване до захисту працівників від сексуального насилля, домагань та інших протиправних дій на роботі. В Україні особи, потерпілі від сексуальних домагань на робочому місці, наділені юридичними інструментами захисту своїх прав та інтересів, які варіюються від подання уповноваженим суб'єктам скарг на сексуальні домагання і до притягнення винуватих осіб до кримінальної відповідальності. Українське законодавство з протидії сексуальним домаганням на роботі є частиною антидискримінаційного законодавства, що активно вдосконалюється. Зокрема, вносяться зміни у чинні закони на виконання міжнародних зобов'язань України у зв'язку із ратифікацією Стамбульської конвенції. Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», який набув чинності 19 грудня 2024 року, КУпАП доповнений статтею 173-7, яка визначає спеціальну відповідальність за сексуальні

домагання. Частина 2 статті 173-7 КУпАП серед ознак, що посилює відповідальність за сексуальні домагання, виділяє вчинення такого порушення стосовно особи, яка перебуває у матеріальній, службовій чи іншій залежності від правопорушника. Що стосується безпосередньо трудового законодавства, то чинний КЗпП України не містить як прямих, так і спеціальних норм про заборону харасменту на робочому місці. Відсутні норми, котрі б визначали процедурні питання встановлення факту сексуального домагання, його фіксації, доведення, розслідування та особливостей дисциплінарної відповідальності за його вчинення. Проте, окремі положення КзпП України можна віднести до таких, які захищають суб'єктів трудових відносин та спрямовані на протидію харасменту в трудових відносинах, зокрема це загальні положення, закріплені в нормі-принципі частини 1 статті 2-1, частина 4 статті 2-1, стаття 60-2 Кодексу. Як бачимо, правова регламентація трудових відносин у сфері протидії сексуальному насильству та домаганням очевидно є недостатньою та потребує подальшого розвитку. В тому числі шляхом переймання міжнародних тенденцій вдосконалення трудових відносин, насамперед ратифікації Конвенції № 190, яка закріплює дієві механізми, які стануть доступні в державі-підписанті для запобігання, протидії харасменту та захисту працівників.

Отже, існуюча в Україні система протидії та захисту від харасменту на робочому місці недосконала. Наразі відсутня коректна законодавча база та системна просвітницька робота з метою збільшення обізнаності про проблему, підвищення правової та гендерної культури суспільства. Наша країна на даному етапі суспільного розвитку перебуває на початку шляху затвердження ефективних законодавчих заходів протидії харасменту в сфері праці. Тому підприємствам, організаціям різних

форм власності насамперед потрібно впроваджувати внутрішню політику нетерпимості до харасменту чи будь-яких інших форм гендерної дискримінації, а також ефективний та безпечний механізм реагування на факти харасменту та відновлення порушених прав постраждалих.

Література

1. Experiences of violence and harassment at work: A global first survey. International Labour Organisation: website. URL: https://www.ilo.org/publications/ major-publications/experiences-violence-and-harassment-work-global-first-survey (дата звернення: 05.02.2026).

2. Ratifications of ILO Conventions: Ratifications by Convention. International Labour Organisation: website. URL: https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/ f?p=NORMLEXPUB:11300:0::NO::P11300_INSTRUMENT_ID:3999810 (дата звернення: 04.02.2026).

УДК 349.2 (043.2)

Вишновецька С.В., д.ю.н., професор,
Вишновецький В.М., к.ю.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ НАЛЕЖНОЇ ПІДСТАВИ РОЗІРВАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З ІНІЦІАТИВИ РОБОТОДАВЦЯ

Інколи в практиці виникає проблема визначення належної підстави розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця. Вирішити її може допомогти телеологічне (цільове) тлумачення, що передбачає з'ясування змісту норми права за допомогою аналізу її мети [1, с. 140].

Звернімось до конкретного прикладу. Так, у трудовому договорі з працівником була погоджена умова про випробування та встановлено строк випробування три місяці. Протягом цього строку працівник неодноразово порушував трудову дисципліну, що було зафіксовано у службових записках його безпосереднього керівника. Оскільки відповідно до ч. 2 ст. 26 КЗпП України в період випробування на працівників поширюється законодавство про працю, за одне з порушень трудової дисципліни до працівника було застосовано такий захід дисциплінарного стягнення як догана. Після повторного порушення трудової дисципліни наприкінці строку випробування постало питання про належну підставу для розірвання трудового договору – застосування п. 11 ч. 1 ст. 40 КЗпП України чи п. 3 ч. 1 ст. 40 КЗпП України. Роботодавець обрав п. 11 ч. 1 ст. 40 КЗпП України, виконавши дотримання умови про процедуру належного попередження працівника (за три дні до відповідного розірвання), передбачену ч. 2 ст. 28 КЗпП України. Виникає питання про правомірність застосування цієї підстави. Як відомо, умова про випробування працівника встановлюється в трудовому договорі «з метою перевірки відповідності працівника роботі, яка йому доручається» (ч. 1 ст. 26 КЗпП України) [2]. В законодавстві не конкретизовано, що варто розуміти під відповідністю працівника роботі та як вона встановлюється. Вважається, що основою для встановлення відповідності працівника роботі, що виконується за трудовим договором, мають бути ділові якості, професійні навички працівника, його компетенції. Встановлюється відповідність професійного рівня працівника кваліфікаційним вимогам і посадовим обов’язкам.

У зв’язку з цією метою передбачена «проста» для роботодавця процедура розірвання трудового договору з

працівником у разі незадовільного результату випробування: достатньо попередити працівника про розірвання трудового договору не пізніше як за три дні із зазначенням причин, що стали підставою для визнання працівника таким, що не витримав випробування. Натомість застосування п. 3 ч. 1 ст. 40 КЗпП України, як будь-якого дисциплінарного звільнення, передбачає особливу процедуру. До того ж порушення має стосуватися лише тих обов'язків, які є складовими трудової функції працівника чи випливають з правил внутрішнього трудового розпорядку. Якщо, приміром, догана була оголошена працівникові за порушення ним якихось етичних норм, обов'язок дотримання яких не пов'язаний безпосередньо з його трудовою функцією і не закріплений у жодному локальному акті роботодавця, накладення такого дисциплінарного стягнення є неправомірним.

Отже, це дві самостійні підстави для розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, які мають різне цільове призначення, і, відповідно, різний рівень гарантій для працівника. Застосування п. 11 ч. 1 ст. 40 КЗпП України не передбачає вину працівника, в той час як для застосування п. 3 ч. 1 ст. 40 КЗпП України наявність вини є обов'язковою. Адже дисциплінарні звільнення передбачають невиконання чи неналежне виконання працівником своїх трудових обов'язків з його вини. Підставою дисциплінарної відповідальності є дисциплінарний проступок як винне невиконання або неналежне виконання працівником своїх трудових обов'язків.

Так, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 05 грудня 2019 року у справі № 522/3864/18 (провадження № 61-18425св19) зазначено, що термін

«невідповідність» означає, що підставою для звільнення не може бути порушення трудової дисципліни. За такі порушення працівник може бути звільнений на підставі відповідних статей КЗпП України, а не за результатами випробування [3]. Отже, підставою для звільнення за результатами випробування може бути тільки невідповідність працівника посаді, на яку він прийнятий.

У ст. 139 КЗпП України закріплено, що «працівники зобов'язані працювати чесно і сумлінно, своєчасно і точно виконувати розпорядження роботодавця, додержувати трудової і технологічної дисципліни, вимог нормативних актів про охорону праці, дбайливо ставитися до майна роботодавця, з яким укладено трудовий договір» [2]. Йдеться про сумлінне виконання працівниками своїх трудових обов'язків. І хоча сам термін «добросовісне» не використовується, тлумачення слова «добросовісно» дозволяє виділити такі його основні характеристики: чесно, на совість, старанно, відповідально. Отже, добросовісність працівника в трудовому праві означає точне, чесне, згідно з вимогами закону, належне виконання своїх трудових обов'язків. Добросовісність у праці визначає межу між правомірною і протиправною поведінкою працівника, що є підставою для застосування дисциплінарного стягнення.

Як ми вже зазначали, сумлінне виконання працівником своїх обов'язків – одна із вимог до працівника в процесі виконання ним трудової функції. Сумлінним прийнято вважати виконання трудових обов'язків у точній відповідності з вимогами, що висуваються до виконання роботи, з дотриманням правил і норм, установлених посадовими інструкціями, кваліфікаційними характеристиками робіт, інструкціями і вимогами з охорони праці та іншими документами, які регламентують трудову функцію працівника, з

дотриманням чинних в організації правил внутрішнього трудового розпорядку [4]. Отже, сумлінне виконання передбачає неухильне дотримання норм чинного законодавства, своєчасне виконання працівником правомірних та законних розпоряджень, наказів роботодавця й правил, що діють на підприємстві. Але чи може воно бути покладено в основу оцінки відповідності працівника роботі, яка йому доручається? Чи може недисциплінованість працівника бути свідченням його невідповідності роботі, яка йому доручається?

Верховний Суд у постанові від 22 січня 2020 року у справі № 823/3540/14 вказав, що в період випробувального терміну роботодавець з'ясовує професійні та ділові якості працівника, його здатності виконувати якісно і сумлінно свої обов'язки за трудовим договором. Роботодавцеві надано право самостійно визначати, чи відповідає працівник роботі, на яку його прийнято. Висновок роботодавця про невідповідність працівника роботі має бути обґрунтованим і документально підтвердженим [5].

Для визнання п. 11 ч. 1 ст. 40 КЗпП України належним для застосування до розглядуваного випадку необхідно проаналізувати як співвідносяться допущені працівником порушення трудової дисципліни з трудовими обов'язками, закріпленими в посадовій інструкції, як вони впливали на виконання працівником його трудової функції. Роботодавець, оцінюючи відповідність працівника роботі, яка йому доручається, повинен чітко з'ясувати як впливають на цю оцінку допущені працівником порушення трудової дисципліни. Чи можуть самі по собі ці порушення свідчити про те, що працівник не відповідає роботі, яка йому доручається, без виявлення чіткого взаємозв'язку порушень і цієї відповідності?

Для запобігання подібній ситуації роботодавцеві доцільно розробити чіткі критерії встановлення

відповідності й ознайомити з ними працівника до початку його роботи за трудовим договором, поряд із ознайомленням з посадовою інструкцією та інформуванням про закріплене в ч. 1 ст. 29 КЗпП України. Адже роботодавець має право самостійно визначати кваліфікаційні вимоги до своїх працівників відповідно до посадових обов'язків, які ставляться перед ними. Ці критерії мають узгоджуватися з локальними нормативними актами роботодавця, їх формулювання має бути не загальним, декларативним, а з конкретизацією забороненої поведінки. Тоді можна вважати, що роботодавець забезпечив достатній рівень правової визначеності, необхідної для застосування відповідної підстави для звільнення працівника.

Можна виснувати, що вчинення дисциплінарних проступків може виступати критерієм незадовільного проходження випробування, але тільки в тому випадку, якщо такий зв'язок об'єктивований, формалізований у локальних нормативних актах роботодавця, а також дотримана процедура притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Література

1. Проблеми тлумачення правових норм: посібник / автор-упорядник О. М. Балинська. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 392 с.

2. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n1571.

3. Постанова Верховного Суду від 05 грудня 2019 року у справі № 522/3864/18. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/86137786.

4. Vyshnovetska S. V., Vyshnovetskyi V. M., Kmetyk Kh. V. Encouragement at Work Under the Labour Law of

Ukraine. Journal of International Legal Communication. Warsaw, December 2021. Vol. 3. N 1. P. 47–62.

5. Постанова Верховного Суду від 07 жовтня 2020 року у справі № 490/12203/16-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93246157.

УДК 347:364:355(043.2)

Вяткіна В.М., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ВІЙСЬКАХ

Сучасний етап розвитку правової системи України перебуває під значним впливом тривалої повномасштабної російсько-української війни, що спричинило не лише кардинальні зміни в оборонній сфері, але й поставило низку нових викликів щодо реалізації прав і свобод як військовослужбовців, так і членів їхніх сімей [1]. У цих умовах питання розвитку приватноправових відносин, зокрема щодо майнових, сімейних, договірних і трудових прав, стають надзвичайно актуальними, оскільки їх реалізація у військовому середовищі ускладнюється специфікою служби, особливим правовим режимом та тимчасовими обмеженнями прав, встановленими законом [2]. Конституція України гарантує кожному, включно з військовослужбовцями, право на захист прав і свобод, приватну власність, свободу договору та рівність перед законом [3], що створює конституційний фундамент для приватноправових відносин, незалежно від статусу особи. Водночас Закон України «Про соціальний і правовий

захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначає спеціальні соціальні, економічні та правові гарантії для військових як окремої соціальної групи, встановлюючи систему правових та соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію їхніх конституційних прав і свобод у контексті служби [4].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що, попри динамічне законодавче регулювання та широке коло соціальних гарантій, визначених у законі, реальна реалізація приватноправових відносин військовослужбовців нерідко стикається з правовими колізіями та практичними складнощами. Так, сучасні наукові дослідження підкреслюють, що соціально-правовий захист військовослужбовців включає не лише забезпечення матеріальних і соціальних гарантій, а й правову допомогу, психологічну підтримку та доступ до правосуддя, що є частиною системи реалізації їхніх прав у цивільно-правових сферах та забезпеченні ефективного правового захисту в умовах воєнного стану [5]. Інша наукова праця, присвячена соціальному захисту військових, відзначає, що система правових і соціальних гарантій військовослужбовців має бути адаптована до реалій теперішньої війни та відповідати їхнім особливим потребам, зокрема у сфері правового забезпечення доступу до якісної правової допомоги під час реалізації цивільних прав [6].

Проблематика розвитку приватноправових відносин у військовій сфері полягає насамперед у наявності суперечностей між нормами приватного права та публічними (службовими) обмеженнями, які встановлюються для військовослужбовців. Імперативний характер правового регулювання військової служби, який передбачає обов’язковість і підпорядкованість у військовому середовищі, часто конфліктує з

диспозитивними засадами приватного права, такими як свобода волі сторін та рівність учасників правовідносин [8]. Військовослужбовці, проходячи службу у складних умовах, обмежені у своїй можливості самостійно регулювати цивільно-правові відносини, що стосується, зокрема, управління майном, укладення цивільних договорів чи участі у сімейних правовідносинах. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» встановлює базові норми соціальної та правової підтримки, проте не завжди містить чіткі механізми їх реалізації в умовах воєнного стану, що створює правові колізії при реалізації конкретних приватних прав [9]. Також варто зазначити, що військовослужбовці та члени їхніх сімей мають право на безоплатну первинну юридичну допомогу відповідно до чинного законодавства, але забезпечення ефективного доступу до такої правової допомоги у військовому середовищі залишається значною проблемою, що потребує вдосконалення механізмів правового супроводу та соціальної роботи [10]. Разом із тим науковці наголошують, що ефективний юридичний захист прав військовослужбовців також вимагає розроблення спеціальних адміністративно-правових процедур, які б спрощували доступ до захисту соціальних прав через адміністративне та судове провадження, що також є частиною загальної проблематики соціально-правового супроводу військових у приватноправових відносинах [11].

Таким чином, актуальність дослідження приватноправових відносин військовослужбовців у контексті соціальної роботи обумовлена не лише необхідністю реалізації їхніх прав на рівні норм законодавства, але й складністю практичної реалізації цих норм у реальних умовах війни, що потребує глибокого теоретичного осмислення та конкретних практичних

рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання та забезпечення доступу до правових, соціальних і психологічних механізмів підтримки.

Література

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

3. Сімейний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 51. Ст. 318.

4. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

5. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

7. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text

8. Русаль Л.М. Соціально-правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей: сучасні проблеми та перспективи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. № 4. С. 112–118.

9. Труфанова Ю., Майка Н. Соціальний захист військовослужбовців в умовах воєнного стану: правовий аспект. Актуальні проблеми права. 2023. № 3. С. 55–62.

10. Дуліба Є. Особливості надання безоплатної правової допомоги військовослужбовцям. Актуальні проблеми юриспруденції. 2022. № 2. С. 98-104.

11. Заболотний С.В. Прававі колізії приватноправових відносин військовослужбовців в умовах воєнного стану. Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. 2023. № 2. С. 75-83.

УДК 349.2 (043.2)

Гаращенко Л.П., к.ю.н., доцент,
науковий консультант відділу аналітичної допомоги суддям управління аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду департаменту аналітичної та правової роботи,
Верховний Суд, м. Київ, Україна

ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ МОБІНГУ ТА КРИТЕРІЇ ЙОГО ДОВЕДЕНОСТІ: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

В умовах трансформації трудових відносин, зокрема, зумовленої воєнним станом, підвищеним психологічним навантаженням у колективах, зміною управлінських моделей і комунікацій, особливої актуальності набувають питання правової кваліфікації мобінгу та його впливу на свободу волевиявлення працівника при припиненні трудового договору. Запровадивши інститут мобінгу на рівні КЗпП України, законодавець нормативно визначив ключові ознаки психологічного тиску у трудовому середовищі та закріпив механізми його доведення і судового захисту. Водночас саме судова практика конкретизує критерії застосування цих норм, окреслює зміст «фактичних даних» як підстави для судової оцінки мобінгу, проводить межу між мобінгом і звичайним трудовим спором, а також визначає підходи до перевірки реальності взаємного волевиявлення при

звільненні за угодою сторін і стандартів належності, допустимості та достатності доказів.

Законом України № 2759-IX від 16.11.2022 [1], доповнено КЗпП статтею 2-2, відповідно до якої мобінг (цькування) - систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність.

Відповідно до частини третьої статті 38 КЗпП України, працівник може розірвати трудовий договір у визначений ним строк, якщо роботодавець порушує законодавство про працю, умови колективного чи трудового договору, чинив мобінг (цькування) стосовно працівника або не вжив заходів щодо його припинення, що підтверджено судовим рішенням, що набрало законної сили.

Також розширено коло підстав для звільнення працівника з ініціативи роботодавця за статтею 40 КЗпП України. Пункт 12 вказаної статті передбачає звільнення за вчинення працівником мобінгу (цькування), встановленого судовим рішенням, що набрало законної сили.

У цьому контексті **показовою** є постанова Верховного Суду від 22.01.2026 у справі № 642/2981/24 (провадження № 61-1269св25) [2], **значущість якої полягає** в тому, що Верховний Суд, залишивши незмінним результат розгляду спору, **уточнив мотиви** рішень судів попередніх інстанцій. У цій справі працівниця

оскаржувала звільнення за угодою сторін (п. 1 ч. 1 ст. 36 КЗпП), стверджуючи, що її волевиявлення було сформоване під морально-психологічним тиском (мобінгом) та що «угода» фактично була примусовою. Доводячи неправомірність звільнення, вона посилалася на аудіозапис конфлікту, службові записки до керівництва і профспілки, а також подальші звернення до органів влади. Суди першої та апеляційної інстанцій, дійшли висновку про недоведеність мобінгу і про наявність угоди сторін, на підставі якої і відбулось звільнення.

Верховний Суд, залишивши незмінним висновок про відмову в позові, водночас уточнив підхід до доказування у справах про встановлення факту мобінгу. Суд виходить із того, що позивач має **навести фактичні дані**, які в сукупності дозволяють обґрунтовано припустити наявність мобінгу; після наведення таких даних **обов'язок спростування** покладається на відповідача. Такий розподіл тягаря доказування є співзвучним із моделлю, застосовуваною в антидискримінаційних спорах, і покликаний унеможливити підміну вимоги «навести фактичні дані» вимогою «довести мобінг повністю вже на стадії подання позову». Водночас наведені обставини мають бути **конкретними та взаємопов'язаними** і вказувати на систематичний, тривалий та умисний психологічний тиск, спрямований на приниження працівника або фактичне спонукання його до припинення трудових відносин.

У справі № 642/2981/24 позивачка не подала таких фактичних даних, які б дозволяли зробити переконливий висновок про мобінг у розумінні статті 2-2 КЗпП України.

Верховний Суд зазначив, що сам по собі гострий конфлікт між двома працівниками не є мобінгом, якщо не встановлено його визначальних ознак: повторюваності, тривалості, умисності та спрямованості поведінки на

системне приниження, ізоляцію або інше стале утискання працівника. У цьому ж контексті Суд звернув увагу на доказову якість матеріалів справи. Службові записки без підтвердження їх подання (прийняття/реєстрації) та без застосування перевірочних процедур не можуть автоматично підтверджувати системний характер переслідування, так само як і звернення до державних органів, подані вже після звільнення та не підкріплені встановленими результатами перевірок, мають обмежене значення для відтворення попередніх подій.

Узагальнюючи, Верховний Суд підтвердив принципове положення, що мобінг як соціально-психологічне явище і мобінг як юридичний факт не збігаються за змістом. **Доведення мобінгу в суді потребує структурованого доказового матеріалу,** який дозволяє простежити конкретні епізоди, їх повторюваність і тривалість, реакцію роботодавця (або її відсутність), а також причинний зв'язок між відповідною поведінкою та порушенням трудових прав працівника чи припиненням трудових відносин.

Таким чином, суди зробили обґрунтований висновок про наявність взаємної згоди сторін на припинення трудового договору на підставі пункту 1 частини першої статті 36 КЗпП України, правомірність звільнення позивача з указаної підстави та відсутність мобінгу відносно позивача. Тому правильно відмовили у задоволенні як вимоги про визнання факту мобінгу, так і вимог про поновлення на роботі та стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу і відшкодування моральної шкоди.

Ще одним концептуально значущим аспектом є припинення трудового договору **за угодою сторін** (п. 1 ч. 1 ст. 36 КЗпП України) як правовий механізм, що, з одного боку, покликаний забезпечити взаємоприйнятне й

процесуально спрощене завершення трудових правовідносин, а з іншого, у конфліктних ситуаціях може використовуватися як формальне оформлення рішення, прийнятого під впливом неправомірного психологічного тиску.

Судова практика Верховного Суду у цьому питанні є усталеною і виходить із того, що угода сторін передбачає **реальне взаємне волевиявлення** працівника і роботодавця щодо припинення трудових відносин у погоджений стоонами строк. У зв'язку з цим при оскарженні звільнення за зазначеною підставою суд має з'ясувати: чи існувала фактична домовленість сторін про припинення трудового договору; чи зберігалося волевиявлення працівника на момент видання наказу про звільнення; чи не заявляв працівник про анулювання попередньої домовленості; чи надавав роботодавець згоду на таке анулювання.

Саме в межах цієї доктринальної логіки сформульовано правові висновки у справі № 753/7130/20 (постанова Верховного Суду від 22.05.2024) [3], у якій Верховний Суд наголосив, що **анулювання домовленості** про припинення трудового договору за угодою сторін можливе лише за наявності **взаємної згоди** працівника і роботодавця; одностороннє відкликання заяви не породжує правових наслідків, якщо істотні умови припинення (зокрема дата) вже були погоджені сторонами.

Показовим є також звернення Верховного Суду до **принципу заборони суперечливої поведінки** (*venire contra factum proprium*), який у сучасному правозастосуванні розглядається як один із проявів (конкретизацій) загальної вимоги діяти добросовісно. За цією доктриною особа не може вчиняти взаємовиключні дії, спочатку підтверджувати певний юридичний стан (зокрема досягнення домовленості та її реалізацію), а

надалі, без належних правових підстав заперечувати його лише у зв'язку зі зміною власної позиції.

Для спорів, у яких працівник пов'язує звільнення за угодою сторін із мобінгом або іншим неправомірним впливом, наведені підходи мають безпосереднє прикладне значення. У таких випадках недостатньо лише загального опису психологічного тиску, необхідно обґрунтувати, що відповідний тиск **об'єктивно спричинив дефект волевиявлення** працівника під час формування домовленості та що подальші дії працівника (зокрема підписання документів, відсутність заперечень, інші конклюдентні прояви поведінки) не свідчать про підтвердження добровільності припинення трудових відносин.

Ще одним важливим аспектом аналізу є **належний вибір способу судового захисту** у спорах, пов'язаних із мобінгом. Після законодавчих змін 2022 року мобінг отримав чітко визначене місце у системі підстав припинення трудових правовідносин, зокрема через спеціальне регулювання, пов'язане з частиною третьою статті 38 КЗпП України. Водночас у практиці трапляються ситуації, коли працівники, посилаючись на мобінг як на фактичну причину звільнення, намагаються обґрунтовувати свої вимоги через інші правові конструкції (припинення за угодою сторін, звільнення за прогул, дисциплінарні підстави тощо). Такий підхід підвищує ризик процесуальної неефективності, оскільки фактичні обставини, на які посилається позивач, не завжди кореспондують **обраній юридичній підставі оскарження** (тобто нормативній конструкції, в межах якої сформульовано позовні вимоги).

У цьому контексті показовою є постанова Верховного Суду від 26.03.2021 у справі № 161/2782/20 (провадження № 61-10515св20) [4], у якій Суд

сформулював такі важливі висновки. По-перше, законодавство не встановлює вичерпного переліку поважних причин відсутності працівника на роботі, у зв'язку з чим оцінка «поважності» належить до сфери встановлення фактичних обставин і здійснюється судом з урахуванням конкретики кожної справи. По-друге, Верховний Суд наголосив на межах компетенції роботодавця щодо правової кваліфікації припинення трудових відносин. Роботодавець не уповноважений одноосібно змінювати підставу звільнення шляхом її «перекваліфікації», зокрема на підстави, передбачені частиною третьою статті 38 КЗпП України, така зміна можлива лише за умови дотримання встановленої правової процедури та наявності належного волевиявлення працівника.

Для спорів, у яких мобінг заявляється як ключова фактична підстава припинення трудових відносин, наведені підходи мають практичне значення. Вони засвідчують, що ефективність судового захисту залежить від узгодженості між: 1) фактичними обставинами (конкретними фактами та діями/бездіяльністю, на які посилається позивач, їх повторюваністю, тривалістю та наслідками психологічного чи економічного тиску); 2) нормативною конструкцією, на яку спирається позов, і 3) процесуальною поведінкою позивача (фіксація подій, належні звернення, формулювання вимог).

Верховний Суд вказує, що посилання позивача на застосування щодо неї з боку відповідача усілякого роду психологічного тиску та створення нестерпного робочого середовища (мобінгу) можуть бути, за умови їх підтвердження, підставою для притягнення осіб, винних у порушенні вимог законодавства про запобігання та протидію дискримінації, до цивільної, адміністративної та кримінальної відповідальності згідно із Законом України

від 06 вересня 2012 року № 5207-VI «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», проте не впливають на правильність висновків суду апеляційної інстанції щодо суті спору.

Відповідно, **твердження про наявність мобінгу**, сформульовані постфактум, не можуть підміняти собою належну правову і доказову основу для зміни кваліфікації вже реалізованої підстави припинення трудових відносин.

Окремої уваги потребує **відмежування мобінгу від звичайного трудового конфлікту**, а також визначення меж, у яких відповідні твердження набувають **репутаційно-правового** виміру (захист честі, гідності та ділової репутації). У практиці спори про мобінг нерідко супроводжуються взаємними обвинуваченнями сторін, які виходять за межі трудового правовідношення і формуються як повідомлення (усні або письмові), здатні впливати на соціальну оцінку особи, її професійну репутацію та немайнові права.

У цьому контексті варто згадати постанову Верховного Суду від 13.11.2023 у справі № 693/1278/21 (провадження № 61-3694св23) [5], у якій Суд систематизував підхід до розгляду спорів про захист честі, гідності та ділової репутації.

Зокрема, підкреслено, що предметом спростування можуть бути **фактичні твердження**, тобто такі повідомлення, істинність або хибність яких підлягає перевірці, тоді як **оціночні судження** (оцінки, думки, критичні висловлювання) не підлягають доведенню чи спростуванню. Додатково Верховний Суд вказав на необхідність доведення позивачем того, що інформація, яка була поширена, стосується саме позивача, є недостовірною та порушує його немайнові права.

Зазначені висновки мають прикладне значення для спорів, у яких твердження про мобінг отримують

«публічний» вимір. Кваліфікація повідомлень про мобінг у службовому листуванні, зверненнях до керівництва чи третіх осіб, публічних коментарях тощо залежить від того, чи викладені вони у формі **верифікованих фактів** (конкретні події, дати, дії/бездіяльність, адресати) чи становлять **інтерпретацію** або оцінку поведінки. Від цієї межі залежить і правовий режим захисту. Трудовий спір і спір про захист честі, гідності та ділової репутації мають різну предметність, різні юридичні критерії та різні вимоги до доказування.

Отже, кваліфікуючи спір, слід враховувати, що в одній ситуації можуть поєднуватися два різні правові виміри: **трудовий** (встановлення наявності чи відсутності мобінгу та його правових наслідків) і **захисту особистих немайнових прав** (перевірка факту поширення інформації, її змісту та впливу на честь, гідність і ділову репутацію). Таке поєднання зумовлює потребу у **розмежування доказової бази** і застосовуванні **різних критеріїв оцінки та стандартів аргументації** залежно від предмета і підстав заявлених вимог.

Окремого аналізу потребують ситуації, коли в умовах внутрішньо-колективного конфлікту роботодавець припиняє трудові відносини з підстав, що ґрунтуються на оцінці поведінки працівника (дисциплінарних чи етико-правових), тоді як працівник заперечує правомірність звільнення, посилаючись на переслідування або неправомірний тиск. У таких справах ключовим є відмежування психологічного опису конфлікту від його правової кваліфікації та застосування належних стандартів доказування щодо кожного з відповідних юридично значущих елементів.

Так, у постанові Верховного Суду від 09.11.2022 у справі № 524/3625/20 (провадження № 61-2433св22) [6], предметом судового розгляду стало оскарження звільнення

за пунктом 3 частини першої статті 41 КЗпП України (вчинення аморального проступку працівником, який виконує виховні функції). Верховний Суд виходив із того, що вирішальне значення мають: 1) встановлення фактичних обставин справи (конкретних дій, часу, місця, контексту та наслідків); 2) оцінка цих дій на предмет їх відповідності критерію «аморального проступку» у правовому значенні, а не на рівні побутових чи суб'єктивних уявлень; 3) додержання роботодавцем процедурних гарантій, передбачених трудовим законодавством, зокрема щодо належного документування, дотримання строків і врахування позиції профспілкового органу (за наявності відповідних умов).

У контексті аналізу мобінгу наведений підхід має значення в тому сенсі, що відображає позицію Верховного Суду щодо розгляду подібних спорів, оскільки сама по собі підвищена конфліктність або психологічна напруга не зумовлює висновку про правомірність чи неправомірність звільнення. Вирішальним є встановлення юридично значущих фактів та їх відповідність нормативним ознакам конкретної підстави припинення трудових відносин.

Отже, суд не підміняє доказування загальними моральними оцінками, а відокремлює опис конфліктного контексту від правових критеріїв, які визначають наявність або відсутність законних підстав для звільнення.

Таким чином, узагальнення практики Верховного Суду дає підстави стверджувати, що **мобінг** м**оже бути визнаний судом як юридично значуща обставина** лише за наявності визначених законом ознак (систематичність, тривалість, умисність і спрямованість дій) та за умови їх підтвердження **належними і допустимими доказами. О**диничний конфлікт, навіть гострий, сам по собі не є мобінгом. Відповідно, доказування у таких справах має будуватися на **сукупності конкретних і**

взаємопов'язаних даних (повторювані епізоди, їх належна фіксація, реакція роботодавця, а також причинний зв'язок із порушенням трудових прав чи припиненням трудових відносин).

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню): Закон України від 16.11.2022 № 2759-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text.
2. Постанова Верховного Суду від 22.01.2026 у справі № 642/2981/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133653293.
3. Постанова Верховного Суду від 22.05.2024 у справі № 753/7130/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106621652.
4. Постанова Верховного Суду від 26.03.2021 у справі № 161/2782/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103930804.
5. Постанова Верховного Суду від 13.11.2023 у справі № 693/1278/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114684278.
6. Постанова Верховного Суду від 09.11.2022 у справі № 524/3625/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107532785.

УДК 349.2 (043.2)

Гетманцев М.О., к.ю.н., старший науковий співробітник,
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, м. Київ, Україна

ЗНАЧЕННЯ МОП У СФЕРІ ВСТАНОВЛЕННЯ ТРУДОВИХ СТАНДАРТІВ ТА ВПЛИВУ НА НАЦІОНАЛЬНЕ ТРУДОВЕ ПРАВО

Міжнародна організація праці (далі – МОП) є авторитетним суб'єктом у постановці питань щодо міжнародних трудових стандартів. Проте, за сучасних умов найважливішим способом зобов'язати держави виконати міжнародні трудові стандарти є економічний тиск. Незважаючи на багатогранну діяльність МОП, розмаїття міжнародних конвенцій та рекомендацій, вплив МОП на умови праці в різних державах є обмеженим, а інколи навіть відсутнім, незважаючи на ті заходи, що вживаються у кожній країні на національному рівні.

Міжнародна організація праці є однією з найстаріших міжурядових організацій, завданням якої є створення та моніторинг міжнародних трудових норм. Наразі вона розробила міжнародні трудові норми у формі конвенцій і рекомендацій, що стосуються різних питань, таких як право на організацію та ведення колективних переговорів, дитячої праці, протидії дискримінації, гарантій зайнятості тощо. Існуючі дослідження МОП зосереджувалися виключно на тому, як організація може просувати трудові норми шляхом ратифікації або моніторингу конвенцій про трудові права [3].

МОП унікальна своєю тристоронньою структурою, де організації працівників та роботодавців можуть відігравати ключову роль у внутрішній мобілізації. Водночас важливо зазначити, що недержавні суб'єкти також є дуже активними в інших міжурядових організаціях і можуть відігравати важливу роль у внутрішній мобілізації, а також у процесах встановлення стандартів. Відповідно, є підстави вважати, що зусилля, які передують ратифікації та моніторингу, можуть призвести до відчутних результатів для реалізації національних

трудових прав. Наприклад, у 2011 році МОП ухвалила конвенцію про гідну працю для домашніх працівників, яка вимагає від країн визнання законних прав для домашніх працівників та включення положень, що захищають цих працівників від дискримінації та різних форм жорстокого поводження. Отже, МОП може формувати національні трудові норми вже під час процесу підготовки нових конвенцій, формувати національні трудові норми протягом періоду прийняття через механізми навчання та внутрішньої мобілізації. МОП і її акти значно впливають на розвиток національного трудового права. Так, концепція гідної праці МОП пройшла еволюційні зміни від програми, покликаної стати відповіддю на виклики глобалізаційних процесів до фундаментального вектора розвитку міжнародного трудового права, і «під впливом концепції гідної праці МОП, зміна законодавства про трудову міграцію багатьох країн відобразилася в наданні трудящим-мігрантам рівних прав і можливостей у сфері праці». Не зменшуючи значення МОП, що є головною міжнародною організацією у сфері праці, необхідно зауважити на наступне: забезпечення вільного руху трудових ресурсів у рамках формування загального ринку праці, здійснюється не тільки завдяки діям МОП, але й виходячи з мети та завдань економічної інтеграції та цілого комплексу факторів економічного, соціального та політичного характеру, що впливають як на трудове право окремих держав так і на прийняття ними загальних регіональних і міжнародних трудових стандартів. Слід зауважити, що визначити ступінь впливу діяльності МОП на розвиток трудових стандартів шляхом аналізу емпіричних даних є досить проблематичним. Так, деякі дослідники стверджують, що ратифікація конвенцій МОП призводить до підвищення національних трудових стандартів [1, с.145]. З іншої сторони, ряд досліджень

ставить під сумнів ефективність МОП на фундаментальному рівні на підставі наступних позицій: ратифікація не має жодного впливу на національне трудове право, так як держави ратифікують конвенції МОП, які вже вписані в їх національне законодавство [2, с.43], держави часто ратифікують конвенції МОП, щоб отримати зовнішні репутаційні та торгові вигоди, але нехтують стандартами всередині країни. Слід також зауважити, що неоднозначність емпіричних досліджень щодо ефективної діяльності МОП не слід трактувати на користь її повної неефективності, так як дана діяльність настільки взаємопов'язана з іншими соціально-економічними, політичними, культурними та іншими факторами, що її важко ізолювати для окремого вивчення. Відповідно, можна констатувати, що встановлення трудових стандартів на різних рівнях правового регулювання залежить від цілого ряду факторів, до яких можна віднести: 1) рівень економічного розвитку (поліпшення міжнародних та національних трудових стандартів найчастіше є наслідком економічного розвитку, що в рамках інтеграції відбувається багато в чому завдяки відкритості до міжнародної торгівлі); 2) соціальна структура суспільства (рівень освіти, урбанізації тощо); 3) правові традиції (правова система є, як правило, важливим визначальним фактором ймовірності ратифікації конвенції МОП).

Значення МОП є вагомою, оскільки вона є найавторитетнішою організацією у сфері встановлення трудових стандартів, які можуть здійснювати значний вплив на національне трудове право, але тільки у тому випадку, якщо такий вплив контекстуально збігається з цілим комплексом економічних, соціальних, правових та інших факторів.

Література

1. Chau N.H., Kanbur R., Harrison A., Morici P.

The Adoption of International Labor Standards Conventions: Who, When, and Why? Brookings Trade Forum. 2001. (1). pp.113-156 URL: https: //www.researchgate.net/ publication/236806456_The_Adoption_of_International_Labor _Standards_Conventions_Who_When_and_Why

2. Flanagan R.J. Labor Standards and International Competitive Advantage. International Labor Standards: Globalization, Trade, and Public Policy (ed. by Robert J. Flanagan, William B. Gould IV). Stanford: Stanford university press, 2003. Pp. 15-61. URL: https://www.usitc.gov/publications/332/journals/laborstandards andtrade.pdf

3. Thomann L. (2011) Steps to Compliance with International Labour Standards: The International Labour Organization and the Abolition of Forced Labour. Wiesbaden: vs Verlag fur Sozialwissenschaften.

УДК 349.2 (043.2)

Гетьманцева Н.Д., д.ю.н., професор,
Процьків Н.М., к.ю.н., доцент,
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

СОЦІАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ДОКТРИНИ ТРУДОВОГО ПРАВА

Зміни об'єктивного і суб'єктивного факторів впливають на політичне, економічне, соціальне життя країни та викликають переосмислення цінностей та зміни їх ієрархії, що зумовлює необхідність їх правової регламентації правом. А це викликає нові наукові проблеми, що породжують нові наукові дискусії. Тому вкрай важливим є цілісна система правових поглядів і

концепцій, які б слугували підґрунтям і фундаментом забезпечення і реалізації функцій держави з метою гідного життя людини. Одним із таких фундаментів є правова доктрина. Незважаючи на певні відмітності, існуючі в різних країнах і національно-правових системах, доктрина відіграє важливу практичну роль у кожній із правових систем. Р. Давід і К. Жоффре-Спінозі підкреслювали: «саме доктрина поряд з іншими факторами здійснює безпосередній вплив на законодавця, який часто лише виражає ті тенденції, які встановились у доктрині, і сприймає підготовлені нею пропозиції» [2, с. 21]. Виходячи з цього, важливим викликом для юридичної науки є наявність рішень щодо механізмів забезпечення наукового характеру правотворчої і правозастосовної діяльності.

Сучасний період є характерним тим, що єдиної теоретичної бази яку можна було би вважати за методологічну основу у проведенні приватноправових і публічно-правових досліджень не існує. Відповідно, кожна галузь права вкидає свій лакмусовий папірець у формування власної правової доктрини, виходячи з позицій місця галузі права у системі права, її значення з позицій розвитку людини, суспільства, держави.

При формуванні будь-якої галузевої доктрини повинна спрацьовувати логіка права, оскільки будь-який неправильно вжитий термін, поняття, «неправильно побудована фраза здатні спричинити вкрай тяжкі наслідки у правотворчості» [3, с.8]. Тому доктрина трудового права розробляє свій методологічно-доктринальний апарат, який містить систему методів пізнання, принципів, конкретних наукових рішень, що здатні вивести вироблені правові цінності у правове поле для подальшого формування законодавчої бази, регулювання суспільних відносин у сфері найманої праці з метою створення і забезпечення

суспільства матеріальними і духовними цінностями, де людина-праці – найвища соціальна цінність. Стратегія трудового права повинна тісно бути взаємопов'язана із державною соціальною політикою, шляхом визначення мети, завдань трудового права, принципів як вихідних нормативних положень, включаючи ідеологію, специфіку застосування правових засобів, прийомів юридичної техніки. У зв'язку з цим, наука трудового права повинна перейти на якісно інший рівень пізнання її предмета та підвищення ефективності правового регулювання трудових відносин, що обумовлює необхідність введення в понятійний апарат науки трудового права нових категорій і понять, які піддалися трансформації в умовах цифрової економіки, об'єктивного визначення сфери дії трудового права, розробки нових концептуальних підходів до правового регулювання суспільних відносин у сфері найманої праці та його дослідження на доктринальній основі.

Нині відбувається перехід до інформаційного типу господарювання і, відповідно, до зміни доктрини, яку можна охарактеризувати як «інформаційно-цифрова», яка піднімає «проблему взаємозв'язку традиційних підходів до дослідження трудоправових явищ до запитів сучасності» [1, с. 20].

Визначення доктрини трудового права закладене як «результат пізнання правової науки і практики застосування норм права». Доктрина трудового права, шляхом свого методологічного інструментарію визначила особливе місце права на працю у системі прав і свобод людини, оскільки завдяки праці створюються матеріальні і духовні блага і людина, завдяки праці самоудосконалюється та проявляє себе як творча особистість. Доктрина трудового права слугує передумовою до правового регулювання і таким чином

здатна задовольняти потребу в правовому регулюванні суспільних відносин у сфері найманої праці. Суттєвим ядром доктрини трудового права є цінності, що втілені у світогляд учених, що досліджують трудове право як самостійну галузь права, цінності, що втілені у правові приписи норм трудового права, виконання яких державою і забезпечить кожному гідний життєвий рівень для себе і своєї сім'ї. Саме в цьому полягає суть і соціальне призначення доктрини трудового права. В сучасній науці трудового права саме людиноцентристька доктрина закладена як методологічна засада для встановлення умов праці у трудових відносинах, а якщо бути більш точним, то гідних та безпечних умов праці. Модернізація доктрини трудового права на засадах людиноцентризму стала відправним пунктом для поширення в науці трудового права, численних теорій гуманізації праці, зокрема, теорії соціальної безпеки, концепції гідної праці, що в спеціальній літературі нерідко зауважується як складова соціальної безпеки. Звернення до доктрини трудового права є абсолютно закономірним в умовах переходу до інформаційного суспільства, коли постає питання про її трансформацію. Це обумовлено зміною типу суспільства та економіки, яке завжди характеризується інтенсивними перетвореннями у сфері застосування найманої праці, і, як наслідок, зміною місця та ролі людини у виробничому процесі.

Література

1. Вишновецька С.В. Наукова школа як форма розвитку науки трудового права. Міждисциплінарні гуманітарні студії. Серія: Правничі науки. 2014. С. 15-21.

2. Гетьманцева Н.Д. Джерело трудового права та його співвідношення з формою права. Актуальні проблеми приватного та публічного права: монографія / Н.Д. Гетьманцева, Т.М. Волощенко, І.Г. Козуб, та інш.; відпов.

ред. Н.Д. Гетьманцева. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. С. 8-36.

3. Процевський О.І. Методологічні засади трудового права: монографія. Харків: ХНАДУ, 2014. 260 с.

УДК 368.5:340 (043.2)

Губіна Г.Л., к.ю.н., провідний науковий співробітник,
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України,
м. Харків, Україна

ВИМОГИ ДО СТРАХОВИКІВ У СТРАХУВАННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ З ДЕРЖАВНОЮ ПІДТРИМКОЮ В УКРАЇНІ

В Україні у сучасних умовах мають право на страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою (надалі – СПДП) всього 3 страховика [1]. Однією з причин їх зменшення є зміни у чинному національному законодавстві. Так, у частинах 2-4 ст. 4 Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 р. № 4391-VI здійснена спроба окреслити вимоги до таких страховиків через посилання на перелік чітко неокреслених нормативно-правових актів, окрім вказаного вище та Закону України «Про страхування» від 18.11.2021 р. № 1909-IX [2]. Аналогічне положення передбачено у абз. 2 п. 5 Порядку надання державної підтримки страхуванню сільськогосподарської продукції, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 09.12.2021 р. № 1342 [3]. Посилання на вказані нормативно-правові акти надає також і сайт «Дія» при включенні до переліку уповноважених страховиків СПДП [4]. Отже, спостерігається надання неповної інформації для

отримання статусу страховика у розглядаємому напрямку, що, відповідно, веде до монополії.

Деталізація вимог до страховика, який має намір здійснювати страхування СПДП, закріплена у пунктах 5-27 Положення щодо провадження діяльності зі страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 20.10.2021 р. № 108 (надалі – Постанова № 108). Такі вимоги поділені на дві великі групи: загальні вимоги до страховиків, які мають намір здійснювати страхування СПДП та додаткові вимоги до діяльності страховиків, які здійснюють страхування СПДП [5]. Проаналізуємо деякі загальні вимоги: 1) положення підпункту 2 пункту 5 Постанови № 108 потребує перегляду, бо прив'язка до певного періоду з вимогою укладання договорів страхування сільськогосподарської продукції конкретний час без зазначення мінімальної суми самого договору та їх кількості, а також здійснення щонайменше однієї страхової виплати (виплата страхового відшкодування) за такими договорами без окреслення мінімальної суми веде до можливості отримати статус страховика у страхуванні СПДП навіть тим, хто планує змінити напрямок діяльності з мінімальним рівнем досвіду; 2) положення підпункту 7 пункту 5 Постанови № 108 містить вимоги до кваліфікованого персоналу страховика [5]. На нашу думку, такі вимоги потребують уточнення, бо їх чинна редакція негативно впливає на професіоналізм та кваліфікацію вказаного вище персоналу: а) необхідно конкретизувати можливі сфери повної вищої освіти та галузь знань; б) досвід роботи у сфері виробництва сільськогосподарської продукції або страхування такої продукції без зазначення конкретної посади, що повинен був обіймати майбутній персонал страховика, з відповідною посадовою інструкцією

дозволяє мати різних фахівців. Для уникнення останнього необхідно перелічити професійні назви робіт згідно Національного класифікатора України ДК 003:2010 «Класифікатор професій», затвердженого Наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 р. № 327. Із аналізу підпункту 7 пункту 5 Постанови № 108 ще можна встановити, що кваліфікований персонал повинен знаходитися у правовідносинах зі страховиком на постійній основі, бо є однією із загальних вимог [5]; 3) положення у підпункті 2 пункту 8 Постанови № 108 може бути кваліфіковано, наприклад, Державною службою України з питань праці як трудові правовідносини, бо згідно правовій позиції, викладеної у постанові Верховного Суду від 09.06.2021 р. у справі № 420/2174/19 щодо співставлення трудового договору з цивільно-правовим договором, то метою цивільно-правового договору є отримання певного результату у чітко окреслений період. Однак, досягнення останнього тут можливо у складі трудового колективу страховика. Відповідно, необхідно укладати трудовий договір [6]. Отже, необхідно прибрати підпункт 2 пункту 8 Постанови № 108, бо цивільно-правовий договір є строковим.

Таким чином, вимоги, в т.ч. загальні, до страховиків, які мають намір здійснювати страхування СПДП, потребують перегляду та змін, бо є недосконалими.

Література

1. Перелік страховиків, які мають право на страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: офіційний сайт Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України. URL: https://me.gov.ua/view/dc43192a-ce92-4f91-86a1-ff446ea4495f.

2. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою:

Закон України від 18.11.2021 р. № 1909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17#Text 3.

3. Порядок надання державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2021 р. № 1342. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1342-2021-%D0%BF#Text.

4. Включення до переліку уповноважених страховиків сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: офіційний сайт Дія. URL: https://guide.diia.gov.ua/view/vkliuchennia-do-pereliku-upovnovazhenykh-strakhovykiv-silskohospodarskoi-produktsii-z-derzhavnoiu-pidtrymkoiu-09b9e5ec-8a86-4756-ae4e-4ffde9a2b75f.

5. Положення щодо провадження діяльності зі страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Постанова Правління Національного банку України від 20.10.2021 р. № 108. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150500-24#Text.

6. Постанова Верховного Суду від 09.06.2021 р. (справі № 420/2174/19). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97533766.

УДК 347.2.9(043.2)

Гусєва К.О., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Бериславська О.М., к.ю.н., доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ У СФЕРІ ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Розвиток приватно-правових відносин в Україні відбувається в умовах правових трансформацій: воєнного стану, євроінтеграційних процесів, а також зміни підходів до захисту права власності.

Приватно-правові відносини – це відносини між рівними учасниками: громадянами, підприємствами, організаціями. Вони регулюються насамперед Цивільним кодексом України, а порядок захисту прав визначається Цивільним процесуальним кодексом України. Попри те, що законодавство достатньо розвинене, на практиці існує низка проблем, які гальмують ефективний розвиток приватного права.

Суттєвою проблемою залишається захист права власності гарантованого статтями 316, 321 Цивільного кодексу України в умовах воєнного стану та примусового відчуження майна [1]. Законодавство передбачає можливість реквізиції, однак механізм повного та своєчасного відшкодування вартості майна залишається складним і процесуально навантаженим, проблема полягає саме у механізмі реалізації компенсації [3]. Люди змушені звертатися до суду, а процес доказування є складним і тривалим.

Розглянувши статтю 627 Цивільного кодексу України, однією з ключових проблем є співвідношення свободи договору та імперативних обмежень, встановлених спеціальними законами [1]. Сторони можуть самі визначати умови співпраці, але на практиці ця свобода часто обмежується спеціальними законами або судовою практикою [2].

Також проблемним є розвиток цифрових правовідносин: електронні договори, цифрові активи, персональні дані. Цивільний кодекс України не містить комплексного регулювання механізмів цифровізації цивільного права, що створює прогалини у кваліфікації

таких правовідносин та їх судовому захисті. Законодавство не повністю адаптоване до цифрової економіки.

Цивільний кодекс є основним актом приватного права. Проте в багатьох сферах, таких як банківські відносини, корпоративне право, оренда державного майна діють спеціальні закони, які відступають від норм Цивільного кодексу. У результаті виникає колізія, яку норму застосовувати - загальну чи спеціальну. Судова практика не завжди є однорідною, це ускладнює правозастосування.

Серед ключових викликів проблемою є складність реалізації та захисту права власності в умовах воєнного стану, нечіткі межі свободи договору через значну кількість імперативних обмежень, відсутність комплексного регулювання цифрових правовідносин, а також колізії між загальними нормами Цивільного кодексу України та спеціальним законодавством такі суперечності знижують рівень правової визначеності.

Подальший розвиток приватного права потребує системного оновлення цивільного законодавства, його гармонізації з європейськими стандартами, усунення нормативних колізій та адаптації до цифрової економіки. Лише за умов забезпечення стабільності, узгодженості та ефективного судового захисту можна говорити про повноцінний розвиток приватно-правових відносин та зміцнення принципу верховенства права в Україні.

Література

5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV, редакція від 01.02.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15#Text

6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV, редакція від 17.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15#Text

7. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI, редакція від 28.08.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4765-17#Text

УДК 349.2 (043.2)
Денисюк М.О., PhD,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ЗМІСТ, СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ НА ТРУДОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Сучасний етап розвитку правової системи України характеризується глибинними трансформаційними процесами, що охоплюють не лише нормативний масив, а й фундаментальні світоглядні основи правового регулювання. У сфері трудового права це питання набуває особливої гостроти, оскільки саме тут перетинаються економічні інтереси роботодавців, соціальні потреби працівників та регуляторна політика держави. Чинне законодавство, зокрема Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП України) [1], сформоване в одну історичну епоху, змушене функціонувати в умовах ринкової економіки та євроінтеграції, що створює неминучий ідеологічний конфлікт між декларованими цінностями (соціальна справедливість, гідна праця) та реальними механізмами їх забезпечення.

Актуальність дослідження ідеологічних засад трудового права зумовлена необхідністю переосмислення

ролі права не як статичного набору приписів, а як динамічної системи, що відображає культурні та ментальні особливості суспільства. Ідеологія у цьому контексті виступає не як політичний інструмент, а як сукупність правових цінностей, принципів та доктринальних установок, що визначають вектор розвитку трудових правовідносин.

Фундаментальне значення для розуміння ідеології трудового права має темпоральний вимір правової реальності. Право не існує поза часом: воно постійно перебуває між минулим, теперішнім і майбутнім [2]. Юридичний час є конструктом, який право активно створює і трансформує. Це означає, що законодавець, встановлюючи норми робочого часу чи періоди відпусток, фактично конструює соціальну реальність, керуючись або протекціоністською, або ліберальною ідеологією. Водночас реальний розвиток права є нерівномірним і фрагментарним у часі [2], що підтверджується станом українського трудового законодавства.

Важливим аспектом ідеологічної будови трудового права є система його джерел. Як зазначає Л.В. Могілевський, у своїй сукупності джерела трудового права утворюють систему, обумовлену притаманними їй структурними зв'язками [3, с. 82]. Автор досліджує такі поняття, як прецедент та правовий звичай, що свідчить про розширення розуміння нормативної основи трудового права за межі законодавчих актів.

Соціальна спрямованість є домінантою в ідеології трудового права. О.М. Губрієнко та О.Г. Костроміна підкреслюють, що трудове право України є однією з найбільш соціальних галузей права, оскільки воно не лише регулює трудові відносини, а й забезпечує реалізацію соціально-економічних прав працівників [4, с. 69]. Захисна функція тут виступає не просто декларацією, а

інституціоналізованим механізмом, вбудованим у саму структуру галузі.

Реалізація соціальної функції неможлива без ефективних інструментів комунікації між суб'єктами трудових відносин. О.Ф. Цувярєв наголошує, що соціальний діалог виступає інструментом імплементації соціальної функції трудового права [5, с. 167]. Це вказує на зміну ідеологічної парадигми: від державного патерналізму до партнерських відносин, де сторони самостійно врегульовують конфлікти інтересів. В умовах децентралізації саме договірне регулювання стає основним носієм ідеології компромісу.

Концептуальний зміст ідеологічних засад трудового права базується на балансі між публічним та приватним інтересом. Центральною є позиція, згідно з якою інтереси держави безпосередньо пов'язані з її головним конституційним обов'язком – утвердженням і забезпеченням прав і свобод людини. Ідеологія сучасного трудового права, отже, не може базуватися на пріоритеті абстрактного державного інтересу над правами конкретного працівника. Це кореспондує з положеннями ст. 1 КЗпП України, яка проголошує встановлення високого рівня умов праці та всемірну охорону трудових прав працівників [1].

Структурно-функціональна організація ідеологічних засад реалізується через систему нормативно-правових актів різного рівня. Базовим є Конституція та кодифіковане законодавство. Сучасна ідеологія вимагає гнучкості, що відображено у новітніх змінах: ст. 187 КЗпП України передбачає особливості регулювання дистанційної роботи, надомної роботи та роботи з нефіксованим робочим часом [1]. Це свідчить про проникнення ліберальної ідеології в тканину трудового права, що дозволяє

адаптувати трудові відносини до потреб цифрової економіки.

Важливим механізмом впливу ідеології є інститут трудового договору, де сторони можуть визначати умови нерозголошення комерційної таємниці, забезпечення захисту інтелектуальної власності та умови врегулювання конфлікту інтересів [1]. Включення таких категорій у поле трудового права свідчить про зміщення акцентів із суто виробничої дисципліни на лояльність та етичні стандарти поведінки, де працівник розглядається не просто як виконавець, а як довірена особа – носій корпоративних цінностей.

Також, ідеологічні засади мають й імперативний, охоронний вимір, у свою чергу К.В. Коваленко, досліджуючи трудову дисципліну, зазначає, що вона стосується не лише виключної відповідальності сторін трудових правовідносин, а забезпечується різними методами і пов'язана з різними інститутами трудового права [6, с. 98]. Авторка пропонує доповнити законодавство інструкцією щодо використання методу примусу у забезпеченні трудової дисципліни [6, с. 101]. Такий підхід демонструє, що лібералізація не означає вседозволеність – ідеологія правопорядку вимагає чітких механізмів реагування на порушення.

Окремої уваги заслуговує вплив державної ідеології національної безпеки на трудові відносини, що є особливо актуальним в умовах війни. Судова практика демонструє, що ідеологічні переконання працівника можуть мати правові наслідки, якщо вони перетинають межу закону. Так, у справі № 164/1789/22 суд розглядав клопотання про обшук у особи, яка здійснювала публікації, що містили пропаганду елементів комуністичної та нацистської ідеології [7]. Хоча це кримінальний процес, він має пряму проекцію на трудові відносини: особа, яка публічно

підтримує заборонені ідеології, може бути обмежена у доступі до певних посад.

Цю тенденцію посилюють підзаконні акти. Постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2025 р. № 1279 внесено зміни до Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті, відповідно до яких Служба розглядає питання щодо підтвердження фактів використання релігійної організації для пропаганди ідеології «русского міра» [8]. Для трудового права це означає появу нових підстав для припинення трудових відносин із керівниками або працівниками таких організацій.

Противагою жорсткому державному регулюванню виступає колективно-договірне регулювання як втілення ідеології соціального партнерства. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про колективні договори і угоди», колективний договір укладається з метою регулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин та узгодження інтересів працівників і роботодавців, а його положення є обов'язковими для обох сторін (ст. 9) [9]. Цей механізм дозволяє адаптувати загальні ідеологічні принципи до специфіки конкретного підприємства, створюючи своєрідну «локальну конституцію» праці.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що ідеологічні засади трудового права є складною, багаторівневою системою, яка визначає сутність та спрямованість правового регулювання праці.

По-перше, встановлено, що концептуальний зміст ідеологічних засад базується на антропоцентричному підході: пріоритетом сучасного трудового права є людина, її права та гарантії [4]. Водночас ця ідеологія стикається з викликами реальності, де інтереси національної безпеки накладають обмеження [7; 8].

По-друге, структурно-функціональна організація цих засад забезпечується через систему джерел права, яка включає не лише закони, а й колективні договори, судові прецеденти та елементи правової культури [3]. Така структура дозволяє гнучко реагувати на соціальні зміни, забезпечуючи стабільність правовідносин у часі [2].

По-третє, механізми впливу ідеології реалізуються через поєднання імперативних та диспозитивних методів: з одного боку, це державний примус і дисциплінарна відповідальність [6], з іншого – соціальний діалог та договірне регулювання [5; 9]. Здатність забезпечувати баланс між цими методами є показником ефективності ідеологічної основи трудового права.

Подальший розвиток трудового законодавства України має відбуватися шляхом гармонізації зазначених складових та відмови від застарілих догм на користь сучасної ідеології соціального партнерства, де держава виступає не як наглядач, а як арбітр та гарант дотримання фундаментальних прав.

Література

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08 (дата звернення: 12.02.2026).

2. Час і право: монографія / за заг. ред. Ю.П. Лободи. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 372 с.

3. Могілевський Л.В. Характеристика окремих джерел трудового права. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Вип. 1, т. 2. С. 82–85.

4. Губрієнко О.М., Костроміна О.Г. Інститут захисту трудових прав як елемент системи трудового права. Аналітично-порівняльне правознавство. 2021. № 3. С. 69–73.

5. Цувярєв О.Ф. Соціальний діалог як інструмент імплементації соціальної функції трудового права. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2024. № 71. С. 167–170.

6. Коваленко К.В. Трудова дисципліна та методи її забезпечення. Право і безпека. 2017. № 3 (66). С. 98–102.

7. Ухвала Маневицького районного суду Волинської області від 29.12.2022: справа № 164/1789/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107996847 (дата звернення: 12.02.2026).

8. Про внесення змін до Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті: постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2025 р. № 1279. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1279-2025-п (дата звернення: 12.02.2026).

9. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12 (дата звернення: 12.02.2026).

УДК 340.12:174 (043.2)
Денисюк О.О., к.ю.н.

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОБРОЧЕСНОСТІ У СФЕРІ ПРАЦІ: ВІД ЕТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ДО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО КРИТЕРІЮ

Трансформація доброчесності з етико-філософської категорії до правового принципу становить багатовимірний процес, що відображає еволюцію самого права як регулятора суспільних відносин. Історично доброчесність сприймалася передусім як моральна чеснота, що характеризує внутрішні якості особистості.

Перехід цього поняття до правової площини зумовлений об'єктивною потребою права у моральному наповненні, адже формальна законність без етичного виміру є недостатньою для забезпечення справедливості суспільних відносин. Особливо яскраво це проявилося в епоху Просвітництва, коли природно-правова доктрина почала активно інкорпорувати моральні категорії до правового дискурсу.

Актуальність дослідження зумовлена фрагментарністю нормативного регулювання доброчесності в Україні, термінологічною неузгодженістю між різними галузями права та відсутністю єдиної концептуальної основи. Як свідчить аналіз законодавства, доброчесність закріплена у різних сферах — від публічної служби до академічної діяльності, від ринків капіталу до судоустрою — проте без системного підходу.

Плюралізм доктринальних позицій щодо природи та змісту доброчесності відображає багатоаспектність самого феномену, який перебуває на межі етики, права та соціології. Доцільно розглянути три основні доктринальні школи — позитивістську, природно-правову та соціологічну — з урахуванням їх еволюції та взаємовпливу.

Позитивістський підхід ґрунтується на принципі нормативного закріплення як єдиного критерію правової релевантності. Доброчесність набуває юридичного значення лише в тому обсязі, в якому вона формалізована у законодавстві. Показовим прикладом є Порядок організації та проведення одноразової атестації працівників Бюро економічної безпеки України, який визначає доброчесність через конкретні показники: чесність, неупередженість, непідкупність [1]. Аналогічну логіку демонструє Закон України «Про академічну доброчесність», який визначає базові цінності академічної

доброчесності: чесність, довіру, справедливість, повагу, відповідальність [2]. Водночас закон надає суб'єктам академічної діяльності право визначати у внутрішніх актах додаткові цінності та принципи, що не мають суперечити визначеним у законі [2].

Природно-правова традиція інтерпретує доброчесність як іманентну властивість правосуб'єктності, що існує незалежно від нормативного закріплення. Цей підхід знаходить відображення у Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, який обґрунтовує необхідність розробки загальних правил на основі єдиних цінностей [3]. Спільне для різних правових традицій розуміння моральної основи професійної діяльності підтверджує природно-правовий характер доброчесності як категорії.

Соціологічний підхід акцентує увагу на функціональному призначенні доброчесності в системі соціальних відносин. Відповідно до ст. 88 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», висновок Громадської ради доброчесності щодо невідповідності судді критеріям доброчесності має враховуватися органом, що приймає кадрове рішення [4]. Така конструкція відображає визнання того, що доброчесність не може бути оцінена виключно через формальні критерії — вона верифікується через сприйняття професійної спільноти та громадськості.

Окрему наукову проблему становить співвідношення понять «доброчесність», «добросовісність» та «integrity» у різних правових традиціях. Добросовісність у континентальній правовій традиції розглядається як принцип цивільного права, що передбачає чесність і розумність поведінки учасників правовідносин. Натомість доброчесність має ширше значення, охоплюючи внутрішні моральні якості особи. Англо-саксонське поняття integrity ще більш багатогранне,

оскільки поєднує моральну цілісність, послідовність у дотриманні принципів і здатність протистояти корупційним спокусам.

Нормативне закріплення доброчесності в Україні характеризується фрагментарністю. У сфері ринків капіталу Положення про саморегулівні організації визначає морально-етичні принципи поведінки членів СРО, серед яких об'єктивність та професіоналізм [5]. У публічних закупівлях Дорожня карта посилення контролю передбачає формування єдиних стандартів доброчесності, зокрема спільних політик щодо запобігання конфліктам інтересів [6]. Технічний регламент безпеки машин вимагає від органів з оцінки відповідності провадження діяльності з найвищим рівнем професійної добросовісності [7]. Водночас жоден із цих актів не містить загальної дефініції доброчесності.

Значну роль у конкретизації змісту доброчесності відіграє судова практика. Так, Велика Палата Верховного Суду констатувала, що за встановленого факту порушення норм процесуального права при здійсненні правосуддя ВККС мала обґрунтовані сумніви щодо визнання доброчесності судді [8]. В іншому рішенні зазначено, що прояв недоброчесності мав місце у прямій суперечності з поданою суддею декларацією доброчесності [9]. Ці рішення свідчать про визнання судами того, що доброчесність є цілісною морально-етичною якістю, а не сукупністю формальних вимог.

Сучасний етап розвитку доктрини доброчесності характеризується декількома взаємопов'язаними процесами. По-перше, відбувається поглиблення диференціації змісту доброчесності залежно від сфери правовідносин: формуються спеціалізовані стандарти для публічних службовців, суддів, науковців, учасників ринків капіталу. По-друге, зростає вплив міжнародних стандартів

на національне правове регулювання, що проявляється в імплементації європейських підходів.

По-третє, цифровізація породжує нові виклики для доктрини доброчесності: традиційні механізми забезпечення, розроблені для класичних форм взаємодії, виявляються недостатніми в умовах віртуалізації суспільних відносин. По-четверте, посилюється інституціоналізація механізмів забезпечення доброчесності. Як зазначено у Постанові Верховної Ради України, основним критерієм призначення на посади має бути спроможність ефективно виконувати покладені завдання при забезпеченні прозорого і доброчесного підбору [10].

Компаративний аналіз засвідчив відсутність єдиної загальновизнаної концепції доброчесності. Сучасна правова наука рухається в напрямі інтегративного підходу, який синтезує раціональні елементи позитивістської, природно-правової та соціологічної традицій. Подолання виявлених прогалин потребує системної законодавчої реформи, спрямованої на створення цілісного правового інституту доброчесності з чітким визначенням його змісту, критеріїв оцінки та механізмів забезпечення.

Перспективними напрямами подальших досліджень є: формування загального легального визначення доброчесності на рівні кодифікованого акту, розробка об'єктивних критеріїв її оцінки, створення системи моніторингу дотримання стандартів доброчесності, а також вироблення балансу між нормативною визначеністю та збереженням морально-етичного змісту цього поняття.

Література

1. Про затвердження Порядку організації та проведення одноразової атестації працівників Бюро економічної безпеки України, критеріїв і методики оцінювання доброчесності та професійної компетентності

працівників під час проведення атестації: Наказ Бюро економічної безпеки від 30.12.2025 № 274. Зареєстровано в Мін'юсті 26.01.2026 за № 114/45508. URL: https://esbu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-orhanizatsii-ta-provedennia-odnorazovoi-atestatsii-pratsivnykiv-biuro-ekonomichnoi-bezpeky-ukrainy-kryteriiv-i-metodyky-otsiniuvannia-dobrochesnosti-ta-profesiinoi (дата звернення: 14.02.2026).

2. Про академічну доброчесність: Закон України від 18.12.2025 № 4742-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-IX (дата звернення: 14.02.2026).

3. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства: прийнято делегацією дванадцяти країн-учасниць, Страсбург, жовтень 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_343 (дата звернення: 14.02.2026).

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19 (дата звернення: 14.02.2026).

5. Про затвердження Положення про саморегулівні організації професійних учасників ринків капіталу та Змін до ліцензійних умов провадження професійної діяльності на ринках капіталу: Рішення НКЦПФР від 19.12.2025 № 09/21/3401/К03. Зареєстровано в Мін'юсті 31.12.2025 за № 1969/45375.

6. Про схвалення Дорожньої карти посилення контролю за публічними закупівлями та затвердження плану заходів з її реалізації на 2025–2027 роки: Розпорядження КМУ від 14.05.2025 № 475-р.

7. Про затвердження Технічного регламенту безпеки машин: Постанова КМУ від 30.01.2013 № 62 (у

ред. від 13.06.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/62-2013-п (дата звернення: 14.02.2026).

8. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі щодо оцінки доброчесності судді (порушення норм процесуального права при здійсненні правосуддя). Реєстр судових рішень: https://reyestr.court.gov.ua/.

9. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі щодо невідповідності фактичної поведінки судді декларації доброчесності. Реєстр судових рішень: https://reyestr.court.gov.ua/.

10. Про попередній звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих порушень законодавства України при здійсненні заходів з оборони держави: Постанова ВРУ від 17.12.2025.

УДК 349.22 (043.2)

Дибань М.П., к.ю.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Запровадження воєнного стану в Україні істотно змінило умови функціонування ринку праці та системи соціального захисту населення. У цих обставинах особливої актуальності набувають питання забезпечення зайнятості, дотримання трудових прав, доступності соціальних послуг і підтримки вразливих груп населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, осіб з інвалідністю та безробітних.

Актуальність даної теми полягає в тому, що трудові відносини є одним із ключових елементів системи суспільних відносин у будь-якій сфері діяльності. Сьогодні фахівці в галузі економіки та соціології приділяють значну увагу проблемам і особливостям розвитку трудових відносин, оскільки їх оптимізація в сучасних умовах сприяє забезпеченню гідного рівня якості життя суспільства.

Поняття «трудові відносини» можна розглядати у широкому і вузькому значенні. У широкому значенні дане поняття охоплює весь спектр відносин, що становлять предмет трудового права, а у вузькому значенні воно позначає конкретні відносини між працівником та роботодавцем, що виникають на підставі трудового договору та фактичного допуску до роботи.

Введення правового режиму воєнного стану в Україні на підставі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» розпочало новий етап у розвитку трудового права, який бере свій початок після 24 лютого 2022 року. Виявилося, що саме сфера застосування праці, в якій переплітаються життєво важливі інтереси мільйонів громадян України, потребувала негайної реакції від законодавця з метою забезпечення її нормального функціонування.

Таким чином, трудове законодавство України зазнало значних змін, пов’язаних насамперед із запровадженням на території нашої країни правового режиму воєнного стану. Для адаптації роботодавців та працівників до нових реалій встановлено тимчасові правила трудових відносин, які діятимуть лише під час воєнного стану.

Практичні проблеми, з якими стикаються як окремі громадяни, так і державні інституції в умовах воєнного стану, мають комплексний характер і проявляються у

скороченні кількості робочих місць, поглибленні дисбалансу на ринку праці, нерівномірному доступі населення до послуг у сфері зайнятості, а також у дефіциті фінансових, кадрових і організаційних ресурсів, необхідних для забезпечення ефективної системи соціальної підтримки. Окрему увагу слід приділити правовій невизначеності у сфері трудових відносин, яка ускладнює як реалізацію прав працівників, так і виконання обов'язків роботодавцями.

Особливо нагальним є врегулювання на рівні законодавства перешкод з якими стикаються військовозобов'язані особи під час працевлаштування, зокрема труднощі з укладенням трудових договорів, обмеження у набутті статусу працівника та нестабільність трудових правовідносин загалом, що негативно позначається на рівні їх соціальної захищеності та економічної стабільності.

Відповідно до ст. 43 Конституції України: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується». Втім, розглядаючи практичний аспект правового регулювання працевлаштування можна побачити, що норми права, які врегульовують процес укладення трудового договору мають певні прогалини. В період дії воєнного стану особи чоловічої статі, які відповідно норм Законів України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», Постанови КМУ від 16 травня 2024 р. №560 «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період» є військовозобов'язаними та не можуть реалізувати своє конституційне право, яке гарантоване ст. 43 Конституції України – право на працю.

Водночас сучасна практика правозастосування в умовах дії особливих правових режимів, зумовлених мобілізаційними заходами та вимогами військового обліку, створює ризики обмеження реалізації відповідного права через наявність адміністративних і бюрократичних бар'єрів.

Тому в сучасних реаліях ми бачимо, що на практиці вище згадані суб'єкти зловживають своїми службовими повноваженнями, що перешкоджає громадянину реалізувати своє право на працю. Одним із таких бар'єрів стала вимога про наявність військово-облікового документа під час працевлаштування. У випадках, коли особа не може отримати військово-облікового документа через дії або бездіяльність територіального центру комплектування та соціальної підтримки, що призводить до фактичної неможливості реалізувати право на працю. Ми бачимо колізійні норми між нормативно-правовими актами, які регулюють трудові правовідносини і нормативно-правовими актами, які регулюють правові питання у сфері військового обліку. Проблематика полягає у бездіяльності відповідних посадових осіб, що унеможливлює отримати військово-обліковий документ.

Проаналізувавши дану тематику можна зробити висновок, що відсутність військово-облікового документа під час працевлаштування громадянина не з вини останнього є серйозною перешкодою для реалізації права на працю. На наш погляд, було б доречним врегулювати дане питання на рівні законодавства, а саме законодавчо закріпити заборону на відмову в працевлаштуванні з підстав відсутності військово-облікового документа за наявності підтвердження звернення особи до відповідних державний органів та реєстрів щодо його отримання.

УДК 347.627 (043.2)
Дмитренко О.О., здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна
Науковий керівник: Троцюк Н.В., к.ю.н., доцент

ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Сімейний кодекс України (далі – СК України) є ключовим нормативно-правовим актом, що регулює особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, матір'ю та батьком дитини щодо їх виховання, розвитку та утримання [1]. Даний документ створює правові засади для забезпечення гармонійного розвитку дитину, а також формування сприятливого сімейного середовища. В свою чергу, держава бере на себе обов'язок захищати сім'ю та діяти в інтересах дитини, що є головним орієнтиром у всіх питаннях без винятку, пов'язаних саме із вихованням. Будь-які рішення батьків чи інших осіб, які взяли на себе відповідальність у вихованні, розвитку та утриманні дитини, повинні сприяти фізичному, психічному, духовному та соціальному добробуту, забезпечуючи їй гармонійний розвиток.

Варто зазначити, що законодавство України містить чітко визначені положення, що регулюють поняття виховання й освіти, які є взаємопов'язані певним чином між собою. Виховання – це процес залучення особистості до засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу і творчого ставлення до життя, спрямований на утвердження суспільно значущих норм і правил поведінки

особистості [2]. У ч. 1 ст. 55 Закону України «Про освіту» також говориться: «Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості. Батьки мають рівні права та обов'язки щодо освіти та розвитку дитини [3]. Згідно з положеннями ст. 18 Конвенції про права дитини, батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини, до того ж найкращі інтереси дитини є предметом їх основної турботи [4]. У свою чергу, освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями й культурою, та держави [3].

Відповідно до ч. 3. ст. 151 СК України, батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства [1]. Натомість для виховання особи з високими моральними якостями, відповідальністю та повагою до інших, батькам необхідно докладати значних зусиль, демонструючи особистий приклад, який слугуватиме орієнтиром для формування етичних принципів та соціальної відповідальності дитини. Ключовим аспектом в даному питанні є самовиховання батьків, оскільки невідповідність між їхніми словами та діями може спричинити серйозні труднощі у процесі виховання. Юридична та педагогічна практика підкреслює, що виховний процес має ґрунтуватися на послідовності та відповідності поведінки батьків задекларованим цінностям, адже саме батьківська поведінка формує первинні звички та моделі поведінки дітей. Неконтрольоване поширення негативних звичок батьків може мати довгострокові наслідки для психосоціального

розвитку дитини, що, у свою чергу, може впливати на її взаємодію з суспільством та правовою системою.

Неодноразово, у наукових публікаціях, вчені зауважували, що сім'я відіграє ключову роль у формуванні особистості дитини, виступаючи природним середовищем її первинної соціалізації та джерелом емоційної та матеріальної підтримки, а батьки в сім'ї є основними учасниками виховного процесу, впливаючи на розвиток самооцінки, поведінки та моральних цінностей дитини через застосування певного стилю виховання. Саме виховний стиль суттєво впливає на рівень соціальної адаптації та психологічний стан дитини.

Н. Берегова, П. Федорчук зазначають, що демократичний стиль, що характеризується високим рівнем вимогливості та чуйності, визнаний оптимальним для гармонійного розвитку особистості. Батьки, які його застосовують, підтримують самостійність дитини та адекватно оцінюють її можливості [5, с. 12]. Вчені Н.П. Берегова, П.І. Федорчук наголошують, що авторитарний стиль, з його суворими обмеженнями та низькою чуйністю, може призводити до агресивності та психологічних проблем, особливо якщо вимоги перевищують можливості дитини, а гіперопіка, навпаки, через надмірну турботу та запобігання активності, формує залежність і егоцентризм, що може спричинити неврози [6, с. 11-12].

Слід зауважити, що на території України діє чітка заборона на будь-які форми фізичного чи психологічного насильства у процесі виховання дітей, що є фундаментальною гарантією створення безпечного середовища, необхідного для забезпечення здорового психофізичного розвитку дитини, яка зокрема регламентується Законом України «Про охорону дитинства», СК України, Кодексом України про

адміністративні правопорушення, Кримінальним кодексом України тощо. Відповідно до ст. 141 СК України, у разі розірвання шлюбу між батьками гарантується право дитини на підтримання регулярних контактів з обома батьками, що сприяє збереженню емоційної стабільності та забезпечує умови для гармонійного виховного процесу навіть за умов складних сімейних обставин [1].

Також ст. 19 СК України визначає ключову роль органів опіки та піклування у захисті прав дитини, зокрема у випадках, коли виховний процес супроводжується проявами насильства чи систематичного занедбання. Дані органи проводять обстеження умов життя дитини, надають рекомендації та звертаються до суду, якщо необхідно вжити заходів для її безпеки. У виняткових випадках, коли дії або бездіяльність батьків становлять серйозну загрозу для життя, здоров'я чи розвитку дитини, СК України у ст. 164 передбачає можливість позбавлення батьківських прав. Дана процедура може бути ініційована відповідно до ст. 165 СК України одним із батьків, опікуном, піклувальником, органом опіки та піклування, прокурором або самою дитиною, якщо вона досягла достатнього рівня зрілості для висловлення своєї думки [1].

Стаття 12 Закону України «Про охорону дитинства» також наголошує на відповідальності батьків за порушення прав і свобод дитини, включаючи її право на належне виховання, освіту та захист. Так, наприклад, ст. 35 цього Закону встановлює, що за жорстоке поводження з дитиною, її експлуатацію чи занедбання батьки можуть бути притягнені до адміністративної, цивільно-правової або кримінальної відповідальності залежно від характеру та тяжкості правопорушення [7]. Кримінальна відповідальність за злісне невиконання обов'язків по догляду передбачена ст. 166 Кримінального кодексу України (далі – КК України), а за домашнє насильство —

ст. 126[1] КК України [8]. Адміністративна відповідальність згідно зі ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення настає за невиконання батьківських обов'язків щодо виховання [9].

Слід констатувати, що важливу роль у вихованні дитини відіграють соціокультурні процеси. Цифровізація більшості сфер суспільного життя, а також негативний вплив російсько-української війни на психологічний стан молоді, потребують адекватної відповіді суспільства, та в першу чергу батьків, на виклики, які постали у вихованні дітей. Адже, ні для кого не секрет, що цифрова ера суттєво впливає на виховання та розвиток дітей, надаючи як нові можливості, так і виклики для їхнього морального розвитку. У посібнику «Виховання дітей та молоді у цифровому просторі», автори К.О. Журба, Л.В. Канішевська, Р.В. Малиношевський, Н.В. Харченко та С.В. Федоренко зазначають, що цифрові технології сприяють самостійному розвитку через доступ до інформації, що може формувати емпатію та відповідальність, однак поширення неякісного контенту та кібербулінгу становить ризик для моральних орієнтирів, особливо за відсутності належного педагогічного супроводу. На їх думку, раціональне використання цифрових інструментів сприяє моральному зростанню через інтерактивне навчання, але надмірне захоплення гаджетами може призвести до соціальної ізоляції, що негативно впливає на моральний розвиток [10, с. 46].

Як би ми цього не хотіли, проте цифрові технології в нашій державі стали важливим інструментом в адаптації освітнього процесу до сучасних викликів – відключення опалення, світла, повітряні тривоги тощо. Науковими співробітниками відділу інституційного виховання Інституту проблем виховання НАПН України сьогодні проводяться два наукові дослідження: «Педагогічні засади

запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі» та «Цифрові технології виховання старших дошкільників під час війни», які зосереджені на вивченні впливу сучасних цифрових технологій на дітей та молодь. Одне дослідження акцентує увагу на позитивних аспектах, які підвищують потенціал освіти, а інше - на негативних, які необхідно усувати в процесі цілеспрямованої виховної роботи. Ми повністю підтримуємо думку вчених (В.М. Шахрай, С.А. Васильєва), що широке проникнення цифрових технологій у світ сучасної людини, насамперед молодої, робить кібербулінг вкрай небезпечним для соціально-психологічного розвитку дітей [11, с. 4].

Підбиваючи підсумки вище сказаного, вважаємо, що Сімейний кодекс України виступає важливим правовим актом, який регулює взаємодію батьків та дітей, закладаючи основи для їх гармонійного виховання, а норми, закріплені у вітчизняному законодавстві, підкреслюють важливість батьків у формуванні моральних цінностей та етичних орієнтирів у житті дітей. Батьківська роль не обмежується лише матеріальним забезпеченням, а охоплює емоційну підтримку, виховання з акцентом на повагу та толерантність, що є визначальним для соціального становлення особистості. Таким чином, правове регулювання сімейних відносин повинно сприяти не лише захисту прав дітей, а й активному розвитку батьківської відповідальності в аспекті виховання, що, в свою чергу, позитивно вплине на моральну та соціальну атмосферу в сучасному суспільстві.

Література

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 13.09.2025).

2. Про Національну програму виховання дітей та

учнівської молоді в Україні: Постанова Президії Академії педагогічних наук від 1 липня 2004 р. № 1-7/6-98. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-98601-04#Text (дата звернення: 13.09.2025).

3. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2019 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2145-19?find=1&text#w1_1 (дата звернення: 13.09.2025).

4. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_021?find=1&text#w1_12 (дата звернення: 13.09.2025).

5. Берегова Н., Федорчук П. Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2020. Вип. 6. С. 10-15.

6. Берегова Н.П., Федорчук П.І. Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини. Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки. 2020. Випуск 6. С. 10-15.

7. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення: 13.09.2025).

8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 13.09.2025).

9. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 1 жовтня 1996 р. № 8073¹-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 13.09.2025).

10. Кремень В.Г., Сисоєва С.О., Бех І.Д. та ін. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому

просторі. Київ: Національна академія педагогічних наук України, 2021. 52 с.

11. Шахрай В.М., Васильєва С.А. Можливості та ризики цифровізації освітнього середовища. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2025. Т. 7. № 1. С. 1-6.

УДК 347.922:347.7(043.2)

Зарічанська З.В., здобувачка вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ ДЛЯ ВЧИНЕННЯ ДІЙ ГОСПОДАРСЬКИМ СУДОМ

Процесуальні строки в господарському судочинстві поділяються на види залежно від різних критеріїв. Загальноприйнятим поділом за статтею 113 Господарським процесуальним кодексом України [1] строки для здійснення дій у процесі поділяються на строки, що встановлюються законом і строки, які встановлюються судом. Такий поділ визначається за способом встановлення.

Фурса С.Я. визначає класифікацію процесуальних строків за суб'єктним складом осіб, для яких строки встановлюються законом, а для яких – судом.

Законом встановлюються процесуальні строки для здійснення процесуальних дій судом, особами, які беруть участь у справі, та особами, які сприяють суду у здійсненні правосуддя (або особами, які не беруть участь у справі). Строки для вчинення процесуальних дій судом встановлюються тільки законом.

Судом встановлюються процесуальні строки, які передбачені для здійснення процесуальних дій особами, які беруть участь у справі, та особами, які не беруть участь у справі [2, с. 275].

Із дослідженого випливає, що для вчинення дій судом строки встановлюються тільки законом.

Розглянемо визначальні з них. При зверненні до суду особа подає позовну заяву, з моменту її надходження у господарського суду є п'ять днів для вирішення питання чи виконано позивачем всі процесуальні вимоги, що ставляться нормами Господарського процесуального кодексу України, наслідком чого є відкриття судом провадження у справі, якщо такі вимоги дотримано або залишення позову без руху із наведенням в ухвалі всіх недопрацювань позивача [1, ст. 174, 176]. Після виконання позивачем вимог господарського суду, які вказані в ухвалі про залишення позову без руху, у суду також є лише п'ять днів для оцінки виправлень, наслідком чого має бути або відкриття провадження у справі судом, якщо всі недоліки виправлено або повернення позовної заяви, якщо позивач не виправив їх [1, ч. 6 ст. 174].

Під час відкриття провадження у справі господарський суд має призначити перше підготовче засідання і закон обмежує його строком у тридцять днів для цього засідання з дня відкриття у справі провадження [1, ст. 181].

Також законом передбачено загальний строк для господарського суду задля проведення підготовчого засідання – шістдесят днів. Тобто протягом такого строку господарський суд має здійснити всі заходи для підготовки до вирішення справи по суті. Сюди входить зібрання всіх доказів, надання сторонам можливості подання всіх заяв по суті, залучення до справи всіх осіб, які можуть відчути на собі результат розгляду даної справи, зазвичай це треті

особи, які не заявляють своїх вимог на предмет спору, але є дотичними до нього [1, ст. 177].

У виключних випадках господарському суду надана можливість продовжити ще на тридцять днів провадження з підготовчих дій, але не більше, такий строк є присічним в господарському процесі [1, ст. 177].

Вирішуючи справу суд заслуховує пояснення всіх учасників справи, які з'явились до суду, ґрунтовно оглядає докази, що подані до справи, за необхідності оглядає докази за їх місцезнаходженням, це може бути виїзд на місцевість, де відповідні докази перебувають, якщо їх переміщення до суду є неможливим або огляд доказів в мережі інтернет. Завершальною стадією розгляду справи є проголошення рішення. На всі ці дії закон відводить господарському суду тридцять днів з дня відкриття засідання по розгляду справи по суті [1, ст. 195].

Якщо складання рішення є складним, допускається проголошення тільки результату – вступної та резолютивної частини рішення. Для складання повного тексту рішення господарському суду надано строк, який не може перевищувати десять днів [1, ст. 233].

Вище наведено основні віхи розгляду справи господарським судом, які наявні в кожній справі.

Також є особливості, якщо, до прикладу позивач окрім позову подає ще й клопотання про забезпечення позову. На розгляд такого клопотання відповідно до статті 140 Господарського процесуального кодексу України господарському суду визначається присічний строк – два дні з дня подання цього клопотання. Відповідач, в разі здійснення судом заходів до забезпечення позову має право подати клопотання про зустрічне забезпечення, яке господарський суд зобов'язаний розглянути в десятиденний строк [1, ст.141].

Врешті решт відповідач може подати клопотання про скасування заходів, що суд вжив для забезпечення позову, на розгляд такого клопотання закон відводить господарському суду п'ять днів [1, ст. 145].

Підсумовуючи досліджене, переконуємось, що норми закону – Господарського процесуального кодексу України регулюють не лише послідовність дій учасників справи, а і господарського суду, що зумовлює чіткість і передбачуваність господарського процесу для всіх учасників справи.

Література

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII (в редакції станом на 31.01.2026). URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1798-12#Text.

2. Цивільний процес України: академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл.; за ред. С.Я. Фурси. Київ: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. 848 с.

УДК 347.91/95:365(043.2)

Зарічанська З.В., здобувачка вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Здійснення судочинства українськими судами виконується відповідно до чітких алгоритмів, визначених процесуальними кодексами. Кожен з процесуальних кодексів містить основні засади відповідного судочинства, які визначають зміст самого процесу, дотримання яких

судом є необхідним і визначальним для досягнення основної мети судочинства – ухвалення законного, справедливого рішення. Так в усіх чотирьох процесах (господарському, цивільному, адміністративному та кримінальному) є спільні принципи (засади). Таким, до прикладу, є принцип верховенства права.

Водночас очевидним є те, що застосування принципу верховенства права у кожній правовій ситуації буде здійснюватися з певними особливостями, а в деяких випадках потребуватиме глибокого аналізу та співвідношення з похідними принципами [1].

Також до спільних засад, що об'єднують процеси різного судочинства є гласність і відкритість судового провадження, фіксування такого провадження відповідними технічними засобами; рівність перед законом і судом.

Проте в деяких процесах є певні засади, які не зустрічаються в інших. Так в цивільному та кримінальному процесах є необхідним дотримання принципу поваги до честі і гідності (в цивільному) та принципу поваги до людської гідності (в кримінальному). Кримінальний процес загалом має суттєві відмінності від трьох інших процесів, тому і засади судочинства в кримінальному процесі є більш широкими, що зумовлене необхідністю неухильного дотримання прав людини під час такого провадження, враховуючи її вразливий статус (підозрюваного чи обвинуваченого) в кримінальному процесі. Більш детально зупинимося на засадах інших трьох судочинств.

Цікавим є принцип змагальності сторін, який зазначений в усіх трьох процесуальних кодексах, проте якщо в Господарському процесуальному кодексі України [2] та Цивільному процесуальному кодексі України [3] така засада виділена окремо і розкрита у відповідних

самостійних статтях (стаття 13 Господарського процесуального кодексу України та стаття 12 Цивільного процесуального кодексу України), то в Кодексі адміністративного судочинства України [4] така засада поєднується з засадами диспозитивності та принципом офіційного з'ясування всіх обставин у справі (стаття 9 Кодексу адміністративного судочинства України).

Принцип офіційного з'ясування обставин у справі, який також відомий як принцип активної ролі суду, є визначальною особливістю адміністративного процесу. Необхідність його дотримання в адміністративному судочинстві пов'язане з фактичною нерівністю сторін в адміністративному процесі, адже в справі завжди з одного боку бере участь суб'єкт владних повноважень, тобто держава, а з іншого – громадянин чи юридична особа. Суб'єкт владних повноважень має більші ресурси, як людські так і технічні, саме у розпорядженні державного органу перебувають основні докази, які потребують дослідження, тому адміністративний суд наділений повноваженнями самостійно витребовувати докази від такого органу та від інших органів влади.

Важливим принципом для розгляду оскарження адміністративних рішень в судах є принцип «презумпція правомірності дій та вимог особи – дії та вимоги особи вважаються правомірними, поки інше не буде доведено під час розгляду та/або вирішення справи». Реалізувати такий принцип в господарських судах виявляється неможливо з принципових положень господарського процесу, що закріплено на рівні принципів в Господарському процесуальному кодексі України: «кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи» [5].

Таке твердження є вірним і стосовно цивільного процесу. Іншими словами в господарському та цивільному процесі превалюють принципи рівності та змагальності

сторін. Право суду самостійно здобувати докази суттєво обмежене, витребування доказів за ініціативою суду допускається у виняткових випадках, якщо суд має невпевненість, що сторона сумлінно виконує свої процесуальні обов'язки щодо подання доказів.

Засада – розумність строків розгляду справи поряд з засадами верховенства права, змагальності та справедливості, фіксування судового процесу, є обов'язковою у всіх судових процесах. І якщо в кримінальному процесі розумність строків не визначена конкретно, оскільки термін розгляду кримінальної справи залежить від великої кількості чинників, які потребують часу для врегулювання судом, то в господарському, цивільному та адміністративному процесах є чіткі часові межі розгляду справи.

У загальних судах розгляд цивільних справ на жаль досить часто здійснюється із порушенням термінів розгляду справи. Така проблема українського судочинства спричинена довготривалою судовою реформою, оскільки в ході її здійснення судді, які мали право на відставку, скористались цим, тоді як набір нових суддів здійснюється за процедурами, які є настільки тривалими, що на заповнення всіх вакантних посад йдуть роки, а то й десятиліття. Нагальною проблемою, що також спричинює триваліший розгляд справ, є і незаповнення інших посад у судах (помічників суддів, секретарів судових засідань, працівників канцелярії), які не користуються попитом серед кваліфікованих юристів в через низький рівень заробітної плати, що не відповідає рівню такої відповідальної роботи.

Водночас у господарському процесі, незважаючи на ті ж проблеми українського судочинства, вчасний розгляд справи є критично важливим, оскільки розгляд господарських справ має економічне значення. Якщо

розгляд господарської справи, що, як правило стосується коштів або майна суб'єктів підприємницької діяльності, буде тривати роками, то такі кошти знеціняться внаслідок інфляційних процесів, майно може погіршитись за своїми якостями тощо. Такі обставини знижують інвестиційну привабливість, як для іноземних інвесторів, так і для вітчизняних в економіку України, що у подальшому зумовлює зменшення робочих місць в Україні, що у свою чергу спричинює погіршення добробуту громадян.

Вчасність розгляду господарських справ є визначальною ознакою ефективності правової держави, вигоди для суб'єктів бізнесу, сприяє наданню українській економіці конкурентноспроможності на світовому рівні.

Література

1. Нецька Л. Принцип верховенства права у господарському судочинстві. Міжнародні наукові конференції Юридичного факультету, ##plugins.citationFormat.abnt.location##, jul. 2023. URL: https://ocs.nau.edu.ua/index.php/TL/bezpeka/paper/view/10049/8160.

2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII (в редакції станом на 31.12.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text.

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV (в редакції станом на 31.12.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV (в редакції станом на 31.12.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text.

5. Кунєв Ю. Правові принципи адміністративної діяльності та адміністративного судочинства в Україні. Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія:

Юридичний вісник «Повітряне і космічне право», 1(62), 59–68. https://doi.org/10.18372/2307-9061.62.16483.

УДК 349.3 (043.2)
Кашицький А. В., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ВОЛОНТЕРСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЕТЕРАНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ

Проблема налагодження функціонування ефективного правового механізму соціального захисту ветеранів війни в сучасних умовах набуває особливого значення. Підвищення навантаження на органи державної влади, що опікуються соціальною підтримкою ветеранів через збільшення кількості осіб, які мають статус учасника бойових дій або особи з інвалідністю внаслідок війни, потребує трансформації державної ветеранської політики. І в цьому контексті не остання роль відводиться волонтерській діяльності, адже питання участі волонтерів як суб'єктів недержавного сектору у наданні соціальної підтримки є важливим і своєчасним, особливо в період дії воєнного стану, коли волонтерська діяльність стала вагомим інструментом недержавного соціального захисту.

У сучасному світі волонтерська та благодійна діяльність сприймаються як вагомий ресурс соціального й економічного розвитку суспільства, спосіб вирішення важливих, суспільно значимих завдань на місцевому, регіональному та державному рівнях [1]. Формування і реалізація державної політики у сфері соціального захисту

ветеранів та членів їх сімей, зокрема забезпечення психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, зайнятості, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, а також санаторно-курортним лікуванням, житлом в умовах дефіциту ресурсів стає досить проблемним завданням та висуває необхідність пошуку шляхів зниження навантаження на державний бюджет. Тому нагальним є залучення суб'єктів волонтерської діяльності до надання такої підтримки.

Забезпечення ефективної співпраці між органами місцевого самоврядування та волонтерськими організаціями, волонтерами дозволить поєднати адміністративні ресурси, можливості існуючої в громаді інфраструктури із мобільністю, гнучкістю, адаптивністю волонтерських структур. На прикладі співпраці із волонтерами йдеться про можливість з боку органів місцевого самоврядування надавати їм необхідну інформацію, приміщення, сприяти логістиці, здійснювати юридичний супровід тощо. Своєю чергою, волонтери забезпечать потребу у кадрах та більш прогресивному і гнучкому погляді на подолання впливу того чи іншого соціального ризику.

На думку Людмили Захаренко, у зв'язку з військовими діями в Україні психологічної реабілітації потребуватимуть особи з інвалідністю внаслідок війни, що необхідно буде врегулювати на законодавчому рівні [2]. Наразі Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [3] передбачає особливості організації психологічної реабілітації як виду реабілітаційного заходу осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю. В Законі визначено хто може надавати відповідну психологічну реабілітацію, тобто законодавчо визначене формулювання «професійна діяльність» означає

наявність у надавача волонтерської психологічної допомоги (волонтера у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, волонтера-психолога) насамперед відповідної освіти та кваліфікації.

На наш погляд, з розвитком інклюзивного суспільства в Україні, було б доречно ширше розглянути питання про залучення до волонтерської діяльності самих осіб з обмеженими можливостями. Вперше про це заговорили в Україні у 2009 році, коли ратифікували Конвенцію про права осіб з інвалідністю [4]. Протягом цього часу в різних містах України почали розвиватись інклюзивні громадські простори, фонди та організації, які допомагають розвивати культуру толерантності та інклюзивності в суспільстві. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю не містить конкретних положень про волонтерство, але вона закладає основу для участі осіб з інвалідністю у волонтерській діяльності, забезпечуючи їм рівні права та можливості. Конвенція зосереджується на забезпеченні загальних прав людини для осіб з інвалідністю, що включає право на працю, освіту, доступ до інформації, участь у культурному житті та інші. Ці права, своєю чергою, можуть бути реалізовані через волонтерську діяльність. Організації, які залучають волонтерів, повинні забезпечувати доступність та інклюзивність для осіб з інвалідністю.

Закон України «Про волонтерську діяльність» [5] не містить заборон щодо участі осіб з інвалідністю у волонтерстві, а, своєю чергою, Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [6] гарантує їм рівні можливості у всіх сферах життя, включаючи волонтерство. Однак, станом на сьогодні у вітчизняному законодавстві відсутні нормативно-правові або підзаконні акти, які б прямо регулювали волонтерську діяльність осіб з інвалідністю.

Підсумовуючи, зазначимо, що необхідно розвивати інститут соціального партнерства, з допомогою якого може відбуватися взаємодія між волонтерами та органами держави, розглядати волонтерську діяльність у системі соціального партнерства недержавних організацій. Адже ефективність волонтерської діяльності лише підвищується, коли вона здійснюється за участі професійних соціальних працівників. Також важливим є партнерство між самими волонтерськими організаціями, що забезпечило б його системність. Системний правовий механізм такої співпраці на сьогодні відсутній, тому нагальним є правове забезпечення всіх процедур такого партнерства.

Література

1. United Nations Volunteers. State of the World Volunteerism Report. 2015. Manual on the Measurement of Volunteer Work. International Labour Office. Geneva: ILO. URL: https://www.unv.org/sites/default/files/2015%20State%20of%20the%20 World %27s%20Volunteerism%20Report%20-%20Transforming%20Governance.pdf.

2. Захаренко Л. Правові основи психологічного волонтерства в Україні. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/faa093c9-0250-4c57-be53-571ce3e79e46/content.

3. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 19.12.2017 № 2961-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text

4. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.

5. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text.

6. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/875-12.

УДК 347.77:331.5(477) (043.2)
Кметик Х.В., к.ю.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

СТАТУС СУБ'ЄКТА ВЕТЕРАНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У результаті збройної агресії російської федерації проблема економічної реінтеграції ветеранів набула для України особливої соціально-економічної та правової актуальності. За офіційною інформацією Міністерства у справах ветеранів України станом на 2 грудня 2025 року в Україні налічується близько 1,5 млн ветеранів [1]. Водночас, майже 77% демобілізованих військовослужбовців розглядають підприємницьку діяльність як бажаний спосіб самореалізації або вже здійснюють її на практиці [2].

Поняття «ветеранське підприємництво» вперше було інституціоналізоване в національному правовому полі України 31 липня 2025 року з ухваленням Верховною Радою України Закону України «Про ветеранське підприємництво» № 4563-IX (далі – Закон). Закон набере чинності лише 26 лютого 2026 року, що зумовлено необхідністю перехідного періоду для розроблення та прийняття відповідних підзаконних нормативно-правових актів.

Згідно статті 1 Закону, ветеранське підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність або незалежна професійна діяльність, що здійснюється суб'єктами ветеранського підприємництва, які відповідають критеріям, визначеним статтею 2 Закону, з метою досягнення економічних і соціальних результатів, у тому числі одержання прибутку [3].

Ключовою новелою Закону є запровадження спеціального правового статусу суб'єкта ветеранського підприємництва. Надання такого статусу має істотне юридичне значення, оскільки забезпечує виокремлення ветеранів як самостійної категорії суб'єктів господарювання та формує нормативні передумови для застосування щодо них спеціальних механізмів державної підтримки без порушення загальних засад приватно-правового регулювання підприємницької діяльності.

Узагальнюючи положення статті 2 Закону, слід зазначити, що законодавець сформував комплексний та достатньо широкий підхід до визначення кола суб'єктів ветеранського підприємництва, охопивши різні організаційно-правові форми здійснення економічної діяльності ветеранами війни. Суб'єктами ветеранського підприємництва визнаються як ветерани, які безпосередньо провадять підприємницьку або професійну діяльність у статусі фізичної особи, так і юридичні особи приватного права, у яких ветерани відіграють визначальну роль у власності та управлінні.

Статус суб'єкта ветеранського підприємництва не може бути надано юридичній чи фізичній особі у разі порушення вимог щодо розкриття інформації про кінцевих бенефіціарних власників або структуру власності; наявності серед засновників, учасників чи осіб, що здійснюють вирішальний вплив, держави, визнаної

державою-агресором, пов'язаних з нею осіб або суб'єктів із держав, віднесених FATF до переліку таких, що не співпрацюють у сфері протидії відмиванню доходів. Також такий статус виключається для юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством іноземної держави, підсанкційних або пов'язаних із підсанкційними особами, а також тих, що перебувають у процесі припинення (крім перетворення). Фізичні особи-підприємці та особи, які здійснюють незалежну професійну діяльність, не можуть бути суб'єктами ветеранського підприємництва у разі відсутності громадянства України (за винятками, встановленими законом) або втрати статусу ветерана війни.

Статус суб'єкта ветеранського підприємництва не є автоматичним і надається лише за встановленим порядком на строк п'ять років з дати набуття. Статус надається з дня внесення відомостей до Єдиного державного реєстру ветеранів війни (ЄДРВВ) Міністерством у справах ветеранів, після чого формується витяг з унікальним електронним ідентифікатором.

Право на статус суб'єкта ветеранського підприємництва поширюється на фізичних та юридичних осіб незалежно від дати їх створення або державної реєстрації – до або після набрання чинності Законом – за умови відповідності критеріям статті 2 Закону.

Міністерство у справах ветеранів уповноважене як надавати, так і припиняти або позбавляти статус суб'єкта ветеранського підприємництва. Закон встановлює чіткий і формалізований перелік підстав для припинення або позбавлення цього статусу, що забезпечує правову визначеність, запобігає зловживанням та гарантує цільове використання державної підтримки ветеранського підприємництва.

Стаття 7 Закону визначає, що позбавлення або припинення статусу суб'єкта ветеранського підприємництва призводить до втрати права на державну підтримку, пільги та інші форми сприяння, передбачені Законом та державними програмами. Проте це не припиняє саму підприємницьку чи професійну діяльність, лише означає виключення суб'єкта з кола спеціальних учасників правовідносин у сфері ветеранського підприємництва та припинення застосування до нього спеціального правового режиму підтримки [3].

Література

1. Ветеранів в Україні стає більше: як зміниться їх кількість після завершення війни. *РБК-Україна.* 02.12.2025. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/ veteraniv-ukrayini-stae-bilshe-k-zminitsya-1764664391.html (дата звернення: 08.02.2026).

2. Селіванова І. А. Легальне поняття ветеранського підприємництва в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. Актуальні проблеми економіко-правового регулювання екологічних відносин в сучасних умовах: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу, м. Харків, 18 верес. 2025 р.; Інновації та сталий розвиток у економіко-правових дослідженнях та стратегія їх реалізації: зб. наук. пр. панельної дискусії, 2 верес. 2025 р. в рамках IX Харків. Міжнар. юрид. форуму / за ред. С.В. Глібка, В.Л. Бредіхіної; НДІ ПЗІР НАПрН України. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2025. С. 155–161.

3. Про ветеранське підприємництво: Закон України від 31.07.2025 р. № 4563-IX. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4563-20#Text (дата звернення: 08.02.2026).

УДК 349.3 (043.2)
Коваленко Р.І., д.ю.н.,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН НА РИНКУ ПРАЦІ

У XXI столітті соціальна безпека виконує системоутворюючу функцію у структурі національної безпеки, оскільки рівень захищеності населення від соціальних ризиків безпосередньо визначає стійкість держави, соціальну стабільність та довіру до інститутів влади. Сучасні трансформації ринку праці, спричинені цифровізацією, автоматизацією та поширенням гіг-економіки, детермінують нові типи соціальних ризиків, які традиційні моделі правового регулювання вже не здатні охопити. Редукція традиційних трудових моделей, дискретність трудових траєкторій і розширення нестандартних форм зайнятості зумовлюють фрагментацію системи соціальних гарантій і ускладнюють реалізацію конституційного права на соціальний захист.

Як зазначає L. Rish (2022), у межах соціального права ЄС соціальна безпека розглядається як активна функція держави, спрямована не лише на компенсацію соціальних втрат, але й на превенцію ризиків через адаптацію правових механізмів до динаміки праці [1]. Водночас I. Senyuta (2023) обґрунтовує, що цифровізація породжує новий тип соціальних ризиків — інформаційні, алгоритмічні та когнітивні, які класичні системи страхування не охоплюють [9]. На думку D. Brown (2021), саме колективно-договірне регулювання має стати

ключовим інструментом забезпечення соціальної стабільності в умовах платформеної економіки [5].

У науковій літературі сформовано декілька підходів до розуміння соціальної безпеки. Одні автори ототожнюють її з системою соціального забезпечення («social security»), інші — з ширшим станом захищеності особи («social safety»). У межах сучасної соціально-правової доктрини доцільно розглядати соціальну безпеку як інтегративну категорію, що поєднує соціальну стабільність, гідну працю, доступ до базових благ і гарантії цифрових прав особи. Вона передбачає не лише матеріальну підтримку, але й активні механізми адаптації до технологічних змін — перекваліфікацію, розвиток цифрових компетентностей, інформаційну захищеність і підтримку працівників у перехідних формах зайнятості.

Під правовими засобами забезпечення соціальної безпеки в умовах технологічних ризиків пропонується розуміти систему юридичних інструментів (норми, механізми, процедури), спрямованих на попередження, мінімізацію й компенсацію нових соціальних ризиків, пов’язаних із трансформацією праці. До них належать конституційні гарантії, галузеві норми трудового та соціального законодавства, спеціальні регуляторні інститути — страхування від технологічного безробіття, програми перекваліфікації, підтримка цифрових прав працівників. На конституційному рівні визначальним є положення про право людини на соціальну безпеку та обов’язок держави створювати умови для його реалізації через систему соціальних стандартів і страхових механізмів [3].

Сучасна правова доктрина трудового та соціального забезпечення визнає необхідність перегляду категорій «працівник» і «зайнята особа» з урахуванням нових форм праці, які виникають унаслідок автоматизації. Як

підкреслює A. Lopez (2022), юридична модель працівника більше не може обмежуватися індустріальним підходом, а повинна враховувати «цифрову залежність» і алгоритмічне управління [5]. Це створює передумови для впровадження спеціальних гарантій для працівників цифрових платформ, включно з презумпцією трудових відносин у разі економічної залежності, правом на доступ до алгоритмів управління працею, правом на навчання протягом життя.

На міжнародному рівні концепція соціальної безпеки закріплена у низці актів Міжнародної організації праці, Європейської соціальної хартії (переглянутої), а також у рекомендаціях Європейської комісії щодо забезпечення соціальних прав у цифровій економіці (2022). Згідно зі статтею 12 Хартії, держави зобов'язані адаптувати системи соціального забезпечення до змін економічного середовища, що безпосередньо охоплює технологічні трансформації праці [10].

Отже, технологічні ризики набувають статусу нової правової категорії, що має бути інтегрована у структуру трудового та соціального права. До таких ризиків належать втрата професії через автоматизацію, зниження доходів у гіг-секторі, цифрова нерівність і алгоритмічна дискримінація. Правові засоби їх подолання повинні включати: створення інституту страхування від технологічного безробіття; розширення охоплення соціальним страхуванням працівників гіг-платформ; закріплення права на цифрову освіту та перекваліфікацію як елементу соціальної безпеки.

Таким чином, соціальна безпека в умовах технологічних ризиків постає як динамічна правова система, що поєднує превентивні, компенсаторні та адаптивні механізми. Її ефективність залежить від здатності держави інтегрувати класичні інструменти соціального забезпечення з новими регуляторними

моделями цифрової економіки. Необхідним є прийняття спеціального закону «Про соціальну безпеку в умовах цифрової економіки», який би визначав основи соціальної політики у сфері інноваційної зайнятості, закріплював гарантії для працівників цифрових платформ і формував засади адаптивного соціального страхування.

Література

1. Labour law and social security law: social value in the modern world. SHS Web of Conferences. 2022. Vol. 134. Article 00045. DOI: 10.1051/shsconf/202213400045.

2. Social Security as the Basis of the National Security of the Country and the Region. SHS Web of Conferences. 2021. Vol. 92. Article 04015. DOI: 10.1051/shsconf/20219204015.

3. Constitutional Terminology in Social Security Law. Law and Social Security. 2024. URL: https://lawinfo.ru/articles/6135/konstitucionnaya-terminologiya-v-prave-socialnogo-obespeceniya (дата звернення: 25.10.2025).

4. Technology and Jobs: A Systematic Literature Review. arXiv, 2022. DOI: 10.48550/arXiv.2204.01296.

5. Taming Proteus: Challenges for Risk Regulation of Powerful Digital Labor Platforms. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2022. Vol. 19, No. 10. DOI: 10.3390/ijerph19106196.

6. Social Security: Past, Present and Future. London School of Economics Public Policy Review. 2020. DOI: 10.31389/lseppr.7.

7. Insights into the Development of the Security Concept. Journal of Security and Sustainability Issues. 2023. Vol. 12, No. 3. DOI: 10.9770/jssi.2023.12.3(20).

8. Financial and Investment Model for Social Security and Sustainable Economic Growth. Finance: Theory and Practice. 2024. DOI: 10.26794/2587-5671-2024-28-5-XX.

9. The Concept and Content of Social Protection and Social Security for the Population in Modern Ukraine. Економіка та держава. 2023. URL: https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/2077 (дата звернення: 25.10.2025).

10. The Right to Social Security Under International Law. Mediterranean Journal of Social Sciences. 2016. Vol. 7, No. 5. DOI: 10.5901/mjss.2016.v7n5p.

УДК 331:335.01:349.2 (043.2)

Князькова Л.М., к.ю.н., доцент,
ТОВ «Технічний університет «Метінвест політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна

ЩОДО ДЕЯКИХ ПИТАНЬ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Майже чотири роки в Україні діє воєнний стан. Війна спричинила незліченні людські та матеріальні втрати. Кожен день ворог наносить значні удари по інфраструктурі країни, багато підприємств зазнають пошкоджень, а в деяких випадках — і повного знищення. Перед Україною постає безліч викликів щодо організації праці, які необхідно подолати. Особливої уваги потребує питання реалізації трудових прав в умовах війни та вимушеної міграції. Разом з цим необхідно забезпечити євроінтеграційні процеси, врахувати тенденції глобалізації.

Конституція України у ч.1 статті 43 передбачає, що держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю [1]. Зобов’язання держави створити умови для реалізації трудових прав вимагають пошук нових підходів до способів організації праці, які враховують інтереси як роботодавців так і працівників.

Не дивлячись на те, що поки не прийнято новий Трудовий кодекс, практика законотворчості у сфері праці в останні роки базується на прийнятті законів, які вносять зміни у Кодекс законів про працю, доповнюючи його новими статтями, а в деяких випадках і розділами.

Законом України «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо удосконалення правового регулювання окремих питань надомної та дистанційної роботи» від 27.03.25 року № 339-IX [2] КЗпП доповнено положенням про те, що за погодженням із роботодавцем працівник може працювати на умовах надомної або дистанційної роботи у разі навчання його дитини віком до 14 років у закладі загальної середньої освіти за дистанційною формою здобуття освіти відповідно до наказу (розпорядження) керівника такого закладу освіти на період такого навчання. Таке доповнення набуває особливого значення в умовах суворої зими 2026 року, коли ситуація з енергопостачанням викликала перехід значної кількості школярів на дистанційну форму навчання. Таким чином, положення цього Закону надають можливість поєднувати батькам роботу і виконання батьківських обов'язків.

14.06.2025 набули чинності зміни за Законом «Про внесення змін до Закону України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" щодо обміну інформацією та призупинення дії трудового договору» від 01.05.25 року № 4412-IX, яким розширено ст.ст. 5, 7, 16 цього Закону щодо прогулу, обміну контактними даними та призупинення дії трудового договору. Встановлено обов'язок підтримувати зв'язок між сторонами трудового договору: кожна сторона (роботодавець і працівник) зобов'язана постійно забезпечувати можливість зв'язку; а у разі зміни контактних даних — повідомити іншу сторону протягом 10 календарних днів. Встановлена заборона

звільняти за прогул працівників, який працює в зоні бойових дій, але відсутність на роботі не оплачується і не входить до стажу для щорічної відпустки [3].

Черговим кроком зміни трудового законодавства з урахуванням вимог сьогодення є прийняття Закону України «Про професійну освіту» від 21.08.25 року № 4574-IX, який набрав чинності 12.09.25 [4], який серед іншого вносить зміни у Кодекс законів про працю. Цей закон вперше запровадив студентський трудовий договір, який має на меті врегулювати працю студентів й визначити прозорі правила для укладання і дії трудового договору.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо організації трудових відносин в умовах воєнного стану» від 9 жовтня 2025 року № 4630-IX врегульовано питання прийняття на роботу військовозобов'язаних, які мають проблеми з військово-обліковими документами, їх тимчасове бронювання та звільнення з роботи [5] .

Цілком погоджуємось з думкою членкіні Комітету НААУ з питань трудового права Ганни Лисенко, що 2025 рік показав чіткий курс України на посилення соціальної захисту працівників, адаптацію трудового законодавства до умов воєнного стану та наближення до європейських стандартів [6].

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 30.01.2026).

2. Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо удосконалення правового регулювання окремих питань надомної та дистанційної роботи: Закон України від 27.03.25 року № 339-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4339-20#Text (дата звернення: 30.01.2026).

3. Про внесення змін до Закону України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" щодо обміну інформацією та призупинення дії трудового договору: Закон України від 01.05.25 року № 4412-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4412-20#Text (дата звернення: 30.01.2026).

4. Про професійну освіту: Закон України від 21.08.25 року № 4574-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-20#Text (дата звернення: 30.01.2026).

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо організації трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 9 жовтня 2025 року № 4630-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4630-20#Text (дата звернення: 30.01.2026).

6. Лисенко Ганна. Трудові зміни 2025, які треба знати працівникам і роботодавцям. Національна асоціація адвокатів України. URL: https://unba.org.ua/publications/11275-trudovi-zmini-2025-roku-yaki-varto-znati-robotodavcyam-i-pracivnikam.html (дата звернення: 30.01.2026).

УДК 346.7:620.92 (043.2)

Корват О.В., к.е.н., доцент, п.н.с.,
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України,
м. Харків, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СФЕРИ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Відновлювана енергетика є стратегічним напрямом енергетичної політики України, яка спрямована на заощадження традиційних енергетичних ресурсів,

скорочення викидів парникових газів, поліпшення стану довкілля, забезпечення енергетичної безпеки й енергетичної незалежності держави [1]. Важливість сфери відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) для економіки країни обумовлює необхідність стимулювання її розвитку.

За аналогією із терміном «стимулювання розвитку регіонів» [2] стимулювання розвитку відновлюваної енергетики можна розглядати як комплекс правових, фінансових, організаційних й інших інструментів, спрямованих на більш ефективне, надійне й безпечне функціонування цієї сфери діяльності на основі використання потенціалу регіонів, держави, підприємств і громадян з урахуванням їх економічних, екологічних та соціальних інтересів.

Сутність стимулювання полягає у спонуканні суб'єктів до певної поведінки чи здійснення конкретних дій [3, с. 31-32; 4, с. 21], що відповідають цілям державної політики, із збереженням їх свободи вибору. Форми такого спонукання бувають різноманітними. Зокрема, уточнюючи класифікацію В. Рогова, стимулювання можна поділити за способом впливу на заохочувальне та стримувальне, за джерелом впливу – на пряме й непряме, за природою – на фінансове та нефінансове, за рівнем реалізації – на макро-, мезо та мікростимулювання [3, с. 34].

З урахуванням актуальності інноваційного розвитку енергетичного сектору [5] стимулювання слід диференціювати за трьома напрямами:

- інноваційна діяльність у сфері ВДЕ,
- енергетичні мережі та виробництво енергії у великих масштабах;
- мала розподілена генерація домогосподарствами і підприємствами.

Виокремлення цих трьох напрямів доцільно через відмінності у складі суб'єктів, їхніх цілей і ризиків, що

потребує від держави застосування специфічних інструментів стимулювання для кожного з них. Для науковців й інноваторів такими інструментами є грантова підтримка, податкові кредити на НДДКР, прискорене патентування, регуляторні пісочниці. Стимулювання виробників енергії може відбуватись за рахунок зелених тарифів, аукціонів, державних гарантій. До специфічних інструментів заохочення активних споживачів (prosumer) слід віднести систему чистого обліку (net billing), пільгове кредитування, спрощене приєднання до електромереж, звільнення від ПДВ на обладнання для власних потреб.

Слід зазначити, що стимулювання має цільовий і переважно тимчасовий характер, оскільки воно застосовується у випадках, коли ринкові механізми самостійно не забезпечують бажаного суспільно-економічного та екологічного результату. Після досягнення цілей державної політики або істотної зміни умов механізми стимулювання доцільно трансформувати відповідно до нових обставин.

Наразі відновлювана енергетика досягла певного рівня зрілості, що зумовлює зміну парадигми її державного регулювання та поступову трансформацію механізмів стимулювання. Ці процеси вже досліджуються у наукових публікаціях [6-9], результати яких засвідчують заміну прямої фінансової підтримки комплексними стратегіями впливу, «зелених» тарифів – конкурентними моделями (зокрема аукціонами), одноінструментних стимулів – багатовимірними механізмами, що інтегрують декілька векторів заохочення та стримування.

Отже, стимулювання розвитку відновлюваної енергетики – це система закріплених у законодавстві правових засобів, спрямованих на спонукання суб’єктів до виробництва та використання енергії з відновлюваних джерел, а також до розробки і впровадження інновацій у

цій галузі. З огляду на технологічну складність і високу капіталомісткість процесів генерації, транспортування та зберігання енергії, наявність дієвих механізмів стимулювання в державній політиці є її системоутворюючими елементами, що мають забезпечити досягнення державою стратегічних цілей енергетичної безпеки, екологічної стійкості й економічної ефективності.

Література

1. Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 року: затверджено розпорядженням КМУ від 13.08.2024 р. № 761-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2024-%D1%80#Text.

2. Стимулювання розвитку регіонів. Термінологія законодавства. Верховна рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/28771.

3. Рогов В.Г. Стимулювання та стимули в економіці: визначення та класифікація. Економічний аналіз. 2017. Т. 27. № 2. С. 30–35. URL: https://eir.nuos.edu.ua/handle/123456789/2454.

4. Курепіна О.Ю. Стимулюючий правовий режим господарювання у системі господарського права: поняття та співвідношення зі спеціальним режимом господарювання. Економіка та право. 2023. № 3. С. 18-40. DOI: https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.03.018.

5. Правове забезпечення інноваційного розвитку енергетичної системи України: монографія. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2025.

6. Handoyo S. Sustainability in the energy sector: A systematic literature review of energy transitions, technologies, and policy instruments. Energy Reports. 2026. Vol. 15. 108937. DOI: https://doi.org/10.1016/j.egyr.2025.108937.

7. Ramos Farroñán E. V., Farfán Chilicaus G. C., Cruz Salinas L. E., Correa Rojas L., Chuquitucto Cotrina L. K.,

Licapa-Redolfo G. S., Vera Zelada P., Vera Zelada L. A. Green Finance and the Energy Transition: A Systematic Review of Economic Instruments for Renewable Energy Deployment in Emerging Economies. Energies. 2025. Vol. 18, № 17. 4560. DOI: https://doi.org/10.3390/en18174560.

8. Siddika A., Sarwar A., Tareq M. A., Rahman H. M. M., Haron R. Green innovation and renewable energy sources policies: A systematic and integrative review. Sustainable Futures. 2025. Vol. 10, 100870. DOI: https://doi.org/10.1016/j.sftr.2025.100870.

9. Taghipour P., Rostamzadeh R., Esgandari K., Sarhangi K. A new policy model for renewable energy development. Sustainable Futures. 2025. Vol. 10. 101251. DOI: https://doi.org/10.1016/j.sftr.2025.101251.

УДК 347.6 (043.2)

Коросташивець Ю.Г., к.ю.н., доцент,
Київський фаховий коледж туризму та готельного господарства,
м. Київ, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАСТАВНИЦТВА: ПРАВОВИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ

Наставництво – це правовий інститут, який має свої прояви у різних сферах суспільного життя.

Станом на сьогодні правовою основою регламентації наставництва є Постанова Кабінету Міністрів України від 4 липня 2017 р. № 465 «Деякі питання здійснення наставництва над дитиною».

18 грудня 2025 року був прийнятий Закон України № 4744-IX «Про наставництво», який почне діяти з 16 липня 2026 року. Цей закон започатковує новий етап у правовому регулюванні питання наставництва [2].

Відповідно до п. 2 Положення про наставництво, наставництво – це добровільна безоплатна діяльність наставника з надання дитині, яка проживає у закладі, індивідуальної підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя.

Так, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про наставництво» (далі – Закону), наставництво – добровільна, безоплатна, регулярна діяльність, спрямована на розвиток особистісного потенціалу особи (осіб), щодо якої (яких) може здійснюватися наставництво, з урахуванням її (їхніх) індивідуальних потреб і особливостей. Тобто в самому визначені розширено коло суб'єктів по відношенню до яких може бути здійснено наставництво.

Відповідно до п. 3 Положення, метою наставництва є підготовка дитини, яка проживає у закладі, до самостійного життя шляхом розвитку її фізичного, духовного та інтелектуального потенціалу, впевненості у власних силах, формування культурних і моральних цінностей.

Відповідно до ст. 5 Закону, розширено і мету за допомогою якої можна визначити види наставництва, а саме, метою наставництва є надання особі, щодо якої може здійснюватися наставництво, підтримки для подолання соціальних, психологічних та освітніх труднощів, розвитку необхідних життєвих навичок, підвищення здатності до самостійного та відповідального життя.

Наставництво здійснюється в індивідуальній формі однією повнолітньою дієздатною особою над однією дитиною.

Наставником може бути повнолітня дієздатна особа, яка пройшла курс підготовки з питань соціальної адаптації дітей та їх підготовки до самостійного життя (далі - курс підготовки), отримала висновок про те, що вона може

провадити діяльність з організації наставництва, та уклала договір про наставництво [3].

Ч. 2 ст. 5 Закону, розширено склад осіб над якими може бути встановлено наставництво: малолітня, неповнолітня вагітна жінка, яка перебуває у складних життєвих обставинах, одинока мама (батько) віком до 23 років, яка (який) перебуває у складних життєвих обставинах, особа віком від 18 до 23 років з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, особа віком від 18 до 23 років, яка проживає (перебуває) у закладах різного типу і форми власності та підпорядкування і перебуває у складних життєвих обставинах.

Разом з тим Закон закріпив і вимоги до наставника. Отже, відповідно до ст. 12 Закону, наставником може бути: особа, яка досягла 21 року і пройшла курс підготовки із здійснення наставництва та отримала позитивний висновок про можливість здійснення наставництва за результатами його проходження, уклала договір про наставництво.

Отже, новий підхід до регулювання підвищує вимоги до наставника і робить даний інститут більш відповідальним.

У зв'язку з вище обумовленим, можна виділити такі види наставництва, як соціальне, психологічне, освітнє, трудове, медичне.

Розширено і коло осіб по відношенню до яких може бути здійснено наставництво. Так, відповідно до ч. 1 ст. 11 Закону регламентує перелік дітей над якими може встановлюватися наставництво, а саме діти, які досягли десятирічного віку та є: дитиною-сиротою, дитиною, позбавленою батьківського піклування, дитиною, яка має батьків, перебуває у складних життєвих обставинах та/або проживає (перебуває) у закладі різного типу і форми власності та підпорядкування, дитиною з числа осіб,

визначених статтями 10 і 10-1 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", дитиною, яка має статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, наданий відповідно до Закону України "Про охорону дитинства", дитиною, яка була депортована та/або примусово переміщена внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, дитиною з сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах.

Постанова Кабінету Міністрів України від 4 липня 2017 р. № 465 не містить прямої вказівки на осіб, які не можуть здійснювати наставництво, а здійснює посилання на ст. 212 Сімейного кодексу України) [1].

Норми Закону, а саме ч. 3 ст. 12 закріпила перелік осіб, які не можуть бути наставником: визнана недієздатною або цивільна дієздатність якої обмежена, не є громадянином України і постійно не проживає на території України, позбавлена батьківських прав, якщо такі права не було поновлено, була усиновлювачем, опікуном, піклувальником, прийомним батьком, батьком-вихователем або наставником, але усиновлення скасовано або визнано недійсним, опіку чи піклування припинено, діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу припинено або договір про наставництво розірвано з її вини, страждає на психічні розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин, страждає на алкогольну, наркотичну або інші види залежності, має захворювання, розлади або стани, перелік яких затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, які встановлені за результатами медичного огляду, була засуджена за злочини проти основ національної безпеки України, кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я, волі, честі та

гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також за злочини, передбачені статтями 164, 166, 167, 169, 181, 187 Кримінального кодексу України, або має непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення інших кримінальних правопорушення, за станом здоров'я потребує постійного стороннього догляду, перебуває у розшуку, під слідством або є підсудною (до завершення відповідного провадження), вчинила домашнє насильство, насильство за ознакою статі та до неї було застосовано адміністративне стягнення за його вчинення, є громадянином держави-агресора та/або держави, щодо якої Україною застосовано секторальні санкції, перебуває у шлюбі з громадянином держави-агресора та/або держави, щодо якої Україною застосовано секторальні санкції.

Інститут наставництва – це інститут який покликаний розвивати потенціал осіб у різних сферах життя з урахуванням особливостей фізичного та психічного розвитку. Наставництво направлене на відповідальну допомогу.

Література

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14 (дата звернення: 02.02.2026).

2. Про наставництво Закон України 18 грудня 2025 року № 4744-IX / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4744-20#Text (дата звернення: 02.02.2026).

3. Деякі питання здійснення наставництва над дитиною Постанова Кабінету Міністрів України від 4 липня 2017 р. № 465 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2017-%D0%BF#Text (дата звернення: 02.02.2026).

УДК 347.1:347.7:004(043.2)
Кришталь А.В., Нерослик К.А., курсанти,
Керелін В.В., п/п-к юстиції,
Військовий інститут Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Протягом понад двох десятиліть після набрання чинності Цивільним кодексом України від 16 січня 2003 р. № 435-IV головною структурною вадою вітчизняного приватного права залишалось паралельне існування двох кодифікованих актів — ЦК та Господарського кодексу України — із принципово різними методологічними підходами до регулювання однакових за природою відносин. Господарський кодекс запроваджував конструкції, що за своєю суттю суперечили приватноправовій логіці: господарські зобов'язання трактувались не через призму рівності і диспозитивності, а крізь призму господарської діяльності й публічного нагляду. Наслідком стала хронічна колізія між статтями 526–545 ЦК про зобов'язання та відповідними нормами ГК, що породжувала непередбачуваність судової практики і дезорієнтувала учасників правовідносин [1, с. 33].

Скасування Господарського кодексу з 28 серпня 2025 року, хоч і усунуло найгострішу колізію, водночас

поставило нові питання: яким чином стаття 9 ЦК України — що визначала субсидіарне застосування кодексу до господарських, трудових та сімейних відносин — підлягає переосмисленню в умовах монізму приватноправового регулювання. Уже саме формулювання цієї статті, орієнтоване на взаємодію з ГК, потребує редакційного оновлення.

21 жовтня 2025 року Верховна Рада прийняла за основу законопроєкт № 14056 про рекодифікацію книги першої ЦК України. Одна з ключових новел — законодавче закріплення поняття «приватних відносин» та запровадження презумпції приватного характеру відносин: якщо публічний характер відносин не визначено законом і не випливає з їхньої суті, вони вважаються приватними. Подібна презумпція давно стала нормою у правових системах романо-германської традиції, зокрема у Швейцарії та Нідерландах, і її відсутність в українському праві тривалий час породжувала неоднозначне тлумачення меж між цивільним і публічним регулюванням.

Водночас рекодифікація несе в собі методологічний ризик, на який варто зважати. Будь-яке нормативне закріплення «концепції конституції приватного права» є декларативно привабливим, але технічно небезпечним: воно може спровокувати судову практику до надмірно широкого трактування приватноправової автономії, знімаючи обмеження, що встановлені у спеціальному законодавстві з цілком обґрунтованих соціальних мотивів. Розширення змісту статті 3 ЦК (загальні засади) через відкритий перелік принципів — добросовісність, справедливість, розумність — є кроком у правильному напрямі, але потребує вироблення чітких критеріїв їх судового застосування.

Відносини, що виникають у цифровому середовищі, демонструють найбільш гостре розходження між існуючим

нормативним матеріалом і реальними потребами обороту. Стаття 177 ЦК України встановлює перелік об'єктів цивільних прав — речі, майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної діяльності та нематеріальні блага. Жоден із перелічених видів у чинній редакції не охоплює достатньою мірою токенізовані активи, невзаємозамінні цифрові об'єкти чи права, засвідчені смарт-контрактами. Водночас оборот таких активів вже відбувається і породжує реальні спори, розв'язувані судами на підставі аналогії закону згідно зі статтею 8 ЦК.

В.Г. Воронкова, Н.П. Капітаненко та В.О. Нікітенко фіксують принципову суперечність між темпами розвитку цифрового обороту і консерватизмом правових механізмів захисту, зокрема у сфері інтелектуальної власності [2, с. 34]. Проблема не зводиться до термінологічного оновлення — вона вимагає переосмислення базових конструкцій права власності та зобов'язань стосовно нематеріальних цифрових об'єктів. Безумовне поширення речово-правових концепцій на цифрові активи є методологічно хибним, оскільки такі активи можуть одночасно існувати у множині ідентичних копій або бути нерозривно пов'язані з особою без можливості відчуження у традиційному розумінні.

Принцип автономії волі, закріплений у статті 627 ЦК, у сучасних умовах зазнає тиску одразу з кількох напрямів: з боку регуляторного права ЄС, яке вводить численні обмеження у споживчих, трудових та фінансових відносинах; з боку воєнного законодавства, що тимчасово змінює режим виконання договорів і відповідальності; нарешті, з боку судової практики, що активно застосовує доктрину добросовісності для коригування наслідків формально законних, але несправедливих договірних умов. Кожна з цих тенденцій окремо є виправданою, але разом

вони формують фрагментований і непослідовний правовий ландшафт, у якому сторони договору не можуть достовірно передбачити правові наслідки власних дій.

Розвиток приватноправових відносин в Україні 2025–2026 років відбувається в умовах одночасної дії трьох процесів: ліквідації нормативного дуалізму через скасування ГК, рекодифікації загальної частини ЦК і цифрової трансформації обороту. Кожен із цих процесів самостійно є викликом для науки і практики, а їх поєднання утворює конфігурацію, що вимагає від доктрини чітких концептуальних відповідей – а не лише опису змін. Належне вирішення зазначених проблем неможливе без теоретичного переосмислення базових категорій: суб'єктивного обов'язку, меж автономії волі, правового режиму цифрових об'єктів і меж диспозитивності в умовах ускладненого регуляторного середовища .

Література

1. Воронкова В.Г., Капітаненко Н.П., Нікітенко В.О. Правові засади захисту інтелектуальної власності у цифровому суспільстві. Science Rise: Juridical Science. 2019. № 4 (10). С. 32–37.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

УДК 342.1 (043.2)

Купіна Л.Ф., д.ю.н, професор,
Інститут правотворчості та науково- правових експертиз НАН України,
м. Київ, Україна

НОВА ПАРАДИГМА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: СОЦІАЛЬНА СТІЙКІСТЬ УКРАЇНИ

На сьогодні Україна перебуває на шляху пошуку політичних, правових та економічних рішень, реалізація яких забезпечить повоєнне відновлення країни. Існує думка, що з початком російсько-української війни з повістки дня України зникли питання сталого розвитку [1; с. 5]. Не можемо, у повній мірі, погодитися з цією позицією, адже наша держава за підтримки міжнародної спільноти, розглядає повоєнне відновлення та сталий розвиток України як дві взаємодоповнюючі складові розбудови перспективної європейської країни. Вказане підтверджується тим, що у липні 2022 року, на Міжнародній конференції з питань відновлення України, схвалені керівні процесу відновлення - «Принципи Лугано», до яких віднесено: партнерство; спрямованість на реформи; прозорість, підзвітність та верховенство права; демократична участь; залучення багатьох зацікавлених сторін; гендерна рівність та інклюзія; сталий розвиток [2]. Відповідно до підсумкового документу конференції, відновлення України передбачає забезпечення відбудови, відповідно до Порядку денного сталого розвитку до 2030 року, інтегруючи в процес відновлення соціальні, економічні та екологічні аспекти. Водночас, варто визнати, що у світовій практиці реалізації Порядку денного сталого розвитку прослідковується не досить активний прогрес у досягненні Цілей сталого розвитку. Так, у звіті про досягнення Цілей сталого розвитку у 2024 році зафіксовано, що термін реалізації програми сталого розвитку спливає через шість років, а більшість цільових показників мають мінімальний або середній прогрес у виконанні, деякі з них мають мінусові показники. Зважаючи на наслідки російсько-української війни, така

тенденція притаманна й Україні, що абсолютно не корелюється з програми спрямованими на повоєнне відновлення, адже досягнення сталого розвитку є основою соціальної справедливості та безпеки, що забезпечить відродження правової та соціальної держави.

Варто зазначити, що наявність соціальної складової, у будь якому суспільно-політичному процесі, є основою його успішної реалізації, адже від цього залежить забезпечення соціальної справедливості в суспільстві, рівень індексу людського розвитку та якість людського капіталу. Зважаючи на це, соціальний аспект у відновленні України набуває нового виміру, який покликаний забезпечити рівність прав і можливостей, збалансувати ринок праці та підвищити продуктивність, зміцнити людський капітал, задовольнити потреби осіб з обмеженими можливостями, що в сукупності сформує соціальну стійкість держави.

Дослідники стійкості визначають, що соціальна стійкість представляє здатність спільноти передбачати ризик, обмежувати вплив і швидко відновлюватися шляхом виживання, адаптації, еволюції та зростання в умовах бурхливих змін. Убачається, що соціальна стійкість нерозривно пов'язана із соціальною згуртованістю. Цей інструмент стабілізації суспільно-політичного режиму є надзвичайно важливим для України, та неодноразово демонстрував свою силу у критичних для країни обставинах, а саме під час Революції на граніті, Помаранчевої революції, Революції гідності, російсько-української війни. Досвід цих протистоянь свідчить про те, що громадянське суспільство здатне проявити свою соціальну згуртованість задля утвердження загальнолюдських цінностей та розвитку людського капіталу.

Рада Європи визначає соціальну згуртованість як здатність суспільства забезпечувати добробут усіх своїх членів – мінімізуючи диспропорції й уникаючи маргіналізації – керувати відмінностями й розбіжностями і забезпечувати засоби досягнення добробуту для всіх членів. Ключові завдання соціальної згуртованості: соціальний захист і соціальна справедливість; доступ до прав для всіх; повага до гідності інших і різноманіття; індивідуальна свобода і право кожного й кожної мати можливості для особистісного розвитку; солідарність; участь у демократичних процесах [4].

Документи Ради Європи деталізують групу прав людини і категорії суб'єктів, залучення яких до певних сфер життя характеризує рівень соціальної згуртованості суспільства. Так, соціальна згуртованість ідентифікується через рівність у користуванні правами, доступ до фундаментальних прав, ступінь забезпечення людської гідності та визнання різноманітності, здатності суспільства забезпечувати автономію і розвиток особистості, у поєднанні із участю у суспільних процесах. Пріоритетними сферами життя, де забезпечується соціальна згуртованість є працевлаштування, купівельна спроможність, забезпечення житлом, медичне й соціальне забезпечення, харчування, освіта, комунікація, культура. Суб'єктами, які повинні обов'язково бути залученими до соціальної згуртованості є особи, які належать до національних меншин, мігранти / мігрантки, діти, люди похилого віку, люди з інвалідністю, жінки [5].

Україна як майбутній член європейської спільноти розвиває соціальну згуртованість через політику децентралізації, що сприяє соціальному розвитку громад та напрацюванню нових механізмів у виявленні потреб зацікавленого у державній послузі громадянина. Водночас, нинішні умови функціонування нашої держави вимагають

корегування суб'єктного складу, що може бути задіяний у соціальній згуртованості. На сьогодні особлива увага має бути зосереджена на залученні до соціальної згуртованості ветеранів та ветеранок, які є значною частиною національного людського потенціалу і здатні ефективно впливати на зміцнення людського капіталу.

Соціальна згуртованість здатна вплинути на зміну вектору у реалізації соціальної функції держави: забезпечення соціальної справедливості, рівності прав та можливостей і створення ефективної системи соціальної підтримки в залежності від нагальних потреб людини, які оцінюються на рівні територіальних громад, при активній взаємодії влади, особи та громадянського суспільства. Фактично це засади модернізації соціальної функції держави, що впроваджуватимуться при розробці соціальних реформ, які мають бути спрямованні на зміцнення людського капіталу.

З цією метою варто затвердити Національну Стратегію розвитку освіти і науки з операційним планом дій, впроваджені заходи якого забезпечить зміцнення інтелектуального потенціалу країни; реалізувати Стратегію демографічного розвитку України, адаптувати до вимог часу міграційну політику України, яка би зміцнила кількісну і якісну складову населення України, розробити та схвалити комплексну стратегію повернення та реінтеграції осіб, які отримали тимчасовий захист інших країн; впровадити ефективні системи піклування про здоровий, безпечний та безбар'єрний спосіб життя і тим самим забезпечити доступ до якісних послуг у сфері охорони здоров'я, акцентуючи увагу на заходах спрямованих на психологічну реабілітацію та відновлення населення; розвивати спортивну культуру та визначити одним із напрямів соціальної політики - реінтеграцію ветеранів/ветеранок до суспільства через спортивну

активність; стабілізувати ринок праці, подолати гендерну нерівність, укорінити принцип рівності в правах та можливостях; створити можливості для розвитку молоді; популяризувати культурні цінності, утверджувати національну ідентичність та в цілому зміцнити соціальну згуртованість [6; с. 128].

Соціальна стійкість України повинна бути забезпечена ефективною роботою інституційного механізму держави, консолідацією зусиль влади, бізнесу та громадянського суспільства у реалізації ветеранської політики, підтримці внутрішньо переміщених осіб, жінок з дітьми, осіб похилого віку та молоді, щоб запобігти їх соціальному виключенню та маргіналізації.

Література

1. Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення. URL: https://surl.li/gnzipip (дата звернення 01.02.2026).

2. Підсумковий документ Конференції з питань відновлення України URC2022: «Декларація Лугано» (Лугано, 4-5 липня 2022 р.). URL: https://surl.lu/pwxxeq (дата звернення: 01.02.2026).

3. The Sustainable Development Goals Report 2024. URL: https://surl.li/mtmcwe (дата звернення: 01.02.2025).

4. Hanjo Schild. Social Cohesion and Inclusion of young people. URL: https://surl.li/guwhoi (дата звернення 25.05.2025).

5. Concerted development of social cohesion indicators. Methodological guide. URL: https://surl.li/aemcyc (дата звернення: 26.05.2025).

6. Модернізація змісту функцій держави: ключовий вектор повоєнного відновлення України: монографія / за загальною редакцією О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Л.Ф. Купіної. Київ: Алерта, 2025. 334 с.

УДК 347.41:355.01(043.2)
Лабань В.В., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Договірні зобов'язання займають центральне місце в системі цивільного права України, оскільки саме через договір реалізується принцип свободи волі сторін та забезпечується стабільність майнових відносин. Відповідно до Цивільного кодексу України, договір є основною правовою формою встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків сторін [1]. Водночас запровадження воєнного стану в Україні у зв'язку зі збройною агресією російської федерації істотно ускладнило реалізацію договірних зобов'язань і поставило перед правозастосовною практикою низку нових викликів.

Воєнний стан суттєво змінює умови функціонування приватноправових відносин. Руйнування об'єктів інфраструктури, порушення логістичних і транспортних зв'язків, тимчасова окупація територій, евакуація населення, мобілізаційні заходи безпосередньо впливають на можливість належного виконання договорів. У багатьох випадках виконання зобов'язань стає неможливим або потребує надмірних витрат і зусиль, які сторони не могли передбачити на момент укладення договору.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває інститут форс-мажорних обставин. Цивільне законодавство України передбачає звільнення особи від

відповідальності за порушення зобов'язання у разі доведення, що таке порушення стало наслідком дії обставин непереборної сили [1]. Воєнні дії та запровадження воєнного стану визнаються форс-мажорними обставинами, однак їх застосування не має автоматичного характеру. Судова практика послідовно виходить з необхідності доведення причинно-наслідкового зв'язку між воєнними обставинами та неможливістю виконання конкретного зобов'язання [2]. Такий підхід сприяє правовій визначеності, але водночас ускладнює захист прав сторін, які зазнали негативного впливу війни.

Окремої уваги потребує питання зміни або розірвання договорів у зв'язку з істотною зміною обставин. Воєнний стан призводить до докорінних змін економічної ситуації, що може позбавляти виконання договору його первісного економічного сенсу або ставити одну зі сторін у вкрай невигідне становище. У таких випадках застосування норм цивільного законодавства щодо зміни або розірвання договору має здійснюватися з урахуванням принципів добросовісності, справедливості та розумності, а також конкретних обставин кожної справи [3].

Проблематика цивільно-правової відповідальності за порушення договірних зобов'язань у період воєнного стану також зазнала трансформацій. Верховний Суд неодноразово наголошував, що сам по собі воєнний стан не припиняє дії договорів, однак може бути підставою для пом'якшення відповідальності, перегляду строків виконання або звільнення від санкцій за наявності відповідних підстав [4].

Важливу роль у забезпеченні реалізації договірних зобов'язань відіграє судовий захист. Саме судова практика формує підходи до тлумачення цивільно-правових норм з урахуванням умов воєнного часу. Додатковим орієнтиром

виступає практика Європейського суду з прав людини, який розглядає майнові права, що виникають із договорів, як складову права власності та наголошує на необхідності дотримання принципу правової визначеності навіть в умовах надзвичайних ситуацій [5].

У контексті післявоєнного відновлення України стабільність договірних зобов'язань матиме вирішальне значення для відновлення економіки, розвитку підприємництва та залучення інвестицій. Це зумовлює необхідність не лише збереження базових принципів цивільного права, а й їх адаптації до нових соціально-економічних реалій. Узагальнення судової практики, вдосконалення законодавчого регулювання та врахування міжнародних стандартів мають стати ключовими напрямами розвитку приватноправового регулювання.

Проблеми впливу воєнного стану на договірні зобов'язання активно досліджуються вітчизняними науковцями. Зокрема, питання цивільно-правової відповідальності та дії форс-мажорних обставин аналізували О.В. Дзера та Н.С. Кузнєцова [6], а Р.О. Стефанчук наголошував на необхідності переосмислення окремих положень цивільного законодавства з урахуванням викликів воєнного часу [7]. Водночас значна кількість аспектів цієї проблематики потребує подальшого наукового опрацювання, особливо з позицій практичного застосування норм права.

Отже, воєнний стан істотно вплинув на реалізацію договірних зобов'язань у цивільному праві України, актуалізувавши необхідність пошуку балансу між стабільністю договірних відносин та захистом сторін від негативних наслідків надзвичайних обставин. Подальший розвиток правового регулювання у цій сфері має відбуватися з урахуванням потреб воєнного часу та завдань післявоєнного відновлення держави.

Література

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV (зі змін. і доп.).

2. Судова практика Верховного Суду щодо застосування форс-мажорних обставин у цивільних та господарських правовідносинах в умовах воєнного стану (2022–2024 рр.).

3. Зобов'язальне право України: теорія та практика: підручник / за ред. Н.С. Кузнєцової. Київ: Юрінком Інтер, 2019.

4. Судова практика Верховного Суду щодо зміни та розірвання договорів у зв'язку з істотною зміною обставин.

5. Практика Європейського суду з прав людини щодо захисту права власності (стаття 1 Першого протоколу до Конвенції), зокрема рішення у справах Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium, Kopecký v. Slovakia.

6. Дзера О.В. Цивільно-правова відповідальність у приватному праві України: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2018.

7. Стефанчук Р.О. Актуальні проблеми цивільного права України в умовах воєнного стану. Наукові праці та публікації з цивільного права. Київ, 2022–2023.

УДК 342.7-053.2:355.01(043.2)

Лякішева С.В., курсант,
Маркарян А.О., полковник,
Військовий інститут Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СТАТУС «ДИТИНА ВІЙНИ»

Збройна агресія російської федерації проти України спричинила масове порушення прав дітей у сфері сімейних, майнових та особистих немайнових відносин. Водночас відсутність у законодавстві України єдиного статусу «дитина війни» призводить до фрагментарності правового захисту та нерівності у реалізації прав дітей, які зазнали впливу війни в різних формах: через окупацію, переміщення, втрату житла, обмеження доступу до освіти та соціальних гарантій.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні приватноправового підходу до захисту прав дітей, постраждалих від війни, який ґрунтується на презумпції постраждалості дитини в умовах збройного конфлікту, а не на доведенні психологічної шкоди. У дослідженні обґрунтовано можливість відкладеної реалізації статусу та відповідних прав після досягнення повноліття, а також неприпустимість пов'язування прав дитини з поведінкою чи переконаннями її батьків.

Чинне законодавство України оперує похідними категоріями («дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», «дитина ВПО»), які не утворюють єдиної правової конструкції. Зокрема, Закон України «Про охорону дитинства» (ст. 1, ст. 30^1) [1] оперує поняттям «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», однак не визначає комплексного правового статусу, співмірного з масштабом наслідків війни. Такий підхід ускладнює реалізацію приватноправових прав дитини, оскільки пов'язує їх із наявністю окремих формальних ознак постраждалості, а не з фактом проживання дитини в умовах війни.

Окремою проблемою правозастосування є звужене тлумачення кола дітей, які можуть бути визнані такими, що постраждали внаслідок воєнних дій. На практиці право на відповідний статус нерідко пов'язується з наявністю у дитини статусу внутрішньо переміщеної особи, перебуванням на тимчасово окупованих територіях або в зоні активних бойових дій. Водночас масовані ракетні та дронові атаки по всій території України є формою воєнних дій у межах збройної агресії, а чинне законодавство не встановлює географічних чи статусних обмежень для реалізації цього права. Таким чином, адміністративна практика відмов у визнанні постраждалості дітей, які проживали на підконтрольній території України, але зазнавали загрози життю та безпеці внаслідок масованих атак, суперечить принципу найкращих інтересів дитини та призводить до необґрунтованого звуження обсягу її прав [2].

Право на визнання дитини постраждалою від війни повинно належати всім дітям – незалежно від місця їх фактичного перебування: на підконтрольній території України, у статусі внутрішньо переміщених осіб, за кордоном або на тимчасово окупованих територіях. Неможливість звернення до органів державної влади під час окупації не може розглядатися як втрата чи відмова від прав [3].

Діти, які перебували на тимчасово окупованих територіях, повинні мати право на оформлення статусу після їх деокупації. В іншому випадку створюється правова ситуація фактичної дискримінації за територіальною ознакою. Перспективним механізмом є судове встановлення юридичних фактів, що підтверджують перебування дитини в умовах окупації або бойових дій, без вимоги доведення конкретних наслідків у вигляді тілесних чи психічних ушкоджень. Надання або

ненадання статусу дитини, постраждалої від війни, не може ставитися у залежність від поведінки, політичних поглядів або світоглядної позиції батьків. Дитина не є суб'єктом політичного вибору і не може нести відповідальність за дії законних представників. Такий підхід відповідає принципам міжнародного права та забороні колективного покарання.

За особами, які досягли повноліття під час війни, має зберігатися право на оформлення статусу, якщо шкода завдана в дитячому віці. Відсутність механізмів відкладеної реалізації прав призводить до вторинного порушення прав постраждалих дітей, при цьому психологічна адаптація не повинна обмежувати їхні права на юридичне визнання шкоди, завданої війною.

Захист прав дитини війни не може обмежуватися формальним наданням статусу і потребує поєднання декількох правових інструментів:

- судове встановлення юридичних фактів (перебування в окупації, переміщення, втрати майна) як базовий механізм подолання наслідків відсутності документів або формальних підстав для відмови.
- визнання та захист майнових прав дитини (житло, спадщина, компенсація шкоди), навіть якщо реалізація цих прав відкладена у часі.
- компенсаційні механізми, орієнтовані не на доведення рівня травматизації, а на сам факт проживання дитини в умовах війни.
- адміністративні процедури з мінімальним рівнем доказування, які дозволяють уникнути повторної травматизації дитини через надмірні перевірки.
- міжнародно-правові гарантії, що застосовуються у випадках, коли національні механізми не забезпечують ефективного захисту.

Психологічні та емоційні наслідки війни в цьому контексті мають допоміжний характер і не повинні виступати єдиним критерієм визнання дитини постраждалою. Відсутність комплексного правового статусу «дитина війни» створює ризики нерівного та формального підходу до захисту прав дітей. Правова модель має ґрунтуватися на презумпції постраждалості дитини від війни, можливості відкладеної реалізації прав та пріоритеті приватноправового захисту, що є необхідною умовою справедливого відновлення України.

Література

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст.142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#top (дата звернення 01.02.2026).

2. Варга Т.М., Пирога І.С. Нормативно-правове регулювання захисту прав дітей на окупованих територіях України. Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. Вінниця: Січ, 2025. С. 62-69. DOI: https://doi.org/10.31558/2786-5835.2024.2.7 (дата звернення 02.02.2026).

3. Кметик Х. Статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій: деякі аспекти правового регулювання та практики застосування. Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». 2025. 3(76). С. 123–130. URL: https://doi.org/10.18372/2307-9061.76.20530 (дата звернення 01.02.2026).

УДК 349.2 (043.2)
Малєнко О.В., асистент,
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКА ТА РОБОТОДАВЦЯ У ПРОЦЕСІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

Забезпечення прав та інтересів суб'єктів трудових відносин полягає у поєднанні двох чинників, зокрема, у створенні підґрунтя для їх реалізації та у використанні правових засобів, які сприяють ефективному досягненню законних цілей.

Укладаючи трудовий договір працівник стає активним суб'єктом, який спрямовує свої дії на втілення власних прагнень та потреб, тобто на реалізацію власних інтересів. В свою чергу, ефективність діяльності роботодавця безпосередньо залежить від добору кадрів, проведеного за діловими та особистісними якостями кандидата у працівники, з урахуванням характеру роботи та умов її виконання [1, с.153]. Підбір персоналу розглядається як комплекс заходів, спрямованих на пошук та залучення на роботу спеціалістів, чиї професійні якості сприяють досягненню цілей організації. Цей процес охоплює пошук, оцінку та найм кандидатів, які мають бажання працювати, володіють необхідним набором компетенцій та поділяють корпоративні цінності [2, с. 241]. Й тут інтерес роботодавця зосереджується передусім на забезпечення сталого функціонування організації та досягненні найкращих показників її діяльності.

Відповідно до ст. 22 КЗпП України, власник або уповноважений ним орган, фізична особа, яка

використовує найману працю, має право вільного вибору серед кандидатів на зайняття робочого місця (посади). Забороняється необґрунтована відмова в прийнятті на роботу, тобто відмова без будь-яких мотивів або з підстав, що не стосуються кваліфікації чи професійних якостей працівника, або з інших підстав, не передбачених законом [3].

Таким чином, прерогатива вибору персоналу належить безпосередньо роботодавцю. Однак, варто звернути увагу на те, що Кодекс законів про працю України не визначає конкретних методів перевірки ділових чи моральних якостей потенційного працівника.

Процес працевлаштування нерозривно пов'язаний із професійною оцінкою претендента на конкретну посаду на підприємстві, установі, організації. Під такою оцінкою слід розуміти аналіз відповідності індивідуальних характеристик особи, а також знань та вмінь встановленим критеріям вакантної посади. У сучасній кадровій практиці традиційним є апробування кандидатів за допомогою стандартизованих методик, зокрема таких як: аналіз резюме кандидата, співбесіда, інтерв'ю, тестування.

Водночас, в умовах сьогодення активно починають використовуватись інноваційні методи підбору працівників, як от прелімінаринг (Preliminaring). Це залучення до роботи студентства та випускників вузів через систему виробничої практики та стажування, де такі молоді фахівці виступають гарантом успіху компанії в довгостроковій перспективі [3, с.17].

Обираючи місце роботи, потенційний працівник має власні суб'єктивні інтереси, серед яких: набуття професійного досвіду, адже нерідко особа погоджується на роботу задля опанування нових навичок та отримання практичного досвіду у сферах, з якими раніше не стикалася; кар'єрне зростання, адже заміщення рядової

вакансії на підприємстві працівник розглядає як старт для подальшого просування до керівних посад та підвищення рівня заробітної плати; доступ до інформації, адже певні посади забезпечують працівнику володіння специфічною інформацією, що має комерційну або особисту цінність; публічне визнання та медійність, що притаманні представникам творчих професій (митцям, письменникам), адже низька оплата праці на початку кар'єри розглядається ними як інвестиція у власне ім'я, яке з часом забезпечить стабільні високі доходи.

В свою чергу роботодавець, приймаючи на роботу нового працівника, має на меті реалізувати свої інтереси. Один із головних інтересів роботодавця полягає не просто у наймі працівника, а у створенні таких умов, де особисті цілі працівника (кар'єра, статус, досвід) стають двигуном для виконання завдань організації. Це дозволяє підтримувати високу продуктивність підприємства, установи, організації без додаткових фінансових витрат. Водночас, з'ясування роботодавцем інтересів майбутнього працівника на етапі працевлаштування є інструментом захисту від майбутніх ризиків, адже роботодавець зацікавлений уникнути «конфлікту інтересів» та передчасного звільнення фахівця, забезпечуючи стабільність кадрового складу.

З оглядку на викладене, вважаємо, що забезпечення прав суб'єктів трудового права досягається через баланс між приватним інтересом працівника (реалізація потреби у професійному досвіді, кар'єрному зростанні) та стратегічним інтересом роботодавця (забезпечення сталого функціонування та прибутковості організації). Водночас, попри законодавчо закріплене право на вільний вибір персоналу, правовий інтерес роботодавця обмежений імперативною забороною необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу.

Література

1. Конопельцева О.О. Заборона необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу як юридична гарантія реалізації права на працю. Порівняльно-аналітичне право. ДВНЗ «УжНУ». Ужгород. 2016. №1. С.151-154.
2. Ведерніков М.Д., Волянська-Савчук Л.В., Глушко Т.В., Зелена М.І., Данілкова А.Ю. Теоретичні засади визначення процесів пошуку, добору та відбору персоналу підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2021. № 1. С. 239-251.
3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII: станом на 27.09.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 09.01.2026).
4. Яковенко О.І. Сучасний погляд на прелімінаринг як ефективну технологію підбору персоналу. Економіка. Фінанси. Право. 2020. № 5/2. С. 16–20.

УДК 342.738:004:351.86(477)(043.2)

Малюга Л.Ю., д.ю.н., доцент,
Мариняк В.А., здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
Національна академія Служби Безпеки України, м. Київ, Україна

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПРАЦІВНИКІВ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

За останні роки ми стали свідками масштабної цифровізації на робочих місцях. Електронний облік

робочого часу, дистанційна робота, корпоративні платформи – все це змінило не лише способи організації праці, а й обсяги інформації про працівників, якими оперують роботодавці. Якщо раніше кадрові підрозділи працювали переважно з паперовими анкетами, то сьогодні електронні бази даних можуть містити значно ширший спектр відомостей: від контактної інформації до даних про переміщення службового транспорту або активність у корпоративних інформаційних системах.

В Україні питання захисту персональних даних до 24 лютого 2022 року сприймалося здебільшого як проблема дотримання приватності та етичних стандартів у трудових відносинах. Обговорювалися межі контролю з боку роботодавця, право працівника на особисте життя, допустимість використання технічних засобів моніторингу. Проте з початком повномасштабного вторгнення російської федерації ситуація докорінно змінилася. Персональні дані перестали бути виключно внутрішньою справою роботодавця й набули значення елементу інформаційної та національної безпеки.

За даними Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, з початку повномасштабної війни кількість кіберінцидентів зросла втричі. Лише у 2023 році зафіксовано близько 55 кібератак на енергетичні об'єкти, а у 2022 році було понад 1,5 мільйона блокувань спроб атакувати енергетичний сектор. У першій половині 2025 року щоденний середній показник кількості кіберінцидентів становив 16,5 інцидентів, при цьому 82% цілей – це об'єкти цивільної інфраструктури. Витік персональних даних працівників часто стає одним з початкових етапів складних кібероперааацій, що дозволяє зловмисникам використовувати методи соціальної інженерії для подальшого проникнення в корпоративні мережі.

За даними Уповноваженого Верховної Ради з прав людини у 2023-2024 роках зафіксовано суттєве зростання кількості скарг працівників на порушення права на захист персональних даних. Значна частина скарг стосується надмірного збору інформації роботодавцями під приводом "вимог безпеки", включаючи вимоги надати дані про місцезнаходження членів сім'ї, геолокацію в неробочий час, доступ до особистої електронної пошти. Така практика вказує на наявність правового вакууму щодо меж допустимого втручання в умовах воєнного стану.

Особливої актуальності це питання набуває у сферах, пов'язаних з критичною інфраструктурою, оборонною промисловістю або енергетикою. У разі несанкціонованого доступу до баз персональних даних працівників наслідки можуть становити загрозу не лише для окремих осіб, а й для безпеки держави загалом. На нашу думку, саме в умовах війни баланс між правом працівника на приватне життя та необхідністю підвищеного контролю з боку держави й роботодавця потребує особливо зваженого правового регулювання.

На практиці спостерігаються численні випадки, коли роботодавці у критичних секторах економіки впроваджують системи електронного обліку, які збирають не лише дані про час входу-виходу, а й фіксують геолокацію працівників через корпоративні мобільні додатки навіть поза робочим часом. Така практика часто не має достатнього законодавчого обґрунтування та може порушувати принцип мінімізації даних, закріплений у статті 6 Закону «Про захист персональних даних». Роботодавці обґрунтовують збір даних необхідністю швидкого оповіщення працівників під час повітряних тривог, однак альтернативні методи (SMS-розсилка без постійного трекінгу) часто не розглядаються.

Відповідно до статті 32 Конституції України, втручання в особисте та сімейне життя особи допускається лише у випадках, прямо передбачених законом, зокрема в інтересах національної безпеки [1]. Конституційний Суд України у рішенні від 20 січня 2012 року наголосив, що право на приватність є однією з фундаментальних передумов вільного розвитку особи. Це означає, що навіть за наявності легітимної мети роботодавець не має права безпідставно збирати або використовувати персональні дані працівника [2].

Базовим нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про захист персональних даних», який визначає персональні дані як будь-яку інформацію, що дає змогу ідентифікувати фізичну особу [3]. Водночас Україна поступово адаптує національне законодавство до стандартів Європейського Союзу, зокрема Загального регламенту про захист даних (GDPR), який встановлює підвищені вимоги до прозорості, законності та пропорційності обробки персональних даних [4].

Також в порівнянні регулювання захисту персональних даних працівників в умовах надзвичайних ситуацій у трьох країнах ЄС (Польща, Естонія, Франція) та в Україні. Встановлено, що у Польщі Закон про боротьбу з COVID-19 2020 року містив окрему главу про обробку даних працівників під час надзвичайного стану, де чітко визначено: перелік даних, які може збирати роботодавець; строки зберігання (не більше 30 днів після завершення стану); механізм незалежного аудиту. В Естонії Законом про кібербезпеку передбачано створення «захищених анклавів» для зберігання критичних персональних даних з обов'язковим шифруванням та багаторівневою аутентифікацією. Український законодавець таких спеціальних норм не прийняв, що створює ситуацію правової невизначеності [5].

Крім того, особливість трудових правовідносин полягає у фактичній нерівності сторін. Працівник часто перебуває в економічній залежності від роботодавця, що ставить під сумнів добровільність його згоди на обробку персональних даних [6]. Так, GDPR враховує цю обставину та передбачає альтернативні правові підстави для обробки даних, зокрема виконання трудового договору або дотримання законодавчих вимог. Вбачається, що запровадження подібних підходів в українському праві є необхідним для реального, а не формального захисту прав працівників.

Сучасні цифрові технології значно розширили можливості контролю за працівниками. Відеоспостереження в офісах, перевірка службової електронної пошти, використання GPS-трекерів на службових автомобілях стали звичними інструментами управління персоналом. Проте застосування таких засобів має відповідати принципу пропорційності: втручання в приватне життя допускається лише настільки, наскільки це є необхідним для досягнення законної мети.

На практиці цей принцип часто ігнорується, що призводить до надмірного контролю та порушення гідності працівників. В умовах війни подібні порушення набувають ще більшої небезпеки, оскільки витік персональних даних може бути використаний противником у межах кібервійни.

Закон України «Про національну безпеку» [7] та Стратегія інформаційної безпеки України визначають захист персональних даних як складову державної безпеки. Закон "Про критичну інфраструктуру" прямо відносить інформаційні системи та персональні дані до об’єктів підвищеного захисту [8]. Після 2022 року також були створені спеціальні державні реєстри воєнного часу, які містять особливо чутливу інформацію та потребують максимального рівня безпеки.

Разом із тим, чинне законодавство не містить чіткого спеціального режиму захисту персональних даних на період воєнного стану. Це створює правові прогалини та змушує органи державної влади й роботодавців діяти в умовах правової невизначеності. Практика Європейського суду з прав людини підтверджує, що будь-який збір або зберігання інформації про приватне життя є втручанням у відповідне право. У справі «Пантелеєнко проти України» суд наголосив, що таке втручання має бути обґрунтованим, необхідним та пропорційним навіть за наявності суспільного інтересу [9].

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо, що відсутність спеціального правового регулювання захисту персональних даних у період воєнного стану становить одну з ключових проблем сучасного трудового та інформаційного права України. На основі дослідження вважаємо за необхдне:

1. Доповнити Кодекс законів про працю України окремою главою «Особливості обробки персональних даних працівників в умовах воєнного, надзвичайного стану», де визначити: вичерпний перелік додаткових категорій даних, які може збирати роботодавець (з обґрунтуванням необхідності кожної категорії); максимальні строки зберігання таких даних (пропонується 90 днів з моменту припинення особливого режиму); процедуру обов’язкового знищення після завершення строку.

2. Запровадити систему незалежного аудиту захисту персональних даних для підприємств критичної інфраструктури з періодичністю не рідше одного разу на 6 місяців силами Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації.

3. Створити Типову політику захисту персональних даних працівників для підприємств оборонно-

промислового комплексу за участю Міністерства цифрової трансформації, яка б враховувала баланс між безпекою та приватністю.

Таким чином, головним завданням держави залишається пошук балансу між забезпеченням національної безпеки та дотриманням фундаментальних прав людини. Право на приватність не втрачає свого значення навіть в умовах війни, адже саме воно є однією з базових цінностей демократичного суспільства.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

2. Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12

3. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17

4. Загальний регламент ЄС про захист даних (GDPR) від 27 квітня 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16

5. Україна та Естонія створюватимуть спільні проекти у сфері цифровізації та кібербезпеки. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-ta-estoniia-stvoriuvatymut-spilni-proekty-u-sferi-tsyfrovizatsii-ta-kiberbezpeky

6. Малюга Л.Ю., Шкрібляк К.П. Особливості захисту персональних даних у процесі цифровізації трудових відносин в Україні: теоретико-правовий аналіз. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2025. № 91. Ч. 4. С. 398-418. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.14

7. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19

8. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1882-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20

9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Пантелеєнко проти України» від 29 червня 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_274

УДК 341.1/8:342.7:378 (043.2)

Невара Л.М., к.ю.н., доцент,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна

ВИЗНАННЯ ДИПЛОМІВ, КВАЛІФІКАЦІЙ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЯК ПЕРСПЕКТИВА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день освіта набула інтенсивного розширення світового освітнього простору, а освіта за кордоном стала нормою для українських студентів. За останні 10 років, а особливо під час COVID-19, освіта стала безбар'єрною. З початком повномасштабного вторгнення рф на територію України 24 лютого 2022 року мільйони українських громадян виїхали за кордон. І питання визнання освітніх, професійних кваліфікацій набуло ще більшої актуальності. 23 березня 2022 року Європейська Комісія оприлюднила інформацію про Рекомендації щодо отримання в ЄС доступу до робочих місць, професійно-технічної освіти та навчання, а також навчання дорослих для осіб які шукають порятунку від

агресії росії проти України та закликала держави-члени ЄС надати доступ до ринку праці особам, які прибувають з України, доступ до професійної освіти та навчання. Для отримання доступу потрібно продемонструвати свої вміння, навички та кваліфікацію, якими володіє людина, для швидкого інтегрування у ринок праці. 5 квітня 2022 року Комісія ЄС ухвалила Рекомендацію 2022/54 щодо визнання професійної кваліфікації для осіб, які шукають порятунку від російської агресії [1]. Цей документ надає державам-членам ЄС рекомендації і практичні поради для запровадження швидкого, справедливого та гнучкого процесу визнання кваліфікацій.

Болонська декларація 1999 р. визначила процес зближення і гармонізації систем освіти країн Європи з метою створення єдиного європейського простору вищої освіти. У 1997 році під егідою Ради Європи і ЮНЕСКО було розроблено і прийнято Конвенцію про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні (Лісабонська конвенція від 11 квітня 1997 року). Лісабонська конвенція створила підґрунтя для подальшого розвитку практики визнання, необхідності удосконалення існуючої практики визнання та надання їй більшої прозорості і кращої відповідності сучасному стану вищої освіти в європейському регіоні.

Сьогодні громадяни України навчаються у закордонних ЗВО, але планують повернутися в Україну для відбудови держави, збагатившись інноваційними, новими підходами, знаннями. І наше завдання надати можливість для реалізації цих знань, визнання результатів навчання, дипломів, отриманих за кордоном.

Визнання іноземного диплому про вищу або професійну освіту є важливою передумовою для отримання дозволу на працевлаштування. Визнання дипломів відбувається на підставі двосторонніх,

багатосторонніх, регіональних угод між державами з врахуванням міжнародних та європейських стандартів у галузі прав людини. Кінцевою метою є створення єдиного ринку праці, що є особливо актуальним сьогодні для громадян України, які набувають статус «тимчасово переміщених осіб» і мають можливість працевлаштування.

У листопаді 2019 року на 40-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО була прийнята Глобальна конвенція з визнання кваліфікацій, що стосуються вищої освіти [2], яка стала першою угодою ООН про вищу освіту глобального масштабу (набрала чинності 5 березня 2023 р.). Ця конвенція спрямована, зокрема, на сприяння інклюзивній та рівноправній якісній освіті на всіх рівнях, а також за допомогою визнання кваліфікацій забезпеченню всеосяжного та рівноправного доступу до якісно забезпеченої вищої освіти та можливостям навчання впродовж життя для всіх, включно з біженцями та переміщеними особами. Наразі Україна не ратифікувала Глобальну конвенцію.

Отримання Україною статусу кандидата в члени ЄС обумовлює необхідність внесення змін у законодавчі та нормативні акти з метою гармонізації з Європейським законодавством щодо визнання дипломів, кваліфікацій, еквівалентності здобутих знань, вмінь та навичок в інших країнах. Наразі ця проблема набула більшої актуальності і є перспективним напрямом дослідження.

3 грудня 2025 р. Розпорядженням № 1383-р Кабінетом Міністрів України було затверджено Операційний план заходів з реалізації у 2025-2028 роках Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки [3].

Однією з операційних цілей визначено впровадження кращого іноземного освітнього досвіду в Україні шляхом збільшення можливостей вивчення

іноземних мов в університетах та визнання здобутих за їх межами результатів навчання. Поставлено завдання про визнання результатів навчання неформальної та інформальної освіти в системі формальної освіти, підтвердження професійних кваліфікацій.

Операційним планом передбачено розроблення концепції модульної архітектури здобуття другої вищої освіти з врахуванням результатів навчання неформальної та інформальної освіти, до 2028 року.

Відповідно до Рекомендацій, наданих Європейською Комісією у Звітах про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2023 та 2024 років, зокрема у сфері вищої освіти, були внесені зміни до Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Вони включають здійснення заходів для покращення якості освіти та професійної підготовки, зокрема для українців, які повертаються з-за кордону, для забезпечення відповідності їх результатів потребам ринку праці, виключно в частині навичок, необхідних для відбудови держави.

Інтеграція України у європейський і світовий освітній простір потребує змін у сфері вищої та професійної освіти, визнання кваліфікацій вищої та професійної освіти. Національне законодавство має бути адаптованим до діючих практик і процедур визнання іноземних кваліфікацій та визнання українського диплому про вищу та професійну освіту на міжнародному рівні. Це надасть більшої спроможності у відновленні України від наслідків війни.

Література

1. COMMISSION RECOMMENDATION on the recognition of qualifications for people fleeing Russia’s invasion of Ukraine. URL:

https://ec.europa.eu/transparency/documents-register/detail?ref=C(2022)2319&lang=en

2. Global Convention on Higher Education. URL: https://www.unesco.org/en/higher-education/global-convention

3. Про затвердження операційного плану заходів з реалізації у 2025-2028 роках Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки та внесення змін до Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1383-2025-%D1%80#Text

УДК 347.23 (043.2)

Нецька Л.С., к.ю.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЖИТЛО В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право власності на житло є сукупністю повноважень власника щодо володіння, користування та розпорядження ним. Як визначено у ст. 379 ЦК України, житлом вважаються житловий будинок, квартира, інше жиле приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них.

Широкі повноваження власника вільно реалізуються у мирний час. А в умовах воєнного стану право власності на житло може зазнавати обмежень і навіть припинення. Пунктом 17 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлено для фізичних і юридичних осіб військово-квартирну

повинність з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу сил цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Більш суттєвим обмеженням права на житло є вилучення житлового будинку чи іншого житлового приміщення на певний час з певною конкретною метою для потреб держави без відшкодування вартості, але таке вилучення здійснюється лише у суб'єктів державного сектора економіки. У такому випадку житло як об'єкт права власності буде повернено цим суб'єктам, коли потреба держави у ньому під час воєнного стану відпаде або припиниться (скасується) воєнний стан. Під час вилучення житла можуть виникати питання про надання для проживання користувачам (наймачам) та їхнім сім'ям іншого житла, але законодавчо вони не вирішені.

У ст. 41 Конституції України передбачено, що примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості, або ж лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану з наступним повним відшкодуванням їх вартості. Аналогічні положення закріплені у ст. 353 ЦК України.

Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» визначений механізм передачі, примусового відчуження або вилучення житла. У випадку примусового відчуження житла припиняється право власності на нього, але обов'язковою умовою такого припинення є рішення військового

командування, попереднє повне відшкодування вартості житла (компенсація). Необхідна наявність відповідного акта про примусове відчуження (з описом майна та оцінкою його вартості), якщо повне відшкодування вартості житла (компенсація) відбудеться пізніше. Допускається примусове відчуження як приватного, так і комунального житла, а також житла, власником якого є суб'єкт господарювання державного сектора економіки.

Якщо в Конституції України передбачено попереднє відшкодування вартості об'єктів права приватної власності лише тих, що відчужуються з мотивів суспільної необхідності, то Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» у чинній редакції також передбачена попередня компенсація вартості майна, зокрема житла, що відчужується в умовах воєнного чи надзвичайного стану, але за її неможливості здійснюється наступна компенсація. Питання компенсації становить певну проблему, оскільки оцінка вартості майна здійснюється попередньо станом на час відчуження. Але якщо компенсація здійснюватиметься після скасування воєнного стану, то вартість об'єкта може суттєво відрізнятися з врахуванням зміни ринкових цін на житлову нерухомість. Отже, власник може понести втрати, що суперечить принципу повного відшкодування. Тому потрібно законодавчо передбачити можливість проведення наступної компенсації з врахуванням збільшення ринкової вартості примусово відчуженого об'єкта житлової нерухомості.

Суб'єкту господарювання державного сектора економіки вартість примусово відчуженого житла не відшкодовується.

Оскільки житло як об'єкт права власності нерозривно пов'язане з правом фізичної особи на житло,

що найперше передбачає проживання у ньому, питання про примусове відчуження житлового будинку чи іншого жилого приміщення мало б вирішуватися з врахуванням права на проживання фізичних осіб – власників та членів їх сімей. Тобто, якщо відбувається виселення проживаючих власників та їх сімей, то їм потрібно надавати інше житло. Потреба у виселенні відпадає, якщо через воєнні дії проживаючі особи самостійно покинули житлове приміщення та виїхали. Варто звернути увагу на частину п'яту ст. 353 ЦК України, відповідно до якої «у разі реквізиції майна його попередній власник може вимагати взамін надання йому іншого майна, якщо це можливо». Можна дійти висновку, що у випадку примусового відчуження житла власник і його сім'я вправі вимагати інше житло у власність, але під час режиму воєнного стану воно надається тільки за можливості. Таким чином, фізичні особи, у яких примусово відчужили житло, втрачають право на проживання у цьому житлі. За відсутності попередньої компенсації за примусово відчужене житло і власних заощаджених коштів на оренду житла такі фізичні особи особливо вразливі після втрати права на проживання у житловому приміщенні. Вбачається, що законодавчо їм мають бути надані гарантії забезпечення права на проживання в іншому житлі. Логічно, що відповідні положення доцільно передбачити саме у Законі України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану».

У місцевостях, де ведуться бойові дії, примусове відчуження або вилучення житла здійснюється за рішенням військового командування без погодження з органами місцевого самоврядування чи місцевими державними адміністраціями.

Для правозастосування у досліджуваних відносинах примусового відчуження житла суттєве значення має ст. 381 ЦК України. У зазначеній статті надано поняття садиби. Садибою вважається «земельна ділянка разом з розташованими на ній житловим будинком, господарсько-побутовими будівлями, наземними і підземними комунікаціями, багаторічними насадженнями». Законодавець визначив, що «у разі відчуження житлового будинку вважається, що відчужується вся садиба, якщо інше не встановлено договором або законом». У випадку примусового відчуження житла договір не укладається, ніяких винятків з правила статті 381 ЦК України спеціальний закон не передбачає. Тому примусове відчуження житлового будинку у власника садиби в умовах воєнного стану тягне за собою відчуження і земельної ділянки та іншого майна, розташованого на ній. Компенсаторний механізм навряд чи відшкодує власнику втрату всього майна. Доцільно було б гарантувати йому повернення садиби після скасування воєнного стану, за умови відсутності потреби держави у її використанні чи інших суспільних потреб, якщо у попереднього власника зберігається інтерес до цього майна. Якщо будівлі виявляться знищеними чи пошкодженими, інтерес для попереднього власника може мати земельна ділянка.

За рішенням суду на вимогу власника після скасування воєнного стану примусово відчужене житло, якщо воно збереглося, може бути повернене у власність, як це унормовано ст. 12 спеціального Закону. Винятком з цього правила є ситуації примусового відчуження земельних ділянок, іншого нерухомого майна (зокрема, житла) з мотивів суспільної необхідності в умовах воєнного стану для розміщення об’єктів оборонно-промислового комплексу та об’єктів інфраструктури в Ужгородському районі Закарпатської області. Як

визначено у п.22. ст. 14^1 Закону «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», повернення такого майна після припинення чи скасування воєнного стану в Україні або в окремій місцевості не здійснюється.

У випадках повернення примусово відчуженого житла попередньому власнику він одночасно зобов'язується повернути грошову суму, яка була ним одержана у зв'язку з відчуженням житла, з вирахуванням розумної плати за використання цього майна. Механізм обрахунку розумної плати законодавчо не визначений, а тому очевидно вартість такої плати має встановлюватися у судовому порядку. Варто зауважити, що під час використання в умовах воєнного стану житла, примусово відчуженого для потреб держави, зокрема для ЗСУ, воно могло бути пошкоджене, погіршене, а тому у попереднього власника при поверненні житла за таких наслідків виникає право на відповідні відшкодування.

Зважаючи на викладене, вбачається за необхідне вдосконалити чинне законодавство щодо примусового відчуження житла в умовах воєнного стану гарантіями власникам цього житла щодо забезпечення їх та членів їхніх сімей проживанням в іншому житлі, а також щодо справедливого відшкодування за примусово відчужений об'єкт права власності.

УДК 341.1:346.5:339.9 (043.2)
Ніколенко Л.М., д.ю.н., професор,
провідний науковий співробітник,
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»,

м. Київ, Україна

ЄВРОПЕЙСЬКІ ESG-СТАНДАРТИ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах євроінтеграційного поступу України та необхідності забезпечення сталого післявоєнного відновлення особливої актуальності набуває проблема трансформації національної правової системи відповідно до нових регуляторних підходів Європейського Союзу (далі - ЄС). Одним із таких підходів є впровадження європейських ESG-стандартів (Environmental, Social, Governance), які дедалі активніше формують нормативне середовище ЄС та визначають вектор розвитку економіко-правового регулювання.

ESG-стандарти у праві ЄС перестають бути виключно добровільними інструментами корпоративної соціальної відповідальності та набувають ознак обов'язкових регуляторних вимог. У науково-правовому вимірі ESG-стандарти доцільно розглядати як комплекс взаємопов'язаних критеріїв правового та квазіправового характеру, що визначають вимоги до екологічної відповідальності (Environmental), соціальної орієнтованості (Social) та якості корпоративного управління (Governance) у діяльності суб'єктів господарювання. Їх особливістю є поєднання нормативних приписів права ЄС, стандартів фінансового ринку та принципів належної ділової практики, що забезпечує інтеграцію економічних, соціальних і екологічних цілей у механізми правового регулювання. До ключових ознак ESG-стандартів належать: міжгалузевий характер, що охоплює корпоративне, фінансове, інвестиційне та екологічне право; превентивна спрямованість, орієнтована на управління довгостроковими ризиками, а не лише на реагування на правопорушення; індикативність і

вимірюваність, що забезпечується через нефінансову звітність та стандартизовані показники; зв'язок із доступом до фінансування, оскільки відповідність ESG дедалі частіше виступає умовою інвестиційної привабливості; а також еволюція від «м'якого» до імперативного регулювання, що свідчить про інституціоналізацію ESG у правопорядку ЄС.

Для України імплементація європейських ESG-стандартів має системний характер і виходить за межі окремих законодавчих змін [1]. Вона зумовлює трансформацію підходів до правового регулювання господарської діяльності, перегляд традиційного розуміння цілей господарського права, а також переосмислення співвідношення приватних і публічних інтересів. ESG-орієнтоване регулювання сприяє посиленню ролі публічного інтересу у сфері охорони довкілля, соціального захисту та належного корпоративного управління, водночас не заперечуючи принципів свободи підприємництва та ринкової конкуренції.

Особливістю впливу ESG-стандартів на правову систему України є їх міжгалузевий характер [2, с. 41-43]. Вони стимулюють розвиток нових правових інструментів у сфері нефінансової звітності, корпоративного комплаєнсу, екологічної та соціальної відповідальності бізнесу, а також формують додаткові критерії оцінки ефективності державного регулювання та судового контролю. У цьому контексті ESG-стандарти виступають чинником модернізації правосвідомості та правової культури, орієнтованої на принципи прозорості, доброчесності та довгострокової стійкості.

В умовах воєнної економіки та повоєнного відновлення ESG-стандарти можуть розглядатися як інструмент правового забезпечення інвестиційної безпеки України. Вони сприяють підвищенню довіри з боку

міжнародних інвесторів через уніфікацію стандартів розкриття інформації, зниження регуляторної асиметрії та підвищення прозорості корпоративної діяльності, що дозволяє інвесторам об'єктивно оцінювати екологічні, соціальні та управлінські ризики [3]. Формування передбачуваного регуляторного середовища забезпечується закріпленням чітких, вимірюваних та порівнюваних критеріїв сталості, інтегрованих у систему фінансового, корпоративного та господарського права, що зменшує правову невизначеність і підвищує стабільність правозастосування. Інтеграція України у європейський економічний простір відбувається шляхом гармонізації національного законодавства з регуляторною архітектурою ЄС у сфері сталого фінансування, що відкриває доступ українських суб'єктів господарювання до європейських фінансових ринків, інвестиційних інструментів та програм підтримки, а також сприяє включенню України до транснаціональних ланцюгів створення вартості на засадах сталого розвитку. Водночас їх імплементація потребує зваженого та поетапного підходу, що враховує національні інституційні, економічні та безпекові особливості.

Зроблено висновок, що європейські ESG-стандарти виступають не лише інструментом гармонізації законодавства України з правом ЄС, а й каталізатором глибинної трансформації правової системи. Вони формують нову парадигму правового регулювання, орієнтовану на сталий розвиток, баланс публічних і приватних інтересів та відповідність європейським ціннісним засадам.

Література

1. Коновальченко А. Як інноваційні підходи до ESG допомагають відновленню України. Економічна правда. 2024. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/15/708751.

2. Ніколенко Л.М. Роль ESG-критеріїв у правовому регулюванні інвестиційної діяльності: Дев'яносто п'яті економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (27-28 березня 2025 р., м. Львів, Україна, м. Ополе, Польща). Львів: ФО-П Шпак В.Б., 2025. С. 41-43.

3. Redondo Alamillos R., de Mariz F. How can European regulation on ESG impact business globally? Journal of risk and Financial Management. 2022. Vol. 15 (7), pp. 291. https://doi.org/10.3390/jrfm15070291.

УДК 347.9(043.2)

Ноготков А.А., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Бериславська О.М., к.ю.н., доцент

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИВАТНИХ ПРАВ ЧЕРЕЗ НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Відповідно до ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України у цивільному процесі визначено три види цивільного судочинства: наказне провадження; позовне провадження (загальне або спрощене); окреме провадження. Така диференціація форм судового захисту зумовлена необхідністю забезпечення ефективного, пропорційного та своєчасного розгляду цивільних справ залежно від їх характеру та складності.

Наказне провадження є спрощеною формою захисту прав та інтересів заявника (стягувача), сутність якого полягає у розгляді визначених процесуальним законом

справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо. Метою запровадження наказного провадження в ЦПК України є забезпечення права на судовий захист у розумні строки шляхом застосування прискорених процесуальних форм. У зв'язку із цим порядок розгляду справи про видачу судового наказу є менш тривалим у часі та простішим з організаційного погляду, оскільки не передбачає проведення судового засідання, виклику сторін та дослідження доказів у змагальному порядку [1]

Процедура вирішення цивільних справ у порядку наказного провадження загалом належним чином врегульована в Розділі II ЦПК України та має низку очевидних переваг, зокрема оперативність, процесуальну економію та зменшення навантаження на судову систему. Водночас судова практика свідчить про наявність певних проблем у застосуванні наказного провадження, що ускладнюють реалізацію приватних прав заявників у межах цієї процедури.

Запровадження спрощених форм судочинства відповідає європейським стандартам доступу до правосуддя. Зокрема, у Рекомендації № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя, наголошується на доцільності використання спрощених і прискорених процедур для розгляду справ незначної складності [2]. Аналогічні підходи закріплено й у Рекомендації № R (81) 7 щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя, де пропонується уникати непотрібних судових засідань у справах про стягнення незначних сум [3]. Таким чином, інститут наказного провадження узгоджується з

європейською моделлю цивільного процесу, зокрема з процедурами Mahnverfahren та injonction de payer.

Разом із тим ефективність наказного провадження залежить не лише від нормативного регулювання, а й від реальної можливості застосування передбачених законом підстав для видачі судового наказу. Аналіз ч. 1 ст. 161 ЦПК України свідчить, що найбільш поширеними на практиці є вимоги про стягнення заборгованості за житлово-комунальні послуги, аліментів у частці від доходу, а також нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати. Натомість вимоги, передбачені п. 2, 5, 6 та 7 ст. 161 ЦПК України, застосовуються судами значно рідше.

Зокрема, вимога про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника (п. 2 ч. 1 ст. 161 ЦПК України) має обмежене практичне застосування у зв'язку зі складністю документального підтвердження таких витрат та відсутністю єдиного підходу судів до оцінки відповідних доказів у межах безспірного провадження.

Особливої уваги потребує порівняння вимог про стягнення аліментів. Так, вимоги про стягнення аліментів у частці від доходу боржника (п. 4 ч. 1 ст. 161 ЦПК України) активно використовуються на практиці, що зумовлено їх процесуальною простотою та відсутністю необхідності здійснення складних розрахунків. Натомість вимога про стягнення аліментів у твердій грошовій сумі в розмірі 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку (п. 5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України) застосовується значно рідше. Це пояснюється, зокрема, необхідністю врахування додаткових обставин, пов'язаних із матеріальним становищем сторін, а також потенційною наявністю спору, що суперечить самій природі наказного провадження як безспірного.

Найбільш дискусійною є вимога, передбачена п. 6 ч. 1 ст. 161 ЦПК України, щодо повернення вартості товару неналежної якості за наявності рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу такого товару, ухваленого на користь невизначеного кола споживачів. Практична реалізація цієї норми ускладнена з кількох причин. По-перше, необхідним є попереднє встановлення факту продажу товару неналежної якості в окремому судовому рішенні. По-друге, саме поняття «невизначене коло споживачів» має публічно-правовий елемент, що ускладнює його інтеграцію в механізм індивідуального захисту приватних прав у наказному провадженні. У результаті зазначена підстава фактично не використовується судами, що знижує її практичну цінність.

Подібні труднощі виникають і при застосуванні п. 7 ч. 1 ст. 161 ЦПК України, який передбачає можливість стягнення заборгованості за договорами, укладеними у письмовій (у тому числі електронній) формі, за умови, що сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Незважаючи на потенційно широку сферу застосування, на практиці такі вимоги подаються рідше, ніж вимоги за договорами у сфері житлово-комунальних послуг, що зумовлено складністю доведення безспірності заборгованості.

Окремої уваги заслуговує місце наказного провадження в загальній структурі цивільного судочинства. Аналіз узагальнених статистичних даних за 2025 рік свідчить про переважання позовного провадження, частка якого становить 60,94 % від загальної кількості цивільних справ. Наказне провадження, своєю чергою, охоплює 31,29 %, тоді як окреме провадження — 7,77 % [4].

Наведений розподіл підтверджує, що наказне провадження не є домінуючим видом цивільного судочинства, однак виконує важливу функцію спрощеного та оперативного захисту приватних прав у безспірних правовідносинах. Водночас низький рівень застосування окремих підстав для видачі судового наказу свідчить про наявність нормативних і практичних бар'єрів, які потребують подальшого наукового осмислення та законодавчого вдосконалення.

Отже, хоча наказне провадження загалом відповідає європейським стандартам спрощеного цивільного судочинства та відіграє важливу роль у забезпеченні оперативного судового захисту, реалізація окремих приватних прав через цей інститут залишається проблемною. Наявність додаткових процесуальних умов, складність доказування та потенційна наявність спору про право істотно звужують сферу практичного застосування окремих положень статті 161 ЦПК України, що потребує подальшого наукового осмислення та вдосконалення законодавчого регулювання.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України. Закон України від 18 березня 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

2. Рекомендація № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя

3. Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя. Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 367 засіданні заступників міністрів 28 лютого 1984 року. URL: https://court.gov.ua/userfiles/08.pdf

4. Судова влада України. Судова статистика. Звітність щодо стану здійснення судочинства місцевими та апеляційними судами. (Дані наведені за 2024 р.) URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024.

УДК 347.736(043.2)

Онещук А.В., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України,
м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ПРО НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Українське законодавство, так само як і європейське, містить у собі правові норми, спрямовані на захист фізичних осіб, які опинилися у скрутному фінансовому становищі і не можуть погасити наявну у них заборгованість. Такі норми утворюють інститут неплатоспроможності фізичної особи, який у тому вигляді, що зараз, з'явився в Україні не так давно – а саме, із введенням в дію нового Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ). Проте запровадження в українське законодавство можливості визнання банкрутом будь-якої фізичної особи – і підприємців, і не підприємців, на практиці ще не означає можливість безперешкодного доступу всіх бажаючих до даної процедури і до всіх благ, що вона дає для неплатоспроможних боржників. Так, як свідчить аналіз судової практики, дуже багато заяв про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність

фізичних осіб залишаються без руху, або суд після прийняття таких заяв до розгляду відмовляє у відкритті провадження. Причини цьому – найрізноманітніші, але у загальному їх можна розділити на ті, що пов'язані з недотриманням форми заяв, та ті, що пов'язані з недотриманням змісту таких заяв.

Причини, пов'язані з недотриманням форми заяв про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність, пов'язані, як правило, з недотриманням заявниками вимог ст. 116 КУзПБ. До прикладу, в ухвалі Господарського суду Київської області від 14 січня 2026 року у справі № 911/68/26 про залишення заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність без руху суд зазначив наступне. Боржник зобов'язаний повідомити про обставини, що стали підставою для звернення до суду (п.3 ч.2 ст.116 КУзПБ) – обґрунтувати природу і причини неплатоспроможності, надати інформацію щодо витрачання коштів, отриманих від кредитора (кредитодавця, позикодавця), та/або щодо руху основних активів з часу виникнення зобов'язань перед кредиторами тощо є обов'язком заявника у справі про неплатоспроможність (Постанова ВС від 18.01.2024 у справі №911/2308/23). Однак, заявником не викладено обставин, які зумовили потребу в отриманні позикових коштів та зумовили потрапляння заявника у стан неплатоспроможності не за своїм неправомірним умислом. 2. Заява обґрунтована, зокрема, тим що боржник припинив погашення кредитів чи здійснення інших планових платежів у розмірі більше 50 відсотків місячних платежів за кожним з кредитних та інших зобов'язань упродовж двох місяців… Разом з тим, до заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність не додано банківських виписок, квитанцій, платіжних доручень тощо

за період два місяці до звернення до суду з заявою про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність, які могли б підтвердити припинення боржником погашення кредитів чи здійснення інших планових платежів у розмірі більше 50 відсотків місячних платежів за кожним з кредитних та інших зобов'язань упродовж двох місяців. 3. Відповідно до п. 9 ч. 3 ст. 116 КУзПБ до заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність додається копія трудової книжки (за наявності). Однак, до заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність не додано копію трудової книжки, як і не зазначено про її відсутність [1].

Якщо ж формальні вимоги до заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи заявником дотримані, але існують інші обставини, які перешкоджають можливості боржника скористатися процедурами банкрутства фізичних осіб, то суд спершу приймає заяву до розгляду, проте у підготовчому засіданні відмовляє у відкритті провадження у справі.

Наприклад, Господарський суд Запорізької області, відмовляючи боржнику у відкритті провадження у справі про його неплатоспроможність, в ухвалі від 03 лютого 2026 року вказав таке. Боржник, у короткий строк, протягом 2025 року, маючи вже боргові зобов'язання перед АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Універсалбанк», іншими фінансовими кредитними установами, свідомо укладала договори позики з вказаними вище в ухвалі кредиторами (лише у червні 2025 року було укладено 16 таких договорів), і, будучи обізнаною з умовами договорів, порядком нарахування значних сум процентів, штрафів, короткими строками погашення кредитів та позик, повинна була розуміти ризики та наслідки таких своїх дій, брати до уваги та розраховувати свої фінансові можливості, виходячи з рівня доходів, способу життя,

економічної ситуації. При цьому ОСОБА_1 на час кредитування мала постійний дохід, працювала та отримувала заробітну плату, проживала у домі матері, не мала власної окремої сім'ї та обов'язкових витрат на їх утримання, проте системно отримувала кредити і позики, їх не сплачувала, витрачаючи отримані кошти та накопичуючи борги для подальшого, на переконання суду, звернення з заявою про власну неплатоспроможність, яка є фактично свідомо штучно створеною боржником самостійно, і такий боржник сумлінним та добросовісним вважатися не може. Враховуючи викладене вище та з огляду на те, що Заявником не доведено наявності зазначених нею підстав для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність, суд у відкритті провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи ОСОБА_1 відмовив [2].

Отже, як бачимо, якщо боржник при зверненні до господарського суду із заявою про свою неплатоспроможність не дотримався формальних вимог до заяви, передбачених ст. 116 КУзПБ, то суд залишає заяву без руху, а якщо заявник порушив вимоги щодо суті та змісту такої заяви, то суд приймає її до розгляду, проте відмовляє у відкритті провадження.

Література

1. Ухвала Господарського суду Київської області від 14 січня 2026 року у справі № 911/68/26. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133284001 (дата доступу: 10.02.2026).

2. Ухвала Господарського суду Запорізької області від 03 лютого 2026 року у справі № 908/93/26. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133832370 (дата доступу: 10.02.2026)

УДК 342.56:355.01:332.1(477)(043.2)
Опанасюк Т.І., адвокат юридичної фірми GOLAW,
викладач Національної школи суддів України,
тренер-викладач Сертифікаційної програми
з питань судового адміністрування
Університету штату Мічиган

ІНСТИТУЦІЙНА СТІЙКІСТЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Повномасштабна збройна агресія проти України зумовила системну трансформацію умов функціонування всіх гілок публічної влади та поставила перед ними комплексні інституційні виклики. Так, в умовах війни судова влада опинилася перед необхідністю забезпечення безперервності здійснення правосуддя поряд із реагуванням на цілу низку проблем, зокрема пов'язаних з тимчасовою окупацією територій, переміщенням судів, кадровим дефіцитом, ускладненням доступу до правосуддя, ризиками для життя та здоров'я учасників судового процесу тощо.

Важливо, що запровадження воєнного стану не зупинило діяльність судів на українських теренах, оскільки відповідно до чинного законодавства функціонування судової влади не може бути припинено навіть в умовах особливого правового режиму [1, с. 733-734]. Такий підхід має принципове значення, оскільки підтверджує інституційну сталість правосуддя та пріоритет принципу верховенства права попри воєнні дії, загрози безпеці, руйнування інфраструктури й інші об'єктивні обставини, що істотно ускладнюють здійснення судочинства.

Водночас реальне функціонування судів зазнало суттєвих трансформацій: відбулася зміна територіальної

підсудності, тимчасове припинення роботи окремих судів, а також широке запровадження дистанційного судочинства та загальна цифровізація правосуддя [1, с. 734].

У цих умовах ключового значення набуває категорія інституційної незалежності судової влади. Будучи складним та багатогранним явищем, що передбачає дотримання суддівської незалежності в усіх її аспектах [2, с. 92], сьогодні вона виступає ключовою передумовою інституційної стійкості всієї судової системи. Воєнний стан актуалізує не лише питання формальної незалежності судової системи, а й її фактичної реалізації. В умовах розширення повноважень виконавчої влади, застосування спеціальних правових режимів та концентрації управлінських рішень особливої ваги набуває забезпечення організаційної, функціональної та матеріальної автономії судової системи. Збереження інституційної незалежності в таких умовах є запобіжником проти трансформації тимчасових надзвичайних заходів у системні обмеження судової влади.

Саме тому інституційна незалежність у воєнний період набуває не лише гарантійного, а й стратегічного значення. Вона забезпечує сталість конституційного балансу гілок влади та формує підґрунтя для довгострокового розвитку судової системи. У цьому вимірі інституційна стійкість судової влади перестає бути виключно реакцією на кризові обставини та перетворюється на структурну характеристику її розвитку.

Для України як держави, що послідовно реалізує курс на європейську інтеграцію, розвиток судової влади зберігає характер стратегічного пріоритету. Системні реформи, спрямовані на зміцнення інституційної спроможності судів, підвищення рівня суспільної довіри та забезпечення ефективного й справедливого правосуддя, є необхідною передумовою утвердження України як

демократичної правової держави, що функціонує відповідно до європейських стандартів [3, с. 125]. У цьому контексті інституційна стійкість постає як один із ключових критеріїв відповідності національної судової системи європейським вимогам верховенства права.

Разом з тим після завершення активної фази бойових дій перед судовою владою постане завдання не лише відновлення повноцінного функціонування, а й відновлення суспільної довіри, зокрема на територіях, що зазнали тимчасової окупації та істотного послаблення інституційної присутності держави. Таким чином, повоєнна трансформація судової системи потребуватиме комплексного й стратегічно виваженого підходу, який охоплюватиме відбудову матеріально-технічної інфраструктури, оновлення кадрового потенціалу, подальшу цифровізацію судочинства та забезпечення прозорості процедур. Реалізація таких заходів створить передумови для формування справедливого, ефективного й доступного правосуддя як фундаменту сталого соціально-економічного розвитку держави [4, с. 246].

Отже, інституційну стійкість судової влади в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України слід розуміти як її здатність зберігати незалежність, організаційну цілісність і функціональну спроможність здійснювати правосуддя, а також підтримувати належний рівень суспільної довіри в умовах тривалої кризи. Вона передбачає поєднання нормативної визначеності та стабільності правового регулювання з управлінською адаптивністю, кадровою спроможністю та достатнім ресурсним забезпеченням. Такий баланс створює передумови для належної реалізації конституційної функції здійснення правосуддя, забезпечення принципу верховенства права, ефективного захисту прав і свобод людини та здійснення судового

контролю за законністю діяльності органів публічної влади. У післявоєнний період саме рівень інституційної стійкості визначатиме загальну спроможність судової системи виконувати стабілізуючу функцію та виступати одним із ключових чинників правової визначеності й сталого розвитку держави.

Література

1. Коцур М.М. Інституційна трансформація судової влади України в умовах війни. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 11. С. 733-735.

2. Городовенко В. Інституційна незалежність судової гілки влади в Україні: конституційно-правовий аспект. Вісник Конституційного Суду України. 2021. № 1. С. 81-92.

3. Гарасимів Т.З., Вовк В.М. Судова влада: основа демократії та суспільного порядку. Правова позиція. 2024. № 4 (45). С. 122-125.

4. Фролова І.В. Сучасні виклики в рамках функціонування судів у цивільному судочинстві в умовах воєнного конфлікту. Вісник Національної академії правових наук України. 2025. Т. 32, № 3. С. 239-243.

УДК 349.22 (043.2)

Орловська І.Г., к.ю.н., доцент,
Інститут права та суспільних відносин,
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»,
м. Київ, Україна

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ ЗА РЕІНТЕГРАЦІЮ ВЕТЕРАНІВ

Проблема залучення ветеранів до активного економічного життя вимагає докорінного переосмислення традиційних підходів до державного регулювання приватноправових відносин. Пошук ефективної моделі балансу між державним примусом у формі жорсткого квотування та системою «м'яких» стимулів – податкових пільг, субсидій та спеціальних програм страхування – є центральною темою сучасних правових дискусій. Враховуючи стратегічний курс України на євроінтеграцію, критично важливо впроваджувати такі механізми корпоративної соціальної відповідальності, які б не лише корелювали зі стандартами ЄС та Міжнародної організації праці, а й створювали реальні економічні переваги для роботодавця.

Такий підхід дозволить перетворити робоче місце для ветерана на простір взаємного розвитку. Правове стимулювання у поєднанні з професійною адаптацією створює умови для формування інклюзивного ринку праці, де соціальна місія бізнесу стає невід'ємною частиною його економічного успіху та довгострокової стратегії розвитку.

Важливим підґрунтям для розробки таких механізмів є результати дослідження «Інноваційні підходи до працевлаштування та перенавчання ветеранів», проведеного Українським ветеранським фондом. Аналітичні дані підтверджують, що успішна реінтеграція можлива лише за умови синергії між державою та приватним сектором, де ключову роль відіграє не формальне виконання квот, а створення гнучких освітніх траєкторій та адаптація корпоративної культури. Дослідження акцентує на тому, що ветерани є носіями унікальних soft skills — здатності працювати в умовах невизначеності та високої відповідальності, що робить їх затребуваними фахівцями для інноваційних галузей економіки [1].

Згідно зі статтею 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [2], особам з інвалідністю внаслідок війни та прирівняним до них особам надаються такі пільги у сфері праці: право на отримання роботи за спеціальністю відповідно до рівня підготовки (п. 13); переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників (п. 14); використання чергової щорічної відпустки у зручний час та додаткова відпустка із збереженням заробітної плати (14 календарних днів на рік, п. 17); виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100% середньої заробітної плати незалежно від стажу (п. 15); продовжені терміни виплати допомоги по непрацездатності (до 4-5 місяців, п. 16) [2].

Окрім зазначеного, праця осіб з цією категорією інвалідності регулюється загальними нормами законодавства України про працю, що вимагає від роботодавця створення належних умов для реадаптації та інклюзії ветеранів на робочому місці.

Результатом ґрунтовного аналізу (листопад 2025 р.) потреб ветеранів та можливостей роботодавців стало формулювання п’яти стратегічних рекомендацій для приватного сектору, спрямованих на створення інклюзивного робочого середовища: визначення конкретної відповідальної особи або профільного підрозділу, що координуватиме всі етапи реінтеграції; активний розвиток внутрішніх програм навчання та підготовка колективу до взаємодії з ветеранами; налагодження комплексного зв’язку та надання допомоги ветерану та його родині ще на етапі перебування особи в лавах ЗСУ; готовність компанії до оперативної зміни умов праці та робочих процесів відповідно до фізичних чи психологічних потреб ветерана; системне формування

корпоративної політики пам’яті та висловлення вдячності захисникам як частина оргкультури [3].

Ці кроки дозволяють трансформувати правові норми у реальну корпоративну практику, мінімізуючи конфліктність та підвищуючи лояльність персоналу.

Виходячи із статті 10-1 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [4], сучасна внутрішня політика у ветеранській сфері базується на визнанні видатної ролі захисників у збереженні державності та розгляді їхнього унікального досвіду як стратегічного ресурсу людського капіталу України. Ключовими засадами цієї політики є створення цілісної системи переходу від військової служби до цивільного життя, що включає недопущення дискримінації, забезпечення трудових та економічних прав через сприяння самостійності й підприємництву, а також надання індивідуалізованої медичної та психологічної підтримки. Формування суспільної культури вдячності та інтеграція ветеранів у територіальні громади стають фундаментом для сталого гуманітарного і соціально-економічного розвитку держави в цілому.

Таким чином, ефективна реінтеграція ветеранів у приватному секторі неможлива лише шляхом законодавчого примусу. Правове регулювання має еволюціонувати від каральних санкцій до створення системи стимулів, які зроблять найм ветерана економічно вигідним та соціально престижним для компанії. Лише через поєднання чітких законодавчих гарантій та інноваційних підходів бізнесу Україна зможе забезпечити стійке повернення захисників до цивільного життя, зміцнивши національну економіку.

Література

1. Інноваційні підходи до працевлаштування та перенавчання ветеранів: дослідження / Український

ветеранський фонд. Київ, 2023. URL: https://veteranfund.com.ua/innovative-approaches-to-employment-and-retraining-of-veterans/ (дата звернення: 06.02.2026).

2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text (дата звернення: 08.02.2026).

3. Ветерани в українському бізнесі: стратегічні підходи до реінтеграції та управління змінами (листопад 2025 р.). Європейська Бізнес Асоціація (EBA) у партнерстві з DataDriven Research & Consulting. URL: https://yur-gazeta.com/content/UserFiles/Docs_new/f0189a2c5caa53b1b8f0ff641ea87cf4.pdf (дата звернення: 08.02.2026).

4. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text (дата звернення: 08.02.2026).

УДК 347.94:004.738.5 (043.2)

Парасюк В.М., к.ю.н., доцент,
Тищенко С.С., здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів, Україна

ВИЗНАННЯ ПЕРЕПИСКИ У МЕСЕНДЖЕРАХ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОЧИННИМ ДОКАЗОМ: ПРОБЛЕМИ ТА РИЗИКИ

У сучасних умовах цифровізації суспільства особисте та професійне спілкування дедалі частіше здійснюється через мобільні месенджери, такі як Viber,

Telegram, WhatsApp, Instagram Direct тощо. Ця тенденція призвела до того, що значна частина цивільно-правових домовленостей – у сферах побутових послуг, позики, купівлі-продажу, укладення попередніх договорів – виникає саме у формі електронного листування. Поява різноманітних технічних нововведень, які можуть містити відомості про факти, що мають значення для справи, зумовила актуальність сучасних наукових досліджень у цій галузі. Електронні докази суттєво відрізняються від інших видів доказів, адже при роботі з ними в судах виникають специфічні проблеми [1, с. 64]. Проте нормативне регулювання та судова практика щодо використання таких матеріалів як доказів у цивільному процесі досі залишаються непослідовними та фрагментарними, що актуалізує необхідність комплексного науково-правового аналізу.

Правову основу досліджуваного питання становить ст. 100 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), яка відносить електронні листи, текстові повідомлення, файли формату html, json та інші цифрові матеріали до електронних доказів [2]. Проте сама по собі наявність повідомлень у месенджері не гарантує їх процесуальної придатності. Центральною проблемою є встановлення автентичності електронних даних, адже діюче законодавство вимагає підтвердження того, що конкретне повідомлення було створене певною особою, у певний час і не зазнало змін чи втручань. Ця вимога, хоча і логічна, виявляється складною для реалізації у цифровому середовищі, де технічні можливості редагування повідомлень, зміни метаданих або створення фальшивих чатів значно ускладнюють оцінку доказів.

Найбільш проблемним аспектом є ідентифікація користувача месенджера. Наявність номера телефону, нікнейма або аватарки не гарантує, що саме ця особа

створила повідомлення. Телефоном може користуватися член сім'ї, колега або інша особа, а месенджери не містять обов'язкових механізмів верифікації. Судова практика щодо визнання цифрових доказів неприйнятними демонструє розбіжності в підходах різних судових інстанцій [3, с. 80]. Спостерігається суттєва неоднорідність: одні суди вважають телефонний номер достатнім доказом належності повідомлення конкретній особі, інші – вимагають судово-технічної експертизи або місцевого огляду пристрою з фіксацією технічних параметрів. Через це одна й та сама категорія спорів вирішується по-різному, що створює правову невизначеність.

Проблемними залишаються і питання належного подання електронних доказів. ЦПК України вимагає подання оригіналів цифрових файлів або їх копій, посвідчених електронним підписом чи шляхом формування протоколу огляду веб-сторінки/пристрою [1; 4; 5]. Проте значна частина учасників процесу подає лише скріншоти, які не містять метаданих та не дають змоги встановити цілісність повідомлень. У свою чергу експертиза смартфонів часто ускладнена технічно: месенджери застосовують наскрізне шифрування, тимчасові ключі, зберігають мінімум метаданих, а деякі повідомлення можуть зникати після видалення іншою стороною, що унеможливлює встановлення їх справжності.

Правовою проблемою є і ризики фальсифікації переписки. Можливість редагування повідомлень у Telegram, функція «видалити для всіх» у WhatsApp, сторонні програми для створення фейкових чатів – усе це ставить під сумнів презумпцію достовірності електронних доказів. Такі дії можуть містити ознаки кримінальних правопорушень, передбачених ст. 384 КК України (введення суду в оману шляхом підроблення доказів) та ст.

358 КК України (підроблення документів) [6, ст. 384, 358]. Проте доказування умислу фальсифікації у сфері цифрового листування залишається надзвичайно складним.

Особливого значення набуває питання визнання переписки як підтвердження укладення цивільно-правового договору. Цивільний кодекс України допускає укладення договору в електронній формі шляхом обміну повідомленнями [7], але суди висловлюють різні позиції щодо того, чи може репліка «домовились», «ок» або смайлик бути волевиявленням сторони. Частина судів визнає такі повідомлення достатніми для встановлення факту домовленості, інші вважають, що відсутність електронного підпису або іншого засобу ідентифікації нівелює юридичну силу листування.

Судова практика демонструє три основні підходи. Переписку визнають належним доказом без експертизи, якщо є логічна послідовність повідомлень і відсутні ознаки втручання; або переписку визнають доказом лише за умови технічної експертизи смартфона або серверних даних; або переписку не визнають доказом взагалі через неможливість встановлення автора повідомлень.

У бізнес-середовищі ці проблеми проявляються особливо гостро. Менеджери нерідко ведуть переговори від імені компанії у месенджерах, не маючи належних повноважень, що ставить під сумнів юридичну силу таких домовленостей. Відсутність регламентів корпоративного листування або перевірки автентичності акаунтів створює ризики для сторін договору та може призвести до визнання правочину неукладеним чи недійсним.

Таким чином, переписка у месенджерах стала одним із найпоширеніших, але водночас найпроблемніших видів електронних доказів у цивільному процесі. Правові ризики, пов’язані з ідентифікацією сторін, технічною

автентичністю даних, фальсифікацією повідомлень та неоднорідністю судової практики, вимагають актуалізації нормативного регулювання та вироблення єдиних стандартів оцінки цифрових доказів. Сучасні суди опинилися в ситуації, коли правова природа електронного листування випереджає можливості традиційних доказових процедур. Це підкреслює необхідність комплексного підходу до реформування цивільного процесуального законодавства з урахуванням технологічних реалій.

Література

1. Васильєва-Шаламова Ж.В., Ковальчук І.А. Електронні докази в цивільному судочинстві: теоретичні та практичні аспекти. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 5. С. 64-68. URL: http://lsej.org.ua/5_2023/13.pdf

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15

3. Горбань М.М. Цифрові докази в судовому процесі: проблеми допустимості та автентичності. Журнал «Logos», 2025. № 4. С. 77-86. URL: https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/article/view/2877/2917

4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15.

5. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19

6. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

УДК 347.4:342.7(477)(043.2)
Парасюк В.М., к.ю.н., доцент,
Федьків І.А., здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Введення на території України правового режиму воєнного стану вплинуло на всі сфери суспільних правовідносин. Не минуло стороною і сферу цивільно-правового регулювання договорів, адже навіть після повномасштабного вторгнення не припинився цивільно-правовий обіг, у тому числі з майном, а також правочини, які потребують нотаріального посвідчення.

З метою урегулювання прогалин, які настали після введення в дію правового режиму воєнного стану, держава була змушена внести низку змін до законів та нормативно-правових актів, зокрема до ЦК України [1], Земельного кодексу України (далі – ЗК України) [2], законів України «Про оренду землі» [3], «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [4] та ін., а також прийняті постанови Кабінету Міністрів України: «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» від 19

квітня 2022 року № 480 [5], «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану» від 24 червня 2022 року № 719 [6] та ін.

Аналіз останніх змін свідчить, що вони охоплюють порядок укладення та виконання різних видів цивільно-правових договорів, особливо тих, які стосуються об'єктів державної та комунальної власності. Зокрема, було оновлено законодавче регулювання процедури укладення договорів у сфері публічних закупівель для забезпечення оборонних потреб, що зумовлено необхідністю оперативного реагування та вчасного задоволення таких потреб.

М.І. Ромась зазначає, що пріоритетом у воєнний час є захист національної безпеки та оборони, тому введено кілька механізмів для забезпечення цього. Зокрема, дозволено публікувати неповну інформацію про сторони договору, змінювати суттєві умови договору після його підписання, спрощено процедуру звітування про укладені договори та встановлено закриті процедури для запобігання розголошенню державних таємниць у сфері оборони [7, с. 191].

Також зміни торкнулися Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління», зокрема до ст. 777 ЦК України, якими встановлено винятки щодо переважного права наймача, який належно виконує свої обов'язки за договором найму, перед іншими особами на придбання речі, яка є предметом договору найму, а саме – встановлено, що таке правило не застосовується у разі, якщо предметом договору найму (оренди) є державне або комунальне майно [8].

Унесені зміни були спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки в умовах, коли державні реєстри,

зокрема Державний земельний кадастр, працювали неналежно, а адміністративні послуги надавалися обмежено, особливо у перші дні війни.

Деякі зміни відбулися й у порядку укладення цивільно-правових договорів між суб'єктами приватного права та щодо об'єктів, що перебувають у приватній власності, зокрема, якщо такі договори потребують нотаріального посвідчення.

Наприклад, постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 року № 480 нотаріусам надано право посвідчувати довіреності (крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва або майновими правами щодо майбутнього нерухомого майна) та деякі інші правочини без використання спеціальних бланків. Крім того, продовжено строк для внесення нотаріусом відомостей до єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Міністерства юстиції, на підтверджений державним підприємством «Національні інформаційні системи» час їх неналежного функціонування [5].

Також, внесені постановою Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 року № 719 зміни визначили порядок перевірки справжності довіреності чи іншого документа, посвідченого нотаріусом без використання спеціального бланку, встановивши, що для такої перевірки заінтересована особа звертається з її копією до відповідного нотаріуса, який зобов'язаний протягом двох робочих днів видати довідку про підтвердження або спростування посвідчення ним такої довіреності [6].

Попри внесення низки змін та доповнень, на четвертому році повномасштабного вторгнення виникає необхідність у вжитті деяких додаткових заходів щодо удосконалення законодавства на особливий період у сфері цивільно-договірного регулювання.

С.В. Резніченко пропонує розглянути можливість удосконалення регулювання договірних зобов'язань в умовах правового режиму воєнного стану: 1) розглянути можливість затвердження спеціальних законодавчих актів, які регулюють умови виконання договорів під час воєнного стану; 2) створити міжнародні механізми для узгодження виконання договорів між країнами у період воєнного стану; 3) запровадити механізми, що дозволяють сторонам контролювати виконання договірних зобов'язань одне одного в умовах воєнного стану; 4) включити до договорів положень, що забезпечують гнучкість у зміні умов або тимчасовому призупиненні виконання у кризових ситуаціях, особливо важливих для фінансових або торговельних угод; 5) визначити в договорах гуманітарних винятків, які дозволяють сторонам відступати від певних зобов'язань у випадках, коли це необхідно для захисту життя та добробуту населення [9, с. 209].

Отже, підсумовуючи проведене дослідження, слід зазначити, що після запровадження воєнного стану в Україні було внесено суттєві зміни до правового регулювання укладення цивільних договорів. Зокрема: 1) спрощено процедури укладення окремих цивільно-правових договорів, насамперед тих, що спрямовані на забезпечення оборони, гуманітарних потреб та інших критично важливих напрямів у період війни; 2) змінено порядок здійснення публічних закупівель для сектору оборони та безпеки, що дозволило укладати прямі договори без проведення відкритих торгів; 3) для гарантування продовольчої безпеки було автоматично продовжено дію окремих договорів оренди земель державної й комунальної власності на строк до одного року без необхідності проходження процедури переоформлення; 4) нотаріальне посвідчення договорів було обмежено колом нотаріусів, включених до

спеціального переліку, сформованого Міністерством юстиції України; 5) нотаріусам надано можливість посвідчувати окремі правочини без використання спеціальних бланків, із визначенням особливого порядку перевірки їх достовірності.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text.

3. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text.

4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text.

5. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 року № 480. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-%D0%BF#Text.

6. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 року № 719. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-%D0%BF#Text.

7. Ромась М.І. Порядок укладення цивільно-правових договорів за участі держави Україна в умовах воєнного стану. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право. 2023. Вип. 15(27), Т. 2. С. 187–193.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління: Закон України від 22.02.2024 № 3587-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3587-20#n63.

9. Резніченко С.В. Правова природа договірних зобов'язань в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 4. С. 208–210.

УДК 342.7:314.151.3(477)(043.2)

Паращук В.І., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА СОЦІАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України призвела до одного з найбільших у Європі за останні десятиліття процесів внутрішнього переміщення населення. Мільйони громадян були змушені залишити місця свого постійного проживання, рятуючись від бойових дій, тимчасової окупації та системних порушень прав людини, не перетинаючи міжнародно визнаного державного кордону, що відповідає законодавчому визначенню внутрішнього переміщення [1]. У цих умовах питання правового статусу внутрішньо

переміщених осіб (ВПО), гарантій реалізації їхніх прав і свобод, а також механізмів соціальної інтеграції набувають особливої наукової та практичної актуальності.

Внутрішньо переміщені особи становлять специфічну соціально-правову категорію, що характеризується вимушеним характером переміщення без перетину державного кордону. В українському праві базовим нормативно-правовим актом, який визначає їхній статус, є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», що закріплює поняття ВПО, перелік основних прав та обов'язки держави щодо створення умов для їх захисту й інтеграції [1].

Однією з ключових проблем у сфері реалізації прав внутрішньо переміщених осіб залишається забезпечення права на житло. Втрата або недоступність житлових приміщень на тимчасово окупованих територіях зумовлює тривалу залежність ВПО від механізмів державної підтримки, які, за даними Міністерства соціальної політики України, не завжди здатні забезпечити належні умови проживання для всіх потребуючих [3]. Аналогічні проблеми відзначаються і в аналітичних звітах Управління Верховного комісара ООН у справах біженців [5].

Не менш актуальними є труднощі реалізації права на працю та соціальне забезпечення. Внутрішньо переміщені особи нерідко стикаються з втратою роботи, нестабільним доходом та обмеженим доступом до соціальних послуг, що негативно впливає на рівень їх соціально-економічної безпеки [3]. У цьому контексті важливою є роль органів державної влади та місцевого самоврядування у створенні умов для професійної адаптації ВПО та їх залучення до економічного життя громад.

Окремої уваги потребує питання соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючі

територіальні громади. Соціальна інтеграція передбачає не лише надання матеріальної допомоги, а й забезпечення рівного доступу до освіти, охорони здоров'я, участі у громадському житті та прийнятті рішень на місцевому рівні, що узгоджується з позицією Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [4].

У міжнародному вимірі захист прав внутрішньо переміщених осіб має здійснюватися відповідно до Керівних принципів ООН з питань внутрішнього переміщення, які визначають стандарти недискримінації, добровільності вибору місця проживання та забезпечення гідних умов життя [2; 5]. Імплементація цих принципів у національне законодавство України є необхідною умовою формування ефективної державної політики у сфері захисту прав ВПО.

Література

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII. Дата оновлення: 27.10.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18 (дата звернення: 02.02.2026).

2. Guiding Principles on Internal Displacement. United Nations. URL: https://www.unhcr.org/ua/idps (дата звернення: 02.02.2026).

3. Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщені особи: соціальний захист та підтримка. URL: https://www.msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/vnutrishno-peremishchenym-osobam (дата звернення: 02.02.2026).

4. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Права внутрішньо переміщених осіб. URL: https://ombudsman.gov.ua/uk/vnutrishno-peremishcheni-osoby (дата звернення: 02.02.2026).

5. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) в Україні. Внутрішнє переміщення в Україні: аналітичні матеріали. URL: https://www.unhcr.org/ua (дата звернення: 02.02.2026).

УДК 346.2:347.4(477) (043.2)
Поліщук І.В., старший викладач,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ДОГОВІРНІ РИЗИКИ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сучасна повномасштабна війна РФ проти України спричинила безпрецедентну дестабілізацію усталених економічних відносин та призвела до зростання значного масиву додаткових викликів та ризиків у здійсненні підприємницької діяльності. Однією з ключових особливостей підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні залишається необхідність дотримання договірних зобов'язань попри постійні загрози знищення майна, логістичні перебої та енергетичний дефіцит. В такій реальності трансформуються і договірні ризики та потребують нових форм щодо їх реагування і нівелювання.

Дієвим інструментом перерозподілу договірних ризиків, який забезпечує справедливий баланс інтересів сторін договору за умов об'єктивної неможливості виконання зобов'язань, спричиненої воєнними діями, є право форс-мажору. З початком воєнного стану Торгово-промислова палата України видала загальний лист від 28.02.2022 р. № 2024/02.0-7.1, яким визнала військову

агресію обставиною непереборної сили [1]. Проте станом на 2026 рік судова практика (зокрема позиція Верховного Суду) остаточно закріпила принцип: «лист ТПП не є безумовною підставою для звільнення від відповідальності» [2]. Тобто підприємець несе ризик недоведеності причинно-наслідкового зв'язку між бойовими діями та неможливістю виконання конкретного зобов'язання. Як зазначають дослідники, «форс-мажор звільняє від санкцій (штрафів, пені), але за загальним правилом не звільняє від основного боргу» [3, с.45]. Отже, головним ризиком є помилкове очікування автоматичного списання зобов'язань.

В умовах воєнного стану виконання договору для підприємця почасти стає неможливим, надмірно обтяжливим чи економічно недоцільним через суттєву зміну обставин (наприклад, інфляцію або втрату ринків). Згідно зі ст. 652 ЦК України, «якщо обставини змінилися настільки, що сторони не могли цього передбачити, договір може бути змінений або розірваний» [4]. Однак ризик полягає у складності та спроможності судового доказування. Так суди традиційно розглядають коливання курсів валют та зміну цін на сировину як звичайний комерційний ризик підприємця, який має бути врахований при створенні підприємницької діяльності чи укладенні договорів. Тому для мінімізації цього ризику в сучасних договорах критично важливим є включення т.з. «застережень про адаптацію», які дозволяють автоматично переглядати ціну при досягненні певних показників інфляції.

Разом з тим, окрему групу ризиків становлять обмеження, пов'язані з правовим режимом воєнного стану. Прикладом можуть бути орендні ризики, які пов'язують із невизначеністю у нарахуванні орендної плати за майно, що знаходиться на тимчасово окупованих територіях або в

зоні бойових дій. Це також санкційні та репутаційні ризики: згідно із Законом України «Про санкції», «співпраця з контрагентами, що мають зв'язки з країною-агресором, веде до визнання договорів нікчемними та блокування активів» [5, ст.4]. При цьому слід зауважити, що в сучасних воєнних реаліях «частішають випадки невиконання раніше надійними контрагентами умов давно укладених договорів» [6]. Щоб мінімізувати такі ризики, необхідно повторно перевірити надійність поточних контрагентів та переукласти з ними існуючі договори з переглядом умов відповідальності контрагента під час воєнного стану. Тому в 2025 році перевірка кінцевих бенефіціарів стала обов'язковим елементом договірної гігієни. Найменш нормативно врегулювані енергетичні ризики, які слід пов'язувати з невиконання строків виробництва, поставки чи надання послуг через блекаути. Такі ризики мають бути прописані самимм сторонами в договорах як окреме застереження, яке виводить відключення електроенергії в категорію специфічного форс-мажору.

Для забезпечення ефективного та безпечного здійснення підприємницької діяльності в сучасних умовах досить важливим є визначення стратегічних напрямів мінімізації та нівелювання можливих ризиків, що потребує трансформації підходів до їх управління. Так, з метою нівелювання санкційних ризиків критично важливим є безперервний моніторинг контрагентів з використанням цифрових аналітичних систем (наприклад, YouControl), які дозволяють здійснювати автоматизований перевірочний контроль на предмет наявності зв'язків із країною-агресором чи перебування під санкціями. В умовах надмірного навантаження на судову систему та необхідності швидкої реструктуризації заборгованостей, пріоритетним має бути такий альтернативний спосіб

вирішення спорів як медіація, яка дозволяє підприємцям досягати консенсусу та уникнути ризику зайвих витрат.

Отже, мінімізація договірних ризиків в умовах воєнного стану вимагає відходу від традиційних шаблонів управління. Ключовим фактором адаптивності має стати впровадження динамічних актуалізованих застережень, що дозволяють корегувати умови договору відповідно до мінливості підприємницького середовища, забезпечуючи гнучку адаптацію до нових реалій.

Література

1. Про підтвердження форс-мажорних обставин: Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1. URL: ucci.org.ua.

2. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 13.09.2023 у справі № 910/7662/22 (щодо стандартів доказування форс-мажору).

3. Кологойда О.В. Господарське право України (особлива частина): підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 320 с.

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

5. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII. URL: zakon.rada. gov. ua/laws/show/1644-18#Text.

6. Лошенюк О.В., Мурована Т.О. Ризики ведення бізнесу в умовах воєнного стану та шляхи їх подолання. Ефективна економіка. 2023. №2. URL: https.chtei-knteu.cv.ua:8585/jspui/bitstream/123456789/1427/1/

УДК 346.7: 351.824.11 (043.2)
Розгон О.В., к.ю.н., доцент,
провідний науковий співробітник,
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України,
м. Харків, Україна

СТАН НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ ДЛЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ АВТОТРАНСПОРТНОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ

Актуальність правового регулювання альтернативних джерел енергії (АДЕ) в автотранспортному секторі на сучасному етапі виходить за межі суто теоретичних досліджень і безпосередньо пов'язується з дискусіями у сфері національної безпеки й оборони. В умовах повномасштабної війни енергетична стійкість і незалежність автомобільного транспорту набувають критичного значення для забезпечення безперервного функціонування економіки та логістичних процесів. За таких обставин стратегічний розвиток автотранспортної галузі неможливий без формування чіткої та узгодженої законодавчої основи для переходу на використання відновлюваних і альтернативних джерел енергії.

Упродовж 2021–2025 років нормативно-правова система у сфері відновлюваної енергетики в Україні зазнала поетапних змін, спрямованих на гармонізацію з правом Європейського Союзу (acquis ЄС), запровадження ринкових механізмів підтримки та створення правових умов для залучення бізнесу й територіальних громад до розвитку відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Важливу роль у цьому процесі відіграло оновлення законодавства сфері відновлюваної енергетики, альтернативних джерел

енергії та вдосконалення правового регулювання використання альтернативних джерел енергії, що заклало підґрунтя для поступового розвитку відповідної інфраструктури, зокрема у транспортному секторі [1].

У межах цієї наукової роботи проаналізовано окремі закони України, що формують нормативно-правове забезпечення розвитку альтернативних джерел енергії та мають стратегічне значення для трансформації автотранспортного сектору.

Закон України «Про енергетичну ефективність» від 21.10.2021 № 1818-IX є базовим нормативним актом, який упроваджує принципи ощадливого споживання (європейську Директиву 2012/27/ЄС, що встановлює спільні рамки для інструментів сприяння енергоефективності в межах ЄС для забезпечення досягнення провідних цільових показників ЄС) в усі сектори економіки. Він регулює виробництво, транспортування та споживання енергії, сприяючи енергобезпеці, зниженню енергоємності промисловості та підвищенню ефективності у сфері послуг і побуті. Але реалізація норм закону вимагає від підприємств значних початкових капіталовкладень для модернізації обладнання, що важко реалізувати у кризових умовах. Водночас практична реалізація положень цього закону пов’язана з необхідністю значних фінансових інвестицій у модернізацію обладнання та інфраструктури, що в умовах воєнного стану ускладнюється знищенням об’єктів енергетики, дефіцитом фінансових ресурсів і загальною нестабільністю економіки.

Правові та організаційні засади використання альтернативних джерел енергії визначає Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від 20.02.2003 № 555-IV. Його положення охоплюють, зокрема, використання біопалива, а також енергії сонця та вітру у транспортній

сфері. Закон створює правові умови для інвестування у ВДЕ, передбачаючи застосування механізмів державної підтримки, включаючи аукціони та систему гарантій походження електричної енергії. Разом із тим реалізація цих механізмів супроводжувалася запровадженням високого рівня «зеленого» тарифу, що призвело до фінансового навантаження на енергосистему, дисбалансів у генерації та потреби у значних інвестиціях, а також породило додаткові екологічні та інфраструктурні ризики.

Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 № 2019-VIII формує правові засади функціонування конкурентного ринку електричної енергії та регулює відносини між учасниками на всіх етапах виробництва, передачі, розподілу й постачання електроенергії. Його положення спрямовані на забезпечення надійного та безпечного енергопостачання споживачів, розвиток ринкових відносин і зменшення негативного впливу на довкілля, що має особливе значення для електрифікації автотранспортного сектору.

Важливим елементом правового регулювання є також Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії» від 25.04.2019 № 2712-VIII. Останні зміни, внесені цим Законом та пізнішими актами щодо «зеленої» трансформації, спрямовані на стимулювання розподіленої генерації та спрощення доступу малих виробників до ринку.

Окрему роль у розвитку енергетичної інфраструктури відіграє Закон України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об’єктів» від 09.07.2010 № 2480-VI, який регламентує порядок надання та використання земельних ділянок для розміщення енергетичних об’єктів. Водночас

чинне регулювання потребує подальшого вдосконалення, зокрема щодо визначення меж охоронних зон, спрощення процедур оформлення сервітутів для лінійних об'єктів, забезпечення балансу між публічними інтересами та правами приватних власників землі, а також адаптації законодавства до сучасних типів об'єктів ВДЕ.

Таким чином, законодавство України у сфері альтернативних джерел енергії загалом відповідає європейським підходам і спрямоване на розвиток електромобільності, використання біопалива та підвищення енергоефективності автотранспортного сектору. Водночас правове регулювання в цій сфері залишається фрагментарним і потребує подальшої систематизації, визначення чітких секторальних цілей, усунення ринкових бар'єрів і посилення стимулюючих механізмів. Актуальним залишається також законодавче закріплення узгоджених принципів державного управління розвитком альтернативної енергетики в автотранспорті з урахуванням умов воєнного та післявоєнного відновлення.

Література

1. Костенко І.В., Оксінь В.Ю., Левченко Д.С. Міжнародне співробітництво у сфері підприємницької діяльності з використання альтернативних джерел енергії: правові аспекти та перспективи розвитку. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 6. С. 293–301. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-6/60. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2025/62.pdf.

УДК 349.2:341.241.8(477)(043.2)

Саленко І.В., к.ю.н.,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОНОВЛЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ СТАНДАРТІВ

Сучасний стан правового регулювання трудових відносин в Україні характеризується глибокою суперечністю між нормативними приписами та реальними потребами ринку праці. Чинний Кодекс законів про працю України 1971 року, попри численні зміни, зберігає концептуальну модель, яка не відповідає вимогам цифрової економіки, нестандартних форм зайнятості та євроінтеграційних зобов'язань держави. Ця проблема набуває особливої гостроти в контексті набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС, що зумовлює необхідність системної адаптації національного трудового законодавства до acquis communautaire.

Європейська соціальна хартія (переглянута, 1996 р.) встановлює комплекс стандартів щодо соціального захисту, включаючи право на соціальне забезпечення, захист від бідності та соціального відторгнення, права мігрантів-працівників, заборону дискримінації та забезпечення рівних можливостей [1]. Ці стандарти значно перевищують рівень гарантій, закріплених у чинному КЗпП, що створює правову прогалину, яка потребує системного заповнення.

Міжнародні трудові стандарти, закріплені у фундаментальних конвенціях МОП (зокрема Конвенція № 87 щодо свободи об'єднання та Конвенція № 98 щодо права на організацію та колективні переговори), формують обов'язкові для всіх держав-членів принципи незалежно від факту ратифікації [2]. Імплементація цих стандартів вимагає не косметичних змін, а концептуального переосмислення засад правового регулювання праці.

Концептуальною новелою проєкту Трудового кодексу України є запровадження принципу гнучкості трудових відносин, який передбачає розширення можливостей сторін щодо визначення умов праці через механізми строкових трудових договорів, дистанційної роботи та гнучкого робочого часу. Цей принцип відповідає загальноєвропейській тенденції до flexicurity — поєднання гнучкості ринку праці із забезпеченням соціальної захищеності працівників.

Водночас принцип гнучкості має певні межі, зумовлені необхідністю захисту працівника як слабшої сторони трудових відносин. Судова практика підтверджує ці межі: Солом'янський районний суд м. Києва визнав незаконним звільнення працівника у зв'язку із закінченням строку трудового договору, оскільки трудові відносини фактично тривали і жодна зі сторін не заявила вимогу про їх припинення [3]. Суд постановив поновити працівника на посаді, що підтверджує важливість судового захисту від зловживань при застосуванні строкових договорів.

Ризик прекаризації праці внаслідок надмірної гнучкості може бути нівельований через запровадження компенсаторних механізмів: посилення контролю за дотриманням трудового законодавства, розширення повноважень профспілок та встановлення чітких підстав для укладення строкових трудових договорів.

Другим концептуальним напрямом проєкту кодексу є посилення соціального захисту працівників. Закон України «Про колективні договори і угоди» закріплює принцип універсальності захисту: положення колективного договору поширюються на всіх працівників підприємства незалежно від членства у профспілці [4]. Багаторівнева система соціального діалогу (генеральна, галузеві, територіальні угоди) забезпечує гнучкість регулювання при збереженні мінімальних гарантій.

Важливим аспектом є регулювання праці осіб з інвалідністю. Критерії оцінювання повсякденного функціонування особи диференціюють ступені обмеження здатності до трудової діяльності — від нормальної здатності до помірного обмеження, що передбачає часткову втрату можливості для повноцінної трудової діяльності [5]. Такий диференційований підхід дозволяє забезпечити розумне пристосування робочого місця відповідно до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

Окремий блок концептуальних засад стосується охорони праці та здоров'я працівників. Чинне законодавство встановлює спеціальні вимоги до працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими та небезпечними умовами праці, передбачаючи обов'язкові медичні огляди, додаткові відпустки та інші гарантії [6]. Проєкт кодексу розширює ці гарантії з урахуванням сучасних ризиків, зокрема психосоціальних.

Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року визнає проблему низького рівня кадрового забезпечення фахівцями у сфері психічного здоров'я та очікує від реформування зменшення прямих і непрямих втрат національної економіки через непрацездатність осіб із проблемами психічного здоров'я [7]. Це підтверджує необхідність інтеграції норм про охорону психічного здоров'я працівників у новий Трудовий кодекс.

Третім концептуальним напрямом є імплементація європейських директив щодо робочого часу, рівності можливостей та інформування працівників. Імплементаційне рішення Комісії (ЄС) 2018/945 щодо епідеміологічного нагляду за інфекційними захворюваннями визначає стандарти, які мають бути враховані при формуванні національної системи охорони

здоров’я працівників [8]. Водночас імплементація не може бути механічним перенесенням норм без урахування національної специфіки — необхідний адаптивний підхід, що враховує рівень економічного розвитку, традиції правового регулювання та інституційну спроможність.

Проєкт кодексу передбачає вдосконалення механізмів відповідальності сторін трудових відносин. Судова практика засвідчує проблему ефективності дисциплінарної відповідальності: в одній зі справ суд встановив, що працівнику систематично оголошувалися догани за грубі недоліки, однак він належних висновків не робив [9]. Водночас суд врахував позитивну характеристику працівника на іншому місці роботи, що підтверджує необхідність індивідуального підходу до оцінки поведінки та встановлення чітких критеріїв застосування дисциплінарних стягнень у новому кодексі.

Таким чином, концептуальні засади проєкту Трудового кодексу України базуються на поєднанні трьох ключових напрямів: запровадження принципу гнучкості трудових відносин із компенсаторними механізмами соціального захисту; посилення ролі колективно-договірного регулювання та соціального діалогу; системна імплементація європейських стандартів з урахуванням національної специфіки.

Для ефективної реалізації цих засад вважаємо за доцільне: по-перше, деталізувати підстави та умови застосування строкових трудових договорів для запобігання зловживанням з боку роботодавців; по-друге, закріпити обов’язок роботодавця щодо охорони психічного здоров’я працівників та запобігання психосоціальним ризикам на робочому місці; по-третє, розширити повноваження профспілок у сфері контролю за дотриманням трудового законодавства; по-четверте, запровадити механізм поетапної імплементації

європейських директив із визначенням чітких строків та індикаторів виконання.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом практики застосування нового Трудового кодексу після його прийняття, порівняльно-правовим дослідженням досвіду країн Центральної та Східної Європи щодо адаптації трудового законодавства до вимог ЄС, а також оцінкою ефективності запроваджених механізмів регулювання нестандартних форм зайнятості.

Література

1. Європейська соціальна хартія (переглянута): міжнар. док. від 03.05.1996 р. Рада Європи. URL: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/ documents/dv/chartesocialedepliant-/CharteSocialedepliant-en.pdf (дата звернення: 07.02.2026).

2. Fundamental Conventions of the International Labour Organization / U.S. Department of Labor. URL: https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/ ILAB/TO451B~1.PDF (дата звернення: 07.02.2026).

3. Рішення Солом'янського районного суду міста Києва від 2024 р.: справа № 760/10698/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127689322 (дата звернення: 07.02.2026).

4. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3356-12 (дата звернення: 07.02.2026).

5. Деякі питання запровадження оцінювання повсякденного функціонування особи: постанова Кабінету Міністрів України від 2024 р. № 1338. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2024-п (дата звернення: 07.02.2026).

6. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08 (дата звернення: 07.02.2026).

7. Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1018-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-р (дата звернення: 07.02.2026).

8. Імплементаційне Рішення Комісії (ЄС) 2018/945 від 22.06.2018 р. про інфекційні захворювання та пов'язані особливі проблеми у сфері охорони здоров'я, які повинні підпадати під епідеміологічний нагляд. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_023-18 (дата звернення: 07.02.2026).

9. Рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області: справа № 712/18839/12. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97253122 (дата звернення: 07.02.2026).

УДК 349.2:355.293(043.2)

Свиридова В.Є., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Яковець І.С., д.ю.н., ст. наук. співробітник

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИВАТНОПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ВЕТЕРАНІВ У КОНТЕКСТІ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Відновлення України в правовій концепції неможлива без системи інтеграції ветеранів до цивільної трудової діяльності. Трудові взаємовідносини є основним елементом приватноправової сфери, які потребують нових стратегій. Вони повинні враховувати формальне збереження робочого місця та реальну адаптацію праці відповідно до потреб захисників. Це питання є надзвичайно важливим для стабільності суспільства та економічного розвитку в післявоєнний період.

Основу правового регулювання праці ветеранів складають Кодекс законів про працю України та Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту". Норми КЗпП, зокрема ст. 119, формують гарантії збереження трудових прав під час проходження служби, однак після набуття статусу ветерана виникає потреба у додаткових механізмах реінтеграції. Аналіз правозастосування та сучасної практики трудових відносин показує, що формального збереження посади недостатньо для реальної реінтеграції після тривалої відсутності. За час проходження служби військовослужбовцем на підприємствах можуть відбуватися різні технологічні оновлення, зміна програмного забезпечення або трансформація процесів. Основна концепція правового відновлення має передбачати збереження робочого місця та адаптацію працівника, а також запровадження обов'язкових програм підвищення кваліфікації, фінансування яких може здійснюватися за рахунок роботодавця або держави, в залежності від обраної моделі правового стимулювання. Для ветеранів з пораненнями адаптація має включати реалізацію принципу "розумного пристосування", що передбачає створення безбар'єрного простору та технічне переоснащення робочого місця з урахуванням індивідуальних потреб працівника.

Трансформація механізмів приватноправового регулювання повинна базуватися на стимулюючих засадах. Одним з актуальних завдань є впровадження спеціальних положень у договори, які повинні передбачати додаткові переваги для ветеранів, а також важливо юридично закріпити механізм, за яким бізнес, що активно працевлаштовує захисників, отримує податкові пільги або преференції в державних тендерах. Такий механізм гарантує дотримання прав та законних інтересів з обох сторін угоди. Додатковим інструментом повинно бути запровадження державних субсидій для приватного бізнесу на покриття витрат, пов'язаних з облаштуванням інклюзивних робочих місць, що дозволить зняти фінансове навантаження з роботодавця та стимулювати найм ветеранів з інвалідністю.

Важливим етапом ефективної реінтеграції є психологічна та соціальна адаптація ветерана в трудовому колективі. Пріоритетним напрямом в розвитку повинно бути включення до колективних договорів підприємств спеціальних розділів про "Ветеранську політику". Юридичне закріплення програм у локальних актах підприємств, які дозволять уникнути конфліктів та дискримінації. Правова система повинна забезпечувати комунікацію у відносинах "працівник — роботодавець", надаючи пріоритет позасудовому врегулюванню суперечок, що виникають у процесі адаптації.

Однією з перешкод на шляху до відновлення є латентна (прихована) дискримінація, коли роботодавці побоюються приймати на роботу людей з бойовим досвідом через упередженні думки щодо "складності адаптації". Юридичним інструментом для попередження цього явища повинна стати цифровізація трудових відносин. Одним з головних напрямків є інтеграція реєстрів з державними цифровими сервісами (зокрема,

портал “Дія”), що дозволить автоматизувати надання пільг для роботодавців, роблячи процес максимально прозорим та вигідним. Цифровізація є ключовим інструментом забезпечення інклюзивності, яка створює передумови для дистанційної зайнятості ветеранів з обмеженою мобільністю. Це потребує нормативного закріплення відповідних трудових гарантій. Право на працю повинно бути закріплене правом на безкоштовне перенавчання, що має гарантуватися на рівні законодавства або державних програм, а в трудовому договорі може передбачатися як додаткова соціальна гарантія з боку роботодавця.

Висновки. Таким чином, підхід до відновлення трудових відносин повинен бути продуманим та системним і базуватися на зрозумілих, дієвих механізмах. Захист трудових прав ветеранів у період післявоєнного відновлення — це не лише соціальна допомога, а й стратегічне завдання приватного права. Регулювання повинно стати адаптивним, соціально-інклюзивним та технологічним, яке зможе забезпечити рівні права та можливості для всіх захисників незалежно від їхнього фізичного стану чи необхідності актуалізації професійних навичок через тривалу відсутність. Лише через реальні гарантії гідної праці Україна зможе забезпечити успішну реінтеграцію своїх захисників та стале відновлення країни.

Література

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.71 №322 (зі змінами).

2. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.93 № 3551-XII (зі змінами).

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової програми «Ветеран. Робота» на 2026–2027 роки». Розпорядження від 23.10.2025 № 1163-р.

УДК 349.2 (043.2)
Сімутіна Я.В., д.ю.н., професор,
провідна наукова співробітниця відділу
цивільно-правових наук,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України,
м. Київ, Україна

ПРАВО РОБОТОДАВЦЯ ЗВІЛЬНЯТИ VS. ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФСПІЛОК КРІЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Стандарти Міжнародної організації праці (МОП) щодо захисту зайнятості та припинення трудових відносин спрямовані на пошук балансу між збереженням права роботодавця звільняти працівників та забезпеченням того, щоб такі звільнення були справедливими і застосовувалися як крайній захід, а також не мали непропорційно негативного впливу на працівника. Перш за все йдеться про Конвенцію МОП № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця (далі – Конвенція 158), у статті 4 якої зазначено, що трудові відносини з працівником не можуть бути припинені, якщо для цього немає законних підстав, пов'язаних із здібностями чи поведінкою працівника або викликаного виробничою потребою. Не є, законною підставою для припинення трудових відносин, зокрема, такі причини, як: членство у профспілці або участь у профспілковій діяльності в неробочий час чи, за згодою роботодавця, в робочий час; намір стати представником працівників, виконання тепер або в минулому функцій представника працівників [1]. Окрім положень Конвенції 158, членство в профспілці, участь у профспілковій діяльності як заборонені підстави для звільнення визначені Конвенцією МОП № 98 про

застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів [2].

Відповідно до статті 3 Конвенції МОП № 135 про захист прав представників працівників на підприємстві та можливості, що їм надаються (далі – Конвенція 135), термін "представники працівників" означає осіб, яких визнано такими відповідно до національного законодавства чи практики, зокрема: (а) представників професійних спілок, а саме представників, призначених чи обраних професійними спілками або членами таких профспілок; або (б) виборних представників, а саме представників, вільно обраних працівниками підприємства відповідно до положень національного законодавства чи правил або колективних угод, і до функцій яких не входить діяльність, яку визнано як виключну прерогативу професійних спілок у відповідній країні.

Статтею 1 Конвенції 135 встановлено, що представники працівників на підприємстві користуються ефективним захистом від будь-якої дії, яка може завдати їм шкоди, включаючи звільнення, що ґрунтується на їхньому статусі чи на їхній діяльності як представників працівників, чи на їхньому членстві у профспілці або на їхній участі в профспілковій діяльності, в тій мірі, в якій вони діють відповідно до чинного законодавства чи колективних договорів або інших спільно погоджених умов.

Як слідує з наведеного, стандарти МОП встановлюють обов'язок держав-членів визначати додаткові гарантії при звільненні лише для представників працівників, у тому числі, членів виборного органу профспілки чи профспілкового представника. Відтак, отримання роботодавцем згоди профспілки на звільнення працівника, який є рядовим членом профспілки, актами МОП не передбачено.

Стандарти Ради Європи, зокрема Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (Конвенція, ЄКПЛ), не зважаючи на відсутність прямої згадки у тексті, захищає трудові права, в тому числі й право на захист від несправедливого звільнення у взаємозв'язку з іншими основоположними правами людини, гарантованими, зокрема, статтею 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), статтею 11 (свобода зібрань та об'єднання) та статтею 14 (заборона дискримінації) у процесі застосування та тлумачення її положень Європейським Судом з прав людини (ЄСПЛ).

У розглядуваному контексті доречно навести рішення ЄСПЛ у справі Хоппен та профспілка працівників АВ Amber Grid проти Литви (заява № 976/20) від 17.01.2023. Ця справа стосується скарги заявників про те, що перший заявник був звільнений з роботи в компанії АВ Amber Grid через його участь у діяльності другого заявника – профспілки працівників цієї компанії. Обидва заявники скаржилися, що звільнення першого заявника порушило їхнє право на свободу об'єднання, що воно було дискримінаційним і що їхні скарги не були належним чином розглянуті на національному рівні. Заявники скаржилися на порушення статті 14 ЄКПЛ у поєднанні зі статтею 11 (працівник) та статті 11 ЄКПЛ окремо (профспілка). Відповідаючи на питання, чи є необхідною згода профспілки для звільнення одного з її членів, Суд зазначив, що «у різних державах існує широкий спектр моделей, спрямованих на захист працівників від звільнення на підставі їхньої профспілкової діяльності. Тому стаття 11 Конвенції не може тлумачитися як така, що вимагає від договірних держав передбачити у своєму внутрішньому законодавстві, що член або керівник профспілки не може бути звільнений без згоди профспілки. Відповідні конвенції Міжнародної організації

праці не містять таких вимог. Відсутність цих вимог у внутрішньому законодавстві сама по собі не суперечила правам заявників, передбаченим Конвенцією.» Таким чином, Суд не мав підстав вважати, що національне законодавство було недостатнім для захисту заявників від заявленої дискримінації на підставі профспілкової діяльності (працівник) або заявленого порушення права на свободу об'єднання (профспілка). Суд дійшов висновку, що стаття 11 Конвенції не забороняє звільнення члена профспілки без згоди профспілки і констатував відсутність порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 11 (перший заявник) та відсутність порушення статті 11 (другий заявник).

З наведеного вище огляду стандартів МОП та Ради Європи можна виснувати, що при звільненні з роботи пріоритет має надаватися прозорості та належній правовій процедурі. Роботодавці зобов'язані повідомляти працівникам чіткі причини звільнення та дотримуватися законодавчих вимог, таких як строки попередження та виплата компенсації або вихідної допомоги.

У міжнародному трудовому праві, як і трудовому праві ЄС, існує обов'язок роботодавця щодо інформування та проведення консультацій з представниками працівників, у тому числі при звільненнях, передовсім колективних, але в жодному разі не наділення профспілок «правом вето» на рішення роботодавця про звільнення працівника – рядового члена профспілки.

Література

1. Конвенція МОП № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця 1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_005#Text

2. Конвенція МОП № 98 про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних

переговорів 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_004#Text
3. Конвенція МОП № 135 про захист прав представників працівників на підприємстві та можливості, що їм надаються, 1971 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_186#Text
4. Hoppen and trade union of AB Amber Grid employees v. Lithuania (№ 976/20). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-222320

УДК 364.444:351.86(477)(043.2)
Сіньова Л.М., к.ю.н., доцент,
провідна юристка Центру соціального права,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Соціальна держава не означає всезагальне забезпечення та обслуговування громадянина, але передбачається врахування відповідних індивідуальних чинників, тобто соціальні послуги отримують тільки ті, які цього потребують. Рівень соціальної захищеності людини залежить не тільки від діяльності держави відповідно до її соціальної політики [1, с.11]. Державна соціальна допомога – це грошові одноразові або періодичні виплати, які надаються особам, які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, для компенсації понесених ними додаткових витрат у разі настання визначених законодавством соціальних випадків, що фінансуються за рахунок коштів

державного чи місцевих бюджетів. Врегулювання призначення й виплати всіх видів державних соціальних допомог здійснюється відповідними нормативними актами, у зв'язку з чим, за наявності передбачених законом обставин, громадяни набувають безумовне право на той чи інший вид допомоги. Одним з учасників правовідносин із надання державних соціальних допомог є державний орган, до компетенції якого відповідно до закону належить призначення й виплата конкретного виду соціальної допомоги [2].

Слід наголосити, що Постанова КМ № 214 від 07.03.2022 р. «Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану» втратила чинність на підставі Постанови КМ № 765 від 25.06.2025 р. Таким чином, для допомоги малозабезпеченим сім'ям; допомоги на дітей одиноким матерям; допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; допомоги на дітей, хворих на тяжкі хвороби, яким не встановлено інвалідність; щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу; тимчасової державної допомоги дітям, батьки, яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме; щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг; тимчасової державної соціальної допомоги непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату автоматичне нарахування державної соціальної допомоги та пільг під час воєнного стану припиняється. Проте для осіб, які мешкають на окупованих територіях або територіях, де ведуться бойові

дії буде продовжене автоматичне нарахування всіх державних допомог.

Верховна Рада України прийняла за основу проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» щодо формування комплексної державної підтримки та підвищення соціальних гарантій для сімей з особами з інвалідністю, реєстр. №14191, поданий народними депутатами Гетманцевим Д.О., Третьяковою Г.М. та ін [3]. Метою законопроєкту є створення сучасної, справедливої та гнучкої системи державної підтримки дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю з дитинства, що забезпечує гідний рівень життя, сприяє соціальній інтеграції, підвищує доступ до необхідних послуг і гарантує право кожної дитини та родини на всебічну підтримку. Також законопроєкт передбачає перехід від фрагментарної допомоги до системного підходу, який поєднує підвищену фінансову допомогу, послуги та цифрові рішення для зручності громадян.

Слід наголосити, що в законопроєкті є пропозиція відв'язати державну соціальну допомогу від прожиткового мінімуму та обчислення її у співвідношенні із мінімальною зарплатою [3].

З початку січня 2026 року в Україні змінюється підхід до підтримки сімей із дітьми. Збільшується допомога під час вагітності та при народженні дитини допологова допомога для жінок, які не застраховані в системі соцстрахування, що становить 7 000 грн. Її виплачують за 70 днів до пологів; одноразова виплата при народженні дитини зростає до 50 000 грн (раніше – 41 280 грн). У разі багатоплідних пологів допомогу призначають окремо на кожну дитину.

Щомісячні виплати на догляд за дитиною встановлено: 7 000 грн на місяць – на догляд за дитиною до 1 року; 10 500 грн – для дітей з інвалідністю. Отримувати виплату може один із батьків або інший родич, який фактично доглядає за дитиною.

Програма «єЯсла» – це підтримка для працюючих батьків, передбачено щомісячну допомогу батькам дітей віком від 1 до 3 років, які вийшли на роботу на повний день або навчаються очно. Розмір виплат: 8 000 грн на дитину; до 12 000 грн – для дітей з інвалідністю. Кошти можна використовувати лише за визначеним Кабміном переліком – на оплату няні, приватного дитсадка, гуртків або асистента. Програма не залежить від доходу родини і поширюється також на внутрішньо переміщених осіб.

У 2026 році зберігається програма «Пакунок малюка». Її можна отримати: у натуральному вигляді або як грошову компенсацію – з 36 тижня вагітності і до 3 місяців після народження дитини. Окремо передбачена одноразова виплата «Пакунок школяра» у розмірі 5 000 грн для дітей, які йдуть у перший клас.

Аналізуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що сучасна соціальна політика України спрямована на створення гнучкої, цифровізованої та фінансово обґрунтованої системи, яка здатна адаптуватися до викликів воєнного стану, забезпечуючи при цьому гідний рівень життя найбільш вразливим категоріям населення та стимулюючи розвиток людського капіталу.

Література

1. Андріїв В.М., Сіньова Л.М. Соціальні стандарти в країнах світу: навчальний посібник. 2 видання. Допов. та переробл. Київ: 7БЦ, 2025. 448 с.

2. Тарасенко В.С. Поняття та види соціальних допомог. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Випуск 2 (том 2). С. 121-126.

3. Проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» щодо формування комплексної державної підтримки та підвищення соціальних гарантій для сімей з особами з інвалідністю: Проєкт Закону 14191 від 05.11.2025. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/58654.

УДК 349.3:355.1 (043.2)
Сірий І.Ю., підполковник, слухач,
Медвідь Л.П., к.ю.н., доцент,
Національний університет оборони України, м. Київ, Україна

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Російська збройна агресія проти України зумовила необхідність посилення системи соціального захисту учасників бойових дій (далі – УБД). Станом на 1 вересня 2025 року в Україні 1,3 млн. осіб зі статусом учасника бойових дій [1]. За таких умов забезпечення належного соціального захисту зазначеної категорії стає одним із пріоритетних завдань державної політики, що вимагає всебічного наукового аналізу правових та організаційних засад його реалізації.

Нормативно-правову основу соціального захисту УБД в Україні формує система законодавчих та підзаконних актів. Базовим законодавчим актом є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII [2], який визначає правовий статус учасників бойових дій

та встановлює систему соціальних гарантій для цієї категорії громадян.

Відповідно до статей 5 та 6 зазначеного Закону, учасниками бойових дій визнаються особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту України у складі військових підрозділів Збройних Сил, Національної гвардії, Служби безпеки, інших військових формувань [2]. Важливим доповненням правової бази є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-XII, який встановлює додаткові соціальні гарантії для військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Як зазначає дослідниця К. Спицька, що незважаючи на те, що війна росії проти України є тривалою, правове регулювання соціального захисту учасників бойових дій є недосконалим [3, с. 178]. Цю позицію підтримують науковці, які вказують на необхідність удосконалення законодавчої бази з урахуванням реалій сучасного збройного конфлікту.

Система соціальних гарантій для УБД включає широкий спектр пільг та компенсацій, передбачених статтею 12 Закону № 3551-XII, зокрема: безоплатне медичне обслуговування та забезпечення лікарськими засобами; першочергове безплатне зубопротезування; знижку 75% на оплату житлово-комунальних послуг; безоплатний проїзд у громадському транспорті; першочергове забезпечення житлом; пільги у сфері освіти та працевлаштування [2].

Важливим етапом розвитку правового регулювання стало прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2024 року № 1041 «Деякі питання надання в автоматичному режимі статусу учасника бойових дій у період воєнного стану», яка спростила процедуру надання

статусу УБД та передбачила можливість автоматичного визнання статусу на підставі електронних даних [4].

Організаційну структуру системи соціального захисту УБД формують спеціалізовані державні органи, громадські організації та заклади соціального обслуговування. Ключову роль у формуванні та реалізації державної політики відіграє Міністерство у справах ветеранів України, створене для координації діяльності численних соціальних служб.

Постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1994 року № 63 «Про організаційні заходи щодо застосування Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» визначено організаційний механізм реалізації соціальних гарантій, встановлено порядок видачі посвідчень УБД та координації діяльності відповідальних органів [5].

На місцевому рівні функціонують центри соціального обслуговування, зокрема спеціалізовані Центри учасників бойових дій, які надають комплексні послуги з соціальної адаптації, психологічної підтримки та професійної реабілітації. Такі центри здійснюють розробку індивідуальних планів надання соціальних послуг, організацію психокорекційної роботи та співпрацю з органами місцевого самоврядування.

Важливим організаційним інструментом є Портал соціального забезпечення Міністерства оборони України (social.mil.gov.ua), який забезпечує цілодобовий доступ до інформації про соціальні гарантії, порядок оформлення виплат та пільг, електронні сервіси для військовослужбовців та ветеранів.

Аналіз нормативно-правового механізму державного регулювання соціального захисту УБД дозволив виокремити низку проблемних питань. По-перше, існують прогалини у правовому регулюванні

статусу військовополонених та осіб, зниклих безвісти під час бойових дій. По-друге, відсутні загальноприйняті стандарти (протоколи) соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій [3, с. 178].

Особливої гостроти набуває проблема розвитку військово-медичної реабілітації та відповідної інфраструктури. Як зазначається у науковій літературі, «інвалідність внаслідок бойових дій в Україні стрімко зростає, що зумовлює необхідність посилення інвестицій держави, місцевого самоврядування у розвиток сучасної реабілітаційної інфраструктури, залучення інвестицій інших суб'єктів у цю важливу сферу» [3, с. 178].

Дослідники також вказують на «значну громіздкість, суперечливість та необхідність вдосконалення законодавства в аспектах практичної реалізації соціальних гарантій» [6, с. 187]. Це проявляється у дублюванні повноважень різних органів, недостатній координації їхньої діяльності та складності процедур отримання пільг.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про різноманітність моделей соціального захисту ветеранів. У США та Великій Британії функціонують спеціалізовані державні органи (Department of Veterans Affairs, Veterans UK), які координують надання комплексних послуг: медичної допомоги, психологічної підтримки, сприяння у працевлаштуванні, освітніх програм, компенсаційних виплат та пенсійного забезпечення [7, с. 209]. Хорватія надає широку підтримку ветеранам, зокрема через систему виплат, які залежать від ступеня поранень або інвалідності. Ветерани також користуються правом на соціальні пільги, серед яких – надання житла та спеціально обладнаних автомобілів. Особливістю є наявність системи підтримки для ветеранів, які бажають заснувати власний бізнес, що передбачає надання державних грантів та консультаційних

послуг. [8, с. 59-60]. Цей досвід може бути адаптований до українських реалій з урахуванням масштабів мобілізації та кількості УБД.

Таким чином, система правових та організаційних засад соціального захисту учасників бойових дій в Україні характеризується розгалуженою нормативною базою та складною організаційною структурою. Базовим законодавчим актом є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», який встановлює широкий спектр соціальних гарантій для УБД. Організаційний механізм включає спеціалізовані державні органи, центри соціального обслуговування та електронні сервіси.

Водночас, існують значні проблеми у практичній реалізації соціального захисту: прогалини у правовому регулюванні окремих категорій УБД, недостатній розвиток реабілітаційної інфраструктури, відсутність стандартизованих протоколів психологічної реабілітації, складність і суперечливість законодавства. Належний соціальний захист формує важелі заохочення до участі у відсічі збройної агресії та впливає на моральний стан військовослужбовців.

Для вдосконалення системи соціального захисту УБД доцільно: кодифікувати законодавство у сфері соціального захисту ветеранів; розробити та впровадити єдині стандарти психологічної реабілітації; розширити мережу спеціалізованих реабілітаційних центрів; посилити роль органів місцевого самоврядування у наданні додаткових соціальних гарантій; створити єдиний електронний реєстр усіх категорій ветеранів; залучити громадські та ветеранські організації до законотворчого процесу; адаптувати кращі практики міжнародного досвіду з урахуванням національної специфіки.

Література

1. Порохня Я. В Україні зросла кількість учасників бойових дій. URL: https://news.liga.net/ua/society/news/v-ukraini-kilkist-uchasnykiv-boyovykh-diy-zrosla-do-ponad-1-3-mln.

2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. Редакція від 23.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3551-12 (дата звернення: 28.11.2025).

3. Спицька К.О. Правові засади соціального захисту учасників бойових дій в Україні. Юридичний вісник. 2022. № 2. С. 171-181. DOI: https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2336

4. Деякі питання надання в автоматичному режимі статусу учасника бойових дій у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2024 № 1041. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1041-2024 (дата звернення: 28.11.2025).

5. Про організаційні заходи щодо застосування Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.02.1994 № 63. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63-94 (дата звернення: 28.11.2025).

6. Колосок А., Цимбалюк І. Соціальний захист ветеранів війни. Ввічливість. Humanitas, 2024. №3, С.187-196.

7. Гетьман Є.А., Шевердіна В.І. Формування системи соціального захисту ветеранів війни: досвід Сполучених Штатів Америки та Великобританії. Вісник Національної академії правових наук України. 2024. Т. 31. № 2. С. 207–217.

8. Державна політика щодо ветеранів війни: аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних

досліджень. Київ, 2024. URL: https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitychni-dopovidi/derzhavna-polityka-shchodo-veteraniv-viyny.

УДК 342.9:004.056 (043.2)

Стафійчук В.В.
курсант 3 курсу, "Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка"
м. Київ, Україна
Плаксій А.В.
курсант 3 курсу, "Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка"
м. Київ, Україна
Рудик А.О.
начальник кафедри "Військова журналістика ", доктор філософії
м. Київ, Україна
Науковий керівник:
доктор філософії, начальник кафедри військової журналістики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Рудик Андрій Олексійович

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасна правова парадигма України неможлива без переосмислення ролі інформації, яка в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації трансформувалася з інструменту комунікації на стратегічний ресурс, від якого залежить питання національної безпеки. Те, що в мирний час сприймалося як

звичний потік новин, у період воєнного стану перетворилося на чинник, який здатний впливати на хід подій, моральний стан суспільства, а також рівень довіри до державних інституцій.

Для журналіста дотичність до інформаційної діяльності в умовах війни розгортається на тонкій межі між конституційним правом на свободу слова та суворими обмеженнями, що диктуються правовим режимом воєнного стану. Саме на цьому тлі спеціаліст вимушений не лише інформувати, а й порівнювати свої напрацювання з вимогами безпеки.

У демократичному суспільстві інформаційна діяльність означає відкритість, доступність та свободу, однак ця дилема між професійним обов'язком "розповісти все" та громадянською відповідальністю "не нашкодити" знаходить своє відображення в змінах законодавства. Якщо раніше ми апелювали до етичних кодексів, то сьогодні на зміну особистій інтуїції приходять чіткі, а подекуди й жорсткі правові норми. Базовим орієнтиром, зокрема й у цій сфері, є Закон України "Про правовий режим воєнного стану", який створює такий собі "нормативний каркас", відповідно до якого діє держава в умовах збройної агресії. Закон передбачає можливість обмеження деяких конституційних прав і свобод, проте важливо зазначити, що ці спеціальні заходи не спрямовані на знищення свободи слова як демократичної цінності. Йдеться радше про зміну акцентів від максимальної відкритості до принципу пріоритету національної безпеки.

Саме тому держава активно втручається у сферу інформаційних відносин, формуючи принципи взаємодії між військовими структурами та медіа. Це втручання чудово простежується у зміні статусу журналіста: із "вільного спостерігача" він перетворюється на суб'єкта, чия діяльність прямо інтегрована в систему оборони.

Відповідно, одним із ключових документів у сфері регулювання інформаційної діяльності став Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України № 73 від 3 березня 2022 року. Його поява стала буквально відповіддю на практичну потребу уможливити їхню роботу та створити підґрунтя для забезпечення їхньої безпеки.

Такий нормативно-правовий акт, як Наказ №73, є незамінним "помічником" на інформаційному фронті. У ньому йдеться не лише про обмеження, а й про легалізацію журналістської діяльності в умовах війни. Наказ регламентує процедуру отримання акредитації, завдяки якій журналіст отримує офіційний статус та право працювати з військовими підрозділами, водночас беручи на себе обов'язок дотримуватися встановлених вимог інформаційної безпеки. Таким чином формується особливий правовий зв'язок між воєнним журналістом і державою, заснований на взаємній відповідальності.

Одним із найбільш показових елементів Наказу №73 є система зонування територій, яка передбачає поділ на умовно зелену, жовту та червону зони. З правової точки зору це приклад гнучкого адміністративного регулювання, за якого обсяг прав журналіста безпосередньо залежить від рівня безпекових ризиків, тому заборона роботи в "червоній зоні" є виправданим обмеженням, що спрямоване насамперед на збереження життя як військовослужбовців, так і самих представників медіа. Це та точка, де публічне право впорядковує редакційну політику, вказуючи, де зйомка є можливою, а де вона апріорі вважається загрозою національній безпеці. Водночас, вимір обов'язків журналіста зміщується у площину особистої відповідальності за матеріали. Медійник зобов'язаний узгоджувати свої напрацювання з пресофіцером та неухильно виконувати вимоги щодо режиму нерозголошення критичних даних. Фактично – це

юридичне зобов'язання, порушення якого тягне за собою негайне анулювання акредитації журналіста.

Проте, обговорюючи правові засади, неможливо оминути "дамоклів меч" кримінального законодавства. Якщо Наказ №73 – це правила гри, то стаття 114-2 Кримінального кодексу України – це ціна їх порушення. Запровадження статті стало переломним моментом для професії, оскільки вона криміналізувала несанкціоноване поширення інформації про переміщення, розміщення або дії Збройних Сил України.

Для воєнного журналіста це означає необхідність постійної верифікації: навіть якщо фахівець бачить подію на власні очі, він не має права стати першоджерелом її оприлюднення до офіційного повідомлення. Фахівець уже не може покладатися виключно на професійний досвід чи інтуїцію – важливого значення набуває правова обізнаність та усвідомлення меж дозволеного. Фактично формується нова модель діяльності кореспондента, у якій свобода слова поєднується з високим рівнем юридичної відповідальності. Це створює парадокс: журналістська оперативність, яка завжди була чеснотою, у правовому полі війни стає фактором ризику.

Отже, трансформація правової парадигми інформаційної діяльності полягає у переході від ліберальної моделі "дозволено все, що не заборонено" до моделі "що не дозволеного законом – заборонено". Це складний і подекуди болючий процес для професії, проте саме він закладає фундамент для формування України як держави, здатної захистити свій інформаційний суверенітет.

Література

1. Кримінальний кодекс України
2. Наказ Головнокомандувача ЗСУ від 03.03.2022 № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами

України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на період дії правового режиму воєнного стану»

УДК 349.3 (043.2)
Тищенко О.В., д.ю.н., професор,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЗАХИСНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ: ПРАКТИЧНО-ПРАВОВІ НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Соціальний захист населення це той напрямок діяльності держави, який загалом відображає рівень захисту соціальних прав у контексті його відповідності міжнародним соціально-правовим стандартам. Останні тенденції розвитку системи соціального захисту населення в Україні вказують на активне впровадження в соціально-захисні правові відносини цифровізації, що насамперед спрямовано на спрощення процедури реалізації права на соціальний захист шляхом автоматизації процесів надання соціальних допомог та послуг тим категоріям населення, які потребують соціального забезпечення та соціальної підтримки.

Слід звернути увагу, що упорядкування відомостей у соціально-захисній сфері нашої держави розпочиналося з організації персоніфікованого обліку відомостей у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Відповідно до Положення про організацію персоніфікованого обліку відомостей у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, затвердженого постановою Кабінету

Міністрів України від 04.06.1998 р. № 794, передбачалося створення єдиного державного автоматизованого банку відомостей про фізичних осіб з метою сприяння розвитку заінтересованості фізичних осіб у внесенні платежів на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та створення умов для їхнього контролю за сплатою цих платежів; [1]. Тож, організація персоніфікованого обліку відомостей у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування стала передумовою формування єдиної інформаційної системи соціального захисту населення України.

Наступним вагомим кроком у цьому напрямку, стало прийняття Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 08.07.2010 р. № 2464-VI (далі – Закон № 2464-VI), який запроваджувався єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування) (пункті 2 статті 1 Закону № 2464-VI). Також передбачалося створення Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування з метою забезпечення: ведення обліку платників і застрахованих осіб у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування та їх ідентифікації; накопичення, зберігання та автоматизованої обробки інформації про сплату платниками єдиного внеску та про набуття застрахованими особами права на отримання страхових виплат за

окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування; нарахування та обліку виплат за окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування (пункті 1 статті 16 Закону № 2464-VI) [2]. Утім, формування єдиної інформаційної бази соціальної сфери гальмувалося відсутністю належної взаємодії відповідних інформаційних ресурсів, зокрема багато процесів і функцій дублювалося, що призводило до неузгодження, плутанини і помилок. Означене безпосередньо впливало на ефективність реалізації соціально-захисної функції і не слугувало підвищенню продуктивності та якості обслуговування у соціальній сфері.

У зв'язку з цим, належна автоматизація соціально-захисної сфери потребувала нагального реформування обліку трудової діяльності працівників шляхом запровадження ведення його в електронній формі, основою якого і став Державний реєстр загальнообов'язкового державного соціального страхування. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі» від 05.02.2021 р. № 1217-IX, частина1 статті 48 Кодексу законів про працю України була викладена у редакції: «Облік трудової діяльності працівника здійснюється в електронній формі в реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування у порядку, визначеному Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [3]. Варто констатувати, що запровадження обліку трудових відносин в електронній формі має суттєве значення для формування єдиної інформаційної бази соціальної сфери. Разом з тим, хоча на сьогодні фактично вся найважливіша інформація у сфері соціального захисту

населення зосереджена на веб порталі Пенсійного фонду України, проте залишається значне коло невирішених завдань, які потребують подальшого вирішення.

Про необхідність нормативно-правового забезпечення та проведення комплексної цифрової трансформації всіх компонентів системи соціального захисту населення наголошується у Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1353-р. (далі – Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери). Як вказується у Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери: «Метою цієї Стратегії є забезпечення європейських стандартів функціонування інституцій соціального захисту, надання послуг соціального характеру, фінансової стабільності соціальної сфери, підвищення її прозорості та оптимізації її адміністративних видатків.

Для реалізації цієї Стратегії необхідна інформаційна система, створена з урахуванням новітніх інформаційних та управлінських технологій, єдиних сучасних стандартів якості обслуговування громадян, з можливістю прийняття ефективних організаційних і структурних рішень. Виконання таких функцій може здійснювати Єдина інформаційна система соціальної сфери, яка повинна забезпечувати: створення єдиної інформаційної бази соціальної сфери, зокрема шляхом взаємодії інформаційних ресурсів соціальної сфери та їх інтеграції з іншими державними інформаційними ресурсами, у тому числі державними реєстрами; усунення дублювання процесів і функцій інституцій соціального захисту, зокрема шляхом централізації цих процесів і функцій; стандартизацію та автоматизацію звернень громадян у соціальній сфері, їх централізований моніторинг, а також перехід інституцій соціального захисту на електронний

документообіг; підвищення продуктивності та якості обслуговування у соціальній сфері, можливість надання послуг у цій сфері на умовах аутсорсингу» тощо [4].

Правові та організаційні засади функціонування Єдиної інформаційної системи соціальної сфери як інтегрованого організаційно-технічного інформаційного середовища для отримувачів соціальної підтримки, осіб, які мають право на соціальну підтримку, та надавачів соціальної підтримки, що об'єднує всі електронні інформаційні ресурси системи соціального захисту населення на основі спільних підходів, стандартів та технологій з метою централізації збирання, накопичення, обробки, захисту, збереження та обліку електронних даних отримувачів та надавачів соціальної підтримки, осіб, які мають право на соціальну підтримку, відповідно до законодавства, були урегульовані Законом України «Про єдину систему соціальної сфери» від 18.09.2025 р. № 4607-IX (далі – Закон № 4607-IX). Згідно пункту 4 статті 3 Закону № 4607-IX, соціальна підтримка визначається як «складова соціального захисту населення, що включає передбачені законодавством види соціальної допомоги, грошові компенсації, субсидії, пільги, соціальні послуги, місцеві програми соціального захисту населення, виплати соціальної сфери, соціальні пенсії, реабілітаційні заходи, інші соціальні послуги та виплати, здійснення або надання яких забезпечується суб'єктами Єдиної інформаційної системи соціальної сфери за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, з інших джерел, не заборонених законодавством» [5].

Ураховуючи вищезазначене, варто підсумувати, що система соціального захисту населення України перебуває на стадії оновлення та реформування, зокрема у напрямку запровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери. Створення та дієве функціонування Єдиної

інформаційної системи соціальної сфери дозволить забезпечити прозорість соціальної сфери, цифровізацію соціальної підтримки та підвищення рівня її доступності для населення України. Відповідно, максимальна автоматизація в аспекті цифровізації процесу надання соціальних послуг сприятиме формуванню в Україні сучасної системи соціального захисту населення, яка враховуватиме потреби всіх категорій населення, життєві обставини, яких характеризуються соціальними ознаками, визначеними відповідно до законодавства особливостями, набутими на підставі життєвих подій та з урахуванням життєвих обставин, у тому числі складних життєвих обставин, досягнень, внеску в розвиток державності чи захист незалежності країни, які дають можливість реалізації права на звернення за соціальною підтримкою і підтверджується відомостями державних електронних інформаційних ресурсів або в інший спосіб, передбачений законодавством [5].

Література

1. Положення про організацію персоніфікованого обліку відомостей у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування: затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 04.06.1998 р. № 794. URL: Про затвердження Положення про о... | від 04.06.1998 № 794

2. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI. URL: Про збір та облік єдиного вн... | від 08.07.2010 № 2464-VI

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі: Закон України від 05.02.2021 р. № 1217-IX. URL: Про внесення змін до деяких ... | від 05.02.2021 № 1217-IX

4. Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1353-р. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#Text

5. Про єдину систему соціальної сфери: Закон України від 18.09.2025 р. № 4607-IX. URL: Законом України «Про єдину систему соціальної сфери» від 18.09.2025 р. № 4607-IX. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4607-20#Text

УДК 347.23:355.01(043.2)

Федрак А.М., здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Процьків Н.М., к.ю.н.

РЕКВІЗИЦІЯ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Право приватної власності вважається одним із фундаментальних прав людини, а його непорушність є основою правової держави. Разом з тим законодавство нашої держави передбачає виняткові ситуації, коли допускається тимчасове припинення права власності, але лише за виняткових умов, а саме за наявності надзвичайних обставин і з дотриманням встановлених гарантій. Одним із таких механізмів є реквізиція майна. Її актуальність особливо проявляється в умовах воєнного та надзвичайного станів, коли державі необхідні ресурси для забезпечення обороноздатності, безпеки населення та функціонування суспільно важливих структур (систем).

Насамперед слід зазначити, що реквізиція майна має чітке конституційне підґрунтя. Згідно із Конституцією України слід виходити із принципу непорушності права приватної власності, однак допускається примусове відчуження майна як виняток, а саме з мотивів суспільної необхідності та на підставі і в порядку передбаченого законом і за умови попереднього та повного відшкодування вартості реквізованого майна. Водночас у період воєнного чи надзвичайного стану допускається модель наступного повного відшкодування. Таким чином, на конституційному рівні простежується баланс між публічним інтересом, тобто інтересом держави та інтересом приватним: з одного боку, держава отримує можливість швидко реагувати на надзвичайні обставини, а з іншого боку- власнику гарантується компенсаційний характер такого втручання [1].

На рівні приватноправового регулювання реквізиція закріплена у Цивільному кодексі України, а саме в статті 353 як одна із підстав припинення права власності. Цивільний кодекс України формує нормативне визначення поняття «реквізиції» через призму ключових ознак. Реквізиція – це примусове відчуження майна у власника за умов надзвичайних обставин та суспільної необхідності, на підставі і в порядку визначених законом та за умови повного попереднього відшкодування вартості майна. До основних ознак реквізиції належать: 1) примусовість - власник не може відмовитися від передачі майна. Держава застосовує даний механізм як обов'язковий захід у випадках необхідності; 2) надзвичайні обставини – закон прямо передбачає, що реквізиція можлива лише у випадках стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій та інших надзвичайних обставин; 3) суспільна-необхідність – реквізиція можлива лише за умови задоволення реальних потреб суспільства у кризових ситуаціях; 4) законність та

процедурність – примусове вилучення майна можливе лише на підставі закону та в порядку визначеному чинним законодавством України. Ця ознака спряє запобіганню свавільного втручання у сферу приватної власності; 5) Компенсаційність – це одна із найважливіших ознак реквізиції, адже втілення даного механізму можливе лише за умови повного та попереднього відшкодування вартості майна, що дає можливість забезпечити баланс між публічними та приватним інтересами [2]. Компенсаційність – демонструє, що реквізиція не є санкцією і не виконує каральної функції. Її призначення - мобілізація ресурсу для подолання кризових ситуацій або усунення її наслідків, але за умови повного відшкодування вартості майна власнику. Саме тому Цивільний кодекс України розмежовує реквізицію й конфіскацію майна. Таким чином, реквізиція у цивільному праві – це не покарання, а вимушене втручання у право власності, яке має бути компенсоване державою [3].

Порядок здійснення реквізиції базується на двох основних принципах - держава повинна мати можливість швидко залучити необхідний ресурс у надзвичайній ситуації, а власник у свою чергу має отримати гарантії захисту своїх прав через компенсацію, документування та можливість судового захисту. Розглядаючи реквізицію крізь доктринальну призму, слід зазначити, що її часто визначають як змішану публічно-приватну конструкцію, оскільки адміністративне рішення є початком процедури, але цивільно-правові наслідки проявляються через припинення права власності та виникнення компенсаційної вимоги [6, с. 22–23]. Процедура реквізиції починається із встановлення суспільної необхідності у конкретному майні. Йдеться про обґрунтовану потребу у транспорті, техніці, обладнанні, приміщеннях або інших матеріальних ресурсах, необхідних для забезпечення заходів правового

режиму воєнного або надзвичайного стану. На цьому етапі ключовим є критерій пропорційності: реквізиція має застосовуватися лише тоді, коли втручання у право власності є виправданим і неможливо досягти мети іншими способами [7, с. 172]. Наступною стадією є ухвалення рішення відповідним суб'єктом. У період воєнного стану реквізиція здійснюється за рішенням військового командування, підлягає погодженню з органами виконавчої влади чи органами місцевого самоврядування. На даний момент чітку регламентацію щодо того хто увалює відповідні рішення, як погоджується відчуження майна регламентує закон України № 4765-VI. Обов'язковим елементом(етапом) реквізиції є складання акта про відчуження чи вилучення майна. Цей документ має визначальне значення, оскільки підтверджує факт реквізиції та є основою для реалізації права на компенсацію. Далі слід говорити про оцінку майна, адже вона є серцевиною компенсаційного механізму, оскільки саме від її правильності залежить реальність принципу повного відшкодування. Законодавство вимагає, щоб оцінка здійснювалася за правилами законодавства про оціночну діяльність, а документ із висновком про вартість обов'язково додавався до акта [4]. Науковці наголошують, що найбільш проблемними аспектами оцінки є: визначення дати оцінювання; вибір методики; врахування ринкової ситуації; врахування стану майна та комплектації. Зокрема В. Кучер підкреслює необхідність уніфікації підходів до оцінювання та посилення гарантій справедливої компенсації, оскільки саме оцінка часто стає джерелом конфліктів між власником і державою [9, с. 115].

Таким чином, реквізиція майна є винятковим правовим механізмом, який застосовується лише за наявності надзвичайних обставин і суспільної необхідності. Її цивільно-правова природа проявляється у

припиненні права приватної власності та виникненні у власника права на повне відшкодування вартості майна. Водночас законодавство України встановлює чітку процедуру реквізиції, що покликана забезпечити баланс між потребами держави та гарантіями захисту прав власника, зокрема через документування, оцінку майна та компенсаційний механізм.

Література

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 18 листоп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

3. Реквізиція (примусове відчуження) майна приватної власності в умовах воєнного стану. ОПОРА - Громадянська мережа - вибори в Україні. URL: https://oporaua.org/viyna/rekvizitsiia-primusove-vidchuzhennia-maina-privatnoyi-vlasnosti-v-umovakh-voiennogo-stanu-23963.

4. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI: станом на 28 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text.

5. Семіног С. Реквізиція: модернізація статті 353 Цивільного кодексу України. Відділ планування та координації науково-правових досліджень. 2024. С. 182–192. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/31(1)_2024-182-192.pdf.

6. Гриняк А. Примусове відчуження майна в умовах воєнного стану в Україні. Нове українське право. 2022. С. 21–28. URL:

https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/227/206.

7. Остапенко А. Особливості порядку примусового відчуження майна суб'єктів господарювання в умовах правового режиму воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2024. С. 24–31. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/11/5-1.pdf.

8. Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.10.2012 № 998: станом на 29 січ. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-2012-п#Text.

9. Кучер В. Право власності в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2025. С. 112–117. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/17-1.pdf.

УДК 347.77:004.056 (043.2)

Філінович В.В., д.ю.н., доцент,
директор Центру підтримки технологій та інновацій,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У КІБЕРПРОСТОРІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ

Сьогодні інтелектуальна власність (далі - ІВ) - це те, що дає бізнесу конкурентні переваги, це один з чинників технологічного прогресу і велика цінність для власника. Постійно відбувається, зокрема, оцифрування

конфіденційних даних, відповідно загрози щодо ІВ посилюються, а це, в свою чергу, вимагає застосування різних безпекових заходів. Відповідно, комп'ютерні системи та мережі мають бути максимально захищені, а з ними - і інтелектуально-правові активи. Багато країн мають свої окремі закони про кібербезпеку, управління даними та ІВ, але це призводить до невизначеності та конфліктів, адже породжує правові прогалини та невідповідності в правових режимах, зокрема, через транскордонність кіберпростору й відповідну складність у забезпеченні кібербезпеки.

Особливо гостро підняте питання постало перед малими та середніми підприємствами (далі - МСП), адже вони нерідко обмежені у фінансових ресурсах, не мають достатньою кількості спеціалістів у сфері кібербезпеки, а ще працюють у середовищі відкритих інновацій, де захистити свою ІВ буває надскладні. Така вразливість МСП часто приваблює не лише конкурентів, але навіть держави, які розуміють цінність ІВ [2, с. 1].

Сьогодні найбільш вразливими до кіберзагроз в контексті об'єктів ІВ є фармакологічна, медіа, виробничі сфери й ІТ. Як зазначає Ч. Мавані та інші, найпоширенішим видом атак тут є:

– кібершпигунство, що проявляється, зокрема, у пошуку зловмисниками у розкритті комерційних таємниць, дослідницьких даних. Атаки здійснюються з метою отримання та викрадення даних, що може поставити під загрозу конкурентоздатність компанії (такі дії тому вважаються проявом економічного шпигунства);

– використання програмного забезпечення-вимагача (англ. ransomware). Воно є різновидом вірусу, який зашифровує файли й дані з метою подальшого вимагання грошей для їх розблокування. Також, поки

зловмисники чекають на отримання вигоди, дані можуть бути спотворені, видалені чи розповсюджені;

– інсайдерська активність, яка зазвичай ведеться працівниками підприємства або довіреними особами, що призводить і до витоку інформації, і до розповсюдження ІВ;

– витік даних. Недобросовісні особи виявляють вразливості в системах мережевої безпеки, зокрема, з метою отримати доступ до ІВ організації, до результатів досліджень або, наприклад, даних клієнтів [1, с. 534].

Все це призводить не тільки до грошових втрат компаніями, але й, що значно важливіше, до втрати довіри і падіння репутації суб'єкта. Нині загрозу несе і впровадження спеціальної форми управління знаннями - відкриті інновації.

Відкриті інновації можна визначити як особливу модель створення та впровадження інновацій, за якої організації цілеспрямовано використовують зовнішні та внутрішні знання, технології й партнерства для спільної розробки, масштабування та комерціалізації нових рішень через обмін інформацією, технологіями та компетенціями між бізнесом, державою, наукою та суспільством [3]. Так, підприємства, створюючи нові інноваційні продукти задля отримання конкурентної переваги приймають участь у відкритих інноваціях. Але таке породжує ризик втратити своєї ІВ, яку можуть викрасти та недоброчесно використовувати. Відповідно, треба використовувати доступні засоби захисту, але вони можуть "придушувати" відкриті інновації, якщо контроль над ІВ буде занадто жорстким.

Таким чином, безсумнівною є потреба у захисті ІВ від кіберзагроз. Науковці та практики наголошують на тому, що такий захист ІВ - це активний процес, який включає контроль, готовність та постійне навчання.

Компанії мають розробляти чіткі інструкції щодо режиму доступу до нематеріальних активів, захисту даних, алгоритмів управління інцидентами [1, с. 535].

МСП та великим компаніям радять все одно долучатися до відкритих інновацій, адже це веде до стимулювання інновацій та подальшого зростання. Експерти впевнені, що за якісного впровадження відкриті інновації досягнуть правильного балансу між захистом ІВ та максимізацією цінності продуктів. Важливим є процес анонімізації персональних даних та шифрування конфіденційної інформації одночасно із впровадженням чітких політик контролю доступу [2, с. 5, 8].

На свої оцифровані об'єкти ІВ бажано проставляти водяні знаки (т.зв. ватермарки). Тим не менш, деякі експерти наголошують на тому, що при роботі з ШІ їх вбудовування значно погіршить продуктивність [4, с. 32].

Важливим є використання шифрування та багатофакторної автентифікації, а також спеціалізованих систем для виявлення вторгнень і запобігання несанкціонованому доступу, зокрема до ІВ та даних. Окремо спеціалісти наголошують на застосуванні механізмів виявлення загроз та розвідку, що сприяє ранньому виявленні загроз, мінімізуючи ймовірність атаки та рівень збитків [1, с. 534–535].

Не слід забувати і про спеціалізовану освіту та навчанні співробітників. Бо саме людський фактор найчастіше є основною точкою входу кібератак через фішинг, неправильну роботу з конфіденційними даними, а також використання захищених каналів передачі інформації.

З урахуванням позитивного досвіду окремих держав, Україні доцільно імплементувати такі підходи для захисту ІВ в кіберпросторі:

– посилити практику реєстрації авторського права, навіть за умов автоматичного виникнення охорони, та спростити саму процедуру реєстрації (за підходами ЄС, Індії, США);

– спростити реєстрацію торговельних марок, зокрема через спеціалізовані мобільні застосунки (досвід В'єтнаму);

– законодавчо врегулювати захист об'єктів цифрового та криптомистецтва (практика ЄС);

– розробити довгострокову (10-річну) стратегію розвитку ІВ для підтримки бізнесу та інновацій (досвід Сінгапуру);

– імплементувати підходи Японії, Сінгапуру та Великобританії щодо правового регулювання використання штучного інтелекту;

– впровадити механізми балансування вигод від технологічних інновацій (досвід Китаю);

– спростити судові процедури у справах щодо ІВ та забезпечити повноцінне функціонування Вищого суду з питань інтелектуальної власності;

– запровадити програми прискореного патентування (практика Сінгапуру)

– розвивати міжвідомчу та міжнародну співпрацю для протидії кіберправопорушенням у сфері ІВ.

Підсумовуючи, наголосимо: ключовим моментом у захисті ІВ від кіберзагроз є правові та регуляторні інструменти. Зокрема, кожна організація має мати кодекс етики, а також політику щодо захисту та своїх інтелектуально-правових активів. Має бути розроблено документ, що містить чіткий перелік обов'язків для співробітників по захисту даних, вжиттю безпекових заходів, протидії несанкціонованому доступу або зловмисних дій щодо конфіденційної інформації, зокрема, ІВ. І в цьому питанні надважливою є співпраця організацій

зі спеціалістами у сфері кібербезпеки, юристів та навіть менеджерів. Тільки обєднавши зусилля вказаних суб єктів, можна розробити дійсно якісні та багатогранні політики та захисно-реагувальні заходи для захисту прав ІВ від кіберзагроз.

Щодо нормативно-правового регулювання у даній сфері, то позитивна практика інших країн проявила себе у Загальному регламенті про захист даних (англ. General Data Protection Regulation, GDPR), у Каліфорнії діє Закон про конфіденційність споживачів (California Consumer Privacy Act, CCPA). Дані документи містять чіткі норми щодо обробки та взаємодії з персональними даними, які можуть включати і ІВ. Важливо застосовувати уніфіковані стандарти захисту ІВ при формуванні нормативного регулювання для уникнення різнорідного тлумачення норм.

Література

1. The role of cybersecurity in protecting intellectual property / C. Mavani et al. International journal on recent and innovation trends in computing and communication. 2024. Vol. 12, no. 2. P. 529–538. URL: https://www.researchgate.net/publication/383204010_The_Role_of_Cybersecurity_in_Protecting_Intellectual_Property (дата доступу: 10.02.2026).

2. Pitruzzello S., Maynard S., Ahmad A. Toward a dynamic intellectual property protection model in high-growth SMEs. Cornell University. URL: https://arxiv.org/pdf/2601.00572 (дата доступу: 11.02.2026).

3. Побережна З., Левшук А. Концепція відкритих інновацій як сучасна парадигма сталого розвитку. Економіка та суспільство. 2024. № 68. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-149 (дата звернення: 11.02.2026).

4. Sun Y., Liu T., Hu P. Deep intellectual property protection: a survey. arXiv.org. URL: https://arxiv.org/abs/2304.14613 (дата доступу: 11.02.2026).

УДК 355.1:364(477)(043.2)
Хомяк А.П., слухач,
Національний університет оборони України,
м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Соціальний захист прав військовослужбовців є одним із головних орієнтирів у межах державної стратегії стосовно нацбезпеки та оборони, що стає надзвичайно важливим в умовах збройної агресії проти України. У науковому дискурсі соціальний захист розглядається як системне державне втручання з метою гарантування здійснення, захисту та поновлення особистих прав і вольностей в умовах підвищених ризиків, зокрема під час воєнних конфліктів. За підходом Д.А. Чижова [4], пільги для населення у подібних обставинах слід трактувати не лише як сукупність матеріальних гарантій, а як комплекс правових, організаційних і соціально-економічних механізмів, покликаних мінімізувати негативні наслідки воєнних загроз для особистості та суспільства загалом.

Особливість соціального забезпечення військовослужбовців зумовлена специфічним характером їхньої служби, що пов’язана з небезпекою для життя та здоров’я, накладенням вето на певні вольності та права, а також посиленою ментальною та емоційною напругою. У цьому аспекті набуває суттєвого значення забезпечення не

лише матеріальних гарантій (грошового утримання, соціальних виплат, забезпечення пенсіями, житлових прав), а й збереження психічного здоров'я військовослужбовців. Як підкреслює В.Є. Мозальов [1], психічне здоров'я є інтегральним індикатором боєготовності особового складу та умовою успішного виконання службово-бойових завдань. Визначені ними критерії та ознаки психічного здоров'я (емоційна стабільність, потенціал адаптації, ступінь тривожності, здатність до самоконтролю) мають бути враховані в системі соціального захисту як частина запобіжного обстоювання прав військовослужбовців.

Під час воєнних дій, спричинених агресією з боку російської федерації, система соціального забезпечення військовослужбовців трансформується відповідно до нових викликів. У розвідці В.Є. Мозальова [2] обґрунтовується потреба в удосконаленні механізмів грошового забезпечення, розширенні гарантій для родин військовослужбовців, посиленні державної допомоги пораненим, громадянам, які мають інвалідність через бойові дії, та сім'ям померлих. Соціальний захист у цьому аспекті постає як складова морально-психологічної підтримки війська, що безпосередньо відбивається на довірі громадян до влади та бажанні служити. Інституційне забезпечення соціального забезпечення прав військовослужбовців виконується системою органів державної влади, компетенція яких охоплює сферу національної безпеки. За висновками Д.А. Чижова [3], ефективність гарантування прав людини у цій сфері залежить від чіткого розмежування повноважень між суб'єктами публічної адміністрації, належного парламентського контролю, судового захисту та діяльності спеціалізованих органів. Військовослужбовець як особливий суб'єкт правовідносин потребує спеціальних

процедур захисту своїх прав, зокрема у випадках порушення соціальних гарантій чи неналежного виконання державою зобов'язань.

Важливим напрямком розвитку системи соціального забезпечення є її цифровізація. У праці Д.А. Чижова [5] наголошується, що запровадження цифрових технологій у сфері державної безпеки сприяє зростанню прозорості процесів, швидкості надання соціальних послуг та зменшенню корупційних загроз. Для військовослужбовців це означає полегшення доступу до даних про належні виплати, електронний документообіг, можливість доступу до установ соціального забезпечення дистанційно. Водночас цифровізація має супроводжуватися відповідним рівнем захисту особистих даних та інформаційної безпеки.

Водночас запровадження цифрових технологій потребує належного нормативно-правового урегулювання, чіткого окреслення відповідальності суб'єктів владних повноважень та гарантування кібербезпеки. З огляду на особливість військової служби, відомості про особовий склад, стан здоров'я, дані щодо місць несення служби та участі у заходах бойового характеру є доволі конфіденційними. Тому охорона персональних даних військовослужбовців мусить відповідати не лише загальним стандартам інформаційної безпеки, а й спеціальним вимогам, пов'язаним із воєнними ризиками та загрозами.

Отож, соціальний захист прав військовослужбовців є багатогранним явищем, що поєднує правові, соціально-економічні, організаційні та психологічні аспекти. Його дієвість визначається здатністю держави комплексно реагувати на виклики воєнного часу, забезпечувати належний рівень матеріальних гарантій, охорону психічного здоров'я особового складу, підтримку родин

військовослужбовців та впроваджувати сучасні управлінські й цифрові механізми реалізації прав. У сучасних умовах система соціального забезпечення є не просто засобом виконання закладених у Конституції зобов'язань, а й ключовим елементом, що сприяє нарощуванню оборонного потенціалу держави та забезпеченню стійкості суспільства.

Література

1. Мозальов В.Є. Критерії та показники психічного здоров'я військовослужбовців Збройних Сил України. Вісник Національного університету оборони України. 2021. Вип. 1. С. 144-150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2021_1_21.

2. Мозальов В.Є. Соціальне забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в умовах збройної агресії російської федерації. Вісник Національного університету оборони України. 2022. Вип. 5. С. 110-115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2022_5_15.

3. Чижов Д.А. Державна політика забезпечення прав людини у сфері національної безпеки в умовах цифровізації. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2021. № 4. С. 46-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2021_4_8.

4. Чижов Д.А. Поняття соціального захисту людини в умовах військових конфліктів. Журнал східноєвропейського права. 2017. № 42. С. 46-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jousepr_2017_42_8.

5. Чижов Д.А. Система органів державної влади щодо забезпечення прав людини у сфері національної безпеки. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2021. № 2. С. 18-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2021_2_5.

УДК 349.2(043.2)
Цимбаленко А.Р., здобувач вищої освіти,
Чернівецький національний університет
ім. Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна
Науковий керівник: Вакарюк Л.В., д.ю.н.,
професор

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ПРАЦІ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

У сучасному світі стрімкий розвиток технологій та глобалізація ринку праці суттєво вплинули на уявлення про трудову міграцію, створивши необхідність у зміні відносин між працівниками та роботодавцями. Декілька років тому трудова міграція переважно асоціювалася з фізичним переміщенням особи за кордон, де працівник виконував робочі обов'язки безпосередньо на місці. Однак у сучасних умовах формується новий феномен – дистанційна зайнятість мігрантів. Це явище супроводжується не лише економічними змінами, але й викликає значні правові виклики. Традиційні положення трудового законодавства часто не встигають адаптуватися до трансформацій, що відбуваються на ринку праці в умовах цифровізації та глобалізації.

Повномасштабна війна, що розпочалася в Україні у 2022 році, призвела до значної міграції громадян за кордон. Багато з них, не плануючи змінювати місце роботи, залишилися працювати дистанційно на українські компанії, перебуваючи фактично на території інших країн. Це породжує нову правову реальність, яка не відповідає класичному розумінню трудової міграції. Відповідно до Закону України «Про зовнішню трудову міграцію», громадянином, який вважається трудовим мігрантом, є: «громадянин України, який здійснював, здійснює або

здійснюватиме оплачувану діяльність у державі перебування, не заборонену законодавством цієї держави [1, ст. 1]. Якщо ж виїзд був обумовлений збройним конфліктом, а не намірами працевлаштування за кордоном, і при цьому людина продовжує працювати на українського роботодавця, така ситуація не відповідає визначенню трудової міграції, передбаченому законодавством. Однак у юридичній практиці така особа може набувати ознак трудового мігранта через тривале перебування за кордоном, зміну статусу податкового резидента та здійснення економічної діяльності в інтересах роботодавця з іншої держави [2, с. 103].

Виникає ряд питань, які потребуються правового регулювання даних відносин, наприклад:

1. Трудовий договір укладається з роботодавцем, зареєстрованим в Україні, однак фактичне виконання працівником своїх обов'язків здійснюється на території іншої держави. У випадку виникнення спорів залишається невизначеним питання щодо юрисдикції, яка має бути застосована для їх врегулювання.

2. Працівники, які перебувають за кордоном протягом тривалого періоду, ризикують втратити доступ до важливих елементів соціального захисту, таких як медичне страхування чи підтримка в разі нещасного випадку, у разі відсутності їх включення до системи соціального забезпечення країни перебування. Особливо важливо звернути увагу на питання зарахування трудового стажу для пенсійного страхування, оскільки це може бути проблематичним у випадках, коли між країнами відсутні відповідні міжнародні угоди.

3. Виникає ризик подвійного оподаткування доходів, якщо працівник одночасно вважається резидентом обох країн [3, с.875-876].

У 2020 році, під час пандемії COVID-19, в Україні офіційно врегулювали питання дистанційної роботи. Кодекс законів про працю України визначив її «як форму організації трудової діяльності, яка здійснюється працівником за місцем проживання або в іншому обраному ним місці, зазвичай із використанням інформаційно-комунікаційних технологій, проте поза межами приміщення роботодавця» [3, ст. 60-2]. Варто звернути увагу на частину 2 згаданої статті, де зазначено: «що під час загрози поширення епідемії, пандемії або загрози військового, техногенного, природного чи іншого характеру умови щодо дистанційної роботи та гнучкого режиму робочого часу можуть бути визначені наказом власника або уповноваженого ним органу без необхідності обов'язкового укладення письмового трудового договору про дистанційну роботу» [4].

Стаття 60 запроваджує у правову систему України нову категорію – «гнучкий режим робочого часу». Це нововведення дозволяє працівникам, які виконують свої обов'язки дистанційно, самостійно організовувати робочий час. Водночас на них не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку, якщо інше не передбачено умовами трудового договору. Однак загальна тривалість робочого часу повинна залишатися в межах норм, визначених статтями 50 та 51 Кодексу законів про працю України. Варто зазначити, що запровадження дистанційної роботи не обмежує трудові права працівників у будь-якій мірі [4].

Отже, дистанційна праця відкриває нові можливості для трудових мігрантів, дозволяючи їм працювати на міжнародному ринку без фізичної міграції. Водночас вона породжує низку правових проблем, які поки що не мають чітких відповідей у більшості національних і міжнародних систем права. Тільки шляхом взаємодії держав,

міжнародних організацій та правових інститутів можна створити умови, за яких дистанційна праця буде не лише зручною, а й правовою захищеною формою зайнятості для трудових мігрантів.

Література

1. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 5 листопада 2015 р. № 761-VIII із змін. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text. (дата звернення: 04.02.2026).

2. Скрипник П. Особливості трудових правовідносин із дистанційними працівниками: зарубіжний досвід та перспективи для України. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. URL: http://lsej.org.ua/6_2020/61.pdf.

3. Супронюк В. Правове регулювання дистанційної роботи в умовах правового режиму воєнного стану. Тези доповідей і наукових повідомлень учасників XIV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій 220-річчю Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, 11 жовтня 2024 р.) URL: https:// dspace.nlu.edu.ua /bitstream/123456789/ 20281/ 1/k_ АРТР-2024.pdf.

4. Кодекс законів про працю України: Закон Верховної Ради УРСР від 10 грудня 1971 року № 322-VIII із змін. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08 (дата звернення: 03.02.2026).

УДК 349.2 (043.2)

Черноус С.М., к.ю.н., доцент,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ЛОКАУТ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ

У Верховній Раді України зареєстровано два законопроєкти, в яких зроблено спробу унормувати локаут в Україні. Йдеться про проєкт Закону України «Про колективні трудові спори» № 12034 від 16.09.2024 р. [1] (далі – проєкт 12034) та проєкт Трудового кодексу України № 14386 від 15.01.2026 р. [2] (далі – проєкт ТК). В частині врегулювання страйків і локаутів зазначені проєкти фактично є тотожними, оскільки до тексту проєкту ТК зміст проєкту 12034 було перенесено лише з незначними змінами, зумовленими необхідністю інтеграції відповідних норм до тексту кодифікованого акту. Наголосимо, що принципових змін норми про страйк і локаут не зазнали, оскільки норми проєкту № 12034 розроблялися за активної участі представників НСПП, СПО профспілок, сторони роботодавців на національному рівні, НТСЕР, отже презюмувалося попереднє погодження таких норм соціальними партнерами.

В межах цієї публікації ми не будемо розглядати питання доцільності чи необхідності легалізації локауту в нашій державі, підстав, процедури проведення та умов його законності, які закріплені у відповідних проєктних нормах. Щодо окреслених питань нами вже висловлювалися свої міркування [3]. Однак, звернемо увагу на одне із зауважень, висловлених у медіа в контексті фахової оцінки проєкту ТК. Зазначається, що Європейська соціальна хартія (переглянута) в ч.4 ст.6 «Право на укладання колективних договорів «прямо забороняє застосування локауту саме на локальному рівні. У вказаній нормі говориться про право працівників і роботодавців виключно про колективні дії, а на локальному рівні ніяких колективних дій роботодавця бути не може. … Серед іншого ЄКСП заявив: «Що стосується

застосування локауту роботодавцями, які діють індивідуально, тобто роботодавцями, які не діють спільно або під егідою організації роботодавців, або в якийсь інший спосіб, то такий локаут не може розглядатися як складова колективної дії, і відповідно не може підпадати під дію статті 6 ЄСХ»» [4]. На жаль, формат публікації, в якій висловлювалися наведені аргументи, не передбачав наведення посилання на джерело інформації. Тож нами було проаналізовано декілька дайджестів практики Європейського комітету з соціальних прав (далі – ЄКСП) з метою вивчення позиції вказаного органу стосовно локаутів на локальному рівні. Зазначимо, що особливої різниці в положеннях, викладених ЄКСП у дайджестах 2008 та 2022 років нами не виявлено. Зважаючи на положення § 4 статті 6: «З метою забезпечення ефективного здійснення права на укладання колективних договорів Сторони … визнають: право працівників і роботодавців на колективні дії у випадках конфліктів інтересів, включаючи право на страйк, з урахуванням зобов'язань, які можуть випливати з раніше укладених колективних договорів», ЄКСП зазначає, що загальна заборона локауту не відповідає статті 6§4. Стосовно такого висновку ЄКСП зазначає: «пояснення щодо статті 6§4, с. 38: «З тексту чітко випливає, що це положення стосується як страйків, так і локаутів, хоча останні не згадуються прямо в тексті статті 6 § 4 Хартії або в коментарі до цього положення в додатку. Комітет дійшов такого висновку, оскільки локаут є основною, якщо не єдиною, формою колективних дій, до яких можуть вдаватися роботодавці для захисту своїх інтересів»; Висновки VIII, Заява про тлумачення статті 6§4, с. 95: «Комітет насамперед зазначив, що якщо відповідно до статті 6, параграф 4, Хартія визнає право працівників і роботодавців на колективні дії у разі виникнення конфлікту інтересів, це,

безумовно, не створює жодних перешкод для існування законодавства, що регулює здійснення права на локаут, а також права на страйк, за умови, що ані законодавство, ані судові рішення не впливають на саме існування визнаного права. Однак, з урахуванням вищезазначеного, Хартія не обов'язково передбачає, що законодавство та судова практика повинні встановлювати повну юридичну рівність між правом на страйк – яке Хартія дійсно згадує прямо і яке визнається Конституцією кількох держав-членів як одне з основних прав – та правом на оголошення локауту. Отже, Комітет, по-перше, вважав, що держава-учасниця Хартії не може бути визнана винною за те, що вона не прийняла законодавство, яке регулює здійснення локауту, і, по-друге, що компетентні суди мають право встановлювати певні обмеження на застосування локауту в конкретних випадках, коли це, зокрема, становить зловживання правом або коли це не має виправдання на підставі «форс-мажорних обставин» або дезорганізації підприємства, спричиненої колективними діями працівників» [5, с. 55, 56, 234]. Зазначений підхід підтверджується і висновками, викладеними у дайджесті 2022 року [6, с. 93]. Однак у дайджесті 2008 року вказано ще один висновок, до якого апелюють прибічники заборони локауту на локальному рівні, а саме: «стаття 6 §4 не вимагає визнання права на локаут окремим роботодавцем, за винятком виняткових обставин». Вказана позиція має відсилку на «висновки IX-2, Італія, с. 48: «… що стосується інформації про локаут, наведеної у звіті цієї Держави, Комітет зауважив: роботодавець може законно прийняти рішення про закриття підприємства під час колективного спору, якщо дії працівників, які страйкують, набувають насильницьких або крайніх форм (саботаж, перешкоджання праву на працю працівників, які не беруть участі у страйку, та насильство). У таких випадках дії

роботодавця спрямовані на збереження засобів виробництва та запобігання порушенню робочого процесу. Суди мають можливість перевірити, чи дійсно це має місце, і Комітет вважає, що ці обставини відповідають принципам, які він сам визнав допустимими (див. Висновки VIII) як обґрунтування для «регулювання застосування локауту»» [5, с. 55, 56, 234]. На нашу думку, наведене свідчить про те, що ЄСХ(п) як не містить заборони застосування локауту на локальному рівні, так і не передбачає зобов'язань щодо його унормування. Ба, більше, висновок ЄКСП щодо Італії свідчить про визнання локауту на локальному рівні.

Аналіз зарубіжного законодавства дає підстави стверджувати, що в країнах ЄС локаути врегульовані і пересторог щодо їх проведення на локальному рівні немає. Наприклад, Трудовий кодекс Литовської республіки від 14.09.2016 р. [7], Закон про трудові спори Латвійської республіки від 17.01.2015 р. [8], Закон про вирішення колективних трудових спорів Естонської республіки від 07.06.1993 р. [9] визнають роботодавця стороною колективного трудового спору і встановлюють механізм реалізації роботодавцем, об'єднаннями роботодавців локауту. Наприклад, стаття 21 Закону про трудові спори Латвійської республіки «(1) Якщо для вирішення колективного спору представники працівників або працівники (група працівників) як крайній засіб вирішення спору використовують страйк, роботодавець, роботодавці (група роботодавців) або організація роботодавців, або об'єднання таких організацій мають право на відповідні дії для захисту своїх економічних інтересів — на локаут. (2) Локаут у розумінні цього закону — це відмова роботодавця, роботодавців (групи роботодавців) або організації роботодавців, або об'єднання таких організацій від найму працівників та виплати заробітної плати, якщо

страйк істотно впливає на господарську діяльність підприємства» [8]. Чи, до прикладу, норми ТК Литовської республіки: «Стаття 255. Локаут. Локаут – тимчасове призупинення виконання трудових договорів працівниками одного або кількох роботодавців, що страйкують, оголошене роботодавцем або організацією роботодавців. Стаття 256. Оголошення локауту. 1. За наявності умов, викладених у цьому Кодексі, роботодавець або організація роботодавців оголошує локаут. 2. Локаут застосовується роботодавцем до своїх працівників – членів профспілки або їхньої організації, яка є стороною колективного трудового спору про інтереси, або до працівників, які страйкують….» [7].

Небезспірними, на нашу думку, є і аргументи стосовно того, що локаут не може розглядатися як складова колективної дії, якщо йдеться про роботодавців, які «діють індивідуально». Наголосимо, що індивідуальний роботодавець є стороною колективних трудових правовідносин, отже, у випадку виникнення колективного трудового спору якраз він виступатиме його стороною, і саме як сторона такого спору матиме право захищати свої права і інтереси. Право на колективні дії у колективних трудових спорах про інтереси зумовлено не «кількісним» складом сторони, а статусом суб'єкта колективних трудових правовідносин, яким беззаперечно виступає роботодавець.

Література

1. Проєкт Закону України «Про колективні трудові спори» № 12034 від 16.09.2024 р. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44879.

2. Проєкт Трудового кодексу України № 14386 від 15.01.2026 р. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69516.

3. Черноус С.М., Тищенко О.В. Проблеми та перспективи правового регулювання локауту в Україні. Соціальне право №3. 2023. С. 51 – 65. DOI: 10.32751/2617-5967-2023-03-08; Шубін О.О., Орловська І.Г., Черноус С.М. Вирішення колективних трудових спорів у країнах ЄС: окремі питання законодавчого регулювання та досвід профспілок. Київ, 2024, 126 с.

4. Георгій Сандул, Інна Кудінська. Проект Трудового кодексу 2026. 04.02.2026. URL: https://trudovi.org.ua/analytics/proekt-trudovoho-kodeksu-2026/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAc3J0YwZhcHBfaWQKNjYyODU2ODM3OQABHl-Tqbbdr5RO73jbA3OHZyUm-PrXa6U5CrPaYU8dJB4w69fa3jqNNd5nkLc9_aem_puqP-weW3JOIrjCKf11nyg.

5. DIGEST OF THE CASE LAW OF THE EUROPEAN COMMITTEE OF SOCIAL RIGHTS. 01 September 2008. 373p. URL: https://rm.coe.int/168049159f.

6. Дайджест практики Європейського комітету з соціальних прав. Рада Європи, червень 2022. 224с. URL: https://rm.coe.int/ecsr-digest-re-social-rights-2023/1680ac7ba0.

7. Lietuvos Respublikos Darbo kodeksas. 14.09.2016. URL: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/f6d686707e7011e6b969d7a e07280e89/asr.

8. Darba strīdu likums. 17.01.2015. Darba strīdu likums. URL: https://likumi.lv/ta/id/67361-darba-stridu-likums.

9. Kollektiivse töötüli lahendamise seadus. 07.06.1993. URL: https://www.riigiteataja.ee/akt/120032013021?leiaKehtiv.

УДК 347.2:347.426(043.2)
Чеснов Н.С., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Бериславська О.М., к.ю.н., доцент

ВІДНОВЛЕННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ПІСЛЯ РУЙНУВАНЬ: ЦИВІЛЬНО - ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Унаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України значна частина житлового фонду, промислових підприємств, об'єктів інфраструктури, комунального майна та приватного майна громадян була повністю або частково зруйнована. Масштаби руйнувань стали безпрецедентними у сучасній історії України, що призвело до значного порушення конституційного права власності, яке є фундаментальною категорією цивільного права та основною гарантією захисту майнових інтересів громадян. Втрата або пошкодження майна створила гостру соціально-економічну проблему, оскільки порушення права власності прямо впливає на життєвий рівень населення, економічну активність та довіру до державних інститутів. Відновлення майнових прав у таких умовах є не лише юридичною, а й соціально-економічною необхідністю, оскільки воно сприяє відновленню нормальної життєдіяльності населення та забезпечує стабільність у постраждалих регіонах.

Право власності визначається як суб'єктивне цивільне право особи володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном на власний розсуд [2, с. 27]. Воно передбачає можливість власника самостійно

визначати способи використання свого майна, передавати його третім особам, здійснювати комерційні операції та отримувати компенсацію у випадках, передбачених законом. В умовах воєнного стану пряме руйнування майна або його тимчасове відчуження на користь держави створює специфічні правові та практичні проблеми, оскільки власник втрачає можливість реалізувати свої права безпосередньо. З одного боку, такі дії відповідають вимогам воєнного законодавства та забезпечують потреби оборони держави, з іншого – держава зобов'язана компенсувати завдані збитки, що закріплено в національному законодавстві та міжнародних правових актах [3, с. 115].

Відновлення майнових прав громадян здійснюється через низку механізмів, закріплених як національним законодавством, так і міжнародними стандартами. Одним із ключових механізмів є грошова компенсація за пошкоджене або зруйноване майно. Така компенсація включає виплати на підставі офіційних актів оцінки майна, заяв від власників та реєстраційних процедур у державних реєстрах ушкодженого майна. Процедура визначення компенсації потребує чіткого встановлення вартості майна, документального підтвердження факту його руйнування та залучення сертифікованих експертів для проведення оцінки. Саме детальне документування пошкоджень та експертна оцінка забезпечують прозорість та законність процесу відшкодування [4, с.63].

Другим важливим механізмом відновлення майнових прав є надання сертифікатів на будівництво або придбання житла, що дозволяє громадянам відновити житлову площу у випадках повного знищення будівель. Держава здійснює контроль за цим процесом, забезпечуючи прозорість, законність та ефективність використання компенсаційних коштів. Паралельно

відбувається реєстрація ушкодженого майна у спеціальних державних базах даних, що дає змогу систематизувати інформацію про збитки, контролювати виплати та уникати подвійних компенсацій. Такий підхід дозволяє створити єдину систему обліку ушкодженого майна та забезпечити ефективну взаємодію між державними органами та громадянами [4, с.61].

Міжнародний аспект відновлення майнових прав громадян відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні фінансових ресурсів для компенсацій. Міжнародні організації, зокрема Global Land Alliance та програми, підтримані Радою Європи, активно сприяють організації механізмів відшкодування збитків і захисту прав власників на територіях, де держава не може самостійно забезпечити відновлення. Участь міжнародних структур підвищує ефективність національних механізмів відновлення майна, забезпечує прозорість процесу та гарантує виконання міжнародно-правових стандартів. Зокрема, міжнародні програми сприяють стандартизації методів оцінки майна, формалізації процедур компенсації та підготовці нормативної бази для подальшого відновлення прав власників [5, с. 24].

Разом із тим, існують суттєві проблеми у практичному застосуванні механізмів відновлення майнових прав. Однією з головних проблем є недосконаліть національного законодавства щодо оцінки майна та визначення критеріїв компенсації. Багато положень законів залишаються нечіткими, що створює ризик різночитань під час реалізації компенсацій. Відновлення права власності ускладнюється також в умовах тимчасової окупації територій, знищення документації та обмеженого доступу до об’єктів майна. Крім того, наявність численних власників одного об’єкта

чи суперечності у реєстраційних документах можуть суттєво уповільнювати процес відшкодування [2, с. 31].

Додатково, ефективне відновлення майнових прав потребує комплексного підходу до документування та доказування руйнувань. Використання цифрових доказів, матеріалів із відкритих джерел, актів оцінки експертів, а також міжнародного співробітництва у сфері правосуддя є невід'ємною складовою процесу відновлення майна. Такий підхід дозволяє забезпечити юридичну обґрунтованість компенсацій, зменшити ризики шахрайства та підвищити ефективність механізмів відновлення [3, с. 118].

Особливу увагу слід приділяти ролі держави у цьому процесі. Держава не лише контролює механізми компенсації, а й забезпечує нормативно-правове регулювання, координацію між різними органами влади, а також взаємодію з міжнародними структурами. Важливим аспектом є створення прозорих процедур для громадян, що дозволяє уникати бюрократичних затримок, спрощує подання заяв на компенсацію та забезпечує справедливий розподіл фінансових ресурсів. У багатьох країнах, що зазнали масштабних руйнувань внаслідок конфліктів, подібні державні інститути відіграли ключову роль у швидкому відновленні майнових прав та соціальної стабільності, що є прикладом для України [5, с. 21–24].

Перспективи розвитку цивільно-правових механізмів відновлення майнових прав тісно пов'язані з подальшою гармонізацією національного законодавства із міжнародними стандартами, удосконаленням процедур оцінки та компенсації майна, розширенням повноважень органів, що здійснюють контроль за процесом відшкодування, а також активним залученням міжнародних структур для фінансової та технічної підтримки. Удосконалення цих механізмів сприятиме не лише відновленню права власності громадян, але й

зміцненню соціальної стабільності, економічного розвитку та довіри до державних інститутів.

Таким чином, цивільно-правові аспекти відновлення майнових прав громадян після руйнувань є критично важливими для правового, соціального та економічного відновлення України. Ефективна система відшкодування збитків, забезпечення прозорості, дотримання міжнародних стандартів та комплексний підхід до документування та контролю дозволяють гарантувати відновлення конституційних прав громадян, підвищити соціальну стабільність та правову безпеку у постраждалих регіонах.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-15 (зі змінами та доповненнями).

2. Парасюк М.В. Цивільно-правові наслідки примусового відчуження майна під час воєнного стану в Україні. Вісник правознавства. 2025. С. 27–33.

3. Zaychuk O.V., Zaychuk Y.V. Recovery of War Damage in Ukraine – Legal Aspects. Journal of Law and Security. 2022. P. 114–121.

4. Transparency International Ukraine, Compensation for Property Damaged as a Result of War: A Guide, 2025. P. 61–64.

5. Global Land Alliance та VoxUkraine, Restitution of Property Rights After the War in Ukraine, 2025. P. 21–24.

УДК 347 (77+78)(043.2)

Шабалін А.В., к.ю.н., ст. дослідник, адвокат,
завідувач відділу питань захисту прав інтелектуальної власності,
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України,

доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук,
ТНУ імені. В.І. Вернадського, м. Київ, Україна

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ ТА СФЕРА ІР

Війна ставить перед національною правової системою значні виклики. Це стосується і сфери інтелектуальної власності.

Досвід сучасної війни свідчить, що саме сучасні технології відігрівають вважливу роль на полі бою, захисту цивільної інфраструктури тощо.

Цілком зрозуміло, що існує необхідність у вироблені нових підходів щодо створення та реєстрації права інтелектуальної власності в таких умовах.

У межах цієї роботи ми б хотіли би зупинитися на деяких аспектах відносно вищезазначеного.

На початку повномасштабної збройної агресії проти України держава впровадила особливі заходи для забезпечення охорони прав інтелектуальної власності. 1 квітня 2022 року було ухвалено Закон № 2174-IX «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України». Цим нормативним актом фактично було призупинено перебіг багатьох процедур у сфері інтелектуальної власності, а саме: сплату зборів, продовження чинності охоронних документів тощо. Метою такого призупинення було запобігання втрати прав через обставини, які спричинені війною, а саме евакуацію, перебої в роботі установ, неможливість доступу до необхідних документів та інші форс-мажорні обставини (16 квітня 2025 року Верховна Рада ухвалила законопроєкт № 9383, яким скасовується дія

«воєнного» Закону № 2174-IX та відновлюються стандартні правила у сфері інтелектуальної власності) [1].

З метою посилення правового захисту права ІР у 2023 р. парламентом було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності».

Вказаним нормативом вносились зміни до низки нормативних актів щодо сфери інтелектуальної власності.

До ст. 432 ЦК України щодо вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності, та знищення таких товарів за рахунок особи, яка вчинила порушення.

Були внесені зміни і до цивільного та господарського процесуальних кодексів. Означеними змінами було запроваджено процесуальну витребування окремих доказів у справах про порушення прав інтелектуальної власності (ст. 84-1 ЦПК України, ст. 81-1 ГПК України [3, с. 27].

Іншим кроком в сфері регулювання права інтелектуальної власності у період дії правового режиму військового стану, стало прийняття спеціального закону щодо прав інтелектуальної власності на об’єкти, створені у зв’язку із проходженням військової служби.

Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо прав інтелектуальної власності на об’єкти, створені у зв’язку із проходженням військової служби» передбачено – особисті немайнові права інтелектуальної власності на такі об’єкти належать військовослужбовцю, який створив відповідний об’єкт;

майнові права інтелектуальної власності набуває держава Україна в особі Міноборони, головного органу військового управління Національної гвардії України, СБУ чи інших центральних органів виконавчої влади, які

відповідно до закону здійснюють керівництво військовим формуванням.

Військовослужбовець, який створив об'єкт права інтелектуальної власності у зв'язку з виконанням службових обов'язків під час проходження військової служби, має право на справедливу винагороду у порядку та розмірі, визначених Кабінетом Міністрів України [4].

Як бачимо, не дивлячись на війну, відбувається розвиток системи правової регламентації права інтелектуальної власності в Україні. Що, безумовно, є позитивом, і, пояснюється і реалізацією євроінтеграційних процесів, які тривають.

Поруч із тим, існує необхідність у вирішенні низки питань щодо сфері інтелектуальної власності, зокрема, і щодо уточнення сум винагород військовослужбовців, які створили об'єкт права інтелектуальної власності у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Наприклад, означене стосується запуску Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Створення такого спеціального суду дул б логічним кроком на шляху створення системи правого захисту ІР [5].

Іншим, кроком, особливо з огляду на війну, є необхідність активного впровадження процедури медіації у сфері ІР.

Безумовно, що існують і інші питання, які потребують свого вирішення на шляху вдосконалення інституту права інтелектуальної власності.

Література

1. Олена Середа. Скасування «воєнного» закону про інтелектуальну власність: що зміниться? ЮФ «Армада». URL: https://armada.law/blog/skasuvannya-voyennogo-zakonu-pro-intelektualnu-vlasnist-shho-zminytsya/(дата звернення 20.01.2026).

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності». Офіційний сайт Верховної Ради України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2974-20#Text (дата звернення 20.01.2026).

3. Окремі питання теорії і практики захисту права інтелектуальної власності: монографія / А.В. Шабалін, О.О. Штефан. Київ: Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НАПрН України, 2025.104 с.

4. Ухвалено Закон про розподіл прав інтелектуальної власності на розробки військових. URL: https://biz.ligazakon.net/news/238544_ukhvaleno-zakon-pro-rozpodl-prav-ntelektualno-vlasnost-na-rozrobki-vyskovikh (дата звернення 20.01.2026).

5. Шабалін А.В. Чи бути суду IP? VI Міжнародна науково-практична конференція ІНТЕРНЕТ-МІСТ «КИЇВ – ДНІПРО» «Актуальні питання захисту прав інтелектуальної власності: сучасні виклики і тенденції розвитку». 21-22 берез. 2025 р. С. 921-927.

УДК 347.91 (043.2)

Швачка В.Ю., к.ю.н., доцент,
Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
м. Київ, Україна

ЗАХИСТ ПРАВ НОСІЯ ІНШОГО РЕЧОВОГО ПРАВА (ТИТУЛЬНОГО ВОЛОДІЛЬЦЯ) В КОНТЕКСТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ПОСИЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДОБРОСОВІСНОГО НАБУВАЧА»

12 березня 2025 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» № 4292-IX, який набув чинності 9 квітня 2025 року.

Метою прийняття даного закону, як зазначають його автори, було «розмежування способів захисту щодо повернення права власності на нерухоме майно задля досягнення балансу інтересів держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади та приватного власника, захист прав та інтересів, в тому числі майнових, добросовісного набувача та унеможливлення випадків додаткового звернення добросовісного набувача до держави щодо відшкодування шкоди, завданої йому внаслідок витребування майна (якщо держава не забезпечила непорушність права власності)»[4].

Водночас цей закон викликав жваву дискусію не лише серед правників, а й серед громадськості. Особлива увага громадськості прикута до встановлення граничного 10-ти річного терміну для витребування майна від добросовісного набувача на користь держави або територіальної громади.

Важко не погодитись з Плахотнік Р.А., який зазначає, що «загалом дане положення достатньо контроверсійне: з одного боку дана норма захищає права добросовісного набувача, дає останньому певні гарантії, з іншого створює невиправданий, іноді не підйомний бар'єр для органів державної чи комунальної влади на стадії відкриття провадження» [5; с. 174].

Водночас слід звернути увагу, що дані зміни до Цивільного кодексу України внесли певну невизначеність щодо захисту прав носія іншого речового права (титульного володільця).

Статтею 396 ЦК України передбачено, що особа, яка має речове право на чуже майно, має право на захист цього права, у тому числі і від власника майна, відповідно до положень глави 29 цього Кодексу [1]. В свою чергу глава 29 ЦК України містить ст.388 та ст. 390, які і зазнали суттєвих змін у результаті зазначених змін.

Відповідно до сталої практики Верховного Суду та правових висновків, викладених у постановах Верховного Суду від 06.10.2021 у справі № 466/5481/14-ц, від 01 листопада 2023 року у справі № 376/2452/20, від 17 квітня 2024 року у справі № 385/1031/22 право на витребування майна із чужого незаконного володіння може мати як власник, так і законний користувач майна.

Зазначені правові висновки Верховного Суду знайшли своє підтвердження і у постанові Великої Палати Верховного Суду від 22 січня 2025 року у справі № 446/478/19 (провадження № 14-90цс23) у пункту 94 якої зазначено, що «віндикаційний позов є позовом речовим і як такий належить до речових способів захисту права власності. Його зміст полягає у вимозі неволодіючого власника до володіючого невласника про повернення речі в натурі. При цьому відповідно до статті 396 ЦК України за допомогою віндикаційного позову може захищатися володіння також і носія іншого речового права (титульного володільця), а не тільки права власності. Безпосередня мета віндикації полягає у відновленні володіння власника (титульного володільця), що, у свою чергу, забезпечує можливість використання ним усього комплексу правомочностей, що складають належне йому речове право (пункт 141 постанови Великої Палати Верховного Суду від 13.02.2024 у справі № 910/2592/19)»[6].

Отже, носій іншого речового права (титульний володілець) наділений правом на самостійне звернення до суду із захистом свого порушеного права постійного

користування земельною ділянкою, у тому числі і шляхом пред'явлення до добросовісного набувача віндикаційного позову шляхом витребування земельної ділянки на свою користь, у порядку ст.388 ЦК України.

Як наслідок, постає логічне питання чи поширюються на носія іншого речового права (титульного володільця) дія ч.3 ст.388 ЦК України, щодо застосування граничного строку для захисту свого порушеного права в судовому порядку.

Водночас зміст ст. 388 ЦК України свідчить проте, що її частина 3 передбачає встановлення граничного терміну виключно для держави та територіальної громади, що в свою чергу , дає підстави для висновку що десятирічний термін протягом якого можна звернутися із позовом про витребування майна від добросовісного набувача на свою користь встановлений виключно для держави та територіальної громади**.**

Отже, застосування граничного терміну для носія іншого речового права (титульного володільця) законом прямо не передбачено.

Відповідно на носія іншого речового права (титульного володільця) поширюються лише загальні норми позовної давності, термін якої складає три роки, але тоді постає питання, а як застосовувати у даному випадку частину 8 ст.261 ЦК України, відповідно до якої «перебіг позовної давності за вимогами щодо витребування чи визнання права щодо нерухомого майна, переданого з державної або комунальної власності у приватну власність, право власності на яке зареєстровано в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, починається від дня державної реєстрації права власності першого набувача або дати передачі першому набувачеві нерухомого майна, щодо якого на момент такої передачі законом не була встановлена необхідність державної

реєстрації правочину або реєстрації права власності» чи має вона зворотню дію у часі? [1].

Відповідно до ст.5 ЦК України «акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності. Акт цивільного законодавства не має зворотної дії у часі, крім випадків, коли він пом'якшує або скасовує цивільну відповідальність особи. Якщо цивільні відносини виникли раніше і регулювалися актом цивільного законодавства, який втратив чинність, новий акт цивільного законодавства застосовується до прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання ним чинності» [1].

Слід також погодитись з думкою судді КГС ВС Юрія Чумака, «що без стабільного й передбачуваного захисту права власності неможливе ані нормальне функціонування економіки, ані залучення інвестицій. За його словами, лише дотримання фундаментальних принципів цивільного права і стандартів ЄСПЛ є ключовою передумовою правової визначеності, довіри до судової влади та стабільності майнових відносин» [7].

У ситуації, коли земельні ділянки без належних на те правових підстав вибувають із державної власності і законного володіння первісного користувача та переходять у власність приватних осіб, в першу чергу відбувається порушення прав законного носія іншого речового права (титульного володільця), а не держави, а отже, є недопустимим захист прав добросовісного набувача за рахунок порушення прав законного користувача земельних ділянок державної власності, що суперечить основним засадам цивільного судочинства і стандартів ЄСПЛ.

Таким чином, на нашу думку, положення частини 3 ст. 388 ЦК України щодо застосування граничного строку у 10 років не підлягають застосуванню у випадку звернення з віндикаційним позовом носія іншого речового

права (титульного володільця) у порядку ст.396 ЦК України, а положення частини 8 ст. 261 ЦК України в свою чергу, підлягають застосуванню до правовідносин, що виникли після 9 квітня 2025 року – дати набрання чинності Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача».

Література

1. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003 № 435-IV із змінами і доповненнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n2077.

2. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача. Закон України від 12.03.2025 № 4292-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4292-20#Text.

3. Рішення ЄСПЛ у справі Космацька проти України від 04.12.2025 р. (Заява № 9953/16). URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-247354/

4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача». URL:blob:https://itd.rada.gov.ua/44590a8c-e70f-4679-bea4-82ff9f44b5ba.

5. Плахотнік Р.А. Доступ до правосуддя в аспекті Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача». Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2025. Випуск 90. Частина 2. С.170-178.

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 січня 2025 року у справі № 446/478/19. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/125736760.

7. Суддя ВС у КГС висвітлив підходи до захисту прав добросовісних набувачів. URL:https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1940728/

УДК 349.6:504.06 (043.2)

Шерстюк В.О., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого, м. Харків, Україна

Науковий керівник: Єрмолаєва Т.В., к.ю.н., доцент,

ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ У ВИМОГАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Повномасштабна збройна агресія кардинально змінила екологічний і правовий ландшафт України. До традиційних потоків відходів, таких як, комунальних, промислових та ін., додалися абсолютно нові типи: «відходи від руйнувань», вибухонебезпечні залишки, фрагменти боєприпасів, забруднені ґрунти, мул, а також змішані уламки з домішками азбесту, важких металів, паливно–мастильних матеріалів та будівельної хімії. Масштаби та небезпечні властивості цих потоків створили безпрецедентні виклики для державного управління. Показовим є кейс підриву Каховської ГЕС у червні 2023

року, який призвів до вивільнення токсичних осадів, важких металів і масового забруднення берегових зон [1].

У контексті євроінтеграційних процесів Україна взяла на себе зобов'язання гармонізувати систему управління відходами з директивами Європейського Союзу, насамперед із Рамковою директивою 2008/98/ЄС про відходи [2], Директивою 1999/31/ЄС про захоронення відходів [3], а також Регламентом (ЄС) № 1013/2006 про перевезення відходів [4]. Війна істотно ускладнила виконання цих зобов'язань, однак одночасно підкреслила їхню стратегічну необхідність. Нові види відходів, такі як: уламки зруйнованих будівель, боєприпаси, забруднені матеріали, – потребують інтеграції до класифікаторів, сумісних із Європейським каталогом відходів (EWC). Закон України «Про управління відходами» № 2320–IX [5] запровадив правові механізми імплементації принципів розширеної відповідальності виробника (EPR), ієрархії управління відходами та електронних реєстрів. У воєнних умовах виникає потреба адаптації цих механізмів до надзвичайних ситуацій, зокрема шляхом створення спрощених, але контрольованих процедур для «відходів від руйнувань», що узгоджуються з положеннями Директиви 2008/98/ЄС та рекомендаціями Європейської комісії щодо управління відходами після катастроф [6]. Збереження європейського вектору реформування забезпечує інтеграцію України у єдину екологічну політику ЄС і створює передумови для післявоєнного «зеленого відновлення».

Найбільш проблемними є відходи від руйнувань, які містять небезпечні фракції, вибухонебезпечні залишки війни, небезпечні промислові відходи та забруднені осади після гідротехнічних аварій. Неврегульованими залишаються питання класифікації змішаних відходів та їх паспортизації, що ускладнює застосування Порядку

класифікації відходів, затвердженого постановою №1102–2023–п [7].

Серед ефективних практик варто відзначити запровадження систем сортування і рециклінгу будівельних відходів, створення інтегрованих реєстрів, ризик–орієнтоване ліцензування операторів, використання мобільних установок для переробки, а також тісну співпрацю з міжнародними партнерами. Важливим є також розроблення єдиних методик оцінки екологічних збитків, що дозволить сформувати обґрунтовані претензії для репарацій [8, с.86].

Масштаби «відходів війни» вимагають поєднання правових, інституційних та технологічних рішень. Необхідно конкретизувати дефініцію та підкласи таких відходів, запровадити паспортизацію змішаних уламків, оновити процедури ОВД для швидкого відновлення інфраструктури, розробити методичні рекомендації щодо транскордонного перевезення небезпечних фракцій та удосконалити взаємодію між уповноваженими органами управління. Лише комплексний підхід забезпечить прозоре і ресурсоефективне поводження з відходами у воєнний та післявоєнний періоди.

Література

1. UNEP. The Environmental Impact of the Conflict in Ukraine: A Preliminary Review (2022). URL: https://www.unep.org/news–and–stories/press–release/unep–assesses–environmental–impacts–war–ukraine.

2. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives. Official Journal of the European Union. L 312. 22.11.2008. P. 3–30. URL: https://eur–lex.europa.eu/legal–content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0098.

3. Council Directive 1999/31/EC of 26 April 1999 on the landfill of waste. Official Journal of the European Communities. L 182. 16.07.1999. P. 1–19. URL: https://eur–lex.europa.eu/legal–content/EN/TXT/?uri=celex%3A31999L0031.

4. Regulation (EC) No 1013/2006 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2006 on shipments of waste. Official Journal of the European Union. L 190. 12.07.2006. P. 1–98. URL: https://eur–lex.europa.eu/legal–content/ EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006R1013.

5. Про управління відходами: Закон України від 20 червня 2022 р. № 2320-IX. Відомості Верховної Ради України. 2022. № 41. Ст. 386. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320–20.

6. European Commission. EU Guidance on Waste Management after Disasters / European Commission. Environment. Brussels: EC, 2023. URL: https://environment.ec.europa.eu/topics/waste–and–recycling/waste–management–after–disasters_en.

7. Про затвердження Порядку класифікації відходів та Національного переліку відходів: Постанова КМУ № 1102–2023–п від 20.10.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102–2023–%D0%BF.

8. Albakjaji M., 2022. The Responsibility for Environmental Damages During Armed Conflicts: The Case of the War between Russia and Ukraine. Special Issue Access to Justice in Eastern Europe. 4–2 (17). Pp. 82–101. DOI: https://doi.org/10.33327/ AJEE 18–5.4 a000444.

УДК 349.2:340.134 (043.2)
Шумило М., д.ю.н., професор,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна

РЕКОДИФІКАЦІЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ДИСКУСІЯ МІЖ МИНУЛИМ ТА МАЙБУТНІМ

У 2026 році Кодекс законів про працю України «святкуватиме» своє 55-річчя. Звісно, можна було б радіти, що один із основних законів держави, пережив тектонічні суспільно-політичні зміни і може «похвалитися», що регулював і продовжує регулювати працю чотирьох, а може навіть п'яти поколінь українців. За 55 років КЗпП зазнав 184 зміни, 8 розглядів у Конституційному Суді України, з них, 4 офіційні тлумачення, 3 рішення про визнання норм конституційними та 1 рішення, вже у кінці 2025 року, про неконституційність окремих норм, проте до кризових ситуацій КЗпП виявився не готовим.

Із початком повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році одним із перших зазнало змін саме трудове законодавство. У турборежимі був ухвалений Закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який зберігає чинність до завершення останнього. Відповідно постає закономірне запитання, до якого трудового законодавства має повернутися країна після війни? Відповідь проста, вона повернеться або до того, що є, або до нового, яке враховує міжнародні стандарти та кращі світові практики врегулювання трудових відносин.

Попередній досвід показав, що не прийняття нового Трудового кодексу з часу проголошення незалежності призвело до ухвалення низки спеціальних законів, як то: про оплату праці, відпустки, колективні договори та угоди

тощо. Усе це в сукупності призвело до інфляції трудового законодавства, ускладнило його застосування як наслідок перевантаження судової системи Йдеться про те, що трудові спори перманентно входять до 5-ки найпоширеніших категорій справ, які розглядаються судами загальної (цивільної) юрисдикції.

Починаючи з осені 2023 року, Уряд розпочав роботу над рекодифікаціїю трудового законодавства, тобто роботу над підготовкою проєкту Трудового кодексу, до якої були залучені, зокрема, представники університетської та академічної спільноти з Києва, Харкова, Львова. Сьогодні окремі опоненти проєкту Трудового кодексу закидають розробнику (Міністерству економіки), що не долучили «всіх», хто зацікавлений. Не заглиблюючись у цю дискусію, хотів би лише зазначити, що попередні спроби, де залучили «всіх», зазнали фіаско, чомусь «всі» (разом чи окремо) самостійно так і не спромоглися написати ідеальний кодекс, кодекс мрії працівника.

Проте, треба бути справедливими і чесними, що перед тим, як вносити проєкт Кодексу для схвалення Кабінетом Міністрів України Мінекономіки було проведено щонайменше 14 зустрічей-обговорень із представниками роботодавців та профспілок з представниками розробника, а також 6 узгоджувальних нарад за участю експертів Міжнародної організації праці, де кожна зустріч була присвячена окремій книзі проєкту Кодексу у форматі запитань-відповідей від роботодавців та профспілок до експертів МОП. Тому, говорити про втаємниченість розробника все ж таки не правильно і нечесно.

За результатами обговорень частина пропозицій від кожної із сторін була врахована у проєкті Кодексу. Це цілком природно, бо врахувати все просто не можливо,

інколи пропозиції зводилися до зміни принципів та засад трудових відносин. Проте поза увагою залишається найголовніше, що обговорення проєкту Трудового кодексу є невід'ємною складовою соціального діалогу, в першу чергу діалогу між роботодавцями та профспілками для досягнення компромісних рішень, а не просто висування кожною зі сторін ультимативних вимог до розробника.

Після схвалення Урядом проєкту Трудового кодексу з'явились публікації, в яких критично оцінюється проєкт. Це теж добре, бо ідеальний документ створити неможливо, особливо враховуючи масштаб реформи. Є звісно і позитивні реакції та слова підтримки. Загалом, про успішність Кодексу можна говорити тоді, коли незадоволені всі, ми близькі до цієї межі, але звісно пошук компромісу повинен залишатися в пріоритеті.

Однак, можна спостерігати і певну фетишизацію чинного КЗпП, як сакрального тексту, за принципом «старого не рухати – нового не впроваджувати» або «нащо чіпляти те, що і так працює». Але наслідком таких підходів є стагнація, ерозія та деградація відносин. Нас намагаються переконати, що і так все добре. Чутно також голоси про необхідність реформи трудового законодавства, але у міфічній редакції, якої ніхто не бачив, але описується вона як побудова «країни благоденства», де працівникам обіцяні небачені досі права та гарантії, а місце роботодавця там номінальне.

Кілька тез про проєкт Трудового кодексу. Новий кодекс – нова ідеологія. Саме так в загальному можна охарактеризувати проєкт Трудового кодексу. Яких би змін не зазнавав чинний КЗпП, він залишатиметься соціалістичним і звісно не йдеться про скандинавський соціалізм, а про соціалізм радянського зразка, який ми всі добре пам'ятаємо.

У 1971 році безробіття не було, а єдиним роботодавцем була держава в іпостасі різних підприємств, установ та організацій. Колективно-договірне регулювання виконувало декоративну функцію імітації узгодження підходів між керівниками та профспілками. Трудове законодавство стало частиною адміністративного права, де трудовий договір займав символічне місце, але жодним чином не був інструментом регулювання трудових відносин. І тільки з проголошенням незалежності, рік за роком трудове законодавство повертається до приватно-правових засад регулювання (прошу не плутати із цивілістичними засадами). Проєкт Трудового кодексу є свідченням остаточного розриву із радянською спадщиною та повернення до справді договірного регулювання, коли сторони домовляються про свою взаємодію в трудових відносинах.

Не можу оминути увагою питання «рабства» у різних відмінках і прикметникових формах, як-то «рабський» у хвилі публікацій щодо проєкту Трудового кодексу, яка захлинула соціальні мережі та електронні шпальти різних видань. Насправді, це не нове означення змін до трудового законодавства, добрі вони чи погані. На моє переконання такі епітети щодо проєкту Трудового кодексу є несправедливими, облудними, маніпулятивними, спекулятивними і просто безграмотними.

Проєкт у редакції на кінець 2024 року отримав оцінку від Міжнародної організації праці та Європейської комісії, про жодне рабство там не йдеться. Так, дійсно зроблені зауваження та пропозиції, які упродовж 2025 року опрацьовувалися і враховувалися. Наразі очікуємо на новий висновок від цих двох поважних організацій, але там точно не буде йтися про рабство.

Хотілося би все ж вийти за межі цих «кричалок» та «пролетарських гасел» і повернутися до конструктивного

діалогу, який обов'язково буде. Проєкт імплементує понад 30 директив Європейського Союзу та правових інструментів конвенцій Міжнародної організації праці, які ще не ратифіковані в Україні, але є невід'ємною частиною корпусу міжнародних трудо-правових стандартів.

Проєкт приводить у відповідність до міжнародних та європейський стандартів цілі інститути трудового права, суттєво їх осучаснює. Запроваджуються два нові види трудових договорів, посилюється роль колективно-договірного регулювання трудових відносин, закладаються основи для відновлення правозахисної та представницької ролі профспілок. Усе це вже написано в проєкті, який оприлюднений на сайті Верховної Ради України, залишилося тільки його прочитати.

Підсумовуючи, чинний КЗпП нагадує радянський автомобіль 1971 року випуску, наприклад, ЗАЗ-968, який був модернізованою версією «Запорожця», що отримав нове оформлення та вогні заднього ходу. Цей автомобіль став символом епохи, а його поява сьогодні на вулицях українських сіл та міст сьогодні викликає тільки меланхолійну посмішку. Так от, КЗпП ровесник «Запорожця», від моменту прийняття зазнав суттєвих зміни. Якщо продовжувати аналогію, то наш «Запорожець» постійно оновлювався, були замінені колеса, фари, замки, вікна, встановлена магнітола з USB із вбудованим Bluetooth тощо.

Цей автомобіль буде якось їхати, але чи може він конкурувати із новими авто чи відповідати на запити сучасних водіїв та справлятися із новочасними викликами? Треба чесно зізнатися всім – НІ! Так і з КЗпП, якщо його залишати, чи працюватиме він? Так, якось працюватиме. Але чи це той документ, який сприятиме розвитку держави, відповідатиме на динамічність ринку праці, все

більше поширення нетипових форм зайнятості? Очевидно, що ні!

Крім того, у проєкті чітко зафіксовано, що «цей Кодекс набирає чинності через шість місяців з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні».

Сьогодні Кодекс тільки зареєстрований в Парламенті, попереду багато роботи, і яким цей проєкт буде у фіналі не знає ніхто, все залежить від злагодженої та конструктивної роботи соціальних партнерів, експертів та парламентарів. У будь-якому разі, всі ми зацікавлені у якісному та ефективному документі, а з деструктивом треба завершувати.

УДК 364.4:355.01:35.078.3(477)(043.2)

Ярова Т.О., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Соціальний захист військовослужбовців та членів їхніх сімей є одним із ключових напрямів реалізації принципу соціальної держави. Конституція України покладає на державу обов’язок забезпечувати соціальний захист громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України, а також членів їхніх сімей [1]. Умови воєнного стану, запровадженого в Україні у зв’язку зі збройною агресією російської федерації, суттєво посилили значення соціальних гарантій для осіб, які беруть

безпосередню участь у захисті суверенітету та територіальної цілісності держави.

Збройний конфлікт зумовив різке збільшення кількості військовослужбовців, ветеранів війни та членів їхніх сімей, які потребують державної підтримки. Водночас зросло навантаження на систему соціального забезпечення, що виявило низку її недоліків, зокрема фрагментарність нормативно-правового регулювання, складність процедур реалізації соціальних прав, а також нестачу фінансових і організаційних ресурсів. Як зазначають науковці, чинне законодавство у сфері соціального захисту військовослужбовців характеризується значною кількістю підзаконних нормативно-правових актів, що ускладнює їх практичне застосування та створює умови для неоднакової правозастосовної практики.

Окремою проблемою є забезпечення своєчасних і повних виплат грошового забезпечення, одноразової грошової допомоги у разі поранення або загибелі військовослужбовця, а також надання медичних та реабілітаційних послуг. Дослідники наголошують, що складні бюрократичні процедури та відсутність чітко визначених алгоритмів дій для отримувачів соціальної допомоги негативно впливають на рівень фактичної реалізації соціальних прав [2].

Правовий механізм соціального захисту військовослужбовців охоплює систему норм конституційного, адміністративного, соціального та фінансового права. Базовим нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 № 2011-XII, який визначає основні види соціальних гарантій, зокрема грошове та матеріальне забезпечення, пенсійне забезпечення, медичне

обслуговування, житлове забезпечення, а також систему пільг і компенсацій [3].

Важливу роль у забезпеченні соціального захисту відіграють також механізми судового захисту. Судова практика свідчить, що військовослужбовці та члени їхніх сімей нерідко змушені звертатися до суду з метою відновлення порушених соціальних прав. Верховний Суд у своїх рішеннях наголошує на обов'язку органів державної влади забезпечувати належне та своєчасне виконання законодавчо встановлених соціальних гарантій [4]. Це підтверджує значення судової влади як інструменту контролю за діяльністю органів публічної адміністрації у сфері соціального забезпечення.

Додатковим елементом системи соціально-правового захисту є практика Європейського суду з прав людини, який визнає соціальні виплати складовою права власності та підкреслює неприпустимість ухилення держави від виконання своїх зобов'язань. Впровадження стандартів ЄСПЛ у національну правову систему сприяє підвищенню рівня захисту соціальних прав військовослужбовців.

У контексті післявоєнного відновлення України особливої актуальності набуває питання формування комплексної державної політики соціальної реінтеграції ветеранів війни. Така політика має передбачати не лише збереження існуючих соціальних гарантій, а й розроблення довгострокових програм професійної перепідготовки, працевлаштування, психологічної реабілітації та соціальної адаптації. Наукові дослідження свідчать, що ефективні правові механізми соціального захисту є важливим чинником забезпечення соціальної стабільності та довіри громадян до держави [5].

Проблематика правових механізмів соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей уже

привертала увагу українських науковців. Зокрема, питання нормативно-правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців досліджували С.М. Кравченко, який проаналізував систему законодавчих та підзаконних актів у цій сфері [6], а також І.М. Остапенко, котрий зосередився на особливостях реалізації соціальних гарантій в умовах збройного конфлікту та воєнного стану [2]. Окремі аспекти післявоєнної соціальної політики та реінтеграції ветеранів розглядалися у працях Л.Г. Бондар, де наголошується на необхідності комплексного підходу до соціальної адаптації осіб, які брали участь у бойових діях [5]. Разом з тим, подальшого наукового опрацювання потребують питання систематизації правових механізмів та підвищення ефективності їх практичної реалізації.

Отже, удосконалення правових механізмів соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей повинно здійснюватися шляхом систематизації законодавства, спрощення процедур надання соціальних гарантій, підвищення рівня правової обізнаності отримувачів соціальної допомоги, а також приведення національних норм у відповідність до міжнародних стандартів.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.

2. Остапенко І.М. Правові гарантії соціального забезпечення військовослужбовців в умовах збройного конфлікту: навч. посіб. Харків: Право, 2023.

3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII.

4. Постанова Верховного Суду від 10.10.2019 у справі № 240/5401/18.

5. Бондар Л.Г. Післявоєнна соціальна політика України: теорія та практика: монографія. Київ: Наукова думка, 2023.

6. Нормативно-правові механізми соціального захисту військовослужбовців в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2020.

РОЗДІЛ 4
МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

УДК 347.46:346.17 (043.2)
Абдель Фатах А.С., доктор філософії з права, доцент,
Криворізький національний університет,
м. Кривий Ріг, Україна

КОЛІЗІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКУВАННЯ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ: ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стрімка інтеграція цифрових активів у майнову сферу громадян створює правовий виклик для традиційних інститутів спадкування. Наукова проблема полягає у системній невідповідності класичних колізійних прив'язок міжнародного приватного права децентралізованій природі цифрових активів, які не мають чітко визначеної географічної локації.

Згідно зі статтею 179-1 Цивільного кодексу України, «цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність». До цифрових речей належать віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, що відповідають зазначеній ознаці [1]. Важливо зазначити, що у формулюванні статті 179-1 відсутнє будь-яке згадування про криптографічний ключ як елемент визначення цифрової речі.

Закон України «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 року № 2074-IX, який мав би встановити спеціальне регулювання віртуальних активів, не набув чинності через відсутність необхідних змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів [2]. Це створює

правову невизначеність щодо конкретного правового режиму віртуальних активів, хоча саме поняття «цифрова річ» як об'єкта цивільних прав є закріпленим у Цивільному кодексі.

Згідно зі статтею 1218 Цивільного кодексу України, до складу спадщини входить майно спадкодавця, що належало йому на праві власності або іншому речовому праві на день відкриття спадщини [1]. Оскільки цифрові речі визнані об'єктами цивільних прав за статтею 179-1 ЦК України, вони можуть входити до спадщини як складова частина майна спадкодавця. Однак специфіка цифрових активів полягає у відсутності чіткої колізійної локації. На відміну від традиційного майна, де фізична локація об'єкта визначає застосування принципу lex rei sitae (право місця знаходження речі), цифрові активи існують у цифровому середовищі без фізичного втілення в конкретній точці простору. Це створює колізію між принципом lex domicilii (право місця проживання спадкодавця) за статтею 70 Закону «Про міжнародне приватне право» та принципом lex rei sitae за статтею 71 цього ж Закону. Зокрема Стаття 70 встановлює, що спадкові відносини регулюються правом держави, у якій спадкодавець мав останнє місце проживання на момент смерті [3]. Однак для цифрових активів виникають специфічні виклики:

По-перше, проблема відсутності фізичної локації. Цифрові активи не мають фізичного носія у класичному розумінні. Навіть у випадку зберігання приватного ключа на фізичному носії (наприклад, USB-накопичувачі), сам актив як цифрова річ існує у цифровому середовищі, що робить застосування lex rei sitae до носія методологічно некоректним.

По-друге, юрисдикційний розрив. Для централізованих платформ (криптобірж, сервісів зберігання) виникає розрив між місцем проживання

спадкодавця та юрисдикцією платформи, яка часто зареєстрована в офшорних зонах. Це ускладнює доступ спадкоємців до активів через відсутність чітких механізмів міжнародної правової допомоги.

По-третє, децентралізація як заперечення територіальності. У випадку децентралізованих мереж (блокчейнів) запис про володіння активом розподілений між вузлами, розташованими в різних юрисдикціях, що робить неможливим визначення єдиного «місця знаходження» активу.

Аналіз показує, що традиційна класифікація майна на рухоме та нерухоме є недостатньою для цифрових активів. Існує потреба в уніфікації спадщини, щоб уникнути її фрагментації за різними правопорядками залежно від технічної форми активу.

В європейському правовому полі, Регламент ЄС № 650/2012 від 4 липня 2012 року про юрисдикцію, застосовне право, визнання та виконання рішень, прийняття та виконання автентичних документів у справах спадкування та про створення європейського свідоцтва про спадщину є наріжним каменем створення простору свободи та правосуддя у справах про спадкування з транскордонним елементом. Для цифрових активів, що характеризуються «всюдисущністю» (ubiquity), цей документ пропонує гнучкі колізійні прив'язки [4].

Важливо зазначити, що хоча Регламент ЄС № 650/2012 не має прямої юридичної сили для України, оскільки він застосовується лише до держав-членів Європейського Союзу (за винятком Ірландії та Данії), проте його принципи можуть слугувати доктринальним орієнтиром для українського законодавства в контексті євроінтеграції.

Головною цінністю Регламенту є принцип універсальності спадщини: застосування права однієї

держави до всієї маси майна незалежно від його природи чи локації. Стаття 4 Регламенту встановлює, що основним критерієм є «звичайне місце проживання» (habitual residence) спадкодавця на момент смерті [4]. Цей підхід забезпечує передбачуваність правових наслідків, що є критично важливим для цифрових активів.

На відміну від українського дволанкового підходу (статті 70–71 Закону «Про міжнародне приватне право»), Регламент усуває ризик розщеплення спадщини. Хоча Регламент не містить спеціальних положень щодо віртуальних активів, національна практика Франції кваліфікує криптоактиви як нематеріальні рухомі блага (biens meubles incorporels) для цілей спадкування [5], тоді як в Німеччині вони визнаються об'єктами спадкування як економічні блага (Wirtschaftsgüter) без спеціальної колізійної кваліфікації [6]. Універсальний підхід (принцип універсальності спадщини), коли вся спадщина незалежно від характеру майна підпорядковується праву однієї держави - зазвичай місця звичайного проживання спадкодавця, запобігає фрагментації спадщини та забезпечує єдність правового режиму для всіх об'єктів майна.

На сьогодні в українському законодавстві відсутні спеціальні норми щодо колізійного регулювання спадкування цифрових активів, що породжує комплекс практичних перешкод для реалізації спадкових прав. Серед ключових проблем слід виділити відсутність механізмів верифікації володіння цифровими активами: чинне законодавство не передбачає процедур, які б дозволяли нотаріусам підтвердити належність віртуальних активів спадкодавцю після його смерті, оскільки доступ до таких активів залежить від володіння приватними ключами або seed-фразами, які не підлягають офіційній реєстрації.

Додаткову складність створює обмеження форми заповіту, оскільки згідно зі статтею 1247 Цивільного кодексу України заповіт може бути складений лише у письмовій формі з нотаріальним посвідченням [1], що унеможливлює безпечну та юридично захищену передачу технічних даних, необхідних для доступу до цифрових активів. Ця ситуація посилюється явищем технологічного детермінізму: навіть за наявності дійсного заповіту або судового рішення про визнання права на спадщину, втрата приватного ключа або інших засобів доступу робить цифрове майно фактично недосяжним для спадкоємців, оскільки децентралізовані мережі не передбачають механізмів адміністративного відновлення доступу за рішенням суду чи нотаріуса.

Перспективи законодавчого вдосконалення у сфері спадкування цифрових активів потребують комплексного підходу, що охоплює колізійне, нотаріальне та міжнародно-правове регулювання. На першому етапі необхідно провести реформу колізійних норм шляхом внесення змін до статті 70 Закону України «Про міжнародне приватне право» з визначенням цифрових активів як окремої категорії майна, для якої колізійна прив'язка встановлюється виключно за місцем звичайного проживання спадкодавця, що усуває застосування принципу lex rei sitae та запобігає фрагментації спадщини за різними правопорядками. Паралельно слід розробити механізм «цифрового заповіту» — спеціальну нотаріальну процедуру реєстрації метаданих, необхідних для доступу до цифрових активів (ідентифікатори гаманців, інструкції щодо отримання ключів), за умови заборони зберігання самих приватних ключів у нотаріальних органах з метою запобігання ризикам несанкціонованого доступу. На міжнародному рівні перспективним напрямком є укладення двосторонніх угод з державами-членами

Європейського Союзу про взаємне визнання рішень щодо спадкування цифрових активів, ґрунтуючись на принципах універсальності спадщини та єдиного колізійного статуту, закладених у Регламенті ЄС № 650/2012, що сприятиме правовій визначеності у транскордонних спадкових відносинах.

Колізійне регулювання спадкування цифрових активів в Україні характеризується критичною прогалиною через відсутність спеціальних норм у Законі «Про міжнародне приватне право», що породжує правову невизначеність для спадкоємців. Традиційні колізійні прив'язки (lex domicilii та lex rei sitae) не враховують специфіку цифрових активів, які позбавлені фізичної локації, що обґрунтовує необхідність переходу до універсального принципу застосування права місця звичайного проживання спадкодавця.

Література

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 18 листоп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 28.01.2026).

2. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX: станом на 15 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text (дата звернення: 28.01.2026).

3. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV: станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text (дата звернення: 28.01.2026).

4. Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of

Succession. Official Journal of the European Union. 2012. L 201. P. 107–134. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/650/oj/eng (accessed: 28.01.2026).

5. Blockchain

& Cryptocurrency Laws & Regulations 2026. France. GLI. URL: https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/blockchain-cryptocurrency-laws-and-regulations/france/ (date of access: 28.01.2026).

6. Blockchain & Cryptocurrency Laws 2026. Germany. GLI. URL: https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/blockchain-cryptocurrency-laws-and-regulations/germany/ (date of access: 28.01.2026).

УДК 341.824:338.47(043.2)

Андрієнко К.Ю., здобувачка фахової передвищої освіти,
Відокремлений структурний підрозділ «Роменський фаховий
коледж КНЕУ імені Вадима Гетьмана», м. Ромни, Україна
Науковий керівник: Кулик В.Г., викладач правових дисциплін

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У сучасному суспільстві й надалі зберігається гостра проблема захисту прав жертв війни, особливої уваги потребує питання забезпечення прав дітей. Унаслідок повномасштабного збройного вторгнення на територію України саме діти стали найбільш уразливою категорією населення. Варто зазначити, що проблема правового

статусу дитини в умовах збройної агресії є багатогранною та охоплює низку аспектів, які стосуються окремих груп дітей, зокрема, дітей-біженців, дітей-сиріт, дітей, розлучених із сім'єю, а також дітей, які зазнали незаконного переміщення чи викрадення.

Міжнародне співтовариство висловлює серйозну стурбованість цими викликами та докладає зусилля для поліпшення становища дітей не лише в Україні, а й у багатьох інших регіонах світу. Зокрема, Конвенція про права дитини 1989 року [2] зобов'язує держави-учасниці вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних та освітніх заходів з метою захисту дітей від будь-яких форм фізичного чи психологічного насильства, жорстокого поводження, зловживань, недбалого ставлення або експлуатації, включно із сексуальними посяганнями, з боку батьків, законних представників чи інших осіб, відповідальних за догляд за дитиною.

Міжнародне співтовариство поступово сформувало систему міжнародно-правового захисту прав дитини. Історично склалося, що першим міжнародним документом, який прямо визнавав права дітей, є Женевська Декларація прав дитини, яку в 1924 році прийняла Ліга Націй.

У преамбулі Женевської Декларації зазначено, що цією Декларацією прав дитини, загальновідомою «Женевською декларацією», чоловіки та жінки всіх народів визнають, що людство зобов'язані дати дитині найкраще, проголошуючи та приймаючи це як свій обов'язок, незалежно від раси, національності чи віросповідання [1].

Додатково захист прав дітей регламентується Женевськими конвенціями 1949 року та Додатковими протоколами до них, які встановлюють спеціальні гарантії для цивільного населення, включаючи дітей під час збройних конфліктів. Зазначені документи встановлюють

принцип гуманного поводження, забороняють насильство, катування, незаконну депортацію та використання дітей у воєнних діях.

Важливим кроком у цьому напрямі став Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. Він посилив міжнародні зобов'язання держав щодо недопущення залучення дітей до воєнних дій, а також передбачив їх реабілітацію та соціальну інтеграцію. Римський статут Міжнародного кримінального суду визнав вербування дітей воєнним злочином [3].

Особливу роль у забезпеченні міжнародного захисту дітей відіграють міжнародні організації, зокрема ООН, ЮНІСЕФ, які здійснюють гуманітарну допомогу дітям у зонах конфліктів, забезпечують доступ до освіти, медичної та психологічної допомоги.

Також значний внесок роблять Міжнародний комітет Червоного Хреста, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, а також міжнародні кримінальні судові інституції, які притягують до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах проти дітей.

Центральним міжнародним актом у сфері захисту прав дитини є Конвенція про права дитини 1989 року. Вона закріпила принцип визнання дитини самостійним суб'єктом права та об'єднала в одному документі весь комплекс прав, що стосуються різних сфер її життя. Конвенція також створила механізми міжнародного контролю за дотриманням прав дитини [2].

Отже, захист прав дітей в умовах збройного конфлікту є одним із пріоритетних напрямів сучасного міжнародного права. Міжнародно-правова база захисту дітей є досить розгалуженою та детальною, проте головною проблемою залишається механізм її реальної імплементації. Світ повинен перейти від «декларування

захисту» до створення дієвої системи примусу агресора до дотримання прав людини. Захист дитини в умовах війни – це неи просто юридичний обов'язок, а тест на цивілізованість усього людства.

Література

1. Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924. URL: https://www.humanium.org/en/geneva-declaration/ (дата звернення: 05.02.2026).

2. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 05.02.2026).

3. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 05.02.2026).

4. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2022 р. № 349. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349–2022-п#Text (дата звернення: 05.02.2026).

5. Мануїлова К.В. Міжнародні стандарти захисту прав та свобод дітей під час збройних конфліктів як найбільш вразливої категорії осіб. С. 183-196. URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/287/7887/16465-1?inline=1

УДК 341.322:341.381 (043.2)
Банашко Т.А., слухач,
Ступак Д.Б., доктор філософії у галузі знань «Право»,
Національний університет оборони України,
м. Київ, Україна

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ-ОКУПАНТА ЯК ОСНОВА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Воєнна окупація частини території України внаслідок збройної агресії спричинила масштабні порушення норм міжнародного права, прав людини та міжнародного гуманітарного права, що зумовлює необхідність комплексного аналізу не лише правового режиму окупації, але й механізмів міжнародно-правової відповідальності держави-окупанта. У сучасних умовах міжнародне право виконує не тільки регулятивну, а й відновлювальну функцію, формуючи юридичні підстави для компенсації шкоди, реституції порушених прав та післявоєнної відбудови держави [1, с. 11].

Правовий режим воєнної окупації у міжнародному праві визначається через критерій ефективного контролю над територією без переходу суверенітету. Відповідно до норм Гаазького регламенту 1907 року, окупаційна влада розглядається як тимчасовий адміністратор території, який зобов'язаний забезпечувати громадський порядок і безпеку із максимально можливим збереженням чинного правопорядку [2, с. 96]. Женевські конвенції 1949 року розширили ці положення, встановивши спеціальні гарантії захисту цивільного населення в умовах окупації та обмеження дискреційних повноважень окупаційної адміністрації [3, с. 42].

Серед ключових заборон, встановлених міжнародним гуманітарним правом, — примусові переміщення

населення, незаконне вилучення або знищення майна, зміна правового та інституційного устрою території, колективні покарання та втручання у базові цивільні права. Порушення цих норм формує міжнародно-протиправне діяння держави та є підставою для настання міжнародно-правової відповідальності. У сучасних умовах такі порушення мають системний характер, що посилює значення правових механізмів реагування [2, с. 104].

Відповідно до загальної концепції відповідальності держав у міжнародному праві, будь-яке міжнародно-протиправне діяння тягне обов'язок припинення порушення та повного відшкодування шкоди. Як зазначено у коментарях до Проєкту статей про відповідальність держав, відшкодування має забезпечити максимально можливе відновлення стану, який існував до порушення, і може здійснюватися у формах реституції, компенсації та сатисфакції [4, с. 6; 4, с. 9].

Українські науковці обґрунтовують, що міжнародно-правова відповідальність держави-агресора та держави-окупанта повинна розглядатися як складова архітектури післяконфліктного відновлення. Механізми репарацій і компенсацій мають бути інтегровані у державну політику відбудови та реінтеграції деокупованих територій, а не існувати як ізольований міжнародно-правовий інструмент [5, с. 58]. Це забезпечує узгодженість міжнародних і національних правових механізмів відновлення.

Принципове значення має також підхід міжнародних судових інституцій до відповідальності за дії на територіях під ефективним контролем. У судовій практиці закріплено, що держава несе зобов'язання щодо дотримання прав людини на територіях поза межами її формального суверенітету, якщо вона здійснює там фактичну владну юрисдикцію [6, с. 21].

Практична реалізація міжнародно-правової відповідальності безпосередньо пов'язана з формуванням компенсаційних механізмів. Сучасна міжнародна практика включає міжнародні судові процедури, міждержавні претензії, спеціальні компенсаційні комісії та реєстри збитків. Системна фіксація шкоди, стандарти доказування та верифікація вимог постраждалих осіб формують доказову основу майбутніх репараційних процедур [7, с. 6].

Істотним є зв'язок міжнародно-правової відповідальності з механізмами перехідного правосуддя та правової реінтеграції територій. У цьому вимірі відповідальність держави-окупанта виконує компенсаційну та гарантійну функції [2, с. 104].

Таким чином, міжнародно-правова відповідальність держави-окупанта виступає базовою правовою передумовою відновлення України. Вона формує юридичну легітимність вимог про репарації, визначає межі компенсації шкоди та забезпечує принцип невідворотності правових наслідків за порушення режиму воєнної окупації. Ефективність післявоєнної відбудови безпосередньо залежить від узгодженого застосування міжнародно-правових механізмів відповідальності та національних інструментів правового відновлення.

Література

1. Антонович М.М. **Міжнародне гуманітарне право**: навч. посіб. Київ: НаУКМА, 2019. 256 с.

2. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. **Міжнародне право. Основи теорії**: підручник. Київ: Либідь, 2002. 608 с.

3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серп. 1949 р. ***Міжнародне гуманітарне право**:* зб. міжнар. документів. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2010. 512 с.

4. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries. ***Yearbook of the International Law Commission***. 2001. Vol. II, Part Two. New York: United Nations, 2007. 148 p.

5. Задорожній О.В. Міжнародно-правові аспекти відповідальності держави-агресора. ***Український часопис міжнародного права***. 2015. № 4. С. 54-65.

6. Milanovic M. **Extraterritorial Application of Human Rights Treaties: Law, Principles, and Policy.** Oxford: Oxford University Press, 2011. 288 p.

7. Register of Damage for Ukraine. **Statute and Rules Governing the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine.** The Hague, 2023. 32 p.

УДК 343.1:341.1(043.2)

Болотнов Ю.Ю., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасна злочинність давно вийшла за національні кордони. Кіберзлочини, торгівля людьми, відмивання коштів, тероризм – усі вони вимагають координації між державами. Без екстрадиції, правової допомоги чи спільних слідчих груп розслідувати такі справи майже неможливо. В Україні ці питання регулює насамперед Кримінальний процесуальний кодекс , а також ратифіковані міжнародні договори, зокрема Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних

справах 1959 року та Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року.

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в 2022 році та запровадження воєнного стану ситуація суттєво ускладнилася. Воєнний стан обмежує виїзд громадян за кордон, ускладнює доступ до доказів на окупованих територіях, змінює порядок роботи правоохоронних органів і судів. Водночас війна породила масові воєнні злочини, злочини агресії, геноцид, розслідування яких неможливе без тісної взаємодії з Міжнародним кримінальним судом, Європолом, Інтерполом та партнерами з інших країн.

Поняття міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні досить широко трактується в літературі. Так, А. Підгородинська зазначає, що це сукупність процесуальних дій, які виконують компетентні органи різних держав на підставі договору або принципу взаємності. Основними формами вона називає видачу осіб, правову допомогу, передачу провадження, тимчасову передачу осіб та створення спільних слідчих груп. Аналогічний підхід бачимо й у Б. Семенишиної-Фіголь та В. Миколюка, які акцентують увагу на процесуальному характері цих дій.

У мирний час ці механізми працюють більш-менш стабільно. Натомість воєнний стан вносить серйозні корективи.

По-перше, екстрадиція. Україна традиційно не видає своїх громадян (ст. 589 КПК). Під час воєнного стану це правило стало ще жорсткішим через заборону виїзду чоловіків призовного віку. Водночас отримати підозрюваних з-за кордону складніше: логістика порушена, ризики безпеки високі, а деякі країни вагаються через можливі політичні мотиви.

По-друге, виконання доручень про правову допомогу. Бойові дії роблять неможливими обшуки чи допити на певних територіях. Документи та речові докази важко переміщувати через кордон. Частина регіонів окупована, і доступ до місць злочинів просто відсутній.

По-третє, співпраця з міжнародними інституціями. Україна активно передає матеріали до МКС щодо воєнних злочинів. Але збір доказів за стандартами Римського статуту в умовах активних бойових дій вимагає неабиякої гнучкості від національних органів.

Виникають і колізії норм. Обмеження прав, передбачені Законом «Про правовий режим воєнного стану», іноді суперечать вимогам європейських конвенцій, особливо щодо заборони видачі за політичними мотивами чи за наявності ризику нелюдського поводження.

Практика останніх років показує, що потрібні нові підходи. Варто активніше використовувати відеодопити та захищений електронний обмін документами. У випадках, коли розслідування на території України неможливе, доцільно передавати провадження іноземним партнерам. Також необхідно внести точкові зміни до КПК, щоб чітко врегулювати особливості виконання міжнародних доручень під час воєнного стану.

Підсумовуючи викладене, можна ствердити, що режим воєнного стану створює значні перешкоди для реалізації міжнародного співробітництва у сфері кримінального провадження, одночасно підвищуючи його стратегічну важливість. Ефективність протидії транскордонній злочинності та злочинам, пов’язаним із збройною агресією, значною мірою залежить від здатності держави оперативно адаптувати процесуальні механізми до умов збройного конфлікту з одночасним забезпеченням повної відповідності міжнародно-правовим зобов’язанням України.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 01.08.2025 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.
2. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 08.11.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text.
3. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 20.09.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text
4. Семенишина-Фіголь Б.М., Миколюк В.В. Міжнародне співробітництво в кримінальному провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2020. Вип. 1(30). С. 205-208.
5. Підгородинська А.В. Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні: поняття та процесуальні форми. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія юридичні науки. 2015. Вип. 4. Т. 3. С. 114-118.

УДК 341.24:341.645(477)(043.2)

Вальдман О.А., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ Україна

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВІДШКОДУВАННЯ ЗАВДАНОЇ ШКОДИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України, особливої уваги та актуальності набуває питання відшкодування завданої шкоди, нанесеної державі фізичними або юридичними особами. Питання актуальне

як і з моральної сторони, так і зі сторони міжнародно-правових актів, оскільки збройний конфлікт призвів не лише до масованих людських жертв із числа як і військовослужбовців так і мирного населення, але й призвів до руйнації житлових будинків, котрі не підлягають відновленню, до руйнації критичної інфраструктури, що на даний момент навіть попри відновлення не в стані працювати в тому режимі який необхідний для комфортного проживання населення в умовах повномасштабного вторгнення.

У зв'язку з вище наведеними фактами, країна отримала критичні економічні збитки, тому що країна агресор порушила фундаментальні права мирного населення нашої держави. Оскільки сучасні збройні конфлікти супроводжуються масовим порушенням норм міжнародного права, це призводить до застосування механізму міжнародно-правової відповідальності як головної складової післявоєнного відновлення держави на яку відбувся збройний напад.

Згідно статуту Організації Об'єднаних Націй, відповідно до статті 2 §4 кожна з держав має і повинна утримуватись від погроз з використанням своєї сили та її застосування, не порушувати територіальну цілісність чи політичну незалежність будь-яких держав, за порушення цієї статті країна агресор буде відповідати згідно міжнародно-правовим актам. Посилаючись на Резолюцію ES-11\1 від 2 березня 2022 року, що офіційно засвідчила та висвітила широкій публіці факт порушення суверенітету та територіальної цілісності нашої держави Російською Федерацією, це є прямим показником до відновлення нашої країни країною агресоркою, згідно міжнародно-правовим актам. Згідно Резолюції 2539 (2024), Парламентська Асамблея Ради Європи окрім того, що закликала країни члени допомогти в реконструкції та

відновленні нашої держави, також рекомендувала створити трастовий фонд для відновлення руйнувань завданих нашій державі. Зокрема, була висунута рекомендація: «Докладати спільних зусиль для прискорення процесу реконструкції та забезпечення комплексної компенсації за багатогранні збитки, завдані загарбницькою війною Російської Федерації, в тому числі шляхом розгляду інших взаємодоповнюючих або альтернативних пропозицій, таких як, конфіскація приватних активів після засудження до кримінальної відповідальності за порушення санкцій, запровадження несподіваних податків на відсотки або прибутки, отримані від заморожених російських активів, або використання цих активів як забезпечення кредитів України.» [3, 4].

Міжнародний суд ООН відіграє дуже важливу роль у забезпеченні міжнародно-правового захисту нашої держави в умовах Російсько-Українського збройного конфлікту. Також, Суд підтвердив необхідність дотримання міжнародно-правових зобов'язань та припинення дій порушуючих міжнародне право що відіграє важливу роль для відповідальності держави-агресора згідно справи «Україна проти Російської Федерації».

Подальший розвиток правового відшкодування було висвітлено у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН ES-11/5 від 14 листопада 2022 року, де йдеться про прямий обов'язок держави агресора відшкодувати збитки спричинені збройним нападом та створення міжнародного компенсаційного механізму згідно норм міжнародного права [5].

Українські учені наголошують, що відшкодування компенсації за нанесену шкоду це ключова форма міжнародно-правової відповідальності країни агресорки перед державою, чий суверенітет та територіальну

цілісність було порушено незаконним шляхом. Наприклад О.В. Буткович наголошує на важливості та значенні репарацій у загальній системі міжнародного права, а М.І. Мельник дуже якісно аналізує підходи, умови та можливості реалізації репарацій в умовах збройних конфліктів [1, 2].

Міжнародно-правові механізми відшкодування шкоди є невід'ємними елементами задіяними у процесі відновлення України. Вони ґрунтуються на нормах Статуту ООН, положеннях висвітлених в статтях Комісії міжнародного права ООН, Резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, та практиці міжнародних судових органів. При детальному перегляді, все це формує повну правову основу, за якою притягнення держави-агресора до відповідальності та справедливих репарацій має допомогти Україні у відновлені, збереженні суверенітету та її територіальної цілісності.

Література

1. Буткевич О.В. Міжнародно-правова відповідальність держав: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 320 с.

2. Мельник М.І. Репарації в сучасному міжнародному праві. Право України. 2022. № 4. С. 42-47.

3. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU45001U?an=322 (дата звернення: 10.02.2026).

4. Агресія проти України: резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 від 2 березня 2022 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU22003?an=2 (дата звернення: 10.02.2026).

5. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і

громадянина в Україні» (2024) / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Київ: 2025. 62 с. URL: https://ombudsman.gov.ua/ storage/app/media/uploaded-files/ua1.pdf (дата звернення 10.02.2026).

УДК: 35:340.1 (043.2)

Варламова І. Є., курсант третього курсу,
«Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка»
м. Київ, Україна
Степанишин Р. Д., начальник кафедри
міжнародних відносин,
«Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВАВ КОНТЕКСТІ ПОДІЙ В ІЛОВАЙСЬКУ В СЕРПНІ 2014 РОКУ

З 6 по 29 серпня відбулася трагедія в Іловайську, яку, через значні втрати, зокрема особового складу, назвали «Іловайський котел». Всі події, які трапилися тоді необхідно розглядати через призму Міжнародного гуманітарного права (МГП). Управління військами мало здійснюватися відповідно до статутів антитерористичної операції (АТО) та з урахуванням норм МГП. Головною проблемою, яка спричинила значні втрати – відсутність чіткої вертикалі управління та безперервної та швидкої комунікації.

Першочерговою проблемою у завданні по звільнення Іловайську стала неправильна класифікація конфлікту. Оцінка командуванням підрозділів ЗСУ власних

можливостей сил та засобів була завищеною та фатальною помилкою стала недооцінка ворога. При плануванні ризик втручання сил рф, початково, був мінімальним [1, с. 6]. Зрештою, залучення постійного складу збройних сил рф вказувало на початок міжнародного збройного конфлікту, але в той час цей факт був проігнорований. З організацією взаємодії також виникли проблеми: підрозділи ЗСУ та добровольчі формування (батальйони) діяли хаотично, неорганізовано, що, в свою чергу призвело до затримки прийняття рішення про відступ та неефективності управління операцією [1, с. 34]. Наслідком стала величезна кількість втрат під час відступу. А саме: вбито було 366 воїнів, поранено (з різним ступенем важкості) 429 чоловік, у полон потрапило 300 військовослужбовців [2].

Таким чином, після вступу до бойових дій регулярних рф, збройний конфлікт набув статус міжнародного збройного конфлікту, що в свою чергу вимагало дотримання від обох сторін норм та пунктів міжнародного гуманітарного права. Натомість, українська та російська сторона висвітлювали цей конфлікт, як АТО, таким чином всі подальші дії мали підпорядковуватися статутам АТО, які ніяк не замінювали норм МГП. Вони були виключно для внутрішнього використання ЗСУ, правоохоронними та іншими структурами. Таким чином політичне та військове керівництво України висвітлювало цю подію як боротьбу з внутрішніми терористичними групуваннями, а не повноцінний збройний конфлікт.

Майже усі домовленості по наданню зеленого коридору були усними та документально не закріпленими (на рівні генеральних штабів) та не доведеними командирам на місцях. Таким чином, у той час, коли велися бойові дії, правила ведення операції підпорядковувалися статутам АТО, а не нормам МГП, що,

звичайно, не звільняє від відповідальності російське управління. Про порушення пунктів МГП явно свідчать постійні та систематичні катування та вбивства військовополонених, включно з порушенням прав військових, які відступали по зеленому коридору. Таким чином, Іловайська операція стала ширшою, бо на меті її проведення силами та засобами ворога стала деморалізація української армії та підрив довіри до військового керівництва України. Таким чином, були порушені і проколи МГП про «зелені коридори» і правила поводження з військовополоненими (що доводить систематичне та умисне порушення цих протоколів) [1, с. 13]. Таким чином, сторона опонента здійснила акт віроломства [1,35], відкривши «зелений коридор» для вбивства та завдання шкоди українським військовим. Фактично ті, хто виходив по «зеленому коридору не перебували на відкритій ділянці місцевості та не мали змоги сховатися, тому вогонь противника став для них фатальним.

Процес збору тіл загиблих став ще одним трагічним моментом. Російська сторона та підконтрольні їй боєвики створювали численні перешкоди. Після розстрілу «зеленого коридору» тіла та все, що там залишилося, перебувало під контролем рф, тому військові просто не мали доступу до них. Через сприяння волонтерських організацій та переговори гуманітариних місій (Міжнародного комітету Червоного Хреста), волонтерам та медикам надали дозвіл для вивезення тіл. Місія отримала назву «Чорний тюльпан». При цьому, до деяких ділянок не було доступу, це все ще лишалися тіла та техніка ворога, вони намагалися приховати своє втручання. Через затримку перевезення тіл, багато захисників набули статусу «тимчасово не встановлених».

Те що рф не не дозволяла негайно забрати тіла та перешкоджала роботі гуманітарних місій є ще одним прикладом порушення норм МГП.

Для запобігання таких інцидентів у майбутньому потрібно розробити чіткі та зрозумілі алгоритми роботи за умови стрімкого та непередбачуваного розгортання бойових дій, розробку письмових, а не усних договорів про відступ з позицій, задля запобігання в майбутньому таких втрат. Аналіз та актуалізація даного військового досвіду дозволить розробити дієві та необхідні алгоритми дій у таких випадках за умов воєнного стану.

Література

1. OHCHR Report (2018). Human rights violations and abuses and international humanitarian law violations committed in the context of the Ilovaisk events in August 2014. C. 6, 13,14, 26, 34, 35.

2. Євгеній Морі. Іловайська трагедія. Хронологія подій. https://suspilne.media/58872-ilovajska-tragedia-hronologia-podij/

УДК 341.4(043.2)
Гай Н.Ю., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Жолтікова Г.О., викладач

ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ВИСВІТЛЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ ЖУРНАЛІСТАМИ

Умови сучасного збройного конфлікту в Україні суттєво ускладнюють професійну діяльність журналістів, особливо під час висвітлення бойових дій у прифронтових населених пунктах. Міжнародне гуманітарне право (МГП) визначає правовий статус цивільних осіб, зокрема журналістів, та встановлює межі допустимої поведінки у зоні воєнних дій.

Метою даного дослідження є аналіз дотримання та можливих порушень норм міжнародного гуманітарного права журналістами під час висвітлення бойових дій на прикладі прифронтового населеного пункту у 2023–2024 роках.

Методологічну основу дослідження становлять контент-аналіз та порівняльно-правовий метод. У межах дослідження було проаналізовано 25 журналістських матеріалів (репортажів та аналітичних публікацій), оприлюднених у відкритому доступі п’ятьма українськими медіа. Аналіз здійснювався за такими критеріями: дотримання принципу розмежування цивільних осіб, відсутність розкриття тактичної інформації, коректність використання візуальних матеріалів та відповідність подачі інформації нормам міжнародного гуманітарного права.

У результаті дослідження встановлено, що більшість проаналізованих матеріалів загалом відповідає основним вимогам МГП. Журналісти, як правило, утримувалися від публікації точних координат розташування військових підрозділів та уникали прямої ідентифікації об’єктів військового значення.

Водночас зафіксовано окремі випадки недотримання норм міжнародного гуманітарного права. Зокрема, у частині матеріалів було опубліковано відеозаписи з чіткою візуалізацією місцевості, що потенційно могло створювати загрозу безпеці як військових, так і цивільного населення.

Особливу увагу приділено ракурсу подачі інформації. Встановлено, що репортажі, створені безпосередньо з місця подій, мали вищий емоційний вплив, однак характеризувалися підвищеним ризиком порушення норм МГП.

Натомість аналітичні матеріали, підготовлені на основі офіційних джерел, були більш стриманими та правово виваженими. Отже, результати проведеного дослідження свідчать про необхідність удосконалення правової підготовки журналістів у сфері міжнародного гуманітарного права та запровадження чітких редакційних стандартів щодо висвітлення бойових дій.

Література

1. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року.

2. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1977 року.

3. Міжнародний комітет Червоного Хреста. Захист журналістів у збройних конфліктах. Женева, 2022.

4. Шевченко О.В. Міжнародне гуманітарне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 20

УДК 341(043.2)
Голубєва В.О., к.ю.н., професор,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна

ПРО ВПЛИВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ НА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВУ СФЕРУ

Цифровізація вже стала частиною нашого повсякденного життя і його «базових зручностей», причиною цього є науково-технічний прогрес (як позитивне об'єктивне явище), пандемія (як об'єктивне негативне явище, що активізувала і актуалізувала цю сферу). Ще зовсім недавно здебільшого звертали увагу на міжнародні економічні (в т.ч. торговельні, фінансові, інвестиційні та ін.) прояви використання новітніх технологій і цифровізацію в даній сфері (електронна торгівлі, електронні підписи, тощо). Питання кібербезпеки піднімалися і раніше здебільшого в економічному і приватноправовому аспектах (щодо фінансової сфери, виборів, персональних даних, розкриття комерційної або банківської таємниць, тощо), але в сьогоденні вони набули нового, здебільшого публічно-правового, забарвлення (кібервтручання в енергетичну сферу, сфери державного адміністрування та ін.). Агресія рф проти України дала поштовх для перегляду засобів ведення війни з широким використанням новітніх технологій.

Оскільки науково-технічний прогрес є основою побудови майбутнього і вносить суттєві зміни до сталих і більш-менш врегульованих суспільних відносин (бо стосується їх, нашаровується на них, їх пронизує, стає їх невід'ємною часткою), то саме тут є необхідною розробка національних і багатосторонніх універсальних та регіональних підходів (імперативного і диспозитивного характеру з відповідним інституційним забезпеченням).

Серед вже зараз актуальних викликів, що вимагають міжнародного і національного інституційно-правового комплексного підходу є: захист персональних даних, регулювання кіберпростору і забезпечення кібербезпеки, визначення правового статусу і механізмів щодо кріптовалют та ін. Не можна сказати, що питання пов'язані з цифровізацією взагалі неврегульовані. Деякі з них вже знайшли відбиття і організаційно-правове забезпечення та врегулювання на внутрішньодержавному рівні, є певні напрацювання і в міжнародному масштабі (у формі міжнародних договорів, рішень міжнародних урядових і неурядових організацій, громадськості, тощо). Наведемо деякі приклади.

На універсальному рівні серед міжнародних договорів можна виокремити Багатосторонню конвенцію про виконання заходів, які стосуються угод про оподаткування, з метою протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування 2016 р., що допомагає «вирішувати конкретні податкові проблеми, що виникають внаслідок цифровізації економіки» [5]. В 2022 р. на Громадському форумі СОТ «На шляху до сталого та інклюзивного відновлення: від амбіцій до дій» піднімалися питання зменшення цифрового розриву між розвиненими країнами і країнами що розвиваються та вирівнювання можливості їх участі в електронній торгівлі, як і подальшого вдосконалення регулювання електронної комерції, а також знову йшлося про доступ до технологій різних країн [9, п.п. 7-10]. Аналогічні питання також піднімаються в документах ООН [10].

Прикладом регіонального міжнародно-договірного врегулювання кіберпростору є Будапештська конвенція про кіберзлочинність 2001 р. (РЄ) [11] (що може бути основою, доповненою конкретним механізмом вирішення

міждержавних спорів в питаннях забезпечення кібербезпеки і закріплення відповідним міжнародних зобов'язань). ЄС особливу увагу приділяє правому регулюванню цифровізації економіки (що є особливо актуальним для України, як кандидата на вступ до ЄС), наприклад: - Закон ЄС про штучний інтелект 2024 р. [6]; - Резолюція Європарламенту від 16.02.2017 р. з рекомендаціями Комісії щодо стандартів цивільного права у сфері робототехніки [4]; - Єдині правила щодо дронів [2]; - Європейська етична хартія використання технологій штучного інтелекту в судових системах і їх сферах [3] та ін.

Однією з особливостей сучасного розвитку науки і техніки, в т.ч. глобального цифрового простору, є те що: - в даній галузі переважають приватноправові суб'єкти, і не лише як споживачі та користувачі, а в першу чергу, як розробники, винахідники, власники та ін.; - ця сфера вимагає значних фінансових і матеріально-технічних ресурсів, що переважно зосереджені і походять від приватно-правових суб'єктів з розвинутих країн (а саме, ТНК). В якості прикладу саморегулювання в даній сфері можна навести Азіломарські (Асіломарські) принципи штучного інтелекту [1] і Біль про права роботів (кіборгів) [7; 8].

В сфері регулювання різних аспектів цифровізації і сучасних викликів і загроз з нею пов'язаних міжнародно-правова частка значно відстає від внутрішньодержавної, хоча і тут практика країн суттєво різниться.

Отже, науково-технічний прогрес (у т.ч. цифровізація, як його складова) відігравав, відіграє і буде відігравати фактично провідну рушійну роль щодо якості існування людства загалом, і зокрема для захисту і відновлення України. Відповідно є актуальним розвиток його правового забезпечення і регулювання на

національному та міжнародному (багатосторонньому і двосторонньому) рівнях, що неодмінно впливатиме на дотичні доктринальні питання.

Література

1. Asilomar AI Principles. 2017. Future of Life Institute. URL: https://futureoflife.org/open-letter/ai-principles/ (дата звернення: 11.02.2026).

2. Easy Access Rules. Drones & Air Mobility. URL: https://www.easa.europa.eu/en/domains/civil-drones (дата звернення: 11.02.2026).

3. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. CEPEJ. 3-4 December 2018. URL: https://rm.coe.int/ethicalch arterenforpublication4 december2018/16808f699c (дата звернення: 11.02.2026).

4. Resolution (EP) of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_ 2018_252_R_0026 (дата звернення: 11.02.2026).

5. OECD. Base erosion and profit shifting (BEPS). Key messages. OECD/G20-led work to combat BEPS. URL: https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/base-erosion-and-profit-shifting-beps.html (дата звернення: 11.02.2026).

6. Artificial Intelligence Act. (Text with EEA relevance). Regulation (EU) 2024/1689 of 13 June 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng (дата звернення: 11.02.2026).

7. The Cyborg Bill of Rights V1.0. 2017. Rich MacKinnon. URL: https://www.fundacioncyborg.org/ (дата звернення: 11.02.2026).

8. Universal Declaration of Cyborg Rights. DRAFT 0.1. Author: Aral Balkan. Contributors. URL: https://cyborgrights.eu/ (дата звернення: 11.02.2026).

9. WTO. Public Forum 2022 “Towards a sustainable and inclusive recovery: ambition to action” of 22 September 2022. URL: https://www.wto.org/english/forums_e/public_ forum22_e/pf_programme22_e.pdf (дата звернення: 11.02.2026).

10. Вісім правил кібербезпеки, що пропонують в ООН. Computer Emergency Response Team of Ukraine (CERT-UA). 06.12.2019. URL: https://cert.gov.ua/article/2681 (дата звернення: 11.02.2026).

11. РЄ. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. Ратифікація Україною 07.09.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення: 11.02.2026).

УДК 341.12:341.38(043.2)

Горяченко С.С., Іващенко І.С., курсанти,
Карелін В.В., д.ю.н., доцент, підполковник,
Військовий інститут
Київського національного
університету імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ РЕПАРАЦІЇ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗАМОРОЖЕНИХ АКТИВІВ ІЗ ОЦІНКОЮ ЮРИДИЧНИХ РИЗИКІВ

Початок повмномаштабної агресії проти України спричинив велику кількість як і людських так і матеріальних втрат, що призвело до активного обговорення про майбутні репарації та юридичну відповідальність зі сторони Росії. У класичному розумінні репарації є наслідком міжнародно-правової

відповідальності держави за міжнародно-протиправне діяння та мають забезпечити повне відшкодування шкоди. Але в сучасних умовах є недостатнім лише фіксації правопорушення та збирання всіх фактів злочинів, а й розроблення єдиного механізму з чіткими вимогами: масового прийняття й розгляду вимог, визначення сум компенсації, а також наявності стабільних джерел фінансування виплат. Станом на 11 лютого 2026 року найбільш інституційно оформленим підходом є система з 3 складових: реєстр збитків, міжнародна претензійна комісія, майбутній компенсаційний фонд. Її логіка випливає з рекомендаційної рамки резолюції Генеральної Асамблеї ООН ES-11/5 та подальших інструментів, що формуються у системі Ради Європи. Ця система дає чітко зрозуміти як зафіксувати шкоду і вимоги, хто і як визначить суму компенсації, за рахунок яких джерел здійснюватимуться виплати.

Ключові зміни 2024–2025 років полягає в тому, що велика частина держав-партнерів перейшла від дискусій про конфіскацію суверенних резервів до юридично більш захищених конфігурацій: монетизація надзвичайних доходів від іммобілізованих активів і кредитування під майбутні надприбутки. Це відображається у рішеннях ЄС про відокремлення надзвичайних доходів та перші транші, а також у G7-підході до ERA-кредитів (приблизно 50 млрд дол. США), забезпечених прибутками від заморожених суверенних активів. Паралельно відбувся прецедентний розвиток на рівні національних правопорядків: у США набрав чинності REPO for Ukrainians Act (у складі Public Law 118-50, який передбачає механізми виявлення, конфіскації та спрямування російських суверенних активів до фону підтримки. У Канаді спеціальний закон (SEMA) містить режим судової конфіскації за заявою міністра щодо майна, яке було обмежене санкційними

інструментами. Юридичні ризики найвищі саме для сценаріїв примусового відчуження суверенних резервів (особливо активів центрального банку): вони стикаються з доктриною державних імунітетів, включно з виконувальним імунітетом, а також із системними ризиками судових спорів і реталіації.

Орієнтиром виступає, зокрема, лінія Міжнародного Суду ООН у справі про юрисдикційні імунітети (Німеччина проти Італії), яка демонструє, що навіть тяжкі порушення не автоматично "знімають" імунітет у національних судах. Водночас, імунітет це категорія процесуальна, а не матеріальна: це створює простір для конструкцій на кшталт контрзаходів, але тільки за суворої відповідності вимогам пропорційності і під високий ризик оскарження.

Якщо розглядати ситуацію України то доцільно говорити про комбіновану модель, тобто використання інституційної, фінансової, процесуальної та кримінально-правової. Інституційний фактор передбачає за собою прискорення запуску міжнародного компенсаційного механізму (через інструменти Ради Європи, що вже перейшли на рівень конвенції про Міжнародну претензійну комісію, фінансово тобто масштабування вже працюючих потоків доходів (ЄС/Euroclear) і кредитів під них (G7) з одночасним юридичним хеджуванням ризиків, процесуально - підтримка портфеля міждержавних та індивідуальних справ (ЄСПЛ, МС ООН, національні суди, арбітражі), розуміючи обмеження виконання рішень, кримінально-правово це використання потенціалу майбутніх конфіскацій/штрафів через міжнародні кримінальні механізми з пріоритетом передачі коштів до компенсаційного механізму, який прив'язаний до ES-11/5.

Правові механізми отримання репарацій можна поділити на міждержавні та індивідуальні, кримінально-

репараційні, арбітражні та національно-судові, спеціальні адміністративні компенсаційні механізми. Міжнародний Суд ООН як міждержавний судовий інструмент. Україна вже використовувала договірні можливості так на приклад у справі за Конвенцією про геноцид Суд 16 березня 2022 року вказав тимчасові заходи (provisional measures), включно з вимогою припинити військові операції, і це має обов'язковий характер; у 2024 році Суд виніс рішення щодо юрисдикції ("попередні заперечення") у геноцидній справі, звузивши обсяг розгляду в частині, але залишивши ядро щодо декларативного встановлення відсутності геноциду з боку України як предмет розгляду.

Критичний елемент це виконання, так Стаття 94 Статуту ООН фіксує обов'язок виконувати рішення Суду та можливість звернення до Ради Безпеки у разі невиконання, але на практиці для спорів із постійним членом Ради Безпеки це створює високий політико-процедурний бар'єр. ЄСПЛ як механізм встановлення відповідальності за порушення Конвенції до 16 вересня 2022 року. Пленарні рішення Суду підтверджують, що Росія перестала бути стороною Конвенції з 16.09.2022, але Суд зберігає компетенцію щодо актів до цієї дати. У справі "Україна та Нідерланди проти Росії" Велика палата встановила факт множинних, кричущих і безпрецедентних порушень та окреслила відповідальність, що створює сильну доказову, політичну та юридичну основу для подальших репараційних вимог. Щодо міжнародного кримінального суду то Римський статут передбачає репарації потерпілим (ст. 75) та діяльність Трастового фонду для потерпілих (ст. 79). Водночас репарації МКС є перпетратор-центричними (вони зазвичай покладаються на засуджених осіб), і тому як інструмент "масового відшкодування державі" він структурно обмежений. По Україні МКС веде розслідування на підставі двох

декларацій ad hoc про прийняття юрисдикції; це підтверджено на офіційній сторінці ситуації. Також важливо зазначити, що у сучасній практиці найбільш результативні "масові репарації" часто реалізовувались не через класичні суди, а через спеціально створені міжнародні органи (комісії з розгляду претензій).

Юридичний статус "заморожених активів" є неоднорідним: в одному полі співіснують суверенні активи (зокрема резерви центрального банку), державна власність у комерційному обігу (держкомпанії, експортні платежі тощо), приватні активи підсанкційних осіб, а також похідні грошові потоки (відсотки, купонні платежі, надзвичайні доходи), що виникають внаслідок іммобілізації. Процедури використання заморожених активів для відшкодування запровадженні ЄС у лютому 2024 року це підхід щодо "відкладення" надзвичайних доходів центральних депозитаріїв, які утримують іммобілізовані активи центрального банку, включно з обов'язком окремого обліку доходів і забороною їх використання. Європейська Комісія повідомила про перший платіж 1,5 млрд євро (липень 2024) як "proceeds from immobilised Russian assets", які спрямовуються через Європейський фонд миру та Ukraine Facility. З позиції оператора інфраструктури, Euroclear публічно підтверджує масштаб доходів: у 2025 році відсоткові доходи від санкційних активів становили 5 млрд євро, сформовано "windfall contribution" і здійснюються платежі, а також описано судові процеси в Росії та високу ймовірність несприятливих рішень у російських судах. Це важливо як доказ того, що ризик реталіації через суди РФ не гіпотетичний, а вже матеріалізований.

Найбільший юридичний ризик це сценарії, які трактуються як примусове виконання проти суверенної держави (особливо щодо активів центрального банку).

Конвенція ООН 2004 року встановлює загальний принцип: держава користується імунітетом щодо себе та своєї власності від юрисдикції судів іншої держави. Практика МС ООН (Німеччина проти Італії) підтверджує, що аргументи про тяжкість порушень не гарантують "пробиття" імунітету у національних юрисдикціях

Отже, Репарації для України потребують не лише правової підстави, а й практичної моделі реалізації: хто фіксує збитки, хто визначає суму та за які кошти відбувається компенсація. Найреалістичнішим шляхом є інституційне оформлення механізму через Реєстр і Комісію з паралельним пошуком фінансування, де найбільш безпечними з юридичного погляду нині є доходи від іммобілізованих активів, а не їх пряма конфіскація через бар'єри державних імунітетів.

Література

1. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/5 *"Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine"* (14.11.2022).

2. Проєкт статей КМП ООН про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (ARSIWA), 2001 (текст із коментарями).

3. Рада ЄС (EU Council), 12.02.2024: регулювання щодо "extraordinary revenues" від іммобілізованих активів (окремий облік, заборона розпорядження net profits тощо).

4. Рада ЄС (EU Council), 21.05.2024: правові акти про використання net windfall profits для підтримки України (EPF/відбудова).

5. Римський статут Міжнародного кримінального суду: ст. 75 (репарації), ст. 79 (Трастовий фонд).

6. Trust Fund for Victims (МКС) правова база (ст. 79, механіка передачі коштів із fines/forfeiture).

7. Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004) (текст; статус “not yet in force”).
8. МС ООН, справа “Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening)”, Рішення від 03.02.2012 (повний текст/офіційна сторінка)

УДК 341.48:341.231.14:347.6 (043.2)
Дракохруст Т.В., д.ю.н., професор,
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ДІТЕЙ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ: ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ

Зарубіжний досвід захисту дітей у збройних конфліктах є важливим джерелом для удосконалення національної системи України, особливо в умовах тривалої агресії. Міжнародна практика свідчить, що ефективність захисту дітей залежить не лише від нормативно-правової бази, а й від здатності держави забезпечити комплексні механізми реагування - від евакуації та гуманітарної допомоги до реінтеграції та тривалого психологічного супроводу.

Одним із ключових елементів зарубіжного досвіду є створення ефективних систем пошуку та повернення дітей, які були розлучені з батьками або незаконно переміщені під час війни. У практиці країн Західних Балкан особливої ролі набувала співпраця урядів з Міжнародним комітетом Червоного Хреста, що забезпечувала ідентифікацію неповнолітніх, обмін інформацією та правове врегулювання питань документування їхнього статусу. У Грузії після конфлікту 2008 року була розбудована

інтегрована система моніторингу переміщених дітей, яка поєднувала державні реєстри, діяльність соціальних служб і підтримку міжнародних організацій, зокрема ЮНІСЕФ [1].

Важливою складовою зарубіжної практики є забезпечення неперервності освіти. Наприклад, у Лівані під час збройних конфліктів держава та міжнародні партнери створювали тимчасові освітні центри та впроваджували дистанційні моделі навчання, що дозволяло мінімізувати негативний вплив війни на розвиток дітей. Аналогічні рішення застосовувались у Сирії та Іраку під час активних бойових дій, де гуманітарні організації підтримували роботу мобільних шкіл і програм психосоціальної допомоги дітям, які пережили травматичні події [2].

Особливе значення для сучасної України становить досвід країн, що проходили через масове насильницьке переміщення та депортацію дітей. У Руанді після геноциду 1994 року було запроваджено комплексні програми реінтеграції, що включали індивідуальну психологічну допомогу, відновлення сімейних зв’язків, соціальну підтримку та залучення дітей до освітніх програм і громадського життя. У Хорватії після конфліктів 1990-х років було удосконалено правові процедури повернення дітей, які опинилися на окупованих територіях, а також створено спеціальні центри психосоціальної адаптації, що працювали у співпраці з міжнародними правозахисними організаціями [3].

Ключовим напрямом зарубіжного досвіду є розслідування та документування воєнних злочинів проти дітей. Римський статут Міжнародного кримінального суду та практика міжнародних трибуналів надали чіткі орієнтири щодо кваліфікації злочинів, пов'язаних із депортацією, катуваннями, сексуальним насильством або

вербуванням дітей. Країни, які співпрацювали з МКС або створювали національні спеціальні трибунали, виробили моделі раннього документування порушень та збору доказів, що забезпечує можливість притягнення винних до відповідальності навіть через тривалий час після завершення конфлікту [4].

Спільним для більшості держав є те, що процес відновлення прав дітей включає довготривалу реабілітацію. У багатьох країнах створюються спеціалізовані центри психологічного відновлення, де діти отримують підтримку від мультидисциплінарних команд, що включають психологів, юристів, соціальних працівників і педагогів. Аналіз звітів ООН і ЮНІСЕФ свідчить, що саме комплексність допомоги - поєднання гуманітарної підтримки, правового супроводу та освітньої адаптації - є ключовою умовою повернення дітей до нормального життя після війни [1; 2].

Сучасні виклики, спричинені збройною агресією проти України, актуалізують необхідність системного реформування механізмів захисту дітей, які опинилися в умовах війни. Одним із ключових напрямів удосконалення є посилення міжвідомчої координації органів влади, які займаються питаннями захисту дітей. Нині функції розподілені між різними інституціями, що створює прогалини у реагуванні на конкретні загрози. Впровадження централізованої системи обміну даними, розширення повноважень Координаційного центру з питань захисту прав дітей та інтеграція цифрових інструментів, зокрема Єдиної інформаційної системи соціальної сфери, сприятимуть оперативності ухвалення рішень та підвищенню ефективності соціального супроводу. Такий підхід відповідає рекомендаціям Комітету ООН з прав дитини щодо забезпечення цілісності державної політики у сфері дитинства [5].

Не менш важливим є вдосконалення законодавчої бази з урахуванням нових форм воєнних злочинів проти дітей, включно з депортацією, примусовою русифікацією, залученням до пропагандистських практик та створенням правових бар'єрів для встановлення статусу постраждалої дитини. У цьому контексті доцільно оновити норми Кримінального кодексу України, розширивши класифікацію злочинів, що відповідає вимогам Римського статуту та міжнародного гуманітарного права [6]. Важливо також забезпечити детальну регламентацію процедур повернення українських дітей з тимчасово окупованих територій, у тому числі через удосконалення міжнародної співпраці та механізмів доказування фактів депортації.

Література

1. UNICEF. *Protection of Children in Armed Conflict: Annual Report 2023*. New York: UNICEF, 2023.

2. United Nations. *Children and Armed Conflict: Report of the Secretary-General*. New York: UN, 2023.

3. Council of Europe. *Protection of Children in Armed Conflict: Guidelines*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2022.

4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р. Офіційний вісник ООН.

5. Чернобук В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anpopr_2023_3_81 (дата звернення: 26.01.2026).

6. Права дитини та механізм їх захисту. URL: http://romnymcss.edukit.sumy.ua/Files/downloads/book2.pdf (дата звернення: 26.01.2026).

UDC 341.1 (043.2)
Yaryna Zhukorska,
PhD in International Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
International and European Law
State University «Kyiv Aviation Institute»

ON THE ISSUE OF THE CRISIS OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

An international organisation has goals and objectives, the achievement of which unites member states. The first classical international organisations were created after the First World War. The first intergovernmental international organisation to acquire the personality of international law was the United Nations. Thus, in 1949, the Advisory Opinion of the International Court of Justice, Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, was adopted, in which the international legal personality of the UN was deduced from its recognition as a subject of international responsibility [1].

It is quite logical that states, when joining international organisations, believe that individual issues arising from their activities can be resolved more effectively through cooperation among members and general coordination of processes.

From the perspective of general international law, a state, upon joining an international organisation, delegates part of its sovereign powers to it. And, of course, it expects that within the framework of the international organisation, they will be implemented more effectively than they could do on their own. The international organisation, for its part, undertakes to make every possible effort to achieve its goals and objectives (Articles 1 and 2 of the UN Charter) [2].

It is worth examining the effectiveness of modern international organisations, using the UN as an example, whose goal and purpose is to maintain international peace and security (Article 1 of the UN Charter).

At one time, the UN was created to prevent a new war after World War II, which is also mentioned in the Preamble to the Charter (Preamble to the UN Charter). We will not list all the armed conflicts it has experienced and analyse whether it tried to resolve them. We can dwell on the Israeli-Palestinian conflict, the war in Syria, we can mention the genocide in Rwanda, although this is not an international armed conflict, and of course, Russia's armed aggression against Ukraine. There are many indicators that the UN's collective security system is not working effectively. Yes, there are peacekeeping missions created by Dag Hammarskjöld in 1946, but even they are a rather debatable means of maintaining peace and security in the modern world [3].

Still, most questions arise about the organisation's decision-making procedures, particularly in the Security Council, because among its permanent members, there are states that systematically violate the principles of the Charter and should be expelled from the UN in accordance with Article 6. And in fact, they also take a direct part in decision-making (Articles 23, 24, 28), in particular, under Chapter VII on actions regarding threats to the peace, breaches of the peace and acts of aggression. The Security Council is the only body that can make binding decisions and consists of permanent and non-permanent member states. Historically, at the time of the UN's creation, these were precisely the states that dictated the rules on the international stage after World War II. However, the world's geopolitical map has changed, as has the distribution of forces on it. Much has been said and written

about the need to reform the UN in general and the Security Council in particular [4; 5].

And now it is worth paying attention to something else. Should an international organisation that has undertaken obligations in a certain area be held responsible?

The armed aggression in Ukraine has become a litmus test for modern international organisations, which has shown the true state of affairs: international organisations in their current form and with their current powers do not control the situation.

It is also worth looking at the US policy during Donald Trump's term in office regarding international organisations [6; 7]. States join international organisations and pay membership fees to receive benefits, such as effective cooperation and coordination within the organisation, which are impossible or more difficult without membership.

And it is not the USA or Donald Trump that are destroying the system of international organisations or the UN international legal order that emerged after World War II, but inflexibility, conservatism, and a lack of dynamism in decision-making and in responses to processes within the international organisations themselves.

Perhaps international organisations are even obliged to return funds paid as contributions to member states that have failed to fulfil the obligations delegated to them under the statute.

International institutions have a future. Moreover, it lies in the future development of events when the world becomes harmonious. Without effective international institutions, the world will slide into regionalism, authoritarianism, and a new era of colonialism.

However, the future of international law lies only with effective international institutions, endowed with supranational

powers, responsibilities, and an effective decision-making mechanism for priority issues that are in focus for the organisation's goals and objectives and its member states. At the present stage, the closest to the model of such an institution is the European Union, which, despite all the obstacles and problems – both external and internal – balances, remains dynamic, and performs its functions as best as possible in the conditions of the crisis of the international legal order. Yes, the secret of the EU may be what unites its member states – common values. It is worth noting that international law is slow but dynamic in its inherent pace. And at its core have always been the values – not of today's world – of the future – of society and civilisation, which humanity is not yet, but only aspires to become.

Literature

1. Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations 1949. URL: https://www.icj-cij.org/case/4

2. Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text

3. Жукорська Я.М. Історія виникнення та становлення миротворчої діяльності ООН. Часопис Київського університету права, 2024. С. 423-427.

4. Жукорська Я.М. Окремі аспекти реформування Ради Безпеки ООН. Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – №4. С. 429-432. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/07/4_2015.pdf

5. Жукорська Я.М. Напрями реформування ООН: Рада Безпеки. Право і суспільство. - 2015. - №4. - С. 8-12.

6. Withdrawing the United States from International Organizations, Conventions, and Treaties that are

Contrary to the Interests of the United States. URL: https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2026/01/withdrawing-the-united-states-from-international-organizations-conventions-and-treaties-that-are-contrary-to-the-interests-of-the-united-states/?fbclid=IwdGRleAPMXHxleHRuA2FlbQIxMQBzcnRjBmFwcF9pZAo2NjI4NTY4Mzc5AAEeoO0DztKDA50x0cgyQOxmh1NpNCPvKkUTN0BrkZpktiHHvLjGXCttP_iUwso_aem_SDAnYJI8IMQoAsspTDo30g

7. ООН на межі банкрутства через борги США. URL: https://borgexpert.com/news/oon-na-mezhi-bankrutstva-cherez-borhy-ssha

УДК 341.1/8 (043.2)

Іванов А.В., к.ю.н., доцент,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, м. Кременчук,
Україна

МЕХАНІЗМ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ У МЕЖАХ МІЖНАРОДНОЇ КОАЛІЦІЇ ЗА ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України актуалізувала проблему незаконної депортації та примусового переміщення українських дітей. У відповідь на системний характер цих порушень у 2024 році було створено Міжнародну коаліцію за повернення українських дітей під співголовуванням Канади та України, як багатосторонній механізм координації держав та міжнародних організацій в межах ініціативи Президента України Bring Kids Back UA.

Bring Kids Back UA є українською гуманітарною програмою, що створена за ініціативою Президента України у 2023 році для об'єднання зусилля органів влади України, інших держав, міжнародних та неурядових організацій заради повернення на батьківщину всіх викрадених росією українських дітей під час російського вторгнення в Україну.

Коаліція підписала спільну заяву за повернення українських дітей у зв'язку з їх незаконною депортацією та примусовим переміщенням російською федерацією, яку підтримали 36 країн та Рада Європи, а також Європейський Союз і Швейцарія як спостерігачі.

Зокрема у заяві йдеться «ми як міжнародна спільнота повинні гарантувати, що захист усіх дітей, які постраждали від агресивної війни Росії проти України, залишатиметься в центрі нашої гуманітарної діяльності та дипломатичних зусиль. Повернення українських дітей є важливим кроком у цьому ширшому імперативі, щоб діти ніколи не ставали заручниками війни. В усіх діях необхідно керуватися найкращими інтересами дитини відповідно до норм міжнародного права» [1].

Як зазначає М. Шоу, міжнародне право функціонує не лише як система норм, а й як механізм інституційної взаємодії держав у кризових ситуаціях [2, с. 37]. Саме в цьому контексті Коаліція постає як форма колективного реагування на грубі порушення міжнародного гуманітарного права.

Правову основу механізму міжнародної співпраці в межах Коаліції складають:

- IV Женевська конвенція 1949 року;
- Додатковий протокол I 1977 року;
- Конвенція ООН про права дитини 1989;

- Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року.

Стаття 49 IV Женевської конвенції прямо забороняє індивідуальні чи масові примусові переміщення цивільного населення [3]. Відповідно до статті 7 Римського статуту, депортація чи насильницьке переміщення населення визнається злочином проти людяності, якщо здійснюється як частина широкомасштабної чи систематичної атаки [4]. Конвенція про права дитини встановлює обов'язок держав забезпечувати збереження ідентичності дитини та сприяти возз'єднанню сім'ї [5]. Таким чином, повернення незаконно переміщених дітей є не лише політичним, а й міжнародно-правовим обов'язком.

Коаліція не є міжнародною організацією в класичному розумінні, а функціонує як багатосторонній координаційний формат. Її діяльність включає:

- дипломатичну адвокацію;
- координацію збору та обміну інформацією;
- підтримку процедур повернення дітей;
- сприяння реабілітації та реінтеграції.

Основними проблемами механізмів міжнародної співпраці у межах Коаліції є:

1. Фрагментація міжнародного права. У разі повернення дітей це виявляється у складності поєднання норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та права прав людини.

2. Обмежений доступ до доказової бази. Відсутність доступу до тимчасово окупованих територій ускладнює встановлення місцеперебування дітей та документування злочинів, оскільки доказова база є ключовим елементом притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності.

3. Відсутність примусових механізмів. Коаліція не має власних механізмів примусу. Її інструментарій базується на дипломатичному впливі, санкційній політиці та міжнародній адвокації.

Перспективними заходами щодо ефективності механізмів міжнародної співпраці у межах Коаліції вбачаються наступні:

1. Інтеграція з Міжнародним кримінальним судом. Видання ордерів МКС за фактами незаконної депортації дітей посилює міжнародно-правовий компонент діяльності коаліції.

2. Уніфікація процедур. Необхідною є розробка стандартів:

ідентифікації дітей;

перевірки їхнього правового статусу;

забезпечення безпечної реінтеграції.

3. Розширення міжнародної підтримки. Розширення складу коаліції сприятиме посиленню дипломатичного тиску та формуванню міжнародного консенсусу щодо неприпустимості депортації дітей.

Література

1. Заява Міжнародної коаліції за повернення українських дітей у зв'язку з їх незаконною депортацією та примусовим переміщенням російською федерацією. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/40/05/55af153971d415eaafed78d943e93842_1754396457.pdf

2. Шоу М. Міжнародне право. 9-те вид. Кембридж: Видавництво Кембриджського університету, 2021. 1308 с.

3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни

від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
5. Конвенція про права дитини від 21 грудня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

УДК 341.4(043.2)
Івченко О.М., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ КОНФІСКАЦІЇ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗАМОРОЖЕНИХ АКТИВІВ РФ ДЛЯ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України, розпочата у 2022 році, завдала колосальних збитків українській економіці та інфраструктурі. За оцінками Світового банку, вартість відбудови України вже перевищує 400 мільярдів доларів США. У цих умовах постає питання про пошук джерел фінансування відновлення, серед яких ключове місце займають активи російської держави та приватних осіб, пов'язаних з агресією, заморожені юрисдикціями західних країн.

Насамперед, необхідно розрізняти дві правові процедури: замороження (freezing) та конфіскацію (confiscation). Замороження є тимчасовим запобіжним заходом, що забороняє розпорядження активами, але не змінює право власності на них. Актив лишається у

власності оригінального власника. Правовою основою є національні регламенти санкцій (на рівні ЄС, США, Великобританії, Канади тощо). Конфіскація ж є постійним позбавленням права власності на активи з переходом цих прав до держави. Це каральна або цивільно-правова санкція, що вимагає наявності відповідного правопорушення та дотримання високого стандарту доказів. Таким чином, перетворення заморожених активів на джерело відбудови вимагає створення правових мостів між цими двома стадіями.

Існуючі міжнародно-правові механізми мають суттєві обмеження. Класичний механізм міждержавних репарацій, тобто зобов'язання держави-агресора відшкодувати збитки через рішення міжнародного суду або мирний договір, у нинішніх умовах непрацездатний без політичної волі самого агресора. Пряма конфіскація державних активів іншої держави як контрзахід (countermeasure) у відповідь на серйозні міжнародно-правові порушення є теоретично можливою, але рідкісною на практиці через ризик прецеденту та можливість викликати довгострокову дестабілізацію міжнародної фінансової системи. На рівні національного права, особливо в системах common law (США, Великобританія, Канада), існують інструменти цивільної конфіскації (civil forfeiture). Вони дозволяють позбавляти права власності на активи, пов'язані з злочинною діяльністю (наприклад, обходженням санкцій, відмиванням коштів), без необхідності кримінального засудження власника. Процес вимагає доведення зв'язку активів зі злочином перед судом, але є основним шляхом, яким розвинені юрисдикції намагаються реалізувати конфіскацію активів, пов'язаних з російською агресією.

Наразі ключові розробки йдуть у напрямку створення спеціальних міжнародних механізмів. Найважливішою

ініціативою є створення міжнародного реєстру збитків (Register of Damage), започаткованого Радою Європи. Це стане першим кроком у документальному оформленні претензій, хоча й не надає механізму їх автоматичного задоволення. Найбільш просунутою є ініціатива Європейського Союзу щодо використання надприбутків від заморожених суверенних активів РФ. У червні 2024 року Рада ЄС ухвалила рішення, згідно з яким надприбутки (windfall profits), отримані від заморожених російських центральних банківських активів, будуть використовуватися для фінансування військової допомоги Україні та її відбудови [1]. Цей механізм не є прямою конфіскацією основних активів, але фактично перенаправляє дохід від них на користь України, уникаючи частини правових складностей. Він став першим практичним кроком великої юрисдикції у цьому напрямку. Паралельно ведуться дискусії про створення міжнародної компенсаційної комісії (на кшталт Комісії ООН по репараціям після війни в Перській затоці 1991 року), яка могла б оцінювати збитки та керувати фондом з конфіскованих активів. Окремо розглядається концепція використання активів як застава (collateral) для випуску облігацій на користь України, що дозволило б отримати кошти зараз, відкладаючи остаточне юридичне врегулювання на майбутнє [2].

Перспективи впровадження механізмів конфіскації пов’язані з низкою факторів. Політична воля країн G7 та ЄС залишається вирішальним двигуном. Ухвалення рішення ЄС про надприбутки свідчить про її наявність, але питання прямої конфіскації основних активів залишається дискусійним. Необхідність подальшого посилення національних правових рамок в ключових юрисдикціях для спрощення процедур конфіскації є нагальною. Також

важливо розвивати міжнародно-правову аргументацію, зокрема через авторитетні рішення міжнародних судів (наприклад, Міжнародного Суду ООН або Європейського Суду з прав людини), які можуть чітко кваліфікувати дії РФ та створити додаткову правову основу для контрзаходів. Потенційні ризики включають юридичні суперечки на роки, можливе зниження довіри до євро як резервної валюти через прецедент втручання у центрально-банківські активи, та риторичну та фактичну ескалацію з боку Росії [3].

Таким чином, процес конфіскації активів РФ для відбудови України перебуває на передовій розвитку міжнародного права. Він поєднує використання національних інструментів цивільної конфіскації з розробкою нових міжнародних механізмів. Ініціатива ЄС щодо надприбутків відкриває практичний шлях фінансування, уникаючи поки що найскладніших питань прямої конфіскації ядра суверенних активів. Успіх залежатиме від поєднання міцної політичної волі, ретельної юридичної роботи, ефективної міжнародної координації та побудови переконливої міжнародно-правової аргументації, що кваліфікує агресію як підставу для небачених раніше заходів.

Література

1. Council of the European Union. (2024). *Council Decision (CFSP) 2024/… on the provision of military support to Ukraine financed by the European Peace Facility through the dedicated Ukraine Assistance Fund, and on the use of extraordinary revenues stemming from immobilised Russian assets*.

2. European Commission. (2022). *Communication on the use of frozen Russian assets to support Ukraine's reconstruction*. COM(2022) 510 final.

3. Financial Action Task Force (FATF). (2023). *FATF Report on the Misuse of Legal Persons and Arrangements for Sanctions Evasion*.

УДК 342.98(043.2)
Карамач С.І., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Бериславська О.М., к.ю.н., доцент

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИМУСОВОЇ ДЕПОРТАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ЯК МІЖНАРОДНОГО ЗЛОЧИНУ

Примусова депортація цивільного населення є тяжким порушенням міжнародного гуманітарного права і міжнародного кримінального права. Вона передбачає системні дії держави або організованих структур, спрямовані на позбавлення цивільних права залишатися на власній території [1]. У сучасних конфліктах ефективне документування та розслідування таких злочинів є передумовою міжнародної кримінальної відповідальності та відновлення прав потерпілих [2].

Відповідно до статті 49 IV Женевської конвенції 1949 року насильницьке переміщення цивільного населення заборонено, окрім випадків тимчасової евакуації, зумовленої безпекою або воєнною необхідністю [1]. Ключовим критерієм є наявність примусу та відсутність реальної альтернативи залишитися на місці [3]. Примус може проявлятися через фізичне насильство, загрози переслідування або створення умов, що змушують населення залишати домівки [4].

Римський статут МКС визначає депортацію або насильницьке переміщення населення як злочин проти людяності, якщо дії системні і масштабні [2]. Для кваліфікації злочину необхідно довести факт переміщення, відсутність законних підстав і усвідомлення винними характеру своїх дій [4]. Докази включають свідчення потерпілих, транспортні журнали та цифрові дані адміністративних систем [5].

Міжнародна практика демонструє ефективні підходи до переслідування: у справах МКТЮ «Прокурор проти Крстіча» депортація визнавалася складовою етнічних чисток і доводила системність політики переселення [6]. Аналогічні випадки фіксували під час конфліктів у Сирії та М'янмі, де використовували супутникові знімки та документи транспортних перевезень як доказ організованості депортацій [7].

Сучасний конфлікт в Україні демонструє масові насильницькі переміщення цивільних осіб із тимчасово окупованих територій, включно з дітьми, супроводжувані фільтраційними заходами та перевірками [8]. Централізовані маршрути переміщень і організовані місця поселення підтверджують системний характер злочину [8].

Однією з ключових проблем розслідування є доведення відсутності добровільності переміщення. Добровільність визнається лише за реальної свободи вибору та відсутності загроз чи примусових умов [3]. Якщо людина погоджується під страхом або насильством, переміщення вважається насильницьким [4].

Важливим напрямом вдосконалення розслідувань є інтеграція національних кримінальних проваджень із міжнародними механізмами збору доказів [5]. Досвід МКС показує, що ефективність переслідування залежить від

якості первинної фіксації доказів на національному рівні [9].

Наукова новизна полягає у формуванні концепції «триваючого злочину переміщення», коли правопорушення вважається незавершеним до забезпечення безпечного повернення депортованих осіб [4]. Це має значення для визначення строків відповідальності та обсягу компенсаційних вимог. Презумпція організованого характеру депортації застосовується у випадках доведеної системності переміщень [7].

Отже, розслідування примусової депортації цивільного населення потребує комплексного підходу, поєднання міжнародного права, національних механізмів і сучасних методів доказування [6]. Вдосконалення процедур документування забезпечує невідворотність кримінальної відповідальності [9]. Повернення депортованих осіб та відновлення їхніх прав є ключовим елементом захисту постраждалих [8].

Література

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

2. Rome Statute of the International Criminal Court. 17 July 1998. URL: https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf

3. Хаук С. Примусова депортація в міжнародному праві. Київ: Наукова думка, 2022. 152 с.

4. Ковальчук І. Системність і насильницький характер переміщень цивільного населення. Вісник міжнародного права. 2023. № 2. С. 45–61.

5. Офіс Генерального прокурора України. Методичні рекомендації щодо документування злочинів проти людяності. Київ, 2024. 87 с.

6. Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії. Справа «Prosecutor v. Krstic». 2001. URL: https://www.icty.org/en/case/prosecutor-v-krstic

7. United Nations Human Rights Council. Report on forced displacement in Myanmar. Geneva, 2022. URL: https://www.ohchr.org/en

8. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (OSCE). Репортаж про насильницькі переміщення в Україні. 2024. URL: https://www.osce.org/ukraine

9. Офіс Верховного комісара ООН з прав людини. Документація воєнних злочинів. 2023. URL: https://www.ohchr.org/en

УДК 341(477)(043.2)

Кравченко М.В., слухач,
Національний університет оборони України,
м. Київ, Україна

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Військова агресія, яка ведеться проти України, та інші військові конфлікти, що розгортаються чи періодично спалахують з новою силою в світі, так чи інакше підігрівають обговорення й детермінують ревіталізацію (процес відтворення/пожвавлення) доктрин війни і миру.

В такому випадку, в довготривалій перспективі людство, народи, держави будуть звертатися до фундаментальних принципів та новим спробам

співіснування, що в свою чергу матиме наслідком використання вже створених механізмів регуляції міжнародно-правових відносин [1].

Окремим, самостійним напрямком в сфері міжнародного права є міжнародне гуманітарне право.

Міжнародне гуманітарне право, вважається однією з найдавніших галузей публічного права, яке бере свій початок від стародавніх традицій та звичаїв ведення війни. Протягом двох останніх століть відбувався конвенційний розвиток міжнародного гуманітарного права, як сукупності міжнародно-правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів. Наразі саме ця галузь права регулює захист жертв війни, а також обмежує методи і засоби ведення війни [2].

Основу міжнародного гуманітарного права складають чотири Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року та Додаткові протоколи до них. А також інші нормативно-правові акти, міжнародні багатосторонні угоди підписані державами-учасницями. Зі змісту цих документів акумулюється низка базових принципів, які забезпечують системну єдність норм міжнародного гуманітарного права. Ці принципи лаконічно та зрозуміло пояснюють сутність міжнародного гуманітарного права, основні з яких:

принцип розрізнення – сторони збройного конфлікту завжди повинні розрізняти цивільних осіб та комбатантів, а також цивільні та військові об’єкти. Напади спрямовані на цивільних осіб або об’єкти заборонені.

принцип гуманізму;

принцип військової необхідності;

принцип заборони нападу невибіркового характеру – це заборона нападів, які не спрямовані на конкретну

військову ціль, або влучають без розрізнення у військові цілі та цивільних осіб чи цивільні об’єкти.

принцип пропорційності при нападі – забороняються напади, які були б надмірними порівняно з очікуваною конкретною та безпосередньою військовою перевагою, що мали б одержати.

принцип вжиття запобіжних заходів під час здійснення нападу – слід вжити всіх практично можливих заходів, щоб уникнути випадкової загибелі цивільного населення, поранення цивільних осіб та пошкоджень цивільних об’єктів або принаймні звести такі випадки до мінімуму.

принцип вжиття запобіжних заходів щодо наслідків нападу – сторони конфлікту повинні вжити всіх практично можливих запобіжних заходів для захисту цивільного населення та цивільних об’єктів, уникати розміщення військових цілей у межах або поблизу густонаселених районів, або перемістити цивільних осіб та цивільні об’єкти [3].

Важливим кроком України стало визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду та подальша ратифікація Римського статуту у 2025 році. Це накладає на Україну такі зобов'язання:

співпраця у розслідуванні воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду;

забезпечення невідворотності покарання не лише для ворога, а й дотримання внутрішнього правопорядку серед власних збройних сил;

надання доказів та допуск міжнародних слідчих до місць ймовірних злочинів [4].

Міжнародне гуманітарне право створене не тільки договорами, а й звичаєвим правом. В цьому аспекті важливе місце займає позиція Міжнародного Суду ООН

щодо природи норм міжнародного гуманітарного права, так і консультативному висновку від 08.07.1996 року. Суд зазначив, що “норми міжнародного гуманітарного права повинні дотримуватись усіма державами, незалежно від того, ратифікували вони конвенції, що вміщують дані норми, чи ні”.

Основним наративом міжнародного гуманітарного права є обмеження жорстокості війни та мінімізації страждань людей під час збройних конфліктів. Норми МГП спрямовані на захист цивільного населення, поранених, хворих та осіб, які перебувають у полоні, а також на встановлення меж допустимих методів і засобів ведення війни. Особливого значення та змісту набуває питання дотримання Україною норм міжнародного гуманітарного права. Такі зобов’язання мають імперативний характер і є незалежними від політичної оцінки конфлікту або дій іншої сторони.

Аналіз правових підстав та змісту зобов’язань України стосовно дотримання норм міжнародне гуманітарне право, а також визначення їх змісту та значення дозволяє сформувати наступні тези та висновки:

міжнародне гуманітарне право встановлює універсальні правила поведінки Держав у збройних конфліктах, спрямованих на захист осіб, які не беруть участь в бойових діях;

зобов’язання України у сфері міжнародного гуманітарного права мають договірну та звичаєву природу й не залежать від характеру конфлікту або поведінки протилежної сторони;

участь України у Женевських конвенціях 1949 та додаткових протоколах1977 зумовлює обов’язок її суб’єктами поважати й забезпечувати повагу до норм МГП;

норми міжнародного гуманітарного права є складовою національного законодавства України та є обов'язковими для їх дотримання;

основними ідеями зобов'язань України є захист цивільного населення, гуманне поводження з військовополоненими та обмеження методів і засобів війни;

порушення норм міжнародного гуманітарного права тягне за собою міжнародно-правову відповідальність Держави та кримінальну відповідальність винних осіб;

міжнародне гуманітарне право не ґрунтується на принципі взаємності, що виключає можливість виправлення порушень поведінкою іншої сторони конфлікту.

Відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Імплементація норм міжнародного гуманітарного права здійснюється також шляхом встановлення кримінальної відповідальності за його порушення. Так, Кримінальний кодекс України в статті 438 передбачає кримінальну відповідальність за воєнні злочини.

Таким чином, дотримання норм міжнародного гуманітарного права є не лише міжнародно-правовим, а й внутрішньодержавним обов'язком України [5].

Ключовим елементом зобов'язань є обов'язок забезпечення захисту цивільного населення. Держава повинна вживати всіх можливих заходів для зменшення шкоди під час ведення бойових дій. Окрему групу обов'язків становлять правила поводження з військовополоненими та іншими затриманими особами. Вони передбачають гуманне ставлення, заборону катувань,

нелюдського або такого поводження, що принижує гідність, обов'язок надання медичної допомоги. Крім цього, міжнародне гуманітарне право встановлює обмеження стосовно методів і засобів ведення війни. Держава має не застосовувати заборонені види боєприпасів та утримуватися від способів ведення бойових дій, які за своєю природою мають невибірковий характер або можуть спричинити надмірні страждання людей.

Отже, українське законодавство визначає міжнародне гуманітарне право, право збройних конфліктів, як систему міжнародно визнаних правових норм і принципів, які застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюючи права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечуючи захист жертв конфлікту та визначаючи відповідальність за порушення цих норм.

Зобов'язання України стосовно дотримання норм міжнародного гуманітарного права мають комплексний характер і ґрунтуються як на міжнародних договорах, так і на нормах звичаєвого права. Ці зобов'язання діють незалежно від статусу України та її громадян як жертв збройної агресії рф та є складовою її міжнародної та внутрішньодержавної відповідальності.

Література

1. Донін Н.Є. Філософія справедливої війни в політико-правовій доктрині Гуго Гроція. URL: baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/299/8329/17391-1?inline=1.

2. Основоположні принципи міжнародного гуманітарного права. URL: https://redcross.org.ua/news/2025/03/107888/

3. Вікіпедія. URL: uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародне гуманітарне право.

4. Рішучий крок до справедливості - ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/ rishuchij-krok-do-spravedlivosti-ratifikaciya-ukrayinoyu-rimskogo-statutu-mizhnarodnogo-kriminalnogo-sudu.

5. Міжнародне гуманітарне право. URL: https://sprotyvg7.com.ua/lesson/ mizhnarodne-gumanitarne-pravo.

6. Жаровська І.М. Проблеми та недоліки норм міжнародного гуманітарного права. Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки. 2022. Вип. 12. С. 13–17. DOI: https://doi.org/10.36477/2616- 7611-2022-12-02.

7. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель; за ред. Т.Р. Короткого. Київ-Одеса: Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf.

УДК 341(043.2)

Кухарська О.С., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ Україна
Науковий керівник: Воробйова Г.Ю., к.політ.н., доцент

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Міжнародне право в сучасні часи набуло особливого значення як глобальний нормативний інструмент для контролю відносин між державами з іншими міжнародними правовими суб'єктами під час повномасштабного вторгнення та відновлення після нього.

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, яка була розпочата 24 лютого 2022 року, продемонструвала, як норми міжнародного публічного, гуманітарного та кримінального права застосовуються на практиці. Це, власне, міжнародні правові норми, які забезпечують правові основи для захисту суверенітету та територіальної цілісності України, гарантують права людини та притягують агресора до відповідальності, а також розробляють комплексний процес відновлення держави. У випадку післявоєнної реконструкції міжнародне право відіграє системоутворюючу роль, оскільки воно формулює загальні правила, як компенсація шкоди, солідарність та співпраця міжнародної спільноти повинні поєднуватися.

Основні концепції Статуту ООН — заборона сили, збереження територіальної цілісності та принцип невтручання у внутрішні справи держав — є правовою основою міжнародної підтримки України. Держава повинна бути відбудована у спосіб, що відповідає визнаним міжнародним кордонам та нормам міжнародного права, і це має бути юридично легітимний процес та рішення. Відновлення України займає своє особливе місце в міжнародному гуманітарному праві, яке походить з Женевських конвенцій 1949 року та їх додаткових протоколів. Його принципи спрямовані на захист людей, таких як цивільні, поранені, хворі, військовополонені та медичний персонал, а також на обмеження засобів та методів ведення війни. Порушення цих норм під час

військового конфлікту служать основою для міжнародної правової відповідальності, а також доказовою базою для подальших судових процесів. Відновлення та гуманітарне право відновлення дуже важливі для сприяння реабілітації жертв війни, повернення депортованих осіб та реконструкції зруйнованої соціальної інфраструктури. Міжнародне право прав людини також працює разом з міжнародним гуманітарним правом, продовжуючи діяти навіть у контекстах збройних конфліктів. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) розглядає багато справ, що стосуються зловживання правом на життя, правом не бути підданим тортурам, затриманням або депортацією населення України. Практика ЄСПЛ становить важливу правову основу і відіграє вирішальну роль не лише у створенні фактів порушень, але й у процесі компенсації шкоди, відновлення справедливості. Зосередження міжнародного права на міжнародній відповідальності за міжнародно-протиправні дії інших є ще одним важливим питанням для відновлення України. Як зазначено в проекті статей Комісії міжнародного права ООН про відповідальність держав, відповідальна держава повинна сплатити державі війни в повному обсязі, якщо вона хоче відшкодувати збитки через порушення міжнародного права. Форма компенсації може бути у вигляді реституції, репарації, сатисфакції тощо. Ці принципи були застосовані на практиці через створення міжнародних механізмів та систем, таких як Реєстр шкоди для України та Міжнародна комісія з претензій, що мають на меті систематизацію збитків та пошук правового засобу. Злочин міжнародної кримінальної відповідальності осіб за вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину агресії стає дуже важливим у процесі відновлення. Міжнародний кримінальний суд та зусилля щодо створення спеціального

трибуналу для справ, пов'язаних з агресією проти України, спрямовані на притягнення до відповідальності найвищих політичних та військових лідерів держави. Імпульс до покарання є не лише компонентом справедливості, але й необхідною умовою для сталого миру та запобігання іншим актам такого ж типу в майбутньому. Міжнародні агентства, такі як ООН, Рада Європи, Європейський Союз, Світовий банк або МВФ, зробили важливий внесок у правову допомогу, яку отримує Україна для відновлення. Вони працюють з ними, щоб надати фінансову, технічну та експертну підтримку та допомогу для сприяння інституційній спроможності держави України.

Зближення українського законодавства з міжнародними стандартами, а також з європейськими та міжнародними стандартами з боку верховенства права, прав людини, демократичних та інших питань є важливою умовою для ефективної реконструкції та європейської інтеграції. Підсумовуючи, у відновленні України міжнародне право відіграє комплексну правову роль, яка може діяти як правовий інструмент нормативного права у поєднанні з механізмом практичної реалізації. Реалізація забезпечує збереження захисту прав людини, відповідальність окремих правопорушників, систему репарацій, відновлення довіри до правових інституцій та основу для миру в довгостроковій перспективі. Успішне виконання міжнародних правових норм є передумовою для фізичного відновлення та відбудови держави, а також для створення справедливого, правового та демократичного суспільства після війни.

Література

1. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року.

2. Проект статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння. 2001. Комісія міжнародного права Організації Об'єднаних Націй.
3. Звіт Світового банку про відновлення України. Це оновлена Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA). URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released
4. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://www.un.org/en/about-us/un-charter
5. Резолюція ГА ООН ES-11/1 «Агресія проти України» (02.03.2022). URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU22003
6. Міжнародне гуманітарне право – Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ). URL: https://www.icrc.org/en/war-and-law
7. Проєкт статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (2001). URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf
8. Рада Європи – компенсаційні механізми для України. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/ukraine
9. Міжнародне право: підручник / за ред. М.В. Буроменського. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/Int-PravoУДК 341(043.2)

УДК 341.123:341.215.4:341.24 (043.2)
Лихвар В.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Київський університет права НАН України,
м. Київ, Україна

«РАДА МИРУ» ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ООН В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ

Майже 80 років ООН відігравала і відіграє ключову роль у формуванні та реалізації міжнародно-правової відповідальності держав, розробляючи норми через Комісію міжнародного права [1] та застосовуючи санкції через Раду Безпеки [2] за порушення миру. Ключовими є Статті про відповідальність держав, прийняті Комісію міжнародного права ООН, які визначають протиправність дій, зобов'язання щодо репарацій та механізми примусу [3].

На сьогодні існує 5-ть основних пріоритетів в діяльності ООН у сфері відповідальності держав:

1. Кодифікація норм (Комісія міжнародного права): Комісія міжнародного права ООН розробила проект Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (2001), що закріплюють принципи відповідальності (припинення порушення, повне відшкодування шкоди) [3].

2. Забезпечення миру та безпеки (Рада Безпеки): на підставі Розділу VII Статуту ООН Рада Безпеки вживає примусові заходи, включаючи економічні санкції, ембарго, а іноді — силові дії проти держав, що вчинили акти агресії або порушують мир [4].

3. Захист прав людини: Рада з прав людини ООН та її спецдоповідачі моніторять порушення, фіксуючи факти

протиправної поведінки держав, що створює підґрунтя для відповідальності [5].

4. Міжнародний Суд ООН: вирішує спори між державами щодо відповідальності за невиконання міжнародних зобов'язань, визначаючи наявність порушення та вид відповідальності [6].

Як і в кожної організації, у ООН є проблеми, які не вирішуються впродовж тривалого часу, а отже, є наріжним камінням в неефективній діяльності ООН, зокрема:

криза ефективності Ради Безпеки;

неможливість примусу великих держав до виконання рішень норм та принципів міжнародного права;

складність кваліфікації міжнародних злочинів;

розпливчастість деяких норм;

політизація рішень;

відсутність механізмів реального виконання приписів.

Вище висвітлені проблеми послаблює механізм міжнародно-правової відповідальності держав.

Не так давно стало відомо про можливе створення нової міжнародної організації на противагу ООН - «Ради миру», вступ до якої коштуватиме кожній державі-члену щонайменше 1 мільярд доларів готівкою [7]. Міжнародна спільнота, держави, як суб’єкти міжнародного права, розділились на критиків та прихильників даної ініціативи. Так, можна чути критичне занепокоєння тим, що окремі лідери держав намагаються створити альтернативу або конкурента Організації Об’єднаних Націй. До того ж, Проект статуту «Ради миру» надає голові організації повноваження, нетипові для демократичних міжнародних інституцій. Зокрема, голова буде мати право одноосібно вирішуватиме, кого запрошувати до організації, а кого ні, затверджуватиме порядок денний і матиме право

призначати свого наступника. Також голова залишає за собою право виключати держави з організації; для подолання такого рішення знадобиться вето двох третин країн-учасниць [7].

Роблячи висновки з попередньої інформації, можна стверджувати, що на сьогодні залишається поки не зрозумілим ситуація із життєздатністю новоствореної організації. Чи стане «Рада миру» альтернативою ООН в міжнародно-правовому регулюванні відповідальності держав в міжнародному праві, відповіді немає. Проте її заснування може стати поштовхом до вирішення проблем ООН, що довгим часом не вирішуються.

Література

1. United Nations. International Law Commission. URL: https://legal.un.org/ilc/ (дата звернення: 25.01.2026).

2. United Nations. UN General Assembly (UNGA). URL: https://www.un.org/en/ga/ (дата звернення: 25.01.2026).

3. United Nations. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (дата звернення: 25.01.2026).

4. United Nation. United Nations Charter. URL: https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text (date of access: 25.01.2026).

5. United Nation. Special Procedures of the Human Rights Council. URL: https://www.ohchr.org/en/special-procedures-human-rights-council (date of access: 25.01.2026).

6. United Nation. International Court of Justice. URL: https://www.icj-cij.org/home (date of access: 25.01.2026).

7. Bloomberg. Trump Wants Nations to Pay $1 Billion to Stay on Peace Board. URL: https://www.bloomberg.com/news/articles/2026-01-17/trump-

wants-nations-to-pay-1-billion-to-stay-on-his-peace-board (date of access: 25.01.2026).

УДК 341:338.14 (477)(043.2)
Лісовська В.С., к.ю.н.,
завідувач Центру професійного розвитку,
Вища школа публічного управління, м. Київ, Україна

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД І УКРАЇНСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ

Повоєнне відновлення України після завершення російської збройної агресії, у тому числі й відновлення економіки, ймовірно буде тривалим і складним процесом з урахуванням як фактичного руйнівного впливу війни, так і потенційних наслідків в умовах невизначеності термінів її завершення. Відтак, необхідно розрізняти поточне відновлення, тобто відновлення в умовах війни, і перспективне відновлення, тобто повоєнне відновлення після завершення війни.

У діючих нормативно-правових актах наявні окремі визначення поняття відновлення на рівні окремих виробничих об'єктів за видами діяльності. До прикладу, відновлення визначається: як процес, спрямований на повернення інформаційної та/або керуючої системи атомної станції, її компонентів, програмного забезпечення до працездатного стану після повної або часткової втрати функціональності [1].

На нормативно-правовому рівні поняття повоєнного відновлення України не визначено. У статті першій Проєкту Закону України «Про засади відновлення України» наявне таке визначення: «відновлення –

діяльність, спрямована на подолання гуманітарних, соціальних, економічних, екологічних та інших наслідків, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та/або створення умов для соціально-економічного зростання, покращення життєдіяльності населення та діяльності суб'єктів господарювання на певній території, незалежно від того чи постраждала безпосередньо така територія від збройної агресії російської федерації проти України» [2].

З теоретичних позицій повоєнне відновлення держави можна розглядати як комплекс організаційних, правових, фінансових та інших заходів, що спрямовуються на прискорену відбудову та створення умов для покращення життєдіяльності населення й діяльності суб'єктів господарювання на певній території, для подолання наслідків війни (у тому числі гуманітарних, соціальних, економічних та інших) [3, с. 39].

Відновлення України, як в умовах війни, так і після її завершення потребуватиме концентрації зусиль на усіх рівнях державного управління. Міжнародно-правові акти є базисом для встановлення правових основ ефективної співпраці між Україною та міжнародною спільнотою щодо надання військової та фінансової допомоги.

Міжнародно-правові відносини у сфері повоєнного відновлення поєднують елементи міжнародного права (міжнародного публічного права, права міжнародних договорів) та норми, що стосуються міжнародного гуманітарного і інституційного співробітництва. Так, згідно зі статутними положеннями Організації Об'єднаних Націй, однією з цілей ООН визначено «здійснювати міжнародне співробітництво у сфері вирішення міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру» (ст.1); усі члени

ООН зобов'язуються здійснювати спільні й самостійні дії в співробітництві з Організацією з метою створення умов стабільності та благополуччя (ст. 55-56) [4]. Такий підхід закладає основу для узгоджених дій іноземних держав, спеціалізованих структур ООН, ЄС, міжнародних фінансових інституцій (Світового банку, МВФ, ЄБРР), неурядових організацій, які мають статус консультативних органів при міжнародних інституціях (ООН, Раді Європи, ЄС).

Ще у 2022 році у Комюніке Європейської комісії було виділено чотири основні напрямки відновлення України: відбудова країни, зокрема інфраструктури, системи охорони здоров'я, житла та шкіл, цифрової та енергетичної стійкості відповідно до європейських політик і стандартів; продовження модернізації держави та її інституцій для забезпечення належного врядування та поваги до верховенства права шляхом надання підтримки адміністративної спроможності та технічної допомоги; реалізація структурної та регуляторної політики з метою поглиблення економічної та соціальної інтеграції України з ЄС; підтримка відновлення економіки та суспільства України шляхом сприяння стійкій та інклюзивній економічній конкурентоспроможності, стійкій торгівлі та розвитку приватного сектору, сприяючи «зеленому» та цифровому переходу [5, с. 3].

Чотири роки повномасштабної війни негативно вплинули на потенціал України: втрачено понад 20% території, прогнозована чисельність населення України, за оцінками МВФ, у 2026 році становитиме близько 33,38 млн осіб, державний та гарантований державою борг станом на 31.12.2025 року перевищив 9 трл грн, знищений виробничий потенціал України оцінюється у сотні

мільярдів доларів (зруйновані металургійні підприємства, енергетика та інфраструктура тощо).

Відтак, самостійне відновлення України об'єктивно не є можливим і потребує координації зусиль як на національному, так і на міжнародному рівнях.

У світі напрацьовано різноманітні варіанти повоєнного відновлення із застосуванням міжнародної допомоги.

Якщо результати впровадження Плану Моргентау для Німеччини у 1945-1946 роках не були надто вдалими, то План Маршалла заклав основи успішного повоєнного відновлення Європи. Механізм реалізації допомоги в розмірі $13,3 млрд (близько $120 млрд за сучасним виміром), яка на 90% надавалася на безоплатній основі, включав формування кожною країною-отримувачем переліку потреб у відновленні та визначення величини і характеру допомоги.

Для України важливим є досвід післявоєнної відбудови Хорватії, яка отримала значну міжнародну допомогу від ООН, ЄС, Світового Банку та інших об'єднань та організацій, серед яких, зокрема, Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць**.** Світовий банк та Міжнародна фінансова корпорація підтримали понад 100 проєктів для Хорватії на суму $ 6,5 млрд, надали знання та технічну допомогу для зміцнення інституцій та підтримки політики шляхом підготовки понад 330 звітів та досліджень.

Партнерство між Хорватією та Групою Світового банку, що розпочалося у 1993 році стосувалося постконфліктної реконструкції, соціально-економічного відродження, економічної стабільності, підготовки Хорватії до членства в ЄС та підвищення стійкості до економічних потрясінь. Зусилля було зосереджено на

відновленні інфраструктури, зміцненні інституцій, покращенні надання державних послуг, охороні довкілля, захисті вразливих членів суспільства [6].

Вихідною основою для фінансування та реалізації проєктів відновлення України стали принципи, зафіксовані у «Декларації Лугано»: міжнародне **партнерство**; ф**окусування на євроорієнтованих реформах; прозорість, підзвітність та верховенство права;** демократична участь; багатостороння участь зацікавлених осіб; г**ендерна рівність та інклюзивність; сталий розвиток.** Відповідно до Принципів Лугано було розроблено План дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова», у якому визначено комплекс заходів для забезпечення прав людини, верховенства права та демократії.

З метою допомоги Україні в зусиллях із відновлення, відбудови й модернізації, ЄС започаткував новий механізм підтримки на 2024-2027 роки. Спеціальний інструмент – Ukraine Facility – дозволить ЄС протягом цього періоду надати Україні до € 50 млрд стабільної та передбачуваної фінансової підтримки. Цей інструмент підкреслює зобов'язання ЄС підтримувати Україну в умовах тривалої агресивної війни Росії та на її шляху до членства в ЄС [7].

Література

1. Вимоги до кіберзахисту інформаційних та керуючих систем атомних станцій для забезпечення ядерної та радіаційної безпеки. Затверджено Наказом Державної інспекції ядерного регулювання України: від 22.03.2022 р. № 223. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0395-22#Text (дата звернення: 08.02.2026).

2. Повідомлення про оприлюднення пропозицій робочої групи з напрацювання законодавчих

ініціатив щодо відновлення України. Проєкт Закону України «Про засади відновлення України». URL. https://mtu.gov.ua/news/35630.html (дата звернення: 08.02.2026).

3. Степаненко Н.В., Курілець О.О. Сутність, поняття і зміст повоєнного відновлення держави: теоретико-правовий аспект. *ISSN (Print) 2708-339X ISSN (Online) 2786-7498Legal Bulletin.* 2023. № 4(10). С. 34-41. URL. https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/411/353

4. Статут Організації Об'єднаних Націй: від 26.06.1945 р. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 08.02.2026).

5. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Ukraine relief and reconstruction. URL. https://commission.europa.eu/system/files/2022-05/ukraine-relief-reconstruction_en.pdf

6. World Bank-Croatia. 30 years of Partnership (1993-2023). URL. https://thedocs.worldbank.org/en/doc/832cffe909d368171688c93305e56c0a-0080012023/original/Croatia-WB-30-years-brochure-web.pdf

7. Відновлення та відбудова України, Європейська комісія. URL. https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/recovery-and-reconstruction-ukraine_uk

УДК 341.232(477):351.9 (043.2)

Луняченко М.С., курсант,
Військовий інститут Київського національного

університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Післявоєнне відновлення України відбувається в умовах активного залучення міжнародних організацій, фінансових інституцій та міждержавних механізмів співпраці, що формує нову модель міжнародно-правового регулювання реконструкційних процесів. Участь таких суб'єктів, як Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку, трансформує класичні підходи до державного суверенітету, поєднуючи фінансову підтримку з імперативами інституційних реформ, прозорості та належного врядування [1, с. 12–15].

Нормативну основу післявоєнної співпраці формують сучасні міжнародно-правові доктрини та принципи, серед яких особливе місце посідають Чиказькі принципи постконфліктного правосуддя, підходи МВФ і Світового банку до умовності фінансової допомоги, принципи Луганської конференції з відновлення України, а також інструмент Європейського Союзу Ukraine Facility [2, с. 143–147]. У межах зазначених механізмів фінансова підтримка держави поєднується з вимогами реформування судової системи, боротьби з корупцією, модернізації публічного управління та забезпечення фіскальної відповідальності.

Рамкова угода між Україною та Європейським Союзом щодо реалізації інструменту Ukraine Facility закріплює комплекс процедур управління, контролю та аудиту міжнародної допомоги, що спрямовані на

мінімізацію корупційних ризиків та забезпечення цільового використання фінансових ресурсів [3, с. 4–6]. Водночас зазначена модель передбачає суттєве розширення впливу наднаціональних інституцій на внутрішню правову систему України, що проявляється у запровадженні умов фінансування, моніторингових механізмів та реформаторських індикаторів.

Міжнародно-правову основу участі міжнародних організацій у процесах відновлення доповнює доктрина «Відповідальності за захист» (Responsibility to Protect), відповідно до якої міжнародна спільнота має право та обов'язок втручатися у разі неспроможності держави забезпечити базові права населення в умовах збройного конфлікту чи гуманітарної катастрофи [4, с. 98–102]. У контексті України зазначена концепція трансформується у форму фінансово-правової та інституційної опіки, що поєднує гуманітарну допомогу з реформаторським впливом.

Практика Світового банку та МВФ свідчить про еволюцію підходів до післяконфліктного відновлення від разових фінансових ін'єкцій до комплексних програм структурних перетворень, заснованих на принципах фіскальної прозорості, підзвітності та цифрового контролю публічних фінансів [5, с. 31]. Реалізація таких програм в Україні здійснюється через механізми публічного фінансового менеджменту, незалежного аудиту та багаторівневого моніторингу використання міжнародної допомоги.

Водночас фрагментарність національного нормативного регулювання міжнародної співпраці у сфері відновлення зумовлює ризики правової невизначеності, дублювання повноважень державних органів та ускладнення процедур імплементації міжнародних угод.

Відсутність єдиного інституційного координатора міжнародної допомоги послаблює ефективність реалізації проєктів та створює передумови для неузгодженості управлінських рішень [6, с. 55–58].

Отже, сучасна архітектура післявоєнного відновлення України формується як комплексний міжнародно-правовий механізм, у межах якого фінансова допомога виступає інструментом інституційної трансформації держави. Подальший розвиток цієї системи потребує нормативного закріплення процедур взаємодії з міжнародними організаціями, підвищення рівня правової визначеності та створення цілісної моделі координації міжнародної співпраці.

Література

1. Butler W. Post-Conflict Governance and International Assistance. Oxford University Press, 2025. 312 с.
2. Lugano Declaration on Ukraine Recovery. 2022.
3. Рамкова угода між Україною та ЄС щодо інструменту Ukraine Facility. 2024.
4. Chesterman S. Responsibility to Protect and Humanitarian Governance. Cambridge University Press, 2021.
5. World Bank. Fragility, Conflict and Violence Overview Report. 2025.
6. Mazullo G. Conditionality-Based Aid and Post-War Reconstruction. Journal of Public Finance Law. 2024. №2. С. 45–62.

УДК 341(043.2)

Мельниченко О.В., к.ю.н., доцент,
Київський університет права НАН України,
м. Київ, Україна

МІЖНАРОДНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ У СФЕРІ КРИПТО АКТИВІВ

2023 р. у ЄС прийнято Регламент 2023/114 від 31 05.2023 р. Markets in Crypto-Assets (MiCA) [1]. У 2025 р. набрав чинності DORA, Регламент 2022/2554 [5]. Міжнародна організація із стандартизації (ISO) здійснює міждержавне правове регулювання технічної організації і підтримки віртуальних активів за допомогою серії стандартів ISO/IEC 27000 [2].

Але наразі не всі міжнародні правила регулювання ринків крипто активів представлені обов'язковими стандартами, правовими нормами. Напрацьовані міжнародними організаціями принципи, ініціативи, рекомендації без обов'язкової юридичної сили складають так зване «м'яке право», яке має важливе значення у міжнародному праві.

Вони стають основою для подальшого правового регулювання. Найвідомішими з них є Рекомендації FATF (Financial Action Task Force) [3]. Вони містять чіткі вимоги до регулювання обігу віртуальних активів, особливо у сфері боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. Окрім FATF, існують й інші важливі стандарти та ініціативи. Рекомендації FATF є основою для формування національного законодавства у сфері ВА.

У 2023 р. МВФ розробило свої політики (політичні рекомендації) та технічну допомогу країнам, які стосуються регулювання крипто валют та цифрових активів. На сайті МВФ було розміщено рекомендації від 7 вересня 2023р. «Спільне керівництво МВФ та РФС: політичні рекомендації для крипто-активів»[4].

У ньому йдеться про застосування крипто-активів, регулювання фінансової стабільності та інших напрямків,

план дій по впровадженню керівництва щодо крипто-активів. Але запропоновані стандарти розроблені на політичному рівні рекомендацій.

Базельський комітет з банківського нагляду (Basel Committee on Banking Supervision) встановлює вимоги до управління ризиками банків, які працюють із крипто валютами. У квітні 2024р. він оприлюднив «Основні принципи ефективного банківського нагляду» [5], які були схвалені органами банківського нагляду та керівниками центральних банків, що представляли понад 90 юрисдикцій, на 23-й Міжнародній конференції органів банківського нагляду. Таким чином його рекомендації впливають на регулювання обігу ВА через банки, фінансові установи. Тобто Банк міжнародних розрахунків, під егідою якого працює Базельський комітет з банківського нагляду, запропонував принципи правового регулювання крипто активів у конкретній сфері – у сфері діяльності банків, фінансових установ.

Ще дві глобальні організації працюють у цьому напрямку. IOSCO (Міжнародна організація комісій з цінних паперів) працює над регулюванням крипто активів як фінансових інструментів та OECD (Організація економічного співробітництва та розвитку) активно досліджує питання оподаткування крипто активів.

23 травня 2023р. IOSCO видала для консультацій детальні рекомендації

для юрисдикцій по всьому світу щодо того як регулювати крипто активи «IOSCO набір стандартів для світових крипто регуляторів» [6]. У ньому IOSCO прирівнює крипто активи до фінансових активів, з чим не погоджуються інші. Тобто наразі положення «IOSCO набір стандартів для світових крипто регуляторів» – пропозиції, підходи правового бачення.

У серпні 2024 р. OECD оприлюднила документ «Система звітності по крипто активам: найпоширеніші запитання», у червні 2023 р. – «Міжнародні стандарти для автоматичного обміну інформацією з податкових питань» [7] та ін. ЇЇ документи хоча і вузько спеціалізовані, проте дуже важливі з точки зору проблем українського законодавства. На разі констатовано у багатьох відкритих джерелах затримку введення в дію ЗУ «Про віртуальні активи» [8] через відсутність змін у податковому законодавстві України.

Також активну участь у регуляторній діяльності щодо віртуальних активів беруть члени міжнародні організації G20. «Рада з фінансової стабільності G20 закликала посилити правила регулювання криптовалют для захисту клієнтів. Крипто валютні компанії мають дотримуватися узгодженних глобальних правил регулювання крипто валют, щоб захистити вкладників і запобігти діям, які були вчинені такими компаніями, як FTX та Celsius. FSB опублікувала остаточні рекомендації G20 щодо нагляду за компаніями, які торгують крипто активами, такими як біт койн» [9].

Отже, міжнародні рекомендації та керівні принципи у сфері крипто активів сформували «м'яке право», яке відіграє важливу роль у правовому регулюванні крипто активів разом із юридично обов'язковими нормами. Динамічно зростає кількість правових актів у цій сфері економіки та права.

Література

1. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng

2. Серія стандартів ISO/IEC 27000. URL: https://www.iso.org/ru/standard/iso-iec-27000-family.

3. Міжнародні стандарти боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення: Рекомендації FATF. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/5%20round%20FATF.pdf

4. IMF-FSB Synthesis Paper: Policies for Crypto-Assets.07.09.2023. URL: https://www.fsb.org/uploads/R070923-1.pdf

5. Основні принципи ефективного банківського нагляду: Базельський комітет з банківського нагляду. Квітень 2024. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Core_Principles_for_effective_banking_supervision-April_2024_ua.pdf?v=7.

6. IOSCO Sets the Standard for Global Crypto Regulation: IOSCO/MR12/2023 Madrid, 23 May 2023. URL: https://www.iosco.org/news/pdf/IOSCONEWS693.pdf

7. Crypto-Asset Reporting Framework: Frequently Asked Questions (First release September 2024); OECD. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/tax-transparency-and-international-co-operation/faqs-crypto-asset-reporting-framework.pdf

8. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text

9. Тарасовський Ю. Рада з фінансової стабільності G20 закликала посилити правила регулювання криптовалют для захисту клієнтів. 17.07.2023. URL: https://forbes.ua/news/rada-finansovoi-stabilnosti-g20-zaklikala-posiliti-pravila-regulyuvannya-kriptovalyut-dlya-zakhistu-klientiv-17072023-14833

УДК 341(043.2)
Мельниченко О.В., к.ю.н., доцент,
Київський університет права НАН України,
м. Київ, Україна

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ФОРМУВАННІ СТАНДАРТІВ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТО АКТИВІВ

Міжнародні організації демонструють підхід до крипто активів як до об'єкта права власності, платіжного засобу, цифрового активу. Міжнародні організації з точки зору міжнародного публічного права – похідний суб'єкт міжнародного права. Вони демонструють своє розуміння поняття та правової природи крипто активів.

Зокрема, OECD використовує термін «virtual currencies», хоча уточнюється, що поняття перетинається з «crypto-assets», які ширше охоплюють «будь-який цифровий актив, що ґрунтується на технології розподіленого реєстру (DLT), і може включати в себе токени, що виконують функції цифрового активу, засобу обміну чи права власності» [1].

Наразі немає уніфікованого терміна: ЄС використовує «crypto-asset», FATF - «virtual asset», OECD - «virtual currencies», що демонструє відсутність повної систематизації в глобальному масштабі.

Держави співпрацюють по питаннях правового регулювання правовідносин щодо крипто активах у межах таких міжнародних організацій як Міжнародна організація із стандартизації ISO (серія стандартів ISO/IEC 27000) [2], МВФ («Спільне керівництво МВФ та РФС: політичні рекомендації для крипто-активів») [3], Базельський комітет з банківського нагляду Basel Committee on Banking

Supervision («Основні принципи ефективного банківського нагляду») [4], Міжнародна організація комісій з цінних паперів IOSCO («IOSCO набір стандартів для світових крипто регуляторів») [5], Організація економічного співробітництва та розвитку OECD («Міжнародні стандарти для автоматичного обміну інформацією з податкових питань») [6], Рада з фінансової стабільності G20 (рекомендації G20 щодо нагляду за компаніями, які торгують крипто активами) [7] та інших.

Україна є членом ISO, МВФ, Національний банк України є учасником Базельської консультативної групи (BCG), IOSCO.

Україна активно співпрацює з OECD, має статус потенційного члена та відкрила офіс у Києві. Україна рухається до членства в ЄС, бере участь у робочих групах та впроваджує стандарти OECP для вступу до ЄС.

Вище перелічені міжнародні організації (FATF, МВФ, FSB, ЄС та ін.) відіграють ключову роль у формуванні стандартів, принципів, міжнародних ініціатив регулювання крипто активів. Таким чином можна говорити про те, що вони узгоджують підходи різних держав для запобігання фінансовим злочинам, зниження різного роду фінансових ризиків, запобіганню недобросовісним практикам. Вони розробляють уніфіковані правила, такі як MiCA в ЄС та стандарти FATF, що зменшує потік судових та арбітражних проваджень та підвищує довіру до ринку.

Міжнародна співпраця спрямована також на запобігання екологічнним, соціальним та управлінським ризикам, які мають суттєвий вплив на стійкість і стабільність фінансових організацій у тому числі і в довгостроковій перспективі. Зокрема йдеться про

порушення прав людини, демографічні зміни, корупція, тощо.

Автори розробленого в Україні документу Comply Advantage наголошують, що «серед найбільших загроз документ виділяє організовану злочинність, яка адаптується до нових реалій, використовуючи сучасні технології та міжнародні конфлікти. Особливої уваги заслуговує використання злочинцями крипто валют, які забезпечують високий рівень анонімності. Документ також аналізує регіональні особливості фінансових злочинів, зокрема в Європі, США, Азіатсько-Тихоокеанському регіоні та на Близькому Сході. Окремий розділ присвячено війні в Україні, де досліджуються виклики, пов'язані з незаконною торгівлею зброєю, фінансуванням конфліктів і впливом санкцій на Росію» [8]. У висновках автори-дослідники пропонують посилити державно-приватне партнерство, розробку спеціальних нормативних вимог до крипто валют, гармонізувати правове регулювання шляхом глобальної уніфікація стандартів AML/CTF.

Наразі не всі міжнародні правила регулювання ринків крипто активів представлені обов'язковими стандартами. Напрацьовані міжнародними організаціями принципи, ініціативи, рекомендації без обов'язкової юридичної сили складають так зване Soft law. "Soft law" is a set of legal "instruments of a normative nature with no legally binding force, and which are applied only through voluntary acceptance…" [9, 229]. Soft law не менш важливе у правовому регулюванні крипто активів ніж розроблені міжнародні стандарти, які наділені обов'язковою юридичною силою.

Діяльність міжнародних організацій наразі значною мірою спрямована на необхідність посилення запропонованих ними заходів безпеки та співпраці між

державними, приватним сектором для протидії зростаючим загрозам у сфері крипто активів. Тому нагальне завдання регуляторо-правових зусиль міжнародних організацій полягає у впровадженні сучасних технології моніторингу та аналізу транзакцій, а також підвищенні обізнаності користувачів про потенційні ризики. Правовідносини щодо крипто активів носять транскордонний характер. Тому формування міжнародним організаціями стандартів регулювання крипто активів виступає ключовим рушієм прогресу у боротьбі з глобальними, регіональними та національними ризиками у економічній, соціальній, екологічній та інших сферах правовідносин.

Література

1. Crypto-Asset Reporting Framework: Frequently Asked Questions (First release September 2024), OECD. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/tax-transparency-and-international-co-operation/faqs-crypto-asset-reporting-framework.pdf

2. Серія стандартів ISO/IEC 27000. URL: https://www.iso.org/ru/standard/iso-iec-27000-family

3. MF-FSB Synthesis Paper: Policies for Crypto-Assets.07.09.2023. URL: https://www.fsb.org/uploads/R070923-1.pdf

4. Основні принципи ефективного банківського нагляду: Базельський комітет з банківського нагляду. Квітень 2024. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Core_Principles_for_effective_banking_supervision-April_2024_ua.pdf?v=7

5. IOSCO Sets the Standard for Global Crypto Regulation: IOSCO/MR12/2023 Madrid, 23 May 2023. URL: https://www.iosco.org/news/pdf/IOSCONEWS693.pdf

6. Crypto-Asset Reporting Framework: Frequently Asked Questions (First release September 2024), OECD. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/tax-transparency-and-international-co-operation/faqs-crypto-asset-reporting-framework.pdf

7. Consultative report on regulation, supervision and oversight of crypto-asset activities and markets, including a set of high-level recommendations. URL: https://www.fsb.org/2023/07/high-level-recommendations-for-the-regulation-supervision-and-oversight-of-crypto-asset-activities-and-markets-final-report/

8. Методологічний Бюлетень. МінФін. 2025. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B1%D1%8E%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C_%20%D0%A1%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%80%20%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%84%D1%96%D0%BD-AML-2025-03.pdf

9. Michael Joachim Bonell, Soft Law and Party Autonomy: The Case of the UNIDROIT Principles, 51 LOY. L. REV. (2005), P. 229

УДК 341.231.14:341.3:346 (043.2)

Михайловський В.І., к.ю.н., доцент,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВ І БІЗНЕСУ

ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Загальновизнаним є той факт, що найбільш серйозні форми порушення прав людини, пов'язані з діяльністю суб'єктів господарювання, здебільшого виникають у державах і регіонах, що зазнали впливу збройних конфліктів або перебувають у постконфліктному стані. Відповідно до статті 7 Керівних принципів ООН щодо бізнесу і прав людини, беручи до уваги підвищений ризик грубих порушень прав людини в зонах конфлікту, держави зобов'язані сприяти забезпеченню того, щоб підприємства, які працюють у цих зонах, не були залучені до вчинення таких порушень, у тому числі шляхом:

- налагодження на якомога більш ранніх етапах контактів із підприємствами з метою надання їм допомоги у виявленні, запобіганні та пом'якшенні пов'язаних з правами людини ризиків, обумовлених їх діяльністю та діловими відносинами;

- надання належної допомоги бізнесу для оцінки та усунення підвищених ризиків порушення прав людини, приділяючи особливу увагу гендерно зумовленому та сексуальному насильству;

- відмови в доступі до державної підтримки та послуг підприємствам, які причетні до грубих порушень прав людини та відмовляються співпрацювати з метою врегулювання проблемної ситуації;

- забезпечення ефективності актуальної державної політики, законодавства, нормативного регулювання та правозастосовних заходів з метою подолання ризику залучення бізнесу до грубих порушень прав людини [2].

Окремі особливо тяжкі порушення прав людини, пов'язані з діяльністю суб'єктів господарювання, мають місце в умовах збройного конфлікту, коли відбувається

боротьба за контроль над територією, природними ресурсами тощо. У таких обставинах, зокрема в контексті міжнародного збройного конфлікту на території України, істотно ускладнюється виконання державою своїх міжнародно-правових зобов'язань у сфері захисту прав людини, тоді як застосування норм міжнародного гуманітарного права, насамперед положень Женевських конвенцій і додаткових протоколів до них, набуває визначального значення. Водночас залучення бізнес-структур до економічної діяльності в зоні конфлікту актуалізує питання їх відповідальності за дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини, зокрема в частині запобігання сприянню порушенням норм міжнародного гуманітарного права та прав людини.

Відповідальні підприємства все частіше звертаються до держав із запитами щодо надання рекомендацій, яким чином уникнути завдання шкоди правам людини в цих непростих умовах. У зв'язку з цим необхідними є інноваційні, водночас практично орієнтовані та реалістичні підходи.

Держави мають розробити показники раннього попередження з метою своєчасного інформування державних органів і бізнесу про можливий ризик виникнення таких проблем, а також передбачити належні механізми відповідальності підприємств за небажання співпрацювати в цих умовах, у тому числі у формі анулювання або відмови в наданні державної підтримки чи послуг, або, якщо це не можливо, відмовити в такій підтримці в майбутньому.

Так, Уряд Великої Британії опублікував Інструментарій з питань бізнесу та прав людини, який містить рекомендації для дипломатичних місій щодо того, як «сприяти відповідальній поведінці британських

компаній» за кордоном. Відповідно до Інструментарію, посольства Великої Британії, розташовані в зонах конфлікту, повинні володіти інформацією та інформувати британські компанії про застосовані санкції Ради Безпеки ООН та звіти експертних груп ООН (які часто містять посилання на компанії).

Слід зазначити, що загалом джерела, в яких порушується питання відповідальної поведінки бізнесу в зонах, уражених конфліктом або з високим ризиком такого ураження, можна розділити на три частини:

1) джерела з економіки збройного конфлікту, які зосереджуються на макроекономічних зв'язках між бізнесом, торгівлею та конфліктами, а також відповідних політиках їх подолання;

2) джерела присвячені корпоративній відповідальності та визначенню співучасті бізнесу в порушеннях, що підпадають під дію міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини;

3) джерела з корпоративної соціальної відповідальності, орієнтовані на бізнес і сфокусовані на корпоративному впливі на суспільство. Передусім ідеться про те, що компанії мають у своїй діяльності сприяти запобіганню насильницьким конфліктам та діяти в межах загального прагнення до миру, знижуючи ризики ескалації конфліктів у власній комерційній діяльності. Відповідальне ведення бізнесу означає, що компанія не повинна прямо чи опосередковано спричиняти збройні конфлікти та порушення прав людини або сприяти їх виникненню.

У наукових джерелах виокремлюють підхід «забезпечення миру на основі бізнесу» («business-based peacebuilding»). Йдеться, зокрема, про різні способи реагування суб'єктів підприємницької діяльності на

конфлікти, які відбуваються на території, де компанія працює:

1) компанія може прийняти рішення не бути залученою до конфлікту, що може потребувати посилення заходів безпеки;

2) вона може повністю уникнути конфлікту, залишивши зону конфлікту та перемістивши свою діяльність;

3) нарешті, третій варіант поведінки полягає у вжитті заходів, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків конфлікту або навіть на сприяння його врегулюванню, якщо це можливо [1].

Бізнес-сектор став ключовим адресатом звернень внутрішніх і міжнародних організацій у процесі пошуку стратегічних партнерів для побудови стабільного миру. Вважається, що навіть за відсутності прямого політичного втручання корпоративні рішення – інвестувати, виробляти та наймати – здатні заохочувати, обмежувати або навіть підривати порядок денний і масштаби будь-яких спроб розбудови миру [3, с. 122].

Водночас визнається, що бізнес-сектор може перешкоджати прогресу у забезпеченні мирного врегулювання конфлікту. Саме тому, прагнучи залучити бізнес до процесів миробудування, основну увагу приділяють економічним аргументам (ефективність компаній знижується в умовах конфлікту та зростає в умовах миру), а також моральних аргументах.

Однак досвід інших країн свідчить, що участь бізнес-сектору у вирішенні конкретних завдань подолання наслідків конфлікту значно легше задекларувати, ніж реалізувати на практиці. Інвестори не бажають ризикувати своїм капіталом у нестабільних і непередбачуваних умовах. Тому після досягнення певного рівня

корпоративної активності послідовні спроби залучення приватного сектору до відповідних ініціатив мають тенденцію до ослаблення або припинення. Водночас значення приватного сектору як джерела ресурсів, «ноу-хау» та інституційного потенціалу не зменшується.

Література

1. Janne Penttilä, Business-based Contributions to Peacebuilding and Conflict Prevention – Identifying the Finnish Private Sector Potential; School of Management Master's Degree Programme in Peace, Mediation and Conf lict Research, 2017, cited July 15, 2019. URL: https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/102630/1514542872.pdf?sequence=1

2. Керівні принципи щодо бізнесу і прав людини: Реалізація Рамкової програми Організації Об'єднаних Націй «Захист, повага і засоби захисту» Переклад: Катерина Буряковська, Юлія Размєтаєва, Олена Уварова, Дмитро Філіпський. За заг. ред. Олени Уварової. Харків: Право, 2018. 80 с.

3. Уварова Олена. Бізнес і права людини в умовах конфлікту: міждисциплінарні пошуки нової концепції. *Філософія права і загальна теорія права*. № 1/2019. С. 112-129.

УДК 341.12:341.38(043.2)

Нерослик К.А., Заліська С.А., курсанти,
Керелін В.В., п\п-к юстиції, професор,
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Відновлення держави, що пережила або переживає збройний конфлікт, є явищем, яке виходить далеко за межі економічного відбудування. Відновлення у повному розумінні охоплює реінтеграцію правових інституцій, відновлення міжнародної правосуб'єктності у практичному вимірі, реалізацію права на репарації та перебудову внутрішнього правопорядку у відповідності до міжнародних стандартів. Для України 2022–2026 роки стали періодом, коли ці процеси відбуваються не послідовно, а одночасно — у стані триваючого конфлікту, що принципово ускладнює як теоретичне осмислення, так і практичне правове проєктування.

Вихідним методологічним питанням у цьому контексті є характер співвідношення національної та міжнародної правових систем. М.І. Козюбра переконливо обґрунтовує, що моністичний підхід, за яким міжнародне право автоматично домінує над національним, є надмірним спрощенням, не підкріпленим ні теоретично, ні конституційною практикою більшості держав [3, с. 5–6]. Стаття 9 Конституції України закріплює включення міжнародних договорів до національного правопорядку, але не встановлює їхнього безумовного верховенства над конституційними нормами. Дана розмежувальна лінія є принципово важливою для процесів відновлення: запровадження інструментів міжнародного фінансування, механізмів відповідальності за воєнні злочини або стандартів відбудови через міжнародні угоди не може відбуватися в обхід конституційного порядку, навіть якщо зовнішні донори або партнери пропонують власні умови як неоговорювані.

Правова основа відновлення формується через систему двосторонніх і багатосторонніх угод, що Україна уклала з державами-партнерами протягом 2023–2025 років.

Угоди про безпекове співробітництво, підписані з Великою Британією, Францією, Німеччиною, США та рядом інших держав, вийшли за межі традиційних рамок двостороннього міждержавного права і запровадили механізми довгострокового фінансового та технічного забезпечення. З позицій теорії міжнародного права ці документи є гібридними за своєю природою: вони поєднують елементи пактів про безпеку, угод про розвиток і рамкових договорів про асоціацію, не підпадаючи повністю під жодну класичну класифікацію [1, с. 147].

Одним із найскладніших правових питань відновлення є механізм стягнення репарацій з держави-агресора. Загальновизнаний принцип міжнародного права — зобов'язання держави відшкодувати шкоду, заподіяну міжнародно-протиправним діянням, — закріплений у Статтях про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року, прийнятих Комісією міжнародного права ООН. Однак реалізація цього принципу щодо Росії наштовхується на відсутність ефективного примусового механізму на міжнародному рівні. Заморожені суверенні активи РФ — орієнтовно близько 300 млрд доларів США, розміщені переважно в юрисдикціях ЄС та G7, — стали предметом безпрецедентних правових конструкцій: від використання доходів з цих активів до їхньої часткової конфіскації в інтересах відновлення України. Жоден із цих підходів не має однозначного закріплення у чинному міжнародному праві, що перетворює їхнє застосування на нормотворчість через практику — явище, характерне для міжнародного права в моменти системних трансформацій [2, с. 312–315].

Реалізація принципу суверенної рівності держав у контексті відновлення набуває специфічного виміру. Масштабна зовнішня фінансова залежність держави, що

відбудовується, об'єктивно породжує асиметрію у переговорних позиціях при укладенні угод про допомогу. Умови МВФ, вимоги ЄС у рамках процесу євроінтеграції, стандарти Світового банку — кожен із цих чинників окремо є законним інструментом міжнародного співробітництва, але їхня сукупна дія формує середовище, у якому суверенний вибір національної правової політики стає суттєво обмеженим. Доктрина не повинна уникати цієї констатації: умовність зовнішнього фінансування є не відхиленням від міжнародного права, а одним із механізмів його функціонування, який, однак, потребує чіткого нормативного обрамлення з боку держави-отримувача.

Міжнародно-правовий механізм відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії формується паралельно з процесами відновлення і впливає на них принципово. Арешт активів, санкційні режими, провадження у Міжнародному суді ООН за позовом України проти Росії на підставі Конвенції про геноцид 1948 року, ордери МКС — усі ці інструменти створюють правовий тиск на агресора і водночас формують прецеденти, що матимуть довгострокове значення для міжнародного права. Принципово важливо, що Україна обрала стратегію максимально широкого задіяння міжнародно-правових механізмів, не зводячи відповідальність до одного форуму.

Нарешті, відновлення України неможливо розглядати у відриві від питання реінтеграції тимчасово окупованих територій. Міжнародне право не містить спеціалізованого «права реінтеграції», тому правові підходи формуються на основі норм про окупацію, прав людини, міжнародного гуманітарного права і внутрішнього конституційного порядку. Правовий статус осіб, які проживали або

проживають на окупованих територіях, їхні права, зобов'язання і форми відповідальності за дії в умовах окупації — питання, що потребують системного доктринального осмислення. Жодна з наявних міжнародно-правових моделей — ні досвід Косово, ні досвід Кувейту після звільнення 1991 року, ні досвід Хорватії після операції «Буря» — не може бути механічно перенесена на українські реалії. Отже, правова наука стоїть перед необхідністю вироблення оригінальної концептуальної моделі, а не адаптації чужих прецедентів.

Література

1. Бігняк О.В. (ред.). Теорія міжнародного права. Херсон: Гельветика, 2020. 320 с.

2. Козюбра М.І. Співвідношення національних і міжнародних правових систем. *Наукові записки НаУКМА Юридичні науки*. 2016. Т. 181. С. 3–11.

УДК 341:004.8 (043.2)

Озарчук А.В., старший викладач,
Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти;
науковий співробітник, Інститут педагогіки НАПН України,
м. Рівне, Україна

МІЖНАРОДНЕ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ

Міжнародне правове регулювання штучного інтелекту в Україні характеризується поступовим впровадженням норм, орієнтованих на ризики, з акцентом

на гармонізацію з європейськими стандартами в контексті процесу вступу до Європейського Союзу. Як країна, що переживає швидкий технологічний прогрес на тлі повномасштабної війни та геополітичних викликів, Україна активно бере участь у формуванні глобальних норм, балансуючи інновації з безпекою та етичними принципами.

Глобальний імпульс до регулювання штучного інтелекту випливає з його подвійного потенціалу для трансформаційних переваг і значних ризиків, включно з етичними дилемами, порушеннями приватності та суспільними упередженнями. Основні міжнародні органи розробили рамки для вирішення цих питань, до яких Україна активно приєдналася.

Рамкова конвенція Ради Європи про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права, відкрита для підписання у вересні 2024 року, є першим юридично обов'язковим міжнародним договором у цій сфері [3]. Україна, як підписант, зобов'язується забезпечувати відповідність технологій принципам прав людини, демократії та верховенства права у державному й приватному секторах. Конвенція застосовує технологічно нейтральний підхід, що охоплює весь життєвий цикл технології від дизайну до розгортання. Ключові принципи включають повагу до людської гідності та автономії, рівність і недискримінацію, захист приватності, прозорість, нагляд, відповідальність, надійність та безпечні інновації. Конвенція виключає питання національної оборони, але вимагає поваги до міжнародного права в використаннях, пов'язаних з безпекою. Реалізацію контролює Конференція сторін, яка оцінює дотримання, видає рекомендації та сприяє співпраці зацікавлених сторін. Станом на початок 2026 року підписантами є

Україна, ЄС, Сполучені Штати, Велика Британія, Канада, Японія, Ізраїль та кілька європейських держав. Підписання Україною даного документу підкреслює її зобов'язання щодо цих принципів у державних застосуваннях штучного інтелекту.

На додачу до вище сказаного, Регламент ЄС про штучний інтелект, чинний з серпня 2024 року, пропонує модель регулювання на основі ризиків, яку Україна наслідує як кандидат до ЄС [4]. Регламент класифікує системи штучного інтелекту за чотирма категоріями: неприйнятний ризик (заборонені маніпулятивні підсвідомі техніки чи соціальне оцінювання), високий ризик (вимагає суворих оцінок у біометрії, освіті, критичній інфраструктурі), обмежений ризик (зобов'язання щодо прозорості, маркування глибоких фейків) та мінімальний ризик (добровільні кодекси). Він сприяє інноваціям через регуляторні пісочниці та створює органи, як-от Європейське бюро штучного інтелекту та Раду штучного інтелекту. Екстериторіальне охоплення регламенту впливає на глобальних постачальників, що взаємодіють з ринком ЄС. Узгодження України видно в національних документах, які відображають цю категоризацію для полегшення вступу до ЄС.

Україна також дотримується впливових, але необов'язкових рамок Організації економічного співробітництва та розвитку і Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури. Принципи штучного інтелекту ОЕСР, переглянуті у 2023 році, виступають за інклюзивне зростання, стале розвиток, людиноцентричні цінності, прозорість, стійкість та відповідальність у системах штучного інтелекту [2]. Прогрес України у впровадженні цих принципів визнаний у міжнародних оцінках. Рекомендації ЮНЕСКО щодо

етики штучного інтелекту, прийняті у 2023 році, наголошують на етичних оцінках впливу, гендерній рівності, екологічній стійкості та культурній різноманітності [5]. Як член ЮНЕСКО, Україна інтегрувала ці елементи у свою політику штучного інтелекту, узгоджуючи з стандартами ОЕСР для виховання етичних екосистем.

На національному рівні регулювання штучного інтелекту в Україні розпочалося з Концепції розвитку штучного інтелекту 2020 року, за якою пішла Дорожня карта регулювання 2023 року, ініціатива Міністерства цифрової трансформації знизу вгору [1]. Ця дорожня карта поділяється на підготовчий етап з 2023 по 2025 рік, зосереджений на інструментах саморегулювання, кампаніях підвищення обізнаності та створенні органу штучного інтелекту, та етап впровадження гармонізованих законів ЄС. Вона наголошує на поступовому переході від добровільних до обов'язкових заходів, оцінках ризиків та залученні зацікавлених сторін. Біла книга червня 2024 року розширює це, пропонуючи модель довірених флагерів, де незалежні неурядові організації, як-от Digital Lab та CEDM, моніторять штучний інтелект на порушення прав людини, і центр досконалості WINWIN AI для інтеграції штучного інтелекту в державні сектори, як-от оборона, медицина та освіта [1]. Ці ініціативи спрямовані на підвищення конкурентоспроможності та підтримку інтеграції до ЄС.

Виклики включають перебої через воєнний стан, що робить Україну реальним лабораторним майданчиком для штучного інтелекту в конфліктах, та регуляторні прогалини в інтелектуальній власності й цивільній відповідальності. Однак міжнародна співпраця посилює стійкість. Попереду Україна планує створити спеціальний

орган штучного інтелекту та повністю прийняти гармонізовані закони ЄС, позиціонуючи себе як активного учасника глобального управління штучним інтелектом та міст між східними та західними регуляторними парадигмами.

Література

1. Як Україна розвиватиме ШІ до 2030 року – презентували драфт стратегії. *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: https://ai.thedigital.gov.ua/news/How%20Ukraine%20will%20develop%20AI%20until%202030:%20Draft%20strategy%20presented (дата звернення: 25.01.2026).

2. AI Principles Overview – OECD.AI. *OECD AI Policy Observatory Portal*. URL: https://oecd.ai/en/ai-principles (дата звернення:25.01.2026).

3. Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law. *The Council of Europe*. URL: https://rm.coe.int/1680afae3c (дата звернення: 25.01.2026).

4. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council : of 13.06.2024 no. 2024/1689. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202401689 (дата звернення: 25.01.2026).

5. UNESCO's Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence: key facts. UNESCO, 2023. 19 p. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385082.locale=en. (дата звернення: 25.01.2026).

УДК 341(043.2)
Орлова В.А., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Жолтікова Г.О., викладач

ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ТА МЕХАНІЗМИ СТРАХУВАННЯ ВОЄННИХ РИЗИКІВ В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Процес масштабної відбудови України в умовах 2026 року вимагає залучення іноземного приватного капіталу в обсягах, що значно перевищують державні можливості. Згідно з останніми оцінками Світового банку та Уряду України [7], потреби у відновленні потребують залучення не лише публічних коштів, а й системних іноземних інвестицій. Ключовим викликом для міжнародного права залишається трансформація правового статусу іноземного інвестора: від суб'єкта, що діє в умовах форс-мажору, до активного учасника ринку, чиї права надійно захищені багаторівневою системою страхування та міжнародними арбітражними гарантіями.

Правовий статус іноземного інвестора в Україні базується на принципі національного режиму, закріпленому у Законі України «Про режим іноземного інвестування» [3]. Проте реалії відновлення диктують необхідність впровадження стандартів ОЕСР [6]. Зокрема, йдеться про механізми *FDI Screening* (моніторинг прямих іноземних інвестицій) згідно з Регламентом ЄС 2019/452 [5]. Це дозволяє українській державі забезпечувати прозорість походження капіталу, що є обов'язковою умовою для інтеграції в єдиний європейський ринок. Оновлене законодавство про «інвестиційних нянь» (Закон

№ 1116-IX) тепер охоплює проекти стратегічного значення, надаючи інвесторам право на податкові пільги та спрощений доступ до інфраструктури, що юридично закріплює пріоритетність проектів відбудови [2].

Оскільки стандартне комерційне страхування зазвичай виключає випадки агресивної війни, на перший план виходять багатосторонні агентства. Правова основа діяльності таких інституцій в Україні базується на Конвенції про заснування MIGA [4]. Ключовими механізмами є:

MIGA (Група Світового банку): Надає гарантії через спеціалізовані фонди, покриваючи ризики експропріації та воєнних дій. Правова особливість тут полягає у суброгації: у разі виплати страхового відшкодування інвестору, право вимоги до держави-агресора переходить до агентства;

Ukraine Facility (Pillar II): Унікальний механізм ЄС, який через Регламент 2024/792 [1] встановлює рамки фінансової підтримки та гарантійного покриття для приватних інвесторів, мінімізуючи капітальні ризики.

Важливим елементом статусу інвестора є право на звернення до міжнародного інвестиційного арбітражу. Сучасна правозастосовна практика базується на положеннях двосторонніх договорів (BITs). Проте в умовах відновлення виникає потреба в їх оновленні, щоб чітко розмежувати відповідальність за шкоду між державою-агресором (через міжнародні репараційні механізми) та державою-реципієнтом.

Сьогодні статус іноземного інвестора нерозривно пов’язаний із дотриманням принципів сталого розвитку та прав людини. Керівні принципи ООН щодо бізнесу та прав людини [8] стають частиною договірних зобов'язань у проектах відбудови. Це виходить за межі національного законодавства і стає частиною міжнародного зобов'язання

інвестора. Недотримання принципів ESG може призвести до анулювання страхового покриття міжнародними агентствами.

Для стимулювання відбудови правовий статус інвестора може посилюватися через роботу в межах індустріальних парків. Закон України «Про індустріальні парки» [9] створює особливі умови з митними та податковими пільгами, що дозволяє інвесторам швидше проходити дозвільні процедури та інтегруватися у виробничі ланцюжки.

Зміцнення правового статусу інвестора в Україні має відбуватися через гармонізацію національного законодавства з нормами ЄС та ОЕСР, а також через активну участь у міжнародних системах гарантування інвестицій. Це створить необхідне правове підґрунтя для довгострокового економічного відновлення та безпеки приватного капіталу.

Література

1. Про Ukraine Facility: Регламент (ЄС) 2024/792 Європейського Парламенту та Ради від 14 трав. 2024 р. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:32024R0792 (дата звернення: 06.02.2026).

2. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні : Закон України від 17 груд. 2020 р. № 1116-IX: станом на 1 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20 (дата звернення: 06.02.2026).

3. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19 берез. 1996 р. № 93/96-ВР: станом на 1 січ.

2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/93/96-вр (дата звернення: 06.02.2026).

4. Конвенція про заснування Багатостороннього агентства з гарантування інвестицій (MIGA) від 11 жовт. 1985 р.: ратифіковано Законом України від 17 лип. 1996 р. № 319/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 41. Ст. 193.

5. Регламент (ЄС) 2019/452 Європейського Парламенту та Ради від 19 берез. 2019 р. про встановлення рамок для перевірки прямих іноземних інвестицій у Союзі. *EUR-Lex*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri= CELEX:32019R0452 (дата звернення: 06.02.2026).

6. Investment Policy Reviews: Ukraine 2025. *OECD Publishing*. Paris, 2025. 142 p. URL: https://www.oecd.org/investment/ (дата звернення: 06.02.2026).

7. Доповідь «Економічна оцінка збитків та потреб відновлення України (RDNA3)». *Світовий банк, Уряд України, Європейська Комісія*. 2024. 180 с.

8. Керівні принципи ООН щодо бізнесу та прав людини: реалізація рамок ООН «Захист, повага та засіб юридичного захисту». *Організація Об'єднаних Націй*. Нью-Йорк; Женева, 2011. 45 с.

9. Про індустріальні парки: Закон України від 21 черв012 р. № 5007-VI: станом на 1 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17 (дата звернення: 06.02.2026).

УДК 341.24(043.2)
Павлюк І.Р., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Бериславська О.М., к.ю.н., доцент

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПІСЛЯВОЄННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Європейська інтеграція України в умовах післявоєнного відновлення набуває системного правового значення та виступає не лише зовнішньополітичним орієнтиром, а комплексним механізмом структурної трансформації держави. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації зумовила необхідність глибокої модернізації правової системи, інституцій публічної влади та економічної моделі розвитку. У цих умовах інтеграція до Європейського Союзу постає як інструмент забезпечення сталості реформ, утвердження принципу верховенства права та гарантування демократичних стандартів функціонування держави.Конституційне закріплення стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в ЄС визначає європейську інтеграцію як імперативний напрям державної політики [1]. Таке положення Основного Закону формує правову визначеність зовнішньополітичного вектора та зумовлює необхідність приведення національного законодавства у відповідність до права Європейського Союзу.

Ключовою міжнародно-правовою основою співпраці України з Європейським Союзом є Угода про асоціацію, яка передбачає поступове наближення національного законодавства до acquis ЄС, створення поглибленої та

всеохоплюючої зони вільної торгівлі, а також гармонізацію регуляторної політики у сфері конкуренції, енергетики, транспорту, екології, державних закупівель та захисту прав споживачів [2]. Імплементація положень Угоди фактично формує нормативну програму внутрішніх реформ, що визначає пріоритети законодавчої діяльності парламенту та уряду. Післявоєнна трансформація вимагає саме такого системного правового орієнтира, адже процес відбудови повинен відбуватися не шляхом механічного відновлення зруйнованого, а через якісне оновлення інституцій та економічних механізмів.

Отримання Україною статусу держави-кандидата на вступ до Європейського Союзу у 2022 році стало важливим юридичним етапом, що відкрив нову фазу інтеграційного процесу [3]. Відповідність Копенгагенським критеріям, сформульованим Європейською радою ще у 1993 році [4], передбачає не лише формальне існування демократичних інститутів, а їх реальну ефективність. Політичні критерії включають стабільність інституцій, що гарантують демократію, верховенство права та права людини; економічні — наявність функціонуючої ринкової економіки; правові — здатність брати на себе зобов'язання, що випливають із членства. Таким чином, інтеграція є нормативною моделлю глибокої трансформації держави, що охоплює всі сфери суспільного життя.

Післявоєнне відновлення неможливе без реформування системи правосуддя. Незалежність суддів, прозорість конкурсних процедур, ефективність органів антикорупційної інфраструктури та забезпечення виконання судових рішень становлять основу довіри до держави. Європейські стандарти в цій сфері ґрунтуються на практиці Суду Європейського Союзу та Європейського

суду з прав людини, що формують високі вимоги до якості правосуддя. Досвід держав Центральної та Східної Європи свідчить, що адаптація законодавства без належної інституційної спроможності не забезпечує реальної інтеграції [5, с. 607]. Тому в умовах післявоєнної трансформації особливо важливо поєднати нормативні зміни з практичним зміцненням судової системи.

Економічний вимір європейської інтеграції є фундаментальним для забезпечення довгострокової стабільності держави. Гармонізація конкурентного законодавства, правил державної допомоги та корпоративного управління сприяє формуванню прозорого бізнес-середовища. Участь у внутрішньому ринку ЄС відкриває доступ до значного економічного простору та стимулює модернізацію виробничих потужностей. Відбудова інфраструктури з урахуванням європейських технічних стандартів створює умови для інтеграції української економіки до європейських ланцюгів доданої вартості. Такий підхід забезпечує не лише короткострокове відновлення, а стратегічне підвищення конкурентоспроможності.

Значний потенціал інтеграційного процесу пов'язаний із цифровою трансформацією держави. Європейський Союз активно розвиває політику цифрового єдиного ринку, що передбачає уніфікацію правил електронної комерції, захисту персональних даних та кібербезпеки. Для України післявоєнна модернізація цифрової інфраструктури створює можливість інтегруватися в європейський цифровий простір та забезпечити високий рівень захисту інформаційних систем. Гармонізація законодавства у сфері захисту персональних даних відповідно до стандартів GDPR є

важливою умовою економічної інтеграції та довіри іноземних партнерів.

Особливої актуальності набуває екологічний компонент інтеграції. Європейський зелений курс визначає стратегічну мету досягнення кліматичної нейтральності та переходу до ресурсоефективної економіки [6]. В умовах післявоєнної реконструкції Україна має можливість реалізувати принцип «відбудувати краще, ніж було», модернізувавши енергетичний сектор із акцентом на відновлювані джерела енергії та енергоефективність. Гармонізація екологічного законодавства сприятиме інтеграції до європейського ринку вуглецевого регулювання та зменшенню ризиків економічних обмежень.

Соціальний вимір інтеграції охоплює запровадження європейських стандартів у сфері трудових прав, соціального захисту та недискримінації. В умовах масового внутрішнього переміщення населення та необхідності реінтеграції ветеранів війни особливої ваги набуває імплементація норм, спрямованих на забезпечення соціальної справедливості. Європейська інтеграція сприяє утвердженню моделі соціальної держави, в якій економічний розвиток поєднується з гарантіями прав людини.

Інтеграційний процес також впливає на розвиток системи публічного управління. Європейські принципи належного врядування — відкритість, ефективність, підзвітність — формують нову управлінську культуру. У контексті відбудови важливо забезпечити прозоре використання міжнародної допомоги та контроль за реалізацією проєктів реконструкції. Імплементація стандартів ЄС у сфері аудиту, фінансового контролю та

боротьби з корупцією підвищує довіру донорів і сприяє ефективному розподілу ресурсів.

Таким чином, європейська інтеграція України є багатовимірним правовим механізмом післявоєнної трансформації, що поєднує конституційно закріплений стратегічний курс, міжнародно-правові зобов'язання та комплекс внутрішніх реформ. Вона охоплює реформування правосуддя, економічну модернізацію, екологічну та цифрову трансформацію, соціальну політику й оновлення системи публічного управління. У цьому сенсі інтеграція до Європейського Союзу виступає не лише геополітичним вибором, а системною моделлю правового та інституційного оновлення держави, що визначає довгостроковий вектор розвитку України у післявоєнний період.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони: ратифікована Законом України від 16 верес. 2014 р. № 1678-VII.

3. Європейська рада. Висновки щодо надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу від 23 черв. 2022 р.

4. European Council. Conclusions of the Presidency, Copenhagen, 21–22 June 1993.

5. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування : навч. посіб. Київ: Знання, 2012. 607 с.

6. European Commission. The European Green Deal: Communication from the Commission, 11 December 2019.

УДК 341.231.14:341.3 (043.2)
Панфілова Ю.М., к.ю.н., доцент,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР

Механізми захисту прав людини під час збройного конфлікту сьогодні набувають особливої наукової та практичної актуальності, адже сучасний світ характеризується зростанням кількості міжнародних та внутрішніх збройних конфліктів, інтенсифікацією насильства, масовими порушеннями прав і свобод цивільного населення та появою гібридних та асиметричних форм збройної агресії. Права людини, які в мирний час є базовою цінністю демократичних держав, у період війни стають надзвичайно вразливими, а відтак потребують посилених правових гарантій, ефективних механізмів контролю та своєчасного й скоординованого міжнародного реагування. З огляду на це міжнародне співтовариство виробило комплексну та багаторівневу систему правових, інституційних і процесуальних засобів, спрямованих на забезпечення дотримання прав людини навіть в умовах активних бойових дій.

У демократичних державах права й свободи закріплені на рівні конституцій і національних законодавств, а також гарантуються численними міжнародними документами. Саме поєднання національного та міжнародного рівнів захисту утворює

складну систему захисту, у межах якої національні й міжнародні інституції взаємодіють задля досягнення єдиної мети – забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Під міжнародними механізмами охорони прав людини розуміють сукупність правових інструментів і діяльність спеціалізованих міжнародних органів, зокрема організацій і судів, що здійснюють моніторинг, контроль і правовий захист у випадку порушень, у тому числі під час збройних конфліктів

Одним із ключових міжнародних актів, що визначає основні права людини та гарантії їх захисту, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [2]. Вона дозволяє особам, чиї права були порушені, звертатися як до національних інститутів правового захисту, так і до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Особливість цього механізму полягає в індивідуальному характері звернення та обов'язковості виконання рішень Суду для держав-учасниць Конвенції. Саме ЄСПЛ відіграє центральну роль у забезпеченні справедливості в тих випадках, коли держава не виконує своїх зобов'язань або не здатна ефективно захистити права людини. Поряд з судовими інструментами діє і система моніторингу, що здійснюється громадськими організаціями, міжнародними місіями та Комісаром Ради Європи з прав людини. Збір, аналіз і систематизація інформації про порушення, фіксація фактів і надання рекомендацій дозволяють державам коригувати законодавство і вдосконалювати правозастосовну практику, зменшуючи масштаби порушень.

Формування системи міжнародного захисту триває десятиліттями. Провідна роль у цьому належить універсальним міжнародним організаціям, насамперед Організації Об'єднаних Націй. Згідно зі Статутом ООН,

сприяння дотриманню прав людини є одним із головних завдань організації. Генеральна Асамблея ООН розробила низку міжнародних стандартів, починаючи із Загальної декларації прав людини 1948 року [1], яка заклала концептуальні та нормативні засади сучасної системи прав людини. Надалі були створені численні конвенції та протоколи, покликані врегулювати поведінку держав під час війни, а також встановити відповідальність за злочини проти людяності, військові злочини та геноцид.

Особливе значення для захисту цивільного населення під час збройних конфліктів мають Женевські конвенції 1949 року та їх Додаткові протоколи 1977 року. Ці документи визначають універсальні мінімальні стандарти гуманного поводження та встановлюють категорії осіб, які потребують спеціального захисту: поранених, військовополонених, цивільних, медичних працівників, дітей. Саме вони є нормами lex specialis, що визначають порядок застосування сили, правила ведення війни та чіткі межі допустимої поведінки сторін конфлікту. При цьому міжнародне право прав людини продовжує діяти паралельно з гуманітарним правом, що підкреслює принцип «подвійного застосування» та взаємодоповнюваності цих правових режимів. Комітет ООН з прав людини у Загальному коментарі № 36 (2018 року) зазначив, що міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право не є взаємовиключними, а мають застосовуватися у взаємозв’язку.

Разом з тим, міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини можуть вступати у колізію. Для її вирішення застосовуються загальноприйняті принципи міжнародного права, зокрема lex specialis derogat legi generali та lex posterior derogat legi priori. Застосування цих принципів має вирішальне

значення в умовах збройного конфлікту, оскільки дозволяє адаптувати правозахисні механізми до конкретних обставин та забезпечити максимально можливий рівень захисту цивільного населення.

Збройні конфлікти XX–XXI століть переконливо засвідчили необхідність посилення міжнародного контролю. Після Другої світової війни кількість жертв серед цивільного населення зросла до небачених масштабів, що спричинило якісну еволюцію міжнародних правових інструментів. Так, Тегеранська конференція 1968 року висловила стурбованість масовими порушеннями прав людини та закликала до зміцнення системи їх захисту. Генеральна Асамблея ООН у резолюції 2675 підтвердила, що основні права людини мають застосовуватися навіть у період війни, а цивільні об'єкти користуються особливим імунітетом від нападів.

У сучасний період особливого значення набуває діяльність Міжнародного кримінального суду (МКС), юрисдикція якого поширюється на злочини геноциду, злочини проти людяності, військові злочини та злочин агресії. Принцип комплементарності, на якому ґрунтується діяльність МКС, передбачає, що Суд втручається лише тоді, коли національні суди не спроможні або не бажають здійснювати правосуддя. Саме тому діяльність Суду є важливою гарантією невідворотності покарання за найтяжчі порушення міжнародного права. В умовах сучасних міжнародних збройних конфліктів роль МКС істотно зростає, що зумовлює актуальність аналізу його практики.

Таким чином, сучасна система міжнародного захисту прав людини під час збройного конфлікту є складною, багаторівневою та динамічною. Вона включає норми міжнародного гуманітарного права, міжнародного права

прав людини, діяльність універсальних і регіональних судів, моніторингові механізми, інституційний контроль та механізми відповідальності. Попри наявні проблеми, саме завдяки цій системі міжнародне співтовариство здатне реагувати на найбільш серйозні порушення, документувати злочини та забезпечувати захист постраждалих. Права людини повинні гарантуватися незалежно від обставин, а особливо в період збройного конфлікту, коли людина стає найбільш вразливою та потребує посиленого, ефективного й реального міжнародного захисту.

Література

1. Загальна декларація прав людини від 10 листоп. 1948 р. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/995_015#Text

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листоп. 1950 р. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

УДК 342.5:355.01(043.2)

Пирха О.С., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Після початку повномасштабного збройного конфлікту Росії проти України постала необхідність зміни ролі МГП у процесі післявоєнної реконструкції країни.

В умовах масових руйнувань та повного знищення певних гілок інфраструктури, економічних руйнувань та втрат як гуманітарної частини, так і населення, МГП має велике значення для відновлення країни хоча б до стабільного стану, притягнення винних до відповідальноссті, а також додаткового формування міжнародних систем співробітництва.

Одним із головних принципів міжнародного права є заборона застосування або використання погроз силою, вказаних у статуті ООН. Агресія та методи війни РФ мають великі порушення цих прав та статутів, що є причиною застосування міжнародно-правової відповідальності держави-агресора. Спираючись на норми МГП, держава, яка вчинила міжнародне протиправне діяння, зобов'язана відшкодувати збитки як моральні, так і матеріальні.

У сучасній практиці міжнародного права формується механізм компенсації збитків Україні за рахунок «замороження» активів Росії. У період 2023-2025 рр. ЄС та країни «Великої сімки», інші партнери розробили проєкт спонсорування за рахунок активів РФ. Це рішення є свідченням того, що саме держава-агресор виплачує збитки та компенсації.

Особливу увагу МГП приділяє створенню трибуналу для агресора. Це є дуже важливим, адже саме ці права нададуть змогу притягнути винних до відповідальності за скоєні злочини, так як останні не можуть бути забуті та непомічені. Цей принцип надасть можливість реалізації норм міжнародного права та зміцнення його механізму.

Протоколи МГП, а саме Женевська конвенція 1949 року, є саме тією базою, яка дає підставу для бази пошуку та порушень, оскільки шкода, нанесена цивільному населенню та невійськовим об'єктам, не може бути не

взята до уваги, й саме це є певним доказом для подальшої компенсації.

Велике значення має міжнародне право людини. У процесі відновлення є немала роль забезпечити доступ до правосуддя та відшкодування збитків завданого внаслідок конфлікту

Суттєву роль займає екологічне право. Воєнні дії спричинили масштабні екологічні наслідки для екосистеми України, включаючи природні ресурси та порушення екологічної безпеки. Участь України у нових проєктах по відновленню екосистеми дає змогу впровадження нових методів екологічної реконструкції.

Таким чином, міжнародне гуманітарне право виступає інструментом забезпечення відновлення України. Воно є механізмом притягнення до відповідальності, компенсації та реконструкції держави. Розвиток МГП є ключовою умовою подальшого розвитку та зміцнення країни у міжнародному співтоваристві.

Література

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р.
2. Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р.
3. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 2014 р.
4. Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine (Council of Europe, 2023).
5. Crawford J. State Responsibility: The General Part. Cambridge University Press, 2013.
6. Report of the European Commission on the Use of Frozen Russian Assets for the Reconstruction of Ukraine, 2024.

УДК 341.3(043.2)
Піковська І.Д., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ Україна
Науковий керівник: Воробйова Г.Ю., к.політ.н., доцент

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ПРАКТИЧНІ ВИКЛИКИ

Відновлення України після збройної агресії Російської Федерації здійснюється в межах і на підставі норм міжнародного права, які регулюють відповідальність держави-агресора, відшкодування шкоди, захист прав людини та забезпечення міжнародної безпеки. Міжнародне право у цьому процесі виконує не декларативну, а прикладну функцію, оскільки саме воно визначає правові підстави репарацій, притягнення винних до відповідальності та механізми міжнародної підтримки України.

1. Міжнародно-правова кваліфікація збройної агресії РФ проти України.

Збройна агресія Російської Федерації проти України кваліфікується відповідно до Статуту ООН, як незаконне застосування сили проти суверенної держави. Факт агресії підтверджений резолюціями Генеральної Асамблеї ООН, зокрема Резолюцією ES-11, якою засуджено вторгнення РФ та визнано порушення територіальної цілісності України.

Відповідно до Резолюції ГА ООН 3314, дії РФ мають ознаки акту агресії, що створює міжнародно-правові підстави для відповідальності держави-агресора. Це є

ключовим юридичним фактом, без якого неможливе правове відновлення України у міжнародному вимірі.

2. Відповідальність держави-агресора та репарації.

Згідно з Проєктом статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, держава, яка вчинила міжнародно-протиправний акт, зобов'язана припинити його та відшкодувати завдану шкоду. Таким чином, РФ несе міжнародно-правову відповідальність за: матеріальні збитки; шкоду інфраструктурі; порушення прав людини; екологічні злочини.

У 2022 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила Резолюцію ES-11/5, яка передбачає створення міжнародного механізму компенсації збитків Україні. На її основі було започатковано Міжнародний реєстр збитків, що є першим практичним кроком до стягнення репарацій.

Міжнародне право визнає можливість використання заморожених активів держави-агресора, для відшкодування шкоди, що активно обговорюється у правових системах ЄС, США та Канади.

3. Міжнародне гуманітарне право та відновлення України.

Міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції 1949 року, є правовою основою для оцінки злочинів, скоєних під час збройного конфлікту. Масові обстріли цивільної інфраструктури, депортація цивільного населення та знищення культурних об'єктів є серйозними порушеннями МГП.

Ці порушення створюють правові підстави для: притягнення осіб до індивідуальної кримінальної відповідальності; вимог щодо відшкодування; залучення міжнародних судових інституцій.

Роль МГП у відновленні України полягає не лише у фіксації злочинів, а й у забезпеченні справедливості як елементу сталого миру.

4. Міжнародні судові механізми у процесі відновлення.

Україна активно використовує міжнародні судові інституції:

Міжнародний суд ООН, справа щодо порушення Конвенції про запобігання геноциду;

Міжнародний кримінальний суд, який у 2023 році видав ордери на арешт вищого керівництва РФ;

Європейський суд з прав людини, щодо масових порушень прав громадян України.

Ці механізми створюють юридичну базу для відновлення справедливості та формують міжнародну практику притягнення держави-агресора до відповідальності.

5. Міжнародне право як інструмент післявоєнного відновлення.

Відновлення України неможливе без дотримання принципів міжнародного права, зокрема: верховенства права; невідворотності відповідальності; міжнародної солідарності.

Плани відбудови України реалізуються за участі міжнародних організацій, держав-донорів та фінансових інституцій, що діють у межах міжнародно-правових зобов’язань та стандартів.

Міжнародне право є ключовим інструментом відновлення України, оскільки саме воно визначає правові підстави відповідальності держави-агресора, механізми репарацій та захист прав людини. Його ефективне застосування є необхідною умовою справедливого миру та стабільності у Європі.

Література

1. Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року та Додаткові протоколи – основні міжнародні договори міжнародного гуманітарного права, що регулюють захист цивільних і осіб, які не беруть участі у бойових діях. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

2. Міжнародне гуманітарне право: концепція, джерела і принципи. – Огляд міжнародних договорів, звичаїв та принципів застосування МГП. URL: https://redcross.org.ua/ihl/

3. Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 року – базовий міжнародний документ, який встановлює принципи міжнародного права, включно з нормами щодо застосування сили, відповідальності та санкцій.

4. Статут Міжнародного Суду ООН – визначає джерела міжнародного права та юрисдикцію для вирішення спорів між державами.

5. Міжнародне право: підручник / за ред. М.В. Буроменського. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/Int-Pravo.pdf

УДК 341.4:341.6(043.2)

Покальчук І.С., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Бериславська О.М., к.ю.н., доцент

ПРАВОВИЙ СТАТУС І МЕХАНІЗМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАМОРОЖЕНИХ СУВЕРЕННИХ АКТИВІВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЯК ДЖЕРЕЛА

РЕПАРАЦІЙ ДЛЯ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ РІШЕНЬ G7 ТА ЄС СТАНОМ НА 2026 РІК

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, спричинила катастрофічні матеріальні, людські та екологічні втрати. За оцінками Світового банку, Європейської Комісії та уряду України станом на грудень 2025 прямі збитки перевищують 524 млрд доларів США, а загальна потреба у відновленні сягає 1,1 трлн доларів США [1]. У цих умовах питання репарацій набуло не лише морально-політичного, а й гострого правового значення. Одним із найреальніших і найобговорюваніших джерел фінансування репарацій є суверенні активи Центрального банку Російської Федерації, заморожені в країнах G7 та ЄС на загальну суму близькот 300 млрд доларів США з березня 2022 року [2]. Більшість цих коштів – приблизно 210 млрд євро – зберігається в депозитарії Euroclear у Бельгії, що робить їх ключовим елементом міжнародних дискусій щодо компенсації Україні.

Замороження активів здійснювалося на підставі численних санкційних режимів, запроваджених у відповідь на порушення Росією основних принципів міжнародного права, зокрема заборони агресії як норми jus cogens. У Європейському Союзі це Регламент Ради ЄС №269/2014 (зі змінами 2022-2025 років), який забороняє надання економічних ресурсів особам, що підтримують агресію [6]. У Сполучених Штатах Америки – Виконавчий наказ Президента №14024 від 15 квітня 2021 року (зі змінами 2022 року). На рівні G7 важливими є спільні заяви від 27 червня 2022 року, 24 лютого 2023 року та 13 червня 2024 року, в яких лідери країн «Групи семи» погодили принцип використання надприбутків від заморожених активів для

підтримки України [5]. Станом на січень 2026 року активи юридично залишаються власністю Центрального банку РФ, однак перебувають під повним адміністративним контролем держав-санкціонерів. Це створює унікальну ситуацію, коли формальне право власності зберігається, але реальне розпорядження фактично вилучене.

Центральним правовим питанням є співвідношення принципу суверенного імунітету держави (par in parem non habet imperium) з правом держав застосовувати контрзаходи проти серйозного порушення норм jus cogens, зокрема акту агресії. Міжнародний Суд ООН у справі «Україна проти Російської Федерації» (провадження 2022-2026 років) та Європейський суд з прав людини в низці справ щодо замороження російських активів поки що не визнали такі заходи незаконним [3]. Судді посилаються на те, що принцип суверенного імунітету не є абсолютним: у випадках тяжких міжнародно-протиправних діянь держави можуть вдаватися до обмеження права власності як пропорційної реакції. Це підтверджується статтями 49-54 Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, прийнятого Комісією міжнародного права ООН у 2001 році [4]. Таким чином, замороження та подальше використання активів розглядається як законний контрзахід, а не конфіскація.

На саміті G7 у червні 2024 року лідери погодили механізм використання надприбутків від заморожених активів (приблизно 3 млрд євро на рік) для фінансування військової допомоги Україні та її після воєнного відновлення [5].

У грудні 2024 року G7 ухвалила «Позичковий механізм» (Ukraine Loan Mechanism), за яким країни «Групи семи» надають Україні кредит на 50 млрд доларів США під заставу майбутніх надприбутків від активів РФ у

період 2025-2033 років. Станом на січень 2026 року перший транш у розмірі 20 млрд доларів очікується у березні 2026 року. Механізм передбачає, що у разі відмови РФ від добровільної виплати репарацій активи залишаться заблокованими до повного погашення кредиту [5]. Цей підіхд дозволяє уникнути прямого вилучення основної суми активів, одночасно забезпечуючи Україну значними коштами вже зараз.

Європейський Союз пішов дещо далі. Регламент ЄС №2024/2509 від 12 грудня 2024 року прямо дозволяє державам-членам використовувати надприбутки від заморожених активів для фінансування військової допомоги Україні та її відновлення [6]. У січні 2026 року Європейська Комісія подала пропозицію про створення «Фонду репарацій для України» (Ukraine Reparations Fund), який має акумулювати надприбутки, добровільні внески держав-членів та, потенційно, частину самих активів у разі ухвалення відповідного рішення. Цей фонд планується зробити частиною ширшого міжнародного компенсаційного механізму під егідою Ради Європи або ООН [6]. Паралельно працює Міжнародний реєстр збитків (RD4U), створений Радою Європи в Гаазі у 2023 році, який станом на січень 2026 року отримав понад 12 мільйонів заяв від громадян і юридичних осіб України [7].

Найперспективнішим сценарієм залишається створення спеціального міжнародного компенсаційного фонду, аналогічного Фонду компенсацій жертвам агресії Іраку 1991 року. Пропозиції України, озвучені у 2025-2026 роках, передбачають використання заморожених активів як первинного джерела, спираючись на Міжнародний реєстр збитків (RD4U) [7]. Європейський суд з прав людини розглядає понад 2500 справ щодо воєнних злочинів РФ, а Міжнародний кримінальний суд видав

ордери на арешт вищого керівництва Російської Федерації (2023-2025 роки) [3]. Ці процеси формують правову основу для майбутнього фонду.

Ключові правові виклики включають сумісність повного вилучення активів з Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 року та принципом pacta sunt servanda, а також сумісність з правом власності, гарантованим статтею 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини. Крім того, необхідна гармонізація національних санкційних режимів G7 та ЄС, щоб уникнути правових колізій, а також забезпечення прозорості та цільового використання коштів, щоб уникнути претензій з боку інвесторів та фінансових установ [2; 6].

Станом на січень 2026 року заморожені суверенні активи РФ залишаються найреальнішим і юридично обґрунтованим джерелом репарацій для України. Рішення G7 (2024-2025) та ЄС (Регламент 2024/2509) вже дозволили використовувати надприбутки для кредитування та військової допомоги. Повне вилучення активів можливе лише за умови створення міжнародного компенсаційного механізму, який би відповідав принципам міжнародного права та забезпечував прозорість. Україна має продовжувати активну дипломатичну та правову роботу в ООН, ЄС, G7 та Міжнародному Суді ООН для закріплення правового статусу активів як джерела репарацій. Це не лише питання компенсації, а й прецедент притягнення держави-агресора до відповідальності в сучасному міжнародному праві. Успішна реалізація цього механізму стане важливим кроком до відновлення справедливості та гарантій безпеки для України в майбутньому [5; 6; 7].

Література

1. World Bank, Government of Ukraine, European Commission. Ukraine Rapid Damage and Needs Assesment (RDNA4), February 2025. URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released (дата звернення: 25.01.2026).

2. European Commission. Frozen Russian assets: state of play, January 2026. URL: https://hromadske.ua/en/posts/european-commission-proposes-to-use-frozen-russian-assets-for-ukraines-military-needs?gad_source=1&gad_campaignid=19725908058&gbraid=0AAAAACVRZnpgHiLLCxLb2pAwA-_4-D9vk&gclid=Cj0KCQiAm9fLBhCQARIsAJoNOcvN04u0XBa2WOZgpb9ssNSCLSf2E-DWRtiGQdPFLl6Agw_Cmj8oOo4aApYTEALw_wcB (дата звернення: 26.01.2026).

3. International Court of Justice. Ukraine v. Russian Federation (Allegations of Genocide), Orders and Judgments 2022-2026. URL: https://www.icj-cij.org/case/182 (дата звернення: 25.01.2026).

4. International Law Commission. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (дата звернення: 25.01.2026).

5. G7 Leaders' Statement on Ukraine, June 13, 2024 & December 2025 URL: https://it.usembassy.gov/u-s-ukraine-bilateral-security-agreement/ (дата звернення: 25.01.2026).

6. Regulation (EU) 2024/2509 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-

content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R2509 (дата звернення: 25.01.2026).
7. Council of Europe. Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine (RD4U), Progress Report, January 2026. URL: https://rd4u.coe.int/en/ (дата звернення: 25.01.2026).
8. United Nations General Assembly Resolution ES-11/6 «Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine», adopted 14 November 2022 (зі змінами т
9. а доповненнями 2024-2025). URL: https://research.un.org/en/docs/ga/quick/emergency (дата звернення: 25.01.2026).

УДК 341.1-341.8(043.2)
Сліпченко Є.С., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Бериславська О.М., к.ю.н., доцент

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України є грубим порушенням основоположних принципів міжнародного права, закріплених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, зокрема принципу незастосування сили проти територіальної цілісності та політичної незалежності держав [1]. Генеральна Асамблея ООН у резолюції ES-11/1 від 2 березня 2022 року підтвердила факт агресії та вимогу негайного припинення застосування сили проти України [2]. Таким чином, міжнародно-правова кваліфікація подій

створює основу для застосування механізмів міжнародної відповідальності.

Відповідно до Проєкту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (2001 р.), держава, яка вчинила міжнародне правопорушення, зобов'язана припинити протиправне діяння та здійснити повне відшкодування завданої шкоди [3]. Принцип повного відшкодування (restitutio in integrum) передбачає як компенсацію матеріальних збитків, так і відшкодування моральної шкоди. Практика Міжнародного Суду ООН підтверджує обов'язок держави компенсувати шкоду, заподіяну внаслідок порушення міжнародного права, зокрема у справі «Збройні дії на території Конго (ДРК проти Уганди)» [7].

У контексті України важливим інструментом фіксації шкоди став Міжнародний реєстр збитків, створений під егідою Ради Європи у 2023 році [6]. Його діяльність спрямована на документування вимог щодо відшкодування шкоди, завданої агресією. Поряд із цим у міжнародно-правовій доктрині активно обговорюється можливість використання заморожених активів держави-агресора для фінансування відбудови, що потребує узгодження з принципом суверенного імунітету держав.

Окремого значення набуває міжнародне кримінальне право. Римський статут Міжнародного кримінального суду визначає злочини агресії, воєнні злочини та злочини проти людяності як підстави для індивідуальної кримінальної відповідальності [5]. МКС здійснює розслідування злочинів, вчинених на території України, що сприяє реалізації принципу невідворотності покарання. Крім того, Міжнародний Суд ООН у справі «Україна проти Російської Федерації» (щодо застосування Конвенції про запобігання злочину геноциду) зобов'язав Російську

Федерацію припинити військові дії [8], що є важливим прикладом застосування механізмів міжнародного судового захисту.

Відбудова України також пов'язана з європейською інтеграцією. У Звіті Європейської Комісії щодо України (2023 р.) наголошено на необхідності реформ у сфері верховенства права, боротьби з корупцією та забезпечення незалежності судової влади [9]. Гармонізація національного законодавства з acquis Європейського Союзу сприятиме інституційній стабільності та сталому розвитку держави.

Наукові підходи до проблеми відповідальності держав у міжнародному праві відображені у працях Дж. Кроуфорда [10] та І. Браунлі [11], які обґрунтовують універсальність принципу відповідальності як фундаментального елементу міжнародного правопорядку. Сучасні дослідження також підкреслюють, що агресія проти України має системний вплив на розвиток міжнародного права та формування нових механізмів забезпечення відповідальності [12].

Таким чином, міжнародне право в умовах відновлення України виконує комплексну функцію: воно є правовою основою для притягнення до відповідальності, механізмом компенсації збитків, інструментом інституційної трансформації та гарантією дотримання прав людини. Ефективність відбудови значною мірою залежатиме від узгодженості дій міжнародної спільноти та реального забезпечення принципу невідворотності відповідальності за порушення міжнародного правопорядку.

Література

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р.

2. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 «Агресія проти України» від 2 березня 2022 р.

3. Проєкт статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (2001 р.) / Комісія міжнародного права ООН.

4. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р.

5. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р.

6. Резолюція CM/Res(2023)3 про створення Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України / Рада Європи, 2023 р.

7. Справа «Збройні дії на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Уганди)»: Рішення Міжнародного Суду ООН від 19 грудня 2005 р.

8. Справа «Застосування Конвенції про запобігання злочину геноциду (Україна проти Російської Федерації)»: Наказ Міжнародного Суду ООН від 16 березня 2022 р.

9. Європейська Комісія. Звіт щодо України за 2023 рік. Брюссель, 2023 р.

10. Кроуфорд Дж. Відповідальність держав: загальна частина. Кембридж: Cambridge University Press, 2013.

11. Браунлі І. Принципи міжнародного публічного права. Оксфорд: Oxford University Press, 2012.

12. Міланович М. Агресія проти України та майбутнє міжнародного права. Європейський журнал міжнародного права. 2022.

УДК 34:81:38:37:373 (043.2)

Сога Л.В., к.і.н., доцент,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
м. Переяслав, Україна

LANGUAGE AND DISCOURSE MECHANISMS OF REPRESENTING UKRAINIAN IDENTITY IN THE INTERNATIONAL LEGAL SPACE

The problem of Ukrainian national identity is one of the key issues in contemporary humanities, especially under the conditions of globalization and active intercultural communication. The formation and representation of state identity take place not only within the internal cultural space but also beyond it – through foreign-language texts, media, political statements, fiction, and official documents.

Under the conditions of large-scale transformations of the international order, the analysis of foreign-language discourse of an international legal nature becomes particularly significant, including the texts of international treaties, resolutions and declarations of international organizations, decisions of international judicial institutions, as well as official statements by subjects of international law. These texts shape the legal image of Ukraine as a sovereign state, determine its status within the system of international relations, and play an important role in the processes of international support and post-war recovery [1, p. 41].

The aim of the article is to analyze the specific features of representing Ukrainian national identity in foreign-language discourse and to identify the main linguistic means of its formation.

The concept of national identity encompasses a set of cultural, historical, linguistic, and worldview characteristics that unite a community and ensure its self-awareness. According to contemporary scholars, national identity is formed in the process of social communication and largely depends on the linguistic factor [2, p. 45]. Language is not only a means of communication but also a tool for constructing

reality, as values, national myths, and collective memory are transmitted through linguistic structures. In this context, foreign-language discourse acts as a mediator between Ukrainian culture and the global world, conveying a certain interpretation of Ukrainian identity [3, p. 112].

Foreign-language discourse encompasses a wide range of texts, including publications in international media, official documents of international organizations, political speeches, analytical materials, and literary works. All these texts shape perceptions of Ukraine and Ukrainians in the minds of foreign recipients. A separate group consists of texts of international legal discourse, in which Ukrainian national identity is represented through the prism of the principles of sovereignty, territorial integrity, the rule of law, and compliance with norms of international law [4, p. 96].

An important aspect is that foreign-language discourse often reflects not only objective reality but also the ideological attitudes of the author or media platform, which influences the interpretation of Ukrainian identity [5, p. 78]. In international legal discourse, these lexical units function in conjunction with such concepts as territorial integrity, international law, accountability, and legal responsibility, contributing to the construction of the image of Ukraine as a full-fledged and responsible subject of international law [6, p. 57].

In contemporary foreign-language media discourse, there is often an emphasis on the historical continuity of Ukrainian statehood, European values, and aspirations for democratic development, which contributes to the formation of a positive image of Ukrainian national identity. The worldview foundations of Ukrainian identity in foreign-language discourse are reflected through narratives of freedom, the struggle for independence, and cultural distinctiveness. Such narratives

have a significant impact on the formation of international solidarity and support for Ukraine [7, p. 59].

At the same time, there is a problem of simplification or stereotyping of the image of Ukraine, which necessitates a critical analysis of foreign-language texts from the perspectives of philology and discourse analysis.

Conclusions. Thus, foreign-language discourse is an important factor in the formation and transmission of Ukrainian national identity in the international space. Through linguistic and discursive means, the image of Ukraine is constructed, influencing the worldview perceptions of foreign audiences. At the same time, foreign-language international legal discourse performs a normative and legitimizing function by reinforcing the image of Ukraine as a state that acts in accordance with the principles of international law and shares universally recognized legal values. The study of the representation of Ukrainian identity in foreign-language discourse is a promising area of contemporary foreign philology and contributes to a deeper understanding of intercultural communication.

References

1. **Shaw M.N.** *International Law.* Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 1033 p.

2. **Smit E.** *Natsionalna identychnist* [National Identity] / trans. from English. Kyiv: Osnovy, 1994. 224 p. (in Ukrainian)

3. **Haidegger M.** *Mova i buttia* [Language and Being]. Kharkiv: Folio, 2010. 176 p. (in Ukrainian)

4. **Cassese A.** *International Law.* Oxford: Oxford University Press, 2005. 558 p.

5. **Fairclough N.** *Discourse and Social Change.* Cambridge: Polity Press, 1992. 259 p.

6. **Koskenniemi M.** *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument.* Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 683 p.
7. **Bakhtin M.M.** *Estetyka slovesnoi tvorchosti* [The Aesthetics of Verbal Creation]. Kyiv: Mystetstvo, 2003. 320 p. (in Ukrainian)

УДК 341.12:341.38(043.2)
Сорока І.О., курсант,
Карелін В.В., д.ю.н., доцент, підполковник,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ У ПРОЦЕСІ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Відновлення України в умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації є одночасно економічним, безпековим і правовим процесом, у якому міжнародне право визначає не лише межі допустимого, а й джерела відповідальності та інструменти компенсації. Масштаб потреб відбудови підтверджується спільною оцінкою Уряду України, Світового банку, Європейської комісії та ООН: станом на 31 грудня 2024 року сукупна вартість відновлення та реконструкції на наступне десятиліття оцінюється у 524 млрд доларів. У таких умовах правова рамка має виконувати дві функції: забезпечувати притягнення до відповідальності за міжнародно-протиправні діяння та створювати передбачувані правила для мобілізації ресурсів, інвестицій і реалізації реформ [1].

Базовою точкою відліку залишається заборона агресії та застосування сили всупереч Статуту ООН. У площині відповідальності держави ключовими є загальні принципи, кодифіковані у Статтях про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (ARSIWA): порушення міжнародного зобов'язання тягне обов'язок припинення діяння, надання гарантій неповторення та повного відшкодування шкоди у формах реституції, компенсації та сатисфакції. Для України це означає, що відновлення не може зводитися до технічного «ремонту» зруйнованого; воно пов'язане з правом на ефективний засіб правового захисту, відшкодування шкоди потерпілим, відновлення порушених прав і закріплення правових гарантій, які мінімізують повторення порушень [4].

Практичне наповнення ідеї репарацій формується через багаторівневі міжнародні механізми. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/5 (14 листопада 2022 року) рекомендовано створення міжнародного реєстру шкоди як елемента майбутнього механізму репарацій та підтверджено необхідність відшкодування за шкоду, втрати чи ушкодження, спричинені міжнародно-протиправними діяннями Російської Федерації [2; 3]. На європейському рівні такий реєстр реалізовано у форматі Реєстру збитків для України (RD4U) під егідою Ради Європи, який акумулює заяви та докази, структурує категорії вимог і вибудовує уніфіковані правила подання. Офіційно закріплено перелік категорій вимог, що охоплюють порушення особистої недоторканності, примусове переміщення, втрати житла, майна та засобів до існування, зокрема й категорії щодо депортації. Станом на 12 грудня 2025 року повідомлялося про перевищення порогу у 30 тисяч зафіксованих вимог, а також про розширення відкритих категорій для подання заяв. Логіка

такого інструменту полягає у відділенні фази фіксації та верифікації шкоди від фази ухвалення рішень про компенсацію, що дозволяє уникнути перешкод у майбутньому, коли обсяг звернень зростатиме [7].

Наступним кроком стає інституційне оформлення органу, який оцінюватиме вимоги і визначатиме розмір відшкодування. У грудні 2025 року Європейський Союз і держави-партнери підписали Конвенцію Ради Європи про створення Міжнародної комісії з розгляду вимог для України як другого компонента механізму компенсації, що спиратиметься на вже сформований реєстр [8]. Навіть за відсутності негайного доступу до активів держави-агресора та з урахуванням складних питань виконання рішень, сама наявність валідації вимог, стандартів доказування та процедурної справедливості формує правову основу для майбутніх виплат, у тому числі через політико-правові рішення щодо використання доходів від заморожених активів або інших інструментів міжнародної фінансової солідарності.

Паралельно відбудова пов’язана з невідворотністю персональної відповідальності за міжнародні злочини. Міжнародний кримінальний суд має юрисдикцію щодо воєнних злочинів, злочинів проти народу та геноциду, однак питання злочину агресії щодо України має специфічні обмеження юрисдикції, що стало підставою для створення спеціального інструменту. У червні 2025 року Україна та Рада Європи підписали угоду про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, до якої додано статут трибуналу, а сам орган має заповнити прогалину, не покриту існуючими механізмами [6]. Цей напрям важливий не лише з позиції справедливості, а й для відновлення довіри до інституцій, оскільки у період реконструкції держава одночасно

відновлює інфраструктуру та суспільний договір, і міжнародно-правова відповідальність у цьому сенсі є елементом гарантій безпеки.

Фінансово-інституційна частина відновлення значною мірою прив'язана до права Європейського Союзу та умов надання допомоги. Регламент (ЄС) 2024/792 заснував Ukraine Facility на 2024–2027 роки, визначив три опори підтримки (реформи й інвестиції за Планом України та макрофінансова стабільність; інвестиційна рамка; технічна допомога), а також зафіксував мету відбудови та модернізації у зв'язку з євроінтеграційними зобов'язаннями [5]. У правовій площині це означає, що реконструкція має йти поруч із реформами у сфері верховенства права, протидії корупції, прозорості публічних фінансів, добросовісних процедур закупівель та захисту прав власності. Саме ці елементи прямо впливають на інвестиційний ризик, здатність залучати приватний капітал і забезпечувати цільове використання міжнародної допомоги. Одночасно така модель зменшує можливості зловживань, які особливо небезпечні в умовах великого потоку коштів і високої терміновості відновлювальних робіт.

У підсумку міжнародне право для України в період відновлення виступає не фоновою декларацією, а практичним набором правил і інституцій, що поєднують відповідальність держави-агресора, персональну кримінальну відповідальність, стандартизовану фіксацію та оцінку шкоди, а також умовне фінансування відбудови через механізми, пов'язані з реформами та прозорим управлінням. Від якості правової архітектури залежить не лише швидкість реконструкції, а й її стійкість: відновлення має відтворювати інфраструктуру, відновлювати права потерпілих і водночас закладати запобіжники проти

повторення порушень, що є мінімальною юридичною передумовою справедливого і тривалого миру.

Література

1. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released (RDNA4), World Bank, 25.02.2025.

2. UN GA Resolution A/RES/ES-11/5 “Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine”, 14.11.2022.

3. UN Meetings Coverage щодо прийняття резолюції про реєстр шкоди, 14.11.2022.

4. Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (ARSIWA), UN Audiovisual Library of International Law.

5. Regulation (EU) 2024/792 establishing the Ukraine Facility (Official Journal, EUR-Lex).

6. Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine: інформаційна сторінка Ради Європи та дані про підписання угоди 25.06.2025.

7. Register of Damage for Ukraine (RD4U): категорії вимог та оновлення щодо кількості зафіксованих заяв, 12.12.2025.

8. EEAS: підписання Конвенції про Міжнародну комісію з розгляду вимог для України, 18.12.2025.

УДК 341.3(043.2)

Стрілець К.С., курсант,
Військовий інститут
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
Науковий керівник:
Воробйова Г.Ю., викладач

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Збройна агресія Російської Федерації проти України поставила питання міжнародно-правової відповідальності у центр процесу післявоєнного відновлення. Міжнародне право в цьому контексті виконує практичну функцію: визначає правові підстави відповідальності, форми відшкодування та механізми притягнення винних до відповідальності. Без реалізації цих елементів відновлення України не може бути повним і справедливим.

Міжнародне гуманітарне право встановлює обов'язкові правила ведення збройного конфлікту. Порушення норм Женевських конвенцій, зокрема напад на цивільні об'єкти, насильницьке переміщення населення та жорстоке поводження з цивільними, формують склад міжнародно-протиправних діянь. Для України ці норми є правовою основою кваліфікації дій держави-агресора та фіксації воєнних злочинів у національних і міжнародних провадженнях.

Паралельно застосовується міжнародне право прав людини. Збройний конфлікт не скасовує обов'язку держави поважати основні права людини. Практика Європейського суду з прав людини підтверджує можливість притягнення держави до відповідальності за системні порушення прав цивільного населення навіть у період активних бойових дій. Для України це інструмент юридичного підтвердження порушень та формування міжнародної правової позиції.

Ключовим елементом відновлення є відшкодування шкоди. Відповідно до норм міжнародного права, держава, яка вчинила міжнародно-протиправне діяння, зобов'язана

компенсувати завдані збитки. Така відповідальність реалізується через репарації, реституцію або інші форми компенсації. Створення міжнародних механізмів обліку збитків і реєстрів шкоди є підготовчим етапом для практичного застосування цих норм у процесі відбудови України.

Окреме значення має міжнародна кримінальна відповідальність. Розслідування воєнних злочинів і злочинів проти людяності здійснюється з метою притягнення конкретних осіб до відповідальності. Це не лише забезпечує покарання винних, а й виконує превентивну функцію, запобігаючи повторенню таких порушень у майбутньому. Для процесу відновлення це означає утвердження принципу невідворотності покарання.

Отже, міжнародно-правова відповідальність держави-агресора є не декларативним елементом, а реальним інструментом відновлення України. Її застосування забезпечує правові підстави для компенсації шкоди, притягнення винних до відповідальності та формування стабільного правопорядку. Міжнародне право в умовах відновлення України виступає механізмом, що поєднує справедливість, відповідальність і довгострокову стабільність.

Література

1. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року. Київ: МКЧХ, 2010. С. 5–21, 89–112.

2. Міжнародне гуманітарне право: навч. посіб. / за ред. В.М. Репецького. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. С. 34–56.

3. Міжнародне публічне право: підручник / за ред. В.Г. Буткевича. Київ: Юрінком Інтер, 2012. С. 256–278.
4. Відповідальність держав у міжнародному праві: монографія / О.В. Задорожній. Київ: К.І.С., 2017. С. 198–220.
5. Практика Європейського суду з прав людини у справах щодо збройних конфліктів. Київ: НАПрН України, 2021. С. 17–33.
6. Міжнародне кримінальне право: навч. посіб. / за ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2019. С. 64–82.

УДК 341.232:341.1/.8(477)(043.2)
Федорюк В.Г., здобувачка вищої освіти,
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Науковий керівник: Тихонова О.В., д.ю.н., професор,
заслужений діяч науки і техніки України

МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ДОПОМОГА ТА ПАРТНЕРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ТА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Міжнародна правова допомога та партнерство є одним із ключових факторів забезпечення стійкості України в умовах збройної агресії та формування передумов для її довгострокового відновлення і розвитку. У сучасних умовах глобалізації та взаємозалежності держав жодна країна не може ефективно протидіяти масштабним кризам самостійно, тому міжнародна взаємодія стає не лише політичним чи економічним

інструментом, а й важливим правовим механізмом забезпечення функціонування державних інституцій, економіки та системи захисту прав людини. Для України міжнародна правова допомога набула стратегічного значення, оскільки дозволяє не лише отримувати ресурси для оборони та відновлення, а й інтегруватися у міжнародні механізми безпеки, правосуддя та економічного розвитку.

Міжнародна правова допомога у класичному розумінні базується на міжнародних договорах, міждержавних угодах, рішеннях міжнародних організацій та нормах міжнародного публічного права. Вона включає співпрацю у сфері кримінального правосуддя, цивільного судочинства, адміністративного регулювання, фінансової допомоги та технічного співробітництва. У контексті України цей механізм особливо важливий для документування воєнних злочинів, збору доказів, проведення міжнародних розслідувань, а також для забезпечення притягнення винних до відповідальності на національному та міжнародному рівнях. Така співпраця сприяє зміцненню довіри до правової системи держави та формує підґрунтя для розвитку перехідного правосуддя, що є критично важливим у післявоєнний період.

Окремо варто звернути увагу на положення Декларації про європейську перспективу України. Декларація про європейську перспективу України - це двосторонній документ, який підписують Україна та країна-член Європейського Союзу. У ньому країна ЄС підтверджує підтримку європейських прагнень України та зобов’язується допомагати їй у процесі реформ. З 2023 року лідери Європейського Союзу підписали Київську декларацію, в якій вони визнають європейську перспективу України та зобов’язуються надавати Україні

подальшу підтримку на шляху до членства в ЄС. Україна зобов'язалася провести ряд реформ, необхідних для членства в ЄС, зокрема: боротьба з корупцією, забезпечення верховенства права, захист прав людини, зміцнення демократичних інституцій, розвиток ринкової економіки [1].

Одночасно міжнародне партнерство виступає фундаментом економічної та фінансової стабільності України. Фінансова допомога, грантові програми, макрофінансова підтримка та інвестиційні проєкти дозволяють державі підтримувати функціонування бюджету, виплату соціальних гарантій, роботу енергетичної та транспортної інфраструктури. Особливого значення набуває підтримка від міжнародних фінансових інституцій, яка сприяє стабілізації валютного ринку, розвитку банківської системи та відновленню промислового потенціалу держави. Водночас міжнародні партнери активно підтримують реформування державного управління, впровадження антикорупційних механізмів та цифровізацію державних послуг, що підвищує ефективність державного управління та зменшує корупційні ризики.

Важливою складовою міжнародної співпраці є правова інтеграція України у європейський правовий простір. Гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами сприяє зміцненню інституційної спроможності держави, розвитку незалежної судової системи та підвищенню рівня захисту прав людини. Процеси адаптації законодавства стимулюють модернізацію економіки, розвиток конкурентного середовища та створюють передумови для залучення іноземних інвестицій. Таким чином, міжнародне партнерство виступає не лише джерелом ресурсів, а й

інструментом структурних реформ, що забезпечують довгострокову стійкість держави.

16 грудня 2025 року відбулося засідання Контактної групи з питань оборони України у форматі «Рамштайн» (онлайн), за результатами якого, учасники оголосили про нові пакети оборонної допомоги України на 2026-2027 рр. та підтвердили виконання раніше взятих зобов'язань. Колишній Міністр оборони України Д. Шмигаль зазначив, що 2025 р. став рекордним за обсягами допомоги ($45 млрд). За його словами, загальний обсяг оборонних потреб у 2026 р. становить $120 млрд, з яких Україна може покрити лише половину власними ресурсами [2].

Особливого значення набуває міжнародна співпраця у сфері безпеки та оборони. Спільні програми підготовки військових кадрів, передача оборонного обладнання, співпраця у сфері кібербезпеки та захисту критичної інфраструктури дозволяють Україні підвищувати рівень національної безпеки та ефективно протидіяти сучасним загрозам. Це сприяє не лише захисту державного суверенітету, а й формує основу для стабільності у регіоні в цілому.

Міжнародна співпраця між правоохоронними органами України та іноземними партнерами стала одним із ключових інструментів у боротьбі з воєнними злочинами, корупцією, кіберзлочинністю та іншими формами транснаціональної злочинності. Завдяки оперативному обміну інформацією та злагодженим діям вдалося не лише затримати воєнних злочинців і агентів росії, але й розкрити масштабні корупційні та фінансові схеми, а також захистити громадян ЄС від кібершахрайства. Це підтверджує ефективність інструментів міжнародної правової допомоги у реаліях воєнних викликів [3].

У післявоєнний період міжнародна правова допомога відіграватиме визначальну роль у процесах відбудови держави. Відновлення інфраструктури, житлового фонду, промисловості, системи охорони здоров'я та освіти потребує значних фінансових ресурсів, технологій та управлінського досвіду, які можуть бути забезпечені лише через міжнародне партнерство. При цьому все більшого значення набуває використання принципів прозорості, підзвітності та цифрового моніторингу використання міжнародної допомоги, що підвищує довіру донорів і забезпечує ефективність використання ресурсів.

На римській Міжнародній конференції 2025 року з питань відновлення України Голова Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн оголосила підписання угод про гарантії і гранти від ЄС на суму 2,3 мільярда євро, залучених у рамках інвестування в Україну.

Очікується, що ці угоди розблокують 10 мільярдів євро інвестицій у муніципальну та соціальну інфраструктуру, житло, енергетику та розвиток приватного сектору, включно з галузями стратегічного та подвійного використання [4].

Крім економічного та безпекового виміру, міжнародне партнерство має важливе значення для розвитку людського капіталу. Освітні програми, академічні обміни, наукове співробітництво та професійна підготовка формують нове покоління фахівців, здатних забезпечити модернізацію держави. В умовах післявоєнного відновлення саме людський капітал стає одним із ключових ресурсів розвитку.

Таким чином, міжнародна правова допомога та партнерство формують комплексний механізм підтримки держави, який поєднує правові, економічні, безпекові та соціальні інструменти. Вони забезпечують не лише

здатність України протистояти зовнішнім загрозам, але й створюють основу для сталого розвитку, демократичної трансформації та інтеграції у міжнародне співтовариство. У довгостроковій перспективі саме ефективне використання механізмів міжнародної співпраці визначатиме швидкість і якість відновлення України, рівень її економічної конкурентоспроможності та стійкість державних інституцій.

Література

1. Тимошенко О.А. Міжнародні договори за участю України в умовах воєнного стану: політико-правовий вимір. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 4. С. 775-782. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/issue/view/18337 (дата звернення: 07.02.2026).

2. Україна: від війни до миру та відновлення. Аналітичні оцінки, грудень 2025. URL: https://razumkov.org.ua/images/2026/02/05/2025_DECEMBER.pdf (дата звернення: 07.02.2026).

3. Міжнародна співпраця у кримінальних провадженнях: як війна змінила підхід України. URL: https://lcf.ua/thought-leadership/white-collar-crime/mizhnarodna-spivpratsya-u-kriminalnih-provadzhennyah-yak-vijna-zminila-pidhid-ukrayini/ (дата звернення: 07.02.2026).

4. Відновлення та відбудова України. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/recovery-and-reconstruction-ukraine_uk (дата звернення: 07.02.2026).

УДК 327.5:061.1:35 (043.2)

Черніков В.Ю., здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, Університет Григорія Сковороди в Переяславі,

м. Переяслав, Україна

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ

У сучасній науковій літературі вплив глобалізаційних тенденцій на розвиток міжнародних відносин у сфері забезпечення миру та безпеки розглядається як багатовимірний, складний і суперечливий процес, що одночасно створює нові можливості для стабілізації світового порядку та породжує нові загрози. Глобалізація – це процес посилення взаємозалежності між державами та іншими суб'єктами міжнародних відносин через економічні, політичні, соціальні, культурні та технологічні зв'язки, що перетинають державні кордони і трансформують традиційні моделі безпеки [1].

Глобалізаційні трансформації суттєво змінили структуру міжнародної системи: після завершення «холодної війни» світова політика характеризується багатополярністю, зростанням кількості суб'єктів міжнародних відносин, а традиційні підходи до забезпечення безпеки поступаються місцем новим формам багатосторонньої співпраці.

Глобалізація впливає на міжнародну безпеку як через інтеграцію, так і через розширення кола актуальних загроз. Економічна та політична взаємозалежність країн сприяє розвитку співпраці, формуванню спільних стандартів та норм, зміцненню ролі міжнародних організацій (ООН, ЄС, НАТО) у миротворчих місіях, превентивній дипломатії і гуманітарній допомозі [2]. Такий розвиток дозволяє створювати механізми колективної безпеки та

підвищувати здатність реагувати на міждержавні конфлікти, пандемії чи екологічні загрози.

Разом з тим, посилена відкритість і взаємозв'язок світових ринків може породжувати нові виклики для міжнародного миру. Наприклад, економічні нерівності, що виникають унаслідок глобалізаційних процесів, можуть стати джерелом соціального невдоволення, внутрішніх конфліктів і радикалізації, що, в свою чергу, підриває стабільність на національному і регіональному рівнях. Крім того, транснаціональні загрози – від міжнародного тероризму та кіберзлочинності до наркотрафіку або торгівлі людьми – демонструють, що безпека виходить за межі традиційних військових аспектів і потребує комплексних відповідей на глобальному рівні.

У теоретичному вимірі сучасні дослідження показують, що глобалізація змінює сам предмет безпеки: на зміну вузькому «державацентричному» підходу приходить концепція людської безпеки, яка включає економічні, соціальні й екологічні виміри, а не лише військові аспекти. Такий підхід підкреслює, що мир і безпека залежать не лише від відсутності війни, а й від умов життя людей у глобальному суспільстві.

Важливим стратегічним аспектом є також зміна ролі міжнародних інституцій. Міжнародні організації та альянси стали ключовими акторами у створенні норм і механізмів врегулювання конфліктів, координації гуманітарної допомоги, встановлення режимів контролю за озброєннями та сприяння правам людини. У контексті гібридних загроз і складних кризи світова спільнота визнає необхідність адаптації цих інститутів до нових реалій, розробки оперативних інструментів реагування та побудови ефективних мереж співпраці між державами і недержавними акторами [3].

Одночасно глобалізація змінює характер міжнародних конфліктів: з поширенням транснаціональних зв'язків традиційні військові конфлікти дедалі частіше супроводжуються економічними санкціями, інформаційними впливами, кібератаками та гібридними формами агресії, що вимагає нових підходів до аналізу безпекових викликів. Така трансформація означає, що забезпечення миру й безпеки все менше можна розглядати лише через призму воєнного балансу; потрібні комплексні стратегії, що враховують взаємодію економічних, соціальних та технологічних чинників.

З огляду на сучасні тенденції, вплив глобалізаційних процесів на міжнародні відносини в сфері миру та безпеки є двояким: з одного боку, глобалізація сприяє розбудові механізмів багатосторонньої співпраці й створенню умов для вирішення глобальних проблем шляхом діалогу й координації; з іншого – вона породжує нові та підсилює існуючі загрози, що потребують адекватних міжнародних відповідей і трансформації традиційних моделей безпеки в комплексну, багатовимірну систему.

Отже, сучасні глобалізаційні тенденції стають визначальною силою у формуванні міжнародної системи миру і безпеки, трансформуючи як зміст міжнародних відносин, так і інструменти їхнього регулювання. Вони вимагають від науковців і практиків адаптації концептуальних підходів, розробки нових політик і зміцнення міжнародних інституцій для ефективного реагування на сучасні безпекові виклики.

Література

1. Вонсович О. Вплив глобалізації на міжнародну безпеку та стабільність. URL: https://jts.donnu.edu.ua/article/view/16024?utm.com

2. Матвійчук Н. *Тенденції глобального розвитку та їх вплив на сучасні міжнародні відносини (Global Development Trends and Their Impact on Modern International Relations). Історико-політичні проблеми сучасного світу: збірник наукових статей.* 2023. Т. 47. С. 134-141. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/10233/?utm.com

3. Lin Huqing. How has globalisation affected international security? *The Frontiers of Society, Science and Technology*. 2021. Vol. 3, Issue 4: 10-15, DOI: 10.25236/FSST.2021.030403

УДК 349.6:347.91(4+477)(043.2)

Чурилова Т.М., к.ю.н., доцент,
Мотіна В.С., здобувачка вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
Сумський державний університет, м. Суми, Україна

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ГРУПОВИХ ПОЗОВІВ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

З огляду на активний розвиток європейської практики застосування механізмів колективного судового захисту екологічних прав, а також імплементацію Директиви (ЄС) 2020/1828 про представницькі позови [1], для України постає необхідність гармонізації національного екологічного та процесуального законодавства з відповідними європейськими стандартами. Така гармонізація є важливою не лише в контексті виконання міжнародно-правових зобов'язань у межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [2], а й для формування ефективної процесуальної моделі групових

позовів, здатної забезпечити реальний і дієвий захист колективних екологічних інтересів.

У європейському правовому просторі судовий захист екологічних прав поступово трансформувався із поодиноких спроб до системних механізмів колективного захисту, що знайшли відображення в практиці національних судів та міжнародних інституцій. Від перших стратегічних справ, таких як «Urgenda Foundation v. State of the Netherlands» [3], де група громадян змусила уряд Нідерландів посилити кліматичну політику на основі міжнародних прав людини, до кліматичних процесів, в яких громадські об'єднання пред'являють вимоги до великих корпорацій. Серед знакових кейсів - справа Milieudefensie проти Royal Dutch Shell, де великі групи позивачів вимагали від корпорації привести корпоративну політику у відповідність до кліматичних цілей Паризької угоди, що стало одним із перших випадків притягнення приватного суб'єкта до відповідальності за внесок у зміну клімату [4]. Поряд із кліматичними спорами проти держав, корпоративні екологічні справи, у яких групи позивачів намагаються притягти до відповідальності компанії з великими викидами за недотримання стандартів прав людини чи екологічних обов'язків, розглядаються в Європі дедалі частіше [5; 6].

Не менш показовим прикладом групового екологічного спору є так званий скандал «Дизельгейт» (Dieselgate), пов'язаний із діяльністю транснаціонального автомобільного концерну Volkswagen AG [7]. У 2015 році було встановлено, що компанія системно застосовувала спеціальне програмне забезпечення («defeat device») у дизельних автомобілях з метою маніпуляції показниками викидів оксидів азоту під час екологічних тестувань, що призводило до істотного перевищення допустимих норм

забруднення повітря в реальних умовах експлуатації. Масштабність цього порушення зумовила завдання шкоди не лише споживачам, а й невизначеному колу осіб, які зазнали негативного впливу погіршення якості повітря. Як наслідок, у США та державах Європейського Союзу було ініційовано численні групові та колективні позови, що поєднували споживчі вимоги з елементами захисту публічних екологічних інтересів [7]. Судова практика у справах проти Volkswagen завершилася багатомільярдними компенсаційними виплатами та рішеннями найвищих судових інстанцій, що зробило «Дизельгейт» одним із найяскравіших прикладів ефективного використання групових механізмів для реагування на масові екологічні правопорушення з боку приватних корпорацій.

Зростання кількості таких спорів підтверджується і статистичними даними. За результатами Дослідження Ради Європи CDCJ 2025 [8], починаючи з 2002 року в 26 європейських країнах були зареєстровані внутрішні судові спори щодо клімату, а також десятки справ у міжнародних судах, що свідчить про широку географію та зростання активності громадян та громадських організацій у захисті екологічних прав. Географічний розподіл таких спорів є нерівномірним: найбільша кількість справ зареєстрована у Великій Британії (134), Німеччині (68), Франції (33) та Швейцарії (22), проте активність поступово розширюється й у інших юрисдикціях. Водночас у 21 державі-члені Ради Європи на момент відповідних досліджень не було зафіксовано жодної справи, пов’язаної з захистом екологічних прав. З високою частотою такі спори доходять до верховних судових інстанцій, хоча рівень успішності на найвищому судовому рівні залишається порівняно низьким, що зумовлено об’єктивними чинниками, зокрема

межами судового контролю над державною екологічною політикою, підвищеними стандартами доказування та відносною новизною групових екологічних спорів. Тим не менш такі справи мають істотне значення для поступового формування підходів до групового судового захисту екологічних прав і розвитку відповідної судової практики.

З метою процесуальної уніфікації, була прийнята Директива (ЄС) 2020/1828 Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2020 року про представницькі позови на захист колективних інтересів споживачів, яка скасувала попередню Директиву 2009/22/ЄС [1]. Вона створила єдиний процесуальний стандарт для ініціювання судових проваджень в інтересах груп громадян та організацій у державах-членах Європейського Союзу.

Право ініціювати такі позови надано виключно кваліфікованим організаціям - насамперед громадським об'єднанням, що відповідають вимогам незалежності, неприбутковості та здійснюють реальну діяльність у сфері захисту відповідних прав. Представницькі позови можуть бути спрямовані як на припинення або заборону протиправної поведінки, так і на забезпечення відшкодування шкоди у формі компенсації чи інших заходів поновлення порушених прав. Судовий захист здійснюється в інтересах групи осіб без необхідності індивідуального звернення кожного потерпілого до суду, що надає цьому механізму особливого значення у спорах із масовими наслідками, зокрема екологічних.

Водночас директива передбачає процесуальні запобіжники від зловживань, зокрема вимоги до прозорості фінансування та недопущення конфлікту інтересів. Так, кваліфіковані організації зобов'язані розкривати джерела коштів, які використовуються для ведення справи, особливо у випадку залучення третіх осіб.

Це дає суду можливість перевірити, чи не контролює позов суб'єкт, зацікавлений у результаті справи з економічних або конкурентних мотивів. Крім того, Директива прямо забороняє ситуації, коли організація, що подає представницький позов, перебуває під впливом відповідача, його конкурентів або інших осіб, для яких результат спору має опосередковане комерційне значення. Суд має право відмовити у прийнятті такого позову або припинити провадження, якщо встановить, що діяльність позивача не є незалежною або спрямованою на захист колективних інтересів.

Прийняття Директиви (ЄС) 2020/1828 відіграло визначну роль щодо визнання ролі кваліфікованих організацій у захисті колективних інтересів. Практичне втілення механізму, де громадські організації трансформують індивідуальні екологічні ризики у конкретні юридичні зобов'язання держави, можна простежити у низці резонансних справ останніх років.

Так, яскравим прикладом застосування судового механізму захисту екологічних прав у європейській правовій практиці є рішення Гаазького окружного суду у справі Greenpeace Nederland v. the Dutch State [9]. У межах цього провадження дії уряду Нідерландів були визнані протиправними через інертність у впровадженні заходів щодо зниження емісії азоту в природоохоронних зонах мережі Natura 2000 [10].

Позов було пред'явлено громадською організацією Greenpeace Netherlands, яка аргументувала, що деградація унікальних екосистем є прямим наслідком надмірних викидів азоту від агропромислового сектору. Показовим є те, що суд не обмежився констатацією порушення, а встановив конкретний дедлайн (31 грудня 2030 року) та визначив фінансову санкцію у розмірі 10 млн євро за

кожне прострочення. Це підкреслює трансформацію суду з пасивного арбітра у суб'єкта контролю за виконанням державою її екологічних зобов'язань.

Логічним продовженням тенденції до посилення процесуальної ролі професійних об'єднань є новітня практика ЄСПЛ. Фундаментальним у цьому контексті є рішення Великої палати у справі Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland (заява № 53600/20), ухвалене 9 квітня 2024 року [11]. В цій справі позивачами виступала асоціація літніх жінок «KlimaSeniorinnen Schweiz» разом із її окремими членами, які стверджували, що кліматична інертність Швейцарії безпосередньо загрожує їхньому життю та здоров'ю через аномальні хвилі спеки, зумовлені глобальним потеплінням

Особлива цінність цього прецеденту полягає у розширенні критеріїв locus standi (права на звернення). ЄСПЛ встановив, що державні органи не виконали своїх позитивних зобов'язань щодо впровадження ефективних нормативних механізмів для зниження викидів парникових газів, що створює реальні ризики для фізичного добробуту громадян. Більше того, Суд акцентував увагу на порушенні статті 6 Конвенції, вказавши, що відмова національних судів розглядати кліматичні скарги ГО по суті є неправомірним обмеженням права на справедливий доступ до правосуддя.

Це судове рішення має надзвичайно важливе значення для розвитку групових екологічних спорів у Європі. Воно не лише підтверджує юридичну легітимність представництва інтересів широкої групи осіб через спеціалізовані асоціації, а й де-факто розширює зміст прав людини, включаючи до них право на захист від негативних наслідків зміни клімату.

Із урахуванням європейського досвіду стає очевидним, що ефективний захист екологічних прав у сучасних умовах неможливий без інституціоналізації механізмів колективного судового представництва. Для України, яка відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом взяла на себе зобов'язання гармонізувати національне законодавство з європейськими стандартами, напрацювання, закріплені в Директиві (ЄС) 2020/1828, мають прикладне значення. Імплементація європейської моделі представницьких позовів здатна усунути наявні процесуальні прогалини у сфері захисту колективних екологічних інтересів, посилити роль громадських організацій у доступі до правосуддя та забезпечити реальну відповідальність держави і суб'єктів господарювання за порушення права на безпечне довкілля.

Література

1. Directive - 2020/1828 - EN - EUR-Lex. *EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language*. URL: https://eur-lex.europa.eu/ eli/dir/2020/1828/oj/eng (date of access: 05.02.2026).

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода Україна від 27.06.2014: станом на 14 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 05.02.2026).

3. Contributors to Wikimedia projects. Urgenda Foundation v State of the Netherlands - Wikipedia. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Urgenda_Foundation_v_State_of_the_Netherlands (date of access: 05.02.2026).

4. Contributors to Wikimedia projects. Milieudefensie v Royal Dutch Shell - Wikipedia. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Milieudefensie_v_Royal_Dutch_Shell (date of access: 05.02.2026).

5. Contributors to Wikimedia projects. Greenpeace v. Eni - Wikipedia. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Greenpeace_v._Eni (date of access: 05.02.2026).

6. Raising a stink: Spaniards sue state over pig farm pollution. *Reuters*. URL: https://www.reuters.com/business/environment/raising-stink-spaniards-sue-state-over-pig-farm-pollution-2025-03-26/ (date of access: 05.02.2026).

7. Бушуєв М. «Дизельгейт» був тільки початком, або Нова криза VW. *dw.com*. URL: https://www.dw.com/uk/dizelgejt-buv-tilki-pocatkom-abo-nova-kriza-volkswagen/a-70134514 (дата звернення: 06.02.2026).

8. National climate litigation in Europe: Study / Council of Europe, Directorate General Human Rights and Rule of Law, European Committee on Legal Cooperation (CDCJ). Strasbourg: Council of Europe, 2025. 80 p. URL: https://rm.coe.int/cdcj-2025-15e-study-national-climate-litigation/48802a3bb4 (дата звернення 06.02.2026).

9. Greenpeace Netherlands v. State of the Netherlands - judgment - The Climate Litigation Database. *The Climate Litigation Database - The Climate Litigation Database*. URL: https://www.climatecasechart.com/documents/greenpeace-netherlands-v-state-of-the-netherlands-judgment_bd25 (date of access: 09.02.2026).

10. Директива 2009/147/ЄС про збереження диких птахів. *Компас – Основні акти ЄС у сфері довкілля та зміни клімату*. URL: https://compass27.info/dyrektyva-2009-147-yes-pro-zberezhennya-dykyh-ptahiv/ (дата звернення: 09.02.2026).

11. HUDOC - European Court of Human Rights. *HUDOC - European Court of Human Rights*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%7B"itemid":["002-14304"]%7D (date of access: 09.02.2026).

УДК 341(043.2)

Шемет Л.А., курсант,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ПРАВОВІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Повномасштабна збройна агресія проти України актуалізувала питання формування ефективних правових засад міжнародної підтримки її відбудови, відновлення та модернізації. Міжнародна допомога Україні ґрунтується на цілісному поєднанні норм міжнародного публічного права, міжнародного гуманітарного права та національного законодавства, що забезпечує легітимність і передбачуваність відповідних механізмів співробітництва.

Важливу роль у формуванні правової основи міжнародної підтримки відіграє тривала еволюція зовнішньополітичного курсу України на інтеграцію до євроатлантичного та європейського простору. Починаючи з Постанови Верховної Ради України 1993 року «Основні напрями зовнішньої політики України», було закладено

принципи партнерства та взаємовигідного співробітництва із західними державами. Подальше приєднання України до програми «Партнерство заради миру», ухвалення Індивідуальної програми партнерства, підписання Хартії про Особливе партнерство між НАТО і Україною, а також закріплення стратегічного курсу на членство в ЄС і НАТО на рівні законів та Конституції України створили стабільний політико-правовий фундамент для міжнародної підтримки, зокрема у сфері безпеки, фінансів, інституційного розвитку та відбудови.

Міжнародно-правова основа надання допомоги Україні спирається на засадничі принципи міжнародного права — суверенітет, невтручання, співробітництво, гуманність, нейтральність і неупередженість. Особливе значення має міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції та Додаткові протоколи, які регламентують надання гуманітарної допомоги в умовах збройного конфлікту та закріплюють право цивільного населення на її отримання.

Суб'єктний склад міжнародної підтримки України включає міжнародні та регіональні організації, міжнародні фінансові інституції, неурядові гуманітарні організації, уряди іноземних держав і приватний сектор. Допомога реалізується у фінансовій, гуманітарній, технічній та безпековій формах, що підкреслює її всеосяжний характер. Ключовими правовими інструментами виступають рамкові угоди про співробітництво, договори про гранти, кредити та гарантії, які визначають умови надання, використання й контролю ресурсів.

Особливе місце у системі міжнародної підтримки займає Європейський Союз, який виступає стратегічним партнером України у процесі відбудови. Запровадження інструменту **Ukraine Facility** на 2024–2027 роки свідчить

про інституціоналізацію фінансової допомоги та прагнення забезпечити її стабільність і довгостроковість. Підписання у 2025 році угод про гарантії та гранти в межах інвестування в Україну демонструє перехід від екстреної підтримки до системної реконструкції інфраструктури, енергетики, житлового фонду та приватного сектору.

Водночас ефективність міжнародної підтримки значною мірою залежить від національно-правового регулювання, зокрема бюджетного, податкового, митного законодавства, норм щодо публічних закупівель, антикорупційних механізмів і правового режиму воєнного стану. Наявні проблеми координації, логістики та контролю за використанням коштів актуалізують потребу в удосконаленні правових механізмів, підвищенні прозорості та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами.

Важливо враховувати, що післявоєнна відбудова України за своєю правовою природою є багатовимірним і довготривалим процесом, який потребує розроблення нових та вдосконалення чинних нормативно-правових актів. Як свідчить аналіз програмних засад післявоєнної реконструкції, жодна з наявних на сьогодні стратегій не здатна вичерпно охопити всі сфери суспільного життя, що зазнали руйнівного впливу війни. Це зумовлює необхідність гнучкого та поетапного правового регулювання відбудови з урахуванням економічних, соціальних і безпекових викликів.

Особливого значення набуває участь міжнародних партнерів України у формуванні та реалізації правових механізмів відновлення, адже дефіцит внутрішніх фінансових ресурсів об’єктивно обмежує можливості держави діяти самостійно. У цьому контексті міжнародна підтримка виступає не лише джерелом фінансування, а й

важливим фактором імплементації найкращих світових практик післявоєнної реконструкції, апробованих в інших державах. Водночас ефективність такої допомоги безпосередньо залежить від узгодженості міжнародних зобов'язань України з національним законодавством та стратегічними цілями державної політики.

При формуванні правових засад міжнародної підтримки відбудови України необхідно враховувати масштаб завданої шкоди, довоєнні структурні проблеми економіки, а також потребу у запобіганні повторенню воєнних дій у майбутньому. Забезпечення сталого миру та безпеки розглядається як ключова передумова успішної реконструкції, без якої будь-які заходи з відновлення можуть виявитися неефективними або тимчасовими.

Окремої уваги заслуговує дотримання демократичних принципів у процесі розроблення та ухвалення нормативно-правових актів у сфері відбудови. Прозорість, підзвітність, участь громадянського суспільства та збереження довіри міжнародної спільноти є необхідними умовами збереження та розширення міжнародної підтримки. Саме тому перспективні наукові дослідження мають бути спрямовані на розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності правового регулювання міжнародної допомоги та удосконалення механізмів управління процесами післявоєнного відновлення України.

Таким чином, правові засади міжнародної підтримки відбудови України формують систему, яка поєднує міжнародні зобов'язання, євроінтеграційний курс держави та внутрішні правові інструменти, створюючи основу для сталого та ціннісно орієнтованого відновлення країни.

Література

1. Закарлюк М. Роль держави у післявоєнній відбудові України. Кваліфікаційна робота. Київ. 2023.
2. Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Швецією. Офіційне інтернет-представництво Президента України.
3. Відбудова України: принципи та політика / за ред. Ю. Городніченка, І. Сологуб, Б.В. ді Мауро. 2022. 508 с.
4. Покровська Н.М. Концептуальні засади післявоєнного відновлення України, економічні аспекти. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2022. № 4(274). С. 41-47.
5. Бенедисюк С. Повоєнна відбудова: Перші законодавчі кроки.

УДК 341.126.6:342.721.1(477)(043.2)

Юсупов В.А., д.ю.н., професор,
член-кореспондент Академії гірничих наук, завідувач кафедри права,
Величко Д.М., к.ю.н., доцент,
Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна

ПРАВО НА ЦИФРОВУ ІНКЛЮЗІЮ ІНВАЛІДІВ ВІЙНИ: КОЛІЗІЯ МІЖ КОНВЕНЦІЄЮ ООН ПРО ПРАВА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ТА НАЦІОНАЛЬНИМИ СТАНДАРТАМИ ДОСТУПНОСТІ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила не лише людські та матеріальні втрати, але й формування нової соціальної реальності - масового зростання кількості інвалідів війни з поєднаною інвалідністю. На відміну від традиційних

моделей інвалідності, що ґрунтуються на окремих фізичних або сенсорних порушеннях, сучасний український ветеран часто поєднує травми опорно-рухового апарату з психічними розладами, зокрема посттравматичним стресовим розладом (далі – ПТСР). Ця специфіка створює унікальні виклики для системи соціального захисту, особливо в умовах прискореної цифровізації державних послуг. Портал «Дія», який став основним інтерфейсом взаємодії громадянина з державою, фактично перетворився на фільтр доступу до соціальних гарантій, де відсутність врахування потреб інвалідів війни перетворює технологічний прогрес на інструмент системної дискримінації.

Міжнародне право, зокрема стаття 9 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю 2006 року, встановлює обов'язкові стандарти забезпечення доступності цифрового середовища [1]. Однак національне законодавство України залишається на етапі фрагментарних ініціатив без комплексного правового регулювання. Відсутність спеціалізованого закону про цифрову доступність, механізмів контролю та врахування специфіки поєднаної інвалідності призводить до ситуації, коли формальне дотримання окремих технічних критеріїв не гарантує реальної можливості користування цифровими сервісами. Дослідження присвячене аналізу цієї правової колізії та пропонуванню науково обґрунтованих шляхів її подолання через гармонізацію міжнародних зобов'язань з національними реаліями.

Стаття 9 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю визначає доступність як фундаментальний принцип реалізації всіх інших прав. Вона зобов'язує держави-учасниці забезпечувати доступ до інформаційно-комунікаційних технологій, включаючи інтернет-ресурси

та мобільні додатки, шляхом застосування принципу універсального дизайну [1]. Цей принцип передбачає створення продуктів і сервісів, придатних для максимально широкої кількості користувачів без потреби в подальшій адаптації. Загальна рекомендація № 2 Комітету з прав осіб з інвалідністю (2014) підкреслює, що універсальний дизайн не означає «одного розміру для всіх», а вимагає гнучкості та можливості персоналізації інтерфейсу під індивідуальні потреби користувача [2].

Україна ратифікувала Конвенцію у 2009 році, але механізми її імплементації залишаються неповними. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» містить лише загальну норму про забезпечення доступності інформаційного середовища без конкретизації технічних стандартів, термінів впровадження чи механізмів відповідальності [3]. Критичною прогалиною є відсутність диференціації підходів до різних категорій осіб з інвалідністю. Для інвалідів війни з поєднаною інвалідністю це створює системну бар'єрність: стандарти, розроблені для окремих типів порушень (наприклад, текстові альтернативи для сліпих), не враховують специфіки когнітивних порушень, пов'язаних з ПТСР, таких як гіперреактивність на візуальні стимули або порушення концентрації уваги. У результаті інтерфейси, формально відповідні міжнародним стандартам, стають фактично недоступними для цієї категорії користувачів.

Аналізуючи міжнародний досвід, США впровадили найбільш розвинену модель регулювання цифрової доступності через оновлений стандарт Section 508 Закону про реабілітацію 1973 року [4], який з 2018 року інтегрує критерії Керівних принципів доступності веб-контенту рівень AA (далі – WCAG) як обов'язкові для всіх

інформаційно-комунікаційних технологій федеральних агенцій [5]. Ключовим інноваційним елементом стала ініціатива 2023 року – створення Консультативного комітету з рівного доступу при Міністерстві у справах ветеранів з обов'язковою участю понад половини представників організацій інвалідів війни Цей механізм забезпечує перехід від формальної відповідності технічним стандартам до функціональної доступності, тобто реальної здатності користувача виконати завдання без сторонньої допомоги.

Європейський Союз регулює доступність через Директиву 2016/2102 Європейського Парламенту та Ради від 26 жовтня 2016 року про доступність веб-сайтів та мобільних додатків органів державного сектору [6], яка встановила обов'язковість стандарту WCAG для публічних цифрових сервісів держав-членів. Технічною основою виступає європейський стандарт EN 301 549 V3.2.1 (2021), який вперше включив окремі критерії для користувачів з когнітивними порушеннями [7]. Однак навіть цей прогресивний стандарт не передбачає спеціалізованих вимог для інвалідів війни як окремої категорії, що залишає прогалину для національного законодавства.

Україна перебуває на початковому етапі формування системи цифрової доступності. Проєкт Закону України «Про цифрову доступність» № 14278 від 05.12.2025 перебуває на стадії парламентського розгляду [8], а портал «Дія» хоча й пройшов аудит доступності за підтримки ПРООН у 2024 році, залишається недостатньо адаптованим для інвалідів війни з поєднаною інвалідністю. Незалежний моніторинг Європейського форуму інвалідів (2024) констатує, що лише 20% державних сайтів України відповідають базовим стандартам доступності [9]. Особливо критичною є ситуація з процедурами отримання

статусу інваліда чи пенсійних виплат, які вимагають проходження багатоетапних процесів з використанням складних візуальних елементів, що тригерить симптоми ПТСР у ветеранів з психічною травмою.

Поєднана інвалідність інвалідів війни формує комплексні бар'єри для цифрової взаємодії, які виходять за межі суми окремих фізичних та когнітивних обмежень. ПТСР супроводжується порушенням концентрації уваги, гіперреактивністю на несподівані сенсорні стимули - спалахи кольорів, різкі звуки або анімаційні ефекти, - що робить неможливим користування інтерфейсами, побудованими на динамічних візуальних елементах. Фізичні наслідки бойових травм - ампутації кінцівок або порушення рухової функції - ускладнюють використання традиційних пристроїв введення, змушуючи покладатися на адаптивні технології. Найскладнішим аспектом є взаємодія цих обмежень: рішення, ефективні для однієї категорії інвалідності, можуть погіршувати стан при поєднаній інвалідності. Наприклад, голосовий помічник, розроблений для користувачів з порушенням зору, може спровокувати флешбеки у ветерана з ПТСР через несподіване відтворення звуку без візуального попередження.

Існуючі міжнародні стандарти (WCAG 2.1/2.2, EN 301 549) розроблені переважно для окремих типів інвалідності та не враховують таких інтерференційних ефектів. Навіть оновлений стандарт WCAG 2.2 містить лише окремі критерії для когнітивних порушень, але не передбачає комплексних сценаріїв використання для поєднаної інвалідності [5]. Ця прогалина призводить до ситуації, коли інтерфейс формально відповідає стандартам, але фактично недоступний для інваліда війни через відсутність механізмів персоналізації під його специфічні

потреби. Така ситуація порушує принцип універсального дизайну статті 9 Конвенції [1], оскільки доступність зводиться до формального виконання технічних критеріїв, а не до забезпечення реальної можливості користування.

Висновки. Право на цифрову інклюзію інвалідів війни є фундаментальною умовою реалізації їх соціальних прав у епоху цифрової трансформації держави. Відсутність доступу до електронних сервісів перетворює технологічний прогрес на джерело системної дискримінації, позбавляючи цю категорію громадян можливості отримати пенсію, статус інваліда чи медичну допомогу без сторонньої допомоги. Існуючі міжнародні стандарти доступності залишаються недостатніми для врахування специфіки поєднаної інвалідності, де фізичні та психічні травми взаємопосилюють один одного, формуючи унікальні бар'єри для цифрової взаємодії. Українське законодавство, перебуваючи на початковому етапі формування системи цифрової доступності, демонструє критичний розрив між міжнародними зобов'язаннями за статтею 9 Конвенції ООН [1] та національною практикою.

Подолання цієї колізії вимагає прийняття спеціалізованого законодавства, яке поєднує технічні стандарти (WCAG 2.2 Level AA) з додатковими критеріями для поєднаної інвалідності та механізмами участі самих інвалідів війни у розробці та аудиті цифрових сервісів. Лише перехід від формальної відповідності технічним критеріям до функціональної доступності забезпечить повноцінну інтеграцію інвалідів війни в цифрове суспільство.

Література

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів): Конвенція Орг. Об'єдн.

Націй від 13.12.2006: станом на 19 черв. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

2. Committee on the Rights of Persons with Disabilities. General comment No. 2 (2014) Article 9: Accessibility (CRPD/C/GC/2). United Nations. https://undocs.org/CRPD/C/GC/2

3. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII: станом на 10 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text (дата звернення: 02.02.2026).

4. Rehabilitation Act of 1973. *U.S. Access Board - Home*. URL: https://www.access-board.gov/about/law/ra.html (date of access: 02.02.2026).

5. WCAG 2 Overview. World Wide Web Consortium (W3C). URL: https://www.w3.org/WAI/standards-guidelines/wcag/ (date of access: 02.02.2026).

6. Directive (EU) 2016/2102 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2016 on the accessibility of the websites and mobile applications of public sector bodies.Official Journal of the European Union. 2016. L 327. P. 1–15. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/2102/oj/eng (date of access: 02.02.2026).

7. EN 301 549 V3.2.1:2021. Accessibility requirements for ICT products and services. Sophia Antipolis: European Telecommunications Standards Institute (ETSI), 2021. URL: https://www.etsi.org/deliver/etsi_en/301500_301599/301549/ 03.02.01_60/ en_301549v030201p.pdf

8. Проект Закону про цифрову доступність в Україні. *Електронний кабінет громадянина*. URL:

https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/59255 (дата звернення: 02.02.2026).

9. Вебдоступність сайтів державних органів влади. Моніторинг 2024 року. *UNDP*. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/vebdostupnist-saytiv-derzhavnykh-orhaniv-vlady-monitorynh-2024-roku (дата звернення: 02.02.2026).

UDC 341(043.2)

Chystiakova Yuliia, PhD, lecturer,
State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, Ukraine

THE NEED OF INSTITUTIONAL CHANGES FOR THE EU IN THE LIGHT OF THE FUTURE UKRAINIAN MEMBERSHIP

Euro integration of the Ukraine is the long-term vector of state's development which was identified by Ukrainian society as the dominant and literally vital for Ukraine. The question of geopolitical choice was always an issue in Ukrainian history, and it has got a new actuality after the collapse of the Soviet Union. Newly established state started to work out its own international politics. For many years it was the strategy of balancing between East and West, considering interests of Russian Federation and establishing relations with countries and organizations of so-called West, including the EU.

With no doubt we can consider that the events of the Revolution of Dignity (Euromaidan) in 2013-2014 and the beginning of full-scale Russian invasion as turning points in relations between Ukraine and the EU.

Ukraine is interested to integrate into strong community that will bring benefits to its economy and will help to come over devastating consequences of the Russian invasion. That is

why to consider challenges of the EU that such integration brings is very important for both parties. Ukraine is the biggest European country (if we don't consider Russian Federation) and even without Russian aggressive war always had very complex and difficult problems, some of which have roots in its soviet past. And for the EU is crucial to consider all of them, not to collapse by itself as a result of Ukraine's accession. Such acknowledgement is important part of the EU's integration capacity – possibility by the EU to integrate new members. While the acceding countries must be ready and able to fully assume the obligations of membership, the Union must be able to function effectively and to develop [1].

Of course, the enlargement of the EU will bring significant institutional changes in the Union. Especially if we are talking not only about accepting Ukraine, but as well Moldova, Balkan countries, and possibly Georgia. All recent enlargements in 2004, 2007 and 2013 were prepared in advance by the chain of amendments to the EU agreements: the treaty of Nice and Lisbon. The main purpose of institutional changes was determined to the goal of more effective functioning of the EU bodies and to achieve an optimal balance of representativeness of member states at the EU level. The same preparation should occur before the next enlargement of the Union.

The problem of institutional reforms is well recognized by the European leaders. For example, French-German declaration posted on 22 January 2023 states: "To strengthen the EU as a geopolitical actor and in order to prepare the EU for future enlargements, we need to work on the reform of the European institutions. For the functioning of an enlarged European Union, we have to ensure efficient decision making… For the short term, we need to widen the fields where qualified majority voting applies in the Council to

overcome the deadlocks that have been observed, such as on certain areas of Common Foreign and Security Policy and taxation. To this end, we advocate the use of the respective passerelle clauses and constructive abstention as possible ways forward within the framework of the existing treaties" [2].

The issue with decision making was highlighted because of the Russian aggression against Ukraine. The Common Foreign and Security Policy as well as membership of the Union are two of few remaining policy areas of the European Union that still require unanimity – meaning the agreement of all twenty-seven member states. Until now, it was possible to somehow avoid blocking Ukrainian integration and imposing sanctions against Russia. So, for example, during the discussions among EU leaders on Ukraine's accession to the bloc on December 14, 2023, the German chancellor proposed to Hungarian Prime Minister Viktor Orbán: Grab a coffee outside the room [3]. That allowed the 26 EU leaders who remained to approve Ukraine's road to accession with the required unanimity. But such tricks cannot be used on a permanent basis.

A group of nine EU member states, Germany Belgium, Finland, France, Italy, Luxembourg, Netherlands, Slovenia and Spain, on May 4, 2023, issued an appeal to overhaul voting on the EU's Common Foreign and Security Policy. They aim to improve effectiveness and speed of the EU's foreign-policy decision-making in light of Russia's war of aggression against Ukraine and the growing international challenges the EU is facing [4].

But except unanimous voting, Ukrainian membership will bring significant shift in other decision-making processes. Almost 40 million of Ukrainian citizens after enlargement will have the right to for EU Parliament. The Council's qualified

majority voting will be as well influenced by Ukrainian membership.

Institutional reforms are crucial for EU's effective functioning. And they should be performed not only to stabilize the Union, but to continue fulfill the principle of representation of interests of member states, including newly excepted ones.

The development of bilateral relations between Ukraine and the EU with the beginning of the brutal Russian aggression obviously reached a new, more intense level. Starting negotiations on the terms of Ukraine's accession to the EU, the Union must clearly monitor not only Ukraine's compliance with the requirements for adaptation, but also its own preparation for such an expansion. The Ukrainian case will probably be the most difficult in the history of EU enlargement. However, at the same time, this is an impetus for reforming the Union, which has been evident on the background of increasing Euroscepticism.

References

1. Integration capacity. An official website of the European Union. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/integration-capacity_en

2. French-German declaration Posted on 22 January 2023, URL: https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2023/01/22/french-german-declaration

3. Scholz gets Orbán out the room to open Ukraine's membership talks. Politico, URL: https://www.politico.eu/article/olaf-scholz-gets-viktor-orban-out-the-room-to-approve-ukraine-accession-talks/

4. Nine EU members states renew push to change foreign policy decision-making. Euroactiv, URL: https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/nine-eu-

members-states-renew-push-to-change-foreign-policy-decision-making/

УДК 341.24:347.82(477)(043.2)
**Філіппов А.В., к.ю.н., доцент,
докторант, Інститут держави
і права імені В.М. Корецького НАН України,
м. Київ, Україна**

ДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РФ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ЦИВІЛЬНІЙ АВІАЦІЇ УКРАЇНИ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ

Збройна агресія рф, спрямована з 2014 року проти суверенітету та територіальної цілісності України, а особливо її повномасштабна фаза, що розпочалася 24 лютого 2022 року, завдали катастрофічної шкоди цивільній авіації України. Знищення повітряних суден (зокрема Ан-225 «Мрія»), знищення або пошкодження цивільних об'єктів авіаційної галузі, зокрема аеропортів та навігаційного обладнання, закриття повітряного простору та незаконне привласнення повітряних суден тощо – це не лише міжнародні злочини (агресія, воєнні злочини та навіть злочини проти людяності), але й системне порушення фундаментальних принципів міжнародного повітряного права, на яких функціонує міжнародна цивільна авіація та ІКАО.

Міжнародна відповідальність рф за агресію проти України та її наслідки (зокрема й за шкоду, завдану цивільній авіації України) ґрунтуються на загальному принципі права, згідно якого той, хто завдав шкоди,

зобов'язаний її відшкодувати. Підтвердження існування такого принципу знаходимо у міжнародній судовій практиці: зокрема, рішеннях Постійної палати міжнародного правосуддя [1], а також Міжнародного Суду ООН [2]. Цей принцип покладений в основу проєкту Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, який визначає три форми репарацій: реституція, компенсація, сатисфакція [3]. Держави несуть відповідальність перед іншими державами та ІСАО – за виконання своїх міжнародних зобов'язань двох видів: 1) erga omnes, що випливають як з норм ius cogens, так і інших (норм міжнародно-правових звичаїв та загальних принципів права); 2) договірних зобов'язань міжнародного повітряного права.

Фундаментом міжнародного повітряного права є Конвенція про міжнародну цивільну авіацію (Чиказька конвенція 1944 р.). Стаття 1 Конвенції визнає повний і виключний суверенітет держави щодо її повітряного простору [4], в той час як член ІКАО рф своєю агресією грубо порушує суверенітет України зокрема й щодо повітряного простору: польоти російських безпілотних літальних апаратів (пряме порушення статті 8 Чиказької конвенції 1944 р.), ракетні обстріли та авіаудари тощо. Окрім того, спроби рф керувати повітряним рухом над окупованим Кримом (сімферопольський район польотної інформації) є прямим втручанням у юрисдикцію України, що підтверджено: 1) резолюцією Асамблеї ІКАО A41-2 «Порушення Російською Федерацією Конвенції про міжнародну цивільну авіацію» 2022 р., яка кваліфікує дії рф як порушення Чиказької конвенції – ст. 1 (суверенітет) та ст. 18 (незаконна реєстрація рф іноземних повітряних суден); 2) рішеннями Ради ІКАО від 2 квітня 2014 р. (в якому ІКАО заявила, що єдиною державою,

відповідальною за обслуговування повітряного руху над Кримом та Чорним морем, є Україна, а спроби рф взяти цей простір під контроль були визнані такими, що створюють загрозу безпеці аеронавігації), 22 червня 2022 року, 25 лютого 2022 року та ін.

Шкода, завдана цивільній авіації, охоплює: 1) пряму матеріальну шкоду (знищення аеропортів, навігаційного обладнання, літаків, що порушує норми міжнародного гуманітарного права (Гаазької конвенції 1907 р. та Женевських конвенцій 1949 р. і Додаткового протоколу І 1977 р. до останніх), які забороняють невиправдане військовою необхідністю знищення цивільних об'єктів); 2) втрачену вигоду (закриття повітряного простору України призвело до повної зупинки діяльності в Україні авіапідприємств, аеропортів та ДП «Украероруx»).

Наразі вбачаємо кілька основних міжнародних механізмів притягнення рф до міжнародно-правової відповідальності за шкоду, завдану цивільній авіації України, які цілком можна поєднувати:

1) Міжнародний Суд ООН: Розгляд справ щодо порушення конвенцій про боротьбу з фінансуванням тероризму (в контексті збиття МН17 та атак на цивільні об'єкти).

2) Інвестиційний арбітраж: на основі Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом РФ про заохочення та взаємний захист інвестицій (1998). Власники аеропортів та авіакомпанії можуть подавати позови проти РФ за експропріацію або знищення активів (за аналогією зі справами щодо активів у Криму).

3) Міжнародний реєстр збитків, створений під егідою Ради Європи у 2023 році як перший крок до створення компенсаційного механізму. Авіапідприємства України мають фіксувати збитки у цьому Реєстрі, щоб після

створення Компенсаційної комісії подати заяви для отримання компенсацій з Компенсаційного фонду (який теж ще належить утворити).

Література

1. No. 13 Case concerning the Factory at Chorzów. (claim for jndemnity) (merits). Publications of the Permanent Court of International Justice Series A.-No. 17 September 13th, 1928. Collection of Judgments. Leyden : A. W. Sijthoff's publishing company, 1928. *International Court of Justice*. URL: https://www.icj-cij.org/public/ files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_ Fond_Arret.pdf (дата звернення: 11.02.2026).

2. Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia). Judgment of 25 September 1997. *International Court of Justice*. URL: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/92/092-19970925-PRE-01-00-EN.pdf (дата звернення: 11.02.2026).

3. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001. Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II (Part Two). *UN*. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (дата звернення: 11.02.2026).

4. Convention on International Civil Aviation. Signed at Chicago, on 7 December 1944. *United Nations Treaty Series* URL: https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2015/volume-15-ii-102-english.pdf (дата звернення: 11.02.2026).

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

ПРАВОВА ПАРАДИГМА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

МАТЕРІАЛИ
XVI МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Роботи опубліковані в авторській редакції. Оргкомітет не несе відповідальності за достовірність інформації та будь-яких відомостей, поданих у рукописах.

Papers are published in author's edition. Organizing committee is not responsible for the accuracy of the information in the submitted manuscripts.